David M. Glantz

Leningrád ostroma 1941–1944

A félelem 900 napja

Gold Book

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:
David M. Glantz: The Siege of Leningrad 1941–1944
900 Days of Terror
All rights reserved

Copyright © 2001 Brown Partworks Limited

Fordította: Novák Gábor
Szerkesztette: Békési József

Tördelés, tipográfia: Gold Book Kft.

Tilos ezen kiadvány bármely részét sokszorosítani, információs rendszerben tárolni vagy a kiadóval történt előzetes megállapodás nélkül bármely formában, bármely módon sugározni.

SZTE Egyetemi Könyvtár
J000593514

ISBN 978 963 426 065 3

Magyarországon kiadja a Gold Book Kft.
Felelős kiadó a kft. ügyvezetője

X 49198

Nyomdai munkálatok: Kinizsi Nyomda Kft., Debrecen
Felelős vezető: Bördős János ügyvezető igazgató

Tartalom

Térképjelek magyarázata 6
Előszó 7
A dráma szereplői 9

1. fejezet:
Péter és Lenin városa 19

2. fejezet:
A célpont: Leningrád 29

3. fejezet:
A körbezárás 58

4. fejezet:
Téli gyötrelem, 1941–42 77

5. fejezet:
Hamis hajnal 100

6. fejezet:
Meghiúsult remények 118

7. fejezet:
Egy ostromlott város, 1942–43 131

8. fejezet:
A blokád áttörése 143

9. fejezet:
1944 – felszabadulás 175

10. fejezet:
Összefoglalás 200

Jegyzetek 212
Függelékek 262
Bibliográfia 306
Név- és tárgymutató 310

Térképjelek magyarázata

Egységtípusok

- Gyalogság
- Páncélos
- Gépesített gyalogság/ páncélgránátosok

Egység

- Szovjet
- Német

Egységek mérete

- xxxxx Hadseregcsoport/front
- xxxx Hadsereg
- xxx Hadtest
- xx Hadosztály
- x Dandár

Egységek mozgása

- Szovjet támadás
- Német támadás

Földrajzi jelölések

- Város/falu
- Beépített terület
- Folyó

Előszó

A Szovjetunió hosszú és borzalmas nagy honvédő háborújának egyetlen fejezete sem hordozott magában annyi drámát, áldozatot és emberi szenvedést, mint a Leningrádért vívott titáni ütközet. Nagy Péter cár háborúban született, a forradalom elhúzódó tűzpróbájában edződött városa Oroszország ablaka volt a Nyugatra, Oroszország ellenségei számára pedig hosszú ideig az Orosz Birodalom, majd később a bolsevik Szovjetunió nagyságát és gyakran baljós, fenyegető potenciálját jelképezte. Nem véletlen, hogy amikor Adolf Hitler a Szovjetuniót választotta egyik fő területként Németország *Lebensraum-* (élettér) -programjához, könyörtelen ambíciójának Leningrád vált az elsődleges célpontjává. A város hatalmas szimbolikus, hadászati és ideológiai jelentőségét figyelembe véve ez nem is lehetett másként.

Oroszországban és Nyugaton könyvek ezrei emlékeznek meg a leningrádi csata drámai eseményeiről, kiemelve a város hős védőinek teljesítményét, és megemlékezve a lakosság szörnyűséges szenvedéseiről. Néhány mű, például Harrison E. Salisbury *900 Days* és Dimitrij Pavlov *Leningrad 1941: The Blockade* című könyve nagyszerűen ábrázolja az ostrom legnevezetesebb katonai műveleteihez kapcsolódó emberi fájdalmakat és gyötrelmeket, valamint Leningrád elkínzott lakosságának szenvedéseit a közel három évig tartó megpróbáltatások során. Salisbury beszámolóját több ezer – pontos vagy kétes hitelességű – személyes megemlékezés gazdagítja. Bár még hátravan az orosz irattárak teljes feltérképezése az után, hogy mekkora emberi és anyagi árat kellett fizetnie a lakosságnak, és a pontos számok talán soha nem derülnek ki, a szenvedés mértéke és természete felől nem lehetnek kétségeink.

Eddig a napig azonban a leningrádi csata katonai dimenzióit – és a Szovjetunió nagy honvédő háborúja hadműveleteinek egészét – meglepően sűrű homály fedte. Bár a szovjet hadtörténészek tucatszám írták tanulmányaikat a leningrádi csatáról és a részeit képező hadműveletekről, ezek a beszámolók kihagyták a tényleges harci cselekmények mintegy 40 százalékát. Az ok lehetett politikai vagy katonai szégyenkezés, önteltség, esetleg a Szovjetunió titkolózási mániája nemzetbiztonsági okokból vagy a politikai és katonai hírnév megőrzése végett, mindenesetre ezek a tátongó rések magukban foglalják a hosszú ostrom legelkeseredettebb és legszenvedélyesebb epizódjainak egy részét. A lyukakat még a németek szemszögéből írt visszaemlékezések sem tudták tel-

jesen betömni. A keleti front harcait jellemző, példátlan léptékű, titáni csaták impozáns, és első ránézésre töretlen mozaikjától megbabonázott német résztvevőknek és történészeknek nem igazán volt kedvük, idejük vagy kapacitásuk kielemezni és lejegyezni a Vörös Hadsereg katonai erőfeszítéseinek apró finomságait. Ez különösképpen elmondható a Vörös Hadsereg kudarcot vallott műveleteiről, hiszen a háború elfeledett csatáinak hiányzó 40 százaléka nagyrészt ebbe a kategóriába esik.

Manapság az egymás után felszabaduló orosz archívumok végre lehetővé teszik számunkra, hogy elkezdjük a leningrádi csata, és általában az egész háború műveleti feljegyzéseinek javítgatását, korrekcióját. Első ízben kaptunk lehetőséget rá, hogy a német hadseregcsoportok, hadseregek és alegységek régóta létező, roppant mennyiségű dokumentációját összehasonlítsuk az új orosz anyagokkal, és e művelet közben kitöltsük a történelmi feljegyzések réseit.

Ez a könyv szándékosan koncentrál elsősorban a katonai műveletekre. Ahelyett, hogy elismételné az ostrom által előidézett emberi szenvedésről készült kiváló beszámolókat, pusztán arra törekszik, hogy egy mélyebb és részletesebb leírást adjon azokról a hadműveletekről, melyek létfontosságú szerepet játszottak a leningrádi eseményeknél. Emellett szerény kezdés szeretne lenni egy folyamatban, amely kétségtelenül igen hosszan fogja feltárni a nyilvánosság előtt mindazt, ami a leningrádiak 900 napos, példátlan tűzkeresztsége során történt. Ez a könyv és az utána következő, jóval részletesebb művek igazságot szolgáltatnak annak az 1,6 millió katonának és civilnek, akik az ostrom alatt vesztették életüket, a veszteséglistára került további 2,4 millió katonának, valamint annak az 1,6 millió polgárnak, akiknek sikerült megszökniük vagy túlélniük az ostromot.

David M. Glantz
Pennsylvania, Carlisle
2000. december

A dráma szereplői

Szovjetek

Akimov, Sz. D. altábornagy – Az Északnyugati front parancsnokhelyettese (1941. június–augusztus), az V. légideszanthadtest megbízott parancsnoka (1941. június–július), a 48. hadsereg parancsnoka (1941. augusztus).

Antonjuk, M. A. altábornagy – A 48. hadsereg parancsnoka (1941. szeptember), a 60. hadsereg parancsnoka (1942. július).

Gyuhanov, M. P. altábornagy – Lövészhadosztály-parancsnok (1941. szeptember–október), a Néva műveleti csoport törzsfőnöke (1941. október), a Néva műveleti csoport megbízott parancsnoka és parancsnoka (1941. október–1942. október), a 67. hadsereg parancsnoka (1942. október–1943. december), a 8. hadsereg megbízott parancsnoka (1944. március–1945. május).

Fedjunyinszkij, I. I. vezérezredes – A 42. hadsereg parancsnoka (1941. szeptember–október), a Leningrádi front parancsnoka (1941. október), az 54. hadsereg parancsnoka (1941. október–1942. április), az 5. hadsereg parancsnoka (1942. április–október), a Volhovi front megbízott parancsnoka (1942. október–1943. május), a Brjanszki front megbízott parancsnoka (1943. május–július), a 11. hadsereg parancsnoka (1943. július–december), a 2. csapásmérő hadsereg parancsnoka (1943. december–1945. május).

Galanyin, I. V. vezérőrnagy – A 12. hadsereg parancsnoka (1941. augusztus–október), az 59. hadsereg parancsnoka (1941. november–1942. április), a Nyugati front megbízott parancsnoka (1942. május–augusztus), a Voronyezsi front megbízott parancsnoka (1942. augusztus–szeptember), a 24. hadsereg parancsnoka (1942. október–1943. április), a 70. hadsereg parancsnoka (1943. április–szeptember), a 4. gárdahadsereg parancsnoka (1943. szeptember–1944. január), az 53. hadsereg parancsnoka (1944. január–február), a 4. gárdahadsereg parancsnoka (1944. február–november).

Govorjov, L. A. marsall – A Dzserzsinszkij Katonai Akadémia vezetője (1941. május–július), a Tartalékos front és a Nyugati-parancsnokság tüzérségi parancsnoka (1941. július–augusztus), a mozsajszki védelmi vonal megbízott parancsnoka és a Nyugati front tüzérségének parancsnoka (1941. augusztus–október), az 5. hadsereg parancsnoka (1941. október–1942. április), a Leningrád

Egyetemi Könyvtár

haderőcsoport parancsnoka (1942. április–június), a Leningrádi front parancsnoka (1942. június–1945. május).

Guszev, Ny. I. vezérezredes – A 25. lovassági hadosztály parancsnoka (1941. július–1942. január), a XIII. lovassági hadtest parancsnoka (1942. január–június), a 4. hadsereg parancsnoka (1942. június–1943. november), a 20., 47. és 48. hadseregek parancsnoka (1943. november–1945. május).

Jakovlev, V. F. altábornagy – A hátsólépcsős ellátó szolgálatok és a Délnyugati front parancsnoka, továbbá a Vörös Hadsereg vezérkarának megbízott főnöke (1941. június–szeptember), a 4. hadsereg parancsnoka (1941. szeptember–november), az 52. hadsereg parancsnoka (1942. január–1943. július), a Sztyeppi front megbízott parancsnoka (1943. augusztus–október), a Belorussziai és Szevasztopoli Katonai Körzetek parancsnoka (1943–1946).

Ivanov, F. Sz. altábornagy – A Kijevi Különleges Katonai Körzet 2. megbízott parancsnoka (1941. június), a 8. hadsereg parancsnoka (1941. június–augusztus), a 42. hadsereg parancsnoka (1941. augusztus–szeptember), a leningrádi helyőrség és a belső védelmi erők parancsnoka (1941. szeptember–december). December 15-én a Leningrádi front Katonai Tanácsába, majd 1942. január 18-án az NKO Főpótkeret Főnökségéhez vezényelték. 1942. január 22-én letartóztatták, és 1956. január 8-ig fogva tartották. 1946. január 15-én szabadult, 1952-ben vonult nyugdíjba.

Hozin, M. Sz. altábornagy – A hátsólépcsős ellátó szolgálatok és a Tartalék Hadseregek frontjának vezetője, a Vörös Hadsereg megbízott törzsfőnöke (1941. június–szeptember), a Leningrádi front törzsfőnöke (1941. szeptember–október), az 54. hadsereg parancsnoka (1941. szeptember–október), a Leningrádi front parancsnoka (1941. október–1942. június), a 33. hadsereg parancsnoka (1942. június–december), a 20. hadsereg parancsnoka (1942. december–1943. február), a Hozin különleges csoport parancsnoka (1943. február–március), a Nyugati front helyettes parancsnoka (1943. március–1944. március), a Volga Katonai Körzet parancsnoka (1944. március–1945. május).

Klikov, Ny. K. altábornagy – A 32. hadsereg parancsnoka (1941. július–augusztus), az 52. hadsereg parancsnoka (1941. augusztus–1942. január), a 2. csapásmérő hadsereg parancsnoka (1942. január–április és július–december), a Volhovi front helyettes parancsnoka (1942. december–1943. június), a Moszkvai Katonai Körzet helyettes parancsnoka (1943. június–1944. június), az Észak-kaukázusi Katonai Körzet parancsnoka (1944–1945).

Korovnyikov, I. T. altábornagy – Az Északkeleti front műveleti csoportjának és a Novgorod haderőcsoport műveleti csoportjának parancsnoka (1941. június–1942. január), a 2. csapásmérő hadsereg műveleti csoportja parancsnoka (1942. január–április), az 59. hadsereg parancsnoka (1942. április–1945. május).

Kulik, G. I. marsall – Helyettes honvédelmi népbiztos, a Vörös Hadsereg tüzérségi főcsoportfőnöksége vezetője (1939–41), az 54. hadsereg parancsnoka (1941. augusztus–szeptember). Felmentették posztjáról és az NKO-hoz vezényelték (1941. szeptember–1943. április). A 4. gárdahadsereg parancsnoka (1943. április–szeptember), az NKO-ban a szovjet hadsereg alakításáért és feltöltéséért felelős igazgatóság helyettes vezetője (1944. január–1945. május).

Kurocskin, P. A. vezérezredes – A 20. hadsereg parancsnoka (1941. július–augusztus), a 41. hadsereg parancsnoka (1941. augusztus), a *Sztavka* képviselője az Északnyugati frontnál, az Északnyugati front parancsnoka és parancsnokhelyettese (1941. augusztus–1942. október és 1943. június–november), a 11. hadsereg parancsnoka (1942. november–1943. március), a 34. hadsereg parancsnoka (1943. március–június), az 1. Ukrán front helyettes parancsnoka (1943. december–1944. február), a 2. Belorusz front parancsnoka (1944. február–április), a 6. hadsereg parancsnoka (1944. április–1945. május).

Kuznyecov, A. A. altábornagy – A Leningrádi Kommunista Párt Területi és Városi Tanácsának második titkára (1938–45), a balti flotta Katonai Tanácsának tagja (1938–46), az Északi front katonai tanácsának tagja (1941. június–augusztus), a Leningrádi front katonai tanácsának tagja (1941. szeptember–1942. december és 1943. március–1945. május), a 2. csapásmérő hadsereg katonai tanácsának tagja (1942. december–1943. március).

Lazarov, I. G. vezérőrnagy – Az 55. hadsereg parancsnoka (1941. szeptember–november)

Maszlennyikov, I. I. vezérezredes – (NKVD-tiszt) A 29. hadsereg parancsnoka (1941. július–december), a 39. hadsereg parancsnoka, az Észak-kaukázusi front „Észak" haderőcsoportjának parancsnoka és az Észak-kaukázusi front parancsnoka (1941. december–1943. május), a Volhovi, Délnyugati és 3. Ukrán frontok helyettes parancsnoka (1943. május–december), a 42. hadsereg parancsnoka

(1943. december–1944. március), a Leningrádi front helyettes parancsnoka (1944. március–április), a 3. Balti front parancsnoka (1944. április–1945).

Mehlisz, L. Z. – A Vörös Hadsereg Politikai Főigazgatóságának vezetője és a honvédelmi népbiztos helyettese (1941. január–szeptember), a *Sztavka* képviselője a Volhovi frontnál (1942. január) és a Krími frontnál (1942. február–március), a 6. hadsereg, a Voronyezsi front, a Brjanszki front, a 2. Balti front, a Nyugati front, a 2. Belorusz front és a 4. Ukrán front Katonai Tanácsának tagja (1942–44).

Mereckov, K. A. hadseregtábornok – Honvédelmi népbiztos (1941. január–szeptember), a *Sztavka* képviselője az Északnyugati és a Karéliai frontnál (1941. augusztus–szeptember). Letartóztatták és börtönbe vetették, de később felmentették (1941. szeptember–október). A 7. önálló hadsereg parancsnoka (1941. október–november), a 4. hadsereg parancsnoka (1941. november–december), a Volhovi front parancsnoka (1941. december–1942. május és 1942. június–1944. február), a 33. hadsereg parancsnoka (1942. május–június), a Karéliai front parancsnoka (1945. február–augusztus), az 1. Távol-keleti front parancsnoka (1945. augusztus–szeptember).

Pjadisev, M. M. altábornagy – Az Északi front első parancsnokhelyettese (1941. június–július), a Luga műveleti csoport parancsnoka (1941. július 6.–augusztus). Letartóztatták (július 23.), 10 év börtönre ítélték, és ott is halt meg 1943-ban. 1968-ban posztumusz rehabilitálták.

Popov, M. M. altábornagy – Az Északi és Leningrádi frontok parancsnoka (1941. június–szeptember), a 61. és 40. hadseregek parancsnoka (1941. november–1942. október), a Sztálingrádi és Délnyugati frontok helyettes parancsnoka, az 5. csapásmérő és az 5. harckocsihadseregek helyettes parancsnoka (1942. október–1943. január), a Popov mozgékony csoport parancsnoka (1943. február–március), a Tartalékos front és a Sztyeppi Katonai Körzet parancsnoka (1943. április–május), a Brjanszki front parancsnoka (1943. június–október), a Balti és a 2. Balti front parancsnoka (1943. október–1944. április), a Leningrádi és 2. Balti frontok törzsfőnöke (1944. április–1945. július).

Rozsinszkij, Sz. V. altábornagy – A 111. (24. gárda-)lövészhadosztály, valamint a VI. és IV. gárda-lövészhadosztály parancsnoka (1941. december–1942. február), az 59., 8. és 2. csapásmérő hadseregek helyettes parancsnoka (1942. február–1943. március), az 54. hadsereg parancsnoka (1943. március–1944. december), a 67. hadsereg parancsnoka (1945. február–május).

Romanovszkij, V. Z. altábornagy – Az Arhangelszki Katonai Körzet parancsnoka (1941–42), az 1. csapásmérő hadsereg helyettes parancsnoka és parancsnoka (1942. május–december), a 2. csapásmérő hadsereg parancsnoka (1942. december–1943. december), a 4. Ukrán front helyettes parancsnoka (1943. december–1944. március), a 42. hadsereg parancsnoka (1944. március), a 67. hadsereg parancsnoka (1944. március–1945. március), a 19. hadsereg parancsnoka (1945. március–május).

Scserbakov, V. I. vezérőrnagy – Az L. lövészhadtest parancsnoka (1942. június–szeptember), a 8., 42. és 11. hadseregek parancsnoka, valamint a 23. hadsereg helyettes parancsnoka (1941. szeptember–1942. március), a 14. hadsereg parancsnoka (1942. március–1945. május).

Sevaldin, T. I. altábornagy – a 8. hadsereg parancsnoka (1942. szeptember–november).

Szimonjak, Ny. P. altábornagy – A 136. (63. gárda-)lövészhadosztály parancsnoka (1941–1942. június), a XXX. gárdalövészhadtest parancsnoka (1942–1944. október), a 3. csapásmérő hadsereg parancsnoka (1944. október–1945. március), a 67. hadsereg parancsnoka (1945. március–május).

Szobennyikov, P. P. altábornagy – A 8. hadsereg parancsnoka (1941. március–június), az Északnyugati front parancsnoka (1941. július–augusztus), a 43. hadsereg parancsnoka (1941. szeptember–október), a 3. hadsereg helyettes parancsnoka (1942–1945. május).

Szokolov, G. G. altábornagy – (NKVD-tiszt) A 2. csapásmérő hadsereg parancsnoka (1941. december–1942. január).

Sztálin, I. V. marsall – A Szovjetunió Kommunista Pártjának főtitkára (1941–45), az Állami Honvédelmi Bizottság (GKO) elnöke (1941–45), a *Sztavka* VGK-elnöke (1941–45), honvédelmi népbiztos (1941–45), a Szovjet Fegyveres Erők legfőbb parancsnoka (1941–45), legfőbb hadvezér (1945).

Sztarikov, F. Ny. altábornagy – A Luga műveleti csoport keleti szektorának parancsnoka (1941. július–augusztus), a 23. hadsereg és a Szinjavino műveleti csoport parancsnoka (1941. december–1942. január). A 8. hadsereg és a Volhov műveleti csoport helyettes parancsnoka (1942. január–április), a 8. hadsereg parancsnoka (1942. április–1942. május).

Szuhomlin, A. V. altábornagy – Az Északnyugati front és az 54. hadsereg törzsfőnöke (1941. június–1942. január), a 8. hadsereg

parancsnoka (1942. január–április), az 54. hadsereg parancsnoka (1942. április–1943. március), a Volhovi front helyettes parancsnoka (1943. március–szeptember), a 10. gárdahadsereg parancsnoka (1943. szeptember–1944. február), a Frunze Akadémia első igazgatóhelyettese (1944. február–1945. május).

Szviridov, V. P. altábornagy – Az Északi front tüzérségének parancsnoka, a Leningrádi front helyettes parancsnoka és tüzérségi parancsnoka (1941. június–november), az 55. hadsereg parancsnoka (1941. november–1943. december), a 67. hadsereg parancsnoka (1943. december–1944. március), a 42. hadsereg parancsnoka (1944. március–1945. május).

Tyimosenko, Sz. F. marsall – Honvédelmi népbiztos (1940. május–1941. június, helyettes honvédelmi népbiztos (1941. július–szeptember), a nyugati irány és a Nyugati front parancsnoka (1941. július–szeptember), a délnyugati irány és a Délnyugati front parancsnoka (1941. szeptember–1942. június), a Sztálingrádi front parancsnoka (1942. július–október), az Északnyugati front parancsnoka (1942. október–1943. március), a *Sztavka* képviselője a Leningrádi és Volhovi frontnál (1943. március–június), az Észak-kaukázusi frontnál és a fekete-tengeri flottánál (1943. június–november), a 2. és 3. Balti frontnál (1944. február–június), a 2., 3. és 4. Ukrán frontnál (1944. augusztus–1945. május).

Tribuc, V. F. tengernagy – A balti flotta parancsnoka (1939–1947).

Vatutyin, Ny. F. hadseregtábornok – A Vörös Hadsereg vezérkari főnökének első helyettese (1941), az Északnyugati front törzsfőnöke (1941. június–augusztus), a Vörös Hadsereg helyettes vezérkari főnöke (1942. május–július), a Voronyezsi front parancsnoka (1942. július–október és 1943. március–október), a Délnyugati front parancsnoka (1942. október–1943. március), az 1. Ukrán front parancsnoka (1943. március–1944. március). 1944 márciusában partizánok ölték meg.

Vlaszov, A. A. altábornagy – A 99. lövészhadosztály és a IV. gépesített hadtest parancsnoka (1941. június–július), a 37. hadsereg parancsnoka (1941. július–október), a 20. hadsereg parancsnoka (1941. október–1942. február), a Volhovi front helyettes parancsnoka (1942. február–április), a 2. csapásmérő hadsereg parancsnoka (1942. április–július). 1942 júliusában a németek fogságába esett.

Voronov, tüzér marsall – Helyettes honvédelmi népbiztos (1941), a Vörös Hadsereg Légvédelmi Főigazgatóságának vezetője (1941),

a Vörös Hadsereg tüzérségének vezetője és helyettes honvédelmi népbiztos (1941. július–1943. március), a *Sztavka* képviselője a Leningrádi frontnál (1941. október–november), a Vörös Hadsereg tüzérségének parancsnoka (1943–46).

Vorosilov, K. E. marsall – Az Állami Honvédelmi Bizottság (GKO) és a *Sztavka* tagja (1941–44), az északnyugati irány parancsnokságának vezetője (1941. július–augusztus), a Leningrádi front parancsnoka (1941. szeptember), a *Sztavka* képviselője a Volhovi fronton (1942. február–március), a Leningrádi és Volhovi frontoknál (1942. december–1943. január), és az önálló tengermelléki hadseregnél (1943. december).

Zsdanov, A. A. – A Kommunista Párt Központi Bizottsága, a Leningrádi Területi Bizottság és a Városi Pártbizottság titkára (1943–44), a *Sztavka* VGK állandó tanácsadója (1941. június), Az északnyugati irány parancsnoksága katonai tanácsának tagja (1941. június–augusztus), a Leningrádi front Katonai Tanácsának tagja (1941. szeptember–1945. július), a Vörös Hadsereg Politikai Főigazgatósága Katonapolitikai Propagandatanácsának tagja.

Zsukov, G. K. marsall – A Vörös Hadsereg vezérkari főnöke, honvédelmi népbiztos (1941. január–június), a *Sztavka* VGK-tagja (1941–45), a honvédelmi népbiztos és a legfőbb parancsnok első helyettese (1942–45. augusztus), a *Sztavka* VGK-képviselője a Délnyugati frontnál (1941. június), a Tartalék front parancsnoka (1941. július–szeptember), a Leningrádi front parancsnoka (1941. szeptember–október), a Nyugati front parancsnoka (1941. október–1942. augusztus), a nyugati irány parancsnoksága vezetője (1942. február–május), a *Sztavka* VGK-képviselője a Tartalék frontnál (1941. október), a Nyugati és Kalinyini frontoknál (1942. november–december), a Leningrádi és Volhovi frontoknál (1943. január) az Északnyugati frontnál (1943. február–március), a Voronyezsi és Sztyeppi frontoknál (1943. április), az Észak-kaukázusi frontnál (1943. április–május), a Voronyezsi, Központi és Nyugati frontoknál (1943. május–június), a Délnyugati frontnál (1943. június), a Brjanszki, Központi és Nyugati frontoknál (1943. június–július), a Sztyeppi és Voronyezsi frontoknál (1943. augusztus–szeptember), a Központi és Voronyezsi frontoknál (1943. szeptember–december), az 1. és 2. Ukrán frontnál (1944. január–március), az 1. Ukrán front parancsnoka (1944. március–május), a *Sztavka* VGK-képviselője az 1. és 2. Belorusz, valamint az 1. Ukrán frontnál (1944. június–augusztus), a 3. Ukrán frontnál

(1944. szeptember), az 1. és 2. Belorusz, valamint az 1. Ukrán frontnál (1944. szeptember–november), az 1. Belorusz front parancsnoka (1944. november–1945. május).

Németek

Busch, Ernst vezérezredes – A 16. hadsereg parancsnoka (1941. június–1943. október), a „Közép" hadseregcsoport parancsnoka (1943. október–1944. június).

Halder, Franz vezérezredes – A hadsereg vezérkarának (OKH) főnöke (1941–1942. szeptember).

Hoepner, Erich vezérezredes – A 4. páncéloscsoport parancsnoka (1941. június–1942. január).

Keitel, Wilhelm vezérezredes – A német fegyveres erők (OKW) parancsnoka (1941–45).

Küchler, Georg von vezérezredes – A 18. hadsereg parancsnoka (1942. június–január), az „Észak" hadseregcsoport parancsnoka (1942. január–1944. február).

Leeb, Ritter von tábornagy – Az „Észak" hadseregcsoport parancsnoka (1941. június–1942. január).

Lindemann, Georg vezérezredes – Az L. hadtest parancsnoka (1941. június–1942. január), a 18. hadsereg parancsnoka (1942. január–1944. február).

Manstein, Erich von tábornagy – Az LVI. gépesített hadtest parancsnoka (1941. március–szeptember), a 11. hadsereg parancsnoka (1941. szeptember–1942. december), a „Don" hadseregcsoport parancsnoka (1942. december–1943. február), a „Dél" hadseregcsoport parancsnoka (1943. február–1944. március).

Model, Walter tábornagy – A 9. hadsereg parancsnoka (1941. június–1944. február), az „Észak" hadseregcsoport parancsnoka (1944. február–március), a „Dél" hadseregcsoport és Észak-Ukrajna parancsnoka (1944. március–június), a „Közép" hadseregcsoport parancsnoka (1944. június–augusztus), a nyugati hadszíntér parancsnoka (1944. augusztus–1945. április). Ütközetben meghalt 1945 áprilisában, a Ruhr-vidéken.

Reinhardt, Hans vezérezredes – A XXXXI. páncéloshadtest parancsnoka (1941. június–október), a 3. páncéloscsoport és a 3. páncéloshadsereg parancsnoka (1941. október–1944. augusztus), a „Közép" hadseregcsoport parancsnoka (1944. augusztus–1945. január).

Schmidt, Rudolf vezérezredes – A XXXIX. gépesített hadtest parancsnoka (1941. június–november), a 2. hadsereg és a Schmidt-hadseregcsoport parancsnoka (1941. november–1942. január), a 2. páncéloshadsereg parancsnoka (1942. január–1943. június).

Zeitzler, Kurt vezérezredes – A „D" hadseregcsoport törzsfőnöke (1941–42), a hadsereg vezérkarának (OKH) főnöke (1942. szeptember–1944. július).

1. fejezet

PÉTER ÉS LENIN VÁROSA

Leningrád városa, az egykori Szentpétervár fontos szerepet játszott az 1917-es bolsevik forradalom sikerében, valamint később, az orosz polgárháborúban a kommunisták diadalában. A bolsevizmus bölcsőjeként logikus volt hát, hogy a fasiszták diktátora, Adolf Hitler a várost jelölte meg fő célpontként, amikor megtervezte az inváziót és a Szovjetunió meghódítását.

Adolf Hitlernek, Németország náci diktátorának jó oka volt Leningrádot választani a Barbarossa-hadművelet – Oroszország 1941. júniusi inváziójának fedőneve – elsődleges célpontjának. A város történelme az 1703-as, Szentpétervár néven történő megalapítás óta tükrözte az Oroszország északnyugati kapujának tekintett település stratégiai jelentőségét; fontos politikai, gazdasági és kulturális központ volt, valamint a forradalom szimbóluma.

1703-ban, a XII. Károly svéd király ellen viselt nagy északi háború során Nagy Péter cár (1672–1725) alapította meg Szentpétervárt, Leningrád fejedelmi elődjét. A város ősi orosz földön épült, a Bizáncba vezető régi varág kereskedőutak mellé, egy olyan területen, amely korábban a novgorodi és izsorszki feudális hercegségek fennhatósága alá tartozott. A föld, ahová Péter felépítette városát, 1478-ban lett Oroszország része, Novgorod maradékával együtt.

Miközben a balti régió feletti egyeduralomért küzdött, Péter erői 1702. október 11-én lerohanták Noteborg svéd erődjét a régi orosz város, Oresek közelében, a Néva folyó és a Ladoga-tó találkozásánál, és átnevezték az erődítményt *Slisszelburg*ra („kulcsváros"). Péter seregei az azt követő évben elfoglalták a kis svéd erődöt Nyensancnál, a Néva és az Okta folyók találkozásánál, és ezt is átnevezték Szentpétervárra, alatta, a Zajacsi-szigeten pedig felépítették a Szentpétervár-erődöt (később ez lett a Petropavlovszk-erőd). Péter később felépíttetett a Berzoviji-tónál egy kikötőt, néhány kereskedőlétesítményt és egy palotát is, a Kotlim-szigeten egy másik erődöt, majd 1703 és 1704 között, a Néva folyó bal partján az Admiralitás-erődöt.

Péter ezeket az építményeket és körülöttük a várost egy stratégiai fontosságú földrajzi ponton, a Néva folyó torkolatánál és a folyó deltájának 42 szigetén húzatta fel.[1] A város alapítása, amely véget vetett egy évszázados vitának a Balti-tenger eléréséről, aláhúzta Péter azon

szándékát, hogy megszerezze és megtartsa a balti-tengeri kijáratot, mint Oroszország „ablakát a nyugati világra". Ugyanakkor a város megépítése félelmetes vámot szedett. Az Oroszország minden szegletéből kényszertoborzott parasztok tízezrei estek áldozatul a különféle járványoknak az építkezés ideje alatt, miközben fáradságos munkával alakították ki a települést a szinte teljesen járhatatlan mocsárvidéken.[2]

Péter és cári örököseinek azon tudatos döntése, hogy a várost birodalmi székhellyé tegyék, kiegészítve egy modern nyugati város ékeivel, tovább növelte Szentpétervár stratégiai értékét és presztízsét. A Péter ideje előtti isten háta mögötti településből csodálatos, pompázó város lett Erzsébet és Nagy Katalin napjaira. A két cárnő uralkodása jelentette Szentpétervár fénykorát, a nemesség aranykorát, az orosz gazdagság és pompa időszakát. A város egy pontosan kidolgozott tervnek megfelelően, gyors ütemben fejlődött, 1712 és 1728, majd 1732 és 1918 között az Orosz Birodalom fővárosaként működött.[3] A XVIII. század közepére Péter és fejedelmi örökösei Oroszország legjelentősebb politikai, adminisztratív, kulturális és katonai központjává, valamint az ország északnyugati határának fő előőrsévé tették a várost. Szentpétervárt a pompázatos udvar, a hatalmas katonai létesítmények, a bürokrácia, a lenyűgöző hajó- és ágyúépítő gyárak jellemezték. Lakossága 1905-re az 1825-ös 425 000-ről 1 534 000-re nőtt, ami jól tükrözi egyre jelentősebb szerepét.

Szentpétervár kiépítette saját legendáját, és több mint 200 évig szimbolikus jelentőségre tett szert, mint az autokrácia, a nemesség, majd később a burzsoázia védőbástyája. Ezenkívül az orosz tudomány és kultúra központjává, a haladó gondolkodás, a társadalmi és forradalmi mozgalmak fókuszpontjává vált, részben a Nyugathoz és a nyugati gondolkodáshoz való közelsége miatt. Érthető módon egyfajta kreatív feszültség állt fenn Péter „tejfelesszájú" városa és Moszkva, az ősi moszkvai állam fővárosa, Rettegett Iván cár székhelye között. Míg Moszkva jelképezte „Oroszország Anyácskát" és Oroszország szláv szívét, Szentpétervár „oltalmazta a Nyugat fényét Moszkva bizánci sötétségétől".[4] A város egyre nagyobb jelentősége miatt a nemzetközi és belső viaskodások középpontjává is vált. Oroszország balti-tengeri helyőrségeként az orosz szárazföldi hadsereg és a szárnyait bontogató balti flotta bázisaként szolgált a Svédország elleni nagy északi háborúban (1700–1721). Több mint százharminc évvel később, a krími háború során (1853–56) a kronstadti erőd és a balti flotta akadályozta meg, hogy egy angol–francia század elérje Szentpétervárt.

Miközben a város politikai, gazdasági és kulturális jelentőségét mérlegelte, Hitler nagyon helyesen azt is felismerte, hogy Szentpétervár

egyben a forradalom központja és a gyűlölt bolsevizmus szülőhelye is. A település számos alkalommal szolgált a forradalom gyújtópontjaként – 1820-ban, 1825-ben, 1905–07-ben, 1918 februárjában, augusztusában és októberében, valamint 1921-ben. Szentpétervár burzsoáziája, majd később proletáriátusa valóban az orosz forradalmi mozgalmak előőrsét képezték már 1802-től, amikor a Szemenyovszkij gárdaezred fellázadt Pál cári zsarnoki politikája ellen.

Miután a Napóleon ellen viselt felszabadító háború során beszivárogtak a nyugati eszmék, az orosz gárdatisztek megalapították a „Megváltás Szövetségét" és a „Jóléti Szövetséget", két szentpétervári politikai titkos társaságot, melyek a népképviseleti kormányzat megalakítását és a jobbágyok felszabadítását tűzték ki célul. Az idegenellenes hangot megütő úgynevezett dekabrista mozgalom 1825 decemberében lázadást szított a városban, ám ezt a felkelést vérbe fojtották. Az elkövetkező száz évben Szentpétervár vonzotta magához a demokratákat és forradalmi vezetőket.[5] 1895-ben V. I. Lenin megalakította a „Szövetség a Munkásosztály Küzdelméért" nevű szervezetet a városban, és elkezdte a marxista szocializmus megismertetését Szentpétervár munkásmozgalmaival. Ezt követően a város lett az 1904–1907-es forradalom központja, beleértve az 1904. november 8-ai kronstadti zendülést és a hírhedt véres vasárnapot, 1905. január 9-én.

Amikor 1914-ben kitört az I. világháború, a cárista kormányzat Petrográdra nevezte át a várost, hogy eltörölje a német kötődésű múltat. 1917-re azonban a háború viszontagságai miatt ismét felerősödött a forradalmi aktivitás, amely 1917 februárjában és decemberében felkelésekben, valamint a bolsevik hatalomátvételben csúcsosodott ki. Az ezt követő orosz polgárháborúban a város a bolsevikok erődítménye maradt, miközben Lenin az egész országra kiterjesztette befolyását. A bolsevikok katonai szárnya, a Vörös Gárda védte a települést a németek ellen vívott elkeseredett csatározások során 1918-ban, és az I. világháború befejeződését követően, a polgárháború alatt az új Vörös Hadsereg tette ugyanezt az ellenforradalmár (fehér) erők ellenében.[6]

Miután a bolsevikok biztonsági okokból áthelyezték az ország fővárosát Petrográdból Moszkvába, a város a fehér erők természetes célpontjává vált. H. Judenics fehér Északnyugati hadserege a délről és keletről előrenyomuló fehér csapatokkal összhangban 1919 májusa és augusztusa között, majd októberben és novemberben ismét megpróbálta elfoglalni a várost, ám minden alkalommal kudarcot vallott, mivel a Vörös Hadsereg és a petrográdi munkások megállították az offenzívákat.[7]

Leningrád forradalmi hagyományai folytatódtak a bolsevik időkben, amikor 1921 márciusában és februárjában a kronstadti haditengerészeti bázis matrózai fellázadtak az új kommunista rezsim durvasága ellen. Bár a Vörös Hadsereg erői brutális módon leverték a felkelést, a zendülés 1921 márciusában a sokkal mérsékeltebb új gazdaságpolitika (NEP) bevezetésére kényszerítette Lenint.[8] Lenin halála után, 1924. január 26-án a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége (SZSZKSZ) szovjetjeinek 2. kongresszusán városi munkások kérésére Szentpétervárt átkeresztelték Leningrádra.

Leningrád az 1930-as években elsősorban Sztálin hatalmának megszilárdítását jelképezte. Amikor Sz. M. Kirov, a népszerű leningrádi párttitkár, a mérsékelt gazdaságpolitika képviselője potenciális riválisként lépett elő, Sztálin megszervezte a megölését, és az ő halálát használta fel az azt követő tisztogatások indokául.[9] Később többen úgy vélték, Sztálin a Kirov iránt érzett gyűlölete és a város befolyásától való félelme miatt hanyagolta el és bánt durván Leningráddal a II. világháború alatt és után.

A város védelme

Leningrád szoros kapcsolata a hadsereggel a II. világháború kezdeti szakaszában is folytatódott. 1939 márciusában a Hitler és Sztálin között létrejött, hírhedt Molotov–Ribbentrop-paktumot követően a Szovjetunió háborút provokált ki Finnországgal, főként azért, hogy megerősítse az északnyugati határok védelmét. A Leningrádi Katonai Körzetben (LKK) zajló műveletek parancsnoki központja és bázisa természetesen Leningrád volt, és az oroszok rövid háborúra számítottak. A sors iróniája, hogy Hitlert pontosan a Vörös Hadsereg itt mutatott szánalmas teljesítménye bátorította fel a Barbarossa-hadművelet megindítására. A németek Führere azért választotta Leningrádot elsődleges katonai célpontnak, mert úgy gondolta, a város elfoglalása, vagy akár megsemmisítése szükséges a szovjet állam, és vele együtt a nemzetközi bolsevizmus legyőzéséhez. Hitler Wehrmachtjára (a német fegyveres erőkre) várt a feladat, hogy végrehajtsák a kegyetlen ítéletet Péter és Lenin városán.

Leningrádot hosszú és fényes katonai múltja, valamint jelenlegi politikai, gazdasági, kulturális és stratégiai jelentősége tette ideális célponttá Hitler számára. A város, a 2 544 000 lakos és a környező területek *(oblaszty)* védelméért a szovjet kormányzat és a párt központi, területi és helyi szervezetei, valamint a Leningrádi Katonai Körzet feleltek.

Országos szinten ez a következőket jelentette: I. V. Sztálin államfő, a Kommunista Párt főtitkára; Sz. K. Tyimosenko marsall, honvédelmi népbiztos; és G. K. Zsukov tábornok, a Vörös Hadsereg vezérkari főnöke. A város és a régió védelmét különféle területi és helyi szervezetek látták el. Közigazgatásilag ide tartozott a leningrádi régió *(oblaszty)*, a körzet *(rajon)*, valamint a városi *(gorod)* tanácsok *(szovjet)* és polgármesterek. Politikailag A. A. Zsdanov, Sztálin közeli munkatársa, a Politikai Bizottság tagja és Sztálin utódjelöltje látta el a Kommunista Párt leningrádi főtitkári teendőit. Zsdanov és A. A. Kuznyecov, a Leningrádi Területi Pártbizottság titkára területi, kerületi és városi pártbizottságok egész hierarchiáját irányították, amely gyakorlatilag minden leningrádi, vagy a várost érintő politikai és katonai ügyet lefedett. Mint minden totalitárius rendszer esetében, a szoros szerveződés, a szigorú hatalomösszpontosítás és az erős pártfegyelem lehetővé tette a pártvezérek számára, hogy egy adott feladat – ez esetben a védelem – érdekében a város összes erőforrását mozgósítsa.

Katonailag a Sztálin, a Kommunista Párt Politikai Bizottsága és a Központi Bizottság által felügyelt Honvédelmi Népbizottság (NKO) alakította ki az állam védelmi politikáját, és hagyta jóvá az általános és specifikus készenléti utasításokat. A Vörös Hadsereg G. K. Zsukov tábornok vezette vezérkara vázolt fel minden mozgósítást, csapattelepítést és haditervet, de csak az NKO beleegyezésével és útmutatásával hajtották végre. És végül a Leningrádi Katonai Körzet felelt a körzet haderőinek készenlétéért és a vezérkar terveinek végrehajtásáért, de csak akkor, ha erre az NKO-tól külön utasítást kapott. A katonai körzet végrehajtó szerve a katonai tanács *(vojennyij szovjet)* volt, egy közös szervezet, melynek tagjai közé tartozott a katonai körzet parancsnoka, katonai tanácsbeli küldöttje (komisszár) és vezérkari főnöke.

A Leningrádi Katonai Körzet

A háború előestéjén elméletileg a Leningrádi Katonai Körzet (LKK) volt a „Szovjetunió első számú műveleti-stratégiai territoriális formációja, Leningrádban és a környező *oblaszty*ban". A háború kitörésekor több katonai körzettel együtt az LKK alkotta a Vörös Hadsereg Északi frontját (a front durván a német hadseregcsoportnak felel meg), amely az erők mozgósításáért és telepítéséért, valamint a vezérkar terveivel és direktíváival összhangban, az NKO szigorú felügyelete alatt végrehajtott katonai műveletekért felelt.

Az LKK a Vörös Hadsereg egyik legfőbb katonai körzeteként hosszú történelemmel rendelkezik. 1918. szeptember 6-án alakították meg Petrográdi Katonai Körzet néven. Ez volt a Vörös Hadsereg legelső katonai körzete, és 1924. február 1-jén, a város átnevezésével egy időben változtatták meg a nevét LKK-ra. A katonai körzet az elkövetkező évtizedekben különféle továbbfejlesztett katonai fejlesztések próbaterületévé vált – például vegyi, ejtőernyős-, vitorlázógépes műveletek, valamint a mélységi harc és a mélységi műveletek ikerkoncepciója. A kiváló képességű parancsnokok között előfordultak hírességek, mint M. N. Tuhacsevszkij, a mélységi műveletek kitalálója, B. M. Saposnyikov, a Vörös Hadsereg vezérkarának atyja, Sz. K. Tyimosenko, védelmi népbiztos, valamint K. A. Merecskov, M. P. Kirponisz és M. M. Popov későbbi frontparancsnokok.[10]

Az 1939–40-es szovjet–finn háborút az LKK tervezte, szervezte meg és folytatta le, ám olyan gyenge teljesítményt nyújtott, hogy az Északnyugati frontnak át kellett vennie a helyét, és ez utóbbi már képes volt sikeresebb befejezést biztosítani a háborúnak.[11]

A szovjet–finn háború befejezése és a németek 1941. június 22-én kezdődő inváziója között az LKK volt a Vörös Hadsereg reformálásának, újjászervezésének és újrafegyverzésének előhírnöke. Ez idő alatt az LKK új típusú fegyverzettel ellátott gépesített és repülőegységeket állított fel, valamint létrehozta a Honi Légvédelem (PVO) északi körzetét, és erődöket épített a Szovjetunió új határai mentén. Amikor júniusban kitört a háború, M. M. Popov altábornagy, a januárban kinevezett parancsnok vezette a katonai körzetet; hadtestkomisszárja Ny. Ny. Klementyev (a katonai tanács tagja) volt, törzsfőnöke pedig D. H. Nyikisev vezérőrnagy.

A háború előestéjén az LKK magában foglalta a leningrádi és murmanszki körzeteket, valamint a Karél–finn Szovjet Szocialista Köztársaságot. A körzet katonai erői közé tartoztak a 7., 14. és 23. hadseregek, a XIX., XLII. és L. lövészhadtestek, az I. és V. gépesített hadtestek, az I. vadászrepülő-hadtest, a II. PVO-hadtest és a VII. PVO-vadászrepülőhadtest (északi PVO-körzet) (lásd *Függelék*). A 15 lövészhadosztály, egy lövészdandár, négy harckocsi- és két gépesített hadosztály, valamint nyolc erődített körlet képezte a körzet szárazföldi védelmének magját. A földi erők összesen 404 470 főt számláltak, őket támogatta 7901 löveg, 1857 tank (1543 bevethető) és 1336 repülőgép (1216 bevethető).[12]

A „Szovjet államvédelmi terv" (DP–1941) utasította a katonai körzetet, hogy a szovjet északi és balti flottákkal együttműködve védje a

Finnországgal közös határt a Jeges-tengertől a Finn-öbölig, Észtország határát, valamint a haditengerészeti bázist a Hango-félszigeten, Finnország déli határánál.[13] Északon a körzet 14. hadserege a XLII. lövészhadtesttel, két különálló lövészhadosztállyal, egy erődített régióval és az I. gépesített hadtest 1. harckocsihadosztályával védte a murmanszki megközelítési utakat. A 7. hadsereg az Onyega és Ladoga tavak közötti szektort védte négy lövészhadosztállyal és egy erődített körlettel. És végül a 23. hadsereg felügyeletére bízták a Karéliai-földnyelvet, a XIX. és L. lövészhadtesttel, a X. gépesített hadtesttel és két erődített régióval. Két lövészhadosztály, egy lövészdandár, négy erődített körlet, valamint az I. gépesített hadtest egy harckocsi- és egy gépesített hadosztálya közvetlenül a katonai körzet parancsnokságának voltak alárendelve.

Az NKO és a vezérkar közvetlenül a háború előtt a Balti Különleges Katonai Körzetre támaszkodott, melyet háború esetén átalakíthattak Északnyugati fronttá, a balti köztársaságok irányából Leningrád felé vezető megközelítési utak védelmére. Az LKK dolga volt, hogy védekezzen egy esetleges finn előrenyomulás ellen a Karéliai-földnyelv mentén. Mint kiderült, az NKO azon feltételezése, hogy az Északnyugati front képes feltartóztatni bármilyen ellenséges előretörést a határ vagy a Nyugati-Dvina folyó mentén, és különösen Leningrád közelében, súlyos tévedésnek bizonyult. Ez a szomorú valóság nagyrészt semmissé tette az LKK háború előtti katonai előkészületeinek értékét.

Légvédelem a város felett

A jól meghatározott védelmi feladatokat és az NKO téves feltételezéseit tekintve egyértelmű, hogy az LKK fájóan kevés figyelmet fordított a földi védelem előkészítésére a város déli megközelítési útvonalain. Popov tábornok csupán június 23-án reggel, 24 órával a német invázió kezdete után kezdett aggódni a katonai körzet déli szárnya miatt.

Popov aznap elküldte helyettesét, K. P. Pjadisev altábornagyot, hogy ellenőrizze a város déli megközelítési útvonalait, és tegyen javaslatokat új védelmi vonalak kialakítására. Bár Pjadisev azt mondta, hogy a leglogikusabb választás egy védelmi állás kialakítására a Kingiszepp–Luga–Ilmeny-tó vonala lenne, a nyersanyagok és erőforrások távolsága kétségessé tette ezt a választást, amíg az egyre katasztrofálisabb helyzet rá nem kényszerítette Popovot, hogy megtegye a szükséges lépéseket.

Az NKO a Szovjetunió északi részének – beleértve Leningrádot is – légvédelmi feladataira a Honi Légvédelem (*protyivo-vozdusnaja oborana*

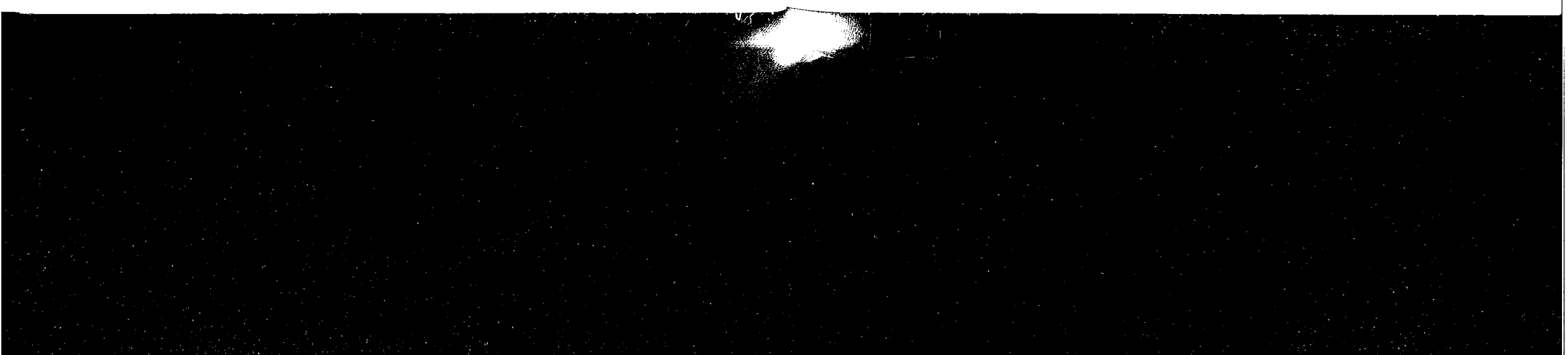

– PVO) északi légvédelmi körzetét jelölte ki. A körzetben a II. PVO-hadtest és a viborgi, murmanszki, pszkovi, lugai és petrozavodszki PVO-dandárkörzetek tartoztak. Június 22-én a II. PVO-hadtest és a VII. vadászrepülő-hadtest felelt Leningrád közvetlen környezetének védelméért. Az M. M. Procvetkin vezérőrnagy vezette II. PVO-hadtest magában foglalta a 115., 169., 189., 192., 194. és 351. légvédelmi tüzérezredeket, összesen mintegy 950 légvédelmi löveggel, 230 légvédelmi gépágyúval, 300 keresőreflektorral, 360 légvédelmi ballonnal, 302 koraijelző-állással (VNOS) és nyolc rádiólokátor-állással. A balti flotta PVO-hadosztálya 191 löveggel műveletileg szintén a II. PVO-hadtest alárendeltségébe tartozott. Az Sz. P. Danyilov ezredes parancsnoksága alatt álló VII. vadászrepülő-hadtest 3. és 54. vadászrepülő-hadosztálya (PVO) 300 vadászgéppel rendelkezett.

A II. PVO-hadtest a város központjából szerteágazó védelmi zónákban látta el Leningrád légvédelmét. 120-140 kilométeres távolságba légi megfigyelőkből és koraijelző-állásokból (VNOS) álló rendszert telepítettek, a VII. vadászrepülő-hadtest a 20 és 60 kilométer közötti sávon nyújtott légi biztosítást, 35 kilométeren belül pedig a légvédelmi lövegek. Az összes légvédelmi egység irányítása a II. PVO-hadtest parancsnokságán centralizálódott.

Bár ez a védelem papíron leírva hatékonynak tűnt, több súlyos hiányossággal is rendelkezett, melyek közül a legkomolyabb a repülőterek hiánya volt. Ezt a problémát tovább súlyosbította, hogy a háború kezdetekor a gyors német előrenyomulás összeomlasztotta a VNOS koraijelző-rendszert, arra kényszerítve a város védőit, hogy a megbízhatatlan radaros és vizuális megfigyelésekre hagyatkozzanak. A szovjet parancsnokság azzal próbálta megoldani a problémát, hogy a védelem kimélyítése érdekében bárkákon nyolc PVO-üteget telepített a Finn-öböl vizére. A PVO erőfeszítéseit a pártszervezetek is támogatták a helyi légvédelmi erők (MPVO) létrehozásával, amely 10-12, egyenként 6-800 főt számláló önvédelmi csoportból állt (összesen mintegy 300 000 ember), melyek a megfigyelésért, továbbá a városi lakótömbök és más fontos épületek biztosításáért és védelméért feleltek.[14]

A „Vörös Zászló" balti flotta – melynek hosszú történelme egészen 1701-ig nyúlik vissza, amikor Péter cár létrehozta a haderőt – felelt a balti régió és Leningrád szovjet haditengerészeti bázisai, valamint a balti partvonal védelméért bármiféle tengeri, légi és földi támadás esetén. A védelmi műveleteket a Vörös Hadsereg szomszédos szárazföldi hadszíntereken tevékenykedő alakulataival szoros együttműködésben kellett végrehajtania. A háború folyamán mindvégig V. F. Tribuc ellentengernagy – akit 1943 májusában tengernaggyá léptettek elő – vezette a flottát.

A háború kezdetekor a balti flotta egy felszíni hajórajból, egy könnyűhajó-különítményből, három tengeralattjáró-dandárból, két torpedónaszád-dandárból, valamint számos különféle típusú kutterből, repülőegységekből, parti védelmi körzetekből és szektorokból, továbbá hátsó lépcsős kisegítő és szolgáltató létesítményekből állt. A flotta haderejea tallini, hangói, kronstadti és libaui (Riga mellett) haditengerészeti bázisokon állomásozott. A 225 hadihajó között volt két csatahajó, két cirkáló, 21 flottillavezető romboló és romboló, 68 tengeralattjáró, két tüzérségi platform, hét rombolókísérő, négy páncélozott kutter, 55 torpedónaszád, 34 aknamentesítő, négy akna- és hálótelepítő, valamint számos parti kutter. A balti flotta légiereje 682 repülőgépet számlált (595 bevethető): 184 bombázót, 331 vadászt és 167 felderítőt. A flotta tengerészeti és parti tüzérsége 2189 lövegből és aknavetőből állt. A teljes létszám 119 645 fő volt.

A szovjet haditengerészeti erők

Míg a balti flotta zöme a tallini és libaui bázisokról a Balti Katonai Körzetet támogatta, a kronstadti és hangói bázisok az LKK védelmét látták el. Bár 1941 októberéig nem aktiválták, a kronstadti haditengerészeti bázisnak kellett közreműködnie Leningrád és a városhoz vezető tengeri útvonalak védelmében.[15] A bázis elsődleges feladata az volt, hogy tüzérségi ellentüzet szolgáltasson, és átszállási pontként szolgáljon a Leningrád és az oranienbaumi hídfő között közlekedő csapatok számára.

A Szovjetunió a szovjet–finn háborúban szerezte meg magának a Finn-öböl északi partján épült hangói haditengerészeti bázist.[16] A bázis elsődleges feladata a Finn-öblön keresztül Leningrádba vezető tengeri utak védelme volt, valamint hídfőállás biztosítása Finnország déli partjainál. Június 22-én a 8. önálló lövészdandár, a határőrség alakulatai, néhány utász-építő egység, egy repülőraj és egy haditengerészeti biztonsági különítmény védte a kikötőt. A 25 000 fős helyőrség fegyverzete a következő volt: 95 löveg (37 és 305 mm között), 20 repülőgép, hét kutter-vadász és 16 kisegítő hajó.

Leningrádtól északra a Ladoga haditengerészeti flottilla védte a Ladoga-tavat. A flottilla hivatalos nevén „műveleti-taktikai haditengerészeti alakulat" volt, melyet 1939. október 25-én hoztak létre, és a balti

flotta alá tartozott. Feladata a Ladoga-tó vizének és partjainak védelme volt, főként felszíni hajók kisebb csoportjaival. A háború előestéjén ez egy hét kiképzőhajóból álló hajórajt, egy 35 kutterből álló kiképző hajórajt, valamint egy kiképző tüzérzászlóaljat jelentett három 102 mm-es és nyolc 76 mm-es löveggel. 1941. június 25-én a haditengerészet hadbiztosi hivatala (VMF) egy kutterekből, aknakeresőkből, biztosító kutterekből, aknakereső kutterekből és parti őrhajókból álló egységgé szervezte át a flottillát.[17] A háború kezdetekor Sz. V. Zemljanicsenko állt a flottilla élén.

Az invázió kezdetekor tehát az LKK, a balti flotta és a Leningrád védelmével megbízott többi szervezet csak kis mértékben állt készen feladata ellátására, és így is csak egy Karélián keresztül érkező finn támadást tudott volna feltartani. Sztálin és a moszkvai vezérkar hitt benne, hogy az erős Északnyugati front képes megvédeni a leningrádi megközelítési útvonalakat az északkeleti irány mentén. Azonban sem az LKK, sem a moszkvai vezetőség nem számított arra a gyors és pusztító előrenyomulásra, amit a német Wehrmacht erői fognak végrehajtani a Barbarossa-hadművelet elindulásakor. Drágán kellett fizetniük a veszély lebecsüléséért. Az egyre kétségbeejtőbbé váló helyzet napok alatt pánikközeli állapottá változtatta enyhe aggodalmukat.

2. fejezet

CÉLPONT: LENINGRÁD

A Szovjetunió német inváziójára célzó Barbarossa-hadművelet kezdetét követően a Vörös Hadsereg sorozatban szenvedte el a megsemmisítő vereségeket a teljes szovjet határvidéken. Északon Leeb páncélosai hamarosan már Leningrád felé robogtak, miközben a város katonai és polgári vezetői kétségbeesetten próbálták megszervezni a védelmet.

Adolf Hitlernek a Szovjetunió meghódítását, a Barbarossa-hadműveletet ismertető terve az 1940. december 18-án kibocsátott 21. számú direktívában volt olvasható. A Führer Leningrádot, Moszkvát és Kijevet jelölte meg a Wehrmacht három legfőbb célpontjaként. A Barbarossa-terv három hadseregcsoport egyidejű támadását irányozta elő, hogy még a határvidéken átkarolják, bekerítsék és megsemmisítsék a Vörös Hadsereg zömét, „megelőzendő, hogy a harcképes ellenséges erők visszavonuljanak Oroszország roppant hátországi területeire." Az „Észak" és „Közép" hadseregcsoportok vezetik a fő támadást a Leningrád és Moszkva irányába, a Pripjaty-mocsaraktól északra, míg a „Dél" hadseregcsoport Kijev felé nyomul előre a mocsaraktól délre. Amint a „Közép" hadseregcsoport megsemmisíti az ellenséges erőket Belorusszziában, segít az „Észak" hadseregcsoportnak elfoglalni Leningrádot és Kronstadtot. „Csak az elsődleges célok teljesítése után kezdhetjük meg a Moszkva elleni hadműveleteket" – áll a direktívában.[1]

Ritter von Leeb tábornagy „Észak" hadseregcsoportja azt a feladatot kapta, hogy nyomuljon egyenesen előre Leningrád felé, semmisítse meg a szovjet erőket a balti régióban, és foglalja el Leningrádot. Leeb hadseregcsoportja a 18. és 16. hadseregekből, valamint a 4. páncéloscsoportból állt, vagyis összesen hat hadseregből és két gépesített hadtestből, melyeket három biztosító hadosztály és a szárazföldi hadsereg egyik hadteste támogatott a hadseregcsoport tartalékából (a szerveződést lásd a *Függelék*ben).[2] Erich Hoepner vezérezredes 4. páncéloscsoportjának – benne Hans Reinhardt vezérezredes XXXXI. és Erich von Manstein LVI. gépesített hadteste – kellett vezetnie a hadseregcsoport előrenyomulását.[3] Georg von Küchler és Ernst Busch 18. és 16. hadseregei – egyenként három hadosztállyal – a szárnyakon nyomulnak előre a páncéloserők nyomában.[4] Leeb a XXIII. hadtestet a hadseregcsoport tartalékában tartotta, és szükség esetén segítségül hívhatta a hadsereg

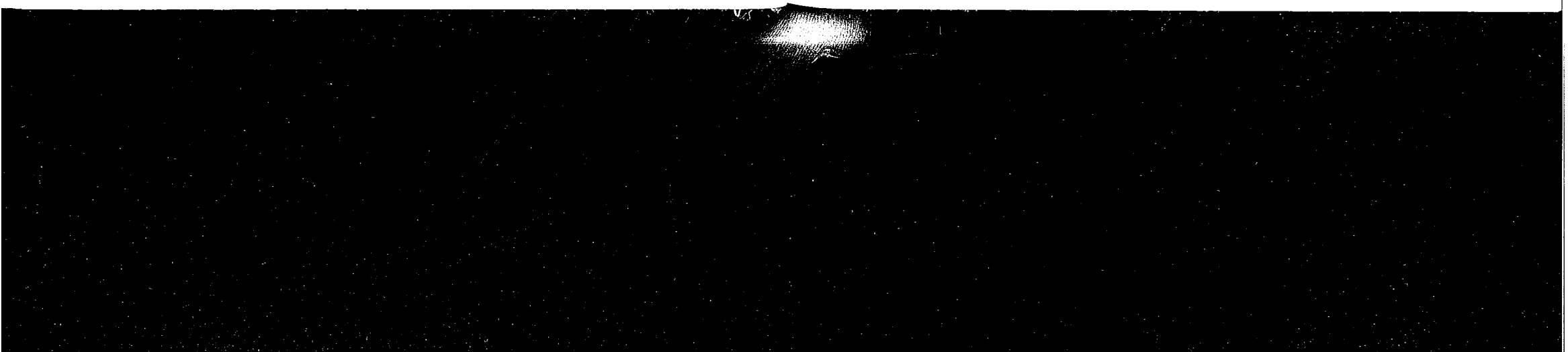

főparancsnokságának (OKH) tartalékaként a szektorába telepített L. hadtestet is. Ez volt tehát a felállás a Leningrád birtoklásáért vívott titáni csata előtt.

Leeb erős és tapasztalt hadereje F. I. Kuznyecov vezérezredes Balti Különleges Katonai Körzetével nézett szembe, melynek III. és XII. gépesített hadtestei védték az északnyugati hadászati irányt. Kuznyecov papíron erős csapatai ugyanazon gyengítő hatások alatt álltak, melyek a háború elején az egész Vörös Hadsereget sújtották: csupán részben voltak újjászervezve, kiképezve és újrafegyverezve.[5] Mivel Sztálin parancsa akadályozta a megfelelő mozgósítást és védekezést, az „Észak" hadseregcsoport hetek alatt szétzúzta a védelmi állásokat, és harci zónává változtatta a leningrádi megközelítési útvonalakat.

Leeb erői június 22-én megkezdték az előrenyomulást, szétzilálták a hiányosan feltöltött szovjet védelmet, és mélyen benyomultak a Szovjetunió területére, meghiúsítva a szovjet terveket és káoszt okozva a Vörös Hadsereg soraiban. Kuznyecov megpróbálta beindítani védelmi terveit, de a németek váratlan és heves támadása miatt ezt csak kezdetleges és ötletszerű módon tudta végrehajtani. Június 25-én, a hiábavaló ellentámadást követően a 8. és 11. hadseregek rendezetlen visszavonulásba kezdtek északnyugat felé, az Északi-Dvina folyó irányába. Az újonnan megalakult szovjet *Sztavka* (a legfelsőbb főparancsnokság főhadiszállása) sietve próbálta megszervezni a védelmet a hátsó vonalakban, és utasította Kuznyecovot, hogy megviselt 8. és 11. hadseregeivel, valamint a friss 27. és 22. hadseregekkel és a XXI. gépesített hadtesttel a Nyugati-Dvina folyónál védekezzen. Azonban a 27. hadsereg nem tudta időben elfoglalni védelmi állását, így június 26-án Manstein LVI. páncéloshadtestének sikerült hídfőállást létesítenie a Nyugati-Dvina túlsó partján. Mivel ezzel utolsó védvonalától is megfosztották az északnyugati irányban, Kuznyecov visszavonta 8. hadseregét észak, Észtország felé, a 11. és 27. hadosztályokat pedig keletre, amivel viszont védtelenül hagyta a pszkovi és osztrovi megközelítési útvonalakat Leningrádba.[6] A Dvina folyó azonnali elvesztésével szembesülő *Sztavka* utasította Kuznyecovot, hogy az egykori Sztálin-vonal mellett (Pszkov és Osztrov között) folytassa a védekezést, ám a tábornok késlekedett. (A Sztálin-vonal az 1939-es szovjet–lengyel határ mentén kiépített erődsor volt, ám jelentőségének nagy részét elveszítette, amikor a Szovjetunió 1939 szeptemberében megszállta Lengyelországot, és a határ nyugatra tolódott. A védvonalat részben valószínűleg leszerelték, a használható eszközöket és anyagokat elvitték, hogy az új határnál építsenek belőlük erődítéseket. A szovjetek azonban a Sztálin-vonalat erődített régióvá nevezték ki, és a védvonal bizonyos szektorokban – például a délkeletiben – megőrizte eredeti funkcióját.)[7] Reinhardt XXXXI. páncéloshadteste június 30-án elfoglalta a Nyugati-Dvina átkelőhelyeit a 8. hadseregtől, míg Manstein LVI. páncéloshadteste kimélyítette a hídfőállást Daugavpilsnél.

A *Sztavka* június 30-án, a fenyegető katasztrófa árnyékában átszervezte a front főparancsnokságát. Kuznyecovot lecserélte P. P. Szobennyikov altábornagyra, a 8. hadsereg parancsnokára, Szobennyikov helyére pedig F. Sz. Ivanov altábornagyot nevezte ki. Ugyanakkor a háború előtti szovjet védelmi tervek kidolgozásában kulcsszerepet játszó Ny. F. Vatutyin altábornagyot, a törzsfőnök helyettesét utasította, hogy csatlakozzon Szobennyikov július 4-én felállított vezérkarához. Vatutyinnak az utasítások értelmében bármi áron helyre kellett állítania a rendet a fronton, és aktívan közreműködnie a német előrenyomulás feltartóztatásában. Közben az OKH utasította Leebet, hogy Pszkovon keresztülhaladva közelítse meg Leningrádot és a Ladoga-tavat, és zárja körül a várost. Hoepner 4. páncéloscsoportjának Pszkovtól északi vagy északkeleti irányban kellett továbbmennie, miközben Küchler és Busch gyalogsága eltakarítja a szovjet erőket Észtországból és a balti partvidékről, és védi a jobbszárnyat egy esetleges Nevelből érkező támadástól. Az OKL néhány óra múlva a Velikije Luki és az Ilmeny-tó közötti területet is hozzácsatolta Hoepner céljaihoz, ám ugyanakkor arra is figyelmeztette a tábornokot, hogy különleges felhatalmazás nélkül ne menjen tovább.

Az „Észak" hadseregcsoport útja

Hoepner páncéloscsoportja július 2-án indult el a Dvina folyótól. Reinhardt XXXXI. gépesített hadteste július 4-én foglalta el Osztrovot, 8-án Pszkovot, szétzúzta a szovjet védelmet a Sztálin-vonal mentén, és behatolt a leningrádi régióba *(oblaszty)*. Délen Manstein LVI. gépesített hadteste július 3-án elfoglalta Rezeknét, ám utána napokig vesztéglésre kényszerült, amíg megpróbált utat találni a közeli mocsáron keresztül, ezért Hoepner átirányította Reinhardt hadtestéhez Manstein 3. gépesített hadosztályát. Ezzel egy időben Küchler 18. hadserege Ivanov meggyengült 8. hadseregét üldözve behatolt Lettországba, és támogatást nyújtott Reinhardt páncélosainak délen, míg Busch 16. hadserege Manstein páncélosait segítette, és védte a hadseregcsoport jobbszárnyát. Július 6-ára véget értek a határvidéki csatározások. Leeb hadse-

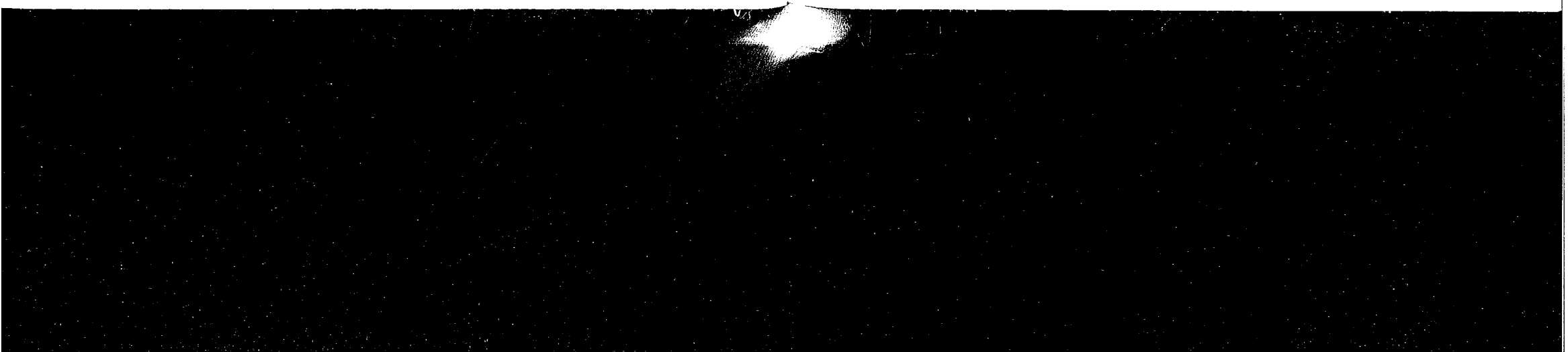

regcsoportja és Hoepner páncélosai megelőzték a *Sztavka* mozgósítási és védelmi intézkedéseit, vereséget mértek Kuznyecov Északnyugati frontjára, és a Sztálin-vonalon keresztül északkelet felé vonultak. Leeb hadseregcsoportja most már halálos fenyegetést jelentett Popov Északi frontjára, és magára Leningrádra is.

Popov és tanácsadói nagyon is tisztában voltak az új fenyegetéssel, olyannyira, hogy június 25-én elfogadták Pjadisev tábornok javaslatát egy új védelmi vonal létrehozására a Luga folyó mentén, és őt nevezték ki az egyelőre még csak fantomvédelem parancsnokává. Popovnak nem ez volt az egyedüli problémája, mivel ellenséges erők fenyegették a frontját az északi Karéliától a balti partvonalig, ahol a balti flotta éppen visszavonult Tallinba.[8]

Leeb hadseregcsoportja július 9-én folytatta az előrenyomulást. Miközben Küchler 18. hadserege megtisztította a szovjet csapatoktól Kurzemét, Lettországot és Észtországot, Reinhardt XXXXI. gépesített hadteste Pszkovból északnyugat felé indult, Manstein LVI. gépesített hadteste az északkeletre fekvő Ilmeny-tavat vette célba, jobbszárnyán a 16. hadsereggel. Mivel a Vörös Hadsereget már legyőzöttnek hitték, Hitler és Franz Halder tábornok, az OKH vezérkari főnöke úgy döntöttek, a 3. páncéloscsoportot fenntartják a „Közép" hadseregcsoport számára, és csak augusztus 12-én bocsátották az „Észak" hadseregcsoport rendelkezésére a XXXIX. gépesített hadtestet.[9]

A velük szemben felálló szovjet védelmet legjobb esetben is csak az „ingatag" jelzővel lehetett illetni. Az Északnyugati front 8. hadserege védte Észtország déli részét, a 11. és 27. hadsereg pedig visszavonulóban volt a Sztálin-vonal maradványaitól. Bár Szobennyikov feladata éppen az lett volna, hogy védje Leningrád és Tallin megközelítési útvonalait, máris hatalmas rés tátongott a frontján, és megmaradt hadosztályai egyenként alig 2000 embert számláltak. Július 4-én Zsukov utasította Popov Északi frontját, hogy „azonnal foglaljon el védelmi állást a Narva–Luga–Sztaraja Rusza–Borovicsi frontszakaszon", erősítse meg a védelmet Leningrádtól délre, és június 28-án erősítésül odaküldte a balti flottát, majd július 14-én a 8. hadsereget.[10]

Popov július 6-án azzal reagált Zsukov utasítására, hogy Pjadisev altábornagy parancsnoksága alatt létrehozta és telepítette a Luga műveleti csoportot (LMCS).[11] Amikor az első csapatok július 9-én elfoglalták állásaikat a vonalban, a haderőhöz tartozott a XXXXI. lövészhadtest négy lövészhadosztállyal, két önálló lövészhadosztály, egy hegyi lövészdandár, három milicista dandár és számos kiképzőiskolai egység.[12] A következő hét során újabb egységek érkeztek Pjadisev törékeny had-

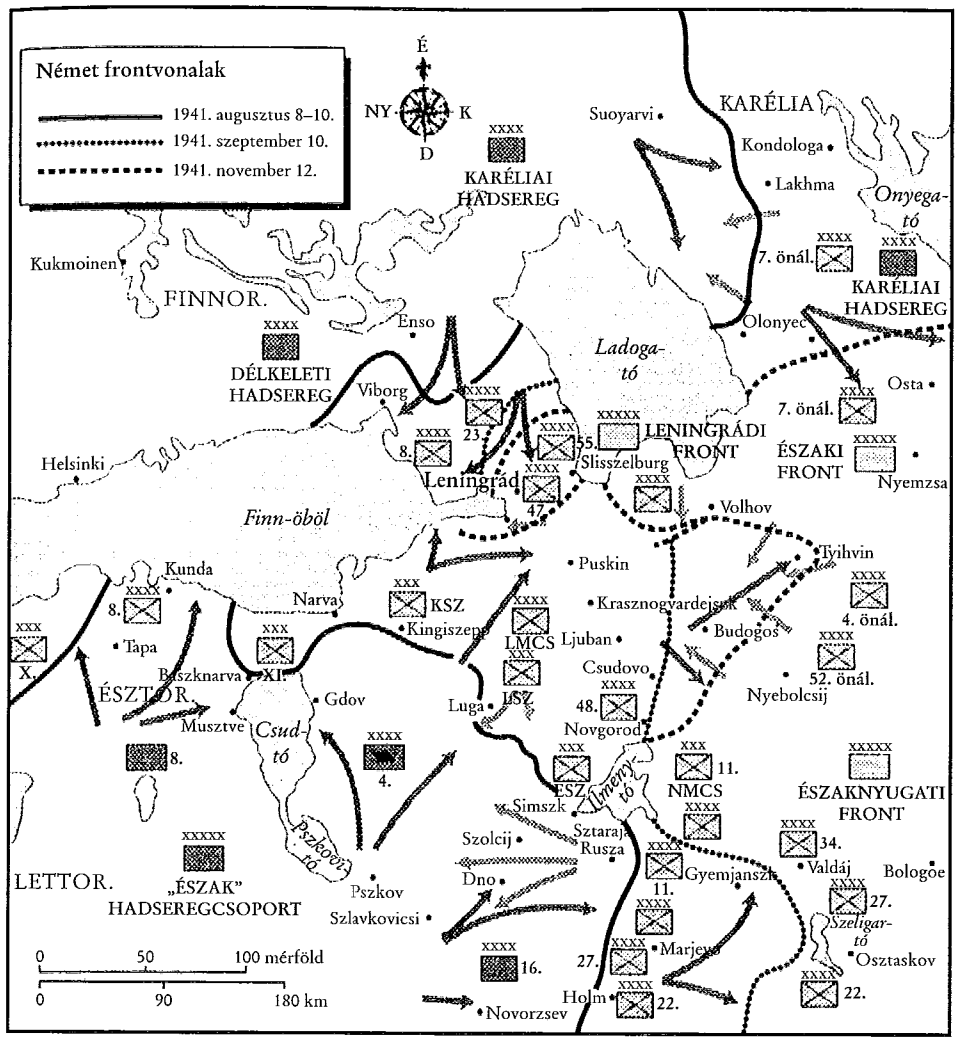

Német és szovjet műveletek a Wehrmacht leningrádi közeledése során, 1941. július 10. és december 30. között. A Vörös Hadsereg hősies, ám katasztrofális kimenetelű kísérleteket tett a németek megállítására, ám a szovjet egységeket folytonosan átkarolták és manőverezésben felülmúlták a sokkal szervezettebb és mozgékonyabb ellenséges alakulatok.

erejének támogatására. Az előretolt tartalékot a X. gépesített hadtest 21. és 24. harckocsihadosztálya alkotta. Az Északi front hátsólépcsős ellátó szolgálata építési főcsoportfőnöksége június 29-én kezdte a lugai védvonal építését, miután minden építési munkálatot leállított Leningrád városában.[13] A védelmi vonal a Narva-öböltől az Ilmeny-tóig húzódott, de Luga és Krasznogvardejszk között, ahol az Északnyugati

front erői visszavonulhattak. Az első vonal mögött, a várostól durván 20-30 kilométerre, a krasznogvardejszki erődített körzetben létrehoztak egy második, úgynevezett „külső kört" is, amely Petergoftól Krasznogvardejszken keresztül Kolpinóig ért. A város belső védelmét alkotó harmadik védvonal a Néva folyó mentén futó, Avtovo és Ribackoje közötti vasútvonalat követte. Azonban a három védelmi vonal egyikét sem erősítették meg komolyabb mértékben. Június 29-én a *Sztavka* beleegyezett Popov azon kérésébe, hogy népi milicista hadosztályokat állíthasson fel (*divizija narodnogo opolcsenyij* – DNO), és így hozza létre a szükséges véderőt. Az Északi front napokon belül megkezdte a népi milicista hadosztályok létrehozását, és azonnal szét is szórta ezeket az egységeket a front mentén, hogy feltöltse velük a hiányos és törékeny védelmet.

Tartani Leningrádot, „bármi áron"

A leningrádi védelem megszervezését kísérő fejetlen kapkodás jól tükrözte Sztálin azon próbálkozásait, hogy Moszkvából racionalizálja a Vörös Hadsereg irányítását és vezetését. Június 30-a és július 10-e között megalakította az Állami Védelmi Bizottságot, majd a főparancsnokság *sztavkáját*, hogy centralizálja a műveletek felügyeletét.[14] Szintén július 10-én utasította a honvédelmi népbiztost (NKO), hogy szervezze meg az északnyugati irány főparancsnokságát, amely az Északi és Északnyugati front, valamint az északi és balti flotta műveleteit koordinálja. Sztálin ennek élére K. E. Vorosilov marsallt nevezte ki; A. A. Zsdanov, a Kommunista Párt Központi Bizottságának titkára, a leningrádi párt vezetője lett a katonai tanács tagja (komisszár), M. V. Zaharov vezérőrnagy pedig a vezérkari főnök.

Az északról és délről fenyegető német offenzívák szorításában Vorosilov július 13-án újjászervezte a főparancsnokság Leningrádtól délnyugatra elhelyezkedő erőinek irányítási rendszerét. A megviselt 8. hadsereget és a 11. hadsereg XXXXI. lövészhadtestét az Északnyugati frontról az Északihoz vezényelte, hogy segítsenek megakasztani a németek előretörését Leningrád felé – az előbbinek Észtországot kellett védenie, a másodiknak az LMCS-t kellett megerősítenie. Az LMCS feladata volt védelmezni Leningrád délnyugati megközelítési útvonalait egy 300 kilométeres szakaszon, Narvától az Ilmeny-tóig. Az Északnyugati front 11. hadseregének, az újonnan megalakult 34. hadseregnek és a 27. hadseregnek a novgorodi, a Sztaraja Rusza-i és Velikije Luki-i

megközelítési útvonalakat kellett fedezniük.[15] Vorosilov a július 14-én kiadott 3. számú utasítással szilárdította meg katonái eltökéltségét, melyben a Vörös Hadsereg összes egységétől azt követelte, hogy „bármi áron" védjék meg Leningrádot.

Hoepner 4. páncéloscsoportja július 10-én folytatta előrenyomulását a pszkovi és osztrovi régióból. Reinhardt XXXXI. gépesített hadteste Kingiszepp felé közeledett, nyomában a Küchler 18. hadseregébe tartozó XXXVIII. hadtesttel. A hadtest 1. és 6. páncéloshadosztálya az LMCS erőit üldözték Ljadin keresztül Luga felé, és július 13-án több kisebb hídfőt is létesítettek a Luga folyón. A páncéloshadtest itt hat napra elakadt a 2. DNO és a leningrádi Vörös Zászló Gyalogsági Iskola két századának fanatikus ellenállása miatt, melyeket Popov sietve vezényelt a körzetbe, hogy feltartsák a német hullámot. Reinhardt páncélosai csapástávolságban – 110 kilométerre – voltak Leningrádtól, de csak akkor támadhattak, ha Manstein erős LVI. páncéloshadteste segítséget tud nyújtani nekik.

A front meggyengül

Miközben Reinhardt erői diadalmasan vonultak a Luga folyó felé, Manstein LVI. gépesített hadteste és a 18. hadsereg I. hadteste magabiztosan vonult kelet felé, Novgorod és Sztaraja Rusza irányába. Az LVI. gépesített hadtest ékét képező 8. páncéloshadosztály lenyűgöző tempóban haladt, 40 kilométer mélyen behatolt az ellenséges területre, és 16-án délutánra elérte Szolcij városát. Itt azonban az LMCS 177. lövészhadosztálya és a X. gépesített hadtest a terepadottságokat mesteri módon kihasználva ellentámadást indított, és elszigetelte a 8. páncéloshadosztályt a balszárnyán haladó 3. gépesített hadosztálytól és a lemaradozó „*Totenkopf*" SS-hadosztálytól. A dühös Sztálin néhány nappal korábban éles hangon kritizálta Vorosilovnak a védelemben mutatott teljesítményét, és utasította Vatutyint, az Északnyugati front új törzsfőnökét, hogy csapjon le a védtelen német páncélosalakulatra. Vatutyin az Északnyugati front két rohamcsoportjával szervezte meg Szolcijnál a kétlépcsős, északról és keletről végrehajtott támadást.[16] A meglepetésszerű szovjet akció arra kényszerítette a bekerített 8. páncéloshadosztályt, hogy négy napon keresztül költséges csatákat vívjon az ellenséggel. Ez az epizód összezavarta a német támadási tervet, mivel Hoepnernek csapatokat kellett elvonnia a kingiszeppi és lugai irányokból, hogy felmentse a Szolcijnál szorongatott 8. páncéloshadosztályt.[17]

A szolciji krízis megoldását követően az I. hadtest folytatta útját, és július 30-án elfoglalta Simszket.[18] A hadtest eltökélt előrenyomulása arra kényszerítette a 11. hadsereg XXII. lövészhadtestét és a 27. hadsereget, hogy megszakítsák a harcérintkezést, és visszavonuljanak a Rusza–Holm vonalhoz. Busch 16. hadserege üldözőbe vette őket, és augusztus 2-án elfoglalta Sztaraja Ruszát, majd 6-án Holmot is, és folyamatos frontot hozott létre az Ilmeny-tó és Velikije Luki között. Vatutyin szolciji ellencsapása körülbelül három hétig sikeresen késleltette a német előretörést a Luga-vonal mentén. Az úgynevezett szolcij–dnói ellentámadás kritikusai ugyan elismerik az akció hatását a német menetrendre, ugyanakkor rámutatnak a támadóerők gyenge vezetésére és koordinációjára, ami meggátolta, hogy a művelet még nagyobb sikerrel járjon.

A szolciji ellentámadás kudarca után a *Sztavka* a lugai védelem megerősítését írta elő Vorosilovnak. A tábornok új tartalékot képzett a lugai védvonal számára, amely a Karélia északi részéről délre vezényelt négy lövészhadosztályból és az 1. harckocsihadosztályból állt. Azonban a finnek karéliai előretörése és a német 18. hadsereg észtországi támadása napokon belül rákényszerítette, hogy visszaküldje a négy lövészhadosztályt, és így csak az 1. harckocsihadosztály maradt tartalékban Krasznogvardejszktől délre.[19] A *Sztavka* július 23-án utasította Vorosilovot, hogy kisebb, a beosztott parancsnokai által könnyebben irányítható harccsoportok alakításával egyszerűsítse vezetési struktúráját.[20] Popov is így tett: július 23-án felmentette Pjadisevet, és a feldarabolt LMCS-t a kizárólag saját védelmükért felelős lugai, kingiszeppi és keleti szektorokba irányította.[21] Ugyanabban az időszakban, július 29-én Vorosilov, aki meg volt győződve róla, hogy a lugai vonal teljességgel alkalmatlan a védelem ellátására, utasítást adott a krasznogvardejszki erődített körzet létrehozására, majd ezt felosztotta Krasznoje Szeló-i, központi és szluck–kolpinói szektorokra. Zajcev tábornokot, az Északi front műszaki egységei parancsnokát jelölte ki az erődített körzet kiépítésére, és segítségül odavezényelte az új polgári-katonai Különleges Védelmi Munkabizottságot, melyet az az A. A. Kuznyecov leningrádi pártvezető irányított, aki a Leningrád környéki és a városi védművek építéséért felelt. Azonban még ez az erőfeszítés sem bizonyult elegendőnek, mivel Vorosilov nem akarta a városhoz ilyen közel elhelyezni a védelmet, és ragaszkodott hozzá, hogy a munkát a lugai vonalra összpontosítsák. A védelmi intézkedésekkel elégedetlen Sztálin július 30-án Moszkvába hívatta Vorosilovot és Zsdanovot, ahol élesen bírálta őket „a keménység hiánya" miatt az északnyugati hadszíntéren végrehajtott műveletekben.

A *Sztavka* időközben vad iramban erősítette a védelmet Leningrádtól délre. Augusztus 6-án az Északnyugati fronthoz rendelte a 34. hadsereget öt lövész- és két lovassági hadosztállyal, négy tüzérezredet és két páncélvonatot azzal a paranccsal, hogy egyetlen egységként kezeljék őket, és ne aprózzák szét különféle másodlagos műveletekben.[22] Másnap megérkezett az újonnan létrehozott 48. hadsereg is négy lövész- és egy harckocsihadosztállyal, egy lövészdandárral és egy hajókülönítménnyel, hogy védje az Északi front balszárnyát az Ilmeny-tótól északra.[23]

Hitler és az OKH július második felében megalkotta a Leningrád elleni támadás végső tervét. A július 19-én kiadott 33. számú Führerdirektíva utasította a német erőket, hogy „akadályozzák meg a nagyobb ellenséges alakulatok szökését az orosz hátországba, és számolják fel őket." A július 23-án kelt kiegészítő direktíva Hitler azon szándékát fogalmazta meg, hogy a Moszkva elleni offenzíva előtt foglalják el Leningrádot, és ennek érdekében a hadművelet időtartamára az „Észak" hadseregcsoport rendelkezésére bocsátotta a 3. páncéloscsoportot.[24] Nem sokkal ezután az OKW külön kommünikében *(Sondermeldung)* fejezte ki azon véleményét, hogy a győzelem már a kezükben van. Az augusztus 6-án kiadott nyilatkozat dicsőítette a háború első hat hetében elért német eredményeket, és kitért arra is, hogy az „Észak" hadseregcsoport szinte az összes balti államot megtisztította, áttörte a Sztálin-vonalat, és a Leningrád elleni offenzívához kiváló indulási pozíciókat foglalt el az Ilmeny-tó–Narva-vonalon. A kommüniké szerint az „Észak" hadseregcsoport ez idő alatt zsákmányolt/fogságba ejtett vagy megsemmisített 35 000 katonát, 355 tankot, 655 löveget és 771 repülőgépet.

Hiábavaló ellentámadások

Az optimista Hitler augusztus 8-án bejelentette, hogy az „Észak" hadseregcsoportot nemsokára megerősíti a „Közép" hadseregcsoport XXXIX. gépesített hadtestével és a VIII. repülőhadtesttel, és utasította Leebet, hogy „kezdje meg a Leningrád elleni offenzívát, kerítse be a várost, és vegye fel a kapcsolatot a finn hadsereggel." Leebnek augusztus 9-én kellett megindítani a fő támadást a Narva folyó és az Ilmeny-tó között a XXXXI. és LVI. gépesített, valamint a XXXVII. hadtesttel, miközben Busch 16. hadseregének I. és XXVIII. hadtestei támogató támadást hajtanak végre az Ilmeny-tótól délre.[25] Leeb a Leningrád megközelítését célzó offenzívára három csoportra osztotta erőit. Az északi csoportnak a XXXXI. gépesített és a XXXVIII. hadtesttel (később

megerősítve a 8. hadsereggel) a Luga folyó melletti hídfőből kitörve Kingiszepp és Leningrád felé kellett előrenyomulnia.[26] A Luga csoportnak az LVI. gépesített hadtesttel, a 8. harckocsihadosztállyal a tartalékban, Lugán keresztül kellett Leningrád felé támadnia. És végül a déli csoport I. és XXVIII. hadtestének jutott a feladat, hogy megtámadja a szovjet 48. hadsereget a Simszk–Novgorod–Csudovo irányban, keletről megkerülje Leningrádot, és elvágja az összeköttetést Moszkva felé.

Miközben haderejének zöme Leningrádhoz közeledett, Leeb nagyobb hadműveleteket tervezett a szárnyakon. A balszárnyon a 18. hadsereg öt hadosztályának kellett Narva felé indulnia, a XXXXII. hadtestre pedig az észt partok és Tallin közötti szektor megtisztítását bízta. A jobbszárnyon ugyanakkor a 16. hadsereg nyomult volna kelet felé széles fronton, az Ilmeny-tó déli oldalán, hogy megsemmisítse a szovjet 11., 34., 27. és 22. hadseregeket, elfoglalja Sztaraja Ruszát és Velikije Lukit, majd a Valdáj-hátságba behatolva elvágja a Moszkva–Leningrád vasútvonalat.[27] Leebnek és alárendelt hadseregeinek mindössze három biztosító hadosztálya maradt tartalékban.

Az új német offenzívát váró *Sztavka* augusztus 9-én és 10-én újabb ellentámadásra utasította Vorosilovot és Vatutyint. Ezúttal a *Sztavka* által biztosított erősítést egy olyan ellencsapásban kellett felhasználniuk, amely remélhetőleg megsemmisíti az összes német egységet a Szolcij, Sztaraja Rusza és Dno régiókban. A Vatutyin által kitervelt, úgynevezett Sztaraja Rusza–Dno offenzíva során augusztus 12-én az Északnyugati front 48., 34., 11. és 27. hadseregeinek kellett koncentrikus támadásokat indítaniuk a 16. hadsereg X. hadteste ellen, amely Sztaraja Ruszánál meglehetősen kiszolgáltatott helyzetben volt. Az Ilmeny-tótól nyugatra Simszk és Utorgos felé induló 48. hadsereg, valamint a tó déli felén előretörő 34., 11. és 27 hadseregek átkaroló támadása azt a célt szolgálta, hogy elvágja és megsemmisítse a német X. hadtestet, továbbá elfoglalja Szolcijt és Dnót, és ezáltal megakassza a németek előrenyomulását Leningrád felé.

Vatutyin offenzívája a gondos tervezés ellenére csupán tiszavirágéletű sikert eredményezett, főként mivel a német 16. hadsereg augusztus 10-ei novgorodi előrenyomulásával meghiúsította a 48. hadsereg támadását. Vatutyin számára azonban még ennél is katasztrofálisabb volt, hogy a X. hadtest Sztaraja Ruszából kelet felé indított támadása lekötötte a 11. hadsereg erőinek nagy részét. A nem várt nehézségek ellenére a 34. hadsereg, a 11. hadsereg maradéka és a 27. hadsereg augusztus 12-én reggel akcióba lépett. Bár a 27. hadsereg haladását megakasztotta a holmi német védelem, a 34. hadsereg – élén a 202. és 163. gépesített,

valamint a 25. lovassági hadosztállyal – 40 kilométert nyomult kelet felé, és augusztus 14-én délelőtt elérte a Dno–Sztaraja Rusza vasútvonalat. A drámai előretörés átkarolta a X. hadtestet Sztaraja Ruszában, leválasztotta a jobbszárnyán elhelyezkedő II. hadtesttől, és a Novgorodhoz közelítő német fő páncéloserő hátsó vonalait veszélyeztette.

A szovjet ellencsapás azonban a sok jót ígérő kezdés ellenére hamarosan kifulladt, részben az utak nélküli terep nehézségei, részben a mostanra már jól ismert parancsnoki vezetési problémák miatt. Miközben a 11. hadsereg a X. hadtestet támadta Sztaraja Ruszánál, a 34. hadsereg pedig a délnyugati összekötő utakat fenyegette, Leeb augusztus 14-én átirányította a „*Totenkopf*" SS gépesített hadosztályt a novgorodi irányból Dnóba, azzal az utasítással, hogy állja útját a szovjetek előretörésének. Ezután utasította az LVI. gépesített hadtest parancsnokságát és a 3. gépesített hadosztályt a lugai szektorból, továbbá a VIII. repülőhadtestet, hogy másnap délután indítsanak ellentámadást a 34. hadsereg ellen. Az ellencsapás azonnali sikert eredményezett. Augusztus 25-ére az LVI. gépesített hadtest egészen a Lovat folyó vonaláig visszaszorította a 34. és 11. hadseregeket, foglyul ejtett 18 000 orosz katonát, és zsákmányolt vagy megsemmisített több mint 200 tankot, 300 löveget és aknavetőt, 36 légvédelmi löveget, 700 egyéb járművet, továbbá itt kerültek német kézbe az első Katyusa rakéta-sorozatvetők is.

Bár Vatutyin ellentámadása kudarccal zárult, közvetetten mégis hatást gyakorolt a további német előretörésre Leningrád irányába.[28] Az egyre erősödő szovjet ellenállás arra késztette az OKH-t, hogy további erőket vezényeljen át a „Közép" hadseregcsoporttól, és felgyorsítsa a XXXIX. gépesített hadtest északra vezénylését Szmolenszkből, hogy ezzel is megerősítse a leningrádi offenzívát. Ráadásul az LVI. gépesített hadtest kitérője Sztaraja Ruszába komoly mértékben meggyengítette és késleltette a leningrádi előrenyomulást, és maguk a harcok is súlyos vámot szedtek a német csapatoknál; az „Észak" hadseregcsoport veszteségei mostanra elérték a 80 000 főt.

Mészárlás Kingiszeppnél

A kudarcot vallott szovjet ellentámadás Sztaraja Ruszánál erőket vont el a Leningrádra koncentráló „Észak" és „Közép" hadseregcsoportoktól, mivel rákényszerítette az OKH-t az Ilmeny-tótól délre lévő veszélyforrás felszámolására. Az OKH augusztus 24-én utasította az „Észak" hadseregcsoport LVI. gépesített hadtestét, a II. és X. hadtestet,

valamint a „Közép" hadseregcsoport LVII. gépesített hadtestét, hogy Gyemjanszkon keresztül induljanak el Valdáj és a szovjet 11., 34. és 27. hadseregek felé, és támogassák a novgorodi offenzívát. Az eső több napig késleltette a támadást, de az LVII. gépesített hadtest 19. páncéloshadosztálya végül megindult, és augusztus 31-én elfoglalta Gyemjanszkot. Délen a hadtest 20. páncéloshadosztálya és a II. hadtest bekerítette a szovjet haderőt Molvoticijnél, megközelítette Osztaskovót, és bezárta a rést az „Észak" és „Közép" hadseregcsoportok között. Az OKW szerint a hadművelet a 11., 34. és 27. hadseregek (összesen 18 hadosztály) megsemmisülését eredményezte, ezenkívül a hónap folyamán zsákmányoltak vagy elpusztítottak 320 tankot, 659 löveget, és megöltek vagy fogságba ejtettek 53 000 szovjet katonát; és további 11 tankot, 334 löveget és 35 000 embert a Valdáj-hátságban végrehajtott műveletekben. A hadművelet befejezése után az OKH parancsot adott az LVI. és LVII. gépesített hadtesteknek, hogy csatlakozzanak a Moszkva felé induló „Közép" hadseregcsoporthoz.

Miközben a valdáji kitérő két páncéloshadtest legnagyobb részét lekötötte, Leeb hadseregcsoportja tovább folytatta előrenyomulását Leningrád felé, és a Sztaraja Rusza-i késlekedés ellenére további sikereket ért el. Reinhardt XXXXI. gépesített hadteste a XXXVIII. hadtest támogatásával augusztus 8-án, szitáló esőben megkezdte a támadást a Kingiszepp–Krasznogvardejszk irány mentén. Célja a Narva–Leningrád vasútvonaltól délre elterülő nyílt térség volt, melyet a tartalékból átvezényelt 8. páncélos- és 3. gépesített hadosztállyal megerősített harccsoportja felvonulási körletként használhatna fel, mielőtt elindul keletre, Leningrád felé. Két nappal később Manstein LVI. gépesített hadteste és XXVIII. hadteste a Luga- és Novgorod-irányok mentén indult el Leningrád déli és délkeleti megközelítési útvonalai felé.

A XXXXI. gépesített és a XXXVIII. hadtestek 1. és 6. páncélos-, 36. gépesített és 1. gyaloghadosztálya augusztus 11-én áttörte a 2. DNO és a 90. lövészhadosztály védelmi vonalát a Luga folyó mentén Kingiszeppnél, Ivanovszkojénél és Bolsoj Szabszknál. Azonban a három napig tartó kemény harcok során a támadók 1600 embert veszítettek.[29] A németek bevetették a Manstein hadtestétől átvezényelt 8. páncéloshadosztályt, amely másnap nagy lendülettel előretörve kettévágta a Kingiszepp–Krasznogvardejszk vasútvonalat. A XXXXI. gépesített hadtest ezután keletre, Krasznogvardejszk felé küldte főerejét, míg a kísérő gyalogság támogató támadást indított a nyugati Kingiszepp irányába. Vorosilov a kingiszeppi szektor roskadozó védelmét augusztus 9-én megerősítette az 1. harckocsihadosztállyal és az 1. gárda-DNO-val,

majd 13-án a 281. lövészhadosztállyal. Ugyanakkor Popov augusztus 17-én a 2. és 3. gárda-DNO-val, 18-án pedig a 291. lövészhadosztállyal megszállta a krasznogvardejszki erődített körzetet, és a front légierejének centralizálása érdekében létrehozta az önálló repülőcsoportot. A Kingiszepp-harccsoport augusztus 13. és 15. között több ellentámadást is indított, ám egyik sem járt sikerrel. Augusztus 16-ával kezdődően a XXXXI. páncéloshadtest 6., 1. és 8. hadosztálya hat napig folyamatosan támadta a szovjet állásokat a krasznogvardejszki erődített körzet megközelítési útvonalain, ám az orosz védvonalat nem sikerült áttörniük. Nyugaton a német gyalogság augusztus 16-án elfoglalta Kingiszeppet, és ezzel augusztus 21-én a várost védő öt lövészhadosztály visszavonására kényszerítette a 8. hadsereget a narvai régióból a Luga folyó keleti partjára. A 8. hadsereg jelentése szerint minden ezred- és zászlóaljparancsnokát, valamint azok törzsét elveszítette a Kingiszepp körül vívott heves harcokban.[30]

Sorozatos szovjet katasztrófák

A németeknek azonban nem sikerült megsemmisíteniük a szovjet erőket Narvánál és Kingiszeppnél, így egy meglehetősen leharcolt, ám még mindig jelentős haderő fenyegette a Krasznogvardejszket támadó XXXXI. gépesített hadtest balszárnyát.[31] Leeb ezért utasította a gépesített hadosztályokat, hogy átmenetileg függesszék fel támadásukat Krasznogvardejszk ellen, hogy a 18. hadsereg gyalogsága felszámolhassa a fenyegetést, és ugyanakkor támadhassa Kronstadtot és Leningrádot a tenger irányából. A XXVI. és XXVIII. hadtestek augusztus 22. és 25. között indultak meg, és szeptember 1-jére hátraszorították az ellenséget egy keskeny hídfőbe Oranienbaumtól délre, amit a szovjet erők azután egészen 1944-ig sikeresen tartottak. Az augusztus 21. és szeptember 7. közötti időszakban a 18. hadsereg a jelentések szerint 9774 foglyot ejtett, és zsákmányolt vagy megsemmisített 60 tankot, valamint 77 löveget.[32]

Miközben a Leeb balszárnyán elhelyezkedő erők felszámolták az Északi front védelmét Kingiszeppnél és megtámadták Krasznogvardejszket, Manstein LVI. gépesített hadtestének 3. gépesített hadosztálya, az L. hadtest 269. hadosztálya és az SS-rendőrhadosztály augusztus 10-én megkezdték offenzívájukat a Luga-irány mentén. Ezzel egy időben a XXVIII. és I. hadtestek a Novgorod felé, Manstein balszárnyán indultak meg. A három hadtest Luga és Novgorod előtt áttörte az LMCS és a 48. hadsereg részben előkészített védelmi vonalait. Miután a

3. gépesített hadosztályt átvezényelték a Sztaraja Rusza-i válság megoldására, az L. hadtest 8. páncéloshadosztállyal megerősített 269. gyaloghadosztálya éket vert a lugai védvonalba, majd átkarolta, és augusztus 24-én, két hétig tartó ádáz harcokat követően elfoglalta Lugát. A támadó egységek foglyul ejtettek 16 000 embert, továbbá zsákmányoltak 51 tankot, 171 tüzérségi eszközt és 100 járművet.

Ugyanebben az időben, augusztus 10-én a XXVIII. és I. hadtestek felmorzsolták a 48. hadsereg védelmi állásait a Msaga folyó mentén, és 12-ére elfoglalták Simszket. Miután augusztus 13. és 15. között visszaverte az orosz 48. hadsereg újabb ellentámadásait a balszárny ellen, a XXVIII. hadtest északkeletnek fordult, és keletről átkarolta Luga szerencsétlen sorsú szovjet védőit. Az I. hadtest augusztus 16-án elfoglalta Novgorodot, majd azonnal északra indult, és augusztus 20-án bevette Csudovót is, amivel elvágta a Moszkva–Leningrád vasútvonalat, valamint a 48. hadsereg és az Északnyugati front maradéka közötti összeköttetést – ez utóbbi Sztaraja Rusza-i offenzívája addigra kezdett kifulladni. A kéthetes harc során a XXVIII. és I. hadtestek 16 000 foglyot ejtettek, elpusztítottak vagy zsákmányoltak 74 tankot és 300 löveget, továbbá elérték a Volhov folyó melletti kietlen vidéket. Akimov tábornok 48. hadserege romokban hevert, mindössze 6235 embere, 5043 puskája és 31 tüzérségi eszköze maradt Leningrád déli megközelítési útjainak védelmére.[33]

A sorozatos katasztrófákkal szembenéző Vorosilov az Északi front alárendeltségébe helyezte a 48. hadsereget, hogy jobban lehessen koordinálni tevékenységét a Leningrádot védő többi egységével, és utasította Akimov megviselt hadseregét, hogy védelmezze a gruzinyo–ljubani szektort, amely a Leningrádba vezető fő tengelyt fedezte délkelet felől. Ugyanazon a napon a *Sztavka* kettéosztotta Popov Északi frontját: a Leningrádi frontot továbbra is Popov irányította, a Karéliai front élére pedig V. A. Frolov altábornagy került. Az új Leningrádi front megkapta az irányítást 8., a 23. és a 48. hadseregek, a Kopor, a Déli és a Szluck–Kolpino műveleti csoportok, a balti flotta és a front légiereje felett. A Ladoga-tótól északra folyó hadműveletekért felelős Karéliai front megkapta a 7. és a 14. hadsereget, valamint az északi flottát.

A németek közelednek

Vorosilov úgy próbálta optimalizálni az északnyugati irány szervezetét Leningrád védelméhez, hogy a fennálló válsághelyzet kezelésére

létrehozott egy helyi tanácsot. Sztálin azonban közbeavatkozott, és rákényszerítette, hogy a *Sztavka* szoros felügyelet alatt állítson fel egy jóval nagyobb és formálisabb katonai tanácsot. Az új tanács feladata az volt, hogy mozgósítsa a Leningrád védelméhez szükséges erőket. A tagok hallgatólagosan felelősséget vállaltak egy esetleges kudarcért. A tanácstagok között volt Vorosilov, Zsdanov, a komisszárja, N. G. Kuznyecov tengernagy, a haditengerészeti komisszár és mások. A GKO a *Sztavka* szigorúbb kontrollja érdekében augusztus 27-én megszüntette az északnyugati irány főparancsnokságát, maradványait pedig beleolvasztotta a még mindig Popov irányítása alatt álló Leningrádi frontba. A GKO ezzel közvetlen felügyeletet nyert a Karéliai, Leningrádi és Északnyugati frontok hadműveletei felett. Ez a szovjet háborús parancsnokságok esetében egyedülálló direktíva gyakorlatilag véget vetett Vorosilov és Zsdanov egyeduralmának a leningrádi katonai ügyekben. Vorosilov, aki a háború előtt és alatt már túl sok alkalommal adta tanúbizonyságát katonai inkompetenciájának, csak két hét múlva érezte meg a direktíva teljes hatását.

Augusztus második felében a német erők már a krasznogvardejszki orosz védelmet puhították, Leningrádtól alig 40 kilométerre délnyugatra, és a fő Leningrád–Moszkva vasútvonal mentén elérték Csudovót, a várostól alig 100 kilométerre délkeletre. Ráadásul a *Sztavka* attól tartott, hogy a Leningrádtól keletre előrenyomuló német erők felvehetik a kapcsolatot a finn csapatokkal, és körbezárhatják a települést. Hogy kivédjék ezt az eshetőséget, augusztus 27-én megkezdték a friss erők telepítését a Volhov folyó mentén, illetve attól keletre. Idevezényelték az újonnan létrehozott 54. és 52. hadseregeket, majd később a 4. hadsereget is, amely azt a feladatot kapta, hogy védje a Volhov-irányt és akadályozza meg, hogy a német erők előretörhessenek Tyihvinig és a Szvir folyóig, és találkozhassanak a Karéliai-földnyelven kelet felé nyomuló finn egységekkel.[34] A GKO végül szeptember 5-én Vorosilovot nevezte ki a Leningrádi front parancsnokává, törzsfőnökének pedig Popovot tette meg, látszólag azért, hogy erősítse a parancsnokság egységét.

Amíg a *Sztavka* kétségbeesett igyekezettel próbálta megszilárdítani a védelmet Leningrádtól délre és keletre, Leeb felkészült az offenzíva folytatására, amint a Sztaraja Rusza-i válság véget ér, és Rudolf Schmidt tábornok XXXIX. gépesített hadteste megérkezik a „Közép" hadseregcsoporttól.[35] Eközben, augusztus 24. és 26. között inkább a csudovói és novgorodi régiókban tevékenykedő I. és XXVIII. hadtestre (16. hadsereg) és XXXIX. gépesített hadtestre koncentrált, és azt az utasítást adta neki, hogy délkeleti irányból, a Leningrád–Moszkva főút mentén

hatoljanak be Leningrádba.[36] Mialatt Schmidt gépesített hadteste délkeletről keríti be Leningrádot, Hoepner páncéloscsoportja és Küchler 18. hadserege délről és nyugatról támad a városra. Délen Busch 16. hadserege maradékának kellett védenie a hadseregcsoport jobbszárnyát a Valdáj-hátság és a Volhov folyó mentén.

Kaotikus védelem

A gyülekező német csapatokkal szembenálló Leningrádi front védelmében zűrzavar uralkodott. A 8. hadsereg nagy reményt fektetett a Leningrádtól nyugatra kiépített védelembe, az LMCS pedig megpróbálta emberekkel feltölteni a krasznogvardejszki erődített körzetet, bár a XXXI. lövészhadtest nagy részét félig bekerítették a Luga és a Krasznogvardejszktől délre lévő terület között. Keleten a megviselt 48. hadsereg védte a 40 kilométer hosszú sávot Csudovótól északra, míg az Északnyugati front sebtében összeállított „Novgorod" hadseregcsoportja (NHCS) a Volhov folyót fedezte Novgorodtól északra.[37]

A német XXXIX. gépesített hadtest, melynek balszárnyát a XXVIII. hadtest 121., 122. és 96. gyaloghadosztályai védték, augusztus 25-én áttörte a 48. hadsereg védelmét, és elfoglalta Ljubant. Mivel Leningrád délnyugati megközelítési útjai így védelem nélkül maradtak, Schmidt hadteste három irányban, legyezőszerűen szétnyílt; a 18. gépesített hadosztály az északkeleti Kirisi, a 12. páncéloshadosztály a nyugati Kolpino, a 20. gépesített hadosztály pedig az északnyugati Volhov felé indult tovább. A kétségbeesett *Sztavka* másnap a leningrádi gyárak négynapi tanktermelését, négy repülőezredet és 10 gyalogzászlóaljat a Leningrádi fronthoz irányított, megerősíteni a védelmet. Popov megpróbálta betömni a Leningrádtól délkeletre keletkezett rést, és a Szluck–Kolpino műveleti csoportot megerősítette a Ladoga-tó északi részén állomásozó 168. lövészhadosztállyal, és a 4. DNO-t is iderendelte Krasznogvardejszkből. Ezenkívül utasította a műveleti csoportot és a 48. hadsereget, hogy „szervezzenek erős védelmet, és hajtsanak végre ellentámadásokat".

A „vasgyűrű" bezárul

Popov harciassága ellenére Schmidt 12. páncélos- és 20. gépesített hadosztálya, a sarkukban pedig a 121., 96. és 122. gyaloghadosztályok akadálytalanul törtek előre Toszno és a Mga állomás felé, míg a 18. gépesített hadosztály Kirisihez közeledett. A 20. gépesített hadosztály augusztus 29-én elfoglalta Tosznót és Ivanszkojénél elérte a Néva folyót, továbbá azzal fenyegetett, hogy elvágja a Leningrádból keletre vezető utolsó vasútvonalat is, és elszigeteli egymástól a várostól délkeletre védekező szovjet erőket. Popov ellenőrizte a krasznogvardejszki erődített körzetet, és augusztus 31-én engedélyt kért – és kapott – a *Sztavká*tól, hogy átszervezze a véderőt két egységbe, az erődített körzet nyugati felét védő 55. hadseregbe és a keleti részt védő 42. hadseregbe.[38]

Az átszervezés leegyszerűsítette a Leningrádtól délre eső területet védő erők vezetési és irányítási rendszerét, és ezáltal jelentős mértékben befolyásolta a városért vívott harc menetét és kimenetelét. Miután Leningrádtól keletre áttörte a 48. hadsereg védelmét, a XXCIII. hadtest nyugat felé fordult, és célba vette a várost. A hadtest három gyaloghadosztályának a 12. páncéloshadosztály támogatásával, az augusztus 30. és szeptember 8. között vívott heves harcok során sikerült visszaszorítania az 55. hadsereget az Izsora és Néva folyókhoz. Azonban a Jam-Izsoránál három napig tartó ádáz küzdelem szeptember 9-én az előretörés megállítására kényszerítette a németeket.

Keleten Schmidt XXXIX. gépesített hadtestének két gépesített hadosztálya Csudovo és Ljuban augusztus 25-ei elfoglalása után északkeletnek fordult, Mga és a Ladoga-tó déli partja, valamint a Volhov partján fekvő Kirisi felé. Folyamatosan gyötörték a meggyengült 48. hadsereget, visszaszorították a Mga–Kirisi-vonalhoz, és augusztus 29-én elfoglalták Mgát. Popov parancsot adott a 48. hadseregnek, hogy szeptember 6-án foglalja vissza Mgát, és űzze dél felé a németeket.[39] Megerősítette a hadsereget egy karéliai határőrökből szervezett NKVD-lövészhadosztállyal, amely így augusztus 30-án képes volt visszafoglalni Mgát a 20. gépesített hadosztálytól, és másnap több német támadást is visszavert Ivanovszkojénél és a Mga folyó torkolatánál.[40] A 20. gépesített hadosztály azonban augusztus 31-én ismét bevette a települést, és egyhetes harc után – melynek során a 12. páncéloshadosztály is a segítségére érkezett –, szeptember 7-én végképp áttörte a 48. hadsereg védelmét a Ladoga-tótól délre. A 20-asok kemény csatározásokat követően, szeptember 7-én elfoglalták Szinjavinót, másnap pedig Slisszelburgot. Az NKVD-lövészhadosztály visszavonult a Néva folyóhoz, az 1. önálló hegyi lövészdandár pedig a Szinjavinótól keletre lévő védelmi állásokhoz. Az OKW diadalittas kommünikéjében bejelentette, hogy „Leningrád körül bezárult a vasgyűrű", vagyis a város ostroma megkezdődött.

Újabb hiábavaló áldozatok

Bár már Slisszelburg elvesztése is elég nagy katasztrófa volt Popov frontja és az ostromgyűrűbe került leningrádi lakosság számára, a Volhovtól és a Leningrádot Moszkvával, illetve az ország többi részével összekötő útvonalakhoz csapástávolságon belül kerülő német erők csak tovább rontották az egyébként sem rózsás helyzetet. Popov két pozitív fordulatban találhatott vigaszt. Egy kisebb erősítés megérkezése lehetővé tette a Néva műveleti csoport számára, hogy szilárdan tartsa állásait a Néva folyó mentén, Slisszelburgtól nyugatra. És keletebbre Kulik marsall új 54. hadserege, melyet a *Sztavka* nem sokkal korábban küldött előre, hogy betöltse a Leningrádi és Északnyugati frontok közötti rést, berendezkedett Volhov védelmére, és Szinjavinótól keletre megállította a német előrenyomulást. Leningrádtól délre azonban egy még nagyobb szovjet katasztrófára került sor.

A németek előretörése Krasznogvardejszknél és a 48. hadsereg elvesztése Csudovónál és Tosznónál elvágta az LMCS összeköttetési vonalát és visszavonulásának útját Leningrád felé. A műveleti csoport augusztus 20-án otthagyta Lugát és megpróbált visszavonulni Krasznogvardejszkbe, ám a németek addigra már bekerítették, így kénytelen volt kisebb egységekre oszolva utat vágni magának észak és kelet felé. A szökés folyamán a 8. páncéloshadosztály, az SS-rendőrhadosztály, valamint a 269. és 96. gyaloghadosztályok könyörtelenül vadásztak a körbezárt erőkre; egymás után indították támadásaikat, amivel körülbelül 30 000 fő, 120 tank és 400 löveg veszteséget okoztak az ostromlott szovjet csapatoknak.[41]

Slisszelburg szeptember 9-ei elfoglalásával a németek teljes felügyeletet szereztek Leningrád és az ország többi része közötti földi kommunikáció felett. A város ellátását ezután már csak a Ladoga-tavon keresztül vagy légi úton lehetett megoldani. Míg a könyörtelen tények meggyőzték a *Sztavkát* és a Leningrádi frontot arról, hogy a Leningrádért vívott harc gyorsan közeledik a csúcspontja felé, a német hadvezetőség nagy része úgy érezte, ezt a csúcspontot már maguk mögött hagyták, és a város voltaképpen az ölükbe hullt. Szeptember 5-én Halder ezt írta naplójába: „Leningrád: cél teljesítve. A körzet másodlagos hadszíntérré vált." A stratégiai előrejelzéseket figyelembe véve Hitler úgy döntött, elkerüli a szükségtelen veszteségeket, és nem ostromolja meg a halálra ítélt várost. A „Közép" hadseregcsoport szektorában új lehetőségek adódtak, ezért utasította Leebet, hogy egy frontális támadás helyett zárja körül és éheztesse ki Leningrádot. A szeptember 6-án kiadott, 35.

számú Führer-direktíva elrendelte a „Közép" hadseregcsoport moszkvai offenzívájának kezdetét:

„A »Dél« és »Közép« hadseregcsoportok egymással szomszédos szárnyai közötti ellenséges erők ellen végrehajtott hadműveletek kezdeti sikere, kombinálva a Leningrádnál körülzárt csapatok elleni eredményekkel megteremtette a feltételeket egy döntő hadművelet megindításához Tyimosenko hadseregcsoportja ellen, amely több sikertelen offenzívát is végrehajtott a »Közép« hadseregcsoport frontján. Ezt a hadseregcsoportot még a tél beállta előtt, a parancsokban meghatározott időn belül meg kell semmisíteni."

A finn dimenzió

A Tájfun hadművelet kontextusában Leeb utasításai a következők voltak:

„Bekeríteni az ellenséges erőket Leningrád körzetében... együttműködve a finn erőkkel, hogy az 1. légiflottát és a mozgékony alakulatokat, különös tekintettel a VII. repülőhadtestre, legkésőbb szeptember 15-éig át lehessen irányítani a »Közép« hadseregcsoporthoz."[42]

Szeptember 4-én a német erők megkezdték Leningrád ágyúzását a Tosznótól északra fekvő területen elhelyezett 240 mm-es lövegekkel, és négy nappal később sor került az első nappali légitámadásokra is. A *Sztavka* utasította a Leningrádi frontot, hogy hozza létre a Ladoga PVO- (légvédelmi) -dandárkörzetet.

A finn hadsereg hadműveletei a Karéliai-földnyelven és északon tovább komplikálták a leningrádi szovjet védelem dolgát. Bár a finneknek a tervek szerint segíteniük kellett volna a város bevételében, június 22. és július 10. között csupán korlátozott célú hadműveleteket hajtottak végre, július 10. után pedig az Onyega- és Ladoga tavaktól keletre eső szektorra korlátozták tevékenységüket a szovjet 7. hadsereg ellenében. Július 31-étől azonban a finn erők támadásokat indítottak a Leningrádi frontnak a Karéliai-földnyelvet védő 23. hadserege ellen, és visszaszorították az oroszokat egy új védelmi állásba a földnyelven, alig 30 kilométerre Leningrád északi védvonalától. A finnek ugyan nem nyomultak tovább előre, ám egy finn támadás puszta lehetősége nagy mértékben kihatott a Leningrádi front védelmére a többi szektorban is. Egy alkalommal például, amikor Popovnak nagy szüksége lett volna a tartalékokra, a finn műveletek rákényszerítették, hogy a 48. hadsereg tartalékát képező 265. lövészhadosztályt, valamint a krasznogvardejszki

erődített körzet 291. lövészhadosztályát átvezényelje a finnek ellen védekező 23. hadsereghez.

Szeptember első heténck végén a Wehrmacht megkezdte a Leningrád elszigetelését és megsemmisítését célzó hadműveleteket. Bármilyen lejátszott mérkőzésnek tűnt is ez a németek számára, egyetlen orosz sem kételkedett benne, hogy a csata még nem hágott a tetőpontjára.

Leeb Hitler direktíváit követve tervet készített Leningrád körbezárására, a nyugati és keleti elérési utak lezárására. Az eredeti terv szerint Hoepner páncéloscsoportjának kellett szoros gyűrűt alkotnia a város körül, együttműködve Schmidt XXXXI. és XXXIX. gépesített hadtesteivel, míg Küchler 18. hadserege egy nagyobb kört hoz létre a Koporszkij-öböltől a Ladoga-tóig.[43] Hitler direktívája azonban arra kötelezte Leebet, hogy a XXXXI., LVI. és LVII. gépesített hadtesteket, valamint a VIII. repülőhadtestet szeptember 15-éig küldje át a „Közép" hadseregcsoporthoz, így a tábornagy mindössze a XXXIX. gépesített hadtest, majd későbbi engedményként a 8. páncéloshadosztály felett rendelkezhetett. A realitásokkal szembenéző Leeb úgy döntött, a XXXIX. gépesített hadtesttel lazább ostromgyűrűt hoz létre a város körül, és a Leningrádtól délre elterülő széles sávot a 18. hadseregre bízza. Mielőtt elindult volna a „Közép" hadseregcsoporthoz, a XXXXI. gépesített hadtest alkothatta az éket a délnyugati támadáshoz.

Augusztus 29-én Leeb parancsot adott erőinek „Leningrád átfogó bekerítésére", ami egyebek közt hídfők létesítését jelentette a Néva folyón, ezenkívül Urick, Pulkovo, Puskin (Gyeckoje Szelo), Kolpino és Izsora települések elfoglalását, valamint szoros gyűrű létesítését a város körül, még a 4. páncéloscsoport távozása előtt. Leeb két részre osztotta a támadó erőket: a Krasznogvardejszk és a Szluck–Kolpino csoportokra. Az előbbibe tartozott a XXXVIII. és az L. hadtest, valamint a XXXXI. gépesített hadtest, az 1. és 6. páncéloshadosztállyal a balszárnyon, a 36. gépesített hadosztállyal középen, és a XXXVIII. hadtesttel a jobbszárnyon.[44] Az előző hónap harcai során súlyos veszteségeket szenvedett, ám azóta újra feltöltött 8. páncéloshadosztályt tartalékban tartották. Ennek a harccsoportnak kellett elfoglalnia Krasznogvardejszket, Krasznoje Szelót és Urickot, majd a Finn-öböl elérésével elszigetelni a várostól nyugatra lévő szovjet egységeket Leningrádtól. A Hoepner vezette Szluck–Kolpino csoportba tartozott a XXVIII. hadtest és a 12. páncéloshadosztály, és nekik kellett áttörniük a szovjet védelmet az Izsora folyó mentén, majd elfoglalni Szluckot és Kolpinót.[45] Még keletebbre a XXXIX. gépesített hadtest 20. gépesített és 12. páncéloshadosztályára várt a feladat, hogy kiszélesítsék a folyosót Slisszelburg és a Ladoga-tó felé, védjék a Néva folyót a balszárnyon, Szinjavinótól keletre tereljék a szovjet erőket.

Vorosilov 8., 42. és 55. hadserege védte Leningrád déli megközelítési útjait. F. Sz. Ivanov altábornagy 42. hadserege két hadosztállyal és egy erődített körlettel fedezte a krasznogvardejszki erődített körzetet Krasznoje Szelo és Pusztoska között.[46] I. G. Lazarov páncélos vezérőrnagy 55. hadserege védte a Szluck–Kolpino erődített körzetet Pusztoskától a Néva folyóig hat hadosztállyal, egy erődített körlettel és két harckocsizászlóaljjal.[47] És végül V. I. Scserbakov vezérőrnagy 8. hadseregére maradt a parti sáv védelme a várostól nyugatra, hat gyenge hadosztállyal, melyek közül négyet a németek támadásának fő irányában helyeztek el.[48] Vorosilov a 10. és 16. lövészhadosztályt, az 5. DNO-t, a 8. lövész- és az 1. tengerészgyalogos-dandárt, a 48. harckocsizászlóaljat és az 500. lövészezredet tartalékban tartotta.[49] Szeptember 11-én a Leningrádi front létszáma 452 000 főre rúgott, ennek mintegy kétharmada Leningrádtól délre nézett szembe körülbelül ugyanennyi némettel. A slisszelburgi folyosótól keletre a 85 000 fős 54. hadsereg gyülekezett Volhovnál, a megtizedelt 48. hadsereg vonalai mögött.[50]

A XXXIX. gépesített hadtest és a XXXVIII. hadtest szeptember 9-én reggel indította meg támadását Krasznogvardejszk, Krasznoje Szelo és Urick irányában. A 36. gépesített hadosztály hamar áttörte a 3. DNO védelmét, és 10 kilométert nyomult előre, mielőtt a nap végén az erős tüzérségi tűz megállásra késztette. A Luftwaffe egy nappal korábban elkezdte háromnapos bombázóoffenzíváját a város ellen, hogy így támogassa a szeptember 1-jétől folyó tüzérségi csapásokat. A tüzérségi tűz azonban csak korlátozott hatékonysággal működött, mivel nem érte el a város szívét. A Luftwaffe 8000 gyújtóbombát dobott le a légicsapások során, amivel hatalmas károkat és komoly tüzeket okozott, és elpusztította a Badajevszkij raktárépületeket, ahol Leningrád élelmiszerkészletének nagy részét tárolták.

Vorosilov válaszként utasította Ivanov 42. hadseregét, hogy szeptember 10-én mérjen az ellenségre heves tüzérségi ellencsapást, és a 3. DNO-val indítson kíméletlen támadást. A XXXXI. hadtest azonban szeptember 10-én délután harcba vetette az 1. páncéloshadosztályt, és utat tört magának a Krasznogvardejszk–Krasznoje Szelo országútig, amivel arra kényszerítette a 3. DNO-t, hogy észak felé visszavonuljon. Nemsokára azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a 42. hadsereg jól előkészített védelmi állásainak semlegesítéséhez segítségre lesz szükség. Mivel a 6. páncéloshadosztály heves harcokat vívott Krasznoje Szelo birtoklásáért, Leeb a teljes 8. páncéloshadosztály helyett mindössze egyet-

Egyetemi Könyv

len páncéloszászlóaljjal erősítette meg az 1. hadosztályt. Ugyanakkor az egyre kétségbeesettebb Vorosilov is harcba vetette utolsó tartalékait.[51] Az erősítések ellenére az 1. páncéloshadosztály szeptember 11-én elfoglalta Gyudergovot, másnap pedig Krasznoje Szelót, de Pulkovónál meg kellett állnia, amikor elérte Leningrád délnyugati külvárosait.[52] Nyitva állt az út az L. hadtest számára, hogy az előnyt kiaknázva Szluck és Puskin felé induljon, és felvegye a kapcsolatot a Puskint kelet felől támadó XXVIII. hadtest egységeivel.

A harc hevessége tovább fokozódott szeptember 12-én, amikor az 1. páncélos- és 36. gépesített hadosztályok átkarolták a 42. hadsereg védelmi állásait Krasznogvardejszknél, és már a Szluckot és Kolpinót védő 55. hadsereg hátsó vonalait fenyegették. A német erősítés azonban ismét nem állt rendelkezésre, mivel a 8. páncéloshadosztály még az újjászerveződésnél tartott, és képtelen volt kiaknázni a gépesített hadtest sikereit. Leeb számára még ennél is kellemetlenebb volt, hogy az 55. hadsereg megállította a XXVIII. hadtest szlucki előretörését.[53] Ennek eredményeként Vorosilov az 55. hadsereg parancsnoksága alá rendelte a Krasznogvardejszket védő erőket, és utasította Lazarov erőit, hogy mindenáron védjék meg Puskint, Krasznogvardejszket és Kolpinót. Leeb most dilemma elé került, melyet részben a tökéletlen vezetési és irányítási rendszer idézett elő. A szomorú tény az volt, hogy Hoepner képtelen volt irányítani Küchler erőit a balszárnyon vagy Schmidt csapatait a jobbon, sőt mint kiderült, még egyetlen tartalékát, a 8. páncéloshadosztályt sem. Ezenkívül a támadás nem tökéletes összhangban zajlott, mivel a még mindig Lugától északra küszködő L. hadtest nem állt készen a megadott időre. Leeb végül a Reinhardt páncéloshadtestének megerősítésére szánt 254. gyaloghadosztályt átvezényelte Küchlerhez. „Komoly zűrzavar alakult ki, ami az egész hadműveletet veszélyeztethette volna, ha az oroszok nem kerülnek maguk is erejük és lehetőségeik határára."[54]

Leeb dilemmáját tovább fokozta, hogy szeptember 10-én megérkezett az OKH utasítása, melynek értelmében Reinhardt XXXXI. gépesített hadtestét „jó állapotban" át kellett küldenie a „Közép" hadseregcsoporthoz. Ugyanakkor Schmidt is jelentette, hogy a szovjet 54. hadsereg és egy lovassági hadosztály a jobbszárnyát fenyegeti.[55] Leeb a 8. páncéloshadosztályt küldte Schmidt megsegítésére, a 254. gyaloghadosztály pedig a 18. hadseregnek segített betömni a Reinhardt hadtestének távozása után keletkezett rést.[56] Szeptember 13-án a XXVIII. hadtestnek nyugat felé, Puskin, Szluck és Marino irányában kellett megindulni, a 6. páncéloshadosztálynak pedig nyugatról Puskinra támadnia. Az átcsoportosítás és a gyalogság felzárkózása után Reinhardt hadtestének maradéka azt a feladatot kapta, hogy éket alkotva, balszárnyán a XXXVIII., a jobbon pedig az L. hadtesttel, egy utolsó próbálkozással törje át a leningrádi védelmet a Puskin–Petergof országúttól délre.

Sztálin újjászervezi a védelmet

Ahogy a német hurok egyre jobban szorult Leningrád körül, az elégedetlen Sztálin átfogó változtatásokra szánta el magát a Leningrádi front parancsnoki struktúrájában. Szeptember 10-én G. K. Zsukov hadseregtábornokot nevezte ki a front élére a tehetetlen Vorosilov helyére, akinek inkompetenciája napról napra nyilvánvalóbbá vált. Sztálin különösképpen dühös volt, amiért Vorosilov nem tájékoztatta őt Slisszelburg elestéről; ezt az információt először egy német kommünikében olvasta. Sztálin tudomást szerzett a leningrádi katonai tanács azon döntéséről is, hogy mivel a város úgyis a németek kezére kerül, az összes katonai létesítményt meg kell semmisíteni. Amikor Kuznyecov tábornokkal találkozott, akit azért kéretett Moszkvába, hogy megbeszéljék a balti flotta elsüllyesztésének előkészítő lépéseit, Sztálin maga is elismerte: „Lehetséges, hogy ki kell ürítenünk Leningrádot." Sztálin a következőképpen tájékoztatta Zsukovot a tábornok leningrádi útja előtt: „Nem látok sok reményt. Ha elfoglalják Leningrádot és egyesülnek a finnekkel, a németek északkelet felől lecsaphatnak Moszkvára, és akkor még kritikusabb lesz a helyzet." Átadott Zsukovnak egy darab papírt, és így folytatta: „Ezt adja át Vorosilovnak." A papíron a következő üzenet állt: „Adja át a front parancsnokságát Zsukovnak, és haladéktalanul repüljön Moszkvába."[57]

Sztálin ezenkívül feloszlatta a Leningrádi front 48. hadseregét, melyet az előrenyomuló németek már egyébként is szinte teljesen felszámoltak, és szeptember 12-én a megmaradt csapatokat Kulik Volhovnál gyülekező 54. hadserege alá rendelte. Sztálin utasította Kulikot, hogy a Ladoga-tótól délre állítsa helyre a frontvonalat, míg a 4. és az 52. hadseregeknek az Ilmeny-tótól délre kellett védeniük a Volhov folyó vonalát. Zsukov I. I. Fedjunyinszkij vezérezredes és M. Sz. Hozin vezérezredes – megbízható hadnagyai még a halhin-goli időkből – társaságában szeptember 13-án érkezett meg Leningrádba, és átvette a Leningrádi front parancsnokságát. Hozint azonnal megtette törzsfőnökének, létrehozott egy új parancsnokságot a híres Szmolnij Intézetnél és felfüggesztette a

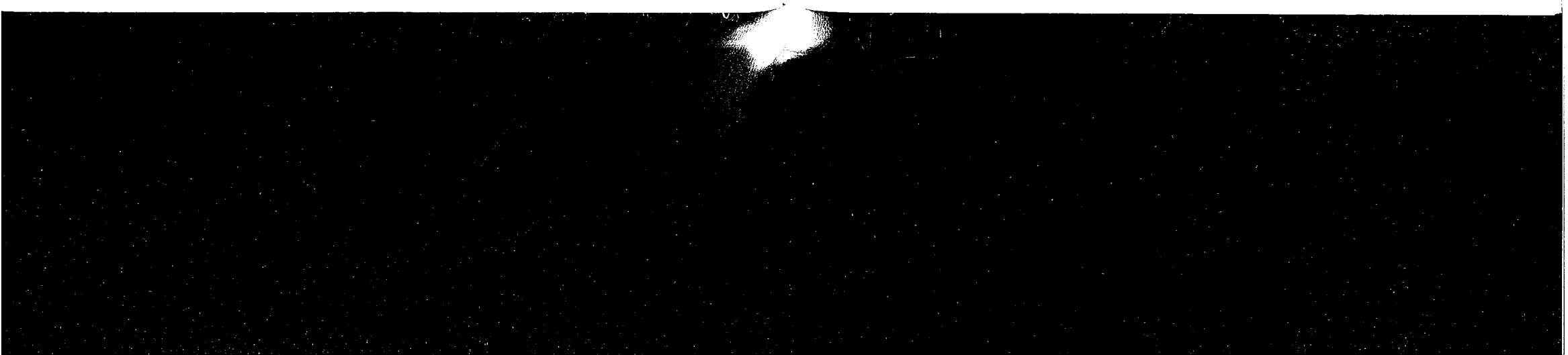

katonai tanács Leningrád lerombolását célzó terveit, bár a *Sztavka* ezeket néhány nappal később újra életbe léptette. A katonai tanács azután parancsba adta minden egységnek, hogy halálbüntetés terhe mellett „egyetlen lépést sem" hátrálhatnak.[58] Mire Zsukov eljutott Leningrádba, valóban kritikussá vált a helyzet: a német erők elfoglalták Krasznoje Szelót, betörtek a krasznogvardejszki erődített körzetbe, és továbbnyomultak Urick felé, alig 10 kilométerre Petergoftól és Sztrelnyától. A várostól délre elérték Pulkovo és Puskin elővárosait, és mindössze 12-18 kilométerre jártak Leningrád külső kerületeitől, keleten pedig fennállt a veszély, hogy elfoglalják Volhovot és egyesülnek a finnekkel. Miután meggyőződött róla, hogy az uricki és a pulkovói szektorokban a legnagyobb a veszély, Zsukov megerősítette ezeket a területeket, és könyörtelen ellentámadásokat rendelt el a német előretörés megállítása érdekében.

Kétségbeesett ellentámadások

Leeb szeptember 13-án, Zsukov megérkezésének napján folytatta előrenyomulását Urick és Krasznogvardejszk irányában. A XXXXI. gépesített hadtest és a XXXVIII. hadtest 58. és 1. gyalog-, 1. páncélos- és 36. gépesített hadosztályai Krasznoje Szelótól északra áttörték a 42. hadsereg védelmét és megközelítették Urickot, válsághelyzetet idézve elő a 42. hadseregnél. Zsukov megerősítette a 42-eseket a 10. és 11. lövészhadosztályokkal, melyek azonnal elszánt ellentámadásba mentek át.[59] Zsukov másnap új parancsokat adott ki, hogy visszanyerje a kezdeményezést. Az 55. hadseregnek továbbra is makacsul védenie kellett Puskint, Krasznogvardejszket és Kolpinót. Miközben a frontnak „megsemmisítő tüzérségi és aknavetőtűzzel, valamint légitámadásokkal" kellett zaklatnia az ellenséget, és „megakadályozni a védelem áttörését". Ugyanakkor szeptember 18-ára öt lövészdandárt és két lövészhadosztályt kellett „felállítani és koncentrálni négy védelmi vonalban, Leningrád közvetlen védelme érdekében". És ami a legfontosabb, utasította Scserbakov 8. hadseregét, hogy „csapjon le az ellenség szárnyaira és hátsó vonalaira", Kulik 54. hadseregének pedig fel kellett szabadítania Mga és Slisszelburg körzetét. Addigra a német XXXXI. gépesített és a XXXVIII. hadtestek 58. és 1. gyalog-, 1. páncélos- és 36. gépesített hadosztályai Urick külvárosáig szorították vissza a 42. hadsereget, és mindössze 4 kilométerre jártak a parttól.[60] A kétségbeesett Zsukov megerősítette Ivanov hadseregét az újonnan létrehozott

21. NKVD-lövészhadosztállyal, a 6. DNO-val, két haditengerészeti lövészdandárral és néhány PVO-egységgel, melyek szeptember 16-án a hadsereg második védelmi vonalát alkották Leningrádtól délre, a Finn-öböl és a Néva folyó között.[61] Zsukov megtiltotta a parancsnokoknak, hogy az ő egyértelmű engedélye nélkül csapatokat vonjanak ki ebből a vonalból, és Zsukov tilalmát Sztálin is megerősítette, amikor drákói rendeletében kihirdette, hogy könyörtelenül elbánnak a „szabotőrökkel és németszimpatizánsokkal", akik engedély nélkül visszavonulásba kezdenek.

Zsukov elküldte Fedjunyinszkijt, hogy ellenőrizze a helyzetet a 42. hadseregnél, ám amikor megérkezett a hadsereg parancsnokságára, Ivanov tábornokot a kezére hajtott fejjel találta, és képtelen volt megmondani, merre vannak a csapatai. Larjonov vezérőrnagy, Ivanov törzsfőnöke jelentette, hogy a 42. hadsereg „gyakorlatilag már csak a csodának köszönhetően" képes kitartani. Ivanov engedélyt kért, hogy hátrébb vonhassa a parancsnokságát, ám Fedjunyinszkij erről hallani sem akart. Fedjunyinszkij tudatta Zsukovval, hogy a 42., a 8. és az 55. hadsereg morálja mélyponton van. Amikor Zsukov megtudta, hogy Ivanov mégis hátrébb helyezte parancsnokságát a Kirov gyár biztonságos alagsorába, kiadta a parancsot Fedjunyinszkijnek: „Vegye át a 42. hadsereg irányítását – azonnal!"[62]

Zsukov szeptember 14-ei támadási parancsa azon a megfigyelésen alapult, hogy a németek sietős előretörése Urick felé védtelenül hagyta a balszárnyat a meggyengített 42. hadsereg oldalán, és ezáltal oldalról sebezhetővé vált. Az volt a szándéka, hogy az Urickhoz közeledő német erőket a 8. hadsereg pörölye és a 42. hadsereg üllője közé fogja. Scserbakov 8. hadseregének öt lövészhadosztállyal kellett támadást indítania Krasznoje Szelo és a német hadsereg balszárnya ellen.[63] Amikor Scserbakov habozott, mondván, hogy hadereje túlságosan gyenge egy ellentámadás megindításához, Zsukov ott helyben leváltotta őt és komisszárját, I. F. Csuhnovot, és a hadsereg élére T. I. Sevaldin altábornagyot nevezte ki.

Zsukov lelassítja a németeket

A németek azonban meghiúsították Zsukov terveit, és megelőzték a 8. hadsereg ellentámadását. Szeptember 16-án a XXXXI. gépesített és XXXVIII. hadtestek 58. gyalog- és 1. páncéloshadosztályai – megerősítve a 254. gyaloghadosztállyal – támadást indítottak a 8. hadsereg el-

len, és vereséget mértek rá, mielőtt az befejezhette volna az újjászerveződést a Krasznoje Szeló-i ellentámadáshoz. A három támadó német hadosztály estére bevette Urickot, Petergofot és Sztrelnyát, elérte a Finn-öblöt, és elszigetelte a 8. hadsereget az úgynevezett oranienbaumi katlanban, vagyis elvágta az egységet Leningrádtól. Fedjunyinszkij 42. hadseregének azonban sikerült stabilizálnia a védelmét a Ligovo–Nyizsnoje Kojrovo–Pulkovo-vonalon, bár a sávban egészen szeptember 30-áig tartottak a heves harcok.

A vereség ellenére továbbra is elszánt, Zsukov által ösztönzött Sevaldin, a 8. hadsereg új parancsnoka szeptember 18-án újjászervezte erőit, és másnap négy lövészhadosztállyal megindította a támadást Krasznoje Szelo felé. A német XXXVIII. hadtest szeptember 20-án visszavágott, megállította a 8. hadsereget, és hátraszorította az új védelmi vonalba, ahol a front egyszer és mindenkorra stabilizálódott.[64]

Miközben az uricki irányban kemény harcok dúltak, Leeb kétlépcsős támadást indított a szovjetek létfontosságú krasznogvardejszki és puskini erődítményei ellen. Az volt a terve, hogy keletről és nyugatról végrehajtott koncentrikus támadásokkal megsemmisíti az 55. hadsereg főerőit a krasznogvardejszki, szlucki és puskini szektorokban, majd szétzúzza a 42. hadsereg balszárnyát, és szabaddá teszi az utat Leningrád felé. Szeptember 12-én a XXXXI. gépesített hadtest 6. páncéloshadosztálya és az L. hadtest SS-rendőr- és 169. gyaloghadosztálya kelet felé, Puskin és Krasznogvardejszk irányába folytatta a támadást. Ezzel egy időben az XXVIII. hadtest 96. és 121. gyaloghadosztályai az Izsora folyótól a nyugati Szluck és Puskin felé indultak.[65] A két támadó német haderő szeptember 13-án elfoglalta Krasznogvardejszket, ám azt követően három napra leragadtak a Szluck–Kolpino erődített körzetért vívott vad csatározásokban. A szeptember 14-ei harcok során az SS-rendőrhadosztály katonái a jelentések szerint az egyik bunkerben megtalálták Ivanov tábornok, a 42. hadsereg korábbi parancsnoka, valamint komisszárja holttestét (valójában mindkettejüket fogságba ejtették).

Az 1. páncéloshadosztály és az SS-rendőrhadosztály végül szeptember 17-én estére elfoglalta Puskint, a XXVIII. hadtest pedig egy nappal később bevette Szluckot, visszaszorítva az 55. hadsereget a pulkovói, bolsojei, kuzminói, novajai és putrolovói új védelmi állásokba. Az 1. páncéloshadosztály egy utolsó lendülettel elérte a pulkovói kereszteződést és Alekszandrovkát, a délnyugati leningrádi vasútvonal végállomását alig 12 kilométerre a város központjától, ám a Pulkovói-gerincet nem sikerült megszereznie. A csata során a szovjetek olyan tankokat is harcba vetettek, amelyek csak nemrég gördültek le a kolpinói harckocsigyár

szerelőszalagjáról. Az elszánt német támadás a Pulkovói-gerinc vérrel borított déli lejtőin elakadt, bár a harcok egészen szeptember 30-áig folytatódtak. Bár a Pulkovói-gerinc makacs szovjet védelme meggyőzte Leebet arról, hogy szünetet kell tartania az előrenyomulásban, a XXXXI. gépesített hadtest áttelepítése, melyre annyira vágyott, sokkal fontosabb tényező volt.[66] A földi harctevékenység ugyan csillapodott, a Luftwaffe azonban szeptember 21-től 23-ig masszív és kíméletlen légi offenzívát folytatott a balti flotta és Kronstadt ellen.

Szeptember végére Leeb valóban körülzárta Zsukov sztálingrádi erőit, de korántsem olyan szorosan, ahogy ő és az OKH szerette volna. Bár a német erők igencsak megdolgozták a szovjet védelmet, Zsukov csapatai a déli külvárosokban és a Néva mentén érintetlenek maradtak, a finnek támadása pedig továbbra is váratott magára. Nagyrészt Zsukov vaskezének köszönhetően bekövetkezett a „névai csoda", és egyértelművé vált, hogy Leeb elveszítette legjobb lehetőségét Leningrád bevételére. Leeb szemszögéből még kellemetlenebb volt, hogy Zsukov nem ült babérjain. Ehelyett nem sokkal azután, hogy megállította a németek offenzíváját, melyek további véráldozatokat követeltek Leningrád kínzóitól, megindította saját ellentámadását. Hogy támogatást biztosítson Zsukov tervéhez, a *Sztavka* utasította a még mindig a közvetlen irányítása alatt álló, Kulik marsall vezette 54. hadsereget, valamint Zsukov Néva műveleti csoportját (NMCS), hogy a leningrádi blokád áttörése céljából indítsanak összpontosított támadást Szinjavino és Mga irányában.[67]

Kulik hadseregének támadása szeptember 10-én kezdődött, ám a 16 napig tartó, újra és újra megújuló heves harcok közepette csupán 6-10 kilométert sikerült előrejutnia. Zsukov és a *Sztavka* közben folyamatosan bírálta a tábornokot hadserege gyenge teljesítménye miatt. Schmidt XXXIX. gépesített hadteste végül ellentámadásba ment át, és Kulik erői kénytelenek voltak visszavonulni a Mga–Kirisi vasútvonaltól a Nazija folyó menti keleti védelmi állásokba. Kulik kudarca annyira feldühítette Zsukovot és a *Sztavkát*, hogy eltávolították őt posztjáról, és a helyébe Zsukov egy másik protezsáltját, Hozin tábornokot ültették.[68] Kulik gyengén irányított hadserege ugyan megingott, ám az NMCS 115. lövészhadosztálya és a 4. tengerészgyalogos-dandár 20-án átkelt a Néván, és kis hídfőállást létesített a Moszkovszkaja Dubrovka régióban, a folyó bal partján, de ennél többet nem sikerült elérnie. Bár Zsukov úgynevezett első szinjavinói offenzívája nem járt sikerrel, szovjet szemszögből mégis voltak pozitív hozadékai, mivel a németek kénytelenek voltak újabb csapatokat irányítani a leningrádi körzetbe, és késleltetniük kel-

lett a XXXIX. gépesített hadtest délre küldését, hogy megerősítsék a „Közép" hadseregcsoportot.[69]

A leningrádi szektorban dúló harcok szeptember végi csillapodását követően a front egy időre stabilizálódott. Az „Észak" hadseregcsoport figyelemreméltó nagyságú területet szerzett azóta, hogy július elején átkelt a Nyugati-Dvina folyón, ám ez az előretörés 60 000 katonájába került.[70] Leningrád rosszul szervezett, kiképzett és felszerelt védői azonban még ennél is nagyobb veszteségeket szenvedtek. Az Északi front július 10. és augusztus 23. között 55 535 fős veszteséget jelentett (a 153 000 harcban álló katonából), a Leningrádi front vesztesége pedig augusztus 23. és szeptember 30. között elérte a 116 316 főt (a 300 000-ből). És végül az Északnyugati fronton július 10. és szeptember 30. között további 144 788 fővel nőtt a veszteség (272 000-ből). A szembenálló felek minden tekintetben kimerültek. Azonban sebeik nyalogatása és veszteségeik számolgatása közben is már az új műveleteket tervezgették, attól a tudattól hajtva, hogy az „Észak" hadseregcsoportnak nem sikerült teljesítenie azokat a célokat, melyeket a Barbarossa-hadműveletben Hitler előírt számukra. Ez a tény már önmagában is elkerülhetetlenül a küzdelem folytatását jelentette.

Leeb kifogy a lendületből

Leeb balszerencséjére kezdett kifogyni a harc folytatásához szükséges erőforrásokból. Szeptember 15-étől kezdődően a XXXXI., LVI. és LVII. gépesített hadtestek, illetve a VIII. repülőhadtest átvonultak a „Közép" hadseregcsoporthoz, hogy részt vegyenek a Tájfun hadműveletben.[71] Csupán Schmidt XXXIX. gépesített hadteste (a 12. páncélos-, valamint a 18. és 20. gépesített hadosztályokkal), és kései engedményként a 8. páncéloshadosztály maradt, hogy páncélostámogatást nyújtson a hadseregcsoport számára.[72] Leeb áthelyezte a 254. gyaloghadosztályt az oranienbaumi hídfőből, hogy megerősítse a védelmet a XXXIX. gépesített hadtest balszárnyán. Aztán 24-én kertelés nélkül jelentette az OKH-nak, hogy a helyzet „számottevően romlott", a továbbiakban nem képes támadó hadműveleteket folytatni Leningrád irányában, és haderejének nincs más választása, mint átmenni védekezésbe. Hitler ezt a bejelentést nem volt hajlandó elfogadni.[73]

A Vörös Hadsereg védelme Leningrád délnyugati megközelítési útvonalai mentén július 10-étől szeptember 30-áig kitartott. A Leningrádtól délre húzódó frontvonal ezután stabilizálódott, és 1943. januárig nem is mozdult el.[74] Az 50 napig tartó, nemegyszer elkeseredett és igen költséges védelmi műveletek során a Vörös Hadsereg meghiúsította Hitler azon tervét, hogy észak és dél felől koncentrikus támadásokkal vegye be Leningrádot. A harc fokozatosan egyre intenzívebbé vált, ahogy a Vörös Hadsereg ellenállása nőtt, és elkezdett ellentámadásokat indítani. Ennek eredményeképpen a német seregek haladási üteme a júliusi napi 5 kilométerről augusztusra napi 2,2 kilométerre, majd szeptemberre napi 1,4 kilométerre esett vissza. A Vörös Hadsereg az offenzíva kibontakozásával párhuzamosan fejlesztette védekező egységeit és technikáját – részben a rendhagyó és gyakran drákói mozgósítási intézkedések adoptálásával –, és gyakorlatilag minden rendelkezésére álló tartalékot harcba vetett. Július és augusztus folyamán hét milicista- és egy NKVD-lövészhadosztályt állított fel és küldött harcba, és ehhez jött hozzá erősítésként a *Sztavka* négy lövészhadosztálya.

A hadművelet előrehaladtával a német offenzíva ereje és összetettsége is egyre nőtt. Júliusban az „Észak" hadseregcsoport és a finn szövetségesek egyszerre indították meg támadásukat Petrozavodszk-, Olonyec- és Leningrád felé. A németek augusztus közepén áttörték a szovjet védelmet Novgorodnál, elszigetelték a 8. hadsereg nagy részét Észtországban, és egyszerre törtek előre a Krasznogvardejszk és a Karéliai-földnyelv felé. Ez idő alatt a Vörös Hadsereg komoly nehézségekkel találta szemben magát a nagyszabású ellentámadások kivitelezésénél, bár Szolcijnál és Sztaraja Ruszánál is próbálkozott. Ezek az ellencsapások azonban a német előrenyomulás késleltetésén kívül nemigen eredményeztek sikert. Bár a Vörös Hadseregnek sikerült megállítania a német gőzhengert Leningrád kapuja előtt, és azon tervük feladására kényszerítette a németeket, hogy menetből vegyék be a várost, szeptember végére Leningrádot mégis a bekerítés és a megsemmisülés veszélye fenyegette.

A német szándékokkal kapcsolatban egyik oldalon sem állt fenn kétely. Egy szeptember 22-ei német direktívában a következő olvasható:

„A Führer úgy döntött, eltörli a föld színéről Szentpétervár városát. Szovjet-Oroszország veresége után ennek a nagyvárosnak a léte nemkívánatos... Javasoljuk tehát a város szoros blokád alá vételét, majd megsemmisítését tüzérségi tűzzel és folyamatos légi bombázással."

Az augusztus végén elkezdett német légi és tüzérségi bombázások hevessége egy pillanatra sem csökkent. És az ambíciótól, frusztrációtól és gyűlölettől hajtott Hitler arra kényszerítette az „Észak" hadseregcsoportot, hogy még a tél beállta előtt tegyen egy utolsó kísérletet Leningrád bekerítésére.

3. fejezet

A KÖRBEZÁRÁS

Amikor az „Észak" hadseregcsoport megközelítette Leningrádot, minden jel arra mutatott, hogy a város rövidesen német kézre kerül. Azonban a Vörös Hadsereg 1941. októberi, szinjavinói offenzívája, ha nem is állította meg a németeket, de lelassította az előrenyomulásukat. Azután az 1941. novemberi és decemberi tyihvini ellentámadás megmentette a várost a bekerítéstől, és megtorpanásra késztette a kimerült „Észak" hadseregcsoportot.

Ahogy a nyár heve átadta a helyet a tél fagyának Észak-Oroszországban, a leningrádi szektorban állomásozó német csapatok a háború során első alkalommal találták magukat másodhegedűsi szerepkörben a keleti front más pontjain zajló nagyszabású események mellett. Hitler 35. számú direktívája váratlanul Leningrádról Moszkvára mozdította át a Barbarossa-hadművelet súlypontját, és Leeb szeptemberi kísérlete a város bekerítésére kudarcot vallott. Hitler haragjának célkeresztjéből azonban nem tűnt el Leningrád. Miután kénytelen-kelletlen elismerte, hogy a város bevétele sokkal nehezebb feladat, mint azt eredetileg elképzelte, a sokkal csábítóbb és elérhetőbb cél, Moszkva felé fordította figyelmét, a kínos helyzetbe került Leebre hagyva Leningrád bekerítésének feladatát.

Leebnek borzalmas időjárási körülmények között, a 4. páncéloscsoport megszokott támogatása nélkül kellett boldogulnia. Hadseregcsoportja október elejére 53 hadosztályból (köztük két páncélos- és két gépesített hadosztály) és hét dandárból állt az északkeleti irányban, melynek mintegy fele a 18. hadsereggel együtt a leningrádi régióban állomásozott. Miután tájékoztatta Hitlert arról, hogy csapatai nincsenek megfelelő állapotban nagyszabású hadműveletek lefolytatásához, vita alakult ki azzal kapcsolatban, hogy az „Észak" hadseregcsoportnak milyen korlátozott célú offenzívát kellene végrehajtania, mielőtt télire megerősítené az állásait. Leeb két javaslatot terjesztett elő. Vagy megsemmisíti az oranienbaumi szovjet hídfőt, vagy előrenyomul kelet és északkelet felé Csudovóból vagy Kirisiből Tyihvinbe vagy Volhovba, hogy elvágja a szovjetek maradék elérési útvonalait Leningrád felé, és esetleg felvegye a kapcsolatot a finnekkel. Leeb végül ez utóbbi terv kisebb szabású változata mellett döntött, nevezetesen hogy korlátozott támadást indít Schmidt gyalogsággal megerősített XXXIX. gépesített hadtestével északi irányban, Kirisitől Volhov felé, hogy visszavesse és esetleg megsemmisítse a szovjet 54. hadsereget. Az offenzíva kezdetét október 6-ára tűzte ki.

Hitler azonban elutasította Leeb javaslatát azon indokkal, hogy a támadást páncélos-hadműveletek számára kedvezőtlen terepen kellene végrehajtania. Ehelyett arra utasította tábornokát, hogy Csudovóból nyomuljon előre az északkeleti Tyihvin felé, majd onnan a vasutat és a közutat követve északnyugati irányban Volhovba, hogy bekerítse az 54. hadsereget. Ez az offenzíva kétszer olyan messzire küldte a német erőket, mint a Leeb által előterjesztett terv, és sokkal nagyobb haderőt igényelt, mint amekkorával a tábornagy rendelkezett. Leeb vonakodva utasította Schmidt XXXIX. gépesített hadtestét, hogy október 16-án indítsa meg a főtámadást Csudovóból Tyihvin felé, miközben a gyalogságnak egy másodlagos támadást kellett végrehajtania Volhov irányába, Kirisitől északra indulva. A két haderő végcélja Volhov elfoglalása és a Ladoga-tóhoz vezető vasútvonalak maradékának elvágása lett volna.

A meggyengült Vörös Hadsereg

Sztálin szintén aggódott az északi szárnyon kialakult helyzet miatt, különösen mivel az kapcsolatban állt a Wehrmacht október elején megindított Moszkva elleni támadásával. Azt tervezte, hogy megvédi Leningrádot, egy ellentámadással áttöri a várost körülzáró blokádot, megakadályozza a németeket, hogy Leningrádtól Moszkva felé küldjék a csapatokat, és meggátolja a németek azon kísérleteit, hogy teljesen körülzárják Leningrádot és felvegyék a kapcsolatot a finnekkel. Október 5-én, néhány nappal azután, hogy a németek megindultak Moszkva felé, Sztálin Moszkvába hívatta Zsukovot, hogy átvegye az összeroppanás szélén álló Nyugati és Tartalék frontok parancsnokságát. Zsukov átmenetileg kedvenc emberére, Fedjunyinszkijre bízta a Leningrádi frontot, és másnap Moszkvába repült. Sztálin néhány nappal később a városba küldte képviselőjét, Ny. Ny. Voronov vezérezredest, honvédelmi népbiztost és a Vörös Hadsereg légvédelmének (PVO) parancsnokát azzal az utasítással, hogy készítsen elő egy hadműveletet, melynek célja a város körüli blokád áttörése. A Sztálin, Voronov és Fedjunyinszkij előtt álló legfontosabb kérdés azonban az volt, hogy a védekezést éppen hogy csak túlélő Leningrádi front elég erős-e egy sikeres támadó hadművelet végrehajtásához.

A Leningrádi front egységei valóban nagyon meggyengültek. A Leningrád északi és nyugati peremét védő 23. hadsereg alig 30 kilométerre volt a várostól, a 8. hadsereg pedig még mindig bekerítve küzdött az oranienbaumi hídfőben.[1] A megviselt 2. és 55. hadseregek a várostól délre védekeztek, a Néva műveleti csoport keleten, a Néva folyó mentén ásta be magát.[2] A német folyosótól keletre, Slisszelburgig a most már a Leningrádi front kötelékébe tartozó 54. hadsereg ötletszerű támadásokkal próbálkozott Szinjavino felé. A még mindig a *Sztavka* felügyelete alá tartozó 4. és 52. hadseregek, valamint az Északnyugati front „Novgorod" hadseregcsoportja kelet felé a Volhov folyóig, és dél felé a folyó nyugati partja mentén az Ilmeny-tóig védekezett.

A *Sztavka* október 12-én utasította Fedjunyinszkijt, hogy október 20-ával kezdődően hajtson végre egy kétlépcsős offenzívát, melynek keretében zúzza szét a német erőket a slisszelburgi folyosóban, és állítsa helyre a Leningrád és a szovjet hátország közötti kommunikációt. Lazarov úgynevezett Keleti Szektor műveleti csoportba szerveződött 55. hadseregének kellett a támadás nyugati szárnyát alkotnia azzal, hogy átkel a Néva folyón, előretör Szinjavino felé, és felveszi a kapcsolatot a kelet felől közelítő 54. hadsereggel. A Néva műveleti csoport az 55. hadsereg balszárnyán fog támogató offenzívát végrehajtani. Hozin 54. hadseregének a Nazija folyótól nyugat felé kellett támadnia, majd Szinjavino elfoglalása után találkoznia az 55. hadsereg műveleti csoportjával és a Néva műveleti csoporttal. Ha létrejön a kapcsolat, a három haderő együtt megsemmisíti a slisszelburgi folyosóban tartózkodó német erőket.

A kudarcba fulladt tyihvini offenzíva

A Keleti Szektor műveleti csoport (KSZMCS), amelyet Fedjunyinszkij az 55. hadseregből és a front tartalékaiból gyúrt össze, öt lövészhadosztályból, két harckocsidandárból és egy önálló harckocsizászlóaljból állt.[3] A csoport feladata az volt, hogy a Néva folyón átkelve egy öt kilométeres sávban támadjon a hadsereg jobbszárnyán, közelítse meg Szinjavinót, majd segítsen bekeríteni és megsemmisíteni a német erőket a művelet második napjának végére. A Néva műveleti csoportnak (NMCS) kellett védenie a folyó menti sáv északi részét az 1. lövészhadosztállyal és a 11. lövészdandárral, ugyanakkor a Néva túlsó partján, a Moszkovszkaja Dubrovka mellett lévő hídfőállásból kitörve támadást indítania a keleti Szinjavino felé a 115. lövészhadosztállyal és a 4. tengerészgyalogos-dandárral. Ennek a támadó erőnek kellett támogatnia a KSZMCS-t a folyosóban lévő német erők felszámolásában. Az 55. hadsereg ugyanakkor három lövészhadosztállyal és két harckocsidandárral áttöri a német védelmet a 8. számú munkásfalu és a Leningrád–Volhov vasútvonal között, elfoglalja Szinjavinót, felveszi a kapcsolatot a KSZMCS-vel és az NMCS-vel, és segít nekik a német csapatok megsemmisítésében.[4]

Fedjunyinszkij támadó hadereje kilenc lövészhadosztályból, egy lövészdandárból, négy harckocsidandárból és egy önálló harckocsizászlóaljból állt, összesen 70 000 emberrel, 97 tankkal (ezek közül 59 nehéz KV típus) 475 löveggel (közte a teljes rendelkezésre álló nehéztüzérség és a Katyusa rakéta-sorozatvetők), valamint a légierővel és a balti flotta tüzérségével. Az oroszokkal szemben 54 000 német várakozott mélységben tagolt, megerősített állásokban, a szárnyakon mocsaras területekkel, 450 löveg támogatásával, ám tankok nélkül.

Fedjunyinszkij óvatos előkészületei ellenére a németek megelőzték az offenzívát, és október 16-án támadást indítottak Tyihvin irányába. A *Sztavka* ennek ellenére ragaszkodott a Leningrádi front rohamcsoportjának támadásához, mégpedig az előre megállapított időpontban, október 20-án. Bár a támadó erők háromnapos harc után alig nyertek némi területet, Sztálin sorozatosan küldte a parancsokat Fedjunyinszkijnak a hadművelet sikeres befejezésére vonatkozóan, tekintet nélkül a Volhov folyó mentén kialakult kétségbeejtő helyzetre. A kudarcot vallott offenzíva egyedüli pozitív hozadéka az volt, hogy öt teljes német hadosztályt sikerült lekötni a szinjavinói kiszögellésben. Október 23-án a *Sztavka* idegei felmondták a szolgálatot, és utasították Hozint, hogy két lövészhadosztályt küldjön át Tyihvinbe. Három nappal később kinevezték Fedjunyinszkijt az 54. hadsereg élére, Hozint pedig a Leningrádi front parancsnokává – látszólag azért, mert az utóbbi felülmúlta rendfokozatban az előbbit, a valódi ok azonban az lehetett, hogy Fedjunyinszkij már hírnevet szerzett magának harcosként, és Tyihvinnél most egy harcosra volt szükség. A *Sztavka* október 28-án végre megparancsolta Fedjunyinszkij 54. hadseregének, hogy hagyjon fel a szinjavinói offenzívával, és inkább Volhov védelmére irányítsa át erőit.[5] Addigra a *Sztavka* optimizmusa a leningrádi blokád felszámolását illetően elenyészett, és a város teljes elszigetelésének lehetősége miatti rossz előérzet vette át a helyét. Ez bizonyosan megtörtént volna, ha a németek elfoglalják Tyihvint és Volhovot.

A *Sztavka* aggodalmai nem voltak alaptalanok. Leeb arra törekedett, hogy kihasználja a szovjetek nyilvánvaló gyengeségét a Volhov folyó

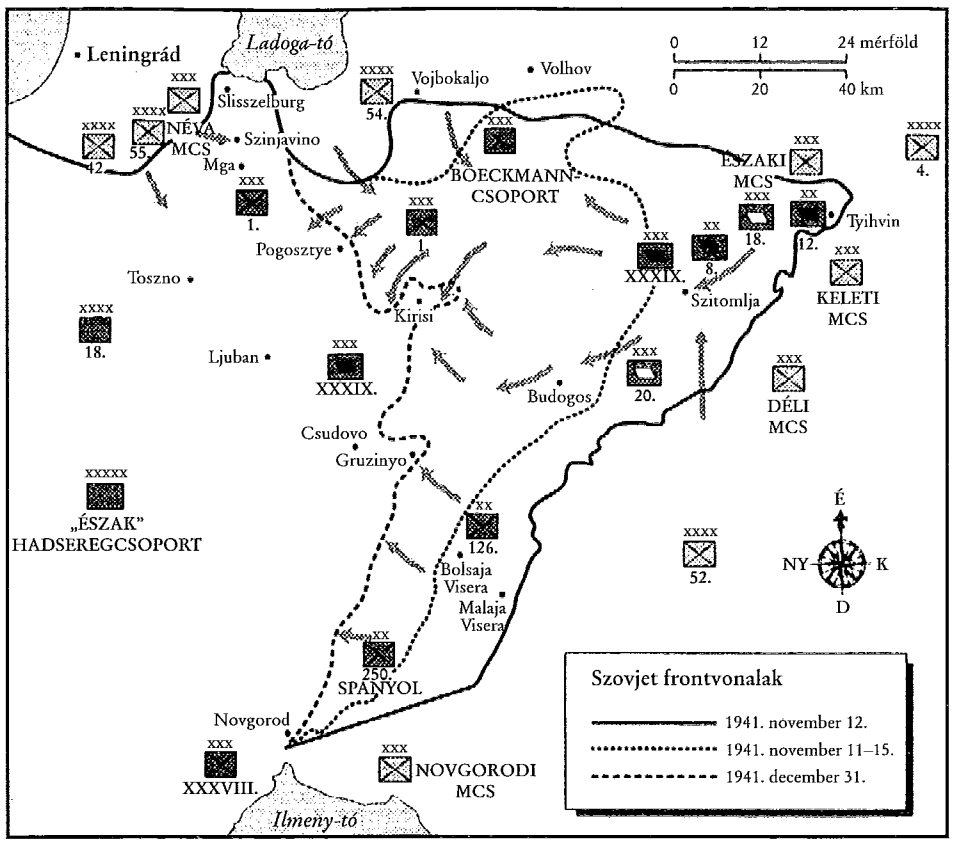

A Vörös Hadsereg műveletei Tyihvin és Szinjavino körzetében 1941 októbere és decembere között. Bár a szovjet offenzívák nem jártak sikerrel, megállították az „Észak" hadseregcsoport előrenyomulását, így fontos szerepet játszottak Leningrád megmentésében.

és Tyihvin irányában, és minél hamarabb fejezze be a Leningrád körüli műveleteket, hogy csapatokat szabadíthasson fel a Moszkva elleni offenzívához. Tyihvinen keresztül a Ladoga-tó felé akart támadni, hogy elvágja Leningrád utolsó vasúti összeköttetését Moszkvával, és teljesen körbezárja a várost. Ha sikerrel jár, a német csapatok esetleg felvehetik a kapcsolatot a megfoghatatlan finn erőkkel a Szvir folyó mentén. A lényeg azonban, hogy ebben az esetben Leningrád sorsa megpecsételődik.

Leeb Kirisinél, Ljubannál és délre, a Volhov folyónál koncentrálta XXXIX. gépesített hadtestét és I. hadtestének nagy részét. Schmidt gépesített hadtestének kellett vezetnie a fő támadást Csudovóból Gruzinyón, Budogoson és Tyihvinen keresztül a Szvir folyó partján

fekvő Lodejnoje Poljéig a 12. páncélos-, a 20. gépesített és a 126. gyaloghadosztállyal. Balszárnyán a 11. gyaloghadosztály halad Kirisiből Volhov felé, míg délen a 8. páncélos- és a 18. gépesített hadosztály Malaja Visera és Bologoje irányába támad, hogy felvegyék a kapcsolatot a „Közép" hadseregcsoport balszárnyán harcoló egységekkel, melyek északnyugat felé nyomulnak a Moszkva–Leningrád vasútvonal mentén, Kalinyinból Visij Volocseken keresztül Bologojéba. Ha az offenzívával nem is sikerült elérni a Szvir folyót, valószínűleg bekerítik és megsemmisítik a Volhov folyótól nyugatra védekező 54. hadsereget.

Október közepén a Leningrádi front 54. hadserege, a *Sztavka* irányítása alatt álló 4. és 52. hadseregek, valamint az Északnyugati front „Novgorod" hadseregcsoportja (NHCS) védte a 200 kilométeres frontszakaszt Lipkától a Ladoga-tó partján fekvő Kirisiig, majd a Volhov folyó keleti partján dél felé, egészen az Ilmeny-tóig. Hozin 54. hadserege egy 35 kilométeres sávot védett Lipkától a Kirisi felé vezető út feléig, és éppen arra készülődött, hogy támadást indítson Szinjavino irányában. V. F. Jakovlev altábornagy 4. hadserege sekélyebb védelmi állásokat foglalt el az 50 kilométeres frontszakasz mentén, Kirisitől nyugatra és a Volhov folyó mentén délre. A hadsereg három lövészhadosztályból, egy lovassági hadosztályból, egy önálló harckocsizászlóaljból, egy hadtest-tüzérezredből és egy pontonhídépítő zászlóaljból állt, ám egyik sem volt maximálisan feltöltve.[6] N. K. Klikov altábornagy 52. hadserege a 80 kilométer hosszú szektort fedezte a Volhov folyótól a Novgorodtól 25 kilométerre északra lévő pontig két hiányos lövészhadosztállyal és egy páncéltörő tüzérezreddel, de tartalék nélkül.[7] És végül az NHCS védte a 30 kilométer hosszú sávot Volhov mentén, az Ilmeny-tótól északra két lövész- és egy harckocsihadosztállyal, amelyben egyetlen tank sem volt.[8] Mivel az 54. hadsereg zöme a Szinjavino elleni támadásra koncentrált, mindössze öt lövészhadosztály, egy lovassági hadosztály, egy harckocsizászlóalj, öt tüzérezred és egy páncéltörő ezred védte a német fő támadással szembenéző 130 kilométeres szakaszt. Ez a haderő teljességgel elégtelen volt a német offenzíva visszaverésére.

Október 16-án reggel a német 21. és 126. gyaloghadosztályok gyalogsága átkelt a Volhovon, és a nap folyamán követte őket a 12. páncélos- és a 20. gépesített hadosztály is. A támadóerők a négy napig tartó, úttalan terepen és 75–100 centiméter mély hóban vívott, heves harcok során áthatoltak a 4. hadsereg törékeny védelmén. A támadás visszavonulásra kényszerítette a 4. hadsereg 288. és 267. lövészhadosztályát, miáltal széles rés keletkezett a 4. és 52. hadseregek között, amit a védők képtelenek voltak bezárni. Október 21-től 23-ig a támadó haderő le-

gyező alakban szétnyílt; a 20. gépesített hadosztály Budogos és Tyihvin, a 21. gyaloghadosztály Kirisi, a 126. gyaloghadosztály Bolsaja és Malaja Visera felé folytatta útját. A haladás azonban fájdalmasan lassú volt, mivel időnként a kevés létező út is járhatatlanná vált, a rendszertelen olvadások pedig ragadós masszává változtatták a környező vidéket, ami nagyban korlátozta a támadóegységek mozgását és ellátását. A problémák ellenére a 12. páncélos- és a 20. gépesített hadosztály október 23-án elfoglalták Budogost a 4. hadsereg balszárnyán, a jobbszárnyon azonban másnap a szovjet 285. és 311. lövészhadosztályok megállították a 11. gyaloghadosztály Kirisitől északra indított támadását. Délen a 18. gépesített és 126. gyaloghadosztályok Bolsaja Visera feladására kényszerítették a délkelet felé visszahúzódó 52. hadsereget.

A Tyihvint fenyegető közvetlen veszély miatt a *Sztavka* hat lövészhadosztállyal – ezek közül négyet a tyihvini megközelítési utak mentén telepítettek – megerősítette a 4. és 52. hadseregeket, és a német támadás megállítására, ellentámadás indítására, majd a Volhov folyó menti védelem helyreállítására utasította a hadseregeket.[9] Ugyanakkor megparancsolta az 55. hadseregnek, hogy a német erők lekötése érdekében folytassa a támadásokat Szinjavinónál. Jakovlev megerősített 4. hadseregétől azt várták, hogy visszavesse a németeket a Volhov folyó vonaláig. A védelem összeomlása azonban folytatódott, mert tartalékait elaprózva, megfelelő előkészítés és vezetés nélkül vetette harcba. Október 27-én például a 191. lövészhadosztály, a 4. gárda-lövészhadosztály egységei és a 60. harckocsihadosztály megtámadta a német 12. páncéloshadosztály ékét Szitomlja mellett, a tyihvini úton. Az ellentámadás a gyenge koordináció miatt kudarcot vallott, bár a 12. páncéloshadosztálynak így is meg kellett állnia és újrarendeződnie. Schmidt hadteste eddigre a jelentések szerint 12 500 foglyot ejtett, és zsákmányolt vagy megsemmisített 66 orosz löveget.

Valamivel délebbre a már három hadosztályból álló 52. hadsereg elég hosszú ideig késleltette a német 8. páncélos- és 18. gépesített hadosztályok előrenyomulását, hogy elfoglalhassa új védelmi állásait Malaja Viseránál.[10] Az oroszok olyan makacs ellenállást tanúsítottak, hogy október 27-ére a német előretörés a sávban teljesen megállt. Ebben a kritikus pillanatban a Tyihvintől nyugatra kifejtett szovjet ellenállás arra kényszerítette Schmidtet, hogy a fő támadás megerősítése érdekében Malaja Viserától Szitomljához csoportosítsa át a 8. páncélos- és 18. gépesített hadosztályt. Másnap a 32. gyaloghadosztály egy részével megerősítette a Kirisitől északra elakadt 11. gyaloghadosztályt, átnevezte a haderőt Von Boeckmann-harccsoportra, és utasította az új alakulatot, hogy a fő támadás balszárnyának védelme céljából indítson támadást az északi Volhov felé.

Az offenzíva tempójának lelassulása után, október 26-án Leeb meglátogatta Hitlert a Farkasodúban *(Wolfsschanze)* berendezett főhadiszállásán, és kérte, hogy a „Közép" hadseregcsoport támogassa hadműveletét, a 3. páncéloscsoporttal és a 9. hadsereg egy részével indítson támadást Kalinyinból Visij Volocseken keresztül Bologoje irányába. Bár Leeb kérése akkor még ésszerűnek tűnt, a Kalinyinnál megindított heves szovjet ellentámadások hamarosan lehetetlenné tették teljesítését.[11] Az akkor már Moszkvára koncentráló Hitler azonban még így sem engedett Leebnek. Abba azonban beleegyezett, hogy törli az oranienbaumi szovjet hídfő felszámolását célzó offenzíva tervét, amivel felszabadította Leeb három hadosztályát. Mielőtt elhagyta volna Hitler főhadiszállását, a tábornok kifejezte kételyeit azzal kapcsolatban is, hogy hadereje képes lesz bevenni Tyihvin várost. Hitler azonban ragaszkodott az offenzíva folytatásához.

Támad a fagy

A *Sztavka* október végén ellentámadás-sorozat tervezésébe és kivitelezésébe fogott, amely reményeik szerint véget vetett volna a német offenzívának. Október 30-án utasította a 4. hadsereget, hogy Tyihvintől délnyugatra képezzen két, egyenként nagyjából két hadosztálynyi erőt tömörítő rohamcsoportot azzal a céllal, hogy november 1-jén támadást indítsanak Budogos és Gruzinyo felé, semmisítsék meg a Tyihvinhez közelítő német haderőt, és állítsák helyre a szovjet védelmet a Volhov folyó mentén.[12] Az ellentámadás november 2-án indult meg, de négy napig tartó heves harcokat követően befulladt.[13] Az ellentámadásra ügyet sem vetve, és kihasználva a november 6-án érkező hideget, amely az egész régióban befagyasztotta a folyókat és patakokat, Schmidt hadteste november 5-én folytatta az előretörést Tyihvin felé. A 8. páncélos- és 18. gépesített hadosztályokkal megerősített 12. páncéloshadosztály november 8-án félresöpörte az útból a 191. lövészhadosztályt, és egy hóvihar leple alatt elfoglalta Tyihvint, elvágva az utolsó vasútvonalat is Moszkva és a Ladoga-tó között. A művelet folyamán a hadtest a jelentések szerint 20 000 foglyot ejtett, valamint zsákmányolt vagy megsemmisített 96 tankot, 179 löveget és egy páncélvonatot.[14]

A siker ellenére egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy Schmidt erői „ellőtték a puskaporukat". A hosszú ideig tartó folyamatos előrenyomulás

nagymértékben legyengítette a csapatokat, a tomboló tél komoly vámot szedett a német páncélos járművek közül, és ráadásul a szovjet ellenállás is egyre szilárdabbá vált mind északon, Tyihvinnél, mind pedig Malaja Viseránál. Mielőtt a németek elfoglalták Tyihvint, a hőmérséklet leesett –40 °C-ra, és sok katona fagyási sérüléseket szenvedett, vagy egyszerűen halálra fagyott. A 12. páncélos- és 18. gépesített hadosztályokat helyhez kötötték a Tyihvin környéki orosz csapatösszevonások, és nem haladhattak tovább észak felé. A 8. páncélos-, 20. gépesített és 126. gyaloghadosztályok alkották a szétszórt védelmet a Tyihvin és Malaja Visera közötti 100 kilométeres résben, és az oroszok ellentámadást indítottak Malaja Viseránál. Nyugaton a Boeckmann-harccsoport folytatta előretörését Volhov felé, de már sokkal lassabban, mint korábban, és 14 kilométerre megközelítette a várost, mielőtt végképp kifulladt volna a támadás. November 8-án Leeb teljes offenzívája leállt, mintha csak az emberfeletti hideg fagyasztotta volna le a hadoszlopokat. Csapatainak sem a szovjet 54. hadsereget nem sikerült megsemmisíteniük, sem a finneket elérniük, és bár elfoglalták Tyihvint és elvágták a Moszkva–Ladoga vasútvonalat, a haderő túlságosan szétszakadt, és minden irányból az ellenség fenyegette. A hőmérséklet –29 °C körül mozgott, a vidéket mély hó borította, és a maró hideg nagyobb veszteségeket okozott, mint az orosz lövedékek.

Hitler azonban nem engedte meghátrálni Leebet. A tábornok a Führer ösztökélésére sztoikusan megerősítette a Von Boeckmann-csoportot a 254. gyaloghadosztállyal, a 61. gyaloghadosztályt pedig Tyihvinbe küldte, Schmidt hadtestének támogatására. Aztán megváltoztatta eredeti haditervét, és Tyihvintől Volhovra helyezte át a súlypontot. Az átdolgozott terv szerint Von Boeckmann csoportjának kellett elfoglalnia Volhovot, és vele együtt a város létfontosságú alumíniumgyárát és erőművét, majd Novaja Ladogát a Ladoga-tó déli partján, hogy megakadályozzák az utánpótlás eljuttatását a tavon keresztül Leningrádba, és bekerítsék, majd megsemmisítsék az 54. hadsereget. Boeckmann 254. gyaloghadosztállyal megerősített hadereje október 28-a óta nyomult előre Kirisi–Volhov irányába, lassan terelve maga előtt észak felé a 4. hadsereg négy védekező hadosztályát.[15] Boeckmann csoportja november 8-án megközelítette Volhov déli külvárosait, és mély éket vert a szovjet 54. és 4. hadseregek közé. Leeb ezen a ponton kikülönített egy különítményt a 8. páncéloshadosztályról, hogy támogassa Boeckmann előretörését. A 310. lövészhadosztály ellentámadása azonban meghiúsította a 8. páncéloshadosztály azon szándékát, hogy a várostól keletre átkarolja a szovjet védelmet.[16]

A páncélosok megtorpannak

A 8. páncéloshadosztály erőinek megjelenése Volhovnál, amely egyaránt fenyegette a várost és az 54. hadsereg hátsó vonalait, reagálásra késztette a *Sztavká*t. November 9-én az NKVD börtönéből éppen kiengedett K. A. Mereckov hadseregtábornokot bízta meg a 4. hadsereg vezetésével.[17] Ugyanakkor utasította a Leningrádi frontot, hogy állítsa le az 54. hadsereg szinjavinói offenzíváját, és Fedjunyinszkij hadseregének zömével semmisítse meg a német erőket a volhovi szektorban. Fedjunyinszkij cserében arra kérte a *Sztavká*t, hogy a 4. hadsereg jobbszárnyán tevékenykedő négy lövészhadosztályt és egy haditengerészeti lövészdandárt csatoljon az ő seregéhez.[18] A *Sztavka* november 12-én beleegyezett, és elrendelte, hogy Fedjunyinszkij hozzon létre egy új rohamcsoportot a Volhov felé közeledő Boeckmann-csoport megsemmisítésére. Fedjunyinszkij feladata sokkal nehezebbé vált, amikor november 18-án Leeb megerősítette Boeckmann egységét a 12. páncéloshadosztály egyik harccsoportjával.

Fedjunyinszkij áthelyezte hadserege tartaléka vezetési pontját a volhovi szektorba, elkezdte a rohamcsoport összegyűjtését a várostól délnyugatra, és november 25-én kiadta a parancsot Boeckmann erőinek megtámadására. Mialatt azonban Fedjunyinszkij az ellencsapásra készülődött, Boeckmann 254. gyaloghadosztálya az 54. hadsereg háta mögött támadást indított az északnyugati Vojbokaljo állomás irányában, a Ladoga-tóhoz vezető legrövidebb út mentén. Fedjunyinszkij 285. gyaloghadosztályának és 122. harckocsidandárjának november végén, nem sokkal a Vojbokaljo állomás előtt sikerült megállítani az offenzívát. Ezzel be is rendezték a színteret Fedjunyinszkij hadserege számára, hogy megindulhasson a szovjetek általános tyihvini ellentámadása, amely már kezdett átterjedni a teljes frontszakaszra a volhovi és tyihvini szektorokban.

Az intenzív szovjet ellenállás, az embertelen időjárás és a nagy veszteségek november közepére megtorpanásra késztették Leeb csapatait Tyihvin és Volhov irányában. A 30 napig tartó csata folyamán frontszakasza a Volhov folyótól keletre 70-ről 350 kilométer hosszúra nyúlt, csapatai kimerültek, katonái túlerőltették magukat, logisztikai lehetőségei pengeélen táncoltak, és Schmidt főerejét félig bekerítették Tyihvinnél. Leeb számára megnyugvást csupán az jelentett, hogy szorongatott csapatai továbbra is tartották a Moszkva–Ladoga és Tyihvin–Volhov vasútvonalakat, hadseregcsoportja így még mindig halálos veszedelmet jelentett Leningrádra – legalábbis elméletileg. A kö-

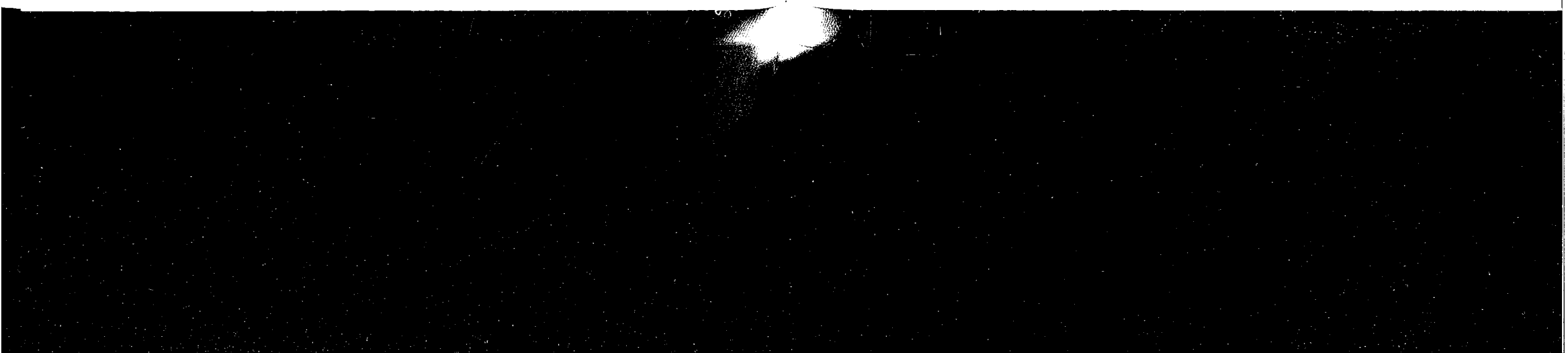

nyörtelen előrenyomulás a szovjet hátországba a tél közepén kedvező körülményeket teremtett egy összehangolt orosz ellentámadáshoz, és a mindenre figyelő *Sztavka* ezt nem is akarta kihasználatlanul hagyni. A Moszkva irányában zajló heves harcok ellenére Leningrádtól keletre a haderők aránya jelentős mértékben eltolódott a Vörös Hadsereg javára. A „Közép" hadseregcsoport november 15-ei offenzívája Moszkva ellen létfontosságúvá tette, hogy a Vörös Hadsereg támadásba menjen át a leningrádi régióban. November közepe után így is történt, és az ellencsapások és ellentámadások sorozata végül elkerülhetetlenül nagyszabású ellenoffenzívává dagadt.

A *Sztavka* céljai

Amikor a *Sztavka* elkezdte megtervezni az ellencsapásokat és ellentámadásokat Leningrádtól északkeletre, számos főbb célt tűzött ki maga elé. Az első és legfontosabb feladat az volt, hogy a tyihvini és volhovi német erők felszámolásával megmentsék Leningrádot, és a Tyihvin–Volhov vasútvonalon keresztül helyreállítsák az összeköttetést Leningrád és Moszkva között. Másodszor, Moszkva védelmének érdekében minél több német egységet le kellett kötni az északkeleti irányban.

November végén a *Sztavka* irányítása alatt álló 4. és 52. hadseregek egy 10 gyaloghadosztályból, két gépesített és két páncéloshadosztályból álló német haderővel néztek farkasszemet a Ladoga- és az Ilmeny-tó között. A nagyjából 60 százalékos harcértékkel rendelkező német sereg körülbelül 120 000 embert, 100 tankot és rohamlöveget, továbbá 1000 löveget és aknavetőt számlált. A *Sztavka* 17 lövész- és 2 harckocsihadosztályt, egy lovassági hadosztályt, három lövész- és két páncélosdandárt, valamint két harckocsi- és három sízászlóaljat, mintegy 192 950 katonát szervezett három hadseregbe a németekkel szemben. Bár a szovjetek ágyúk számában és élőerőben jelentős túlerőben voltak, páncélos járművekben súlyos hiányt szenvedtek.

A szovjet felállás

A *Sztavka* utasította az 54., 4. és 52. hadseregeket, hogy mérjenek vereséget a szembenálló német erőkre, vessék vissza azokat a Volhov folyó vonaláig, majd Kirisi és Gruzinyo felé vezetett koncentrikus támadásokkal létesítsenek hídfőállást a nyugati parton. Mereckov fő támadást végrehajtó 4. hadseregének kellett körbezárnia a német erőket Tyihvinnél, Budogoson áthaladva elérnie a Volhov folyót, Kirisinél és Gruzinyónál egyesülnie az 54., illetve az 52. hadsereggel, és hídfőállásokat létrehoznia a túlsó parton. A támadóerő a német 12. páncélos-, a 18. és 20. gépesített, valamint a 61. gyaloghadosztállyal, illetve a 8. páncéloshadosztály egyharmadával állt szemben.

Mereckov öt lövész-, egy harckocsi- és egy lovassági hadosztályból, egy lövész- és egy harckocsidandárból, és három önálló harckocsizászlóaljból álló seregét északi, déli és keleti rohamcsoportokra osztotta, és mindegyiket önálló feladattal bízta meg.[19] Az északi csoportnak északról kellett lecsapnia a tyihvini német erőkre egy lövészhadosztállyal és egy harckocsidandárral, míg a keleti csoport ugyanazt a célpontot támadja keletről két lovassági hadosztállyal, valamint egy vegyes gyalogsági és harckocsihaderővel.[20] A déli csoportnak két megerősített lövészhadosztállyal kellett támadnia a német összekötő utakat Tyihvintől délnyugatra.[21] Tyihvin bevétele után az északi csoport északnyugat felé fordul, hogy segítse az 54. hadsereg támadását Boeckmann erői ellen Volhovtól délre, míg Mereckov főereje Gruzinyo felé megy tovább, hogy felvegye a kapcsolatot az 54. hadsereg főerejével és dél felől átkarolja Boeckmann erőit.

Fedjunyinszkij nyolc lövészhadosztályból, egy tankok nélküli harckocsihadosztályból, két lövész- és két harckocsidandárból, valamint két sízászlóaljból álló 54. hadserege Volhovtól nyugatra és Vojbokaljónál indítja meg fő támadását, Kirisi mellett csatlakozik a 4. hadsereghez, majd bekeríti és megsemmisíti Boeckmann erőit. A többi egység a hadsereg jobbszárnyát védi Szinjavino és a Ladoga-tó felől.[22] Az 54. és 4. hadseregek egyesített támadása jó esetben elvágja a német egységek visszavonulási útvonalait Tyihvintől nyugatra. Délen Klikov 52. hadseregének négy hadosztálya és az Északnyugati front NHCS-jének két hadosztálya megsemmisíti a német erőket Malaja Visera körzetében, előrenyomul a Volhov folyóig, hídfőállásokat létesít a túlsó parton, és segít elvágni a németek visszavonulásának útját Tyihvinből.[23]

Mivel a kaotikus műveleti helyzet és az élőerőhiány megakadályozta a *Sztavkát* abban, hogy minden szektorban egyszerre indítsa meg a támadást, a hadművelet részegységenként kezdődött, és a hónap előrehaladtával fokozatosan vált átfogó ellenoffenzívává. Az 52. hadsereg kezdte a támadást november 12-én, a Malaja Visera vonalon. A 4. hadsereg november 19-én lendült akcióba Tyihvin körzetében, az 54. hadsereg pedig december 3-án indult meg Volhovtól nyugatra.

Schmidt hadteste meghátrál

Amikor a szovjet támadás hulláma végigfutott a fronton, Schmidt gépesített hadteste nem volt a megfelelő pozícióban ahhoz, hogy elbánjon az egyre erősebb csapások sorozatával. Míg a 12. és 18. gépesített hadosztályok ottragadtak Tyihvin közvetlen közelében, a 8. páncélos-, a 20. gépesített és az újonnan érkezett spanyol 250. „Kék" gyaloghadosztály bizonytalan helyzetben próbált védekezni a hadtest jobbszárnyán, egy erődített támpontokból álló vonalon Tyihvin és a Malaja Viserától délnyugatra lévő terület között. Leeb a csatának ebben a szakaszában rendezetten visszavonta páncélosait Tyihvinből, a Volhovtól délre állomásozó Boeckmann-csoportot megerősítette a 8. páncéloshadosztály egységeivel, és kisegítette a jobbszárny sebezhető védelmét. December 3-án Leeb a Leningrád alól visszavont I. hadtest parancsnokságának hatáskörébe vonta Boeckmann három hadosztályát, és megerősítette a hadtestet a 8. páncéloshadosztály maradékával. Küchler 18. hadseregének gyalogsága mostanra túlságosan eltávolodott nyugat felé, az alakulatok Finn-öböltől a Ladoga-tó melletti Slisszelburgig, majd onnan a keleti Volhov–Tyihvin vasútvonalig húzódó, igencsak megnyúlt frontszakasz védelmét próbálták ellátni. Busch 16. hadserege szintén nagyon szétszórta erőit az Ilmeny-tótól a délnyugati Valdáj-hátságig húzódó vonalon. Leeb védelmének még az időjárás sem kedvezett. A hőmérséklet újabb tíz fokot esett, és katonái nemsokára kétségbeejtő helyzetbe kerültek a befagyott géppuskák és tüzérségi eszközök, a hidegtől összerogyó és percek alatt halálra fagyó lovak miatt.

Az 52. hadsereg november 12-én reggel kezdte meg a támadást, miközben Mereckov csapatai még a tyihvini német erők feltartóztatásáért küzdöttek. A hadsereg négy lövészhadosztálya Malaja Viserától északra és délre, széles fronton, négy napon keresztül támadások sorozatát vezette a 126. gyaloghadosztály védelmi vonala ellen, de nem értek el számottevő eredményt. Az erőit összpontosítani képtelen Klikov megfelelő tüzérségi támogatás nélkül hiábavaló frontális támadásokkal kísérletezett a gyengén felderített német támpontokkal szemben.[24] Az OKH azzal reagált a támadásra, hogy a „Közép" hadseregcsoport tartalékából és Franciaországból átvezényelte a 61. és 233. gyaloghadosztályokat a Malaja Visera-i védelem megerősítésére és a tyihvini erők balszárnyának védelmére. Az NHCS első támadása hasonló okokból hiúsult meg.

Klikov a *Sztavka* sürgetésére november 16–17-én átcsoportosította erőit, és a november 18-ára virradó éjszaka folytatta a támadást. Ezúttal

sikerült bejuttatnia a 259. és 111. lövészhadosztályok két különítményét a németek vonalai mögé, és a két hadosztály másnap reggel megrohamozta és elfoglalta a falut, visszavonulásra kényszerítve a védelmet ellátó német 126. gyaloghadosztályt. Bár Klikov csapatai üldözőbe vették a németeket Bolsaja Visera felé, túl lassan mozogtak ahhoz, hogy megakadályozzák Leebet az akkor már a 4. hadsereg támadása alatt álló tyihvini egységek megerősítésében a 61. gyaloghadosztállyal. A tábornok néhány napon belül a 126. gyaloghadosztályt is megerősítette a Franciaországból érkezett 215. gyaloghadosztállyal.

Lassú előrenyomulás

Mereckov 4. hadseregének három rohamcsoportja november 19-én csapott le a Tyihvint védő német alakulatokra. A mély hóban, a makacs német ellenállással szemben őrjítő lassúsággal előrehaladó északi csoport december 7-én végül utat tört magának Tyihvin külvárosáig. Addigra a keleti rohamcsoport megtorpant, a Tyihvinka folyótól nyugatra és a Tyihvin–Talcij út mentén kemény harcokba bocsátkozott a 20. gépesített és a 61. gyaloghadosztályokkal (az utóbbi éppen akkor érkezett meg Malaja Viserából). Schmidt Tyihvinben rekedt 12. páncélos- és 18. gépesített hadosztályát három oldalról körülfogták, a mély hóban és dermesztő fagyban harcoló csapatok súlyos veszteségeket szenvedtek. Csak a 18. gépesített hadosztály 9000 katonát veszített az ádáz harcok során, és a harcoló állomány létszáma ezzel 714 főre csökkent. A hadosztály 30. páncélgránátos-ezredének 3. zászlóalja már a Csudovóból Tyihvin felé végrehajtott előretörés során elveszített 250 embert – a többségük halálra fagyott. Ráadásul Mereckov déli csoportja áttörte a 18. gépesített hadosztály déli védelmi állásait, és így már a tyihvini harccsoport összeköttetését fenyegette a hátsó vonalak felé.

Miután még több csapatot rendelt vissza Schmidt ostrom alatt álló tyihvini erőitől a létfontosságú összeköttetés védelme érdekében, Leeb engedélyt kért az OKH-tól, hogy hátravonhassa Schmidt csoportját a Volhov folyóhoz. December 7-én, nem sokkal éjfél után Halder tudatta Leebbel, hogy Hitler továbbra is ragaszkodik az eredeti terv végrehajtásához. Leeb másnap megüzente Hitlernek, hogy tyihvini erői több mint kétszeres túlerővel néznek szembe, és ha nem egyezik bele a visszavonulásba, az könnyen a csapatok megsemmisüléséhez vezethet. A Vörös Hadsereg addigra megindította nagyszabású moszkvai ellenoffenzíváját. Hitler végül meghajolt az elkerülhetetlen előtt, és decem-

ber 8-án 02.00 órakor, pontosan egy hónappal azután, hogy a 12. páncéloshadosztály elfoglalta Tyihvint, engedett Leeb kérésének (a csalódott Leeb már órákkal korábban kiadta az evakuálási parancsot).

December 9-én a 12. páncélos- és 18. gépesített hadosztályok a mély hóval borított utakon megkezdték fájdalmas visszavonulásukat Tyihvinből nyugat felé, a Volhov folyó irányába. Leeb Szitomljába, Gruzinyóba és Volhovba rendelt néhány egységet, hogy fedezzék az evakuációt, melyet Schmidtnek 22-ére kellett befejeznie. Addigra Schmidt két páncéloshadosztályában csupán 30-30 tank maradt (az eredeti 160-160-ból). A visszavonulás közben Mereckov északi és keleti harccsoportjai lecsaptak a német utóvédre, és a nap végére visszafoglalták Tyihvint. Miközben a három német hadosztály rendezetten folytatta a visszavonulást, a 61. gyaloghadosztály 151. ezrede a 18. gépesített hadosztály 51. páncélgránátosezredének 11. és 12. százada támogatásával megpróbálta megállítani az üldöző orosz csapatokat. A heves harcokban az ezred súlyos veszteségeket szenvedett, a páncélgránátos-századok pedig az utolsó emberig odavesztek. December 10-én Mereckov erői megkezdték az üldözést, ám a vastag hótakaró őket is hátráltatta. Délen Klikov 52. hadserege december 16-án elfoglalta Bolsaja Viserát, és a várost védő két német hadosztályt visszaszorította a Volhov folyó menti új védelmi vonalukba.[25]

Miközben a *Sztavka* drámájának egyik jelenete Tyihvin környékén zajlott, egy másik bontakozott ki onnan nyugatra, a volhovi szektorban. Fedjunyinszkij 54. hadserege november 25-ére, Volhovtól délre és a Vojbokaljo állomásnál megállította az I. hadtest támadását. Másnap Fedjunyinszkij eredeti, három lövészhadosztályból és egy lövészdandárból álló rohamcsoportja Volhovtól délre megtámadta az I. hadtest 21. gyaloghadosztályát, és november 29-ére több kilométerre visszaszorította az alakulatot.[26] Néhány nappal később Hozin megerősítette Fedjunyinszkij erőit a 80. lövészhadosztállyal, és utasította alárendeltjét, hogy december 1-jére alakítson egy új rohamcsoportot a Vojbokaljo állomásnál, és csapjon le a német I. hadtest balszárnyára. A négy lövészhadosztályból, egy lövészdandárból és egy harckocsidandárból álló erő december 3-án indította meg támadását, és dél felé szorította az I. hadtest teljes balszárnyát, sikeresen bekerítve és megsemmisítve a 254. gyaloghadosztály több századát.[27] A Leningrádból átvezényelt 115. és 198. lövészhadosztályok december 15-én csatlakoztak a támadáshoz, és december 17-én hátravetették a németeket egészen Olomnijig, miközben a Volhov nyugati partján átkarolták az I. hadtest balszárnyát.

Ugyanabban az időben Mereckov 4. hadseregének északi csoportja áttörte a német védelmet a Tyihvin–Volhov vasútvonal mentén, elérte a

Volhovtól délkeletre található Linka folyót, átkarolta az I. hadtest jobbszárnyát, és arra kényszerítette a körülzárt hadtestet, hogy délnyugatra, Kirisi felé vonuljon vissza. Eközben az 54. hadsereg 1. és 2. sízászlóalja folyamatosan zaklatta a német szárnyakat és utóvédet. Bár az I. hadtest megpróbálta tartani a kritikus fontosságú Mga–Kirisi vasútvonalat, az 54. hadsereg 311., 80. és 285. lövészhadosztályai áthatoltak a védvonalon, és Kirisitől nyugatra egy kisebb beszögellést hoztak létre a német védelemben. Az 54. hadsereg többi része december 28-áig a német csapatokat próbálta kiűzni Kirisiből és a környező falvakból, ám nem boldogult a védőkkel, és súlyos veszteségeket szenvedett. A harcok alatt Leeb megerősítette a kirisi erődített támpontot a Leningrád alól átcsoportosított 291. és 269. gyaloghadosztályokkal, és ezzel a Volhov folyó menti német védvonal létfontosságú sarokpontjává tette a várost.

Miközben a tyihvini offenzíva lassan a csúcspontjához közeledett, a *Sztavka* újjászervezte erőit a volhovi körzetben az elkövetkező hadműveletek elősegítése céljából. Két nappal Tyihvin eleste után Moszkvába rendelte Mereckovot, a törzsfőnökét, Sztyelmah tábornokot, valamint Hozint és Zsdanovot, hogy megtárgyalja velük, hogyan lehetne a legoptimálisabb módon kiterjeszteni az offenzívát. A legfontosabb feladat az volt, hogy a Vörös Hadsereg erőit a térségben olyan frontstruktúrába szervezzék, amely képes több hadsereget is vezérelni egy új, nagyszabású támadó műveletben. Amikor a megbeszélés december 11-én véget ért, a *Sztavka* december 17-ével létrehozta az új Volhovi frontot, Mereckov parancsnoksága és Sztyelmah törzsfőnöksége alatt. A *Sztavka* az új frontba Mereckov 4. és Klikov 52. hadserege mellett beolvasztotta G. G. Szokolov altábornagy 26. hadseregét (december végétől 2. csapásmérő hadsereg) és I. V. Galanyin 59. hadseregét is – mindkettőt a *Sztavka* tartalékaként.

A moszkvai találkozó egy kiterjesztett offenzíva ambiciózus, új tervének megszületését eredményezte, nem kisebb céllal, mint a leningrádi blokád megszüntetése. A december 17-ei *Sztavka*-direktíva kimondta:

„A 4. és 59. hadseregek, valamint a 2. csapásmérő hadsereg és az 52. hadsereg alkotta Volhovi front indítson általános offenzívát a Volhov folyó nyugati partján védekező ellenséges egységek megsemmisítése céljából, és a hadseregek főereje érje el Ljubant és a Csolovo állomást legkésőbb…

Az északnyugati támadással egy időben kerítsék be a Leningrád körül védekező ellenséget, és a Leningrádi fronttal együttműködve ejtsék foglyul, vagy ha nem hajlandóak megadni magukat, számolják fel a német csapatokat…

A legfőbb parancsnokság *Sztavká*ja, J. Sztálin, B. Saposnyikov"

Még ugyanazon a napon egy másik direktívát is továbbítottak Hozinnak, mely elrendelte, hogy a Leningrádi front „a 42., 55., 8. és 54. hadseregekkel, valamint a tengermelléki műveleti csoporttal végrehajtott aktív hadműveletekkel segítsen a Volhovi frontnak megsemmisíteni a Leningrádnál védekező ellenséges erőket, és megszüntetni a blokádot." A *Sztavka* ezenkívül utasította az Északnyugati frontot, hogy Gyemjanszk, Novgorod és Dno elfoglalása céljából indítson nagyszabású offenzívát. A két támadásnak nem sokkal azután kellett volna megindulnia, hogy Mereckov erői elérik a Volhovot. A Leningrádban a folyamatos tüzérségi tűz és az éhezés következtében kialakult kétségbeejtő helyzet, valamint a kezdeményezés átvételének vágya arra sarkalta Sztálint, hogy az offenzíva azonnali megindítását követelje a Mereckov rendelkezésére álló erőkkel.

A tyihvini ellentámadás akadálytalan átmenete a Volhov–Leningrád offenzívába kizárólag azon múlt, hogy Mereckov erői időben elérjék a Volhovot, és megfelelő hídfőállásokat létesítsenek a folyó túlsó partján. Mereckov hadereje, és különösen Fedjunyinszkij 54. hadserege azonban túlságosan lassan haladt, ami nem tetszett Sztálinnak. Miután több türelmetlen, egyre élesebb hangvételű üzenetet is küldött nekik, melyben a tempó gyorsítását sürgette, a 4. és 52. hadseregek december 27-én végre elérték a folyót Kirisinél, Gruzinyónál és Novgorodtól északra hídfőállásokat létesítettek, és az elszánt német ellenállással szemben elkezdték kiszélesíteni a hídfőket. Fedjunyinszkijnak azonban Sztálin rosszallása ellenére sem sikerült elfoglalnia Kirisit és Jakovlevet, sem a Tyigoda állomást. Mereckov három hadserege december 30-ára visszaszorította a két német hadtestet azokba az állásokba, ahonnan október 16-án megkezdték a tyihvini offenzívát. Mereckov végsőkig kimerült, utánpótlási vonalai végére került csapatainak nem volt más választásuk, mint beásni magukat, megerősíteni állásaikat és átmenni védekezésbe. Az új, nagy offenzívával várni kellett a következő évig.

A Vörös Hadsereg tyihvini védelme és ellentámadása egy sokkalta nagyobb párbaj részét képezte, amely a teljes szovjet–német fronton zajlott, de a legaktívabban Moszkva irányában. Az „Észak" hadseregcsoport bátor megindulása Tyihvin felé Hitler és az OKH optimizmusát szimbolizálta a Tájfun hadművelet 1941. októberi megindításakor. A tyihvini és moszkvai vereségek szomorú emlékeztetőként szolgáltak ennek az optimizmusnak a téves voltára. A Vörös Hadsereg tyihvini diadala valójában egy folyamat csúcspontja volt, amely júliusban kezdődött Szolcijnál, augusztusban folytatódott Sztaraja Ruszánál és Lugánál, majd szeptemberben Leningrádnál. Bár emberi életekben számolva nagyon sokba került, a *Sztavka* makacs ragaszkodása az aktív védelemhez és a könyörtelen ellentámadásokhoz november és december folyamán végül felőrölte a Wehrmacht kimerült csapatait. A Wehrmacht ugyanakkor határtalan megdöbbenéssel tapasztalta, hogy a hadviselés a Szovjetunióban korántsem az a könnyed játék, mint nyugaton volt.

A tyihvini ellentámadás volt a Vörös Hadsereg első nagyobb katonai sikere a nagy honvédő háborúban. Nemcsak Hitler azon álmát hiúsította meg, hogy még 1941 folyamán elfoglalja Leningrádot, hanem a német erők moszkvai legyőzését is segítette, és azzal a felismeréssel küldte haza a német tábornokokat, hogy ezt a háborút nem lesz könnyű megnyerni. A győzelem kivívása azonban nem volt könnyű feladat, és felettébb költségesnek bizonyult. A Vörös Hadsereg körülbelül 280 000 embert vetett be a tyihvini védelemben, az ellentámadásban, majd az azt követő szinjavinói hadműveletben. A harcok végére a veszteség 140 000 főre rúgott, akik közül 62 878 volt a halott, fogságba esett vagy eltűnt katona.[28]

A németek is súlyos veszteségeket szenvedtek. Leeb több mint 100 000 embert vetett be a tyihvini és volhovi előrenyomulás során, és újabb 60 000-et Szinjavinónál, akikből mintegy 40 000-et elveszített. Leeb karácsony napján a vereség ellenére nyilatkozatban tudatta katonáival a hadseregcsoport győzelmét:

„A Volhovnál és a várostól keletre vívott harcok – valamint a Volhov folyó mögötti biztonságos, téli állásokba való visszavonulás – során ismét példát mutattak a legmagasabb szintű védekező teljesítményből és fizikai ellenálló képességből a feladat teljesítésében. Az ellenség üres kézzel érkezik meg a Volhovhoz.

Az »Észak« hadseregcsoport június 22-től december 20-ig 438 950 foglyot ejtett, továbbá zsákmányolt vagy megsemmisített 3847 tankot és 4590 löveget.

Tisztelettel hajtunk fejet azok előtt, akik az életüket áldozták hazájukért. A szülőföld köszönetet mond nekünk, amiért védelmezzük, és a jövőben is számíthat ránk.

Mi pedig meghálálju ezt a bizalmat. Az új évre készen fogunk állni bármilyen ellenséges áttörési kísérlet visszaverésére, amíg a Führer parancsot nem ad a támadás folytatására."[29]

Leeb inspiráló üzenete ellentmondott annak a komor valóságnak, hogy a német hadseregnek nem sikerült teljesítenie a Hitler által rábízott feladatokat. Alig két héttel később a fáradt katonáknak máris reagálniuk kellett parancsnokuk bátor felhívására, amikor a Vörös Hadse-

reg január 7-én újult erővel csapott le a Volhov folyó menti védelmi állásokra. Mint kiderült, Leeb karácsonyi üzenete a tábornok hattyúdala volt. A szovjet támadás kezdetekor benyújtotta lemondását Hitlernek, és a Führer öt nap gondolkodás után, január 18-án Küchlert nevezte ki a hadseregcsoport élére.

4. fejezet

TÉLI SZENVEDÉS, 1941–42

A Kommunista Párt uralma a leningrádi lakosság felett biztosította, hogy város ne kerüljön német kézre 1941 végén. A pártfunkcionáriusok polgári védelmi csapatokat szerveztek, és a gyárak folyamatosan ontották magukból a hadianyagot. Az ínség, a légitámadások és a folyamatos ágyúzás azonban a tél kezdetére pokollá tette a lakosok életét.

A német invázió villámcsapásként sújtott le itt is, akárcsak a Szovjetunió egészére, egyaránt meglepve a kormányzatot és a lakosságot. A Wehrmacht gyors előrenyomulásának pusztító hatása keresztülhúzta a védelmi és mozgósítási terveket, és pillanatok alatt aktív háborús zónává változtatta Leningrádot. A front összeomlása után a legfontosabb feladat a védelem és a mozgósítás megszervezése volt. Június 22-én, reggel 05.00 órakor D. Ny. Nyikisev vezérőrnagy, a Leningrádi Katonai Körzet törzsfőnöke összehívta hadseregparancsnokait és ismertette velük a körzet mozgósítási tervét, amely addigra a kialakult helyzetet tekintve teljességgel irrelevánssá vált. Ettől a pillanattól kezdve a mozgósítás és a város védelmének előkészítése egyre fejetlenebbül, és nagyrészt *ad hoc* alapon folyt.

A leningrádi pártszervezet A. A. Zsdanov pártvezető irányításával, a Népbiztosok Tanácsa és a Kommunista Párt júniusi direktívájának megfelelően megkezdte a mozgósítást. A direktívák előírták a párt számára, hogy felügyelje a város védelmének előkészületeit, az ipar mozgósítását, alakítson népi milicista egységeket, és hozzon létre partizánerőket, szoros együttműködésben az Északi front katonai tanácsával, Leningrád városi pártbizottságával és a városi munkástanáccsal. A legsürgetőbb feladat Leningrád katonai védelmének megszervezése volt, először a távolabbi megközelítési útvonalakon, majd később a város körül is. A hatóságoknak ehhez mozgósítaniuk kellett a teljes lakosságot. 1941. június 27-én a Leningrádi Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága *(Iszpolkom)* utasításba adta minden 16 és 50 év közötti férfinak, valamint 16 és 45 év közötti nőnek, hogy tevékenyen vegyenek részt a védelmi munkálatokban.[2]

A polgárok július második felében munkacsoportokba szerveződve megkezdték a védelmi állások építését Leningrád déli külvárosaiban és

a város belsejében.[3] Júliusban, augusztusban és szeptember első tíz napjában, naponta átlagosan 125 000 leningrádi polgár összesen 8 757 600 munkanapot töltött a védelmi övezetek és erődített körzetek kiépítésével a város megközelítési útvonalain. A katonai felügyelet alatt dolgozó munkabrigádok elképesztő mennyiségű védművet hoztak létre, az egyszerű lövészárkoktól kezdve a kéttonnás beton tüzérségi állásokig és tankcsapdákig.[4] A rengeteg munka ellenére azonban az építkezést problémák hátráltatták, különösen júliusban és augusztusban, amikor a gyorsan változó katonai helyzet keresztülhúzta a számításokat és feleslegessé tette az elvégzett munka egy részét. És ami még ennél is kellemetlenebb, a munkaszervezésben komoly hiányosságok mutatkoztak, és krónikus hiány volt gyakorlott munkavezetőkből és a feladatok elvégzéséhez szükséges képzett munkásokból. Mivel a fegyverek és a robbanóanyagok nagy részére a fronton volt szükség, a védelem hiányt szenvedett páncéltörő és gyalogság elleni aknákból, és más robbanó akadályokból. A védelem kiépítése azután is folytatódott, hogy a front elérte Leningrádot; augusztus 1. és december 31. között naponta átlagosan 45 000 ember dolgozott a védelem előkészítésén, összesen 6 596 000 munkanapban.

A város belsejében a védelmi munkálatok augusztus végén kezdődtek, majd szeptember 2-án felgyorsultak, amikor a németek elérték a déli külvárosokat. A Leningrádi front „körzetvédelmet" szervezett a városban, melynek külső pereme a városi vasúti körgyűrűig nyúlt előre, és a város hat kerülete *(rajon)* szerint körzetekre osztotta a védelmet.[5] Mindegyik körzetben több védelmi állást is létesítettek egymástól 1,2–2 kilométeres távolságban, és mindegyik védelmi állás önálló, ám egymást kölcsönösen támogató zászlóaljak védelmi körleteiből állt. A hat körzet összesen 99 ilyen körletre oszlott. A körzeti pártszervezet titkárából, a körzeti végrehajtó bizottság elnökéből, a helyi NKVD és a munkásszervezetek képviselőiből védelmi tanács alakult az egyes körzetek irányítására. A védelmi körzeteket a helyi NKVD, a tűzoltóság, a városi milicista és munkásszervezetek látták el emberekkel, de csak ha a harc megkövetelte.

Minden körzet gerincét egy barikádokból és tankcsapdákból álló kifinomult rendszer képezte. A védők a perifériákon és a körzetekben az egyes háztömbök és különálló épületek között 2,5 méter magas, 3,5 méter széles barikádokat emeltek. A kirovi körzet körül például 17,2 kilométernyi, tankcsapdákkal védett barikádot építettek. A német páncéloserők miatt a tankok elleni védelem létfontosságú volt, ezért az építőbrigádok mélységben tagolt védelmet építettek ki a páncélosok

lehetséges útvonalain. November 1-jén például a 42. hadsereg, melynek körlete a legveszélyesebb útvonalon helyezkedett el, a város peremén már meglévők mellé további 41, egymást kölcsönösen támogató páncélelhárító körzetet telepített.[6] A tankok elleni védelem egyebek közt erős akadályok kiterjedt hálózatából állt, amely kihasználta az egyedi terepadottságokat, mint például a folyókat, vízmosásokat, patakokat és erdős területeket; ezeket a helyeket egymást átfedő tűzzónákkal védték. Ahol nem voltak ilyen természetes akadályok, ott a műszakiak sárkányfog-akadályokkal, gödrökkel és tankcsapdákkal töltötték ki a réseket.

Leningrád védőinek azt is meg kellett akadályozniuk, hogy a Luftwaffe légitámadásai gyakorlatilag a föld színével tegyék egyenlővé a várost. A kezdetben meglehetősen gyenge leningrádi légvédelmet (PVO) az ősz folyamán jelentős mértékben megerősítették. A leningrádi régió légvédelmét eleinte négy szervezet látta el. A II. PVO- és a VII. vadászrepülő-hadtest védte magát a várost, a ladogai PVO-dandár illetékességi területe a tavon átvezető vízi útvonalak, a szviri PVO-dandáré pedig az ország belsejéből a Ladoga-tóhoz vezető vasútvonalak voltak. A légvédelem centralizálás útján történő megerősítésének folyamata közben, 1941 novemberében az Állami Honvédelmi Bizottság (GKO) újjászervezte a Szovjetunió Nemzeti Légvédelmét (PVO *Sztranyij*), és a II. PVO-hadtestet átalakította Leningrád PVO-hadtestté. Ez ugyan nem hatott a szviri és ladogai PVO-dandárok illetékességi területére, viszont mindhárom régiót a Leningrádi front alárendeltségébe helyezték a PVO *Sztranyij* helyett. Ez megkönnyítette a légvédelem forrásainak koncentrációját és jobb tűzkoordinációt tett lehetővé a PVO és a repülőegységek között, ami elsődleges fontosságú volt a város sikeres védelme szempontjából. A légvédelmi erők a későbbiekben csak akkor működtek függetlenül, amikor saját tűzzónájukon belül védtek bizonyos kijelölt célpontokat.

A PVO repülőegységei arra koncentráltak, hogy a várostól a lehető legtávolabb visszaverjék a német légitámadásokat, és nagymértékben támaszkodtak az éjszaka üzemeltetett keresőreflektorokra. A Leningrádi front hadseregeinek beosztásában tevékenykedő légvédelmi tüzérezredek légvédelmi tüzérségi tűzzónákat hoztak létre a város belsejében és külső kerületeiben, elsősorban a déli és délnyugati megközelítési útvonalakra összpontosítva. A PVO ezenkívül légvédelmi ütegeket telepített a Finn-öbölben horgonyzó hajókra, hogy ezzel is erőt és mélységet adjon a nyugati védelmi szektornak, a város megközelítési útvonalaira pedig léggömbzárat telepített.

A város védőinek a tüzérségi tűz veszélyével is szembe kellett nézniük, amint a németek megfelelő közelségbe kerülnek, ezért kiterjedt ellenüteg-programba kezdtek, hogy meggátolják vagy csillapítsák a város lakosságára, gyáraira és épületeire zúduló pusztító tüzet. A Leningrádi front szeptember végén kidolgozott egy közös tüzérségi és légitűztervet, amely ezt a fenyegetést hivatott felszámolni. A terv külön célpontokat jelölt ki a tüzérség és a légierő számára – a legtávolibbakkal nyilvánvalóan a repülőgépeknek kellett elbánniuk. Október folyamán a front ellentüzérségi csoportokat alakított, melyekhez egyenként két-három légvédelmi tüzérzászlóalj tartozott. A 42. és 55. hadseregek légvédelmi tüzérségét, valamint az összes parti és haditengerészeti üteget magukban foglaló csoportokat a front tüzérségi főnökének alárendeltségébe helyezték. Amikor a fenyegetés mértéke ősszel különösen kritikussá vált, a *Sztavka* Leningrádba küldte N. N. Voronov tüzér vezérezredest, hogy tanácsadóként működjön közre a szembenálló felek tüzérségének párbajánál.

A tél folyamán, amikor a Finn-öböl, valamint a leningrádi régió tavai és folyói befagytak, megnyitva az utat esetleges finn vagy német felszíni támadás előtt, a partvédelem problémája is előtérbe került. A Leningrádi front erre a fenyegetésre egy lövészdandár magja köré szervezett belső városvédelem (VOG) megalakításával felelt.[7] Ennek az egységnek a feladata az volt, hogy folyamatos védelmet hozzon létre Leningrád nyugati szektorában, megakadályozza az ellenség betörését a Finn-öböl felől, és biztosítsa a normális kommunikációt Leningrád és az oranienbaumi hídfő között. A *Sztavka* ugyanebben az időszakban átvezényelte a balti flotta zömét Kronstadtból Leningrádba, megerősítve ezzel Leningrád védelmét, ám ezzel a kronstadti földi védelmet is meg kellett támogatnia a hadsereg csapataival. A lehetséges német légitámadások elhárításának feladata az egyes védelmi körzetek parancsnokaira és a speciális antideszant-alakulatokra hárult. A háromtagú különleges tanács (*trojka*) által vezetett, a milícia, a tűzoltóság és a *Komszomol* tagjaiból megalakított különítményekben mindhárom szervezet egységei képviseltették magukat.

Leningrád szeptemberben forgott a legnagyobb veszélyben, amikor a német erők megközelítették a külvárosi részeket, és Zsukov irányította a Leningrádi frontot. Ebben az időszakban, szeptember 17-én a *Sztavka* utasította Hozint, Zsukov törzsfőnökét, hogy készítse elő robbantásra a város hídjait és gyárait a végső német támadás előtt. Azonban a német offenzíva kudarca és Hitler azon döntése, hogy be kell keríteni a várost, véget vetett a közvetlen válságnak.

A GKO felhívására reagálva, miszerint „a védelem érdekében fel kell használni a helyi erőforrásokat", a katonai és párthatóságok július és szeptember között beindítottak egy ambiciózus és kiterjedt mozgósítási programot, melynek középpontjában a népimilícia- *(narodnoje opolcsnyije)* -hadosztályok és a fegyveres munkáskülönítmények megalakítása állt. A párt 1941. június 30-án megkezdte a leningrádi népimilicista-hadsereg (LANO) felállítását, és a front A. I. Szubotin tábornokot nevezte ki parancsnokává. Szubotin hadserege eredetileg Leningrád „legjobb munkásainak, tanulóinak és tanárainak" 15 hadosztályából állt. Az Északnyugati front védelmének júliusi összeomlása azonban felgyorsította a folyamatot, és a LANO július 7-én a Luga-vonalba küldte az első három hadosztályt.

A LANO három lépcsőben vetette harcba erőit. Július 4-e és 18-a között a hadsereg létrehozott három népimilicista-hadosztályt (DNO), az 1., 2. és 3. DNO-t, egyenként 12 102, 8721 és 10 094 fővel.[8] Ugyanakkor megalakult 16 géppuskás légvédelmi tüzérzászlóalj, valamint 6 rombolóezred is, 16 800, illetve 5000 fővel. Mivel az első toborzás nem bizonyult elegendőnek, az északnyugati irány parancsnoksága július 16-án utasítást adott öt új hadosztály felállítására július 16. és augusztus 20. között. A 4. DNO egy három rombolóezredből megalakított könnyű hadosztály volt, az 1., 2., 3. és 4. gárda-DNO-t (GDNO) pedig korábbi önkéntes munkáskülönítményekből rakták össze. A négy gárda-DNO – egyenként 10 538, 11 489, 10 334 és 8924 fővel – az előre meghatározott, vagy annál nagyobb harcértékkel rendelkezett.[9] Az északnyugati irány parancsnoksága végül elrendelte a 6. és 7. DNO létrehozását szeptember 1. és 15. között, szintén a már meglévő munkászászlóaljakra alapozva. Mivel ez a két hadosztály már csak 8189, illetve 8454 fővel rendelkezett, mindkét alakulat mintegy 2500 fővel a tervezett létszám alatt maradt. Szeptember 15-ére így az északnyugati irány parancsnoksága kiállított 10 DNO-hadosztályt és 16 önálló géppuskás légvédelmi tüzérzászlóaljat, mindösszesen 135 000 fővel.[10]

A nyers bátorság nem elég

A DNO-k hagyományos lövészhadosztályokra hasonlítottak, állományukat főként tartalékosok és más önkéntesek alkották.[11] A hadosztályok parancsnoki törzse – hadosztályonként mintegy 20 tiszt – azonban tapasztalatlan, gyengén kiképzett, a modern katonai felszerelések használatában járatlan emberekből állt, míg a beosztott tisztek az

egykori tiszthelyettesek és a legénységi állomány soraiból kerültek ki. A DNO-k fájdalmas mértékben hiányt szenvedtek könnyű és nehéz géppuskákban, valamint páncéltörő és légvédelmi tüzérségben. Ezeknek az elégtelenségeknek a kompenzálására minden hadosztály harckocsik elleni gránátokkal és aknákkal felszerelt páncéltörő romboló csoportokat alakítottak.

Az északnyugati irány parancsnoksága július 10-e és 20-a között, rögtön a létrehozásuk után a lugai frontvonalra küldte a DNO-kat anélkül, hogy a tiszteket és a katonákat bármiféle ismétlő képzésben részesítették volna. Az eredmény előre látható volt. A tisztek és közlegények lelkesedése és buzgalma ellenére a hadosztályok csupán jelképes erőt képviseltek, és a katonák úgy hullottak, akár a legyek. Mivel az összes hadosztályát a frontra küldte, az északnyugati irány parancsnoksága szeptember végén feloszlatta a milicista hadsereget. A túlélő DNO-k végül a 42. és 55. hadseregek, illetve a Néva műveleti csoport gerincévé váltak. A vezérkar szeptember végén átszámozta a megmaradt DNO-kat, a Vörös Hadsereg reguláris lövészhadosztályaivá tette őket, és feloszlatta az 1. DNO-t, valamint a 2. és 4. GDNO-t, melyek megsemmisültek a harcokban.[12]

A népi milícia megalakítása közben a párt és az ipari szervezetek fegyveres munkáskülönítményeket hoztak létre, és katonai kiképzésben részesítették a munkásokat. A Kirovhoz és a Lenin Művekhez hasonló nagyobb gyárakban az igazgatóból, a helyi párttitkárból és a szakszervezeti elnökből álló *trojká*k vezették a munkások különítményeit. Július és augusztus folyamán, munkaidő alatt körülbelül 107 000 dolgozó kapott katonai kiképzést, hogy aztán egy-egy részleg vagy műszak fegyveres századába tömörüljenek. A párt ezzel a módszerrel november 1-jére 123 munkáskülönítményt állított fel, mindösszesen 15 460 dolgozó-katonával. Mivel ezeknek az alakulatoknak a többsége teljességgel alkalmatlan volt a harcra, a hatóságok október 9-én lövészzászlóaljakká alakították némelyik csapatot, és a város belső védelménél bíztak rájuk feladatokat. Ezek a munkászászlóaljak szolgáltak tartalékként a DNO-k megalakításakor, és később innen pótolták a Leningrádi front veszteségeit is.[13]

Nők a frontvonalban

Amikor 1942 elején a németek légi offenzívája felerősödött, és kritikussá vált az emberhiány, a katonai hatóságok elkezdtek nőket – főként a *Komszomol* tagjait – alkalmazni, a hagyományos szerepkörük mellett

harci feladatok ellátására is. A Leningrádi front katonai tanácsa a GKO instrukciói alapján első lépésben 1000 nőt vett fel a PVO-ba.[14] A leningrádi *Komszomol* körzeti bizottsága az egyes kerületekben létrehozott különleges tanácsokon keresztül toborozta a női önkénteseket, és nem csak a szakszervezeti tagok közül. A PVO parancsnoksága a nőket főként PVO légvédelmi ütegekhez, reflektorállásokhoz, léggömbzáralegységekhez, telefon- és rádióállomásokhoz, légi felderítő és rádiólokációs létesítményekhez osztották be. 1942 májusában újabb 1000 nő csatlakozott a leningrádi PVO soraihoz.

A leningrádi lakosság egyik legfontosabb, állandó feladata a hatóságok által felügyelt helyi légvédelem (MPVO) ellátása volt. A párt a háború kezdete után nem sokkal a Munkásküldöttek Tanácsát bízta meg az MPVO megszervezésével. Erre reagálva a tanács végrehajtó bizottsága (*Goriszpolkom*) utasításba adta az összes gyár, létesítmény, iskola, egyetem és társadalmi szervezet számára, hogy szervezzenek huszonnégy órás MPVO-őrszolgálatokat. Ezeknek az őrszemeknek kellett figyelmeztetniük a lakosságot a légitámadásokra, megszervezni a tűzoltást, és biztosítani a teljes elsötétítést.[15] Az MPVO tagjai ezenkívül különlegesen felszerelt lakossági óvóhelyeket hoztak létre az egész város területén, az üzemeltetést és a felügyeletet pedig állandó őrszolgálat látta el.[16] Később brigádokat alakítottak a gyárüzemekben és más létesítményekben kitörő tüzek leküzdésére, valamint önvédelmi és tűzoltó csoportokat, hogy ugyanerről gondoskodjanak a lakóházak és épülettömbök esetében. Szeptember elejére több mint 3500 ilyen csoport működött, mintegy 270 000-es összlétszámmal – csak a frunzei körzetben például 16 000 nő dolgozott. Végül, július 27-én a tanácsi végrehajtó bizottság kiadta a parancsot, hogy a város minden munkaképes polgára vesse alá magát az MVPO-képzésnek.

Ezek az intézkedések később kifizetődőnek bizonyultak, különösen amikor a Luftwaffe szeptember 6-án éjszaka nagyszabású bombázóhadjáratba kezdett, melyet egészen 27-éig folytatott.[17] Ez idő alatt a Luftwaffe 11 nappali és 12 éjszakai rajtaütést hajtott végre, és a 2712 német repülőgép közül 480-nak sikerült áthatolnia a város védelmén. A szovjet vadászgépek és légvédelmi egységek 272 gépet lelőttek, és ezzel rákényszerítették a németeket, hogy egyre magasabbról, és főként éjszaka bombázzanak. A Luftwaffe az év hátralévő részében további 108 légitámadást hajtott végre, és 1499 gép (79 százalék) jutott át a védelmen. Az ezekről a repülőgépekről ledobott 3295 nagy robbanóerejű és 67 078 gyújtóbomba a légitámadások következtében elszenvedett leningrádi polgári veszteségek 88 százalékát okozták a háború folyamán.

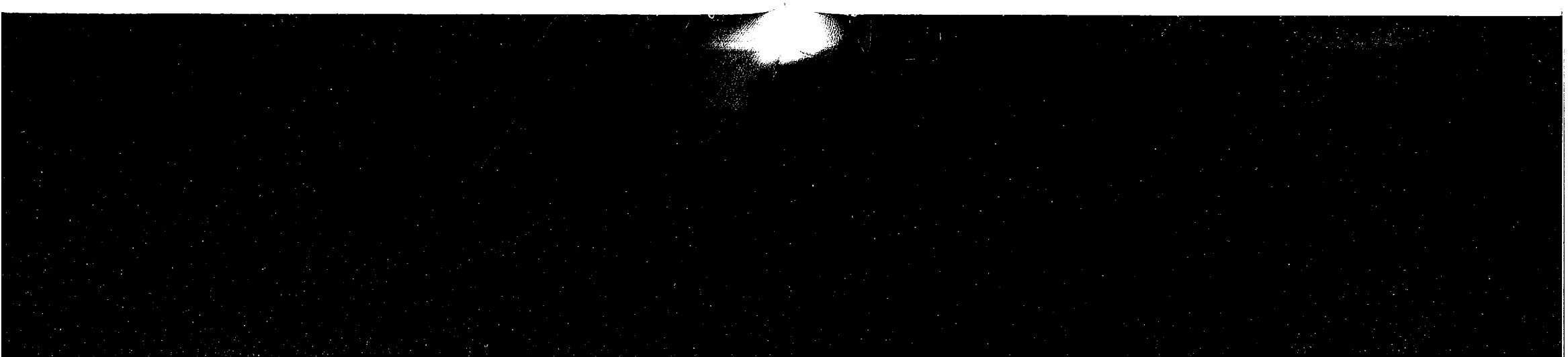

A német bombázás hevessége 1942 januárja és márciusa között nagy mértékben csökkent, és végül magányos repülőgépek egyedi akcióivá apadt. Április folyamán például 572 repülőgép támadott, ám csupán 95 jutott át a városi légvédelmen. A németek májusban teljes mértékben felhagytak a légitámadásokkal, és októberig nem is folytatták azokat. Ezután az év hátralévő részében már csak szórványos német légi aktivitás volt tapasztalható. A németek légi tevékenységének visszaszorulása, a légi blokád összeomlása, a polgári veszteségek csökkenése főként a leningrádi PVO kitartásának és az MPVO erőfeszítéseinek volt köszönhető.

Leningrád a háború előtt a Szovjetunió egyik legfontosabb fegyvergyártó központjának számított. Ez a háború kezdete után is így maradt, mivel az állam és a párt azzal bízta meg a város gyárait, hogy a „mindent a frontra" szlogen jegyében lássa el fegyverrel, lőszerrel és egyéb hadfelszereléssel a Vörös Hadsereget. Rögtön az ellenségeskedés kirobbanását követően a gyárak a kormány utasítására átálltak kizárólag hadianyagok gyártására – ez a folyamat mindössze két-három hónapot vett igénybe. A Kirov, Frunze és *Bolsevik* gyárak június 22-től nagyszámú női munkás felvételével felgyorsították a gyártási folyamatot.

Miközben az üzemek munkaterhe növekedett, a körülmények gyorsan romlottak, ahogy a front egyre közelebb ért a városhoz. A német tüzérség szeptember 4-e és december 31-e között 272 alkalommal lőtte Leningrádot és a gyárakat; több mint 13 000 lövedéket lőttek ki a városra, tovább fokozva a mintegy 70 000 légibomba által okozott pusztítást. A tüzérségi bombázás néha 18 órán át tartott, és szeptember 15-én érte el csúcspontját, amikor pontosan 18 óráig és 32 percig, illetve szeptember 17-én, amikor két perccel tovább lőtték a települést. 1942-ben újabb 21 000 tüzérségi lövedék és több mint 950 bomba hullott a városra. Ez a hosszú ideig tartó bombázás 1941 szeptembere és 1943 vége között 5723 polgári halottat és 20 507 sebesültet eredményezett.

A német tüzérségi és légi bombázás elsődleges célpontja a szovjet nehézipar volt. A lövegek 1941 szeptembere és novembere között kilenc alkalommal lőtték a déli elkerülő vasútvonal mentén álló gyárat, és a 333 lövedékből 73 csapódott be az épületekbe. A Kronstadt gyárat 1941. szeptember 22. és 1942. január 25. között 114 alkalommal támadták, és az 1420 lövedék 26 embert megölt, és 58-at megsebesített. A tüzérségi csapások a gyár ellen 1942 júliusa után abbamaradtak, elsősorban a Vörös Hadsereg szárazföldi műveleteinek eredményeként. Ezt követően, 1943 első felében 15 462, az év utolsó hat hónapjában pedig 5535 tüzérségi lövedék csapódott be a városban. A borzalmas

munkakörülmények ellenére az üzemek teljesítménye állandó maradt, és a Kirov gyárból 491 tank gördült ki, melyek közül sokat a gyártósorról egyenesen a frontvonalba küldtek.[18] Az üzemek az Északi és Leningrádi frontok ellátása mellett 1000 löveget és aknavetőt, valamint több millió lőszert gyártottak a moszkvai védelem számára.

Miután a németek szeptember elején elfoglalták Slisszelburgot, és megkezdték a földi blokád kiépítését a város körül, a GKO október 4-én utasította Zsdanovot és Kuznyecovot, hogy evakuálják a legfontosabb ipari és technikai személyzetet a városból a Volgához és az Urálhoz. A nehéztankokat és páncélozott járműveket előállító gyárak, valamint más üzemek és a képzett munkások augusztusban elkezdett áttelepítése októberben felgyorsult, amikor a német erők műveleteket indítottak a várostól keletre lévő megmaradt összekötő utak elvágására, és ezeknek a vonalaknak az intenzív bombázásába fogtak. Az evakuációt vasúton folytatták a Ladoga-tóig, onnan uszályokkal a tavon keresztül, majd ismét vonattal Volhovon, Tyihvinen és Vologdán keresztül az ország belsejébe. Augusztus 31-éig 282 szerelvény hagyta el Leningrádot, a németek bevonulása Mgába azonban összekuszálta a terveket, és arra kényszerítette V. A. Golovkót, a Műszaki Szolgálatok altábornagyát, a művelet parancsnokát, hogy a felszerelés átszállításánál sokkal inkább támaszkodjon a Slisszelburgból induló uszályokra. Slisszelburg eleste lezárta az evakuációs útvonalakat, és a Leningrádból a tóig vezető utak és vasutak mentén hegyekben álltak az ipari berendezések. A Kirov és Izsorszk tankgyárakat végül sikerült áttelepíteni az Urál vidékére, Cseljabinszkba és Szverdlovszkba. A légierő ugyanakkor kimenekített 10 500 főnyi magasan képzett technikai személyzetet. Ezek a gyárak és emberek hamarosan folytatták a gyártótevékenységet új helyükön.

A súlyos ember- és utánpótláshiány, valamint a heves bombázások ellenére az üzemek a helyileg elérhető erőforrások felhasználásával az evakuáció alatt is folytatták a termelést. A leginkább embert próbáló időszak a németek intenzív szeptemberi bombázása mellett az 1941 novemberétől a következő év elejéig tartó periódus volt, amikor a fűtőanyag- és áramhiány, továbbá az éhínség miatti emberveszteség több üzemet is teljes leállásra kényszerített. Az éhezés csúcspontján a munkások 50–60 százaléka képtelen volt megjelenni a munkahelyén, ami pusztító hatást gyakorolt a front lőszerutánpótlására. A leningrádi gyárak azonban még ekkor is folytatták a Vörös Hadsereg ellátását a többi kritikus régióban, elsősorban a moszkvai szektorban. Októberben és novemberben Leningrád a GKO utasítására a Ladoga-tavon keresztül és légi úton létfontosságú fegyver- és lőszerszállítmányokat juttatott el

Moszkvába. Az utánpótlás átszállításában fontos szerep jutott a Kirov és Uzsora gyárak mérnökeit az Urálhoz evakuáló különleges északi repülőcsoportnak.

A gyárak termelése 1942 tavaszán jelentős mértékben megugrott, mert a Ladoga-tó jege lehetővé tette az utánpótlás bejuttatását és néhány üzem újraindítását. A képzett munkavezetők és munkások hiánya azonban még mindig korlátozta a termelést, ezért a párt és a városvezetés műszaki iskolákat és képzési programokat indított. A hatóságok érthető módon elsősorban a fegyver- és lőszergyártás újbóli beindítására összpontosítottak, és a működő fegyvergyárak száma az áprilisi 50-ről májusra 57-re, majd júniusra 75-re emelkedett, bár ezek nagy része meglehetősen kis üzem volt. A fegyvergyárak termelése 1942. január 1. és szeptember 30. között fokozatosan emelkedett, különösen ami a könnyűfegyverzetet és a muníciót illeti.[19] Ezáltal, bár a fegyvergyártás a háború első 18 hónapjában drasztikus mértékben visszaesett, a leningrádi gyárak a nélkülözés, a blokád és az éhínség ellenére képesek voltak kielégíteni a város alapvető igényeit.

A német blokád több mint hárommillió embert ejtett csapdába a városban. A tél közeledtével az élelmiszer- és fűtőanyag-utánpótlás leállt, a tartalékok vészesen megfogyatkoztak, és a polgárok az éhezés és a járványok fagyos poklával néztek szembe, miközben ellenséges tűzben harcoltak a túlélésért. Valóban csupán a szerencsének köszönhető, hogy a Wehrmacht a Ladoga-tótól keletre lévő összekötő utak elvágásával nem tudta szorosabbra húzni a hurkot a város körül. Ez a tény folyamatosan kísértette a németeket, és végül megmentette Leningrád lakosait az éhezéstől és pusztulástól. A németek ezenkívül képtelenek voltak olyan közel húzódni, hogy tüzérségi tűzzel rombolják le a várost. Szeptember elején Richthofen VIII. repülőhadteste (360 repülőgép), melyet néhány héttel később át akartak küldeni a „Közép" hadseregcsoporthoz, támadást intézett a balti flotta ellen, és megrongálta a *Marat* és *Oktyabrszkaja Revolucija* csatahajókat, valamint a *Kirov* és *Makszim Gorkij* cirkálókat. Ezek a támadások azonban nem érték el céljukat, a flottát nem sikerült megsemmisíteni Richthofen támadása előtt.

Mivel a leningrádi férfiak nagy része már a fronton harcolt, vagy épen úton volt oda, az első krízis, amivel a Leningrádi Védelmi Tanácsnak szembe kellett néznie, a katonák családjáról való gondoskodás volt. A tanács ennek érdekében különleges részlegeket hozott létre a körzeti, városi és kerületi végrehajtó tanácsokban, és ezek feleltek a katonák családtagjainak ellátásáért és támogatásáért. A részlegek osztották

szét a segélyeket és juttatásokat, továbbá megpróbálták kielégíteni a családok jogi és anyagi igényeit, ami a téli éhínség idején meglehetősen nehéz feladatnak bizonyult.[20] A katonák családjai a különleges segítség ellenére osztoztak a blokád jelentette nehézségekben a lakosság egészével.

Leningrád polgárai sokat szenvedtek a német blokád alatt, különösen az első télen, amikor mindenből hiány volt, és a városban tomboltak a járványok és az éhínség. A blokád elsődleges hatása az élelmiszer, lőszer, fűtőanyag, valamint zsír és más, az emberi élet megőrzéséhez szükséges dolgok szállítmányainak drasztikus mértékű csökkenése volt. A párt és a város vezetése elsősorban a fronton kialakult kétségbeejtő helyzettel foglalkozott, és minden erőforrást megmozgatott a város és a lakosság megmentése érdekében. Amikor a németek szeptember elején első alkalommal vágták el az utánpótlási vonalakat, a város tartalékai nem voltak elegendők a lakosság igényeinek kielégítéséhez. Mivel a kenyér- és liszttartalékok szeptember 26-án mindössze 34 381 tonnát tettek ki, és a lakosságnak naponta legalább 1081 tonna lisztre volt szüksége, a város alig több mint egy hónapra való tartalékkal rendelkezett. A többi élelmiszer mennyisége csaknem ugyanilyen kicsi volt, ezért a hatóságok elsődleges feladatuknak tekintették annak biztosítását, hogy a létfontosságú készletek elérjék a várost.

A városba kizárólag a Ladoga-tavon keresztül vagy légi úton lehetett ellátmányt küldeni. A tavon rozoga, lassú uszályoknak és kuttereknek kellett közlekedniük folyamatosan, a nap minden órájában, időnként viharban, kitéve a német légitámadásoknak. Ezek a hajók október 1-je és november 30-a között 44 024 tonna élelmet, 6098 tonna muníciót, 6520 tonna üzemanyagot és kenőanyagot, és 2321 tonna egyéb árut juttattak át a tavon. Ez összesen 58 939 tonna, vagy 1791 vagon árut jelentett, napi 30 vagonos adagokban. A november 14–28. közötti időszakban a naponta érkező 30–50 repülőgép 1179 tonna magas kalóriaértékű ételt szállított a városba. Ezek a szállítmányok azonban közel sem fedezték a város szükségleteit.

A szeptember 8-ától fennálló blokád, valamint a badajevszkiji élelmiszerraktárak szeptember 12-ei lebombázása válsághelyzetet idézett elő a város élelmiszer-ellátásában. Ennek eredményeként Sztálin Leningrádba küldte D. V. Pavlovot, A. Mikojan élelmezésügyi népbiztos képviselőjét, hogy szervezze meg a felügyeleti és jegyrendszert. Pavlov a városi vezetéssel és a párttal szoros együttműködésben két teljes évig felügyelte az élelmiszer és a fűtőanyag elosztását a városban. Jegyrendszere szigorú kereteket szabott meg a város minden egyes katonájának

és lakosának, katonai funkciójuk vagy munkabeosztásuk alapján. Az érkezése előtt megállapított kenyérfejadag például szeptember 2. és november 30. között öt alkalommal csökkent.[21] A november 20-án megállapított kenyérfejadag mindössze 375 gramm volt az elsődleges fontosságú üzemek dolgozói számára, 250 gramm a műszaki és technikus munkásoknak, és 125 gramm az egyszerű beosztottaknak, a gyermekek számától függően. Az 1931. június 22-ei adaghoz képest ez 60 százalékos csökkenést mutatott a munkásoknál és több mint 80 százalékot az egyéb beosztottaknál. A november 20-ai norma egészen december 31-ig tartott. Ugyanebben az időszakban a katonák kenyérfejadagja három alkalommal csökkent – október 2-án, 7-én és november 20-án. Ez 44,5 százalékos csökkentést jelentett a frontkatonák esetében, akik november 20-án már csak napi 500 gramm kenyeret kaptak, és 62,5 százalékost a hátsó vonalakban tevékenykedő egységekben és kiszolgáló létesítményekben szolgáló katonáknak. A városnak november 20-án napi 501 tonna kenyérrel kellett ellátnia a két és fél milliós lakosságot.

A város pékjei a kenyérhiány problémájának megoldása érdekében megnövelték a kenyér sütősúlyát a felhasznált gabonához képest oly módon, hogy a kemencés sütésről áttértek a formasütésre, amivel 68 százalékkal megnőtt a sütősúly. Ezenkívül a Leningrádi front szakaszán szeptember 23-án felhagytak a sörgyártással, és minden maláta-, árpa-, szójabab- és korpatartalékot átvitettek a kenyérgyárakba, hogy takarékosabbá tegyék a gabona felhasználását. Ezek az intézkedések azonban nem szüntették meg, legfeljebb enyhítették a problémákat. Szeptember 24-én ezért a front további hamisításra utasította a pékségeket (a kenyér 40 százaléka már így is malátából, zablisztből és pelyvából állt). És végül november második felében, amikor a kenyérhiány már kezdett kétségbeejtő méreteket ölteni, a pékségekben ehető cellulózt adagoltak a kenyerekhez, ami bizonyos napokon a 25–50 százalékos arányt is elérte egy-egy vekniben. Ezeknek az adalékanyagoknak a használata és a norma csökkentése több mint másfél hónappal növelte a kenyértartalékokat. Ám ez még mindig kevés volt.

Az abnormálisan kemény tél korai beköszönte 1941 novemberétől hajózhatatlanná tette a Ladoga-tavat, és komoly mértékben rontotta a város és a front utánpótlási helyzetét. Naponta több mint 982 tonna árura lett volna szükség csak a város lakosságának ellátásához, és a január közepétől üzemelő jégút képtelen volt kielégíteni ezeket az igényeket. A városi hatóságok tehát kénytelenek voltak új módszereket keresni a Ladoga-tavon átjutó utánpótlás mennyiségének növelésére és Leningrád belső erőforrásainak mozgósítására.

December második felében a front első ízben bocsátott a lakosság rendelkezésére 294 tonnányi élelmiszertartalékot a Kronstadtban és a közeli szigeteken elraktározott készletekből. Ugyanakkor a flotta, az erődök és a 42. hadsereg katonái önként lemondtak fejadagjuk egy részéről a város polgárainak érdekében. A keresőcsapatok közben alaposan átkutatták az összes olyan épületet, melyet régebben élelmiszerek tárolására használtak, hátha találnak otthagyott készleteket.

Az akadozó szállítmányok és a folyamatos bombázás alatt álló utánpótlásraktárak és jégút miatt a városi lakosság egyszerre szenvedett az éhezéstől és a járványoktól. A veszteségek folyamatosan nőttek, a normális munka előbb nehézzé, majd lehetetlenné vált. Az éhínség elterjedésével párhuzamosan, 1942 januárjában a fűtőanyagkészletek is kezdtek kimerülni, az áramellátás szünetelt, a villamosok leálltak, a vízellátás akadozott, a hajóforgalom megszűnt, és az üzleti tevékenységnek is vége szakadt. A polgároknak a jeges Névából kellett vizet szerezniük, gyalog kellett eljutniuk a város egyik végéből a másikba, hogy dolgozhassanak – esetleg beköltözhettek a gyárakba –, a gépeket pedig kézzel vagy generátorról működtették. Mivel a fűtéshez és a főzéshez csak fatüzelésű kályhák álltak rendelkezésre, rengeteg tűzeset történt, ami semmivel sem volt veszélytelenebb a német bombázásoknál, ráadásul víz hiányában az oltás is problémát okozott. A kormányzat számos tűzoltóságot hozott létre, hogy figyelmeztessék az embereket a tűz veszélyeire, és segítsenek nekik az oltásban.

Az 1931-ben született Ljudmilla Anopova átélte Leningrád ostromát. Apja, Jakindin Kadikov író volt, aki már befejezett egy regényt a kozákok életéről. A kézirat elveszett a blokád során, Kadikov maga pedig röviddel azután halt meg, hogy megszökött az ostromlott városból. Ljudmilla története csak egy abból a több ezerből, melyet Leningrád városa megtapasztalt azokban az embert próbáló időkben:

> A felnőttek azt mondták, nem tudják, mikor kezdődik el a háború, de én már minden csontomban éreztem a várakozást. A rádió folyamatosan szólt. Az egész világ háborúzott. Apám apró zászlócskákat tologatott Spanyolország térképén. A közeli Finnországban is harcok dúltak. Aztán egy nyári napon az utcai rádió fekete hangszórója bejelentette, hogy a háború áthömpölygött a határunkon. Először a gyermekeket próbálták menteni.
>
> Horgoltak nekem egy kis válltáskát. Egyedül, a szüleim nélkül kellett távoznom, hasonló táskát cipelő gyerekek csapatában. Annál a gyárnál gyülekeztünk, ahol anyám dolgozott… azután mind hazatértünk.

A várost bekerítették, az evakuációt lefújták. Megkezdődött az ostrom.

Próbálj sietve felöltözni, amikor éjszaka néhány óránként felébresztenek. Mindössze kilencéves vagy, és könnyedén átaludnál bármilyen bombatámadást vagy tüzérségi sortüzet. Anyád folyamatosan siettet – „gyorsan! gyorsan!" –, de a cipődön olyan sok a lyuk, és egy örökkévalóságig tart, míg befűzöd... nem, ez nem jó, a másik lyukba kellett volna! Nem baj, jó lesz így is. A másik cipőnél már nem is törődsz vele. Megragadod a táskád, és már indulsz is.

A légoltalmi bunker a szomszédos házban van. Az út sötét. Jól ismered ugyan, de a becsapódásoktól teljesen megváltozott, és a jobb lábad beleakad valamibe, amitől megtántorodsz. A fényt keresgéled – megvan! Az óvóhely belsejét jól kivilágították. Még van hely leülni. Középen padok sorakoznak.

Nem vesztegetjük az időt, gyorsan leülünk és az ölünkbe vesszük a csomagunkat. A távolból már halljuk a halk morajlást. Elkezdődött a lövöldözés és hullnak a bombák. Én azonban nem tőlük félek. Jobb lábam megpróbálom elrejteni a többiek elől. Csak most veszem észre, hogy nagyanyám cipőjét húztam fel. Még senki nem figyelt fel rá? Olyan suta vagyok. Legalább öt számmal nagyobb. Hogy nem vettem észre, még félálomban is? Hogy lehetek ilyen figyelmetlen és üresfejű? Képtelen vagyok elviselni. Gyűlölök mindenkit, aki a közelemben ül – azokat az embereket, akik látszólag közömbös pillantásokat vetnek rám. Aztán jön a veszély elmúltát hírül adó jelzés. Biztonságban vagyunk. A kráteres út. Ősz. Csillagok. Akár az erdőben. Nagyanyám cipője csúszkál a lábamon. A levegőben égett szag terjeng.

Az elkövetkező napok és éjszakák folyamán a város készletei a lángok martalékává váltak – és vele együtt a régi élet minden nyoma is. Éhínség köszöntött Leningrádra. És sor került egy másik evakuálásra – ezúttal a frontvonal és a külváros katonái vonultak vissza a város belsejébe heves ellenséges tűzben.

Ez volt az élő emlékezet legrosszabb telének kezdete. A legjobb barátom édesapja volt az első, aki közeli ismerőseim közül életét vesztette. Koporsója a nappaliszobában állt, és ott feküdt benne a halott legjobb ruhájába öltöztetve, megmosdatva és gondosan megfésülve, készen az utolsó útra. Valóban borzalmas élmény volt. Kis idő múlva azonban már egyikünket sem rémítette meg a halál.

Elvágták a vízvezetékeket. A Néva közel volt, alig ötszáz méterre. De hogyan jussunk el odáig? Lehoztuk a szánkókat, a nyeles lábasokat és a tejesedényeket a negyedik emeletről. A hótorlaszokon

át megközelítettük a folyót, és a lékekből jeges vizet merítettünk. A partokon magukra hagyott holttestek hevertek. Egyeseken rajta volt a ruha, másokat pokróccal takartak le.

Az ablakok elé furnérlemezeket helyeztek. Mindenhol sötét van. Meleget csak a konyhai kályha ad, az asztalon apró mécses pislákol – alig több olajba áztatott, összesodort ruhánál. A közelben robbanó gránátokra már ügyet sem vetünk. Az óvóhelyekre sem vonulunk le. Csak ülünk összebújva a félhomályos konyhában.

Egész nap olvasok, és milyen csodálatos könyveket! Szuvorovról és a fiatal hercegnőről, akiből később II. Katalin lett. Rajzokat készítek kis házakról, fákról, erdőkről. Ám a nap minden pillanatában éhes vagyok. A készleteket fejadagfüzetek ellenében osztogatják, és hosszú ideig kell sorban állni a Kirovszkij Proszpekt üzlete előtt. Hat füzetünkért kapunk egy kis kölest, némi száraz fokhagymát, időnként egy darab fagyott húst. Órákig állunk ott. Át vagyunk fagyva, de néma csöndben állunk és szenvedünk.

„A haldoklás fájdalmas, de nem olyan rettenetes"

Reggel nincs elég erőnk felkelni, anyánk azonban rávesz, hogy kimásszunk az ágyból és beágyazzunk. Mindezt térden állva hajtom végre. Felöltöznöm nem kell, kabátban aludtunk. A szüleim már eldöntötték, hogy elhagyják a várost, bár apámnak van munkája. Egykor mérnök volt, de most sofőrként dolgozik a pékségben, és a kenyérboltban egy taligára rakja az árut. A taligát anyám tolja, és őrzi a szállítmányt, nehogy kirabolják. Egy nap azonban én találtam magam a taliga mögött. Ez volt az a nap, amikor a család úgy döntött, hogy elmegy – délre, a Donhoz.

A kenyereket hatalmas kemencékben sütötték. A héjak felpöndörödtek és nagy darabokban hullottak le. A munkások ezeket odaadták nekem. Csak ettem és ettem és ettem. Egyetlen morzsát sem raktam el későbbre. Nem emlékszem, mennyi héjat faltam be aznap – talán egy egész kenyérre valót. Estére elteltem. Aznap éjjel azt gondoltam, meg fogok halni, de apám fel sem figyelt rá.

Észre sem vette, hogy valami bajom van. Tudtam, hogy ilyen napom soha többé nem lesz. A haldoklás fájdalmas volt, de nem olyan rettenetes. És reggelre elmúlt az egész – a fájdalom, a telítettség érzése. A kenyérhéj illata azonban örökre velem maradt.

A leningrádi *oblaszty* térképein külön bejelölték a Ladoga-tavon átvezető Élet útját. 1942. április 4-én mi is végigmentünk ezen az úton – csak mi négyen, és szegényes javaink. Autóval, majd vonattal jutottunk el a Boriszovaja-gerinchez, ahol a part mentén rengeteg ember várakozott a csomagjaival. Jöttek a teherautók, és azokat részesítették előnyben, akik rendelkeztek vodkával, az örök keményvalutával. Mi csak kölnivizet hoztunk magunkkal, így utolsóként került ránk sor. Jeges, metsző szél fújt. A teherautó hátuljában emberek és csomagok zsúfolódtak össze.

A sofőr már három napja nem aludt. Amikor megközelítettük a túlsó partot, elszunyókált a volán mögött, nekiment egy fenyőfának, és az utasok egy része kizuhant a jégre. Köztük volt apám is. Két hónappal később halt meg. A nővéremmel árvaságra jutottunk.

A betegségek terjedése az éhínség természetes következménye volt. A skorbutban és dystropiában (alultápláltság) szenvedő lakosok százalékos aránya drasztikus mértékben növekedett, a halálozási arány pedig katasztrofális méreteket öltött. 1941 decemberében ugyanannyi ember halt meg, mint a teljes 1940-es évben, 1942 januárjában pedig naponta 3500–4000 embert vittek el a kórok és az éhezés. A novemberben kezdődő éhínséget követően a halálozások száma egy hónap alatt 10 000-ről 50 000-re emelkedett, januárra pedig elérte a 120 000-et. 1941/42 telén, az ostrom legborzalmasabb szakaszában, amikor tombolt a skorbut, a hatóságok fenyőlevelekből állítottak elő C-vitamint; 1942 első felében 738 500 liter fenyőkivonatot dolgoztak fel. Ezenkívül a leningrádi régió lakosai is megpróbáltak élelmet bejuttatni a városba a könnyen átjárható blokádon keresztül.[22] Leningrád fűtőanyagkészletei továbbra is kritikus mennyiségen maradtak, és ezt a tartalékot főként a front és a flotta számára tartották fenn. A szigorú elosztási és megőrzési előírások ellenére 1942. január 1-jére minden fűtőanyag elfogyott. A hatóságok ekkor tőzeget és fát gyűjtöttek a szomszédos körzetekből, főként a külvárosokból és a délkeleti szektorból, ahol 1942-ben több mint 3,5 millió köbméternyi fát szedtek össze.

Leningrád egyetlen szárazföldi utánpótlási útvonala az első kemény télen az úgynevezett ladogai jégút volt *(Ladozsszkaja ledivaja trasza)*, amely a Ladoga-tó jegén vágott keresztül. Ez a legendás útvonal kiérdemelte az „Élet útja" *(Doroga zsiznyij)* elnevezést, mivel kulcsfontosságú szerepet játszott Leningrád túlélése szempontjából. A *Sztavka* még november elején, a fagy beállta előtt elrendelte egy utánpótlási útvonal létesítését a tavon keresztül, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a Leningrádi front nem tudja felszámolni a blokádot. A front november 19-én utasítást adott egy út kiépítésére katonai járművek számára (*Vojenno-avtomobilnaja doroga* – BAD) – ez volt a keleti parton fekvő Kobonától a Slisszelburgi-öblön keresztül a nyugati parti Vaganovóig tartó 101. BAD. Azonban a németek november 8-án elfoglalták Tyihvint, és ezzel egy hosszabb út kiépítésére kényszerítették az oroszokat (102. BAD), amely észak felől kerülte el a várost.[23] Maga a jégút a lehető legrövidebb (28–32 kilométeres) útvonalat követte a tavon át, és különlegesen nehéz körülmények között hozták létre. Az útépítő brigádoknak szembe kellett nézniük a szinte folyamatos német tüzérségi tűzzel és bombázással, ami megkövetelte az álcázás és a légvédelem kiterjedt alkalmazását. A munkásokra ezenkívül folyton változó jégviszonyok vártak, ami a jég gyakori megrepedésében és beszakadásában mutatkozott meg, és ehhez jöttek még az időszakos olvadások és a heves hóviharok.

A felderítőcsapatok november közepén megjelölték a tavon átvezető utakat, és miután tesztelték azok megbízhatóságát, november 23-án megérkezett az első szállítmány Leningrádba.[24] Ezt követően a kegyetlen, örökké változó időjárás folyamatosan megrongálta az utakat és korlátozta a szállítókapacitást, ezért a front műszaki alakulatainak állandóan a javításon, fejlesztésen és kiépítésen kellett dolgozniuk. November 18. és 28. között a műszakiak létrehoztak egy másik, 27 kilométeres utat a tavon keresztül, Kokkorevóból a Klocsja-szigeten keresztül Kobonába. Ahogy vastagodott a jég, úgy születtek az újabb és újabb utak észak felé. A jég vastagsága december végére elérte az egy métert, melyet harminccentis hó fedett, ami lehetővé tette a korlátlan használatot. Az utak innentől már szinte bármilyen katonai járművet elbírtak, beleértve a nehéz KV tankokat is. A műszakiak úgy kiépítették az utakat, hogy bármilyen időjárási körülmények között, napi huszonnégy órában lehetett használni mindkét irányban egyszerre. A munka befejeztével az utak együttes hossza elérte az 1770 kilométert, ebből 1650-et folyamatosan tisztítottak a hótól.[25] A frontnak ezenkívül az út mentén létre kellett hoznia egy bonyolult hálózatot útjelzőkből, kommunikációs pontokból, útszolgálati vezetési pontokból, egészségügyi és mentőállomásokból, pihenőhelyekből és biztonsági járőrökből, hogy biztosítsa az út megbízható működését.[26]

A jégút azonban kezdetben még messze nem elégítette ki Leningrád szükségleteit, valamint a Leningrádi front azon tervét, hogy napi 1965 tonna ellátmányt juttasson el a városba.[27] Ráadásul a november 30-án kezdődő olvadás korlátozta a járműforgalmat, és a beáramló utánpótlás

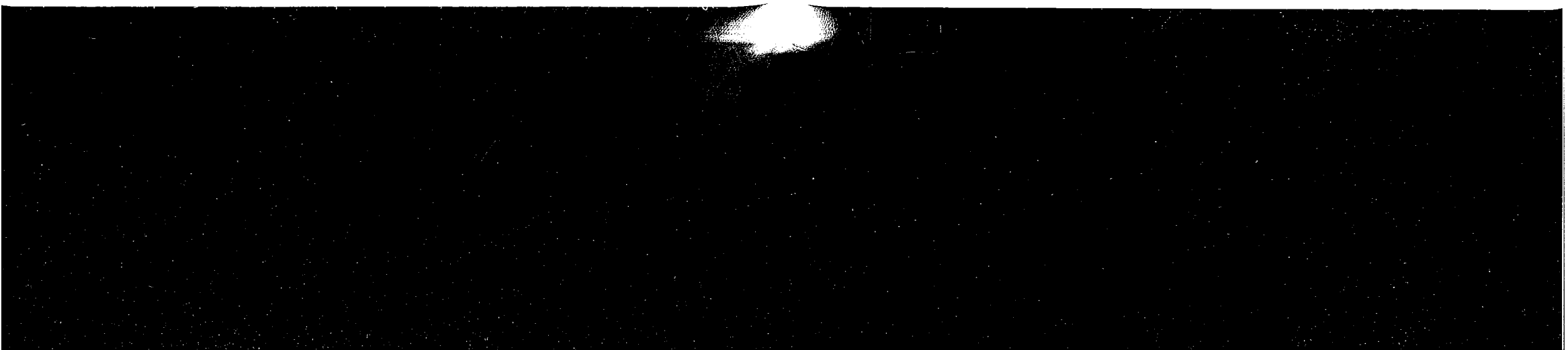

mennyisége napi 61 tonnára csökkent. Az utánpótlási erőfeszítéseket még a jég megvastagodása után is hátráltatta a kezdettől gyenge és eredménytelen szervezés, ami katasztrofálisan alacsony szintre süllyesztette az élelem-, a muníció- és a fűtőanyag-tartalékok mennyiségét, ami már a város katonáinak és polgárainak életben maradását fenyegette. Zsdanov és Kuznyecov pártvezetők ezért személyesen álltak az intézkedések élére, ami a helyzet lassú javulását eredményezte. A napi utánpótlás mennyisége december 22-én elérte a 687 tonnát, december 23-án pedig a 786 tonnát, vagyis első ízben haladta meg Leningrád napi felhasználását. Mivel a várost, a frontot és a flottát napról napra látták el, az erőfeszítéseket nem csökkenthették, mivel az áruk beáramlásának legkisebb megakadása is azonnali, katasztrofális következményekkel járhatott a lakosságra és a csapatokra nézve.

December 25-én sikerült annyira felduzzasztani az utánpótlás mennyiségét, hogy a front 100 grammal növelhette a napi kenyérfejadagot a gyári munkásoknak, a technikusoknak és a műszaki dolgozóknak, valamint 75 grammal az alkalmazottaknak, eltartott családtagoknak és gyermekeknek. A megnövelt kenyérmennyiség önmagában azonban nem elégíthette ki a kimerült lakosság élelmiszer-szükségleteit, ezért az éhezés és a szenvedés még 1942 januárjában is folytatódott. Január elején Leningrád élelmiszer-tartalékai két napra csökkentek, a fűtőanyag pedig 213 163 tonnára, ami jóval elmaradt a szükséges napi 1700 vagonnyitól.[28]

A katasztrofális hiány miatt a front felgyorsította a munkát a jégúton, megnövelte a kapacitást, és így már napi két vagy három konvoj is érkezhetett különböző útvonalakon, a korábbinál nagyobb sebességgel. Ennek következtében megduplázódott a szállítmányok száma, és 1942. január 18-ára a forgalom végre elérte a front normáját, ami a napi fejadagok növelését és a tartalékok lassú felhalmozását eredményezte.[29] Az egyre bővebb utánpótlás miatt a front január 24-én megduplázta a lakosság és a katonák napi kenyérfejadagját.[30] Február 10-én ismét növelték mindenfajta élelmiszer fejadagját, és így a fronton harcoló katonák már napi 800, a hátsó szolgálatot ellátók pedig napi 600 gramm kenyeret kaptak. A jégutak számának és kapacitásának növelése egészen addig tartott, amíg már nem volt rájuk szükség. Ez a folyamat emberfeletti erőfeszítéseket igényelt a közreműködők részéről. A „sofőrönként két konvoj naponta" szlogenné vált, és ezt a normát januárban 261, majd februárban újabb 627 sofőr teljesítette. Január második felében tovább növekedett a beérkező áru mennyisége, és a rakomány 75 százalékát az élelem tette ki. A visszafelé tartó konvojok ugyanakkor folyamatosan evakuálták a gyermekeket, a nőket, a betegeket, a sebesülteket és az értékes szállítmányokat a városból.

A tavaszi olvadás kezdete után azonban a jégút használhatósága gyors ütemben csökkent. Március 25-én elvékonyodott a jég, a jég belsejében és tetején repedések keletkeztek, a szállítmányokat meg kellett rövidíteni. Április 15-e után a buszok, április 18-ától pedig a tartályautók sem használhatták a jégutat. Április 21-én 12.00 órától a front elrendelte az összes szállítmány leállítását. A parancs ellenére április 24–25-én egy 64 tonnás hagymaszállítmány még elérte Leningrádot. Ez azonban már valóban az utolsó konvoj volt, és másnap minden forgalom megállt.

A jégút hatalmas mértékben járult hozzá a város védelméhez és a lakosság túléléséhez, mielőtt a tavaszi olvadás használhatatlanná tette. A leningrádi polgárok februárra annyi élelemhez jutottak naponta, amennyihez az ország más részeiben dolgozó munkások, és 1942 első negyedében a kenyérhamisítás visszaesett két százalékra. Az út az utolsó három hét alatt négy és félszer annyi árut juttatott célhoz, mint 1941 novemberében és decemberében – köztük különleges, magas kalóriaértékű élelmiszereket.[31] Ezenkívül a felhalmozott készletek elegendőek voltak a lakosság ellátására a jég olvadása és a hajóforgalom beindulása közötti időszakban.

A létfontosságú muníció, élelem és fűtőanyag beszállításán kívül a jégút lehetővé tette a civilek, kulcspozícióban lévő személyek és egész gyárak evakuálását. Amint megnyílt a jégút, a Leningrádi front megkezdte a munkaképtelen emberek, elsősorban a nők, gyermekek és rokkantak tömeges kimenekítését. Az evakuáltak száma a januári 11 296-ról februárra 117 434-re, márciusra 221 947-re és áprilisra 163 392-re emelkedett. Áprilisra a menekültek összlétszáma elérte az 514 069-et, vagyis átlagban napi 5-6000-et. Decemberben az ipar kitelepítése is megkezdődött. A Leningrádi front 1941 decemberétől 1942 áprilisáig 3677 vagonnyi szétszedett gyári berendezést, termelőeszközt és más rakományt küldött át a Ladoga-tó keleti partjára. Ezeknek a szállítmányoknak a 20 százaléka a jégúton távozott.

A jégút védelme

Mivel a jégút ki volt téve a szinte folyamatos német légitámadásoknak, az útbiztosítás és a védelem elsőrendű szemponttá vált. A Leningrádi front lövészegységeket és tengerészgyalogos-dandárokat telepített a tó

partjára, hogy elhárítsák az esetleges német vagy finn figyelemelterelő támadásokat, a légitámadások ellen pedig légvédelmi alakulatokat és repülőgépeket vezényelt a körzetbe. Ezek az egységek védelmezték a jégen átvezető útvonalakat, a part mentén futó utakat és vasútvonalakat, valamint a közeli bázisokat és raktárépületeket. A PVO 200 közepes űrméretű légvédelmi löveggel, 50 kis űrméretű löveggel, 100 légvédelmi gépágyúval és 100 keresőreflektorral védekezett a német gépek ellen. Az 54. hadsereg csapatai védték a tó déli partját, a nyugatit pedig a 10. lövészhadosztály, a 4. tengerészgyalogos-dandár és a 23. hadsereg egységei, megerősítve a balti flotta páncélozott kuttereivel és parti tüzérségével. Ezek az erők megfigyelőpontokat, őrjáratokat, előretolt állásokat és helyi biztonsági központokat hoztak létre a jégút mentén, a megközelítési útvonalakat pedig aláaknázták, és síző járőrökkel felügyelték. 1942 márciusában az út és a kapcsolódó létesítmények elleni német légitámadások egyre hevesebbé váltak, és a német légierő nemsokára már a nap huszonnégy órájában folyamatosan támadta a jégutat. A Leningrádi front PVO-ja minden rendelkezésére álló eszközzel felelt a kihívásra, bevetették a teljes 13. vadászrepülő-ezredet is.

A Leningrádi front Útfelügyelő Szolgálata irányította és szabályozta a forgalmat a jégúton. Eredetileg 20 forgalomirányító pontot hoztak létre egymástól 3–400 méternyire, de ezek száma 1942. január 1-jére 75-re nőtt. Addigra 350 forgalomirányító szabályozta a járművek közti távolságot, a mozgás sebességét és a szétszóródás mértékét, ellenőrizte a jég vastagságát és állagát, és 150–200 leárnyékolt lámpát is kihelyeztek az út megvilágítására. Később, amikor az időjárás állandóvá vált és magas hófalak övezték az utakat, a forgalomirányítás is egyszerűbbé vált, csökkentették a felügyelők létszámát, a jelzőpontokat pedig 1-2 kilométerre helyezték el egymástól. A forgalomirányítók nagy mértékben hozzájárultak a jégút eredményes működéséhez, miközben ők maguk egykedvűen tűrték a szélsőséges időjárási körülményeket és a német légitámadásokat.

A párt és a katonai vezetés a város védelmével párhuzamosan egy partizánmozgalom létrehozásán munkálkodott a németek hátsó vonalaiban, amely reményeik szerint megzavarhatja az ellenség műveleteit és logisztikáját, valamint információt gyűjthet a németek csapatmozgásairól és szándékairól. A német offenzíva váratlansága és az „Észak" hadseregcsoport gyors előretörése a város felé kezdetben megbénította a szovjet hatóságokat, nem sok időt hagyott nekik a partizánműveletek megtervezésére. Azonban a németek durva bánásmódja a lakossággal szemben, és a német vonalak mögött rekedt szovjet katonák nagy

száma a partizánalakulatok spontán létrejöttéhez vezetett. A *Sztavka* és a front végül megtette a szükséges lépéseket a partizánmozgalom kibővítésére – először is felhasználták az illegális pártszervezeteket a német hátországban, majd később különleges kiképzésű egységeket és különítményeket küldtek a német vonalak mögé a partizánerők megszervezésére.

A partizánok erőfeszítése

Az északnyugati irány parancsnoksága és a leningrádi pártbizottság július közepe és vége között találkozott az ideiglenes partizánparancsnokokkal, politikai káderekkel, megszervezte a partizánkülönítményeket, és kiosztotta a feladatokat a partizánegységeknek az Északi és Északnyugati frontok parancsnokságán.[32] A párt és a *Komszomol* kerületi és körzeti bizottságai 1941 szeptemberére 227 partizánegységet és kisebb diverzánscsoportot hoztak létre a gondosan válogatott 9000 önkéntesből. A két front augusztus és szeptember folyamán további 67 egységet (összesen 2886 emberrel) küldött át a német vonalak mögé, a többi különítményt pedig feloszlatta, hogy feltöltse az újonnan megalakított rombolóalakulatokat és gárda-DNO-hadosztályokat. A Leningrádi Körzeti Pártbizottság G. H. Bumagin, egy helyi párttitkár vezetésével megalakított egy *trojkát* a partizánműveletek irányítására, és a Leningrádi front augusztus 2-án E. Ny. Artoscsenko altábornagyot nevezte ki egy műveleti csoport élére, melynek feladata a front partizánalakulatainak felügyelete volt. Végül, szeptember 27-én a Leningrádi front és a párt, a körzeti pártbizottság titkára, M. Ny. Nyikityin vezetésével felállított egy partizánparancsnokságot, hogy azon keresztül vezéreljék a partizánműveleteket, és összehangolják a front tevékenységével.

Eredetileg a párt tagjai alkották a partizánkülönítmények és diverzánscsoportok gerincét, és minden szinten a párttitkárok irányították a területükön tevékenykedő partizánegységeket és más illegális csoportokat.[33] 1941. október 22-ére az egyre kiterjedtebbé váló partizánhálózat már 38-38 körzeti párt- és *Komszomol*-szervezetet ölelt fel, mintegy 125 párt- és 100 *Komszomol*-csoporttal, valamint 84 partizánkülönítménynyel, azaz a Leningrádtól nyugatra és délnyugatra elterülő körzetekben már több mint 3000 ember tevékenykedett. Bár ezek a korai partizánalakulatok nélkülözték a megfelelő irányítási rendszert, és egy részük szinte működőképesnek sem volt nevezhető, június és július folyamán mégis végrehajtottak jó néhány kisebb szabotázs- és diverzánsakciót.[34]

A 2. partizándandár

Ebben az időszakban a legjelentősebb partizánakcióra a leningrádi körzet déli részében került sor. Az Ny. G. Vasziljev vezette 2. partizándandár elfoglalta és tartotta a belebelkovszkiji, az asevszkiji és a dedovicsi körzetek nagy részét – ez lett az egyik legelső úgynevezett „partizán-*kraj*".[35] A 2. dandár irányítása alatt álló körzet észak–déli irányban 120 kilométer, kelet–nyugati irányban pedig 90 kilométer hosszan nyúlt el, és nagyjából a Dno, Sztaraja Rusza, Bezsanyic és Holm közötti területet foglalta magában. A partizánok júliusban és augusztus első felében sikeresen hiúsították meg a német betörési kísérleteket, majd a párt októberben és novemberben helyreállította a falutanácsokat, a kolhozok egy részét, 53 iskolát és számos egészségügyi állomást. Bár az „Észak" hadseregcsoport augusztus és szeptember folyamán több alkalommal is megpróbált megtorló műveleteket indítani a *kraj* ellen, az SS-egységek bevetése csak még tovább szította a partizántevékenységet, és a német erők többé nem tudták átvenni az irányítást a terület felett.

Végeredményben azonban megállapíthatjuk, hogy a háború első néhány hónapjában a partizánok csupán durva, rosszul szervezett, szórványos, és ezáltal kis hatékonyságú akciókat hajtottak végre. Korlátozott működésük és a németek gyakran arrogáns és brutális reakciója azonban kikövezte az utat egy jövőbeli, sokkal hatékonyabb partizánmozgalom létrejötte előtt.[36]

Miközben heves viták zajlanak a leningrádi csata első évében az éhínség és az ellenséges tűz következtében meghalt polgári lakosok számával kapcsolatosan, senki nem tesz említést a blokád alatt töltött első, félelmetes tél borzalmairól. Az emberi életekben mért vám a novemberi 10 000-ről decemberre 50 000-re, majd januárra 120 000-re növekedett. A blokád alatt a leningrádi lakosokat élelemmel ellátó Dimitrij Pavlov azt állítja, hogy a hivatalos jelentések szerint a tél folyamán 199 187-en haltak meg. Bár az egyéni és csoportos temetésekért felelős Temetkezési Tröszt nem őrzött meg semmiféle hivatalos papírt januárból és februárból, a feljegyzések szerint 1942 márciusában 89 968, áprilisban 102 497, májusban pedig 53 562 embert temettek el. Az 1942 őszén naponta átlagosan 4-5000 eltemetett holttesttel együtt 1941 és 1942 februárja között az örök nyugalomra helyezettek száma 460 000-re emelkedett. Ezenkívül az önálló civil és katonai munkabrigádok a becslések szerint 228 263 holttestet szállítottak a temetőbe 1941 decembere és 1942 decembere között.

Mire a téli evakuáció a Ladoga-tó jégútján 1942 áprilisában véget ért, Leningrád lakossága az 1941. decemberi 2 280 000-ről körülbelül 1 100 000-re csökkent. Ha belevesszük a tél során evakuált 440 000 főt, valamint a májusban és júniusban a frontra küldött vagy kimenekített 120 000 katonát, akkor megállapíthatjuk, hogy a város civil lakossága 1942. július 1-jére legalább 620 000-es veszteséget szenvedett, nem számolva a külvárosban elhunytakat.

Ami a katonai veszteségeket illeti, a hivatalos számok azt mutatják, hogy a Vörös Hadsereg és a balti flotta 1941. július 10. és szeptember 30. között, a leningrádi stratégiai védelmi művelet folyamán 344 926 főt veszített – ebből 214 078-an meghaltak, 130 848-an megsebesültek vagy megbetegedtek. Az 54. önálló hadsereg 54 979 főt veszített a szinjavinói offenzíva során (22 211 halott, 32 768 sebesült vagy beteg), szeptember 10. és október 28. között. A tyihvini védelmi és támadó hadműveletek során, október 16. és december 30. között a veszteség elérte a 89 490-et (40 667 halott, 48 823 sebesült és beteg). A ljubani offenzíva és az azt követő bekerítő művelet 1942. január 7. és július 10. között a Vörös Hadseregnek 403 118 katonájába került (149 838 halott, 253 280 sebesült és beteg). A nagyobb hadműveletek vesztesége így összesen 825 513 fő volt (426 794 halott, 475 719) sebesült és beteg. Az egyéb veszteségek minden valószínűség szerint 500 000 fölé emelték a halottak számát a Leningrádért vívott csatában, a katonai és polgári veszteség pedig halottakban mérve meghaladta az 1,1 milliót. A halottak számától függetlenül ezek a leningrádi csatához és a téli blokádhoz kapcsolódó veszteségi adatok az írott történelem legborzalmasabb és legköltségesebb ostromának kétes dicsőségét viselik.

5. fejezet

HAMIS HAJNAL

Amikor a Wehrmacht 1941 decemberében megtorpant a keleti fronton, a *Sztavka* és Sztálin úgy vélték, hogy határozott ellentámadásokkal súlyos vereséget mérhetnek a németekre. A Vörös Hadsereg Leningrád körzetében megindította ljubani offenzíváját, a német csapatok azonban makacs ellenállást tanúsítottak, a szovjetek pedig túlságosan kevés erőforrással rendelkeztek a győzelem kiharcolásához. Leningrádot tehát továbbra is veszély fenyegette.

A Vörös Hadsereg 1941. decemberi győzelmei Moszkvánál, Rosztovnál és Tyihvinnél lehetővé tették a *Sztavka* számára, hogy ezekben a körzetekben kiszélesítse a már zajló hadműveleteket egy általános téli offenzívává, mégpedig a teljes szovjet–német front mentén. Hozin Leningrádi frontja a várostól keletre védte Leningrádot és a Néva vonalát, Mereckov Volhovi frontja pedig folyamatos védekező műveleteket folytatott a Ladoga-tó déli partjaitól Kirisiig, és onnan dél felé, a Volhov folyó mentén az Ilmeny-tóig. Mereckov erői megpróbálták kiszélesíteni a hídfőt a Volhov folyótól nyugatra, de január 3-án az erős német ellenállás miatt felhagytak a kísérletezéssel.

Délen az Északnyugati front az Ilmeny- és a Szelizsarevo-tó között építette ki védelmi állásait, és felkészült a támadásra nyugat felé, Sztaraja Rusza és Velikije Luki felé. A létfontosságú nyugati irányban a Kalinyini és Nyugati frontok nyugat felé szorították a német „Közép" hadseregcsoportot Moszkva alól, és átkarolással fenyegették a hadseregcsoport szárnyait. Oroszország déli részén a Brjanszki, Délnyugati, Déli és Kaukázusi frontok nagy része védekezésre kényszerült, megpróbált minél több német egységet lekötni, és ugyanakkor megvédeni Szevasztopolt és a Kercs-félszigetet.

A *Sztavka* december közepén, a tyihvini, moszkvai és rosztovi ellentámadások közepette kezdte tervezni nagyszabású téli hadjáratát. 1942. január 10-én utasította a Vörös Hadsereget, hogy egy általános offenzívával aknázza ki decemberi sikereit. A *Sztavka* célkitűzése a következő volt:

„Lélegzetvételnyi szünetet sem hagyni a fasiszta németeknek, megállás nélkül hajtani csapataikat nyugat felé, és arra kényszeríteni őket, hogy feléljék tartalékaikat a tavasz beköszöntére, amikor is friss utánpótlást kapunk, és ezzel kikövezzük az utat a hitleri erők 1942-es megsemmisítése előtt."

A *Sztavka* elsődleges célja Szmolenszk elfoglalása és a német „Közép" hadseregcsoport megsemmisítése volt. Ezzel párhuzamosan fel akarta szabadítani a donbaszi körzetet és megteremteni a feltételeket a Krím megtisztításához, majd vereséget mérni az „Észak" hadseregcsoportra és felszámolni a leningrádi blokádot. Ezek a tervek Sztálin politikai célkitűzéseit tükrözték, de nem álltak összhangban a Vörös Hadsereg valódi katonai lehetőségeivel. És ami még ennél is kellemetlenebb volt, hogy miközben a kiterjesztett offenzívára készülődtek, Sztálin és a *Sztavka* elmulasztotta egyetlen létfontosságú irányra koncentrálni az erőket, inkább szétszórták a csapatokat minden alkalmasnak tűnő célponthoz.

A *Sztavka* december 17-én utasította a Leningrádi és Volhovi frontokat, valamint az Északnyugati front jobbszárnyát, hogy az „Észak" hadseregcsoport elleni koncentrikus támadásokkal indítsák el a leningrád–novgorodi offenzívát, verjék szét a német hadseregcsoportot, és szüntessék meg a leningrádi blokádot. A Leningrádi és Volhovi frontoknak a nagyobb támadás keretén belül végre kellett hajtaniuk a leningrád–volhovi offenzívát is, hogy elszigeteljék és megsemmisítsék a német erőket a mgai, a tosznói és a ljubani körzetekben, majd egy Leningrádból délkelet felé, illetve a Volhov folyótól északnyugat felé indítandó támadással a slisszelburgi kiszögellésben is. Délen az Északnyugati frontnak el kellett foglalnia Gyemjanszkot és Sztaraja Ruszát, azután Szolcij felé továbbnyomulva, a Volhovi fronttal összhangban elvágnia a németek visszavonulási útvonalait Novgorodból és Lugából. Mivel Mereckov Volhovi frontjának főszerepet szántak a leningrádi blokád felszámolásában, a *Sztavka* jelentős erősítéseket küldött oda.

Január elején a Wehrmacht már a Vörös Hadsereg egyre erősebb és vadabb támadásaival nézett szembe a keleti front teljes hosszában, és ezek némelyike nagy haderőcsoportokat is veszélyeztetett. Hitler és az OKH ezért utasította a Wehrmachtot, hogy tartsa pozícióit, pihentesse és töltse fel a csapatokat, képezzen új stratégiai és műveleti tartalékokat, és készüljön fel az 1942 tavaszán és nyarán indítandó új – és döntő – támadó hadműveletekre. Az északnyugati irányban az „Észak" hadseregcsoportnak és a finn Délkeleti hadseregnek blokád alá kellett vonnia Leningrádot, szilárdan tartani a Volhov folyó vonalát, és a csapatok feltöltésével felkészülni a város következő nyári elfoglalására. A tengelyhatalmak erői itt 26 gyalog-, 2 páncélos-, 2

gépesített hadosztályból, továbbá két biztonsági hadosztályból és két dandárból álltak, melyek főként Leningrádtól délre és keletre, a kirisi erődített-támpontnál, valamint Gyemjanszknál és Sztaraja Ruszánál koncentrálódtak.

Küchler 18. hadseregének 17 hadosztálya – köztük a 12. páncélos- és a 20. gépesített hadosztály – a Leningrádtól és Oranienbaumtól délre kezdődő, a slisszelburgi kiszögellésig, majd onnan délkeletre, a Volhov folyóig és Kirisiig húzódó frontszakaszon helyezkedett el. A XXVI. és L. hadtestek tartották bekerítve a szovjetek oranienbaumi hídfőjét, és Leningrádtól délre védekeztek. A XXVIII. hadtest megszállta a létfontosságú slisszelburgi kiszögellést és a délkeleti körzetet, az I. hadtest és a XXIX. gépesített hadtest pedig a kirisi körzetet védték. Busch 16. hadseregének 11 hadosztálya – közte a 18. gépesített hadosztály – felügyelte a 350 kilométeres frontszakaszt a Volhov folyó déli partja mentén, Kirisi körzetétől az Ilmeny-tóig, majd onnan kelet felé, a Valdáj-hátságon keresztül Osztaskovig. A hadsereg XXXVIII. hadteste védte a Volhov folyó vonalát, a X. hadtest a 18. gépesített hadosztály támogatásával a Sztaraja Rusza és Gyemjanszk közötti részt, a II. hadtest pedig a Gyemjanszk–Osztaskov szakaszt.

A *Sztavka* téli tervei

A két német hadsereg erős és mély védelmi állásokat foglalt el, melyek számos erődített támpont körül csoportosultak a front mentén és a hátsó vonalakban. A legnagyobb ilyen erődített támpontok Ropsánál, Krasznoje Szelónál, Jam-Izsoránál, Mgánál, Szinjavinónál, Ljubannál, Szpaszkaja Polisztynál, Sztaraja Ruszánál, Gyemjanszknál és Vjatolinónál voltak. A német csapatok szakértő módon a védelembe integrálták a terepakadályokat, elsősorban a folyókat, tavakat és mocsarakat. A kemény tél ugyan csökkentette ezeknek az objektumoknak az akadályértékét, de közben borzalmas harci körülményeket teremtett mindkét fél számára.

A Leningrádi és Volhovi frontok leningrád–volhovi offenzívája központi részét képezte a *Sztavka* téli hadjáratának északnyugati irányban, ám ugyanakkor egy nagyobb terv komponense is volt, amely azt a célt szolgálta, hogy az egész régiót felszabadítsák Leningrádtól délnyugat felé Sztaraja Ruszáig. Ebben a tervben pedig az Északnyugati frontnak is szerepet szántak.

Támadási tervek

Az offenzívában a *Sztavka* Mereckov Volhovi frontjának osztotta a vezető szerepet. A friss 2. csapásmérő hadseregnek és az 59. hadseregnek kellett vezetnie a fő támadást a Volhov folyótól nyugatra, hogy átvágják a Leningrád–Dno és Leningrád–Novgorod vasútvonalakat, és a Leningrádi front északról támadó 54. hadseregével együttműködve megsemmisítsék a ljubani és csudovói német erőket. A három hadseregnek ezután északnyugat felé kell továbbhaladnia, hogy a Leningrádi front többi hadseregével együtt megszüntessék a leningrádi blokádot. Mereckov balszárnyán az 52. hadsereg Novgorodtól északra támad, segít az Északnyugati front 11. hadseregének megsemmisíteni a német 16. hadsereg novgorodi, szolciji és dnói erőit. Mereckov 4. hadserege a slisszelburgi kiszögelléstől keletre segíti az elsődleges és másodlagos támadást, védi a támadó seregek szárnyát, míg a front 52 repülőgépe légi támogatást nyújt.[1]

Hozin Leningrádi frontja az 54. és 55. hadseregekkel Kirisitől nyugatra és Leningrádtól délkeletre áttöri a német védelmet, elfoglalja Tosznót, bekeríti és megsemmisíti a német erőket Mgánál és a slisszelburgi kiszögellésben, és felszámolja a leningrádi blokádot. Az offenzívát az Oranienbaumban és Leningrádban körbezárt 42. hadsereg, valamint a tengermelléki és Néva műveleti csoportok támogatják, majd ezt követően megindulnak dél felé, amint az 54. és 59. hadsereg, valamint a 2. csapásmérő hadsereg eléri a Leningrád–Dno vasútvonalat. A Leningrádi front, a balti flotta és a PVO mellé rendelt 345 repülőgépnek védenie kellett a leningrádi, kronstadti és tyihvin–leningrádi szektorokat, a Leningrádba vezető útvonalakat, és ugyanakkor támogatnia a szárazföldi offenzívát.[2] A hadművelet kezdetekor Hozin és Mereckov frontjai 325 700 katonát küldtek harcba, és az offenzíva során további 100 000 fős erősítést kaptak.

Kurocskin Északnyugati frontjának Sztaraja Ruszánál, Gyemjanszknál és Toropecnél két rohamcsoporttal, egyidejűleg kellett megtámadnia a német erőket. Az első rohamcsoport, a jobbszárnyon elhelyezett 11. hadsereg Sztaraja Ruszán keresztül nyomul előre Dnóig, felveszi a kapcsolatot a Volhovi front 52. hadseregével, és felszámolja a német egységeket a novgorodi körzetben.

A 3. és 4. csapásmérő hadseregekből (korábban 60. és 27. hadseregek) álló második rohamcsoport a front jobbszárnyán nyomul előre Toropecen és Rudnyán keresztül, és a Kalinyini és Nyugati frontokkal együttműködve megsemmisíti a német erőket Rzsev és Vjazma körze-

tében. A front közepén elhelyezkedő 34. hadsereg ugyanakkor bekeríti és felszámolja a gyemjanszki német csapatokat. A frontot összesen 89 ép és javításra váró repülőgép támogatja. Kurocskin eredetileg 105 700 katonát szánt az offenzívára, de a művelet közben újabb 200 000 fős erősítést kapott.

A *Sztavka* utasította a résztvevő egységeket, hogy december 26-ára foglalják el kiindulási pozíciójukat és fejezzék be az erőösszpontosítást. Azonban sem a németek, sem az időjárás nem működött közre, ezért a *Sztavká*nak január 6-áig el kellett halasztania a fő műveletet. Közben az 54. hadsereg Kirisitől nyugatra megkezdte a támadást. A sokszoros késlekedés miatt a *Sztavka* úgy döntött, hogy a fő offenzívát szakaszosan indítja meg: az 59., 4. és 51. hadseregek január 6-án támadnak, a 2. csapásmérő hadsereg pedig másnap csatlakozik hozzájuk. A támadó egységeknek még így sem sikerült időre végezni az előkészületekkel. Mereckov csak január 7–8-ára fejezte be gyalogosai és páncélosai összevonását, 12-ére a tüzérségét, a hátsó szolgálatok pedig csak jóval a művelet elindulása után álltak készen. A késedelem és a befejezetlen támadási előkészületek ellenére Sztálin ragaszkodott hozzá, hogy Mereckov a terv szerint, január 6-án támadjon, vagyis az erők összpontosítása előtt, a szükséges tüzérségi és logisztikai támogatás nélkül. Az eredmény előre megjósolható volt.

A túlzottan ambiciózus offenzíva már a kezdet kezdetén visszatérő és megoldhatatlan problémákkal került szembe. A támadóerők elkerülhetetlenül súlyos és állandó munició- és üzemanyaghiánytól szenvedtek, nem állt rendelkezésükre a sikerek kiaknázásához mindenképpen szükséges tartalék, ráadásul visszaütött az eleve hiányos és gyenge vezetési és koordinálási rendszer. És ami még ennél is rosszabb, az offenzíva kibontakozásával a három front támadási iránya élesen elvált egymástól, és időben és térben elszigetelve három külön szektorban folytak a harcok. A Volhovi front 2. csapásmérő hadserege és 59. hadserege benyomultak a Ljubantól délre elterülő fagyott, mocsaras pusztaságba, ahol január és június között gyakorlatilag magukra utalva harcoltak. Ugyanebben az időszakban az Északnyugati front hadseregei átkarolták és bekerítették a Gyemjanszkban állomásozó német erőket, és elérték Sztaraja Rusza külvárosát, majd mindkét szektorban elhúzódó, eredménytelen csatározásokba bonyolódtak. A Leningrádi front 54. hadserege kilátástalan harcot vívott Kirisitől nyugatra, a front hadseregei Leningrádtól délre és nyugatra pedig egy lépést sem haladtak előre, mert a kedvezőtlen leningrádi körülmények túlságosan legyengítették őket.

Fedjunyinszkij 54. hadserege, amely január 4–5-én azzal nyitotta meg az offenzívát, hogy Kirisitől nyugatra, Pogosztye mellett megtámadta a német erőket, mindössze 4-5 kilométert haladt előre, mielőtt egy ellencsapás visszavetette volna a csapatokat a kiindulási pozícióikba. Bár az 54. hadsereg kudarca jelentéktelennek tűnt, előrevetítette az ezután bekövetkező eseményeket, és ami még ennél is kellemetlenebb, meggátolta a hadsereget abban, hogy az offenzíva megkezdése után támogatást nyújtson a Volhovi frontnak. Mereckov és Hozin erői Sztálin utasításai szerint, január 6-án és 7-én indultak meg, ám az első támadást szinte rögtön félbe kellett szakítani, mivel alig jutottak előre néhány métert. Galanyin 59. hadserege nyitotta Mereckov fő offenzíváját, amikor az élen haladó hadosztályok megpróbáltak hídfőállást létesíteni a Volhov folyótól nyugatra, hogy Szokolov 2. csapásmérő hadserege másnap onnan elindulva kiaknázhassa a betörést. Miközben Galanyin haderejének egy része a folyótól nyugatra küszködött, Mereckov végre befejezte az 59. hadsereg maradékának és a 2. csapásmérő hadsereg egységeinek összevonását a keleti parton. A nap végére Galanyin támadása kifulladt, a németek kemény ellenállást tanúsítottak. Az eltántoríthatatlan Mereckov január 7-én reggel harcba vetette az 59. hadsereg maradékát és Szokolov 2. csapásmérő hadseregét, de csak szétdarabolva és koordinálatlanul. A szerencsétlen sorsú csapatok komoly veszteségeket szenvedve szinte azonnal megakadtak, csak a 2. csapásmérő hadsereg több mint 3000 embert veszített a balsikerű támadás első három percében. A két hadsereg Sztálin könyörtelen utasításaitól, buzdításoktól és fenyegetésektől hajtva további két napig küszködött, mielőtt a kimerültség és a zűrzavar véget vetett a támadásnak.[3]

Sztálin csalódottsága

A kudarctól összezavarodott Sztálin megparancsolta Mereckovnak, hogy szervezze újjá hadseregét, és január 13-án sokkal fegyelmezettebben folytassa az offenzívát, ezúttal a teljes 2. csapásmérő hadsereggel az élen. Hogy utasításait betű szerint teljesítsék, Sztálin L. Z. Mehliszt, a Vörös Hadsereg Politikai Főigazgatóságának főnökét, személyes követét bízta meg a támadás előkészületeinek ellenőrzésével. Mehlisz első cselekedete rá egyáltalán nem jellemző módon egy pozitív lépés volt: a 2. csapásmérő hadsereg élére az alkalmatlan Szokolov helyett Klikov tábornokot, az 52. hadsereg tapasztalt parancsnokát nevezte ki.[4] Mehlisz érkezése azonban nem tett jót a hadműveletnek. Legendásan gonosz vi-

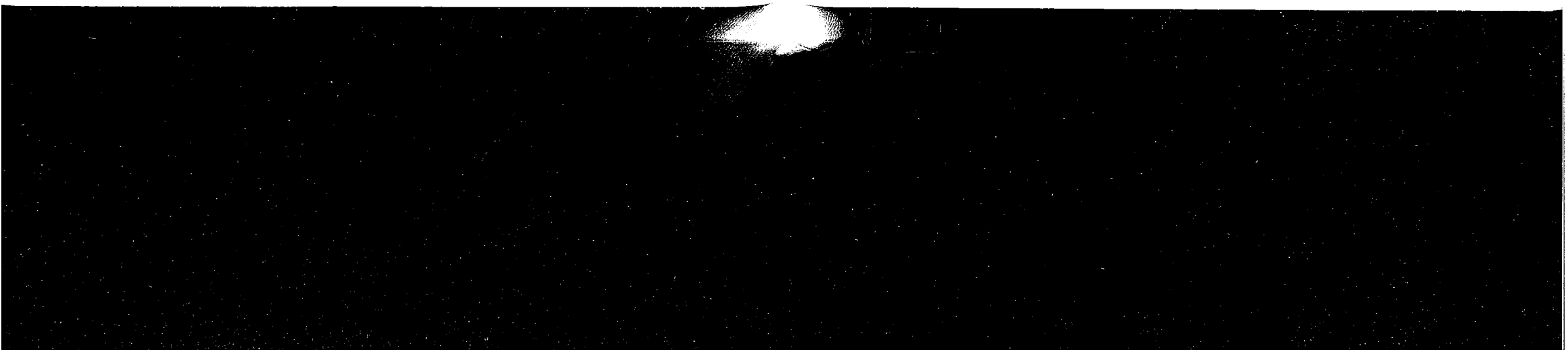

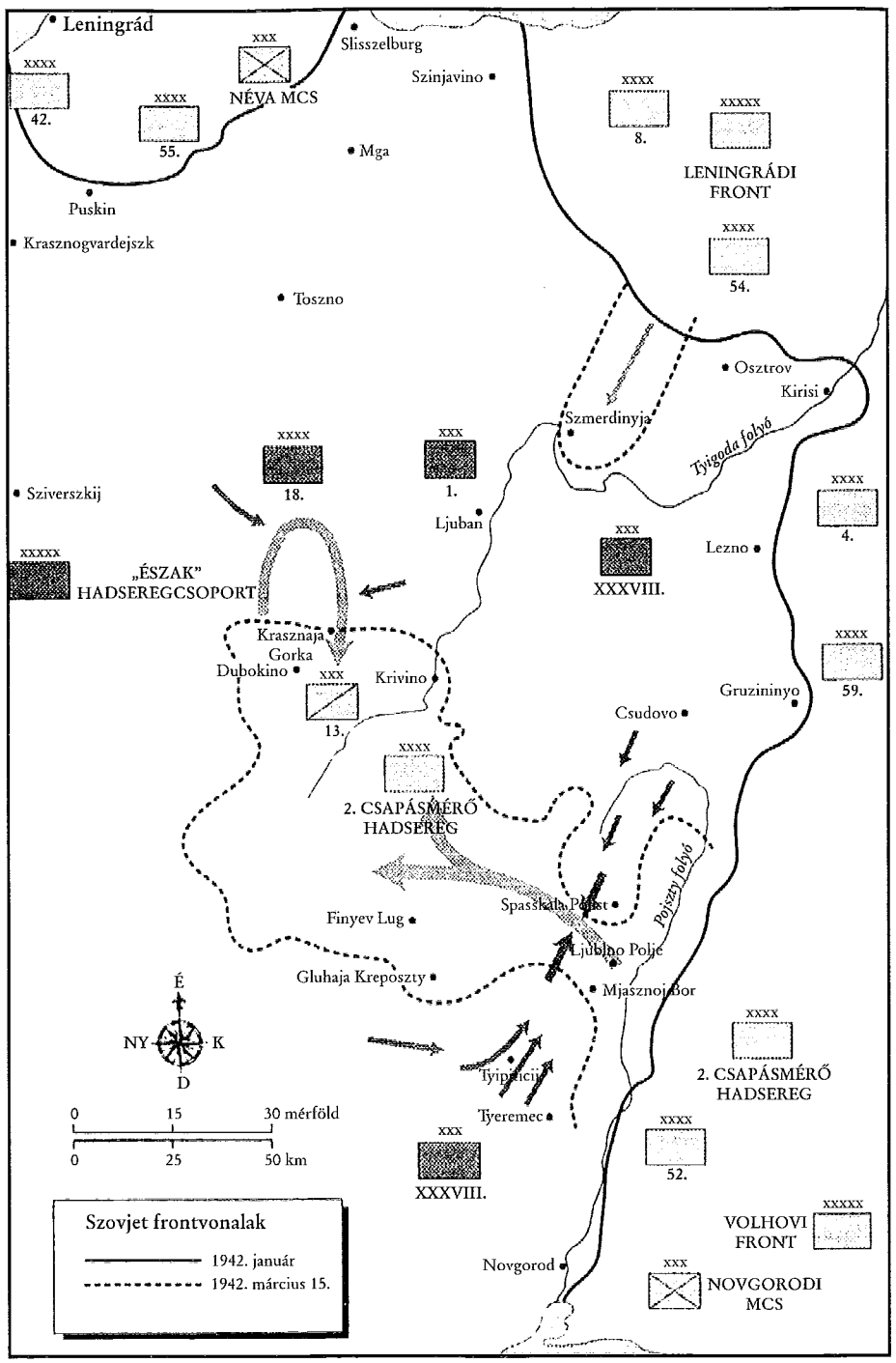

A szovjetek ljubani offenzívája, valamint a 2. csapásmérő hadsereg bekerítése és megsemmisítése, 1942. január–június.

selkedését és katonai inkompetenciáját csak a beosztott parancsnokok és a katonák iránt tanúsított könyörtelensége múlta felül. A rettegett Mehlisz a volhovi frontvonal mentén érte el jól megérdemelt hírnevét, mint a katonai katasztrófa előhírnöke.

A Vörös Hadsereg kudarca

A csapatok több napig tartó pihentetése és feltöltése után, január 13-án Mereckov 2. csapásmérő hadserege, 59., 4. és 52. hadserege, valamint Hozin 54. hadserege folytatta az offenzívát – ezúttal szinte teljesen egyszerre, megfelelő tüzérségi előkészítést követően. A lőszerkészlet azonban még így sem volt elegendő az új támadás fenntartásához. A 2. csapásmérő hadsereg sávjában a másfél órás tüzérségi tűz és az azt követő szárazföldi támadás szétzúzta a német csapatokat a XXXVIII. hadtest 126. és 215. hadosztályainak találkozásánál, és pánikot okozott a nyugatról frissen érkezett 126-osok soraiban. A január 13-ától 16-áig tartó heves harcokban a hadseregnek sikerült kisebb ékeket vernie a német védelembe a Volhov és Tyigoda folyóktól nyugatra. Azonban nem sikerült elfoglalniuk a kulcsfontosságú német megerődített támpontokat a folyó nyugati partján, és mélyebben behatolni a német védelmi vonalba, elsősorban azért, mert Mereckov és hadseregparancsnokai ismét csak képtelenek voltak koncentrálni a támadó erőket. A 2. csapásmérő hadsereg szárnyain a 4. és 52. hadseregek sem értek el eredményt, és január 14–15-én kénytelenek voltak átmenni védelembe.

Fedjunyinszkij 54. hadserege január 13-án reggel szintén teljes erővel támadott, ám azonnal beleütköztek a XXVIII. hadtest 269. gyaloghadosztályába, melyet a 223. és 291. gyalog- és a 12. páncéloshadosztály egységei is támogattak. Bár Fedjunyinszkij erőinek január 17-én sikerült elfoglalniuk Pogosztyét, nem törték át a német védelmet, a jelentések szerint azért, mert Fedjunyinszkij a *Sztavka* többször is megismételt utasítása ellenére sem koncentrálta erőit, inkább egy 30 kilométeres fronton szétszóródva támadott. A vezérkar szerint a kudarc oka a gyenge vezetés; ez arra késztette Sztálint, hogy január végén a hatékonyabb parancsnoki rendszer kialakítása érdekében szétbontsa Fedjunyinszkij egységét 54. és 8. hadseregre. Az A. V. Szuhomlin vezérőrnagy vezette új 8. hadsereg magában foglalta az 54. hadsereg egykori jobbszárnyát a Ladogától délre. Szuhomlin hadseregének, illetve a balszárnyon az 54. hadseregnek kellett szétzúznia a német védelmet Lodva körzetében, Szinjavinótól keletre, majd a nyugati Toszno felé to-

vábbhaladva felvenni a kapcsolatot az 55. hadsereg egységeivel, melyek közben északnyugati irányból támadják a települést. A *Sztavka* nem változtatott Fedjunyinszkij feladatán. Az 54. hadseregnek Pogosztyétól kellett délnyugat felé nyomulnia, Ljubannál felvenni a kapcsolatot a 2. csapásmérő hadsereggel, és megsemmisítenie a német erőket Ljubannál, Csudovónál és Kirisinél. Azonban egyik hadsereg sem járt sikerrel.

Január 17-én, ugyanazon a napon, amikor Fedjunyinszkij csapatai elfoglalták Pogosztyét, Klikov 2. csapásmérő hadserege folytatta a támadást. A több mint 1500 légi bevetéssel támogatott hadsereg a Volhov folyó bal partján áttörte a németek első védelmi vonalát, előrenyomult 5–10 kilométert, és olyan helyzetet teremtett, melyet Mereckov megfelelőnek talált az előny kiaknázására. A támadóerőknek azonban most sem sikerült elfoglalni a német védelem kulcsfontosságú pontjait, az időjárás pedig elromlott, és az offenzíva súlyos veszteségek után megtorpant.[5] Január 21-én, a négy napig tartó újjászerveződés és az erősítések fogadása után a 2. csapásmérő hadsereg folytatta a küzdelmet, ezúttal a Szpaszkaja Poliszty-i, mosztkiji, zemticiji és Mjasznoj Bor-i német erősségekre koncentrálva a sekély beszögellés alapjainál.

Mereckovnak január 23–24-én éjszaka végre sikerült meggyőznie magát arról, hogy Klikov erői elég nagy rést ütöttek a német védelemben a helyzet kiaknázásához. Másnap reggel Ny. I. Guszev vezérőrnagy XIII. lovassági hadteste a 25. és 87. lovassági hadosztályokkal, valamint a mellékük rendelt lövészhadosztállyal (az 59. hadseregből) átnyomult a keskeny résen a német hátsó vonalak felé. Azonban amint Guszev lovassága és Klikov gyalogsága átjutott a folyosón, a német XXXXI. gépesített hadtest és a XXXVIII. hadtest sietve összevonta erőit az áttörés szárnyainak biztosítására, és sikerült a szovjet csapatokat a Ljubantól délre elterülő erdős mocsárban tartaniuk. Az 59. és 52. hadseregek megszállott módon küzdöttek a rés kiszélesítéséért a 2. csapásmérő hadsereg áttörési pontjánál, ám egyik oldalon sem sikerült elfoglalniuk a német erődített támpontokat.

Kecsegtető célpont

Mereckov offenzívája január végén ismét megtorpant, és ezúttal körülbelül 30 000 szovjet katona került bizonytalan helyzetbe a németek hátsó vonalainál. Mereckov szempontjából ez a haderő ideális pozícióban helyezkedett el a legfőbb cél teljesítéséhez, de csak akkor, ha sikerül megerősítenie, és biztosítania az utánpótlási vonalakat. A németek

szemszögéből nézve a nagy szovjet haderő ugyan fenyegetést jelentett a teljes német védelemre Leningrádtól délre, ugyanakkor azonban csábító célpontot nyújtott a megsemmisítésre, de csak ha bezárva tudják tartani, és elvágják logisztikai köldökzsinórját.

Mereckov január 27-én újjászervezte erőit, és elrendelte a kulcsfontosságú német támpontok bevételét a rés szárnyain, valamint a betörés kiszélesítését. A betörés szűk keresztmetszetében a 2. csapásmérő hadseregnek meg kellett támadnia a német támpontokat, és elfoglalnia Ljubant, összhangban Fedjunyinszkij 54. hadseregének északi támadásával. Klikov a terv végrehajtására három műveleti csoportot formált a 2. csapásmérő hadseregből. Az első kettőnek (I. T. Korovnyikov vezérőrnagy és Zsiljcov ezredes parancsnoksága alatt) a német támpontokat kellett felszámolniuk Szpaszkaja Polisztynál és Zemticijnél, aztán legyező alakban szétterülve behatolni a német hátsó vonalak közé a harmadik műveleti csoporttal együtt. Ezzel egy időben Guszev lovassági hadteste elfoglalja Ljubant, míg Mereckov többi hadserege a front más pontjain indít támadást.

Fájdalmasan lassú előrenyomulás

A 2. csapásmérő hadsereg támadása Szpaszkaja Poliszty és Zemticij ellen azonban ismét kudarcot vallott.[6] Klikov haderejének maradéka betört a két támpont között, és 75 kilométeres előrenyomulás után csatlakozott Guszev lovasságához. Most már több mint 100 000 orosz katona tartózkodott a német frontvonal mögött, készen arra, hogy meginduljanak Ljuban felé, amivel a ljubani, csudovói és kirisi szektorokban tartózkodó német egységek túlélését fenyegették. Azonban mivel a hadsereg nem tudta elfoglalni Szpaszkaja Polisztyot, és a jeges mocsarak és tőzeglápok közötti mozgás nagy nehézségeket okozott, a szovjetek beragadtak, a német erők pedig továbbra is bezárva tartották őket.

Küchler Busch 16. hadseregére bízta a betörés déli szárnyának védelmét, míg az északi szárnyért Lindemann 18. hadserege vállalta a felelősséget.[7] Az előbbi XXXVIII. hadteste erős védműveket épített ki Mjasznoj Bortól délre és Zamosjénél, az utóbbi I. hadteste pedig ugyanezt tette Szpaszkaja Polisztynál, Mjasznoj Bornál és Ljubantól délre. Az I. hadtest február első napjaiban bekerítette a kiszögellés északi felét a 225., a 212., a 254., a 61. és a 215. gyaloghadosztályokkal és az SS-rendőrhadosztállyal, miközben a XXXVIII. hadtest a déli ol-

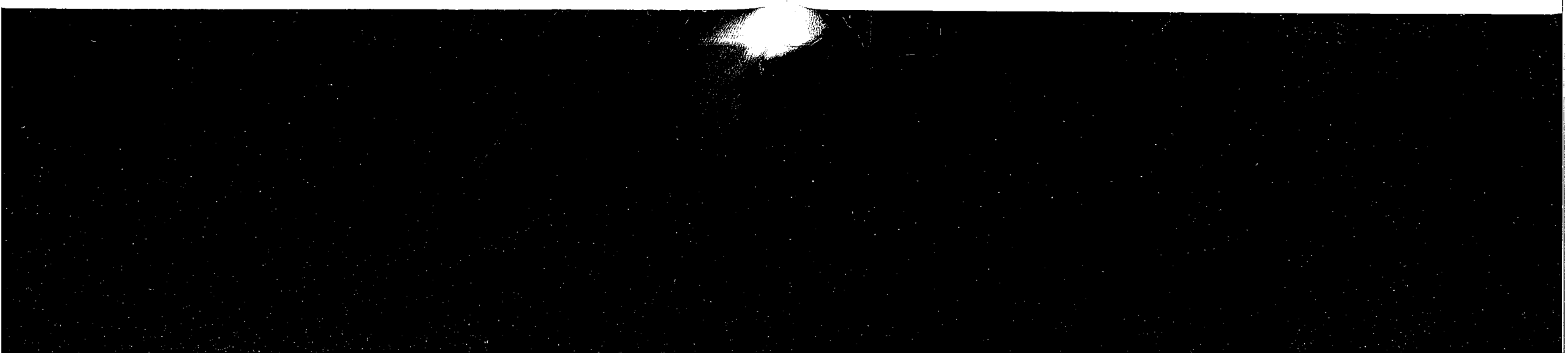

dalt biztosította a 285. és 126. gyaloghadosztályokkal, valamint a 20. gépesített hadosztállyal.

A *Sztavka* február elején a Volhovi fronthoz küldte A. V. Kruljevet, a helyettes logisztikai védelmi népbiztost, hogy segítsen megoldani Mereckovnak az állandóan fennálló logisztikai problémákat. Mereckov Sz. V. Rozsinszkij ezredes parancsnoksága alatt megalakított egy különleges rohamcsoportot a 11. lövészhadosztályból és a 22. harckocsidandárból, és utasította az egységet, hogy intézzen támadást a német támpontok ellen Ljubino Poljénél és Mosztkijnál, Szpaszkaja Polisztytól délre. Rozsinszkij rohamcsoportja február 12-én elfoglalta a két támpontot, kitágította a rést 14 kilométeresre, és Mereckov friss csapatokat vezényelhetett a kiszögellésbe azzal a paranccsal, hogy támogassák a ljubani előretörést. Február 19-én a 2. csapásmérő hadsereg 327. és 46. lövész-, valamint 80. lovassági hadosztálya, továbbá a 39. és 42. sízászlóaljak megindultak az északi Ljuban felé, útközben átkarolva és elfoglalva a német 291. és 254. gyaloghadosztályok védelmi állásainak találkozásánál lévő Krasznaja Gorkát. Klikov ezután utasította a két hadosztályt, hogy foglalják el az alig 10 kilométerre lévő Ljubant, a lovasság és a síalakulatok pedig vágják el a Leningrád–Ljuban vasútvonalat Rjabovónál, Ljubantól 10 kilométerre északnyugatra.

A 2. csapásmérő hadsereg előrenyomulása Ljuban felé komoly veszélyt jelentett a német védelmi állásokra, mivel fennállt a fenyegetés, hogy az I. hadtestet elvágják a 18. hadsereg többi részétől, megsemmisítik, és ezzel megnyílik az út Leningrád felé. Azonban az I. hadtest 291. gyaloghadosztálya és a Haenicke-csoport megtámadták a kis betörés szárnyait, február 27-én visszafoglalták Krasznaja Gorkát, majd Rjabovóban bekerítették a szovjet 327. lövész- és 80. lovassági hadosztályt.[8] Bár a körülzárt szovjet erők nagy részének sikerült megmenekülnie, a németek március 15-éig állítólag 6000 orosz foglyot ejtettek.

Február végére Mereckov erői sorozatos próbálkozások után végképp kudarcot vallottak a kirisi, ljubani és csudovói szektorokban lévő német erők felszámolásával, illetve a leningrádi blokád megszüntetésével. Kudarcot vallottak, mert frontálisan támadták a német védelmi pontok bonyolult hálózatát, ráadásul szétszórták csapataikat, és nem biztosítottak nekik megfelelő tüzérségi és logisztikai támogatást. A front ismétlődő kudarcai miatt Sztálin február közepén Mereckov parancsnokságára küldte Vorosilov marsallt és G. Malenykovot, a GKO tagját, hogy felügyeljék az új offenzíva terveinek kidolgozását. Velük együtt megérkezett A. A. Vlaszov altábornagy is, aki a 20. hadsereg parancsnokaként nemrégiben tüntette ki magát a Moszkvától nyugatra

folyó harcokban, és akit a *Sztavka* Mereckov helyettesévé nevezett ki. Február 28-án a *Sztavka* utasította Vorosilovot, Mereckovot és Hozint, hogy vázoljanak fel egy új tervet a ljubani és csudovói körzetekben állomásozó német csapatok megsemmisítésére.

Vorosilov kész terve szerint a 2. csapásmérő hadseregnek egy öt lövészhadosztályból, egy lovassági hadosztályból és négy lövészdandárból álló, páncélosokkal és tüzérséggel támogatott rohamcsoporttal támadást kell indítania az északnyugati Ljuban felé. A rohamcsoport elvágja a Leningrád–Ljuban vasútvonalat, felveszi a kapcsolatot az 54. hadsereggel, majd bekeríti és megsemmisíti a német egységeket a ljubani és csudovói körzetekben. Fedjunyinszkij 54. hadserege – megerősítve a friss IV. gárdalövészhadtesttel és Szuhomlin 8. hadseregével – észak és nyugat felől támadja meg Ljubant.

Ezzel párhuzamosan a most már I. T. Korovnyikov vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló 59. hadsereg a Csudovót védő német egységeket támadja meg és számolja fel. A Leningrádi front légierejének nagy része a március 4-én, négy szektorban egyszerre meginduló offenzívát megelőzően a német védelmi állásokat és hátsó lépcsős létesítményeket fogják támadni. Az összevont haderő terv szerint, 4-én megindította az akciót, ám most is csak korlátozott eredményeket ért el az erős német ellenállással szemben. Több napig tartó, heves harcok után, március 15-én Fedjunyinszkij hadserege végül elfoglalta a német 269. gyaloghadosztály védelmi állásait Pogosztye mellett, és 22 kilométert nyomult előre délnyugat felé, 10 kilométerre megközelítve Ljubant. Azonban a német 5., 93., 217. és 21. gyaloghadosztályok gyors reakciója március 31-én sikeresen megakasztotta Fedjunyinszkij hadseregét. A többi szovjet támadás is teljes kudarccal zárult.

Miközben Mereckov és Vorosilov a márciusi offenzívájukat hajtották végre, az „Észak" hadseregcsoport saját ellencsapására készült. Hitler és Küchler március 2-ai megbeszélése során a Führer utasította hadseregcsoport-parancsnokát, hogy március 7-e és 12-e között hajtson végre egy műveletet, melynek keretében zárja le a rést, kerítse be a ljubani szovjet haderőt, és ezzel párhuzamosan egy ellencsapással szabadítsa fel a Gyemjanszkban bekerített német csapatokat.[9] Küchler támadásának célja a két keskeny, hóval borított szovjet utánpótlási útvonal volt (fedőnevükön Erika és Dora), melyek a 2. csapásmérő hadsereg és a Volhov folyó mentén húzódó szovjet front között haladtak át a 10 kilométeres résen. Hitler 5–10 napot adott Küchlernek az OKH által „Ragadozó" *(Raubtier)* hadműveletnek elkeresztelt ellencsapás megtervezésére. Ha a művelet sikerül, meghiúsítják a 2. csapásmérő had-

sereg támadását Ljuban ellen, és teljesen bekerítik Klikov elszigetelt hadseregét. Bár az „Észak" hadseregcsoport március 9-én már készen állt a támadásra, Küchlernek egy napig késleltetnie kellett a műveletet, mivel a Luftwaffét lekötötték a szovjetek támadásai Holmnál.[10]

A hadművelet csikorogva megtorpan

A 18. hadsereg március 15-én, reggel 07.30-kor indította meg az ellencsapást, amikor is két, összesen öt hadosztályból álló, erős légi támogatást élvező rohamcsoport támadást indított a 2. csapásmérő hadsereg betörésének kiindulási vonalánál elhelyezkedő Szpaszkaja Polisztytól és Zemticijtől Ljubino Polje felé. Az északi rohamcsoport (benne az I. hadtest SS-rendőrhadosztályával, valamint a 61. és 121. gyaloghadosztályokkal) az első napon 3 kilométert haladt előre; a déli rohamcsoport (benne a XXXVIII. hadtest 58. és 126. gyaloghadosztályával) ugyanakkor egy kilométert. Kétnapos, fájdalmasan lassú előrenyomulás után a mocsaras terepen, erős ellenállásban, az északi harccsoport március 18-án átvágta az Erika utat, másnap pedig a déli Dora utat is. A két csoport egységei március 20-án találkoztak, és ezzel csapdába ejtették a 2. csapásmérő hadsereget a Ljubantól délre elterülő fagyos pusztaságon. Bár sikeresen „rácsukták az ajtót" a 2. csapásmérő hadseregre, a 18. hadsereg március 23-án azt jelentette az OKH-nak, hogy lehetetlen megakadályozni az oroszokat Ljuban elfoglalásában, mert egyszerűen nincs elég emberük. Ráadásul a 18. hadsereg balszerencséjére a szovjetek úgy helyezték el páncélosaikat, hogy folyamatosan tűz alatt tudták tartani az Erika utat, vagyis megakadályozták a németeket az elfoglalásában, és véres senki földjévé változtatták a területet.

Mereckov a német ellencsapásra saját ellencsapásával válaszolt, az összes tartalékát bevetve Ljubino Polje felé indult. Március 27-ére a kétségbeesett és költséges támadásokkal sikerült kivájni egy keskeny és bizonytalan folyosót a 2. csapásmérő hadsereg számára Mjasznoj Bor faluja mellett. Közben Küchler felmentette a XXXVIII. hadtest parancsnokát, amiért nem foglalta el az Erika utat, Hitler pedig – Küchler tiltakozása ellenére – az 58. gyaloghadosztály parancsnokának leváltását követelte. A 2. csapásmérő hadsereg napokon belül visszafoglalta a Dora utat, és kiépített egy új utánpótlási vonalat. Április elején azonban beköszöntött az esős idő *(raszputyica)*, az utak járművekkel járhatatlanná váltak, és a német tűzfüggöny mindenfajta mozgást megakadályozott a 3-4 kilométer széles folyosóban. Napokon belül az Erika és a Dora út is víz alá került, és a 2. csapásmérő hadsereg kezdett kifogyni a munícióból, az üzemanyagból és az élelemből, valamint a hadseregen belüli irányítás és kommunikáció is ellehetetlenült. Ezek a körülmények megakadályoztak minden hadműveletet, így a Leningrádi és Volhovi frontoknak nem maradt más választásuk, mint április végén leállítani az offenzívát, beásni a csapatokat, és várni a kedvezőbb időjárást, hogy folytathassák a támadást vagy megmentsék a 2. csapásmérő hadsereget.

Újjászerveződés

Hozin ekkor megkérte Sztálint, hogy a körzetben tevékenykedő haderők irányítását vonja össze a Leningrádi front alá. Sztálin Saposnyikov tiltakozása ellenére helyt adott a kérésnek, és a *Sztavka* április 23-án elrendelte a Leningrádi és Volhovi frontoknak, hogy egyesüljenek egy nagy Leningrádi fronttá, amely a Leningrádi és a Volhovi haderőcsoportból áll. A *Sztavka* L. A. Govorjov altábornagyot, az 5. hadsereg egykori parancsnokát nevezte ki a Leningrádi haderőcsoport élére, amely a 23., 42. és 55. hadseregekből, valamint a tengermelléki és Néva műveleti csoportokból állt. Hozin visszavette a Leningrádi front parancsnokságát, és vele együtt a Volhovi haderőcsoportét is, amely a 8., 54., 4. hadseregeket, a 2. csapásmérő hadsereget, az 59. és 52. hadseregeket, valamint a IV. és VI. gárdalövészhadtestet és a XIII. lovassági hadtestet egyesítette. Mereckov lett Zsukov nyugati irány parancsnokságának helyettes parancsnoka.

Bár azért hozták létre, hogy egyszerűbbé tegye a leningrádi és ljubani körzetek egységeinek irányítását, az új haderőszerkezet csak még jobban összezavart mindent. Alig néhány nappal korábban, április 20-án Mereckov – Sztálin beleegyezésével – a katlanba küldte helyettesét, Vlaszov tábornokot, hogy vegye át a 2. csapásmérő hadsereg vezetését a gyengélkedő Klikov tábornoktól. Vlaszov feladata az volt, hogy leheljen életet a 2. csapásmérő hadsereg offenzívájába, vagy mentse ki a csapatokat szorult helyzetükből.

A Volhovi frontnak négy hónapon át tartó, heves harcok árán, nehéz terepen és borzalmas időjárási körülmények között sikerült áttörnie a német védelmet, bejuttatni egy teljes hadsereget az ellenséges vonalak mögé, és bekerítéssel fenyegetni a német I. hadtestet. Azonban a németek szakszerű és elszánt védekezése, valamint a vezetési, támogatási és logisztikai problémák sokasága megakadályozta a szovjet erőket a

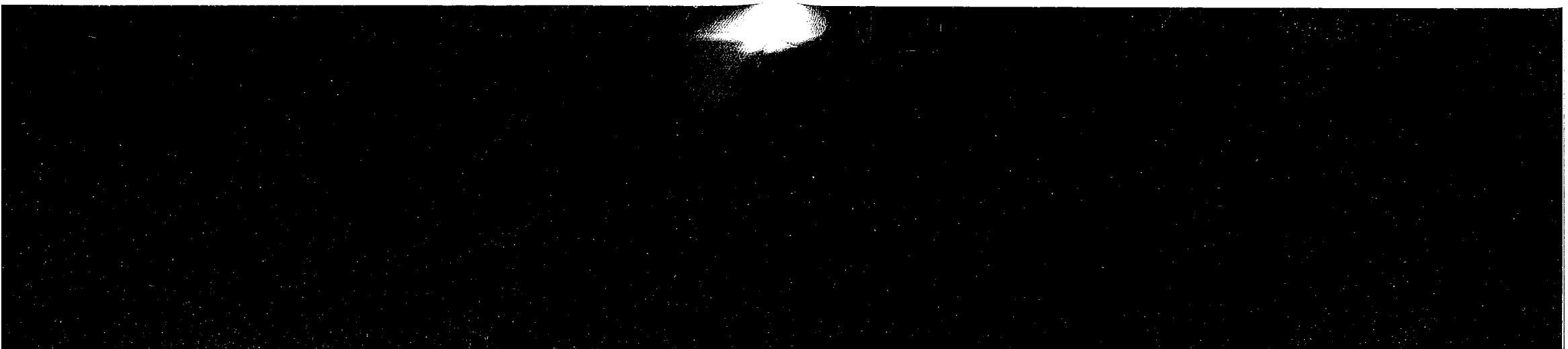

lehetőség kiaknázásában, és csapdába juttatta a 2. csapásmérő hadsereg több mint 100 000 katonáját a Mjasznoj Bortól nyugatra húzódó mocsarakban.

A leningrád–volhovi offenzíva ugyan nem elégítette ki a *Sztavka* elvárásait, az Északnyugati front viszont már jóval nagyobb sikereket ért el a leningrád–novgorodi offenzívában. Kurocskin frontja azonban még így is elmaradt a főparancsnokság ambiciózus terveinek teljesítésében. V. I. Morozov altábornagy 11. hadserege január 7-én kezdte meg előrenyomulását a Sztaraja Rusza-vonalnál, a front jobbszárnyán. Morozov hadereje áttörte a német védvonalat, és két nap alatt csaknem 60 kilométert haladt, elérve Sztaraja Rusza keleti külvárosát. A sízászlóaljak kikerülték a német erődített támpontokat, a várostól északra átkeltek a befagyott Ilmeny-tavon, és elvágták a Sztaraja Ruszából Simszkbe vezető utat, miközben a többi egység délen, a Lovat folyó mentén beásta magát. A hadsereg támadása azonban ezt követően eredménytelenül pattant vissza az erős német védelemről.

Ny. E. Berzarin vezérőrnagy 34. hadserege Gyemjanszknál indított támadást január 7-én, aztán áttörte a német védelmet, és nagyon lassú ütemben nyomult előre az erős hóviharban, balszárnyán a Kalinyini front 3. csapásmérő hadseregével. A két haderő elérte Gyemjanszktól délre Vatolinót és Molvoticijt, és déli irányból átkarolta a városban állomásozó német II. hadtestet. Miután a németek heves ellenállása Gyemjanszktól délre megtorpanásra késztette erőit, Kurocskin utasította a csapatokat, hogy kerüljék ki a védelmi állásokat és vágják el az összeköttetést.

Kurocskin hadseregei január végére szinte teljesen bekerítették a II. hadtestet Gyemjanszkban, a körbezárt csapatokat csupán a keskeny ramusevói folyosó kötötte össze a 16. hadsereg Sztaraja Ruszában állomásozó főerőitől. A Vörös Hadsereg egységei addigra szétrombolták a 16. hadsereg frontját Sztaraja Rusza és Osztaskov között, így az oroszok és Szmolenszk között csupán néhány, egymással összeköttetésben nem álló támpont állt a várostól északnyugatra. Kurocskin erői tehát Gyemjanszkot és Sztaraja Ruszát fenyegették, míg a Kalinyini front 3. csapásmérő hadserege bekerítette a német csapatokat Holmban.

A *Sztavka* azonban felismerte, hogy a leningrád–novgorodi offenzíva sikere attól függ, el tudják-e foglalni Gyemjanszkot és Sztaraja Ruszát. Ennek megfelelően január 26-án megerősítette az Északnyugati frontot az 1. csapásmérő hadsereggel, valamint az I. és II. gárdalövészhadtesttel, és utasította Kurocskint, hogy vegye be mindkét várost. A tábornok 34. hadseregének és a két erősítésként érkező lövészhadosztálynak kellett befejeznie a gyemjanszki német erők teljes bekerítését, miközben az 1. csapásmérő hadsereg és a 11. hadsereg Szolcij és Simszk felé előrenyomulva elvágja a Novgorodban és Sztaraja Ruszában védekező német erők összeköttetését. Január 29-én az I. és II. gárdalövészhadtestek észak felől, a 34. hadsereg és a 3. csapásmérő hadsereg pedig délről támadták meg a ramusevói folyosót. Csaknem egy hónapnyi véres, átláthatatlan csatározás után, február 26-án a két haderő Zalucsje mellett egyesült, és ezzel 70 000 német katona került csapdába a gyyemjanszki katlanban.[11]

Gyemjanszk bekerítése után a *Sztavka* a körbezárt német csapatok mielőbbi megsemmisítésére, majd azt követően a leningrádi blokád áttörését tervező Leningrádi és Volhovi frontok megsegítésére utasította Kurocskint. Ez azt jelentette, hogy Kurocskinnak fel kellett számolnia a II. hadtestet, mielőtt a németek megerősítik állásaikat Gyemjanszk körül, és főként a *raszputyica* előtt. Hogy segítséget nyújtson Kurocskinnak, a *Sztavka* az irányítása alá rendelte a gyemjanszki hadműveletben résztvevő összes egységet, beleértve a Kalinyini front 3. csapásmérő hadseregét, a 34. hadsereget és az I. gárdalövészhadtestet is.[12] Kurocskin offenzívája, melynek során elit légideszantegységeket is bevetett kombinált légi–földi akciókban, március 6-ától április 9-éig tartott, és kudarccal ért véget.

A németek nagyszerűen védekeztek, és légi úton látták el utánpótlással bekerített egységeiket.[13] Ráadásul március 16-án az „Észak" hadseregcsoport a Seydlitz-harccsoportban összevont öt hadosztályt azzal az utasítással, hogy induljanak el Sztaraja Ruszából kelet felé, és mentsék fel a bekerített II. hadtestet. A Seydlitz-csoport március 20-án indította meg a támadást, a mocsaras terepen vívott többhetes harcot követően, április 21-én felvette a kapcsolatot a gyemjanszki haderővel, és Ramusevón keresztül létrehozott egy 4 kilométeres folyosót a II. hadtest és a 16. hadsereg főerői között. Kurocskin csapatai május 3-a és 20-a között fáradhatatlanul támadtak, megpróbálták bezárni a folyosót, ám minden próbálkozásuk kudarcot vallott, és súlyos veszteségeket szenvedtek. Az Északnyugati front szektorának frontszakasza május végén stabilizálódott a Lovat folyó mentén.[14]

A nagy stratégia

Bár a leningrád–novgorodi offenzíva látványos kudarccal végződött, mégis modellül szolgált a *Sztavka* elkövetkező műveletei – elsősorban Zsukov téli Sarkcsillaga – számára a régióban.

Akárcsak 1941 nyarán és őszén, a Vörös Hadsereg megmozdulásai északnyugati irányban szoros kapcsolatban álltak a többi helyen folyó kritikus műveletekkel. A leningrád–novgorodi offenzíva valójában csupán egyetlen szegmensét képezte a *Sztavka* jóval nagyobb szabású tervének, melynek célja mindhárom német hadseregcsoport legyőzése, a leningrádi blokád felszámolása és több elveszített város visszafoglalása – egyebek közt Szmolenszk, Brjanszk, Orjol, Kurszk, Harkov és Dnyepropetrovszk – volt.

A *Sztavka* végső célként azt tűzte ki maga elé, hogy visszavesse a német erőket a Narva–Pszkov–Vityebszk–Gomel vonalig, délen pedig a Dnyeper folyó mentén a Fekete-tengerig. Azonban amint azt a műveletek alakulása is bizonyította, ez a cél jóval meghaladta a Vörös Hadsereg lehetőségeit. A téli hadjárat folyamán Sztálin és a *Sztavka* már a kezdet kezdetétől túlzott optimizmust tanúsítottak, amely jól jellemezte stratégiai tervezésüket a háború későbbi szakaszában is. A képtelen katonai célok, az indokolhatatlan sietség, illetve a sikertelenségek miatti frusztráltság sok vérontás okozója lett, és komolyan ártott a szovjet háborús erőfeszítéseknek azzal, hogy megtizedelte a drága emberi és anyagi erőforrásokat, miközben azoknak türelmesebb vezetők sokkal nagyobb hasznát vehették volna.

A szovjet erők szokás szerint hatalmas veszteségeket szenvedtek. A Volhovi és Leningrádi frontok a balsikerű offenzíva során 308 367 ember veszítettek (ebből 95 064 meghalt, fogságba esett vagy eltűnt). Az Északnyugati front vesztesége újabb 245 511 fővel növekedett (88 908 halott, eltűnt vagy fogságba esett). Egyik frontnak sem sikerült elérnie a célját, ráadásul a 2. csapásmérő hadsereg elszigetelődött a Leningrádtól délkeletre fekvő befagyott mocsarakban. Az egyetlen pozitívum talán az lehetett, hogy az offenzíva jelentős veszteségeket okozott a német „Észak" hadseregcsoportnak is, és arra kényszerítette az OKH-t, hogy a keleti front más szektorainak kárára megerősítse a leningrádi és gyemjanszki régiókat. És végül a hadműveletek nagysága, intenzitása, időtartama és költsége egyértelműen azt mutatta, hogy Sztálin mindenképpen fel akarja számolni a leningrádi blokádot, és ennek érdekében mindent meg fog tenni.

A vezetés és ellenőrzés hiányosságai

Az offenzíva menete és végeredménye élesen rávilágított azokra a hibákra, melyeket Hozin, Mereckov és beosztott parancsnokaik követ-

tek el a tervezésnél és a kivitelezésnél. Mivel nem rendelkeztek tapasztalatokkal a nagyszabású offenzív műveletek lebonyolítása terén, nem használták ki számbeli fölényüket a csapatok koncentrálásával néhány kulcsfontosságú ponton, hibáikat azonban valamelyest tompítják a felülről kapott parancsok. Sztálin ugyanis pontosan ugyanarra utasította őket kicsiben, mint amit ők tettek nagyban. Ennek eredményeként a hadseregek sok esetben egymás után indították meg támadásukat a szomszédos szektorokban, majd a kudarcot vallott műveletek után ugyanott szerveződtek újra a következő támadáshoz. Az irányítás és a kommunikáció az egész offenzíva során rendszeresen összeomlott, a csapatok pedig nem kaptak megfelelő tűz- és logisztikai támogatást.

Mindent összevetve csalódást keltő kezdete volt ez az új évnek, ami így sötét kilátásokkal kecsegtetett a nyári hónapokra is. A legtragikusabb következmény mind közül az volt, hogy az offenzíva sikertelensége télen és tavasszal a reménytelen éhínség és nyomor szélére sodorta Leningrád védőit és polgárait.

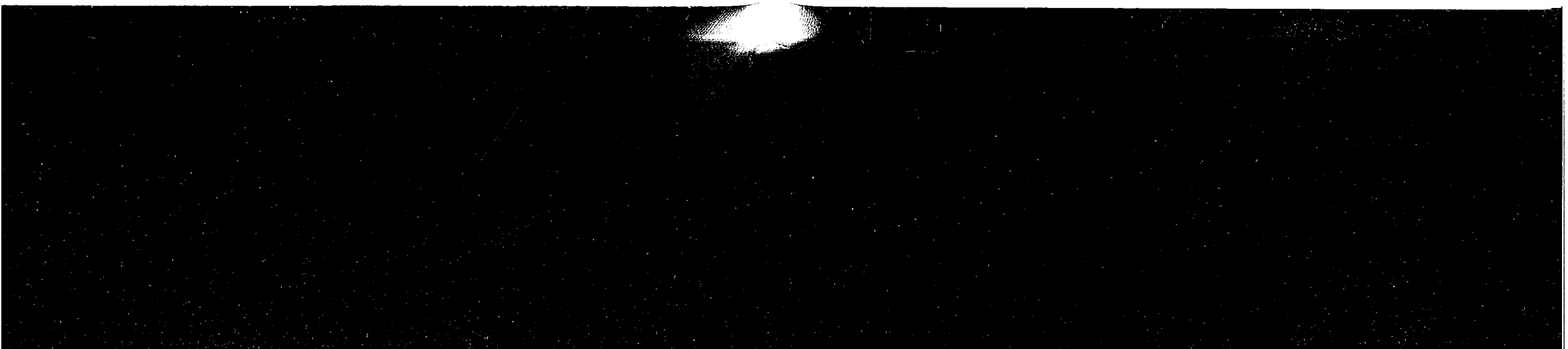

6. fejezet

MEGHIÚSULT REMÉNYEK

A *Sztavka* és Sztálin elkötelezték magukat Leningrád felszabadítása mellett, és a cél elérése érdekében 1942. május–augusztusban új offenzívát indítottak. A Vörös Hadseregnek azonban rá kell jönnie, hogy a lelkesedés és a létszámfölény nem kompenzálhatja a gyenge tervezést, valamint a vezetési és felszerelésbeli hiányosságokat. A németek kitartottak, visszaverték a Vörös Hadsereget, majd megindították az ellentámadást.

1942 áprilisának végén a Vörös Hadsereg téli offenzívája kifulladt és összeomlott, mielőtt még teljesíthette volna a *Sztavka* által kitűzött ambiciózus célokat. A nagyszabású hadművelet azonban megmentette Moszkvát, megfosztotta Hitlert a Barbarossa célkitűzéseitől és addig példa nélkül álló vereséget mért a Wehrmachtra. A Vörös Hadsereg sorozatos támadásai szétzilálták az egész frontot, az egységek a Leningrádi térségtől a Balti-tengerig teljes zűrzavarban gabalyodtak össze.[1] Magának a frontnak az elhelyezkedése – a számos kiszögelléssel és a német hátsó vonalak közé beékelődött szovjet seregekkel – jól illusztrálta az első hat hónap hadműveleteinek befejezetlenségét. Érthető módon sem Hitler, sem Sztálin nem fogadta el véglegesként a téli döntést, mindketten valamiféle rendellenességnek tekintették, amit majd nyáron orvosolni kell. Röviden mindkét fél a stratégiai kezdeményezés megszerzésére és a háború első hat hónapjában teljesítetlenül maradt feladatok befejezésére törekedett.

A *Sztavka* hosszas gondolkodás után úgy döntött, stratégiai védelembe vonul a létfontosságú nyugati irányban, mivel nyáron új támadásra számított Moszkva ellen, tavasszal pedig főként zavaró jellegű hadműveleteket indít Oroszország déli részén. Hitler ugyanakkor utasította a Wehrmachtot, hogy a „Dél" hadseregcsoport indítsa el a Sztálingrád és az olajban gazdag kaukázusi körzet elfoglalását célzó *Blau* hadműveletet. Az 1942. április 15-én kiadott 41. sz. Führer-direktíva meghatározta a június végén indítandó offenzíva paramétereit:

„Az első lépésben létfontosságú minden rendelkezésre álló erő összevonása egyetlen fő hadművelet végrehajtása érdekében a front déli szektorában, hogy megsemmisítsük az ellenséges csapatokat a Don folyótól nyugatra, majd elfoglaljuk a kaukázusi olajmezőket és a Kaukázus átjáróit."

A direktíva kitért az „Észak" hadseregcsoport nyári műveleteire is:

„Egyelőre elhalasztjuk Leningrád teljes bekerítését és Ingermannland [Oranienbaum] elfoglalását, amíg ezt a körülzárt területek körülményei vagy a szükséges haderő rendelkezésre állása lehetővé nem teszi."

Következésképpen az „Észak" hadseregcsoport feladata az volt, hogy a Volhov folyó nyugati partján lévő szovjet hídfőállások felszámolásával megszilárdítsa Leningrád körüli állásait. A dél-oroszországi hadművelet sikeres befejezése után az OKH meg akarta erősíteni az „Észak" hadseregcsoportot, hogy megindíthassa nyári offenzíváját. Küchler hadseregcsoportjára várt a feladat, hogy bevegye Leningrádot, felvegye a kapcsolatot a finn hadsereggel a Karéliai-földnyelven, és elfoglalja Oranienbaumot a *Nordlicht* terv keretében, melyet az „Észak" hadseregcsoport már a tél elején kidolgozott. Leningrád elfoglalása és a finnek elérése után az „Észak" hadseregcsoport 18. hadserege elvágja a szovjet vasúti összeköttetést Moszkva és Murmanszk között. Ezzel párhuzamosan a 16. hadsereg Gyemjanszkból délnyugat, a „Közép" hadseregcsoport 8. hadserege pedig Rzsevből északnyugat felé indul. A kettős támadás gyűrűbe zárja és megsemmisíti az Osztaskov–Holm–Toropec körzetek kiszögellésében állomásozó szovjet erőket, melyek Szmolenszket és a „Közép" hadseregcsoport hátsó vonalait fenyegették.

A *Sztavka* Sztálin stratégiájával összhangban májusban megindította a harkovi és krími offenzívákat. Azonban mindkét művelet katasztrofális kudarccal, a támadó haderők vereségével és teljes megsemmisülésével végződött. A német csapatok ezt követően bevették Szevasztopolt és a Kercs-félszigetet, kelet felé nyomultak az Északi-Donyec folyón keresztül, és június 28-án megkezdték a *Blau* hadműveletet, darabokra zúzva a Vörös Hadsereg védelmét Oroszország déli részén. A május és július közötti német győzelmek Harkovban, a Krímben és Dél-Oroszországban lehetővé tették az OKH számára, hogy a *Nordlicht* hadműveletre jelentős erőket csoportosítson át Leningrád körzetébe. Azonban a Leningrád és Gyemjanszk körül január és május között végrehajtott szovjet műveletek véget vetettek a németek azon reményének, hogy Gyemjanszkból északkelet felé előretörve bekeríthetik a várost. Viszont a kudarcot vallott szovjet leningrád–novgorodi offenzíva és Gyemjanszk felszabadítása a németek részéről tovább rontotta a szovjetek helyzetét az északnyugati irányban, és arra bátorította az „Észak" hadseregcsoportot, hogy új, nagyszabású offenzívákat indítsanak a körzetben.

Miközben Oroszország déli részében tomboltak a harcok, a *Sztavka* májusban elrendelte, hogy a Leningrádi front erősítse meg a város védelmét, hajtson végre helyi műveleteket az ostromló német sereg gyengítése céljából, és szabadítsa ki a németek csapdájából a Ljubantól délre megrekedt 2. csapásmérő hadsereget. Hozin, a Leningrádi front parancsnoka május 19-én azt javasolta a *Sztavká*nak, hogy frontja támadja meg a német erőket a Mga–Szinjavino kiszögellésben, és ezzel szüntesse meg a leningrádi blokádot. A *Sztavka* jóváhagyta Hozin tervét, és jelentős tartalékokat küldött neki az offenzíva végrehajtásához.[2]

Miközben új leningrádi offenzíváját tervezgette, Hozin Vlaszov csaknem teljesen körbekerített 2. csapásmérő hadseregének kiszabadítását is napirendre tűzte. Azonban mielőtt ennek végrehajtásához hozzáfoghatott volna, megegyezett a *Sztavká*val, hogy a friss IV. gárdalövészhadtesttel, melyet Mereckov a 2. csapásmérő hadsereg felmentésénél szándékozott bevetni, megerősíti az Északnyugati front gyemjanszki műveleteit. Vlaszov ostromlott hadseregének harcértéke addigra 70 százalék alá csökkent, ráadásul nem rendelkezett tankokkal, tüzérséggel, elegendő munícióval és élelemmel. A *Sztavka* ennek ellenére beleegyezett Hozin tervébe, és május 20-ára tűzték ki a 2. csapásmérő hadsereg kitörésének kezdetét. Vlaszov egysége az elkövetkező napokban több alkalommal is megpróbálta áttörni a gyűrűt, ám a német 18. hadsereg megerősítette a kordont, és minden kísérletet meghiúsított. A 2. csapásmérő hadsereg és a külső felmentő csapatok újra és újra próbálkoztak az áttöréssel, de a június első felében vívott kemény harcokban mindig kudarcot vallottak.

E csaták közepette, május 24-én Küchler utasította Lindemann 18. hadseregét, hogy hajtson végre egy műveletet Vlaszov hadseregének teljes bekerítésére. Lindemann a XXXVIII. és I. hadtestekre bízta a feladatot. A két hadtest a heves zivatarok miatti egynapos késlekedés után, május 30-án megkezdte közös hadműveletét a 2. csapásmérő hadsereg katlanjának alapja ellen. A XXXVIII. hadtest a súlyos veszteségek ellenére éjszaka is folytatta a támadást, és május 31-én, 01.30-kor felvette a kapcsolatot az I. hadtest egységeivel, valamint elvágta a létfontosságú Erika útvonalat.[3] A két hadtest május 31-én délre létrehozott egy folyamatos, kelet felé néző frontot, majd még ugyanazon a napon nyugat felé is kiépítették az állásokat. Vlaszov egykor büszke hadseregének csapdába esett maradványai június 4-én egy kétségbeesett támadással megpróbáltak kitörni kelet felé. A németek visszaverték a rohamot, melyet a Wehrmacht-katonák beszámolói szerint „részegek" indítottak ellenük. A német erők másnap egy nagyszabású támadást hárítottak keleti irányból.

Miután több telefonbeszélgetést is folytatott a főparancsnokokkal, köztük Mereckovval, Sztálin június 8-án visszaadta a Leningrádi front parancsnokságát Mereckovnak, utasította tábornokát a 2. csapásmérő hadsereg kiszabadítására, és segítségül odaküldte Vasziljevszkij tábornokot a vezérkartól.[4] Sztálin ezután kinevezte L. A. Govorjov altábornagyot, Hozin helyére a Leningrádi front élére, az utóbbit pedig átvezényelte a Nyugati fronthoz, a 33. hadsereg parancsnoki posztjára. Mereckov június közepén több kísérletet is tett a 2. csapásmérő hadsereg felmentésére, de mindegyik kudarccal végződött. A német erők módszeresen pusztították a körbezárt hadsereget, június közepéig a jelentések szerint 15 000 foglyot ejtettek a folyosó keleti végében, június 28-áig pedig további 33 000-et. Július 12-én maga Vlaszov is fogságba esett. A hivatalos szovjet számadatok május 13-a és július 10-e között 94 751 fős veszteségről szólnak – ebből 54 774 fő meghalt, fogságba került vagy eltűnt, a legtöbben Vlaszov egységéből.

Mivel a *Blau* hadművelet már javában tartott, és igen sikeresnek tűnt, a németek egy új offenzíva tervezésébe kezdtek a leningrádi régióban. Küchler június 30-án tájékoztatta Hitlert a Führer főhadiszállásán, ismertette vele a *Nordlicht*on kívüli offenzív lehetőségeket, melyekre a hadserege alkalmas lenne. Ezek közül kettőre Leningrád körzetében került volna sor.[5] Az első, a *Moorbrand* (Tőzegtűz) hadművelet célja a Kirisitől nyugatra lévő pogosztyei kiszögellés felszámolása volt, melyet még mindig a szovjet 54. hadsereg tartott, vagy a Volhov folyótól nyugatra lévő szovjet haderő teljes megsemmisítése. A második, *Bettelstab* (Koldusbot) fedőnevű művelettel a szovjet hídfőt számolták volna fel Oranienbaumtól délre. Küchler július 1-jén, amikor visszatért parancsnokságára, további részletekkel bővítette a terveket, és utasította törzsét, hogy kezdjék meg az előkészületeket először a *Moorbrand*hoz, majd a *Bettelstab*hoz. Az OKH július 2. és 23. között Szevasztopolból Leningrádba vezényelte *Dora, Gamma* és *Karl* elnevezésű ostromütegeit, hogy segítsenek a kronstadti erőd porig rombolásában.

Hitler július 23-án, a 45. számú Führer-direktívában új utasításokkal látta el a Wehrmachtot a nyári hadműveletekre vonatkozóan.[6] A direktíva még egy offenzív lehetőséget tartalmazott az „Észak" hadseregcsoport számára – ez volt a *Feuerzauber* (Tűzmágia) hadművelet, mely szerint Küchler hadseregcsoportjának szeptember elejére be kellett volna vennie Leningrádot. Hitler ezért a Krímből északra

csoportosította Erich von Manstein tábornok 11. hadseregének parancsnokságát, valamint öt gyaloghadosztályt, hogy ezekkel az egységekkel, valamint a már odaküldött nehéztüzérséggel megerősítse a 18. hadsereget. Az OKH egy héttel később átnevezte a *Feuerzauber*t *Nordlicht* hadműveletre.[7] Hitler utasította Küchlert, hogy „rövid időn belül" hajtsa végre a *Moorbrand* és *Bettelstab* hadműveleteket, mielőtt még belekezdene a *Nordlicht*be, és szeptember elejére mindegyiket fejezze is be.

Mivel mindezek a műveletek jóval meghaladták a hadseregcsoport lehetőségeit, Küchler meggyőzte Hitlert és az OKH-t, hogy halasszák el a *Battelstab*ot a *Nordlicht* sikeres befejezéséig.[8] Augusztus 23-án Mansteinre ruházta a *Nordlicht* felelősségét, és utasította a tábornokot, hogy a neki megfelelő módon hajtsa végre a tervet a friss 11. hadsereggel. A lényeg, hogy vegye fel a kapcsolatot a finn hadsereggel, és „rombolja porig Leningrádot". Hogy a parancsokat mindenképpen végrehajtsák, Hitler Manstein erőit az „Észak" hadseregcsoport helyett közvetlenül az OKH alá rendelte. A finn hadsereg a Karéliai-földnyelvről tüzérségi támogatással fog segíteni, és megtévesztő támadást indít Leningrád ellen.

A Vörös Hadsereg helyi offenzívái

Miután a németek június végén megsemmisítették a 2. csapásmérő hadsereget, a *Sztavka* és a Leningrádi front a nyár közepén megújult német offenzívára számított a leningrádi körzetben. A szovjet hírszerzés július elején német csapatösszevonásokról tett jelentést Szinjavino és Csudovo körzetében, ami valószínűleg egy nagyszabású volhovi támadást jelzett előre. Hogy megelőzze a német támadást és kikövezze az utat saját átfogó offenzívája előtt, Govorjov frontja július végén és augusztus elején számos kisebb, helyi akciót folytatott le a Leningrádtól délre elhelyezkedő német erők ellen. Július 20-án a 42. hadsereg indított támadást a sztaro–panovói szektorban, három nappal később pedig az 55. hadsereg a potrulovói és jam-izsorai szektorokban. Bár ezek költséges és eredménytelen csatározások voltak, Govorjov az 55. hadsereg műveleteit csak augusztus 4-én, a 42. hadseregét pedig augusztus 26-án állította le. Bár az ikeroffenzívával nem ért el semmit, arra kényszerítette a német 18. hadsereget, hogy újabb csapatokat vezényeljen a veszélyeztetett szektorokba.[9]

A német védelem Szinjavinónál

A növekvő félelem a küszöbönálló Leningrád elleni offenzíváktól arra kényszerítette a *Sztavká*t, hogy azt követelje Govorjov és Mereckov frontjaitól, egy saját nagyszabású művelettel előzzék meg a német támadást, és ha lehetséges, törjék át a blokádot. A *Sztavka* és a két front a Ladoga-tótól délre lévő Slisszelburg–Szinjavino–Mga kiszögellést választotta célpontul. A tervek szerint a Leningrádi és Volhovi frontoknak – a balti és Ladoga-flotta támogatásával – koncentrikus támadásokkal kellett legyőzniük és megsemmisíteniük a kiszögellésben állomásozó német erőket, és helyreállítaniuk a földi kommunikációt Leningráddal. A *Sztavka* reményei szerint ezzel elejét vehetik egy keleti német offenzívának, és elvonhatják a német tartalékokat Sztálingrád körzetéből.

Govorjov és Mereckov nehéz feladat előtt álltak, mivel Lindemann 18. hadserege erős és mély védelmet épített ki a szinjavinói „zsáknak a szájában", illetve annak környékén. A hadsereg erőinek zöme Leningrádtól délre és a Mga–Szinjavino kiszögellésben koncentrálódott.[10] A XXVI. hadtest 227. és 223. gyaloghadosztálya védte a kiszögellés keleti szárnyát, szemben a Volhovi front 8. hadseregével. Tőle balra, a Néva folyó mentén az L. hadtest SS-rendőrhadosztálya nézett farkasszemet az oroszok Néva műveleti csoportjával, jobbra pedig az I. hadtest 96. gyaloghadosztálya védekezett. A szinjavinói erődített támpontra alapozva egy második védelmi vonalat hoztak létre, továbbá egy harmadikat is a Mga folyó előtt – ennek közelében helyezkedett el a 12. páncéloshadosztály és az 5. hegyihadosztály néhány egysége.

A német védelem erődített támpontok és védelmi gócpontok szövevényes hálózatából állt, melyet kiterjedt akadály- és lövészárokrendszer, valamint egymást átfedő tüzérségi és aknavetőtűz-zónák védtek. A legfontosabb német támpontokat a 7., 8. és 4. munkástelepeknél, valamint Tortovolo és Porecsje falvaknál létesítették. A szovjetek számára még ennél is kedvezőtlenebb volt, hogy a támadás előestéjén az OKH figyelmeztette Küchlert az egyre fokozódó szovjet előkészületekre, és utasította, hogy a *Nordlicht* hadműveletre készülődő 11. hadsereg 170. gyaloghadosztályát a Mgától északra lévő állásaiból vezényelje a kiszögellés szűk keresztmetszetébe. Küchler ezenkívül új Tigris tankokat is kapott, ezek már úton voltak vonaton Pszkovból.

Bár a szovjet támadási terv első pillantásra egyszerűnek és egyenesnek tűnt, Govorjov és Mereckov megpróbálták kiküszöbölni a korábbi offenzívák során felmerült hiányosságokat. A Leningrádi front szektorában V. P. Szviridov vezérőrnagy 55. hadserege és a Néva műveleti

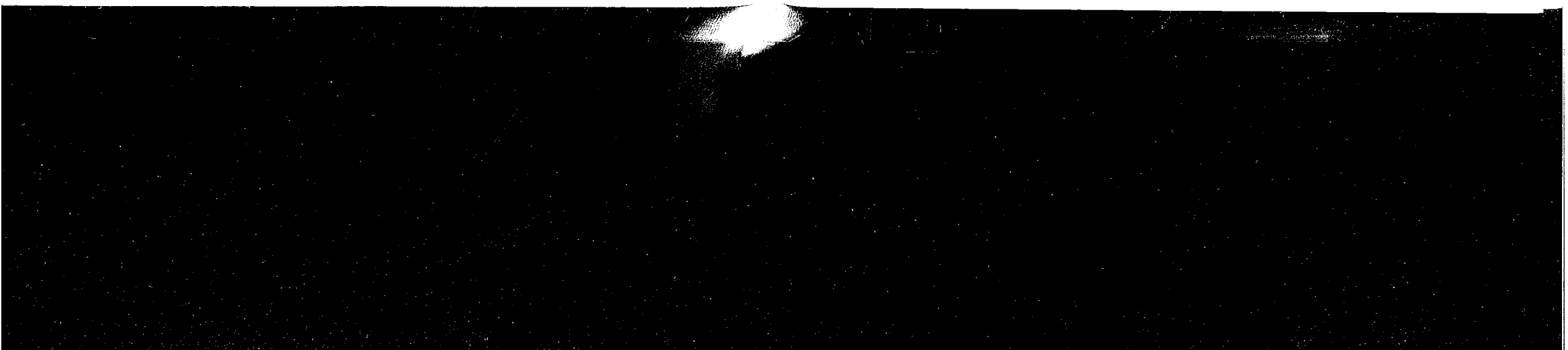

csoport Toszno és Szinjavino felé indítanak támadást, hogy felvegyék a kapcsolatot a Volhovi front erőivel és megsemmisítsék a német csapatokat a kiszögellésben. Nyugaton I. F. Nyikolajev 42. hadserege és az 55. hadsereg egységei Urick és Sztaro-Panovo irányában indulnak el, hogy lekössék a német erőket.[11] Mereckov 8. hadserege F. N. Sztarikov vezérőrnagy irányításával Gajtolovótól nyugatra, a kiszögellés alapjánál áttöri a német védelmet, megsemmisíti az ellenséges egységeket Szinjavinónál, továbbnyomul Mga felé, és találkozik Govorjov 55. hadseregével.[12] Klikov tábornok 2. csapásmérő hadserege – melyet újonnan hoztak létre elődje ljubani megsemmisülése után – képezi a második lépcsőt Sztarikov 8. hadserege mögött.[13] Klikov hadseregének az volt a feladata, hogy elpusztítsa a német erőket Mgánál, felvegye a kapcsolatot a Leningrádi front egységeivel Krasznij Bor mellett, aztán a betörést kihasználva továbbnyomuljon a déli Toszno felé. Mereckov ezenkívül létrehozott egy öt lövészhadosztályból és egy lövészdandárból álló erős tartalékot, melyet a volhovi körzetben, Sztarikov hátsó vonalai mögött helyezett el.[14] Mereckov augusztus 28-án kezdte meg offenzíváját. Govorjovnak azonban már augusztus 19-én támadnia kellett, hogy hídfőket létesítsen a Néva folyó túlsó partján, ám a fő offenzívához ő is 28-án csatlakozott.

Az előző hadműveletekkel ellentétben Mereckov most bőségesen ellátta Sztarikov hadseregét páncélos- és tüzérségi támogatással, így annak elméletileg nem jelenthetett volna akadályt a német vonalak nagy mélységben való áttörése és Szinjavino elfoglalása.[15] A támadás során a 8. hadseregnek erős fedező csapatokat kellett kihelyeznie a szárnyakra, hogy biztosítsák a rohamcsapat előretörését.[16] Mereckov több hadseregének közben Kirisi és az Ilmeny-tó között kellett elterelő támadásokat végrehajtania, hogy lekösse a német erőket.

Bár Govorjov és Mereckov körülbelül 30 napot töltöttek az erők átcsoportosításával és az egységek felkészítésével, a megadott időre öt lövészhadosztály, négy harckocsidandár és több különleges egység sem készült el.[17] Mivel mindössze két lövészhadosztály és egy lövészdandár érte el Mereckov Volhov melletti tartalékát az offenzíva kezdetére, az első és a második lépcsőnek is saját magának kellett ellátni a szárnyak védelmét, miközben az áttörést és a rés kiszélesítését végezték. Az előkészületek befejeztével a szovjet csapatok létszáma még így is több mint négyszeresen felülmúlta a németekét.[18] Az offenzíva sikeréhez azonban gyors felfejlődésre volt szükség, mivel a németek 6-7 hadosztályt tartottak műveleti tartalékban, melyekkel a művelet nyolcadik vagy kilencedik napján megerősíthették a fenyegetett frontszakaszt.

Súlyos veszteségek, eredmény nélkül

Az 55. hadsereg augusztus 19-én átkelt a Néván, és Ivanovszkoje mellett hídfőállást létesített, de az SS-rendőrhadosztály kézben tartotta a szovjet támadást. Bár Govorjov megerősítette a hídfőt három másik hadosztály egységeivel, az előrenyomulás megtorpant.[19] Miután az előzetes műveletek kudarcot vallottak, Govorjov elhalasztott minden további akciót, amíg Mereckov csapatai Szinjavinótól keletre át nem törik a német védelmet.

Keleten, a Volhovi front szektorában Sztarikov 8. hadserege augusztus 27-én 02.10-kor indította meg a támadást a német 227. és 223. gyaloghadosztályok kapcsolódási pontjánál. A hadsereg fő rohamcsoportja – Bjakov vezérőrnagy VI. gárdalövészhadtestének négy hadosztálya – a jobbszárnyon egy, a balon két hadosztály támogatásával behatolt a német vonalak közé, elfoglalta Torolovót, és a hadművelet első napján három kilométeres éket vert a német arcvonalba. A támadás meglepte a németeket, mivel a Néva menti szovjet művelet éppen akkor fulladt ki. Nem sokkal 12.00 előtt Lindemann jelentette Küchlernek, hogy a vasútvonaltól északra húzódó frontszakaszon általános támadás van kibontakozóban, és 20 tanknak sikerült létrehoznia egy kis kiszögellést, de a támadás fő csapásiránya még nem látszik. Küchler legfőbb problémája ekkor a *Nordlicht* hadművelet sorsa volt, melyet egy elhúzódó szovjet támadás könnyen megzavarhatott.

Sztarikov rohamcsoportja augusztus 28. és 30. között fájdalmas lassúsággal araszolt előre Szinjavino felé az erős német ellencsapások közepette, és augusztus 31-én végül elérte a szinjavinói megközelítési utakat a támadási szektor közepén. A Néva folyó partja ekkor mindössze hét kilométerre volt a frontjától. Miközben a rohamcsoport a német védelmen rágta magát keresztül, a szárnyakon elhelyezkedő hadosztályok hiábavalóan próbálták kiszélesíteni a betörést.[20] A német erődített támpontok védelme lekötötte a szovjet csapatokat, és ezzel gyengítette a Szinjavinóra és Mgára irányuló fő csapást.

Küchler attól való félelmében, hogy a Szinjavino felé vonuló szovjet csapatok a Néva felé fordulnak, augusztus 28-án utasította az 5. hegyi és a 28. vadászhadosztályt, hogy a *Nordlicht* hadművelet gyülekezési körzetéből vonuljanak Mgába. Hitler még ugyanazon a napon átirányította a tengeri úton Norvégiából Finnországba tartó 3. hegyi hadosztályt az észtországi Revalba, Küchler pedig bevetette a 12. páncéloshadosztályt a névai front védelmére, és felgyorsította a 170. gyaloghadosztály mozgását Szinjavino felé. Ezek az egységek és a 96. gyaloghadosztály egy ré-

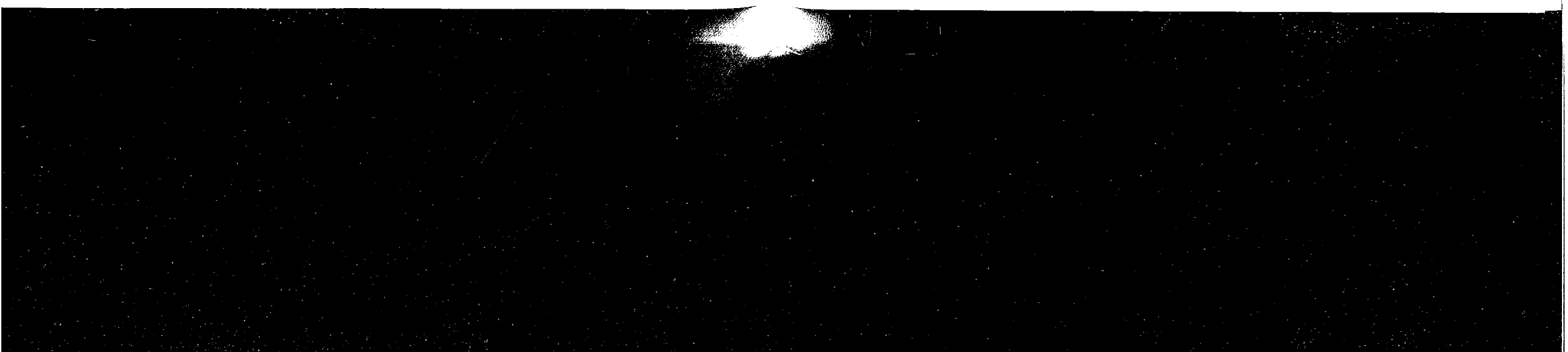

sze augusztus 27. és 30. között Szinjavino mellett gyülekeztek. Küchler augusztus 29-én, a szinjavinói domboktól délre bevetette négy Tigris tankját, de az új járművek közül kettő azonnal le is robbant. Ezeknek az erőknek az átcsoportosítása és harcba vetése lelassította a Volhovi front offenzíváját, így Lindemann elégedetten jelenthette, hogy a válsághelyzet elmúlt, és a betörést sikerült izolálni.

Mereckov eddigre már elkezdte felélni a második lépcsőt és a tartalékot, hogy fenntartsa a 8. hadsereg lendületét. Első lépésként, augusztus 30. előtt a második lépcsőbe helyezett IV. gárdalövészhadtestet vetette be a VI. lövészhadtest támogatására.[21] A 259. lövészhadosztály és egy harckocsidandár augusztus 29-én indultak el a frontra, a többi lövészdandár pedig augusztus 30-ától egyenként, bár ekkor már késő volt, mert a rohamcsoport túlságosan meggyengült. A 8. hadsereg rohamcsoportja augusztus 31-én is folytatta a küzdelmet Szinjavino és a körülötte lévő német erődített támpontok elfoglalásáért. Hiába erősítették meg, a fő támadás szeptember 1-jén és 2-án, Szinjavinótól délre kifulladt, miután a 28. vadászhadosztály és a 170. gyaloghadosztály egy része folyamatos ellentámadásokkal zaklatta. A jobbszárnyon a 128. lövészhadosztály brutális közelharcot követően bekerítette és elfoglalta a 8. számú munkástelepülést, de szeptember 3-án, 2-3 kilométeres előretörést követően megállították. Balján a 11. lövészhadosztály elfoglalta Misinót, a 286. lövészhadosztálynak viszont nem sikerült bevennie Voronovót, melyet a német 223. gyaloghadosztály és a 12. páncéloshadosztály egyik különítménye védett. Így a három napig tartó heves harcok ellenére a Volhovi front másodlagos támadásai elhaltak az erős védelemmel szemben, és súlyos veszteségek árán mindössze 2-3 kilométer mélyen sikerült behatolni a német vonalak közé. Addigra Sztarikov IV. gárdalövészhadtesttel megerősített egysége beékelte magát a Szinjavinói-gerinctől délnyugatra lévő erdőkbe, mintegy 10 kilométer mélyen a németek első vonala mögött, és alig 5 kilométerre a Névától. Az egyre ingerültebb Mereckov további erősítésként odaküldte a 2. csapásmérő hadsereg 191. lövészhadosztályát.

Mereckov támadásának elakadását követően, szeptember 3-án Govorjov 55. hadserege és a Néva műveleti csoport is csatlakozott az offenzívához; átkeltek a Néván, illetve a keleti parton létesített hídfőt használták kiindulópontként. Az 55. hadsereg a jam-izsorai szektorban lendült előre két hadosztállyal, de a támadás csakhamar kifulladt. Ugyanakkor az 55. hadsereg másik része és a Néva műveleti csoport Moszkovszkaja Dubrovkától északra és délre, nyugati irányból próbálta megközelíteni Szinjavinót, és összekapcsolódni a 2. csapásmérő hadsereggel. Két lövészhadosztálynak sikerült átkelnie a Néván Annenszkojénál és az 1. számú falu szektorában, és áttörnie a német SS-rendőrhadosztály védelmét. Azonban ez a támadás is elakadt, és a *Sztavka* szeptember 12-én utasította a csapatokat, hogy térjenek vissza kiindulási helyükre.[22]

Hitlert felingerelte, hogy a szovjet támadás négy hadosztályt is lekötött a mga–szinjavinói kiszögellés szűk keresztmetszetében a *Nordlicht* hadműveletre tartalékolt egységek közül anélkül, hogy ez bármiféle észrevehető hatást kifejtett volna a szovjet offenzívára. A „minősíthetetlen fejlemények" láttán utasította Mansteint és 11. hadseregét, hogy vegye át a parancsnokságot a zsák szájában, „támadólag fellépve normalizálja a helyzetet", és „azonnal jelentse a helyi parancsnokok hibáit". Az egyre kétségbeesettebb Mereckov szeptember 5-én harcba vetette a 2. csapásmérő hadsereg maradékát is. A hadsereg azonban nem tudott további haladást elérni, és a német XXVI. hadtest 121. gyaloghadosztálya, valamint az 5. hegyi, a 28. vadász- és a 223. gyaloghadosztály szeptember 8-án és 9-én kemény harcok árán visszaverték a szovjet támadást. Miután sikerült megállítani a Szinjavino felé nyomuló oroszokat, Manstein utasította 24. és 170. gyalog-, valamint 12. páncéloshadosztályát, hogy szeptember 12-én délkelet felől támadják meg a szovjet betörést. Ez a támadás szinte már az indulásnál összeomlott, amikor a gyalogság heves tüzérségi és aknavetőtűzbe futott, a tankok pedig ráfutottak a szovjet aknamezőre. Manstein másnap lefújta az akciót, és inkább a szovjet tüzérség semlegesítésére, valamint egy új, északról és délről végrehajtott támadásra utasította csapatait. Eközben, szeptember 4. és 20. között a 121. gyalog- és 5. hegyi hadosztály északi, a 28. vadászhadosztály nyugati és a 170. gyaloghadosztály déli ellentámadása visszaszorította a szovjeteket egy szűk kiszögellésbe Szinjavinótól délre.

Manstein egy háromnapos esőszünetet követően, szeptember 21-én egy sokkal gondosabban megtervezett ellencsapás kivitelezésébe kezdett, amely voltaképpen egy Gajtolovo felé végrehajtott északi és déli átkaroló művelet volt a szovjet betörés alapjánál. A XXVII. hadtest 121. gyaloghadosztály alkotta a harapófogó északi szárát, a XXX. hadtest 24., 132. és 170. gyaloghadosztályai a délit, míg a 3. hegyi és a 28. vadászhadosztálynak a kiszögellésben kellett tartania a szovjeteket. Az ellentámadást végző erők szeptember 25-én, a kétségbeesett szovjet védekezést legyűrve Gajtolovo mellett találkoztak, és ezzel gyűrűbe zárták Mereckov 8. hadseregének és 2. csapásmérő hadseregének zömét. Azonban mielőtt Manstein hozzákezdhetett volna a felgöngyölítéshez, Govorjov erői ismét támadásba lendültek a Néva túlsó partjáról.

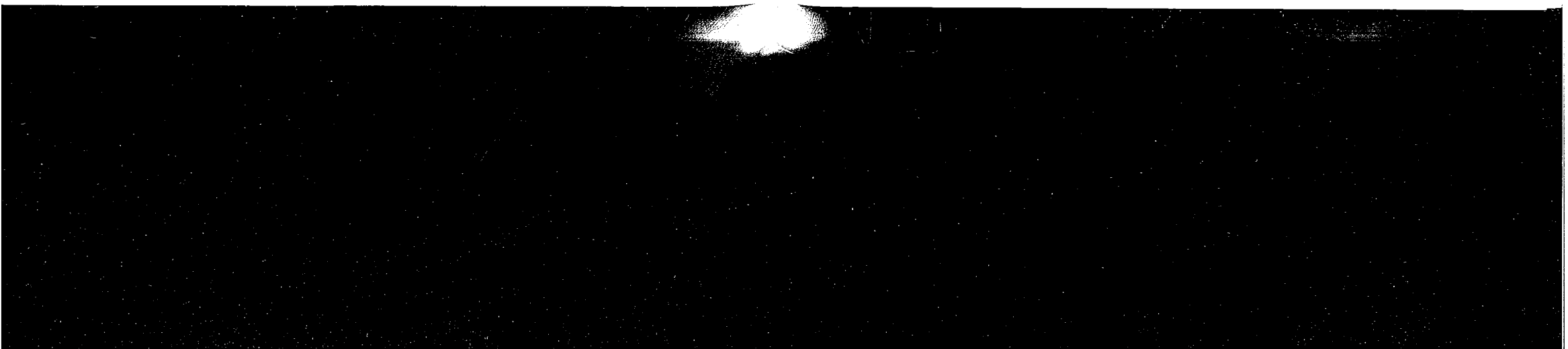

Mivel Mereckov erői veszélybe kerültek Gajtolovótól nyugatra, a *Sztavka* azonnal elrendelte, hogy Govorjov indítson felmentő akciót. Szeptember 26-án 03.00-kor az 55. hadsereg és a Néva műveleti csoport a Néván átkelve lecsapott a 12. páncéloshadosztály állásaira Annenszkojénál és az 1. számú falunál. A Néva műveleti csoport 70. és 86. lövészhadosztályai, valamint a 11. önálló lövészdandár hídfőállást létesítettek Arbuzovónál, Annenszkojénál és Moszkovszkaja Dubrovkánál, ahová átszállítottak 28 löveget, 281 aknavetőt és 12 tankot. Ezek az egységek szeptember végéig zaklatták a német védelmet, de súlyos veszteségek árán sem sikerült kiszélesíteniük a hídfőt. Tovább rontotta a helyzetet, hogy a 12. páncéloshadosztály a szeptember 29-én végrehajtott ellentámadások során visszafoglalta Arbuzovót és Annenszkojét. További egy hétig tartó hiábavaló harcot követően, október 7-én Govorjov utasította az 55. hadsereget, hogy adja fel a hídfőt és vonuljon vissza a Néva túlpartjára. Bár a 28. vadászhadosztály visszafoglalta a Néva műveleti csoport hídfőállásának nagy részét Moszkovszkaja Dubrovkánál, a 70. lövészhadosztály egyik százada, melyet később megerősítettek a 46. lövészhadosztállyal, egészen 1943 januárjáig tartott egy kis területet a folyó túlsó oldalán.

Govorjov támadása ugyan késleltette Mereckov rohamcsoportjának megsemmisítését a gajtolovói katlanban, de ennél sokkal többet nem ért el.[23] A szeptember 30-tól október 15-ig tartó súlyos harcokban Manstein erői szisztematikusan számolták fel a katlant, visszafoglalták a korábban elveszített támpontokat, és helyreállították a frontot. Azonban költséges siker volt ez, mivel a Wehrmacht erői 24 000 fős veszteséget szenvedtek.[24] Ráadásul az ellencsapás teljesen „kiégetett" néhány olyan hadosztályt, amelyeket a *Nordlicht* hadműveletre tartalékoltak.

A *Sztavka* szeptember 29-én, jócskán elkésve utasította Mereckovot, hogy vonja vissza erőit a szinjavinói katlanból. A két hadsereg maradványai napokon belül megszöktek a bekerítésből. Az eltántoríthatatlan Mereckov felfigyelt Volhov folyamatos fenyegetettségére, és engedélyt kért egy új offenzíva indítására, a veszély felszámolása céljából. A *Sztavka* szeptember 3-án kategorikusan elutasította a kérelmet, ehelyett megparancsolta neki, hogy építsen ki új védelmi állásokat a Csernaja folyó mentén, és megtiltotta, hogy bármiféle új műveletet indítson, amíg csapatai ki nem pihenik magukat. Bár a szinjavinói offenzíva végképp megsemmisített minden német reményt a *Nordlicht* hadművelet lefolytatására és Leningrád bevételére, ugyanakkor nagyon sokba került a Vörös Hadseregnek is. Amellett, hogy egy éven belül már másodszor számolták fel a 2. csapásmérő hadsereget, a két front

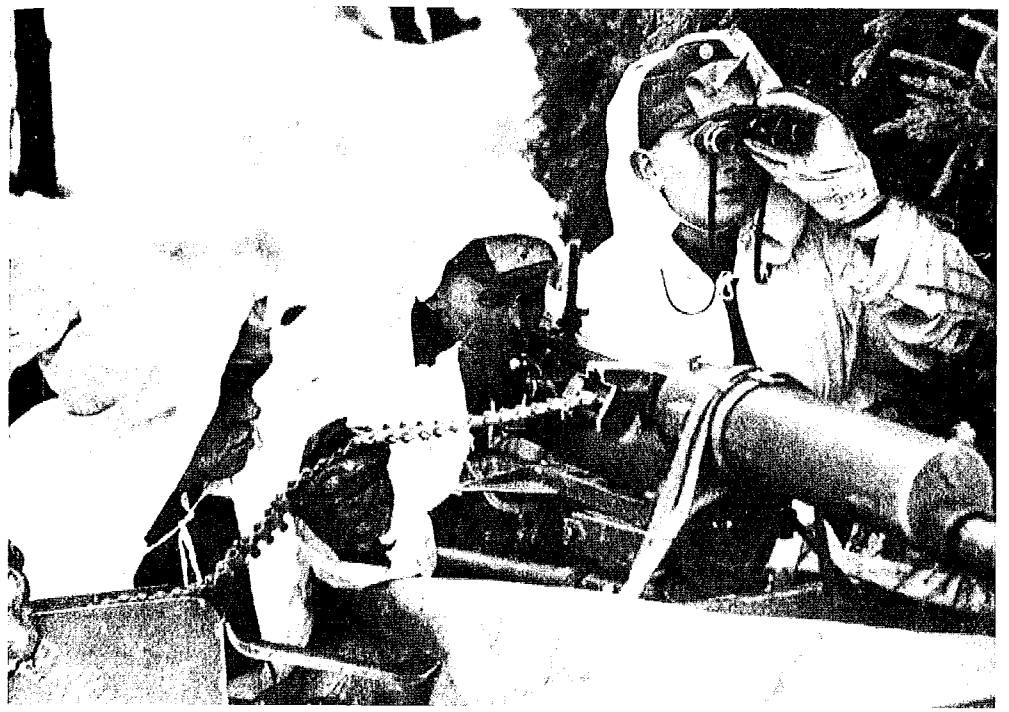

Finn géppuskás csapat a téli háborúban. A Vörös Hadsereg rosszul vezetett hadjáratáért az apró Finnország ellen a szovjetek közel 50 000 halottal fizettek. Az oroszok teljesítménye meggyőzte Hitlert és főparancsnokait arról, hogy a Szovjetunió gyorsan áldozatul fog esni a *Blitzkrieg*nek.

Leningrád helyőrségi városa a Vörös Hadsereg mozgósítási terveinek középpontjában állt. Ez a gyalogegység éppen egy frontra tartó vonatra száll fel – az emberek a marhavagonokban, az álcázott tüzérség a lapos szállítókocsikon. A puska a Vörös Hadsereg standard Moszin–Nagant 1891-ese – robusztus és hatékony fegyver.

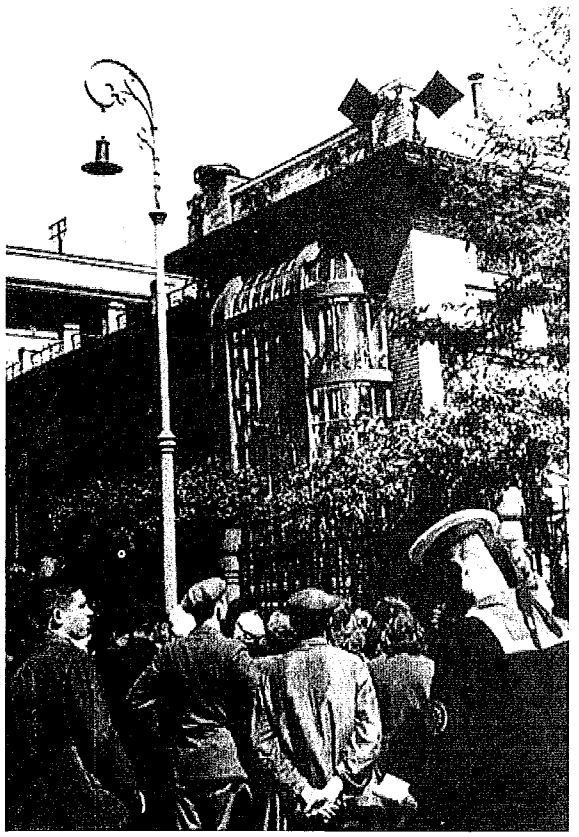

A szovjet városok egyik jellegzetessége a nyilvános hírközlő rendszer volt, ami némiképp kompenzálta a magántulajdonban lévő rádiók hiányát. Ez a csoport – köztük a balti flotta egyik tengerésze – figyelmesen hallgatja Molotov 1941. júniusi beszédét, melyben bejelenti a Szovjetunió német inváziójá.

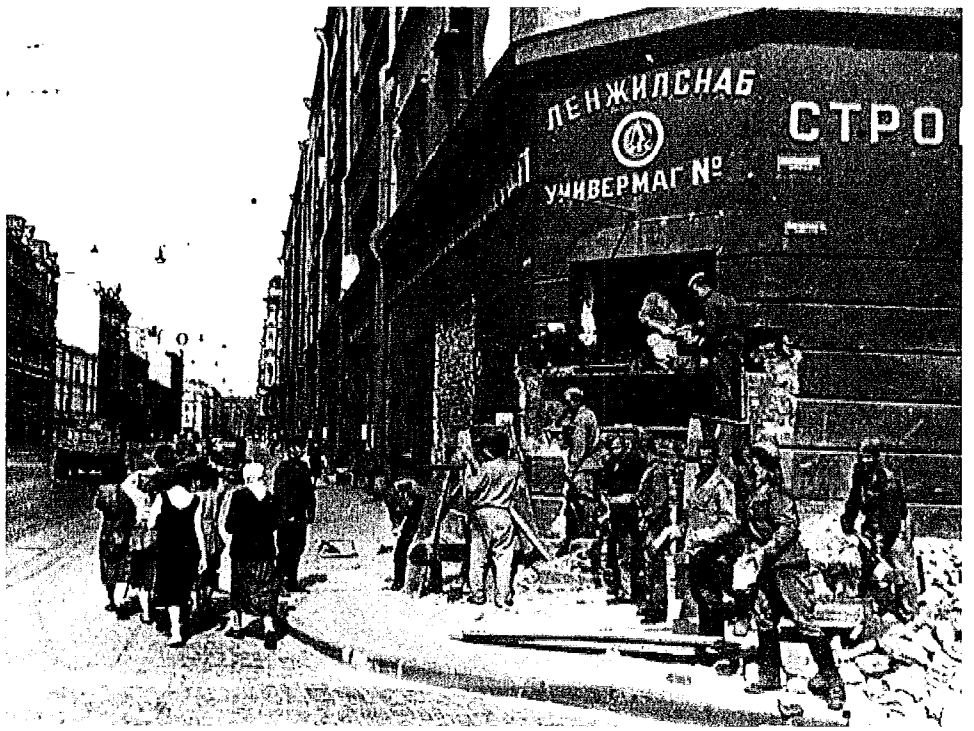

Ennek a nagyáruháznak az átépítése védelmi állássá (a Sztarinyevszkij Proszpekten) jól demonstrálja Leningrád építészeti jellegzetességeit: széles, egyenes sugárutak és magas, erős építésű házak. A civil munkások – köztük nők – a hadsereg egyik műszaki alakulatának felügyelete alatt dolgoznak.

Melegen öltözött, láthatóan jól táplált hölgyek teáznak a gyáruk kantinjában. Tipikus példa azokra a fényképekre, melyekkel az orosz embereknek akarták bizonyítani, hogy az élet a blokád ellenére is zajlik tovább. A háttérben még egy péksütemény is látszik.

Leeb „Észak" hadseregcsoportjának katonái egy páncélos mögött keresnek fedezéket a leningrádi előrenyomulás során. A *Blitzkrieg* kezdetben mindent elsöpört maga előtt. A Vörös Hadsereg némelyik gépesített egysége például 80 százalékos ember- és járműveszteséget jelentett.

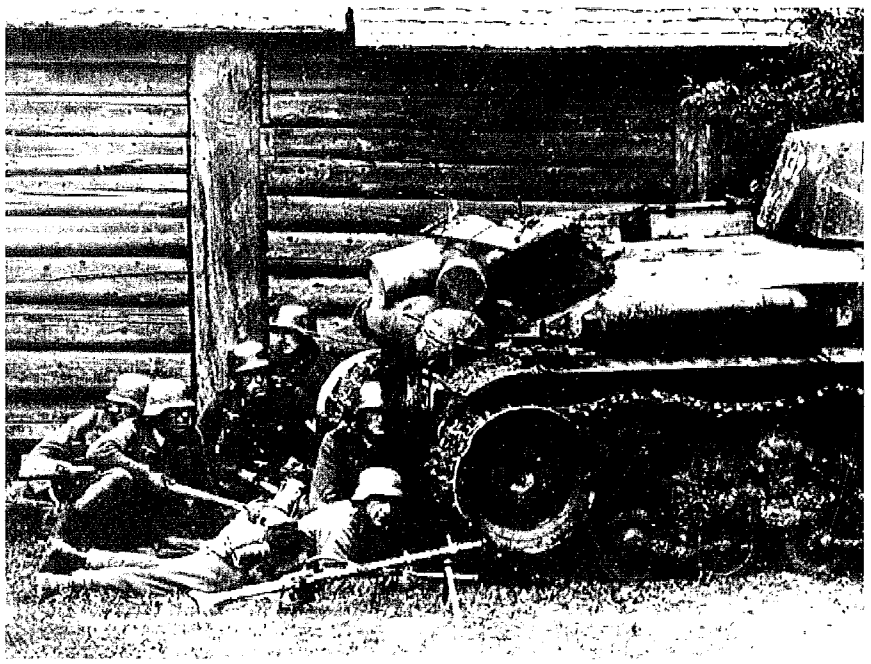

A Leningrád körüli terep nem kedvezett a páncélosműveleteknek, mint azt ez a két BT–7-es szovjet közepes harckocsi is demonstrálja. A nyílt terepen meglepett, keskeny úton előrenyomuló oroszok könnyen áldozatul estek a heves német tüzérségi tűznek. A BT sorozat a legendás T–34-es előhírnöke volt.

Az egyik leghíresebb kép Leningrád ostromáról: a Vörös Hadsereg egyik katonája a német tüzérségi csapás áldozatait nézi. Miután Hitler elvetette a város elleni közvetlen támadást, a védőkkel szemben bevetett fő fegyverek a bombák és a tüzérségi lövedékek voltak – valamint a kiéheztetés.

A hideg időjárás ellen bélelt kabátot viselő civil munkások egy géppuskafészket készítenek elő a Leningrádba vezető út egyik erdős szakaszán. Ezek a polgári dolgozók a város védelmének létfontosságú részét képezték, mert a katonák így a harcra koncentrálhattak.

Az élet borzalmas realitása egy ostromlott városban. A halottak eltakarítása Leningrád utcáiról oly mindennapi eseménnyé vált, hogy már szinte egyáltalán nem keltett semmiféle izgalmat az emberek körében. Ezeket a halottakat a Moszkva állomás melletti Vosztanya térről távolították el.

Katonák és polgárok sorban állnak egy újságosbódénál a Lejtnyij Proszpekten. A civilek arcán már kezdenek mutatkozni a szenvedés és nélkülözés jelei – ez a látvány megszokottá vált az első tél elhúzódásával.

Félelmetes fotómontázs a tűz alatt álló Nyevszkij Proszpektről. A bal oldali járdán civilek futnak, próbálnak minél távolabbra kerülni a robbanásoktól. A jobb oldalon fekvő halottak bár aránytalanok, kétségtelenül valódiak.

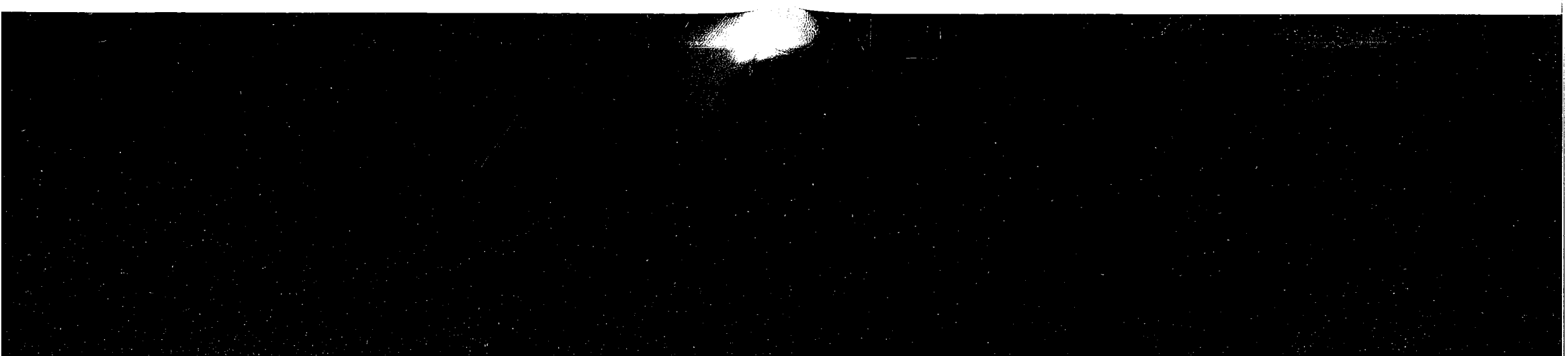

Ennek a fotónak az eredeti szövege a következő volt: „Élet a hősi Leningrádban. A fegyvergyárak folytatják a munkát, még a bombázások és légiriadók közepette is. A képen Careva látható, aki rendszerint a napi kvóta 300 százalékát teljesíti." A város a háború folyamán végig a fegyvergyártás egyik központja volt.

1942. augusztus 20-án tragédia sújtott le az Amelkin családra – az ellenséges tűz súlyosan megrongálta otthonukat. A vastag falak elnyelhették a robbanások erejének legnagyobb részét, mivel a bútorzat és a családi szamovár szinte sértetlen.

összesen 113 674 embert veszített – köztük 40 085 halottat, foglyot és eltűntet – a 190 000 harcba vetett katonából.[25] Az év folyamán korábban elszenvedett csaknem 400 000-es veszteséget is hozzáadva egyértelmű, hogy a frontokra ráfért egy kis pihenés.[26]

A Wehrmacht újjászerveződik

Az OKH október 14-én utasította az „Észak" hadseregcsoportot, hogy a közelgő tél előtt menjen át védelembe, de hagyja nyitva a lehetőséget a *Nordlicht* hadművelet előtt.[27] Manstein 11. hadseregének állapotára tekintettel azonban Hitler nemsokára elhalasztotta a hadműveletet, és ehelyett megparancsolta Mansteinnek, hogy tüzérségi tűzzel zúzza szét a leningrádi szovjet védelmi állásokat. Manstein egészen november 29-éig maradt a szunnyadó front felügyelője, amíg délre nem rendelték, hogy intézkedjen a sztálingrádi régiónál kialakult válságban.

Mint ahogy az korábban is történt, a Vörös Hadsereg Leningrád körüli műveletei 1942 nyarán nagy befolyással bírtak a front más szakaszain történt eseményekre. A legfontosabb következmény a német 11. hadsereg odaküldése volt, ami megfosztotta a Wehrmachtot kritikus fontosságú tartalékától Dél-Oroszországban, éppen akkor, amikor a legnagyobb szüksége lett volna rá. Miután a 11. hadseregnek nem sikerült elfoglalnia Leningrádot, az OKH délre küldte hadosztályait, de túl későn érkeztek ahhoz, hogy megakadályozzák a német erők katasztrofális vereségét.

Gondolatok az offenzíváról

Bár a legtöbb szovjet beszámoló figyelmen kívül hagyja az 1942-es szinjavinói offenzívát, vagy csak futólag tesz róla említést, a hadművelet sokkal nagyobb jelentőséggel bírt annál, hogy megadta a vezetési törzseknek a hiányzó tapasztalatot a támadó műveletek terén. Sokkal fontosabb volt ennél, hogy a művelet kihangsúlyozta Sztálin elkötelezettségét a támadó manőverek iránt, még egy olyan időszakban is, amikor a Vörös Hadsereg súlyos válsághelyzettel nézett szembe Dél-Oroszországban. Emellett élénken illusztrálja Sztálin elkötelezettségét, hogy bármi áron megszüntesse a leningrádi blokádot.

És végül, az 1942. nyári és őszi műveletek brutálisan mutattak rá, mennyit kell még tanulnia a Vörös Hadsereg erőinek és tisztikarának,

ha valaha is le akarják győzni a német hadsereget, és felszámolni a blokádot. Ez idő alatt a két front újra és újra elkövette a korábbi hadműveletek hibáit, természetesen ugyanazzal az eredménnyel. A hiányosságok listája hosszú volt, és túlontúl is ismerős. Mindenekelőtt Govorjov és Mereckov elmulasztotta összhangba hozni az offenzívákat, lehetővé téve a németek számára, hogy ide-oda tologassák erőiket a veszélyeztetett szektorok között, és egyenként bánjanak el a támadásokkal. A hatástalan előzetes felderítés nem fedte fel a német védelem valódi természetét, és így nagy mértékben csökkentette a tüzérségi előkészítés hatékonyságát. Az offenzíva során a tüzérség túlságosan decentralizált volt ahhoz, hogy hatékony, koncentrált és rugalmas támogatást nyújtson a csapatoknak. A parancsnokok nem koncentrálták megfelelően erőiket az offenzíva előtt, nem koordinálták gyalogsági, páncélos és tüzérségi erőiket a művelet előtt és alatt. Gyakran részegységenként, megfelelő szárnyvédelem nélkül vetették harcba csapataikat, nem számoltak a német ellentámadásokkal, és késlekedve irányították erőiket a másodlagos és a fő támadási szektorok között. A gyenge logisztikai támogatás megnehezítette vagy lehetetlenné tette az offenzíva fenntartását, a hasonlóan hiányos csapatmozgatás és műszaki támogatás miatt pedig rengeteg páncélos veszett oda az ellenséges aknamezőkön.

A két frontnak meg kellett oldania ezeket és más égető problémákat, mielőtt sikereket érhettek volna el bármiféle jövőbeli hadműveletben. Sok idő viszont nem állt rendelkezésükre, mert 1942 októberében Sztálin már még nagyobb szabású offenzívákat tervezett Leningrád körzetében.

7. fejezet

EGY OSTROMLOTT VÁROS, 1942–43

Miután sikerült túlélni a félelmetes 1941/42-es telet, a leningrádi hatóságok tovább erősítették a város védelmi hálózatát, miközben a Ladoga-tavon átvezető utánpótlási útvonalak mind szervezettebbé váltak, és még a szovjet hátországgal is sikerült helyreállítani a bizonytalan földi kommunikációt. Mindeközben a német bombák és lövedékek folyamatosan záporoztak a városra.

Miközben a Vörös Hadsereg 1942-ben és 1943-ban a leningrádi blokád áttöréséért küzdött, a *Sztavka* tanult a többi fronton szerzett tapasztalatokból, és gyors ütemben erősítette és mélyítette a városi védműveket.[1] A védelem mélységében tagolt, tankok elleni akadályokkal és integrált tüzérségi állásokkal bőségesen ellátott védelmi övezetekből állt, melyeket egymást átfedő légvédelmi tűzterek biztosítottak. 1942 első felében a védelem gerincét az összefüggő lövészárokrendszer alkotta, amely egyetlen, egymást kölcsönösen támogató rendszerré alakította a zászlóaljak védelmi szektorait, erődített támpontokat és a másodlagos védvonalakat. A lövészzászlóaljakkal, támogató fegyverekkel, valamint jól kiépített lövész- és kommunikációs árokrendszerrel ellátott zászlóalj-védelmi szektorok alkották az egyes védelmi övezetek taktikai alapját.

A Leningrádi front 1942 hátralévő részében tovább fejlesztette a védelem erejét és rugalmasságát, nagyrészt a védelmi munkálatok hatékonyabb szervezése révén. A város civil lakossága a front felügyelete alatt további védelmi állásokat épített ki Leningrád déli, délkeleti és északi megközelítési útvonalai mentén – ezek alkották az elsődleges és másodlagos védelmi övezeteket –, valamint elszigetelt állásokat és erődített körzeteket a 23., 42. és 55. hadseregek, továbbá a Néva műveleti csoport védelmi szektoraiban.[2]

A Leningrádi front 1942 második felében végül befejezte a város körüli összefüggő védelmi övezetek kiépítését. A rendszer szívét három védelmi öv alkotta közvetlenül a város körül, ezeket szintén erődítmények és kiterjedt műszaki védművekkel bőven ellátott közbülső vonalak és önálló védelmi állások kötötték össze. Erre az időre a front erői már képesek voltak mindhárom vonal védelmét mélységben is el-

látni.[3] A védekező hadseregek első és második lépcsőjének erői, valamint az erődített körletek foglalták el az első két védelmi vonalat, a harmadik védelmi övbe, a közbülső vonalakba és az elszigetelt állásokba kerültek a front és a hadsereg tartalékai, a városi állásokat pedig az NKVD katonái foglalták el. Ez a komplett védelmi rendszer lehetővé tette a hadseregek számára a csapatok és a fegyverek mélységben történő mozgatását, megkönnyítette a lőszerutánpótlást, és nagyobb védelmet nyújtott a német légi- és tüzérségi támadások ellen. A front év végére elegendő erőforrással rendelkezett ahhoz, hogy harctéri erődített körletekre (HMR) alapozva szervezze meg védelmét – ezek a hozzájuk rendelt szállító járművek miatt sokkal mozgékonyabbak voltak, mint a korábbi erődített körletek.

A Leningrádi front, a balti flotta és a ladogai flottilla tüzérsége nagy mértékben segítette a város védelmét, mivel jól szervezett ellencsapásokat mérhettek a németek tüzérségére. Ez a zárótűz arra kényszerítette a németeket, hogy tüzérségüket hátravonják a fronttól 10–15 km-es távolságba, és ezáltal csökkenteniük kellett a városra irányzott tüzérségi csapások számát. A balti flotta és a ladogai flottilla a német csapatokra, kommunikációs és utánpótlási vonalakra koncentrálta tüzét, és a flotta 1942 végére teljes fölényt harcolt ki a Finn-öböl felett. A ladogai flottilla a tavon átvezető utánpótlási vonalakat védte, hogy a város felhalmozhassa a tél túléléséhez szükséges készleteket.

Leningrád fegyveres munkásalakulatainak ereje szintén növekedett 1942-ben, a munkászászlóaljak száma az év végére 52-re nőtt, összesen 26 897 fővel (ebből 10 000 nő). 1943 elején a belső városvédelem parancsnoka (VOG) azt javasolta, hogy a Leningrádi front a belső védelem fejlesztése céljából állítson fel 12 munkászászlóaljat a már létező géppuskás tüzéregységek mintájára, és további 40-et a Vörös Hadsereg automata fegyverekkel felszerelt zászlóaljainak mintájára. Govorjov helytadott a kérésnek. Miután a Vörös Hadsereg 1943 januárjában áttörte a német blokádot, és létrehozott egy keskeny szárazföldi folyosót, amely összekötötte Leningrádot a hátországgal, a *Sztavka* április 3-án utasította a Leningrádi és Volhovi frontokat, hogy ássák be magukat, védjék a folyosót, és erősítsék meg a város védelmét.

A Leningrádi front erre azzal reagált, hogy a 42. hadsereg utolsó védelmi vonalát átalakította vasbeton védelmi övezetté a VOG erői számára. Ezzel a tankakadályokkal, páncélozott és fa védelmi állásokkal bőségesen ellátott védvonal permanens erődített körzetek sorává vált. Govorjov ezenkívül új erődítményeket és elszigetelt állásokat hozott létre a Néva folyó keleti partján, Gorodok 1-től és 2-től északra.

Keleten a Volhovi front is folyamatos, mélységében tagolt védvonalat hozott létre számos erődítmény és terepakadály közbeiktatásával – a jobbszárnyon 80, a balon 35–50 kilométer mélységben. Ezzel kizárták annak lehetőségét, hogy a németek fenyegetést jelentsenek Volhov városára vagy a folyosóra Szinjavinótól északra.

Az 1941/42-es tél borzalmas éhínségének túlélése után Leningrád polgári és katonai vezetése megszállott módon dolgozott az utóhatások felszámolásán és a viszonylag normális körülmények helyreállításán az ostrom alatt álló városban. Ugyanakkor azonban a védelemre is fel kellett készíteniük a várost a németek valószínűsíthető nyári offenzívájával szemben. Ez azt jelentette, hogy óvatosan kellett egyensúlyozniuk a város védelmi követelményei – főként a katonák szükségletei –, illetve az egyre csökkenő számú túlélő lakosság igényei között.

Az élelmiszer-ellátáson kívül a legsúlyosabb probléma, amivel Leningrádnak szembe kellett néznie, a városban uralkodó borzalmas életkörülmények és a tavaszi olvadás következtében egyre jobban terjedő járványok voltak. Az olvadás kiengedte a tél markából a holttesteket, a hulladékot és a romokat, ami elképesztő mennyiségű rágcsáló és más kártevő megjelenését eredményezte. A városnak 1942-ben csak azért sikerült elkerülnie a nagyobb járványokat, mert a hatóságok nagyon szigorú megelőző higiéniai intézkedéseket vezettek be. 1942. március 17. és április 15. között a városvezetés a párt és a gyárak keretszervezetével karöltve nyilvános programot hirdetett meg a szemét és a kártevők eltávolítására az utcákról, a pincékből, az otthonokból, az épületekből és a csatornákból. Az átfogó tisztogató művelet keretében több mint 300 000 ember kitakarított 16 000 épületet, 3 000 000 négyzetméternyi utcát, teret és sikátort, és összeszedett mintegy 982 218 tonna hulladékot és szemetet.

1942 tavaszán a városi tömegközlekedés ismét beindult, a polgárok visszamentek dolgozni, a hatóságok pedig a lakossággal közösen, megfeszített munkával próbálták feltölteni a még mindig szűkös élelmiszerkészleteket. A villamosok, a vízellátás, a csatornák és számos gyár április 15-étől kezdtek el ismét működni, és a városvezetőség utasította a lakosokat, hogy minden lehetséges helyen létesítsenek kerteket. Az összes parkot és más szóba jöhető helyet zöldségtermesztésre jelölték ki. Végül több mint 200 000 leningrádi kertészkedett, összesen 2000 hektáron.

A gyárak is elkezdték a termelést – bár a munka meglehetősen lassan folyt –, elsősorban a fegyvert gyártó üzemek, melyeket a kormány előnyben részesített a kritikus erőforrások szétosztásánál. A fegyver-

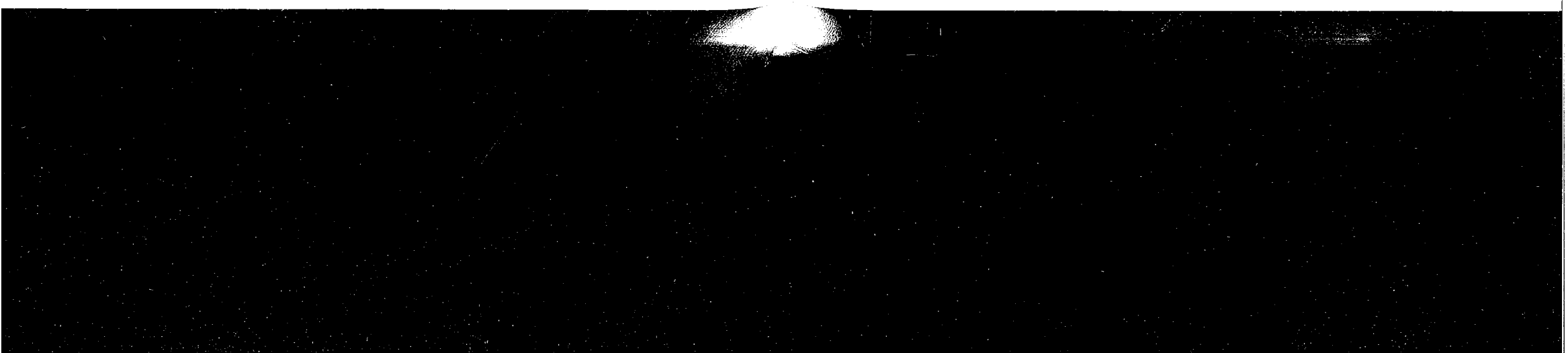

gyárak az 1942. áprilisi 5 géppuska-, 649 géppisztoly-, valamint 70 000 lőszer- és aknamennyiségről májusra 150 géppuskára, 2875 géppisztolyra és több mint 145 000 lőszerre és aknára emelték a termelés ütemét. Mivel szénből és más fűtőanyagokból továbbra is hiányt szenvedtek, az üzemekben fával és tőzeggel tüzeltek. A város ismét mozgósította a teljes lakosságot, és a nyár folyamán egymillió köbméter fűtőanyagot gyűjtöttek össze. Mivel ez a mennyiség még mindig elhanyagolható volt, a hatóságok kiadták a parancsot a lakatlan faépületek lebontására és eltüzelésére.

Élelmiszer- és fűtőanyagkészletek

1942 őszén, miközben egyre közeledett a második, ostrom alatt eltöltendő tél, a város teljes lakossága, valamint a katonák és a matrózok is közreműködtek a hideg időjárásra történő felkészülésben. Minden munkaképes férfi és nő épületeket javított és élelmiszert gyűjtött – egyebek közt 74 656 tonna zöldséget, ami nagyban könnyítette a szállítási szükségleteket a Ladoga-tavon keresztül a nyár és a kora ősz folyamán. A fűtőanyag-problémák megoldása érdekében a GKO 1942. április 25-én utasította a Vörös Hadsereg műszaki egységeit, hogy fektessenek le egy hegesztett csővezetéket a Ladoga-tavon keresztül. Amikor június 18-án működni kezdett, a 35 kilométer hosszú és 12 méter mélyen lévő vezeték naponta 295 tonna fűtő- és üzemanyagot juttatott el Leningrádba. A város 1942 szeptemberében végül elkezdett elektromos áramot is kapni a volhovi erőműből, szintén egy víz alatti kábelen keresztül.

Miközben a lakosság és a hadsereg azért küzdött, hogy minél biztonságosabbá és önellátóbbá tegye Leningrádot, a Leningrádi front és a ladogai flottilla hasonló eltökéltséggel dolgozott egész nyáron a városba irányuló szállítókapacitás növelésén. 1942. április 9-én a GKO elfogadott egy új szállítási tervet, amely napi lebontásban határozta meg az élelmiszer-, muníció-, katonai felszerelés-, fűtőanyag- és kenőanyagszállítmányok pontos mennyiségét, valamint az evakuálandó lakosok számát.[4] A ladogai hadiflottilla felelt a szállítás megszervezéséért és lebonyolításáért. A flottilla és a balti flotta egész télen a hajókat javította, a leningrádi hajóépítők pedig bárkákat, valamint önjáró és vontatható uszályokat gyártottak, és a helyi halászoktól is rekviráltak néhány hajót.[5] Hasonlóan keményen munkálkodtak a dokkoló létesítmények kibővítésén is.

A tavon május 22-én indult meg a forgalom, amikor a *Gidrotehnyik* gőzös bárkák sorát vontatta át Kobonából Oszinyovecbe. Nem sokkal ezután más hajók is nekivágtak a Novaja Ladoga és Oszinyovec közötti 150 kilométeres, valamint a Kobona és Oszinyovec közti 29 kilométeres távnak. Az első teljes konvoj május 28-án hagyta el Novaja Ladogát. 1942 májusától december 31-éig több mint 200 hajó mindösszesen 765 801 tonna árut szállított át a tavon – ennek fele élelmiszer volt, a maradék szén, kenőanyag és katonai felszerelés.[6] Az élelmiszer elsősorban lisztet, gabonát, tésztát, vajat, zsírt, húst, cukrot, konzerveket és csokoládét tartalmazott. Amint a ladogai utak újra működni kezdtek, a gyárak berendezéseinek és a pótolhatatlan technikai személyzetnek az evakuálása drámai mértékben felgyorsult; a flottilla a nyár folyamán 539 597 embert és 287 721 tonna berendezést szállított át a tavon. Visszafelé 310 000 főnyi erősítést hoztak a Leningrádi front számára, roppant kiterjedésű katonai táborrá változtatva a várost. Ezek a szállítmányok komoly mértékben növelték a város élelmiszerkészleteit, és ezzel sikerült megelőzni az éhínséget 1942/43 telén, valamint biztosítani a gyárak folyamatos működését.

Mivel Leningrád 1942-ben végig szoros ostromgyűrűben maradt, az utánpótlási vonalak védelme – különösen a német légitámadásoktól – továbbra is kritikus fontossággal bírt. A németek a nyárra tervezett *Nordlicht* művelettel összhangban megpróbálták akadályozni az utánpótlás eljuttatását a városba, és folyamatosan bombázták a kikötői létesítményeket, valamint a Ladogán és a Finn-öblön átvezető útvonalakat Leningrád és Oranienbaum között.

A németek légi hadjárata április 4-én kezdődött, amikor súlyos csapást mértek a balti flotta és a ladogai flottilla hajóira. Április 24-én, 25-én és 27-én megismételték a támadást, miközben a tüzérség a város kikötői létesítményeit bombázta.[7] A legnagyobb német légitámadásra azonban 1942 kora őszén került sor, amikor Hitler utasította Mansteint, hogy törölje el a várost a föld színéről. A német repülőgépek csak szeptemberben 120 bombát dobtak le Kobona körzetében. A németek ősszel összesen 122 nappali és 15 éjszakai rajtaütést hajtottak végre, egyenként 80–130 géppel, és 6400 tonna bombát dobtak le a városra. A PVO légvédelmi tüzérei és repülőgépei azonban súlyos veszteségeket okoztak a Luftwaffénak, és a német légierő a támadások számának és nagyságának csökkentésére kényszerült. Ezek a támadások végeredményben csupán elhanyagolható hatást gyakoroltak a szállításra és az utánpótlásra, a szállítmányoknak mindössze 0,4 százalékát semmisítették meg – 160 repülőgép elvesztése árán.

A Ladoga-tó védelme

A Ladoga-tó déli partja, illetve a keleti és nyugati megközelítési utak szárazföldi biztosítása 1943 januárjának közepén továbbra is létfontosságú feladat maradt a vízi útvonalak védelme szempontjából, mivel a német frontvonal még mindig érintette a tó déli partját, mégpedig veszélyesen közel a városhoz. 1942-ben a ladogai flottilla megszállta a Slisszelburggal szemközti „*Oresek*" erődöt, hogy onnan védje a tó délnyugati partvonalát, és fenntartott egy haditengerészeti helyőrséget a Szuho-szigeten, a délkeleti part biztosítására. A Leningrádi és Volhovi frontok védték a földi megközelítési utakat, különös tekintettel a Novaja Ladoga és Volhov közötti kritikus közúti és vasúti hálózatra. Nagyrészt ennek a hatékony védelemnek köszönhetően a ladogai vízi utak 1942-ben végig rendesen üzemeltek, a viharok, a háborgó víz, valamint a németek légi és tüzérségi tevékenysége következtében előálló navigációs nehézségek ellenére.

A németeket nagyon zavarta, hogy nem képesek megállítani vagy lelassítani az utánpótlás beáramlását a tavon keresztül, ezért több alkalommal közvetlen módon próbálták lezárni az utakat. 1942 áprilisában és májusában például meggyőzték a finneket, hogy telepítsenek egy kisebb haditengerészeti és kétéltű haderőt a tóra.[8] A szovjet hírszerzés a következő hónapban tudomást szerzett a hajók, valamint egy 3000 fős partra szálló erő jelenlétéről Szortavala, Lahdenpohja és Impilahti kikötőinek környékén. A németek ezenkívül augusztusban partra szállító bárkákat telepítettek Kekszolmhoz, és szeptember végén megkezdték a felderítő és diverzáns akciókat a tavon: szeptember 27-én mágneses aknákat helyeztek el az útvonalakon, és a Szuho-szigettől nyugatra elvágták az összeköttetést. Govorjov válaszként egy százfős, három 100 mm-es löveggel felszerelt haditengerészeti különítményt küldött a szigetre. Ezt követően, októberben a finnek két alkalommal is megpróbáltak csapatokat partra tenni a Szuho-szigeten, de mindkét kísérlet kudarccal végződött.[9]

1942 telének kezdetén a várostól keletre lévő Mga–Szinjavino kiszögellést védő német erők még mindig szoros felügyelet alatt tartották a Leningrádba vezető utakat. A tél közeledtével úgy tűnt, a leningrádiak ismét kénytelenek lesznek a jégútra, az „Élet útjára" hagyatkozni. Mivel a lakosok még emlékeztek az előző téli éhínség borzalmaira, a város vezetőségével együtt mindent megtettek azért, hogy elkerüljék az előző évi katasztrófa megismétlődését. Most azonban négy, vagy inkább öt tényező is könnyítette a helyzetet.

Először – és tragikus módon –, az előző év magas halálozási aránya és a nyári evakuációs hullám miatt 1942 novemberében Leningrád lakossága jóval kisebb volt, mint egy évvel korábban. A városban most mindössze 700 000 civilt és 420 000 katonát kellett etetni. Másodszor, a leningrádiak 1942-ben sokkal nagyobb élelmiszerkészletet halmoztak fel, mint 1941-ben. Harmadszor, az 1942/43-as tél korántsem volt olyan súlyos, mint az 1941/42-es. A fagy 1942-ben későn érkezett, így a tavon egészen november 27-éig, illetve az északi részen, ahol csak később kezdődött a jegesedés, 1943. január 7-éig folytatódhatott a szállítás. Negyedszer, a késői fagy ellenére a hatóságok sokkal hatékonyabban végezték a jégutak felderítését. És ötödször, a Vörös Hadsereg 1943 januárjának közepén végre áttörte a blokádot.

Amikor a tó végül befagyott, a Leningrádi front és a ladogai flottilla felhasználta az előző télen szerzett tapasztalatokat az útvonal kihasználására, és a létező közutak kiegészítésére vasútvonalakat fektettek le, hogy megspórolják az áru időrabló és nehézkes átmozgatását a vagonokról a hajókra. A Vörös Hadsereg műszaki egységei egy időben kezdték el a vasútvonalak kiépítését keletről és nyugatról, és január közepére már át is adtak 15 kilométernyi működő vonalat a tó nyugati csücskénél. Azonban amikor a Vörös Hadsereg erői 1943 januárjában megnyitották a szárazföldi folyosót Leningrád felé, a műszakiak abbahagyták az építkezést a tavon, és inkább a folyosón vezették át a vasútvonalat, bár ez az útvonal igencsak szűk volt, és folyamatos német tüzérségi tűz alatt állt.[10] Bár a műszakiak nem építették tovább a tavon átvezető vonalat, folytatták a többi jégút fejlesztését és bővítését.

A jégút

A kései fagy és a gyakori olvadások ellenére a jégút december 19-én végül megnyílt a forgalom előtt. Az első konvoj december 20-án ment végig rajta, de a 160 teherautó mindegyike mindössze 300 kilogrammnyi árut szállított. Ezután jóval nagyobb, több száz autóból álló konvojok közlekedtek december 27-e és január 8-a között, amikor is a jég elvékonyodása miatt le kellett állítani a szállítást.[11] A forgalom január 12-én újraindult, de március 30-án megint leállt, mert a Leningrádi front az újabb olvadás miatt lezárta az utat. A tél folyamán a jégút december 20. és március 30. között mindössze 101 napig volt járható, és ebből csupán 97 napig közlekedhettek rajta nagyobb teherautó-konvojok. Ez idő alatt a járművek 210 745 tonna árut – főként élelmet és lőszert –,

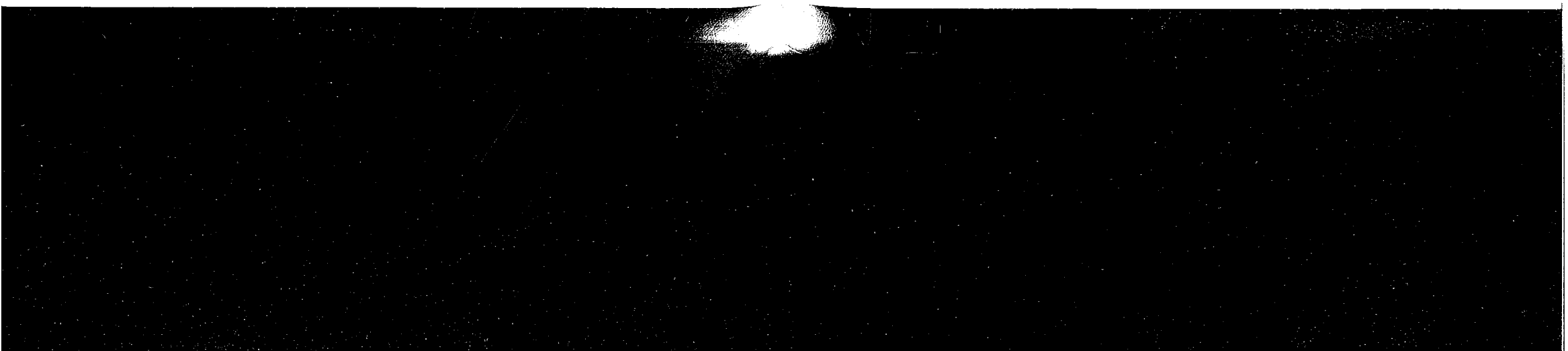

valamint több mint 200 000 katonát és menekültet vittek át a tavon.[12] A jégút még a slisszelburgi folyosó vasútvonalának megnyitása után is megbízható kommunikációs csatornaként szolgált a Leningrádi front számára. A németek egész télen át folytatták légitámadásaikat a jégút ellen, még azután is, hogy a Vörös Hadsereg visszafoglalta a városhoz vezető keskeny szárazföldi utat, de a tó forgalmát nem sikerült számottevően befolyásolniuk.[13] Az út védőinek legnagyobb megkönnyebbülésére a szárazföldi folyosó januári megszerzését követően a német tüzérségi csapások megszűntek.

Az 1943. januári Szikra hadműveletet követően a Leningrádi front elszántan próbálta helyreállítani a megbízható földi kommunikációt Leningrád és a szovjet hátország között. Január 21-én a vasúti és építő egységek megkezdték a vasútvonal kiépítését a Ladoga-tó déli partja mentén, Slisszelburg és Poljana között. A szinjavinói frontvonaltól alig 6-8 kilométerre futó vágányoknál folyamatos tüzérségi tűz és állandó légitámadások alatt folyt az építkezés a dermesztő hidegben. A 33 kilométeres út a nehézségek ellenére február 6-án megnyílt. Ezután már vasúton és a tavon keresztül elégítették ki Leningrád katonai és polgári igényeit. A kapacitást tekintve a vasút sokkal fontosabbnak számított a Ladogán átvezető jégutaknál. Az építőbrigádok a tavasz beálltával is folytatták a vonal bővítését, és március 18-án egy új vasúti hidat nyitottak meg a Néva felett, ami járhatóvá tette a teljes vonalat.[14] Azonban a folyamatos német tüzérségi tűz komoly veszteségeket okozott, így a vonal állandóan javításra szorult. Az építőbrigádok 1943 májusának elejére egy új vonalat is létrehoztak, párhuzamosan az elsővel. Ez a 18 kilométeres vágánypár közelebb volt a tóhoz, és tovább növelte a slisszelburgi folyosón áthaladó vasútforgalom hatékonyságát, kapacitását és biztonságát.[15]

A németek mindent megtettek, hogy megállítsák vagy akadályozzák a vasúti forgalmat: tüzérségi és légicsapásokat mértek a vágányokra, a hidakra és a vasúti létesítményekre. Mivel a németek hittek benne, hogy a Volhov folyón átívelő hidak megsemmisítésével elvághatják Leningrád és a Volhovi front utánpótlását, komoly légitámadásokat vezettek a hidak ellen, ám a szállítást nem sikerült számottevő mértékben befolyásolniuk.[16] A folyosón átvezető vasútvonalak ezt követően jelentős szerepet játszottak Leningrád lakosainak és védőinek ellátásában. Az 1943. február 6. és 1944. március 6. közötti időszakban például 5334 szerelvény érkezett Leningrádba, összesen 225 859 tehervagonnal.

A Leningrádba vezető új szárazföldi útvonal hatékony működésével a város ellátása és az utánpótlási vonalak védelme sokkal könnyebbé vált

1943 tavaszán és nyarán. Ráadásul a szállítmány összetétele is jelentős változáson esett át, mivel a Leningrádi front a vízi útvonalakat főként fa és faáruk szállítására használta.[17] A Ladoga-tó útjai 1943 szeptembere után, amikor a Leningrádi front minden kikötőhelyet, dokkot és raktárlétesítményt a tó keleti és nyugati partján civil irányítás alá rendelt, elveszítették katonai jelentőségüket.[18] A leningrádi blokád ideje alatt a Ladoga-tavon keresztül 2 234 477 tonna árut, egyebek közt 1 836 935 tonna élelmet szállítottak a városba.

Bár a leningrádi régió partizántevékenysége jelentősen növekedett 1942 és 1943 folyamán, katonai jelentősége továbbra is csupán korlátozottnak volt tekinthető. 1942. január 1-jén a becslések szerint 1994 partizán tevékenykedett a leningrádi körzet északnyugati, nyugati és délnyugati szektorában, legaktívabban a partizán-*kraj*ban. Bár ezeket az alakulatokat lazán betagolták a Leningrádi, Valdáji és Volhovi műveleti csoportok állományába, mindegyik önálló különítményekből állt, melyek azonban gyengék és rosszul szervezettek voltak, ráadásul a hideg és a hó nagyban korlátozta műveleti tevékenységüket.[19] A partizánparancsnokság ezért a telet leginkább a szervezési és vezetési problémák kiküszöbölésével, valamint az egységek tűzerejének növelésével töltötte.[20] Télen a partizánok akciói erőtlenek és szórványosak voltak, és csak lazán kapcsolódtak a frontok műveleteihez.[21] Ugyanakkor azonban a partizán-*kraj*ban és annak környékén tevékenykedő csapatok élelmiszert gyűjtöttek és küldtek Leningrádba; az első szállítmány hosszú kerülőúton február 25-én ért a városba. A partizánkülönítmények ezenkívül képviselőket és küldöttségeket küldtek Leningrádba, hogy parancsokat vegyenek át és koordinálják akcióikat a Leningrádi front műveleteivel. Viszonylagos inaktivitása ellenére a partizánmozgalom és a hozzá kapcsolódó illegális pártszervezet a tél folyamán egyre nagyobbra nőtt. 1942 áprilisára 50 új partizánegység alakult meg és kezdte meg a harcot a leningrádi körzetben, a párt pedig számos partizánsejtet hozott létre a régióban, életre keltve így egy földalatti infrastruktúrát, kommunikációs és összekötő rendszert a partizánkülönítmények számára.[22]

Partizánok

A partizánok szervezettsége és műveleti eredményessége 1942 nyarán és őszén egyre fokozódott, főként mert a párt, a GKO és a Vörös Hadsereg mind hatékonyabb központi irányítás alá vonta a partizánszer-

vezeteket és azok tevékenységét. 1942. május 30-án a párt és a GKO létrehozta a partizánmozgalom központi törzsét, hogy közös állami irányítás alá vonja az összes partizánszervezetet és különítményt. Az új parancsnokság felállított egy kifinomult parancsnoki és vezetési struktúrát, amely Moszkvától a frontokon keresztül egészen a német hátországban tevékenykedő egyes partizánparancsnokságokig terjedt, és megbízta a Vörös Hadsereg és az NKVD tisztjeit, hogy hozzanak létre még több partizánegységet, és vonják az irányításuk alá a partizánműveleteket. Govorjov 1942 júliusában, Leningrádban megalakította a partizánmozgalom leningrádi parancsnokságát, hogy centralizálja a régió partizán-hadviselésének tervezési és vezetési feladatait. A terv értelmében új partizánegységeket és diverzánscsoportokat hoztak létre, és ezeket az alakulatokat azzal a feladattal bízták meg, hogy szabotálják és semmisítsék meg a német helyőrségeket, létesítményeket és kommunikációs eszközöket, csapjanak le a német parancsnokságokra, hadianyagraktárakra, repülőterekre és kommunikációs központokra, valamint gyűjtsenek hírszerzési információkat a Vörös Hadsereg szárazföldi műveleteinek támogatása céljából.

1942 nyarán ugrásszerűen megnőtt a partizáncsapatok erőssége és dinamizmusa a leningrádi körzetben. Abban az évben a németek háta mögött működő partizándandárok száma és ereje 30 gyenge, összesen alig 2000 főt számláló különítményről négy dandárra és számos különálló alakulatra nőtt, több mint 3000 fős létszámmal.[23] Bár ezek az erők főként szabotázs- és diverzánsakciókat hajtottak végre, működésük elég zavaró volt ahhoz, hogy hivatalos partizánellenes műveletek formájában kiprovokálja a németek szervezett reakcióját. Az 1942. augusztus 18-án kiadott, 46. számú Führer-direktívában Hitler kijelentette: „A keleti útonállók szörnyűségei immár tűrhetetlen méreteket öltöttek, és súlyos fenyegetést jelentenek a front ellátására, illetve a helyi földek kiaknázására." Hitler Heinrich Himmlert, az SS vezetőjét bízta meg a partizántevékenység felszámolásával, az OKH vezérkari főnökének parancsba adta a partizánellenes hadviselés lefolytatását, és utasította a tartalékos hadsereget (a német hadsereg összes alakulatának saját tartalékos egysége volt), hogy állítson hadrendbe partizánvadász-egységeket a kiképzés befejeztével. A németek ezt követően több akciót is indítottak a partizánok, de különösen a partizán-*kraj* ellen. A körülbelül 30 napig tartó műveletsorozat során 6000 német katona gyakorlatilag kietlen sivataggá változtatta a *krajt*.[24]

A németek megtorló művelete súlyos veszteségeket okozott a partizánoknak, és arra kényszerítette a partizánmozgalmat, hogy biztonságosabb helyre mozgassa erőit.[25] A német akció hevessége azonban visszaütött, mert a körzet szinte összes lakosa csatlakozott a partizánmozgalomhoz. A partizán-*kraj* elpusztítása ellenére a német veszteségek növekedtek, és kialakult egy ördögi kör, amely végül felkelést szított a németek hátsó területein. További balszerencse volt a németek számára, hogy a Leningrádban és környékén, illetve délebbre, Gyemjanszk körül tomboló folyamatos harcok csökkentették a hátsó lépcsők biztonsági létesítményeinek számát és méretét, ami nagyban növelte a partizánok harci kedvét.

Erősödő gerillatevékenység

A partizánmozgalom létszáma a leningrádi körzetben az 1943. január 1-jei 2993 számon tartott harcosról november 1-jére 14 358-ra emelkedett. A diverzáns, felderítő és illegális tevékenységek köre is kiszélesedett. A Leningrádi Körzeti Pártbizottság 1943. január 1-jére 11 illegális területközi pártközpontot hozott létre a körzet nagyobb városaiban.[26] A központok egy főtitkár és egy teljes stáb irányításával koordinálták az egyes körzetekben működő partizáncsoportok, különítmények és illegális szerveződések munkáját, és sokkal nagyobb, hatékonyabban működő egységekké fogták össze ezeket az erőket. 1943. augusztus 1-jére öt partizándandár, egy önálló partizánezred, valamint tíz másik különítmény tevékenykedett a leningrádi körzetben.[27] A dandárok száma még az év vége előtt tízre nőtt, és 1944 januárjának elején megalakult a tizenegyedik is.[28] December 1-jére ezek az erők összesen 35 000 aktív harcost és több ezer szövetségest számláltak. Ez a kiterjedt földalatti struktúra magába tömörítette a helyi kormányzati szerveket, és illegális újságok, röpiratok terjesztésével propagandaháborút is vívott. Mindeközben egyre intenzívebb felderítő és diverzáns műveleteket hajtott végre a Vörös Hadsereg hadműveleteinek támogatása céljából.

1943 közepétől a partizándandárok és -különítmények összehangolt, nagyszabású rajtaütéseket és támadásokat hajtottak végre a német kommunikációs vonalak és katonai létesítmények ellen. 1943. augusztus 1-jén például a partizánerők megkezdték a Vasútháború hadműveletet (*Relszovaja vojna*), melynek keretében a partizánmozgalom központi törzse és a *Sztavka* felügyelete alatt koncentrált támadásokat vezettek a német vasúthálózat ellen a teljes szovjet–német fronton.[29] Ezek a műveletek oly sikeresnek bizonyultak, a leningrádi partizánok pedig annyira hittek a küszöbönálló győzelemben, hogy a partizán-

mozgalom szeptemberben már nyíltan beszélt róla, hogy a Vörös Hadsereg nemsokára felszabadítja a vidéket, és felgyorsították akcióikat a németek hátsó lépcsős létesítményei ellen. A partizántámadások tehát egyre sűrűbbé váltak, és októberre már az egész körzetben kitört a felkelés. A partizánlázadás hevessége és mérete példa nélkül álló zavart eredményezett a németek területi vezetésében, és jócskán előrehozta Hitler azon döntését, hogy az „Észak" hadseregcsoport előbb építse ki a Párduc-vonalat, majd húzódjon vissza a védelmi állásokba.[30]

Bár a németek kezdetben megvetéssel kezelték a partizánok tevékenységét, pusztán apró kellemetlenségnek tekintették működésüket, „vörös tetűnek a német irha alatt", a partizán-hadviselés mostanra súlyos károkat okozott a katonai hadműveletekben. A németek ugyan megtehették – és meg is tették –, hogy jelentéktelennek tüntetik fel a partizánok szúnyogcsípéseit, a támadások együttes hatása azonban kezdett egyre kellemetlenebbé válni; a rajtaütések egyre több német biztonsági egységet kötöttek le egy olyan időszakban, amikor minden emberre szükség lett volna a fronton. A partizánakciók ezenkívül ellehetetlenítették a németek jövőbeli terveit az elfoglalt területek politikai, gazdasági és társadalmi átszervezését illetően, és haszontalanná tették a német propagandát.

Azonban a partizán-hadviselés kevésbé kézzelfogható aspektusai sokkal jelentősebb hatást gyakoroltak a németekre. Ahogy a partizánakciók egyszerű zaklatásról koncentrált, valódi károkat okozó támadásokká nőttek, úgy csökkent a németek győzelembe vetett hite. 1944 elejére, miközben a Vörös Hadsereg megkezdte nagyszabású offenzíváit, és felszabadította a leningrádi körzetet, a partizánmozgalom kamatostul fizette vissza mindazt a szenvedést, amit honfitársaiknak kellett átélniük a Leningrád nevű pokoli börtönben az ostrom három éve alatt.

8. fejezet

A BLOKÁD ÁTTÖRÉSE

A *Sztavka* eldöntötte, hogy 1943-ban mindenképpen felszámolja a leningrádi blokádot, ezért január és szeptember között egyik offenzívát indította a másik után. A harmadik, negyedik és ötödik szinjavinói offenzívák, valamint a Sarkcsillag hadművelet egytől egyig véres konfliktusok voltak, de 1943 végére örökre sikerült megszüntetni Leningrád német fenyegetettségét – az „Észak" hadseregcsoport megkezdte visszavonulását nyugat felé.

Az 1942. november–decemberi, sikeres sztálingrádi ellentámadást követően a *Sztavka* kiaknázta a tengelyhatalmak meghátrálását, és gyakorlatilag a teljes szovjet–német frontra kiterjesztette az offenzív műveleteket. A *Sztavka* érthető módon a leningrádi körzetet is belefoglalta terveibe, mivel a város védői már a második kemény téllel néztek farkasszemet az ostromgyűrű közepén, valamint a folyamatos – bár egyre csökkenő erejű – német támadásokkal. A *Sztavka* ezért úgy határozott, hogy nagyszabású hadműveletet indít Leningrádnál, mégpedig a Vörös Hadsereg dél-oroszországi kiterjesztett offenzívájával egy időben. Bár az eredeti cél a leningrádi blokád megszüntetése volt, a *Sztavka* 1943 februárjára már abban reménykedett, hogy döntő vereséget mérhet az „Észak" hadseregcsoportra, és kiűzheti a német erőket a teljes leningrádi körzetből. A leningrádi offenzíva addigra már egy nagyobb terv részét képezte, melynek célja a három keleti német hadseregcsoport legyőzése és visszavetése volt a Narva–Vityebszk–Kijev–Dnyeper vonalig – vagyis ugyanaz, amivel a Vörös Hadsereg 1941–42-ben már egyszer kudarcot vallott.

1943. január 1-jén a Vörös Hadsereg stratégiai helyzete Leningrád térségében súlyos volt, de legalább már nem kritikus. Bár a város elleni nagyszabású offenzíva veszélye csökkent, a német erők továbbra is három irányból bekerítve tartották a várost, a finn csapatok pedig ott állomásoztak északon.[1] Govorjov Leningrádi frontja az elszigetelt oranienbaumi hídfőt védte a várostól nyugatra, valamint a déli, délkeleti és keleti megközelítési utakat. A település továbbra is el volt vágva a Szovjetunió többi részétől, a balti flottát beszorították a Finn-öböl keleti felébe, és a német tüzérség folyamatosan lőtte a várost. Keleten Mereckov Volhovi frontja védte a létfontosságú összekötő utakat

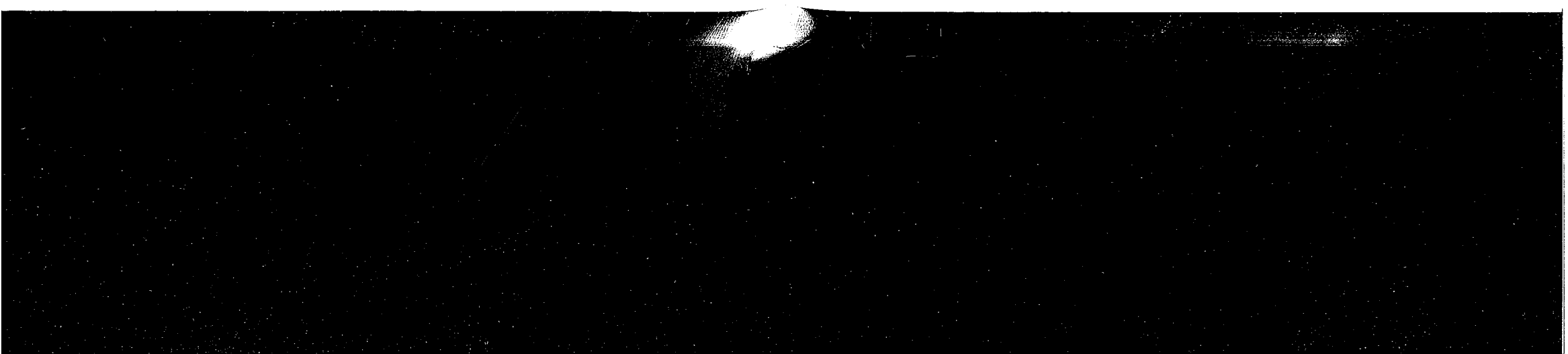

a Ladoga-tó keleti partján, továbbá egy széles szektort a Ladoga-tó és Ilmeny között.

A Leningrádi front 23. hadserege felügyelte a város északnyugati megközelítési útvonalait a Karéliai-földnyelv mentén egy esetleges finn támadással szemben, míg a tengermelléki műveleti csoport (PMCS – korábban 8. hadsereg) az elszigetelt oranienbaumi hídfőt védelmezte a várostól nyugatra.[2] A PMCS hídfője nagy hatótávolságú tüzérséggel fedezte a kronstadti megközelítési útvonalakat, ugyanakkor a Leningrádtól délre állomásozó német erők balszárnyát fenyegette. A belső városvédelem (VOG) és a balti flotta kronstadti haditengerészeti védelmi körzete védte a Leningrádba vezető tengeri utakat; a HVR ezenkívül a Finn-öböl szigeteit is felügyelte, és repülőgépek, valamint hidroplánok segítségével fenntartotta az összeköttetést a szigetek között.

I. I. Maszlennyikov vezérezredes 42. és V. P. Szviridov altábornagy 55. hadseregei a város déli és délkeleti megközelítési útvonalait óvták a Finn-öböl partján fekvő Uricktól Puskinon és Kolpinón keresztül a Néva folyóig húzódó frontvonal mentén.[3] M. P. Gyuhanov 1942 októberében a Néva műveleti csoportból felállított 67. hadserege egy 55 kilométeres frontszakaszt tartott északi irányban, a Néva folyó mentén Slisszelburgig, a front keleti szárnyán. Ez az egység védte a Ladoga-tó nyugati partját is a Néva torkolatától északra.[4] Govorjov fronttartalékban tartott két lövészhadosztályt, két lövész- és két harckocsidandárt, egy sídandárt és egy erődített körletet Leningrád mellett, hogy szükség esetén a Karéliai-földnyelven bevethesse őket.[5]

A Leningrádi front légiereje a 13. légi hadseregből és a balti flotta repülőegységéből állt, amely a Leningrádi frontot és a haditengerészeti bázist védelmezte. Az 1942 novemberében felállított 13. légi hadsereg három repülő-hadosztályt, öt önálló repülőezredet és egy vegyes, kialakítás alatt álló repülőezredet foglalt magában.[6] 150 vadászrepülőgép állt rendelkezésre, ezeket támogatta a balti flotta három repülődandárjának 235 gépe. A Leningrád PVO-hadsereg és a Ladoga PVO-hadosztálykörzet védte Leningrádot és környékét a légitámadásoktól. A Leningrád PVO-hadsereg VII. vadászrepülő-hadteste és légvédelmi tüzérsége, valamint géppuskás ezredei 550 légvédelmi löveggel és 150 nehéz légvédelmi géppuskával rendelkeztek, ehhez jött hozzá a Ladoga hadosztály további 180 légvédelmi lövege és 60 nehéz légvédelmi géppuskája.[7] A még mindig a Leningrádi front alárendeltségébe tartozó balti flotta felügyelte a kronstadti haditengerészeti bázist és a környező erődöket, az izsorszki és osztrovi erődített körzeteket, a flotta hajóit

javító leningrádi haditengerészeti bázist, a Kronstadtban és Leningrádban állomásozó hajókat és tengeralattjárókat, a ladogai hadiflottillát, a partvédelmet és a repülőegységeket. A balti flotta Leningrád tengeri megközelítési útvonalait, valamint a létfontosságú ladogai utánpótlásvonalakat védte.[8]

Mereckov Volhovi frontja védte a 300 kilométeres szektort a Ladoga-tó és az Ilmeny-tó között. Sztarikov 8. hadseregének jutott a front jobbszárnyán egy 50 kilométeres szakasz a Novo Ladoga-csatornától a kirovi vasútvonalig, és őt támogatta V. Z. Romonovszkij altábornagy 2. csapásmérő hadserege, melyet offenzív szerepkörre készítettek fel a második lépcsőben.[9] Az 54., 4., 59. és 52. hadseregek (sorrendben A. V. Szuhomlin altábornagy, Ny. I. Guszev vezérőrnagy, I. T. Korovnyikov altábornagy és V. F. Jakovlev parancsnoksága alatt) a kirovi vasútvonaltól dél felé, az Ilmeny-tóig helyezkedtek el.[10] Mereckov egy lövészhadosztályt és két sídandárt tartalékban hagyott.[11] Az 1942 júliusában felállított 14. légi hadsereg látta el a Volhovi front légi támogatását több mint 200 géppel, melyeket három repülő-hadosztályba és hét önálló repülőezredbe szerveztek.

A Wehrmacht dél-oroszországi vereségét követően az OKH elhalasztotta a további hadműveleteket a leningrádi körzetben, amíg a déli helyzetet nem sikerül stabilizálni. Küchler hadseregcsoportja időközben utasítást kapott, hogy vonuljon védelembe, és a tábornok erői jelentősen meggyengültek, amikor a 11. hadsereget októberben átvezényelték a „Közép" hadseregcsoporthoz. Ráadásul 1942 októberében és novemberében a 18. hadsereg kilenc hadosztályát is áthelyezték más frontszakaszokra. Lindemann hadserege december 1-jén 26 hadosztályból állt, melyek egy 450 kilométeres szakaszon helyezkedtek el a Balti-tenger és az Ilmeny-tó között, szemben a Vörös Hadsereg Leningrádi és Volhovi frontjával. A súlyos haderőhiány miatt Lindemann arra kényszerült, hogy gyakorlatilag az összes hadosztályát egyetlen vonalban rendezze el, így egy hadosztályra körülbelül 17 kilométer jutott. Lindemann két hadosztályt tartalékban tartott Mgánál és Krasznaja Szelótól nyugatra.[12] Az OKH megpróbálta kompenzálni a hiányt a 10. Luftwaffe tábori hadosztály odaküldésével, amely december 1-jén már úton volt Kingiszeppből Krasznogvardejszkbe. A Luftwaffe 1. légiflottája támogatta Lindemann hadseregét, korlátozott számban felderítő és bombázó bevetéseket hajtott végre Leningrád felett.[13]

A németek elhelyezkedése

A 18. hadsereg L. hadteste négy hadosztállyal védte a Leningrádtól délre eső szektort az oranienbaumi hídfő nyugati szélétől Puskinig, míg valamivel keletebbre a LIV. hadtest három hadosztályt telepített a Puskin és a Néva partján fekvő Annenszkoje közötti szektorba.[14] A XXVI. hadtest három hadosztálya az Annenszkojétól és Voronovótól délre húzódó vonal megerősített állásait foglalták el, a Slisszelburgtól délre lévő, létfontosságú mga–szinjavinói kiszögellésben, az I. hadtest hat hadosztályának sávja pedig onnan húzódott tovább a Volhov folyóig, Kirisitől délre.[15] És végül a XXVII. és XXXVIII. hadtestek védték a frontot délnyugaton, a Volhov folyó mentén egészen az Ilmeny-tóig egyenként három hadosztállyal, miközben a 285. biztonsági hadosztály a hadseregcsoport hátsó területeit felügyelte.[16]

A német védelem a Slisszelburg–Szinjavino-szorosban volt a legerősebb, ahol öt tapasztalt, egyenként 10–12 000 fős német hadosztály vetette be magát az erődített védművek közé, a körzet erdős-mocsaras terepén.[17] A téli hónapokban részben befagyott Néva folyó szélessége és mélysége, valamint a kiszögellés nehezen átjárható terepe, ahol több kőfalakkal megerősített falu is állt, mind a német védelmet és a blokád fenntartását szolgálta. Hitler még 1943 elején is a jégút és a Leningrád elleni keleti támadások fontos kiindulópontjának, a blokád létfontosságú láncszemének tekintette a kiszögellést, mivel elvágta az összeköttetést a város és a Volhovi front között. A németek ezért itt három erős védelmi vonalat hoztak létre, egyenként három sor lövészárokkal, és az erődített falvak köré védelmi szektorokat és ellenállási gócokat szerveztek.[18] Ezek az erős védelmek jelentették a kiszögellésben a diót, amit a szovjet erőknek fel kellett törniük, ha meg akarták szüntetni a leningrádi blokádot.

Govorjov és Mereckov 1942 november–decemberében kezdték meg az offenzíva tervezését a *Sztavka* küldötte, Vorosilov szigorú felügyelete alatt – éppen akkor, amikor a Vörös Hadsereg a sztálingrádi diadal kiterjesztéseképpen nagyszabású téli hadműveletbe kezdett Dél-Oroszországban. Govorjov két külön offenzívát javasolt: az Urick-hadművelet célja a blokád áttörése és az összeköttetés helyreállítása lett volna a Ladogától délre, míg a Slisszelburg-művelet során a tengermelléki műveleti csoport és a 42. hadsereg közötti kapcsolatot kellett biztosítani. Az Urick-hadműveletben a Leningrádi front tengermelléki műveleti csoportja és a 42. hadsereg szétzúzza a német védelmet, és folyamatos frontvonalat hoz létre a várostól nyugatra.[19]

A slisszelburgi offenzívában a tervek szerint a Leningrádi front 67. hadserege és a Volhovi front 2. csapásmérő hadserege és 8. hadserege áttöri a német védelmet a várostól keletre, és ezzel felszámolja a leningrádi blokádot.[20] Ezeket a műveleteket egymás után kellett végrehajtani – a slisszelburgi offenzívát december második felében, az urickit 1943 februárjában.[21]

Szovjet támadási tervek

Govorjov javasolta, hogy mindkét front egyszerre indítson támadást erős rohamcsoportokkal, hogy elkerüljék az 1942 augusztusában tapasztalt problémák megismétlődését. Azt is kérte, hogy a *Sztavka* erősítse meg a frontot három vagy négy lövészhadosztállyal, és fejlessze fel teljes erejére a 13. légi hadsereget.[22] A *Sztavka* december 2-án néhány apróbb módosítással elfogadta Govorjov tervét, utasította Govorjovot és Mereckovot, hogy december 1-jére fejezzék be a tervezést, és a Szikra (*Iszkra*) fedőnevet adta az offenzívának. Romanovszkij 2. csapásmérő hadseregét jelölte ki a Volhovi front, és Gyuhanov 67. hadseregét a Leningrádi front rohamcsoportjának, és utasította Fedjunyinszkijt, a front helyettes parancsnokát, hogy felügyelje Romanovszkij műveletét, miközben Govorjovnak Gyuhanov tevékenységét kellett ellenőriznie. A *Sztavka* végül parancsot adott Vorosilov marsallnak, hogy a szervezet képviselőjeként koordinálja az offenzívát, december 8-án kijelölte a pontos feladatokat a frontok számára, és a hónap hátralévő részében jelentős erősítést küldött a csapatoknak.[23] Bár a két front január 1-jére befejezte az előkészületeket, a Néva jegének állapota miatt a *Sztavká*nak egyet kellett értenie Govorjovval, és január 10–12-éig elhalasztotta az offenzívát.

A végső támadási terv szerint a két rohamcsoportnak meg kellett semmisítenie a slisszelburg–szinjavinói kiszögellést védő német csapatokat, és át kellett törnie a blokádot. Azután február elején dél felé kanyarodnak, felszámolják a német erőket Mga térségében, és létrehoznak egy széles szárazföldi folyosót Leningrádig, hogy helyreállítsák az összeköttetést a várossal.[24] Govorjov rohamcsoportjának, Gyuhanov 67. hadseregének át kellett törnie a német védelmet egy 13 kilométeres szakaszon Moszkovszkaja Dubrovka és Slisszelburg között, vereséget mérni a németekre a kiszögellés nyugati felében, és felvenni a kapcsolatot a Volhovi front rohamcsoportjával, hogy létrejöjjön az összeköttetés Leningráddal.[25] A csapatok ezután délnek fordulnak, és új

védelmi állásokat foglalnak el a Mojka folyó mentén, Mgától északra. Gyuhanov hadserege nyolc lövészhadosztályból, öt lövész-, két sí- és három harckocsidandárból, egy erődített körletből, valamint támogató csapatok lenyűgöző sorából állt, melyek két lépcsőben telepítve erősítették a támadást.[26] A rohamcsoportnak január 12-én kora reggel kellett támadnia, és 3-4 nap alatt, folyamatos előrenyomulással áttörnie a blokádot.

Mereckov harccsoportja, Romanovszkij 2. csapásmérő hadserege kapta a feladatot, hogy elsöpörje a német védelmet egy 12 kilométeres sávban Lipka és Gajtolovo között, megsemmisítse az ellenséges erőket a kiszögellés keleti felében, és felvegye a kapcsolatot a Leningrádi fronttal, miközben a sáv többi részén keményen védekezik.[27] A csapatok eztán beássák magukat, védik a slisszelburgi vonalat és annak balszárnyát, és felveszik a kapcsolatot a Leningrádi front 67. hadseregével. Romanovszkij hadserege 11 lövészhadosztályból, egy lövész-, két sí- és két harckocsidandárból állt két lépcsőben elhelyezve, bizonyos speciális célpontok elfoglalására pedig különleges egységeket jelöltek ki.[28] Sztarikov 8. hadserege Romanovszkij balszárnyán Gajtolovo és a déli vasútvonal között áttöri a német védvonalat, előrenyomul nyugati és délnyugati irányban, és Mga városától északnyugatra új védelmi állásokat hoznak létre a 67. hadsereggel együttműködve. Mereckovnak is január 12-én kellett megindítania offenzíváját.

Vorosilov december 29-én jóváhagyta Govorjov és Mereckov együttműködési tervét, amely előírta, hogy a frontok két harccsoportja a 2. és 6. számú munkásfalun áthaladó vonalon találkozzanak egymással.[29] Gyuhanov és Romanovszkij a frontutasítások alapján, még a direktívák megérkezése előtt dolgozták ki tervük nagy részét, majd január 1-jén ismertették elképzeléseiket Govorjovval és Mereckovval. Gyuhanov utasította harccsoportját, hogy keljen át a Néva folyó jegén, majd Moszkovszkaja Dubrovka és Slisszelburg között törje át a német vonalat. Az egységnek azután Szinjavino felé kellett folytatnia a támadást, megsemmisítenie a német erőket Szinjavinóban és Slisszelburgban, majd elfoglalnia a megerősített állásokat Arbuzovóban, a 22,4-es terepponton, a 6. számú munkásfaluban, Szinjavinóban, az 1. számú munkásfaluban és Slisszelburgban. A harccsoport azután felveszi a kapcsolatot a Volhovi front harccsoportjával, létrehoznak egy folyamatos frontvonalat a Ladoga-tótól délre, és délkelet felé előrenyomulva megszállják a Mojka folyó vonalát. A 67. hadsereg más egységei közben védik a Néva folyót és a tavon átvezető jégutat, a balti flotta pedig további tűztámogatást nyújt a hadseregnek.[30]

Romanovszkij azt a parancsot adta harccsoportjának, hogy Lipka és Gajtolovo között törjék át a németek védelmét, semmisítsék meg a német egységeket, Lipkában, a 8. számú munkásfaluban, a *„Kruglaja"* ligetben és Gajtolovo körzetében, és vegyék be az 1. és 5. számú munkásfalvakat, valamint Szinjavinót. Miután gondoskodott a szárnyak biztosításáról, a harccsoport továbbhalad a Néva folyó felé, és felveszi a kapcsolatot a Leningrádi front harccsoportjával.[31] Romanovszkij balszárnyán Sztarikov utasította a 8. hadsereget, hogy két lövészhadosztállyal és egy lövészdandárral törjön át a német védelmen Gajtolovo és Misino szektorában, és nyomuljon tovább Mga felé, hogy védje Romanovszkij balszárnyát.

Egy ilyen összetett offenzíva végrehajtása az erős védelmi állásokat elfoglaló ellenség ellen, nehéz terepen, kedvezőtlen időjárási körülmények között óvatos és hatékony tervezést és vezetést, valamint masszív, ám gondosan integrált és összehangolt tüzérségi, légi, páncélos, műszaki és logisztikai támogatást igényelt.[13] Az előző offenzívák világosan megmutatták, mit nem szabad tenni. Govorjov és Mereckov is elsöprő erejű tüzérségi támogatással számolt, a támadás előtt és alatt egyaránt. Govorjov 1873 löveget és aknavetőt koncentrált csak a 67. hadsereg sávjába, több különleges feladattal megbízott tüzércsoportot is létrehozott, és 150 percig tartó tüzérségi előkészítést tervezett a támadást megelőzően.[33] Mereckov 2885 löveget és aknavetőt vont össze saját támadási sávjában, Govorjovéhoz hasonló tüzérségi csoportokat alakított. 80 perces előkészítést tervezett a 2. csapásmérő hadsereg frontszakaszán, és 100 perceset a 8. hadsereg sávjában.[34]

Sz. D. Ribaljcsenko vezérőrnagy 13. légi hadseregét (melyet megerősítettek a balti flotta légierejével), a leningrádi PVO-hadsereg VII. vadászrepülő-hadtestét és négy vegyes repülőhadosztályt jelölték ki Govorjov offenzívájának támogatására, összesen 414 géppel, főként vadászokkal.[35] Ribaljcsenko az előkészületek során főként a közvetlenül a frontvonal előtt lévő célpontok ellen vetette be gépeit, később pedig az ellenség tartalékait és tüzérségi állásait támadta, miközben egy kisebb repülőcsoport készen állt rá, hogy hívásra segítséget nyújtson az előrenyomuló csapatoknak.[36] I. P. Zsuravlev 14. légi hadseregének (megerősítve a II. vadászrepülő-hadtesttel, a 232. vadászbombázó-hadosztállyal és három vegyes repülőezreddel) kellett támogatnia Mereckov offenzíváját 395 repülőgéppel, többségében vadászbombázókkal és vadászokkal.[37] Zsuravlev vadászbombázó repülőgépeinek legnagyobb része hatékony földi támogatást nyújtott, és az ellenség erődített támpontjait támadta.

A támadás műszaki támogatása

Nagyobb páncéloshaderők nem tevékenykedhettek a Leningrád körüli egyenetlen, erdős és mocsaras vidéken, különösen nem télen, és a harccsoportok célpontjainak egymástól mért kis távolsága miatt egyébként sem maradt volna hely a manőverezésre. A két front ezért a gyalogság támogatására rendelte a harccsoportok harckocsidandárjait, ezredeit és zászlóaljait. Govorjov a 67. hadsereg három harckocsidandárjának és két önálló harckocsizászlóaljának 222 tankját és 37 páncélautóját egyenlően elosztotta az első és második lépcső között, és könnyű harckocsikat küldött előre a Néva jegének tesztelésére.[38] Mereckov négy harckocsidandárt, egy harckocsiezredet és négy önálló harckocsizászlóaljat – összesen 217 harckocsit – rendelt a 2. csapásmérő hadsereg mellé, valamint egy ezredet és két zászlóaljat (92 harckocsit) a 8. hadsereghez.[39] A könnyen páncélozott, géppuskás aeroszánokkal ellátott 32. és 44. aeroszán-zászlóaljak felderítéseket és rajtaütéseket hajtottak végre a német vonalak mögött.

Az erős német védelem és a nehéz terep miatt a megfelelő műszaki támogatás létfontosságú volt az offenzíva sikere szempontjából, különösen a 67. hadsereg körzetében, ahol a támadó csapatoknak át kellett kelniük a befagyott Néva folyón.[40] Govorjov 15 műszaki-utász, pontonhídépítő és más zászlóaljjal, valamint hét folyami átkelő, álcázó (*maszkirovka*) és hidrotechnikai századdal támogatta a 67. hadsereget. Mereckov ugyanakkor két teljes műszaki-utász dandárt, egy önálló aknamentesítő zászlóaljat és egy gépesített műszaki zászlóaljat rendelt a 2. csapásmérő hadsereg mellé, a 8. hadsereget pedig egy műszaki-aknász dandárral és egy önálló gépesített műszaki zászlóaljjal erősítette meg. A két front a háború folyamán először megfelelő logisztikai támogatást adhatott csapatainak, bár a Leningrádi és Volhovi frontok utánpótlási útvonalai is túlságosan hosszúra nyúltak a blokád miatt.[41] Amikor megindult az offenzíva, a Leningrádi front 67. hadseregének például 22 napra elegendő élelmiszere, takarmánykészlete és három utántöltésre való üzemanyaga volt. A Volhovi front 2. csapásmérő hadserege 20 napra elegendő élelemmel, 58 napra való takarmánnyal, és harcjárművenként 2-3 tankolásra elég üzemanyaggal rendelkezett.

A felkészülési szakasz során a frontoknál szigorú biztonsági szabályokat vezettek be, csökkentették az írásos dokumentumok számát, korlátozták a nappali mozgást, és gondosan álcáztak minden támadási előkészületet. Ugyanakkor kiképezték a katonákat a hadművelet során előforduló egyedi szituációk harci technikáira – ilyen volt például az

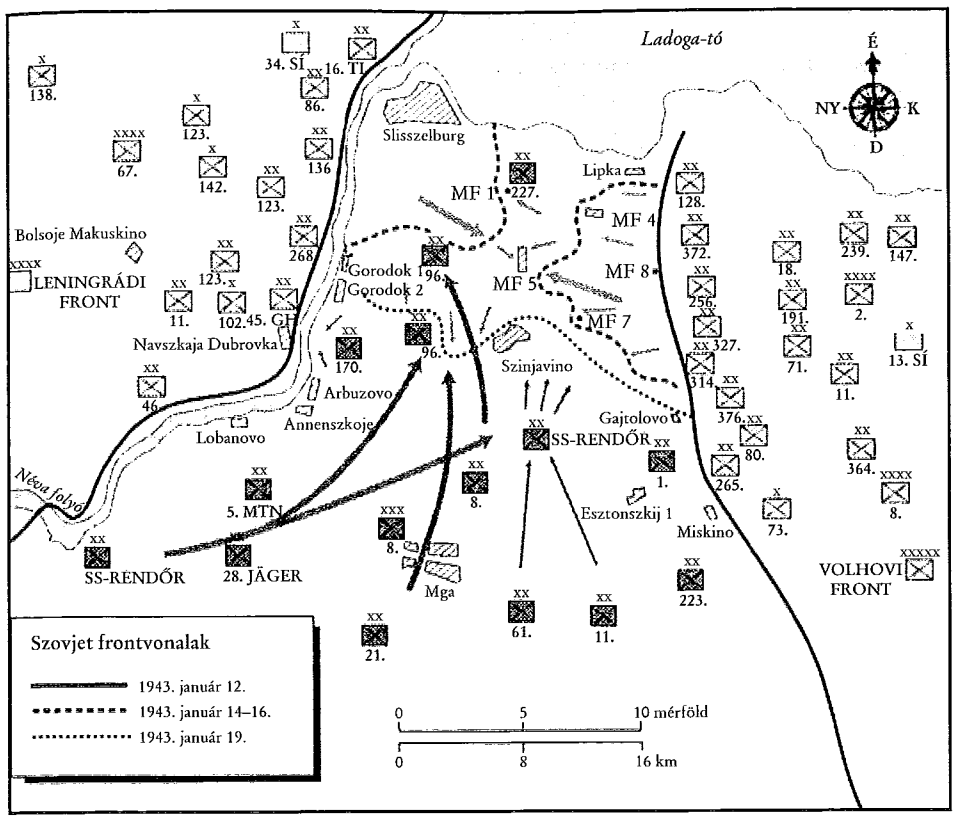

A szovjetek szinjavinói offenzívája (Szikra hadművelet) 1943. január 13. és 31. között, és a leningrádi blokád áttörése. Bár az ár szovjet életekben mérve szokás szerint magas volt, az áttörés a fordulópontot jelentette a város sorsában.

átkelés a Néván, valamint a különleges célpontok megtámadása, amit a vonalak mögött, részletes modelleken gyakoroltak. A támadás előtt szimulált harci előkészületeket tettek más frontszakaszokon, hogy a németek ne tudják meghatározni a támadás pontos helyét és időpontját. Az offenzíva előtt, január 5-re a tüzérség elfoglalta az előretolt lövegállásokat, a lövészhadosztályok január 11-re megszállták a kiinduló pozíciókat, és 12-én az első lépcső páncélosai is előregördültek állásaikba.

A Leningrádi és Volhovi frontok harmadik szinjavinói offenzívájára a Vörös Hadsereg dél-oroszországi elhúzódó téli hadjáratával összhangban került sor. Az offenzíva kezdete előtt nem sokkal a *Sztavka* Leningrádba küldte Zsukovot, hogy hangolja össze a hadműveletet. Alig egy hónappal korábban Zsukov koordinálta a Mars hadművele-

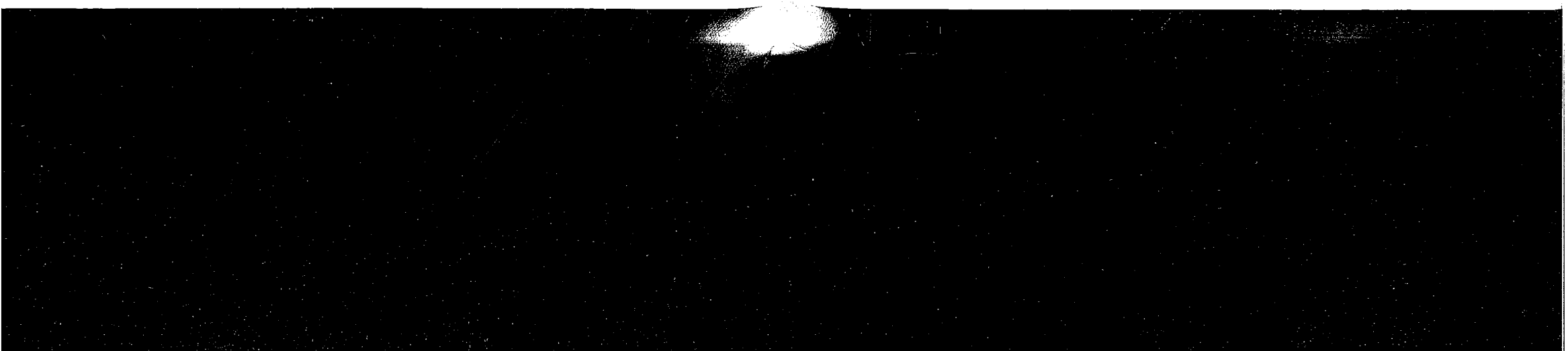

tet is, amely a Nyugati és Kalinyini frontok sikertelen kísérlete volt a „Közép" hadseregcsoport összezúzására a rzsevi kiszögellésben.[42] Zsukov január 12. és 14. között Leningrádban maradt, és februárban, az offenzíva befejezése után kidolgozta a még ambiciózusabb Sarkcsillag hadművelet tervét. Így miközben a Szikra hadművelet még zajlott, a Vörös Hadsereg már egy másik nagyszabású, az egész frontra kiterjedő offenzívát tervezgetett.[43]

A Leningrádi és Volhovi frontok erői január 12-én délelőtt egyszerre indították meg támadásukat, a nagyszabású légi és tüzérségi előkészítést követően. Govorjov tüzérsége 09.30-kor szólalt meg, és tűzfüggönyt vont a Néva jege elé. 11.45-kor, öt perccel azelőtt, hogy az utolsó Katyusa is beszüntette a tüzelést, Gyuhanov 67. hadseregének gyalogsága meglepően kis veszteséggel átkelt a Néva folyón. Tiszta idő volt, a hőmérséklet –23 °C-ig süllyedt.

A 86., 136. és 268. lövészhadosztályok különleges rohamcsoportok vezetésével átkeltek a folyón, majd Marjino és Gorodok 1 között áttörték a német vonalat, miközben a tüzérségi fedező tűz lassan haladt egyre beljebb.[44] Ny. P. Szimonjak vezérőrnagy 136. lövészhadosztálya kelet felé nyomult előre, Sz. Ny. Borscsev ezredes 268. lövészhadosztálya pedig megkezdte a német erők átkarolását északkelet felől, Gorodok 1-nél és 2-nél. A nap végére a két hadosztály egy öt kilométer mély, három kilométer széles hídfőállást létesített Slisszelburg és Gorodok 2 között, a védekező 170. és 227. gyaloghadosztályok találkozásánál. 18.00-ra elkészültek az utászok Marjinótól északra és délre a híddal, a Néván a második lépcső nehézpáncélosai számára. Azonban a harccsoport szárnyain támadó hadosztályok már nem értek el ilyen sikereket. A jobbszárnyon a 45. gárda-lövészhadosztály a Moszkovszkaja Dubrovka-i hídfőben lévő 46. lövészhadosztály vonalain keresztülvágva elfoglalta az ellenséges lövészárkok első sorát, ám a német ellentámadás megállította a csapatokat. A bal oldalon V. A. Trubacsev 86. lövészhadosztályának rohama összeomlott, és az egységnek később a 136. lövészhadosztály sávjában kellett újjászerveződnie.

A slisszelburgi folyosót védő XXVI. hadseregcsoport parancsnoka, Karl Hilpert tábornok késlekedés nélkül reagált a szovjet támadásra. A Mgában állomásozó 96. gyaloghadosztály egy részével azonnal megerősítette a Gorodok 2-nél ostrom alatt álló 170. gyaloghadosztályt, és a szomszédos 5. hegyi gyaloghadosztály egy harccsoportját átirányította a Moszkovszkaja Dubrovkától délre lévő védelmi állásokhoz. Ugyanakkor az összezavarodott 170. és 227. gyaloghadosztályok Gorodok 1-től nyugatra, valamint a 2-es és 3-as munkásfalutól délre megszilárdították védelmüket, ám ezzel méretes rést hagytak a vonalban, amit Hilpert úgy próbált kitölteni, hogy a 96. gyaloghadosztály egy újabb harccsoportját vezényelte az 1. számú munkásfaluba.

Az éjszakai újjászerveződést és a csapatok feltöltését követően, rövid tüzérségi előkészítés után Gyuhanov erői január 13-án a teljes fronton folytatták a támadást. Szimonjak 136. lövészhadosztálya – a 61. könnyűharckocsi-dandár páncélosainak támogatásával – átkarolta a 96. gyaloghadosztály jobbszárnyát, négy kilométert nyomult előre kelet felé, és az 5. számú munkásfalutól 1,5 kilométerre, az előretörő 2. csapásmérő hadseregtől alig 4-5 kilométernyire nyugatra mélyen beékelődtek az ellenséges vonalak közé. Ezzel egy időben a 136-osok után érkező Trubacsev 86. lövészhadosztálya megközelítette a 3. számú munkásfalut és a Prejobrazsenszkoje-dombot, a Slisszelburg déli megközelítési útvonalait felügyelő fő német erődített támpontot, ahol a 227. gyaloghadosztály makacs ellenállása megállította a rohamot. Gyuhanov jobbszárnyán Borscsev 268. lövészhadosztályának nem sikerült kimozdítania a németeket Gorodok 1-ből és 2-ből, és ami még ennél is kellemetlenebb, 19.15-re a tizenöt harckocsival támogatott 96. gyaloghadosztály ellentámadást indított. Borscsev csapatai a pánik határán vonultak vissza két kilométert. Borscsev jobbszárnyán, Moszkovszkaja Dubrovka mellett az 5. hegyi hadosztály szintén ellentámadásba ment át, és a 45. gárda-lövészhadosztály kénytelen volt több száz métert visszahúzódni. Gyuhanov az est beköszöntével parancsot adott a második lépcsőnek, hogy másnap reggel folytassa a támadást.

Keleten Mereckov január 12-én, 09.30-kor kezdte meg a légi és tüzérségi előkészítést, miközben a mesterlövészekből álló különleges csoportok német tisztekre és közlegényekre vadásztak, az utászok pedig utat vágtak az aknamezőkön. A 227. gyaloghadosztály 366. gyalogezredének egyik fogságba esett őrmestere így írta le a támadást:

> Valódi rémálom volt. Az oroszok reggel különféle űrméretű ágyúk tüzét zúdították ránk. A lövedékek pontosan a bunkereknél csapódtak be. A támadás még meg sem indult, és máris számos halottunk és sebesültünk volt. A 10. század parancsnoka, Dehl hadnagy, valamint a főtörzsőrmestere és az őrmestere is meghaltak. A katonákon úrrá lett a pánik. A közeledő oroszokat a lövészárkokban tartózkodók felemelt kézzel fogadták.

Romanovszkij első lépcsős hadosztályai 11.15-kor indították meg támadásukat a teljes szektorban Lipka és Gajtolovo között, és a Sztarikov 8.

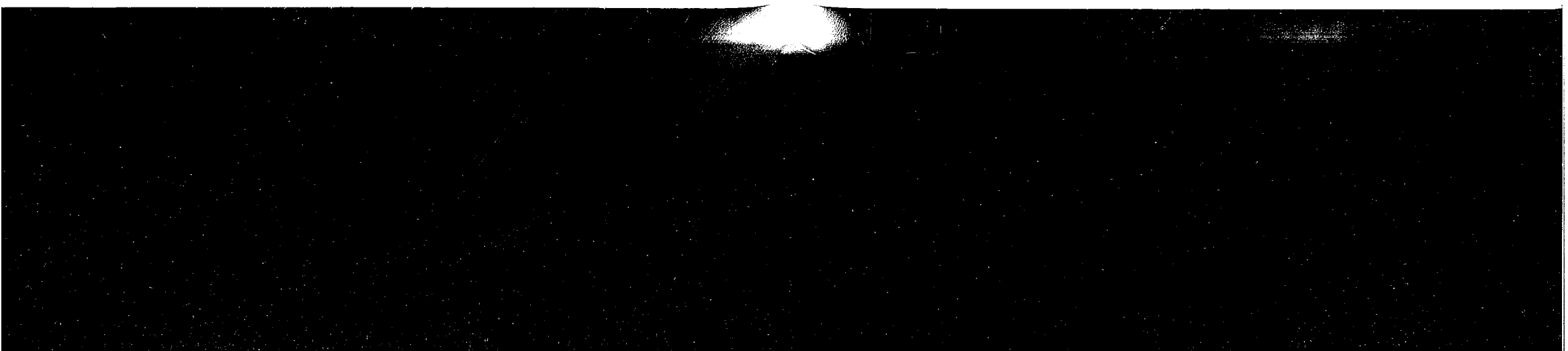

hadseregének jobbszárnyán elhelyezkedő támadó csoportok 11.35-kor csatlakoztak. A gyalogság és a támogató páncélosok az erős ellenállás ellenére áttörték a 227. gyaloghadosztály védelmének első vonalát, és megtámadták a német támpontokat Lipkánál, a 8-as munkásfalunál és a *„Kruglaja"* ligetnél. A jobbszárnyon F. M. Parhomenyko vezérőrnagy 128. lövészhadosztályának sikerült áthatolnia a német vonalon, ám az egységet Lipkától délre megállította a hadosztály balszárnyán emelkedő temetődombon kiépített, hóval álcázott német bunkerekből érkező tűz.[45] Középen P. I. Radigyin ezredes 372. és A. P. Barabjoskin ezredes 256. lövészhadosztálya a 8-as munkásfalutól északra és délre két kilométer mély betörést hajtott végre, de a településről és a *„Kruglaja"* ligetből érkező heves oldaltűz megállította őket. A támadás összeomlása után Romanovszkij engedélyt kapott rá, hogy január 13-án délelőtt bevesse a második lépcsőbe tartozó M. Ny. Ovcsinnyikov vezérőrnagy 18. lövészhadosztályát és a 98. harckocsidandárt, átkarolja a 8-as munkásfalut, és felvegye a kapcsolatot a 67. hadsereggel.[46] Azonban az erős szél és a havazás miatt félbe kellett szakítani a támadást.

A balszárnyon Ny. A. Poljakov 327. lövészhadosztálya a 32. nehézharckocsi-ezred és az 507. harckocsizászlóalj támogatásával, január 12-én megtámadta, és heves közelharcot követően elfoglalta a *„Kruglaja"* ligetet. Tőlük balra azonban a 2. csapásmérő hadsereg 376. lövészhadosztályának és a 8. hadsereg 80. és 265. lövészhadosztályának, valamint 73. lövészdandárjának támadása szinte eredménytelenül akadt el. A védekező 1. gyaloghadosztály január 12-én és másnap reggel sorban verte vissza a rohamokat. Hilpert közben masszív ellentámadást indított a *„Kruglaja"* liget és a Szinjavino–Gajtolovo utat védő erődített támpontok visszaszerzéséért. Mereckov nem engedett, a 376. lövészhadosztály szinjavinói előrenyomulását megtámogatta Ny. M. Zamarovszkij vezérőrnagy 71. lövészhadosztályával. Miközben mindenhol tombolt a csata, a rossz időjárás és a sűrű erdőségek erősen korlátozták a támogató tüzérségi tűz hatékonyságát, és akadályozták a légi műveleteket is.[47]

Január 13-án a nap végére Romanovszkij 2. csapásmérő hadserege két szektorban is áttörte a német védelmet a Lipka és Gajtolovo közötti 10 kilométeres frontszakaszon. A hadsereg két hadosztálya 3 kilométer mély éket vert a 227. gyaloghadosztály állásai közé az 5-ös munkásfalutól délkeletre, két másik pedig egy kisebb betörést hajtott végre Lipkától délre. A támadók majdnem teljesen beterítették Lipkát és a 8-as munkásfalut, elfoglalták a *„Kruglaja"* ligetet, és kis híján elérték a 4-es és 5-ös munkásfalvakat, ahol a 227. és 1. gyaloghadosztályok a bekerítés ellen küzdöttek. Az eltökélt és a korábbiaknál egyértelműen sokkal jobban szervezett szovjet támadással szembenéző Küchler elkeseredetten próbálta védeni a slisszelburgi folyosót, és megakadályozni a két támadó haderő találkozását. Utasította a Kirisinél állomásozó 61. gyaloghadosztályt, hogy erősítse meg a német védelmet a 6-os munkásfalunál, valamint Gorodok 1-nél és 2-nél, az 5. hegyi és az SS-rendőrhadosztály egységeit pedig a Szinjavino körüli német állásokhoz küldte.

Govorjov másnap kora reggel utasította a 67. hadsereget, hogy indítsa el a második lépcsőt, vegye fel a kapcsolatot a Volhovi fronttal, és foglalja el Gorodok 1-2-t. Gyuhanov egy lövészhadosztályt, valamint egy lövész- és egy harckocsidandárt rendelt a 136. lövészhadosztály támadásának támogatására a középső szakaszon, továbbá egy lövészhadosztállyal és két lövészdandárral erősítette meg a Gorodok 1 és 2 elleni támadást.[48] Ezenkívül a tartalék egyik sídandárját is a Slisszelburgot támadó 86. lövészhadosztály mellé rendelte.[49] Azonban a második lépcsőnek ez az elaprózása egy ilyen széles frontszakaszon, hogy megerősítsék a kimerült csapatokat, komoly hiba volt, amely valójában csak lelassította a 67. hadsereg előrenyomulását. Gyuhanov erői ezt követően, január 14-étől lassan vágták át magukat a német védelmen, és közben hatalmas veszteségeket szenvedtek.

Négy napig tartó, kemény harcok árán Szimonjak 136. lövészhadosztálya a 61. harckocsidandár támogatásával 2,5 kilométert nyomult előre, és január 17-én délután elérte az 5-ös munkásfalu nyugati szélét. Gyuhanov erői délen, szintén 17-én elfoglalták a 3-as munkásfalut, de az 1-est és 2-est az egyre fokozódó légi támogatás ellenére sem sikerült bevenniük.[50] Gyuhanov balszárnyán Trubacsev 86. lövészhadosztálya végül január 15-én, 15.00-kor megrohamozta a Prejobrazsenszkoje-dombot, és másnap délre heves harcok árán sikerült behatolnia Slisszelburg déli külvárosába. A hadosztály az elkövetkező két napban véres utcai harcokat vívott a visszavonulási parancsot kapott német 227. gyaloghadosztály hátvédjével.

Közben keleten Romanovszkij erői csigatempóban, folyamatosan harcolva nyomultak előre, főként mert ő és Mereckov megismételték Govorjov hibáját, és elaprózva vetették be második lépcsőjüket.[51] Ennek ellenére Barabjoskin 256. lövészhadosztálya január 14-én elfoglalta a Podgornyij állomást, majd délnyugat felé fordulva támadást intézett a szinjavinói német erők ellen. Másnap reggel Radigyin 372. lövészhadosztálya elfoglalta a 8-as munkásfalut; a német csapatok súlyos veszteségekkel vonultak vissza nyugat felé. Radigyin erői üldözőbe vették őket, és január 17-én elérték az 1-es munkásfalut – ugyanakkor, amikor

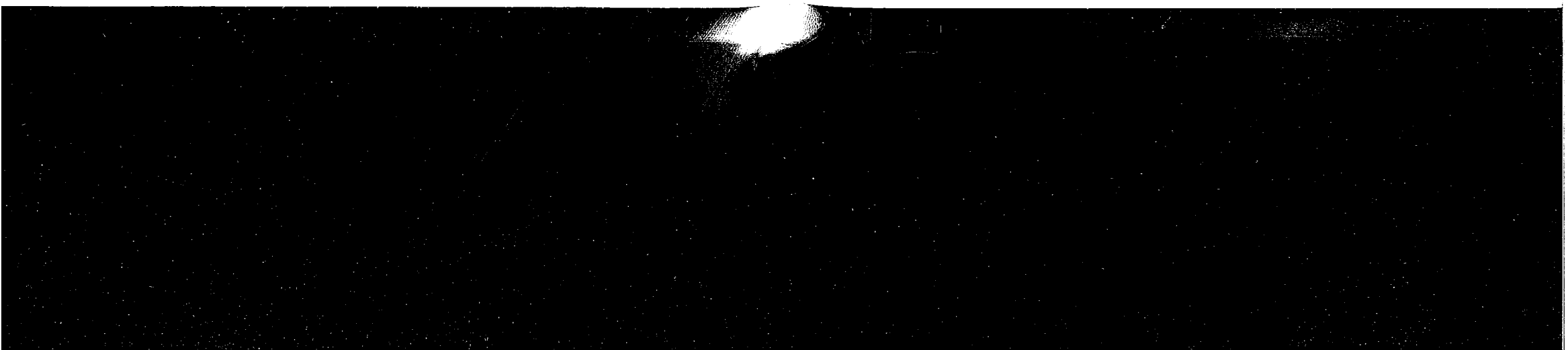

a 18. lövészhadosztály utat tört magának az 5-ös munkásfalu széléig. Addigra Govorjov és Mereckov erőit már csak két kilométer választotta el egymástól, és bekerítéssel fenyegették a német erőket a slisszelburgi katlanban.

Január 17-én délutánra Küchler a hadseregcsoportnál és Lindemann a 18. hadseregnél egyaránt felismerték, milyen kétségbeejtő helyzetbe kerültek. Nyilvánvalóvá vált, hogy egy újabb határozott szovjet csapás elvághatja és megsemmisítheti a német egységeket a slisszelburgi körzetben. Lindemann ezért Küchler beleegyezésével utasította ezeket az alakulatokat – új, közös nevükön a Huhner-csoportot –, hogy a Szinjavinótól északra lévő keskeny, erdős folyosón keresztül törjenek ki dél felé, mialatt az SS-rendőrhadosztály támadást indít az orosz 67. hadsereg jobbszárnya ellen az 5-ös munkásfalunál.[52] Azonban mielőtt a németek cselekedhettek volna, január 18-án 09.30-kor a 67. hadsereg 123. lövészhadosztályának és a 2. csapásmérő hadsereg 372. lövészhadosztályának előőrsei az 1-es munkásfalutól keletre összekapcsolódtak. Alig egy órával később Szimonjak 136. lövészhadosztálya elfoglalta az 5-ös munkásfalut, és nem sokkal utána felvette a kapcsolatot a 2. csapásmérő hadsereg 18. lövészhadosztályával.[53]

A küzdelem a tetőpontjához érkezett, ahogy a diadalmas szovjet csapatok megpróbálták megsemmisíteni a Slisszelburgból és Lipkából elkeseredett igyekezettel szökni próbáló német erőket. Trubacsev 86. lövészhadosztálya január 18-án 14.00-kor, heves utcai harcokat követően elfoglalta Slisszelburgot, majd hozzálátott a Ladoga-tótól délre fekvő erdőségekben szétszóródott német egységek felszámolásához. Ugyanakkor Romanovszkij 128. és 372. lövészhadosztálya elfoglalta Lipkát, és megtisztította az 1-es munkásfalutól északkeletre elterülő erdőt a németektől. A Gyuhanov és Romanovszkij erői között csapdába esett Huhner-csoport délnyugat felé menekült az 5-ös munkásfalu és Podgornyij állomás mellett, és január 19–20-án elérte Szinjavino viszonylagos biztonságát.

Gyuhanov és Romanovszkij a találkozó létrejötte után délnek fordították hadseregeiket, hogy elfoglalják Gorodok 1-et és 2-t és Szinjavinót. Lindemann erre reagálva megerősítette Szinjavino védelmét az SS-rendőrhadosztállyal és a 21. gyaloghadosztállyal, majd nem sokkal később a 11. gyaloghadosztállyal, Gorodok 1-hez és 2-höz pedig a 28. vadászhadosztályt rendelte. A türelmetlen Zsukov által hajtott 67. hadsereg és 2. csapásmérő hadsereg január 20-ával kezdve egyik támadást a másik után indították a németek állásai ellen a Gorodok 1-től és 2-től Szinjavinón keresztül Gontovaja Lipkáig húzódó széles frontszakaszon. Gyuhanov hadserege Gorodok 1-től és 2-től keletre megpróbálta elfoglalni Musztolovót, elvágni a Szinjavino és Mga közötti vasutat és közutat, és nyugatról átkarolni Szinjavinót, míg más egységek Gorodok 1 és Szinjavino ellen indítottak támadást.[54]

Bár a musztolovói akció kudarcot vallott, Gyuhanov Szinjavinót támadó erői a heves ellenállás ellenére is két kilométert nyomultak előre, Gorodok 1-től délkeletre elvágták a vasútvonalat, és Szinjavinótól nyugatra elfoglalták a 6-os munkásfalut. Romanovszkij csapatai ugyanabban az időpontban a 7-es munkásfalutól délre éket vertek a német védelembe, ám egyértelmű áttörést nem sikerült végrehajtaniuk. Govorjov és Mereckov offenzívája január 31-én teljes mértékben kifulladt, és a front végül Szinjavinótól északra stabilizálódott.

Győzelem csalódottsággal

A Szikra hadművelet a Vörös Hadsereg egyértelmű diadalával végződött. A hadművelet során a szovjet erők hét nap alatt 15 kilométer mélyen áttörték a német védelmet, elfoglaltak számos német erődített támpontot, és egy 8-10 kilométer széles folyosót nyitottak Leningrád és az ország többi része között.[55] A sikeres offenzíva ezenkívül nagymértékben javította a szovjetek stratégiai helyzetét az északnyugati stratégiai irányban azzal, hogy megszüntette egy német–finn kapcsolatfelvétel lehetőségét, és fokozta az együttműködést a Leningrádi és Volhovi frontok között. Leningrád számára azonban az volt a legfontosabb, hogy a győzelem megnyitotta az utánpótlási vonalakat Oroszország és a város, illetve védői között.[56] Zsukov legnagyobb csalódottságára azonban Szinjavino és a közeli szinjavinói magaslat német kézen maradt.

A Vörös Hadsereg veszteségei

Ha a harmadik szinjavinói offenzíva győzelmet is hozott, igen költséges diadal volt ez. A támadó szovjet erők 115 082 fős veszteséget szenvedtek, a 302 800 harcoló katonából 33 940-en meghaltak, fogságba estek vagy eltűntek, és 81 142-en megsebesültek. A veszteséglistára került több szovjet főtiszt is, köztük Mereckov helyettese, Fedjunyinszkij, aki január 20-án aknavetőtűzben sebesült meg, valamint Ny. A. Bolotnyikov vezérőrnagy, Mereckov páncélos és gépesített

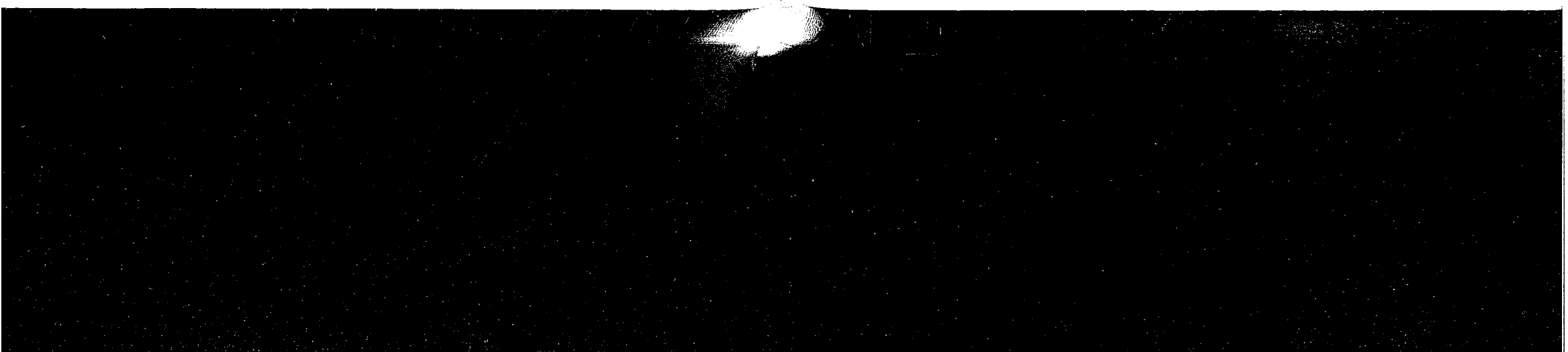

erőinek parancsnoka, akivel január 26-án végzett egy német légicsapás. A németek sem úszták meg könnyebben; feljegyzéseik szerint 12 000 halottat és még több sebesültet veszítettek, amit a 18. hadsereg nem engedhetett meg magának.[57]

Zsukov tábornok, akit Sztálin január 1-jén – ugyanazon a napon, amelyen Govorjov erői elfoglalták Slisszelburgot – a Szovjetunió marsalljává nevezett ki, rá jellemző brutalitással, és rá jellemzően hatalmas veszteségekkel hajtotta végre a hadműveletet. Zsukov parancsnoki stílusáról meggyőző képet ad egy beszélgetés közte és Szimonjak tábornok, a 136. lövészhadosztály parancsnoka között:

> A szovjet tábornokok között kitört a vita. Georgij Zsukovot, a Szovjetunió marsallját, a moszkvai csata és Sztálingrád hősét küldték, hogy „koordináljon" a Volhovi front és Moszkva között. Biztosított vonalon keresztül beszélt Szimonjak tábornokkal, a 136. hadosztály parancsnokával. Megkérdezte, miért nem támadta meg Szimonjak a szinjavinói magaslatot? Az ottani náci állások ugyanis feltartották a 2. hadsereget.
>
> „Ugyanazért, amiért a 2. hadsereg sem támadta meg – felelte Szimonjak. – A magaslatot egy ingoványon keresztül kell megközelíteni. Túlságosan nagy veszteségeket szenvednénk, igen kis haszon mellett."
>
> „Trockista! Passzív ellenálló! – üvöltötte Zsukov. – Kik azok a gyávák az egységében, akik nem akarnak harcolni? Kit kell elkergetni?!"
>
> Szimonjak dühösen felelte, hogy a 69. hadseregben nincsenek gyávák.
>
> „Okos! – vakkantotta Zsukov. – Utasítom, hogy foglalja el a magaslatot!"
>
> „Marsall elvtárs – állt ellen Szimonjak –, a hadseregem a Leningrádi front parancsnoka, Govorjov tábornok alá van rendelve. Tőle kapom a parancsaimat."
>
> Zsukov bontotta a vonalat. Szimonjak nem kapott parancsot a szinjavinói magaslat elfoglalására.[58]

A győzelem magas ára ellenére az offenzíva ha csak egy keskeny sávon is, de áttörte a leningrádi blokádot. A szovjetek helyreállították a szárazföldi összeköttetést a várossal, ám ezek a csatornák igen megbízhatatlanok voltak, ráadásul folyamatos német tüzérségi tűz alatt álltak. Az elkövetkező napokban a szovjetek megépítették a Slisszelburg–Poljanij vasútvonalat, és február 6-án megindult a vasútforgalom Leningrád és a Szovjetunió többi része között. Az új vasútvonal megépítése ellenére a folyosó mindössze 10 kilométer széles volt, a németek folyamatosan tűz alatt tartották, és emiatt a szállítókapacitása is alacsony maradt. A Mga állomás, a Leningrád és Volhov közötti vasútvonal legfontosabb pontja továbbra is ellenséges kézen volt, és a német csapatkoncentráció továbbra is komoly fenyegetést jelentett a sebezhető folyosóra.

Az offenzíva kiterjesztése

Bár a harmadik szinjavinói offenzíva csak egy viszonylag kis részét képezte az átfogó szovjet téli hadjáratnak, a művelet nem csupán szimbolikus jelentőséggel bírt. Ez volt az első alkalom a modern korban, amikor egy belülről és kívülről indított nagyszabású offenzívával áttörték egy nagyváros és egy kikötő blokádját. Az eredményt még lenyűgözőbbé tette az a tény, hogy a támadó csapatoknak egy 5-600 méter széles, befagyott folyó másik oldalán elhelyezkedő, jól előkészített állásokban védekező ellenségre kellett lecsapniuk.

A harmadik szinjavinói offenzíva csak az előjátéka volt egy jóval ambiciózusabb hadműveletnek a leningrádi régióban. 1943 februárjának elejére a Vörös Hadsereg szétzúzta a német „B" és „Don" hadseregcsoportokat a Don folyótól nyugatra és délre, az „A" hadseregcsoport pedig visszavonulóban volt a kaukázusi térségből. A *Sztavka* már a téli offenzíva kiterjesztését fontolgatta, 1943 februárjában és márciusában a Rzsev és Harkov közötti szakaszon, majd később a benyomulást a vityebszki régióba és a Dnyeper folyóhoz Gomeltől a Fekete-tengerig. Teljesen logikus tehát, hogy a *Sztavka* a leningrádi régiót is belevette a terveibe.

A szinjavinói offenzíva Leningrádban olyan helyzetet teremtett, melyet a *Sztavka* már megfelelőnek ítélt egy még nagyobb hadművelet lefolytatásához. A Szinjavino körüli harcok arra kényszerítették a német 18. hadsereget, hogy erőit erre a szektorra koncentrálja, ezért más helyeken jelentősen meggyengült.[59] Ráadásul a hadsereg kezdett kimerülni, mindössze két biztonsági hadosztály képezte a tartalékot, és mivel a legerősebb egységek a 67. hadsereggel és a 2. csapásmérő hadsereggel szemben helyezkedtek el, a szinjavinói folyosó szárnyai sokkal sebezhetőbbeknek tűntek.

Azt követően, hogy Govorjov és Mereckov tervet készítettek a mgai és szinjavinói körzetben lévő német erők elvágására, bekerítésére és megsemmisítésére, Zsukov javasolta, hogy a *Sztavka* terjessze ki

az offenzívát a teljes „Észak" hadseregcsoport felszámolására és a leningrádi régió felszabadítására.[60] A *Sztavka* elfogadta Zsukov javaslatát, és a Sarkcsillag hadművelet nevet adta az offenzívának. A műveleti terv szerint az Északnyugati frontnak a gyemjanszki régióból kellett támadást indítani Dnón és Lugán keresztül a Finn-öböl partján fekvő Pszkov és Narva felé. Ezzel párhuzamosan a Leningrádi és Volhovi frontok lecsapnak a Leningrád körül állomásozó 18. hadseregre, végül felveszik a kapcsolatot az Északnyugati front erőivel, és Leningrádtól délre bekerítik csaknem a teljes „Észak" hadseregcsoportot. A *Sztavka* úgy időzítette a hadműveletet, hogy egybeessen a Kalinyini, Nyugati, Brjanszki és Központi frontok szmolenszki, valamint a Voronyezsi, Délnyugati és Déli frontok dnyeperi offenzívájával.

A Sarkcsillag hadművelet

Az Sz. K. Tyimosenko marsall parancsnoksága alá került Északnyugati front kapta a főszerepet a Sarkcsillagban: ennek az alakulatnak kellett megsemmisítenie a német II. hadtestet Gyemjanszknál, majd Sztaraja Ruszán és Dnón keresztül előrenyomulnia Pszkovig és a Narváig. Az Északnyugati front balszárnya (benne a 27., a 11. az 53. és a 34. hadsereggel, valamint az 1. csapásmérő hadsereggel) vezeti Tyimosenko fő támadását Sztaraja Ruszán keresztül Luga és Dno felé, és megsemmisíti a gyemjanszki német erőket. Ezután az 1. harckocsihadseregből és a 68. hadseregből megalakított különleges műveleti csoport M. Sz. Hozin vezérezredes parancsnokságával északnyugat felé indul, elfoglalja Pszkovot és Narvát, és a Leningrádi és Volhovi frontokkal együttműködve elvágja és megsemmisíti a német 18. hadsereget.[61] Az Északnyugati front offenzívájának kezdetét február 15-ére tűzték ki.

A leningrádi körzetben a Leningrádi front 55. hadserege azt a feladatot kapta, hogy Toszno felé, délnyugati irányban indítson támadást, majd kelet felé fordulva keljen át a Toszno folyón, vegye fel a kapcsolatot a Volhovi front 54. hadseregével, és északkelet felől közelítse meg a Tosznót. A harapófogó így átkarolja a német erőket a Mga–Szinjavino körzetben, kiszélesíti a keskeny leningrádi folyosót, és kalapácsként csap le a délről közelítő Északnyugati front üllőjének szoruló „Észak" hadseregcsoportra.[62] Miközben az 55. és 54. hadseregek az átkaroló műveletet végzik Tosznónál, a Leningrádi front 67. hadserege és a Volhovi front 2. csapásmérő hadserege megtámadják Gorodok 1-et és 2-t, továbbá Szinjavinót, és elfoglalják Mgát és a Leningrád–Volhov vasútvonalat.

A *Sztavka* a hadművelet kezdete előtt áthelyezte a 2. csapásmérő hadsereget és szektorát Szinjavinótól északra, a Volhovi fronthoz, hogy egy egyesítettebb parancsnoki és vezetési struktúrát hozzon létre. A Leningrádi és Volhovi frontoknak február 8-án kellett támadásba lendülniük, egy héttel az Északnyugati front előtt, hogy az „Észak" hadseregcsoport tartalékait Leningrádtól északra csalogassák, minél távolabb az Északnyugati front fő támadási szektorától. Az a tény, hogy Zsukov, Tolbuhin, Tyimosenko és Katukov is szerepet kapott a Sarkcsillag hadművelet tervezésében vagy végrehajtásában, világosan mutatja, mekkora jelentőséget tulajdonított a *Sztavka* az offenzívának.

V. P. Szviridov vezérőrnagy 55. hadserege, mely a Leningrádi front oldalán a harapófogó egyik szárát alkotta, a nyolc lövészhadosztályból, két lövész- és sídandárból és egy harckocsiezredből állt.[63] Szviridov az első támadást három lövészhadosztállyal és egy sídandárral képzelte el az első lépcsőben, egy harckocsiezred támogatásával – ez összesen 30 tankot és 33 000 embert jelentett.[64] Miután az első lépcső áttöri a német védelmet Krasznij Bornál, egy sí- és egy harckocsidandárból álló mobil harccsoport az oktyabri vasútvonal mentén előrenyomul, elfoglalja Uljanovka állomást, és a tosznói előretörés élére áll.[65] Szviridov erői az L. hadtest 250. „Spanyol Kék" gyaloghadosztályával és a 4. SS-rendőrhadosztállyal néztek szembe egy 32 kilométer hosszú sávban, Krasznij Bortól a Néva folyó Kolpinótól keletre eső szakaszáig. Esteban-Infantes tábornok spanyol hadosztálya egy megerősített ezredből és három gyalogzászlóaljból állt – 4500 ember, tankok nélkül –, ők fogadták az 55. hadsereg fő támadását.

Kimerült hadseregek

A harapófogó Volhovi front oldalán lévő karja, A. V. Szuhomlin vezérőrnagy 54. hadserege 10 lövészhadosztályból, három lövészdandárból és két harckocsidandárból állt, ami összesen több mint 70 000 embert és 60 tankot számlált.[66] Szuhomlin haderejének a német XXVIII. hadtest 96. gyaloghadosztálya által védett szektort kellett támadnia, melynek balszárnyán a 69. gyaloghadosztály, jobbján a 132. gyaloghadosztály helyezkedett el. Noeldechen 96. gyaloghadosztályának azután jelölték ki ezt a „csendes" szektort, hogy az egységet a korábbi szinjavinói harcokban megtizedelték.

Bár papíron impozánsan festettek, a Gorodok 1-2 és Szinjavino megtámadására kijelölt 67. hadsereg és a 2. csapásmérő hadsereg a janu-

ári harcokat követően még mindig jóval a normál harcérték alatt voltak. Romanovszkij 2. csapásmérő hadserege 12 hiányos lövészhadosztályból, egy lövész-, egy sí- és két harckocsidandárból, egy harckocsiezredből és négy önálló harckocsizászlóaljból állt – ami durván 60 000 embert és 50 tankot jelentett. Gyuhanov 67. hadseregéhez hat lövészhadosztály, nyolc lövész-, két sí- és négy harckocsidandár, két harckocsiezred, két önálló harckocsizászlóalj és egy erődített körlet tartozott – vagyis körülbelül 40 000 ember és 30 tank.[67] A német XXVI. hadtest (Hilpert-harccsoport) a Gorodok 1-2 kiszögellést a 28. vadász- és a 21. gyaloghadosztállyal védte, a szinjavinói körzetet pedig a 11. és 61. gyaloghadosztályokkal, összesen mintegy 35 000 emberrel.

Szviridov 55. hadserege február 10-én reggel, kétórás tüzérségi előkészítést követően indította meg a támadást. A 63. gárda-lövészhadosztálynak sikerült meglepnie a védőket, és délre elfoglalta Krasznij Bort, a 45. gárda-lövészhadosztály pedig nem sokkal később bevette Miskinót. Szviridov elégedett volt az öt kilométeres előrenyomulással, és harcba vetette mobil harccsoportját, hogy kiaknázza a 45. gárda-lövészhadosztály sikerét. Azonban a heves ellenállás és a sídandárok működését ellehetetlenítő váratlan olvadás röviddel a célja előtt megállásra késztette a harccsoportot. Szviridov páncélosai és gyalogsága közelharcba bonyolódtak a spanyol védőkkel a Izsora folyó mentén és a Krasznij Bortól délre húzódó keskeny utakon. A művelet későbbi szakaszaiban a németek megerősítették a spanyolok állásait a 212. és 215. gyaloghadosztályok Csudovóból és Urickból átdobott ezredharccsoportjaival.

A csapatok Szviridov balszárnyán sem jártak sokkal nagyobb sikerrel. A 43. lövészhadosztály és a 34. sídandár kétnapos kemény küzdelem árán négy kilométert nyomult előre, és a Toszno folyó felé szorította vissza az SS-rendőrhadosztályt. A németek azonban itt is gyorsan megerősítették a védelmet, és nem sokkal a cél előtt megállították a szovjet támadást.[68] Szviridov erői február 13-ára öt kilométert nyomultak előre egy 14 kilométer széles frontszakaszon, ám itt meg is torpantak, mivel a súlyos harcok során mintegy 10 000 embert vesztettek, és az összes tankjuk megsemmisült. A spanyol 250. gyaloghadosztály bátor védekezése az egységnek 3200 emberébe került.[69]

Miközben Szviridov csapatai hiábavaló offenzívájukkal voltak elfoglalva Krasznij Bornál, az 54. hadsereg február 10-én reggel szintén akcióba lendült a Szmerdinjától és a Tyigoda folyótól északra fekvő szektorban, és a csapatok megindultak a Tosznótól délre húzódó vasútvonal felé. Szuhomlin összesen négy lövészhadosztállyal, három lövészdandárral és egy harckocsidandárral támadta meg a 96. gyaloghadosztály állásait.[70] A fölényes túlerő ellenére a szovjeteknek heves harcokat kellett vívniuk, és három nap alatt egy öt kilométeres sávon mindössze négy kilométert sikerült benyomulniuk a német vonalak közé. A németeknek sikerült megállítaniuk az előretörést, miután ezredharccsoportokkal erősítették meg a 96. gyaloghadosztályt a szinjavinói 61. gyaloghadosztálytól, a Volhov folyónál húzódó fronton védekező 121. és 217. gyaloghadosztályoktól, valamint a szomszédos 132. gyaloghadosztálytól.

A 67. hadsereg és a 2. csapásmérő hadsereg február 12-én reggel csatlakozott az offenzívához, kihasználva a lehetőséget, hogy a 18. hadsereg csapatokat vont el a szinjavinói körzetből a támadás alatt álló szektorok megerősítésére. Gyuhanov harccsoportja ugyanakkor támadta meg a német állásokat Gorodok 1-2-nél, amikor Romanovszkij csapatai lecsaptak a Szinjavinótól keletre és nyugatra védekező németekre. Gyuhanov erői hatnapos harcot követően elfoglalták Gorodok 1-2-t, és több kilométert nyomultak előre dél felé, egészen Arbuzovo széléig. Bár sikerült lecsippenteniük a fenyegetően Slisszelburg felé mutató német kiszögellést, a csapatok túlságosan kimerültek ahhoz, hogy ennél több eredményt is elérjenek. Keleten azonban Romanovszkij erői súlyos veszteségeket szenvedtek, és szinte azonnal megállásra kényszerültek. A negyedik szinjavinói offenzíva úgy ért véget, hogy a szinjavinói erődített támpont továbbra is szilárdan német kézen maradt.

A Leningrádi és Volhovi frontok tosznói offenzívája a már jól ismert okok miatt hiúsult meg.[71] A *Sztavka* február 27-én kiadott direktívájában a következő állt: „Az alapvető hiányosság az volt, hogy a 67. hadsereg és a 2. csapásmérő hadsereg külön-külön tevékenykedett... Szétszórták erőiket... és indokolatlan veszteségeket szenvedtek." Valójában Govorjov és Mereckov csapatai annyira kimerültek a korábbi harcokban, hogy hiányzott belőlük a *Sztavka* túlzottan is ambiciózus céljainak teljesítéséhez szükséges erő és kitartás.

Az északi másodlagos támadások nyilvánvaló kudarca ellenére Zsukov úgy döntött, kihasználja az akciók figyelemelterelő hatását, és megindítja az Északnyugati front fő offenzíváját. Tyimosenko hadseregei közben befejezték a felkészülést. Az egyre romló időjárási helyzet azonban megakadályozta a csapatösszevonást, ezért Zsukovnak el kellett halasztania a hadműveletet. Nem sokkal azután, hogy engedélyt adott a halasztásra, a szovjet hírszerzés észlelte, hogy a németek előkészületeket tesznek a kivonulásra a gyemjanszki kiszögellésből. Zsukov utasította Tyimosenkót, hogy idő előtt, a rendelkezésére álló erőkkel kezdje meg az offenzívát. A támadás így több lépcsőben, elaprózva indult meg, és az előre látható következményekkel járt.

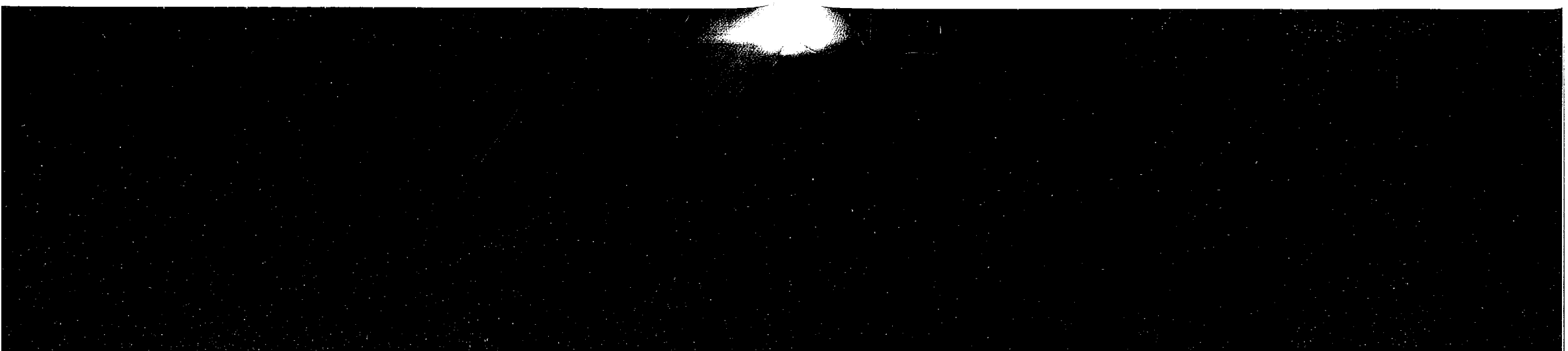

A 11. és 53. hadseregek február 15-én a ramusevói folyosó két szárnyát támadták meg, míg a 34. hadsereg elterelő akciókkal zaklatta a német állásokat Gyemjanszktól északkeletre. Amikor az első támadás kifulladt, Zsukov február 23-án harcba vetette a 27. hadsereget és az 1. csapásmérő hadsereget is – az előbbit Sztaraja Ruszától délre, az utóbbit a folyosó alapjánál. Azonban mindkét hadsereg támadását megakasztotta az erős védelem, melyet a németek hagytak hátra visszavonulásuk fedezésére.[72] A két hadsereg Zsukov sürgetésére megpróbálta folytatni az offenzívát február 27-én, ám újból kudarcot vallottak. A súlyos veszteségek és a korlátozott sikerek miatt Sztálin még február 27-én leállította a hadműveletet, és utasította Zsukovot, hogy dolgozza ki egy márciusi támadás terveit. A vereség Zsukov és Tyimosenko erői számára 33 663 fős veszteséggel járt, ebből 10 016 volt a halott, fogságba esett vagy eltűnt katona.

Azonban sem Zsukov, sem a *Sztavka* nem voltak hajlandóak teljes mértékben felhagyni az offenzívával. A *Sztavka* utasította Zsukov javaslatára az Északnyugati, Leningrádi és Volhovi frontokat, hogy hajtsák végre a Sarkcsillag hadművelet megcsonkított változatát az eredeti tervben szereplő célpontok ellen.[73] Az offenzívának ezúttal lépcsőzetesen kellett megindulnia: az Északnyugati front március 4-én, a Leningrádi és Volhovi frontok pedig március 14-én támadnak. Zsukov Hozin irányítása alá rendelte 34., 53. és 68. hadseregeket, valamint az 1. harckocsihadsereget, és utasította a 27. hadsereget és az 1. csapásmérő hadsereget, hogy foglalják el Sztaraja Ruszát. Ha a két hadseregnek sikerül bevenni a várost, Hozin teljes hadereje továbbvonulhat Pszkov és Narva felé. A *Sztavka* parancsára a Leningrádi és Volhovi frontoknak támogató támadásokat kellett végrehajtaniuk a leningrádi körzetben, hogy egy kisebb átkarolással, Szinjavino megtámadása nélkül bekerítsék a Mgától északra elhelyezkedő német csapatokat.[74]

A támadási terv

A leningrádi régióban a Leningrádi front 55. hadseregének és a Volhovi front 8. hadseregének meg kellett semmisíteniük a német erőket Szinjavinónál és Mgánál, miközben Zsukov Sztaraja Rusza mellett támadást indít, és az 52. hadsereg elterelő műveletet kezdeményez Novgorod közelében. Szviridov 55. hadseregének a Krasznij Bor-i kiszögellésből kellett elindulnia nyolc lövészhadosztállyal és három lövészdandárral, hogy elfoglalja az Uljanovka–Mga vasútvonalat, és felvegye a kapcsolatot a 8. hadsereggel. Sztarikov 8. hadserege azt a feladatot kapta, hogy a Voronovo–Lodva szektorban, Mgától keletre támadjon 10 lövészhadosztállyal és négy lövészdandárral, foglalja el Mgát, és Vojtolovónál találkozzon az 55. hadsereg egységeivel. A teljesen kimerült 67. hadsereg és a 2. csapásmérő hadsereg Szinjavinóval szemben védekezik, és csak siker esetén csatlakozik a támadáshoz.[75]

A Sarkcsillag hadművelet végrehajtásának második kísérlete már a kezdet kezdetétől bizonytalanságokkal küszködött, és később gyakorlatilag az egész offenzíva a darabjaira hullott, ahogy a frusztrált *Sztavka* és Zsukov megpróbáltak valami eredményt kisajtolni az erőfeszítésből. Az Északnyugati front 27. hadserege és 1. csapásmérő hadserege március 25-én (egynapos késéssel) indították meg támadásukat, ám gyakorlatilag semmi eredményt nem sikerült elérniük. Aztán a sikeres harkovi német ellentámadásra válaszul, március 7-én a *Sztavka* utasította Zsukovot és Tyimosenkót, hogy az 1. harckocsihadsereget küldjék le Kurszkhoz, és a Sarkcsillag hadműveletet korlátozzák Sztaraja Rusza elfoglalására és a mgai kiszögellés felszámolására.[76] Tyimosenko hadseregei március 14-én Sztaraja Ruszától keletre Ramusevótól délre megtámadták a német védelmi állásokat, de súlyos veszteségek árán is csupán néhány kilométert sikerült előrenyomulniuk.[77] További heves, ám eredménytelen harcok után, március 17-én a *Sztavka* utasította Zsukovot, hogy állítsa le az offenzívát, repüljön Kurszkba, és tegyen rendet a körzetben a Vörös Hadsereg összezavarodott alakulatainál. Az Északnyugati front legjobb egységei nemsokára követték a marsallt. És miközben az Északnyugati front szektorában drámai események zajlottak, Govorjov és Mereckov megindították a mgai offenzívát.

Csalódottság a teljes fronton

V. F. Jakovlev altábornagy 52. hadserege március 14-én reggel kezdte meg a figyelemelterelő műveleteket a novgorodi régióban; kis hadseregével Novgorodtól délre átkelt a Volhov folyón, és lecsapott a német XXXVIII. hadtest 1. Luftwaffe tábori hadosztályára.[78] A harc március 27-én ért véget, amikor is Lindemann megerősítette a novgorodi szektort a 217. és 58. gyaloghadosztályokkal a kirisi régióból és Gyemjanszkból. Szviridov 55. hadserege március 19-én lépett akcióba Krasznij Bortól délre – kétnapos késéssel, mert be kellett fejeznie az előkészületeket. Az első lépcsőt alkotó 268. lövészhadosztály és 55. lövészdandár áttörte az SS-rendőrhadosztály védelmi vonalát, és a nap

végére három kilométert nyomult előre.[79] Azonban a Flandriai Légió és az 502. nehézharckocsi-zászlóalj ellentámadást indítottak, és visszavetették Szviridov erőit a kiindulási állásukba.[80] Szviridov nyolc napig próbálta újraindítani offenzíváját, de végül kudarcot vallott. Az elkeseredett, eredménytelen csatározások egészen április 2-áig tartottak, amikor is a *Sztavka* utasította Govorjov frontját, hogy hagyjon fel a további támadó hadműveletekkel. Addigra mindkét oldal súlyos veszteségeket szenvedett.[81]

Sztarikov 8. hadserege március 19-én, Voronovótól délre indította meg támadását a tüzérségi előkészítést követően. A kilenc lövészhadosztályból, két lövész- és két önálló harckocsidandárból, valamint négy önálló harckocsiezredből álló hadsereggel a német 18. hadsereg XXVI. hadtestének 1., 223. és 69. gyaloghadosztálya állt szemben, az egységek Gontovaja Lipkától a mgai vasútvonal északi felén keresztül Pogosztyéig foglalták el védelmi állásaikat.[82] Az első három napon a hadsereg első lépcsőjének hadosztályai heves harcok közepette három kilométert törtek előre egy hét kilométer széles frontszakaszon, a védekező 1. és 223. gyaloghadosztályok találkozásánál. Sztarikov kis mobil harccsoportja a szakadó esőben elérte a Mga–Kirisi vasútvonalat, ahol a sietve megerősített német csapatoknak végül sikerült feltartóztatniuk.[83] Lindemann a 21., 61. és 121. gyaloghadosztályok egységeit küldte a 69. gyaloghadosztály harccsoportjainak megsegítésére. Bár az erősítés megállította a 8. hadsereg előrenyomulását, Zsukov ragaszkodott hozzá, hogy Sztarikov folytassa támadását egészen március végéig. A marsall április 1-jén utasította, hogy a tartalékban tartott 14. lövészhadosztállyal és 1. önálló lövészdandárral támogassa a 64. gárda-lövészhadosztály újabb támadását Karbuszel ellen, a Mga–Kirisi vasútvonaltól keletre. A német 121. gyaloghadosztály visszaverte a rohamot, és súlyos veszteségeket okozott a támadóknak. Végül, április 2-án a *Sztavka* engedélyezte a 8. hadseregnek, hogy felhagyjon a támadással, és védelembe menjen át.

A *Sztavka* magyarázata szerint egyrészt azért utasította a két frontot a mgai offenzíva befejezésére, mert csapataiknak nem sikerült megtörniük a német védelmet Leningrádtól délre, másrészt pedig azért, mert megkezdődött a tavaszi *raszputyica*. Valójában azonban azért kellett véget vetni a hadműveletnek, mert a Sarkcsillag, amely tartalmat és jelentést adott volna a leningrádi offenzívának, kudarcot vallott. Ezenkívül még a *Sztavka* sem engedhette meg tovább az értékes emberanyag pazarlását a régióban folyó hiábavaló csatározásokban. Az offenzíva azonban sikertelensége ellenére világosan jelezte a *Sztavka* eltökélt

szándékát, hogy egyszer és mindenkorra kiverje a németek fejéből Leningrád elfoglalásának tervét. Ráadásul a művelet 30 német hadosztályt kötött le a régióban, melyek egy része segíthetett volna az OKH-nak stabilizálni a helyzetet nyugati és délnyugati irányban.[84]

Miután a Vörös Hadseregnek nem sikerült elérni a *Sztavka* által februárra és márciusra kitűzött célokat, viszonylag nyugalmas időszak köszöntött a szovjet–német frontra, mivel a tavaszi *raszputyica* dagonyája mindenfajta hadműveletet lehetetlenné tett. A három hónapos szünet alatt Hitler és Sztálin is lázasan tervezgettek, hogy nyárra sikerüljön visszaszerezni a stratégiai kezdeményezést. Hitler végül úgy döntött, lefolytat még egy nyári offenzívát, ám ezúttal csupán korlátozott erővel és célokkal. Céljának a kurszki „púpot" jelölte meg, egy nagyobb, nyugati irányú kiszögellést a „Közép" és a „Dél" hadseregcsoport között, amely a szovjetek számára az előző tél folyamán elért sikereket szimbolizálta, a németeknek pedig csábító célpontot jelentett. Hitler abban reménykedett, hogy a kurszki kiszögellés felszámolásával és a Vörös Hadsereg egységeinek megsemmisítésével enyhítheti a tél folyamán elszenvedett károkat, és visszaveheti a kezdeményezést keleten.

A szovjet táborban Sztálin szerette volna kiaknázni a Vörös Hadsereg téli sikereit, mégpedig úgy, hogy egy nagyszabású nyári offenzíva keretében teljesíti azokat a célokat, melyeket csapatai a tél folyamán nem értek el. A korai tapasztalatok alapján úgy döntött, meghiúsítja a Wehrmacht nyári offenzíváját, mielőtt belekezdene sajátjába.[85] A *Sztavka* első lépésként védelemre rendezkedett be a kurszki kiszögellésben. Kurszk védelme, majd az azt követő ellentámadás során a leningrádi régió szovjet erői mindvégig folytatják a védekezést, és csak korlátozott offenzívákat vezetnek, hogy támogassák a Vörös Hadsereg déli, sokkal nagyobb szabású hadműveleteit. A *Sztavka* ezért a kurszki csata előtt titokban nagyobb egységeket irányított át a kurszki régióba, köztük az Északnyugati front 11., 27., és 53. és 68. hadseregeit. Az északnyugati irányban állomásozó három, erejétől megfosztott szovjet frontnak egy időre le kellett mondania mindenfajta offenzív műveletről, és a korábbi gyakorlattól éles ellentétben gyakorlással, pihenéssel és a csapatok pótlásával töltötték a tavaszt és a nyarat.[86]

Miután a Vörös Hadsereg erői 1943 júliusának elején vereséget mértek a németekre Kurszknál, a *Sztavka* elrendelte az offenzív hadműveletek megindítását északnyugat felé. A cél azonban ezúttal csupán annyi volt, hogy elvonják a németek figyelmét és erőit a sokkal fontosabb frontszakaszokról. A szovjet hírszerzés július elejére úgy becsülte, hogy a Leningrádi front kétszeres, a Volhovi front 1,3-szeres túlerőben van

a velük szemben álló német egységekkel szemben, és a szovjet fölényt a német jelentések is megerősítették.[87] A *Sztavka* véleménye szerint ez elegendő erő volt egy új offenzíva megkezdéséhez.

A *Sztavka* közvetlenül a kurszki csata után utasította Govorjovot és Mereckovot, hogy a mgai és szinjavinói német csapatok ellen indított támadással kössék le, és ha lehetséges, semmisítsék meg a német 18. hadsereget. Ehhez három irányból kellett megtámadniuk a mgai kiszögellést az 55., 67. és 8. hadseregekkel. Szviridov 55. hadserege átkel a Néván és elindul Mga felé, miközben Gyuhanov 67. hadserege Néva és Szinjavino között, Sztarikov 8. hadserege pedig a Gajtolovo–Lodva szektorból indít támadást. Ha minden jól megy, elfoglalják Mgát és Szinjavinót, megsemmisítik a német XXVI. hadtestet, és előkészítik a 18. hadsereg teljes felszámolását.

Gyuhanov 67. hadseregének kellett vezetnie Govorjov fő támadását a Néva folyótól keletre az újonnan megalakított XXX. gárdalövészhadtesttel, melyet most a 136. lövészhadosztály egykori parancsnoka, Szimonjak tábornok irányított.[88] Szimonjak négy lövészhadosztálya, két harckocsidandárja és két harckocsiezrede kapta a feladatot, hogy elfoglalja Arbuzovót, és észak felől megközelítse Mgát. Keleten Gyuhanov hadseregének négy hadosztálya a Szinjavino–Gontovaja Lipka szektorban indít támadást, hogy lekösse a Szinjavinót védő német erőket.[89] Arbuzovo és Gontovaja Lipka között a XXVI. hadtest 121., 23., 11. és 290 gyaloghadosztályai védekeztek. Ez a haderő durván 35 000 főt számlált, szemben a szovjetek 75 000 emberével és 120 tankjával. Szviridov 55. hadseregének kellett támogatnia Gyuhanov előretörését egy kisebb támadással a Néva folyótól délre, de csak akkor, ha Gyuhanov sikerrel jár.

Gyuhanov tervei

Mgától keletre Sztarikov 8. hadseregének kellett vezetnie a fő támadást a voronovói régióban, hogy Mga mellett felvegye a kapcsolatot az észak és nyugat felől közelítő 67. és 55. hadseregekkel, és Pogosztyétól északra még egy támogató akciót is kellett indítania a fő csapásmérő erő balszárnyának védelme érdekében.[90] Sztarikov az erős német védelem áttörése érdekében két harccsoportot alakított, mindegyiket négy lövészhadosztállyal és támogató páncéloserővel, hogy a mgai vasútvonaltól északra és délre indítson támadást.[91] Két lövészhadosztályra és két lövészdandárra bízta a támogató akciót, miközben a jobbszárnyát

egy lövészhadosztállyal védte, továbbá tartalékban tartott egy lövészhadosztályt és egy lövészdandárt.[92] Sztarikov északi harccsoportja a Mga–Volhov vasútvonal mentén védekező német 5. hegyi hadosztály zömével nézett szembe, míg a déli harccsoportnak az 5. hegyi hadosztály maradéka, valamint a 69. gyaloghadosztály balszárnya jutott. A 132. gyaloghadosztálynak kellett fogadnia a kisegítő támadást Pogosztyétól északra, Sztarikov mintegy 80 000 főt számláló megerősített hadseregét több mint 250 tank támogatta, ami 2-5-szörös túlerőt jelentett a védekező németekkel szemben.[93] A győzelem biztosnak látszott.

Gyuhanov erői július 22-én reggel, 90 perces tüzérségi előkészítést követően indították meg támadásukat. Szimonjak 63. és 45. gárda-lövészhadosztálya vezette a támadást az arbuzovói német védelmi állások ellen, míg a 43. lövészhadosztály Szinjavinótól nyugatra nyomult előre.[94] Bár a 63. gárdahadosztálynak sikerült teljesítenie az első napra kitűzött célokat, a XXVI. hadtest gyorsan megerősítette védelmét a teljes szinjavinói frontszakaszon, és olyan csatározássá alakította a támadást, amit a szovjet katonák csak a „gyomrunk elleni offenzívának" neveztek.[95] Gyuhanov támadása zűrzavaros közelharccá redukálódott, ahol az előrenyomulás mértékét mindössze tíz méterekben lehetett mérni. Az augusztus 22-éig tartó heves harcok végén Szinjavino még mindig német kézen volt, a szovjetek pedig súlyos veszteségeket szenvedtek, gyakorlatilag eredmény nélkül. Gyuhanov kudarca miatt Govorjovnak törölnie kellett Szviridov támogató akcióját is.

Mga továbbra is elérhetetlen cél

Sztarikov 8. hadseregének két harccsoportja július 22-én 06.35-kor indította meg a támadást Voronovótól északra és délre, a Mga–Volhov vasútvonal mentén húzódó német állások ellen. A hatnapos előkészítő bombázás ellenére mindössze annyit sikerült elérniük, hogy elfoglalják az előretolt német árkokat, ám ekkor heves ellenállásba ütköztek, és a folyamatos légicsapások csigatempóra lassították haladásukat.[96] Mivel az offenzíva zsákutcába jutott, Sztarikov július végén megerősítette harccsoportjait két friss hadosztállyal, két másikat pedig visszavont feltöltésre.[97] A helyzeten azonban még az erősítés sem javított. Lindemann addigra felváltotta a szovjet támadásokat visszaverő 132. gyaloghadosztályt az arbuzovói szektorból áthozott 121. gyaloghadosztállyal, a 132-eseket pedig az ostromlott 5. hegyi hadosztály megsegítésére rendelte.

Mint kiderült, az erősítés éppen időben érkezett. Sztarikov harccsoportjai augusztus 9-én tudomást szereztek egy vélhetően gyenge pontról az 5. hegyi hadosztály vonalaiban egy kis hídfőállásnál, a Nazija folyó keleti partján. A tábornok két nappal később megerősítette a súlyosan meggyengült 5. hegyi hadosztályt támadó négy hadosztályt további két friss hadosztállyal és két harckocsiezreddel.[98] Bár a megerősített harccsoport kis híján átkarolta a védekező németeket, és a 256. lövészhadosztály elfoglalta Porecsjét, a támadás ismét elakadt a heves német tűzben, amikor a 132. gyaloghadosztály is csatlakozott a harchoz. Az egyre idegesebb Mereckov ekkor a véres harcba vetette utolsó tartalékát is, egy lövészhadosztályt és egy önálló harckocsizászlóaljat, hogy egy végső, elkeseredett kísérlettel megpróbálja áttörni a védelmet.[99] A sorozatos támadásokat követően, melyek a támadók és a védők haderejét egyaránt megtizedelik, Sztarikov offenzívája kifulladt és összeomlott. Hadserege elfoglalta a porecsjei hídfőt, amit a németek augusztus 14/15-e éjszakáján evakuáltak, ám Mgától még mindig meglehetősen távol volt.

Augusztus 16-án reggel a friss 1. és 254. gyaloghadosztályok felváltották a megviselt 132. hadosztályt, mely az egyik katona szerint „teljességgel széthullott a kimerültség és a veszteségek következtében". Az egyik német résztvevő így írt a csata hevességéről:

> A csata folyamán az ellenség a következő hadosztályokat és páncélosegységeket vetette harcba: 364. lövészhadosztály, három ezreddel; 374. lövészhadosztály két ezreddel; 165. lövészhadosztály, két ezreddel; 378. lövészhadosztály, két ezreddel; 311. lövészhadosztály, egy ezreddel; 256. lövészhadosztály, egy ezreddel; 503. harckocsizászlóalj, 14 tankkal; 35. harckocsiezred, 15 tankkal; 77. önálló műszaki zászlóalj.
>
> A jelentések szerint 12-14 ellenséges zászlóaljat megtizedeltünk. 24 tankot megsemmisítettünk, ebből 10-et közelharcban, könnyű fegyverekkel. Az oroszok nagyon súlyos veszteségeket szenvedtek a védelmi vonal áttörésének kísérletei közben. Hadosztályunk visszavonulásával a Ladoga-tótól délre véget értek a harcok.

A Leningrádi és Volhovi frontok ötödik szinjavinói offenzívája kétségtelenül sokat tett azért, hogy Szinjavinót a későbbiekben a Vörös Hadsereg katonáinak temetőjeként emlegessék. A két front által harcba vetett 253 300 emberből 79 937 került veszteséglistára, köztük 20 890 halott, fogságba esett vagy eltűnt. Logikus lett volna, hogy a magas veszteségek miatt a *Sztavka* elálljon a további offenzíváktól, legalábbis egy időre. Csakhogy nem ez történt.

Mintha a szinjavinói erődített támponthoz valami gonosz erő vonzotta volna a katasztrófát, a mészárlás szeptember közepén megismétlődött, amikor Govorjov ismét megpróbálta kiűzni a német csapatokat a városból. Szeptember 15-én Gyuhanov 67. hadserege folytatta a támadásokat a német védelmi állások ellen Szinjavinótól keletre és nyugatra.[100] Ezúttal Szimonjak tábornok XXX. lövészhadtestének három hadosztálya gyötörte a németeket Szinjavinótól nyugatra, miközben a balszárnyon másik három támogató hadosztály támadott, a jobbon, Arbuzovo irányában pedig egy, majd még egy.[101] Bár ez az offenzíva is kudarcot vallott, a támadóerők elfoglalták Szinjavinót és a szomszédos magaslatok egy részét, de csak súlyos veszteségek árán, mivel a németek újabb tartalékokat vetettek harcba. A rövid, ám annál hevesebb összecsapások újabb 10 000 fős veszteséget okoztak a szovjeteknek.

Ezen a ponton viszonylagos nyugalom köszöntött a Leningrádtól délre húzódó frontra. Küchler arra használta fel a szünetet, hogy felkészüljön a következő szovjet csapásra. Legsúlyosabb problémája az volt, hogy nem rendelkezett az újabb támadás visszaveréséhez szükséges tartalékokkal. Ezért szeptember második felében ő és Lindemann engedélyt kértek és kaptak Hitlertől, hogy a kirisi kiszögellés elhagyásával felszabadítsanak és máshol vessenek be négy hadosztályt.[102] A négy hadosztály október 3-án kezdte meg a visszavonulást a kiszögellésből, az egymás mögötti védelmi vonalakon keresztül. Bár Mereckov 4. hadserege megpróbálta csapdába ejteni a német erőket, azoknak sikerült sértetlenül távozniuk, hogy aztán új védelmi állásokat építsenek ki a Tyigoda folyó mentén.[103]

A *Sztavka* nyári és őszi offenzíváinak menete és következményei a leningrádi régióban valóban aggasztóak voltak. Bár a hadműveletek biztonságosabbá tették a várost, és megszüntették a jövőbeli német offenzívák veszélyét a körzetben, az egymás utáni támadások látványos kudarcot vallottak, és nem szélesítették ki számottevően a szinjavinói folyosót. Azonban bár a szovjet veszteségek jóval meghaladták a 150 000 főt, a németek is jelentős mértékben meggyengültek. Míg az „Észak" hadseregcsoport ereje a július közepi 760 000-ről 1943. október 14-ére 601 000-re csökkent, ugyanebben az időszakban a szovjet seregek összlétszáma 734 000 főről és 491 000 fő tartalékról 893 000 főre és 66 000-es tartalékra nőtt. Küchler számára még kellemetlenebb volt, hogy október elejétől délen is gyors iramban romlott a helyzet, ezért jelentős erőket kellett átirányítania a 18. hadseregtől a neveli régióban tartózkodó 16. hadsereghez.[104] Az „Észak" hadseregcsoport helyzete olyan kétségbeejtővé vált, hogy az OKH szeptember elején parancsot

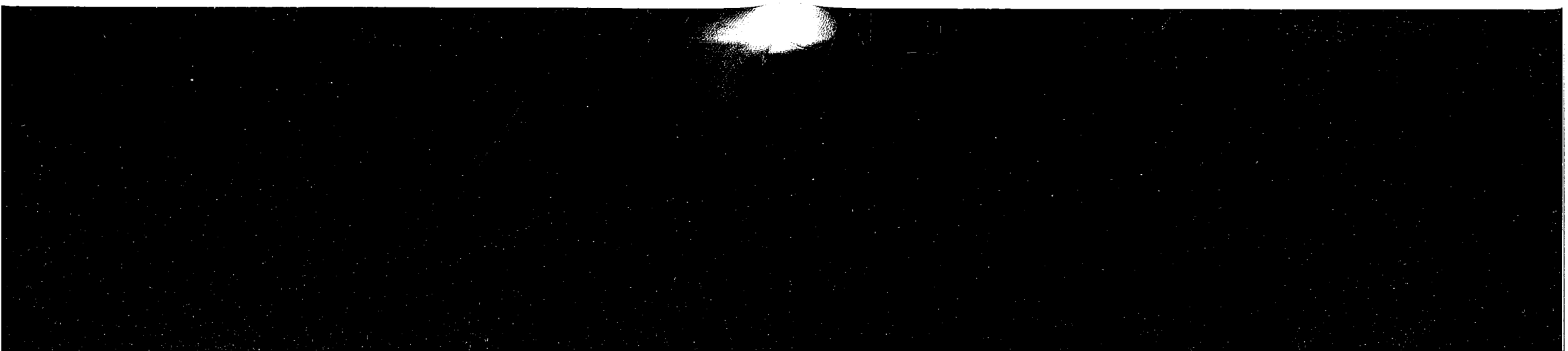

adott egy új védelmi vonal, az úgynevezett Párduc-vonal létrehozására mélyen a hadseregcsoport vonalai mögött, Narva és Osztrov között. Küchler hadseregcsoportja ezenkívül elkezdett kiépíteni egy bonyolult védelmi rendszert a Párduc-vonal előtt arra az esetre, ha vissza kellene vonulnia a leningrádi régióból.

A Párduc-vonal

A németek november 8-án kezdték meg a Narvától Pszkovon és Osztrovon keresztül a déli Nevelig húzódó Párduc-vonal kiépítését.[105] Az „Észak" hadseregcsoport ezenkívül létrehozott néhány kisebb, közbeeső védvonalat is a Párduc előtt, a fronttól különböző távolságokra, melyek lépcsőzetes elfoglalásával biztosíthatják a rendezett visszavonulást nyugat felé. A védvonalak *(Stellung)* közül a legfontosabb a Leningrád–Moszkva vasútvonallal párhuzamosan, attól keletre futó *Rollbahn-stellung*, illetve a Luga folyó mentén kiépített, Novgorodtól délkeletre lévő *Luga-stellung* volt.[106] Ezeket a vonalakat megerősített városi állásokhoz kötötték például Narvánál, Krasznogvardejszknél és Lugánál, és a legtöbbet 1943 végére viszonylag jól kiépítették.[107]

Az „Észak" hadseregcsoport szeptemberben, *Blau* hadművelet fedőnév alatt kezdte tervezni a visszavonulást a Párduc-vonalhoz. A terv szerint a csapatoknak fokozatosan, a közbülső állásokat felhasználva kellett visszahúzódniuk. A hadseregcsoport legkomolyabb dilemmája az volt, hogy mihez kezdjenek a területen élő mintegy 900 000 civillel, akiket a Vörös Hadsereg minden bizonnyal be fog sorozni, amikor megszállja a körzetet. A lakosság áttelepítése Németországba október első felében „olyan zűrzavart, nyomort és ellenségességet idézett elő, hogy Küchler kevésbé vesződséges módszerek alkalmazását írta elő a hátsó területek parancsnoksága számára." A német erők ezután erőszakkal Litvániába és Lettországba kényszerítették a férfilakosságot (mintegy 250 000 főt), amíg már ott is betelt minden szálláshely. Az „Észak" hadseregcsoport eredetileg több lépcsőben képzelte el a visszavonulást január közepe és december 22-e között, azonban Halder közölte a hadseregparancsnokokkal, hogy Hitler nem fog engedélyt adni a *Blau* hadműveletre, csak ha egy új szovjet offenzíva rákényszeríti. Hitler úgy vélte, a Vörös Hadsereg olyan sok embert veszített Ukrajnában, hogy nem képes nagyszabású hadműveletet indítani egy másik frontszakaszon.

A Vörös Hadsereg győzelme a Szikra hadműveletben sokkal nagyobb jelentőséggel bírt, mint az a néhány terület, amit sikerült visszaszereznie. A *Sztavka*nak 1941 decembere óta – amikor a Leningrádi front meghiúsította a németek merész próbálkozását Leningrád bekerítésére – nem sok oka volt az ünneplésre. Több mint 12 hónapnyi sorozatos, megalázó és gyakran megrendítő vereségekkel teli időszak ért véget, amikor a Vörös Hadsereg januárban kiragadta a szárazföldi folyosót a Wehrmacht markából. A Szikra azonban még így is bosszantóan befejezetlen maradt, mivel a létfontosságú szinjavinói erődöt nem sikerült elfoglalni, és a *Sztavka* tisztában volt vele, hogy amíg ez így van, sem a leningrádi védelem, sem az utánpótlási vonalak nincsenek biztonságban. Ez a tény tette a Szinjavinóért folytatott januári küzdelmet végszó helyett előhanggá. A büszkeség és a stratégiai megfontolások miatt a *Sztavka*nak utasítania kellett a csapatokat, hogy a lehető leghamarabb, bármi áron foglalják el Szinjavinót. Így hát elkerülhetetlen volt, hogy röviddel a Szikra után elindítsák a Sarkcsillag hadműveletet is.

A *Sztavka* ambiciózus stratégiai célkitűzéseit tekintve 1942/43 telére, a Sarkcsillag hadművelet teljesen logikus betetőzését jelentette a Vörös Hadsereg offenzívasorozatának, amely délről észak felé szétterjedt az egész szovjet–német fronton. A Sarkcsillag azonban ugyanúgy kudarccal végződött, mint a többi hadművelet. Azért történhetett így, mert a Vörös Hadsereg még nem volt alkalmas ilyen győzelmek megszerzésére, különösen nem a leningrádi régió durva terepén, ahol nem lehetett bevetni nagyobb páncéloserőket. A sokkal józanabb és realistább *Sztavka* ezután már óvatosabban választotta ki a harc helyét és időpontját, és csak akkor támadott, ha a győzelem biztosnak látszott. A megfontoltság ellenére azonban Szinjavino továbbra is nemezis maradt, és a *Sztavka* még nyáron sem tudott ellenállni csábításának.

Hatalmas véráldozat

Akárcsak a korábbi hadműveletek, a Szikra, a Sarkcsillag és az ötödik szinjavinói is a Vörös Hadsereg több százezer katonájának életébe került. A Leningrádi, Volhovi és Északnyugati frontok 1943 folyamán több mint egymilliós veszteséget szenvedtek, ebből 255 447 volt a halott, fogságba esett vagy eltűnt katona.[108] Német források szerint a Vörös Hadsereg csak a szinjavinói harcokban 270 000 embert veszített. A német erők szintén komoly veszteségeket szenvedtek az elkeseredett harcokban, bár korántsem jártak olyan rosszul, mint a szovjetek. Az „Észak" hadseregcsoport állománya az 1943. júliusi 760 000 főről októberre 601 000-re csökkent, főként a harci veszteségek miatt. Az

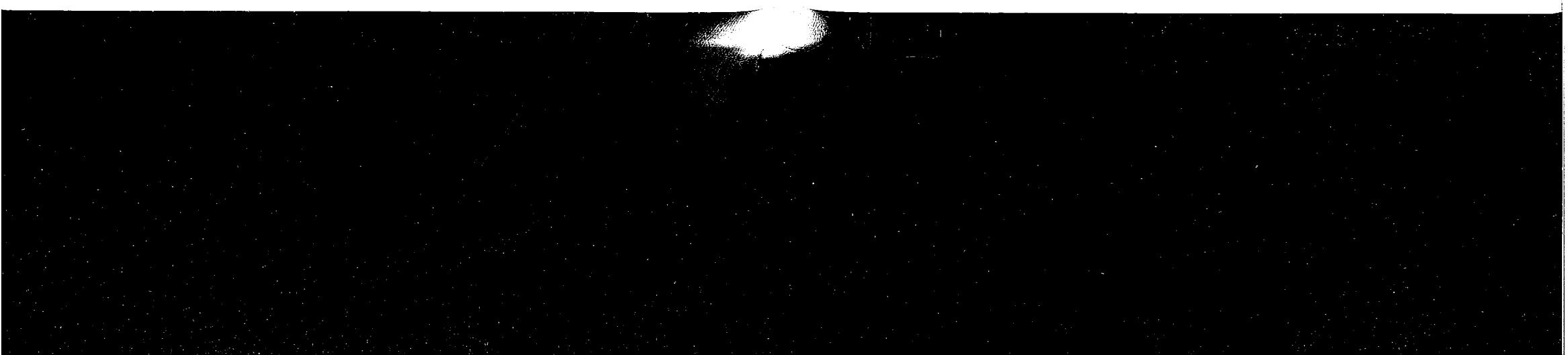

1943-as csatározások az „Észak" hadseregcsoport gyakorlatilag összes hadosztályát meggyengítették, mivel akárcsak a francia hadsereg 1916-ban Verdunnél, mindegyik alakulatot kivéreztették Szinjavino körzetében.

1943 januárja után az „Észak" hadseregcsoportnak nem maradtak műveleti tartalékai, és ennek eredményeként kénytelen volt ezred és zászlóalj méretű harccsoportok gyors mozgatásával reagálni a Vörös Hadsereg offenzíváira.[109] Mivel az egységek harcértéke csökkent és az utánpótlás akadozott, csak idő kérdése volt, meddig tudja visszatartani az „Észak" hadseregcsoport az árhullámot.

És végül, a Szikra és Sarkcsillag hadműveletek ékesen demonstrálták a *Sztavka* azon szándékát, hogy mindenképpen győzelmet arasson Leningrádnál – amit sok háborús beszámoló egészen egyszerűen figyelmen kívül hagy. Ugyanakkor a két offenzíva azt is megmutatta, mennyire nehéz teljesíteni ezt a feladatot. A *Sztavka* ezekkel a tapasztalatokkal felfegyverkezve már úgy határozta meg az 1944-es stratégiai prioritásokat, hogy Leningrád felszabadítását a lista legelső helyére tette.

9. fejezet

1944 – FELSZABADULÁS

A Vörös Hadsereg 1944 januárjában megindította leningrád–novgorodi offenzíváját. A nagyszabású hadművelet eredményeképpen végre sikerült felszabadítani Leningrádot. Azonban az ostromzár sikeres felszámolása nagyon nagy véráldozatba került, ráadásul az „Észak" hadseregcsoport továbbra is jelentős harcértékkel bírt, és bár számbeli hátrányban volt, kiválóan védekezve vonult vissza a balti államokba.

1943 végére a Vörös Hadsereg megszerezte a stratégiai kezdeményezést a szovjet–német fronton. Megnyerte a kurszki csatát, csapatai Oroszország déli és középső részén visszakergették a németeket a Szozs és Dnyeper folyókhoz, és megkezdték a hadműveleteket Belorussziában és Ukrajnában. Addigra a front középső és déli szakaszain több helyen is sikerült áttörni a sokat magasztalt német Keleti Falat, a Párduc-vonalat is. Ráadásul a Vörös Hadsereg légiereje megszerezte a légi fölényt a harcmező felett, a Wehrmacht hátában egyre erősödött a partizánmozgalom, a szovjet ipar pedig hatalmas mennyiségű, különféle típusú új tankkal, tüzérségi eszközzel és repülőgéppel látta el a csapatokat.

A *Sztavka* az év végéhez közeledve megtervezett néhány nagyszabású stratégiai offenzívát azzal a céllal, hogy megtisztítsa a Szovjetunió teljes területét az ellenséges csapatoktól, és megkezdje a náci megszállás alatt álló Európa felszabadítását. Ezek a hadműveletek, melyek ősz közepétől voltaképpen már zajlottak is Belorussziában és Ukrajnában, magukban foglalták mindhárom nagy hadászati irányt. A szovjetek kétszeres túlereje látszólag garantálta a sikert.[1] A szovjet fölény gyakorlatilag minden szektorban arra kényszerítette a németeket, hogy stratégiai védelembe menjenek át.

Északnyugati irányban 1944. január 1-jére a Leningrádi és Volhovi frontok helyreállították az összeköttetést Leningráddal, megszüntették a város elleni német offenzíva esélyét, és olyan körülményeket teremtettek a térségben, melyek lehetővé tették az „Észak" hadseregcsoport teljes megsemmisítését. Küchler hadseregcsoportja továbbra is a városhoz közel védekezett, és tüzérségével, illetve légierejével könnyedén elérhette a települést, illetve az oda vezető utakat. Azonban a keleti front más részein kialakult kétségbeejtő helyzet miatt az OKH képtelen volt erősítést küldeni Küchlernek. A *Sztavka* ezért úgy dön-

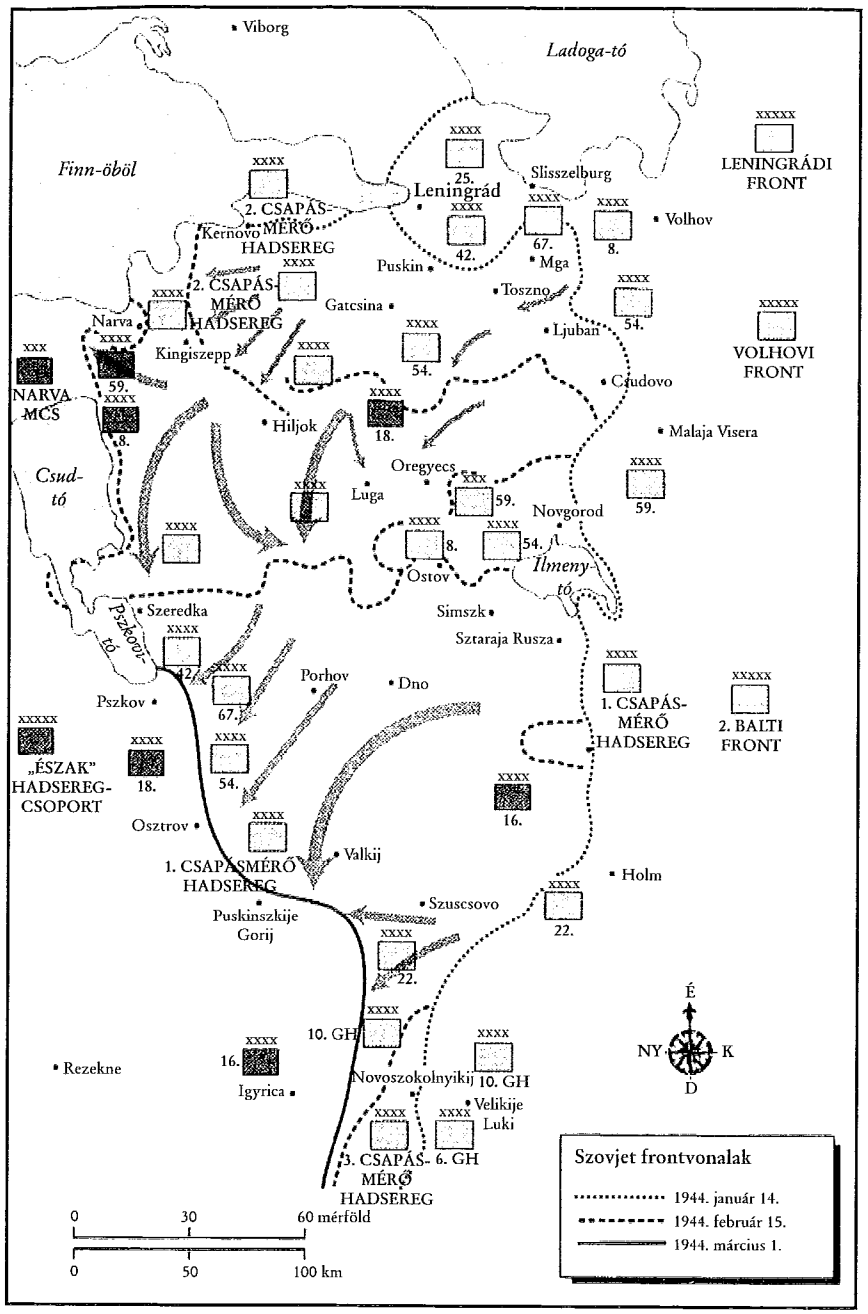

A szovjetek leningrád-novgorodi stratégiai offenzívája 1944. januártól márciusig. A nagyszabású hadművelet végül felszabadította Leningrád városát, és előre jelezte a balti államok felszabadulását is. Leningrád 900 napos megpróbáltatása ezzel véget ért.

tött, 1944-ben első dolga lesz felszabadítani a várost és az egész leningrádi régiót.

Január 1-jén a Leningrádi és Volhovi frontok, valamint a balti flotta Leningrádtól északra a finn, a várostól délre pedig a német erőkkel néztek szembe. Govorjov 23. hadserege védekezett a finn erők ellen északon, a 2. csapásmérő hadsereg foglalta el az oranienbaumi hídfőt, a 42. és 67. hadseregek pedig a déli és délkeleti megközelítési útvonalakat védték a Finn-öböltől a Szinjavinótól keletre elterülő szektorig, a német 18. hadsereg balszárnya ellenében.[2] Mereckov 8., 54. és 59. hadseregei a német 18. hadsereg jobbszárnyával néztek szembe a Szinjavinótól keletre eső szektortól az Ilmeny-tóig, és egy nyolc kilométer hosszú szakaszt foglaltak el a Volhov folyó nyugati partján, Novgorodtól 50 kilométerre északra.[3] Délen M. M. Popov hadseregtábornok 2. Balti frontja az Ilmeny-tótól délnyugat felé, majdnem Nevelig húzódó szakaszt védte 22. hadseregével, 1. és 3. csapásmérő hadseregével, valamint a 6. gárdahadsereggel és a 15. légi hadsereggel, szemben a német „Észak" hadseregcsoport 16. hadseregével.[4] Popov balszárnyán a 6. gárdahadsereg és a 3. csapásmérő hadsereg a Nevelből észak felé, a Novoszokolnyikijtől nyugatra létesített új védvonalhoz visszavonuló német csapatokat üldözték. A három front összesen 822 000 katonát állított ki, őket támogatta a németek háta mögött tevékenykedő 35 000 partizán.[5]

Az „Észak" hadseregcsoport 18. és 16. hadserege a Finn-öböltől dél felé, a neveli körzetig foglalt el védelmi állásokat 44 gyaloghadosztállyal (ebből egy páncélgránátos), ami durván 500 000 embert jelentett.[6] A Vörös Hadsereg erői koncentrálásával majdnem kétszeres stratégiai fölényét négyszeres műveleti és nyolcszoros taktikai fölénnyé növelhette. Ráadásul Küchler hadseregcsoportjának alig voltak tartalékai.[7] A németek számbeli hátrányukat nagy mélységben, egészen a Párducvonalig kiépített erős védelmi állásokkal kompenzálták. A német vonal gyenge pontja az oranienbaumi hídfővel szembeni szektor volt, a legerősebb pedig a Leningrádtól délre és keletre húzódó szakaszok.[8] A németek gyakorlatilag az összes falut és várost erőddé alakították a front közelében, és a nagyobb ellenállási központok környékén erődített támpontok hálózatát építették ki.[9] 1944 telének időjárási körülményei a meleg és a gyakori olvadások miatt a védelemnek kedveztek. A folyók és tavak jégtakarója elbírta ugyan a teherautókat és az ezredtüzérséget, de a nehézfegyvereket és a páncélosokat már nem, a mocsarak pedig csak részben fagytak be, ezért csak nagyon nehezen lehetett átvágni rajtuk.

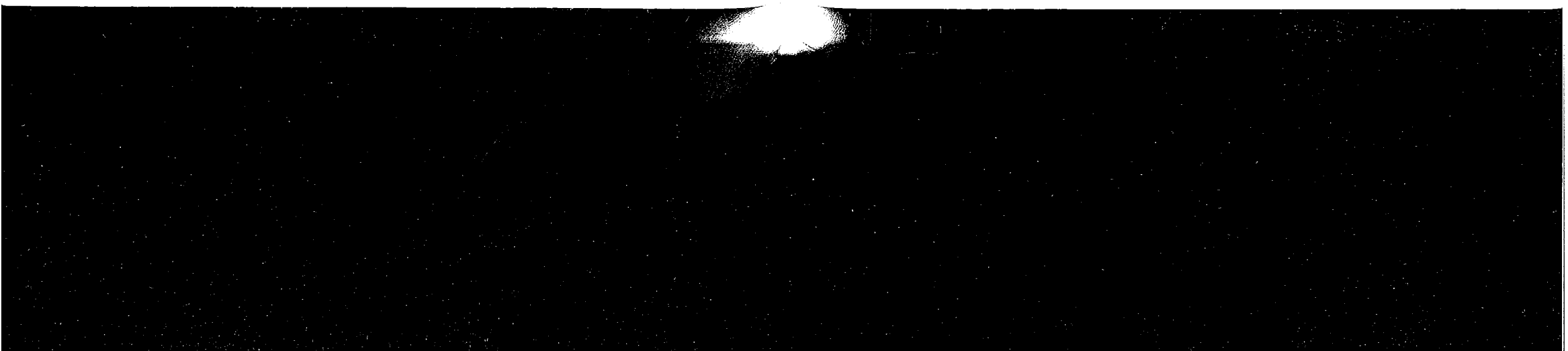

Új offenzívák

Küchler a hírszerzési jelentések alapján arra a következtetésre jutott, hogy a Vörös Hadsereg 1944 elején indítandó offenzívája nem lesz nagyobb szabású, mint a korábbiak, Lindemann pedig kijelentette, hogy csapatai képesek visszaverni bármilyen szovjet támadást.[10] Hitler erre az értékelésre építve utasította az „Észak" hadseregcsoportot, hogy minden áron tartsa az állásait. Küchler a parancs ellenére titkos terveket készített a decemberi visszavonulásra, és új utánpótlási bázisokat hozott létre Észtországban. Közben a leningrádi körzetben tartózkodó erői azzal a meggyőződéssel ásták be magukat, hogy képesek lesznek kitartani. Január 10-én a 18. hadsereg parancsnoka, Lindemann felmérte a szovjet csapatösszevonást az oranienbaumi hídfőben és Novgorodtól keletre, és arra a megállapításra jutott, hogy csupán mérsékelt erejű, tartalékokkal gyengén támogatott támadás várható. Azt mondta, a támadás tartalékok nélkül nem hatolhat mélyre, és az oranienbaumi vagy novgorodi hadműveletek „nagy valószínűséggel" akadozni fognak.

Miközben a német parancsnokság magabiztosan várakozott, Govorjov szeptember 9-én már be is nyújtotta egy új, átfogó offenzíva terveit a *Sztavká*hoz, melyben saját és Mereckov frontjának is komoly szerepet szánt. A terv szerint a Leningrádi és Volhovi frontoknak közvetlenül egymás után kellett támadást indítaniuk, hogy elfoglalják Lugát és bekerítsék, majd megsemmisítsék a 18. hadsereget. Az első offenzívában saját 42. hadserege és a tengermelléki műveleti csoport a délnyugati Krasznoje Szelo felé indulnak, Leningrádtól délre felveszik egymással a kapcsolatot, és összefüggő vonalat hoznak létre. Krasznoje Szelo elfoglalása után a 67. hadsereg csatlakozik az offenzívához és elfoglalja Krasznogvardejszket, míg a 42. hadsereg és a PMCS Kingiszepp felé indul. A kettős offenzíva célja az volt, hogy kiűzzék a német erőket a leningrádi körzetből, és elvágják a 18. hadsereg visszavonulásának útját nyugat felé. Mereckov szeptember 14-én tett javaslatot arra, hogy Volhovi frontja a Novgorodtól északra fekvő szektorból indítson támadást Luga felé, hogy bekeríthesse és megsemmisíthesse a 18. hadsereg főerejét, és megakadályozhassa a visszavonulását a nyugati Luga- vagy Párduc-vonalhoz.

A *Sztavka* félt, hogy a német erők egy korai visszavonulással elkerülik a megsemmisülést, ezért beleegyezett Govorjov és Mereckov azon javaslatába, hogy január elején hajtsanak végre egy puhatolózó támadást, és valamennyire megerősítette a frontokat.[11] Utasította a Leningrádi frontot, hogy küldje át a 2. csapásmérő hadsereget az oranienbaumi

hídfőbe, és készítsen elő két erős, koncentrikus támadást Leningrádból és a hídfőből, hogy bekerítse a német erőket a petergofi és sztrelnyai körzetekből. A *Sztavka* átdolgozott terve szerint a két frontnak Leningrádtól délre meg kellett semmisítenie a 18. hadsereget, végleg megszüntetni a blokádot a város körül, és felszabadítani a teljes leningrádi régiót. Először Leningrádtól délnyugatra és a novgorodi régiókban végrehajtott támadásokkal összezúzzák a 18. hadsereg szárnyait, aztán felszámolják a teljes hadsereget, és Kingiszepp és Luga között előrenyomulnak a Luga folyóig. Ezután továbbhaladnak Narva és Pszkov felé, hogy megtisztítsák a leningrádi régiót a német erőktől, és megkezdik a balti körzet felszabadítását. Ezzel párhuzamosan a 2. Balti front Neveltől északra megtámadja a 16. hadsereg jobbszárnyát, hogy lekösse a német csapatokat, és megakadályozza a Leningrádnál harcoló 18. hadsereg megerősítését.

A Néva hadművelet

Govorjov október 6-án kezdte megtervezni saját offenzíváját, a Néva hadműveletet.[12] A végső változat szerint a 2. csapásmérő hadsereg és a 42. hadseregek áttörik a német védelmet az oranienbaumi hídfő keleti szárnyán és Leningrád Pulkovótól délnyugatra, Ropsánál találkoznak, és bekerítik, majd megsemmisítik a német erőket Krasznoje Szelo, Ropsa és Sztrelnya körzetében. A 67. hadsereg a várostól délre leköti a német erőket, nehogy erősítést tudjanak küldeni a 2. csapásmérő hadsereg és a 42. hadsereg szektorába. Ezután a két említett hadsereg továbbnyomul a délnyugati Kingiszepp és a déli Krasznogvardejszk felé, míg a 67. hadsereg Mgán és Uljanovkán keresztül északkelet felől közelíti meg Krasznogvardejszket. Govorjov kiosztotta a feladatokat a ropsai offenzívában résztvevő három hadseregnek a november 6. és december 23. közötti időszakra. Hogy megtévesszék a németeket, a 2. csapásmérő hadseregnek a 42. hadsereg előtt egy nappal kellett támadnia.[13]

Govorjov első harccsoportja, a 2. csapásmérő hadsereg – melyet most a tapasztalt I. I. Fedjunyinszkij vezérezredes vezetett – két lövészhadtestből, hét lövészhadosztályból, egy lövész-, két tengerészgyalogos- és egy harckocsidandárból, egy erődített körletből és három harckocsiezredből állt. Fedjunyinszkijnak keleti irányban kellett megindulnia az oranienbaumi hídfőből XXXXIII. és CXXII. lövészhadtestével, hogy elfoglalja Ropsát, felvegye a kapcsolatot a 42. hadsereggel, majd segítse felszámolni a német erőket a Krasznoje Szeló-i és ropsai

körzetekben.[14] Mindezek előtt azonban Govorjov még azzal az embert próbáló feladattal nézett szembe, hogy az egész 2. csapásmérő hadsereget átszállítsa az oranienbaumi hídfőbe. Ezt a bonyolult feladatot november 5. és 1944. január 21. között hajtotta végre.[15]

Govorjov második csapásmérő ereje, a hasonló tapasztalatokkal rendelkező I. I. Maszlennyikov vezérezredes parancsnoksága alatt álló 42. hadsereg három lövészhadtestből, három lövészhadosztályból, egy erődített körletből, két harckocsidandárból és öt harckocsiezredből állt. A XXX. gárdalövészhadtestnek, valamint a CIX. és CX. lövészhadtestnek jutott a feladat, hogy áttörje a német védelmet és elfoglalja Krasznoje Szelót. A hadsereg CXXIII. lövészhadteste a második lépcsőből támadva Ropsánál felveszi a kapcsolatot a 2. csapásmérő hadsereg egységeivel, és segít megsemmisíteni a körzetben tartózkodó német erőket. Az 1. és 220. harckocsidandárból és két önjárótüzér-ezredből álló mobil harccsoport délről átkarolja Krasznoje Szelót, és az élre állva előrenyomul Ropsa felé.[16]

Mereckov két támadás végrehajtására utasította az 59. hadsereget: egy fő támadásra a Volhov folyó nyugati partján lévő hídfőből, és egy másodlagos támadásra Novgorodtól délre, az Ilmeny-tavon keresztül. Az olló két szárának Novgorodtól nyugatra kellett találkoznia, ahol bekerítik és megsemmisítik a német XXXVIII. hadtestet, és elfoglalják a várost. Az 59. hadsereg ezután továbbmegy nyugat és délnyugat felé, elfoglalja Lugát, és elvágja a német erők visszavonulásának útját Toszno és Csudovo körzetében. A 8. és 54. hadseregek egy időben támadást indítanak Toszno, Ljuban és Csudovo irányában, hogy megakadályozzák a német erőket a csapatok átirányításában Novgorodhoz, és bekerítsék, majd megsemmisítsék a német egységeket Toszno és Csudovo körzetében.[17]

Az 59. hadsereg

Mereckov legnagyobb egysége, I. T. Korovnyikov altábornagy 59. hadserege három lövészhadtestből, kilenc lövészhadosztályból, egy lövészdandárból, három harckocsidandárból és négy harckocsiezredből állt. A VI. és XIV. lövészhadtesteknek kellett áttörnie a német XXXVIII. hadtest védelmi vonalát Novgorodtól 50 km-re északra, és elvágnia az összeköttetést Novgorodtól nyugatra. A várostól délre a megerősített lövészdandárból álló Déli műveleti csoport átkel az Ilmeny-tó jegén, Novgorodtól nyugatra felveszi a kapcsolatot a fő támadóerővel, majd segít elfoglalni a várost és megsemmisíteni a német véderőt.[18] Korovnyikov hadseregének ezután a nyugati Luga felé kellett továbbhaladnia, hogy közreműködjön a 18. hadsereg teljes megsemmisítésében.[19]

Govorjov és Mereckov szigorú műveleti biztonsági előírásokat vezettek be, és különféle figyelemelterelő intézkedéseket foganatosítottak, hogy a németek előtt titokban tartsák az offenzíva pontos helyét és idejét: Govorjov úgy tett, mintha a kingiszeppi irányban akarna támadást indítani, Mereckov pedig Mga mellett tartott erődemonstrációt, és Csudovónál rendezett hamis csapatösszevonást.[20] Ezenkívül a két front a háború folyamán első alkalommal integrálta a partizánműveleteket a haditervbe. A partizánmozgalom leningrádi parancsnoksága novemberben utasította a tagokat, hogy nagyszabású diverzáns és szabotázsműveletekkel támogassák az offenzívát.

Mire véget értek az előkészületek, a csapatösszevonásokkal mindkét front parancsnoka meggyőző túlerőbe került a német védőkkel szemben.[21] Govorjov erői gyalogság terén háromszoros, tüzérségben négyszeres, tankokban és önjáró lövegekben hatszoros túlerőben voltak, míg Mereckov gyalogsága és tüzérsége több mint háromszoros, tankjai és önjáró lövegei tizenegyszeres fölényben várták a támadási parancsot. A támadóerők az offenzíva kezdete előtt két-három éjszakával elfoglalták kiindulási pontjukat, egy éjszakával korábban pedig támadási pozícióba helyezkedtek. A támogató páncéloserőket a tüzérségi előkészítés alatt vonultatták fel.

A szovjet éjszakai bombázók január 13/14-én éjszaka a hóvihar ellenére folyamatosan támadták a német védelmet, és hajnalban Govorjov tüzérsége 65 perces tüzérségi előkészítés során 104 000 lövedéket zúdított a 9. és 10. Luftwaffe tábori hadosztályok védelmi állásaira.[22] 10.00-kor a 48., 90. és 131. lövészhadosztályok megindították a XXXXIII. és CXXI. lövészhadtestek támadását, és megrohamozták a német védelmi állásokat, miközben Fedjunyinszkij és Golikov a Kolokolnija-dombon felállított vezetési pontról figyelték az offenzívát. A három támadó hadosztály gyorsan legyűrte a német előretolt állásokat, és a nap végére 3 kilométer mélyen, egy 10 kilométeres szakaszon benyomultak a darabokra hullott német védvonal mögé. A haderő az éjszaka folyamán további 4 kilométert haladt előre, miközben a 42. és 67. hadseregek Leningrádtól délre és keletre lőtték az ellenség védelmi állásait, hogy elbizonytalanítsák a németeket a következő támadás helyét és idejét illetően.[23] A választ másnap délelőtt 11.00-kor kapták meg, amikor az 1. csapásmérő hadsereg és a 42. hadsereg a friss és intenzív tüzérségi előkészítést követően, egy időben megindították támadásukat.

Január 15-én reggel Fedjunyinszkij XXXXII. és CXXII. lövészhadtestei összezúzták a 10. Luftwaffe tábori hadosztály védelmének maradékát, visszaverték a III. SS-páncéloshadtest ellentámadásait, és hat kilométert nyomultak előre, mielőtt Ropsától nyugatra megállította őket a németek heves tüze.[24] Alig 20 kilométerre keletre Maszlennyikov 42. hadserege Pulkovo mellett indított támadást 11.00-kor, miután a tüzérség több mint 220 000 lövedéket zúdított az ellenséges védelmi állásokra. Ahogy a tüzérségi tűz mélységben egyre beljebb tolódott, Szimonjak tábornok XXX. gárdalövészhadteste a német vonalakra rontott. A szárnyakon azonban a CIX. és CX. lövészhadtestek hamarosan heves ellenállással találták szembe magukat, és az előrenyomulás lelassult – a támadó szovjet gyalogság sorozatos rohamokkal, kínlódva törte át magát a sűrű német védelmi állásokon.[25] Szimonjak hadtestei a nap végére 4 kilométer mély áttörést értek el egy 5 kilométeres frontszakaszon, ennél többre azonban nem voltak képesek.[26] Govorjov támadásainak erőssége másnap tovább fokozódott, amikor Fedjunyinszkij elöl haladó hadosztályai teljes mélységében áttörték a német védvonalat, és Maszlennyikov erői újabb fájdalmas 4 kilométernyi előretörést produkáltak, főként Szimonjak hadtesteinek sávjában.

A csapatok előrenyomulásával elégedetlen Fedjunyinszkij január 17-én reggel egy kisebb mozgékony csoportot (egy megerősített harckocsidandárt) vetett harcba azzal az utasítással, hogy foglalja el és szállja meg Ropsát.[27] A német ellentámadások azonban megtorpanásra késztették a támadóerőt, amikor az még csak félúton járt célja felé. Maszlennyikov ezzel egy időben bevetette második lépcsős lövészhadtestét és mozgékony harckocsicsoportját is, hogy kiaknázza Szimonjak eredményeit és elfoglalja Krasznoje Szelót.[28] A mobil harccsoport délelőtt kezdte meg a harcot, ám a németek a manővert észlelve ellentámadást indítottak, és súlyos veszteségeket okozva egészen Pulkovóig szorították vissza az egységet.[29] Mindezek ellenére a nap végére csupán 18 kilométer választotta el egymástól a 2. csapásmérő hadsereg és a 42. hadsereg élcsapatait. A bekerítés ellen harcoló német 126. gyaloghadosztály és 9. Luftwaffe tábori hadosztály makacsul küzdve tartotta az egyre zsugorodó kiszögellést Krasznoje Szelótól északra, miközben felkészültek a visszavonulásra dél felé.

A nem túl rózsás helyzet ellenére Lindemann január 16-án még magabiztosnak tűnt; tájékoztatta hadseregparancsnokait, hogy az oroszok a teljes haderejüket bevetették, Küchlernek pedig azt jelentette, hogy meg tudja nyerni a csatát, ha a nyugodtabb szektorokban vállalnak némi kockázatot.[30] Küchler azonban másnap jelentette az OKH-nak, hogy a helyzet kritikus, és Hitler engedélyét kérte a csapatok visszavonására a mgai kiszögellésből a Rollbahn-vonalig, hogy az így felszabaduló két hadosztállyal visszaverje a szovjetek támadását Leningrádtól délnyugatra.[31] Hitler nem mondott sem igent, sem nemet, inkább javasolta, hogy Küchler ürítse ki a frontot Oranienbaum és Leningrád között.[32] Lindemann mindenesetre csapatokat vezényelt át Mga és Csudovo körzetéből a várostól délnyugatra húzódó védvonal megerősítésére, de mindhiába.[33]

Miközben Hitler, Küchler és Lindemann a 18. hadsereg sorsáról vitatkoztak, Fedjunyinszkij és Maszlennyikov eldöntötte helyettük a kérdést azzal, hogy harcba vetették a második lépcsőt is. A németeknek így nem maradt más választásuk, mint visszavonni erőiket Krasznoje Szelóig. Január 18-án Fedjunyinszkij teljes hadserege megindult, és másnap délutánra elfoglalta Ropsát. 21.00-ra az ékek a várostól délre találkoztak a 42. hadsereg egységeivel, és másnap reggel a két hadsereg főereje is összeért, bezárva az ajtót az északon tovább harcoló németek háta mögött.[34] Keleten Szimonjak hadtestei január 19-én délután elfoglalták Krasznoje Szelót. Éjszaka a hadsereg mozgékony harckocsicsoportja égő reflektorokkal támadást indított nyugati irányban, amivel demoralizálta és legyőzte a Petergofból, Sztrelnyából és Urickból délre visszavonuló németeket, Ropsától délre felvette a kapcsolatot a 2. csapásmérő hadsereggel, és bekerítette az északon még mindig védekező ellenséges egységeket. Azonban mivel a szovjet gyalogság lemaradt a tankok mögött, sok német katonának sikerült átszöknie a hiányos szovjet vonalon dél felé, és így elkerülni a pusztulást. A szovjet csapatok január 20-án felszámolták a csapdában rekedt erőket.

Lindemann január 18-án reggel végül informálta Küchlert, hogy frontja Leningrádtól délnyugatra és Novgorod mellett összeomlott, mire Küchler ismét engedélyt kért (és ismét nem kapott) a visszavonulásra a Rollbahn-vonalhoz. Amikor Krasznoje Szelo délután elesett, Küchler saját felelősségére úgy határozott, elhagyja a mgai vonalat, és erről tájékoztatta az OKH-t is. Hitler csak azután hagyta jóvá a döntést, hogy Zeitzler elmondta neki, már ki is adta a parancsot. A német védők megmentéséhez azonban már ez is késeinek bizonyult. Fedjunyinszkij és Maszlennyikov seregei hat napon át tartó, kemény harcokban áttörték a jól előkészített német védelmet, huszonöt kilométert nyomultak előre, és Ropsánál találkoztak. Ezzel folyamatos frontot és összeköttetést hoztak létre a Leningrádi front szétszórt erői között a várostól délre és nyugatra.[35] Közben megsemmisítettek két német hadosztályt, megtizedeltek öt másikat, több mint 1000 foglyot ejtettek, meggyengí-

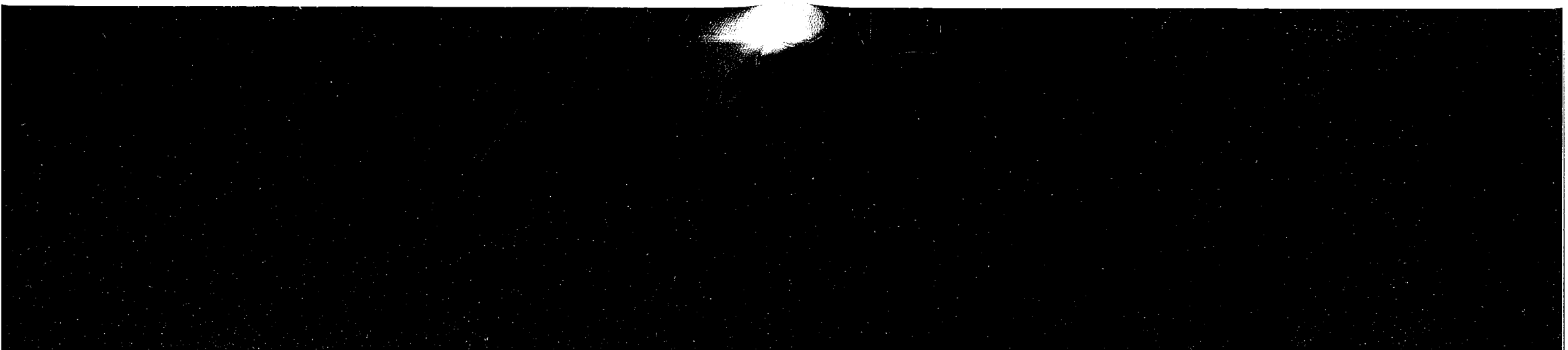

tették a 18. hadsereget, és lehetővé tették a további hadműveletek indítását Krasznogvardejszk és Kingiszepp felé.[36]

Mialatt Fedjunyinszkij és Maszlennyikov hadseregei a német állásokat számolták fel Leningrádtól délnyugatra, Korovnyikov 59. hadserege a rossz időjárás ellenére megindította támadását a novgorodi körzetben a 18. hadsereg jobbszárnya ellen. 133 000 tüzérségi lövedékkel felpuhították a német védelmet, majd a hadsereg első lépcsőjének lövészászlóaljai támadásba lendültek. A VI. lövészhadtest rohama azonban megakadt, alig egy kilométernyire sikerült behatolnia a német védelmi vonalba.[37] Korovnyikov szerencséjére délen a XIV. lövészhadtest 378. lövészhadosztálya korán és parancs nélkül támadott, még a tüzérségi előkészítés alatt kihasználta a német visszavonulást, és elfoglalta a védelmi állások egy részét.[38] Novgorodtól délre T. A. Szviklin vezérőrnagy Déli műveleti csoportja tüzérségi előkészítés nélkül kelt át az Ilmenytó jegén, meglepte a német védőket, és egy hatszor négy kilométeres hídfőt létesített a tó keleti partján. A német XXXVIII. hadtest attól való félelmében, hogy elveszíti az összeköttetést Simszk és Novgorod között, erősítést küldött a helyszínre.[39]

Január 15-én Korovnyikov is megerősítette előrenyomuló egységeit.[40] Az így kibővített VI. lövészhadtest 7 kilométert haladt előre, bekerítette és megsemmisítette a 28. vadászhadosztályt, majd a nap végére megközelítette a Csudovo–Novgorod vasútvonalat.[41] A hadtest másnap félresöpörte a XXXVIII. hadtesttől a vasútvonal tartására odavezényelt 24. gyaloghadosztály egyik ezredét, és a Finyev Lug–Novgorod utat elvágó XIV. lövészhadtesttel karöltve 20 kilométeres rést ütött a németek fő védelmi vonalán. Ezzel egy időben Mereckov egyre nagyobb nyomást helyezett az összeomló német frontra: utasította Rozsinszkij 54. hadseregét, hogy csatlakozzon a Volhov folyó hídfőállásából indított offenzívához. Bár Rozsinszkij hadserege mindössze 5 kilométert jutott előre január 20-áig, a támadás megakadályozta a német XXXVIII. hadtestet, hogy erősítést küldjön a novgorodi körzetbe.[42]

Novgorodtól délre Korovnyikov két hadosztállyal megerősítette az 59. hadsereg Déli műveleti csoportját, amely kitört a hídfőből, és Novgorodtól nyugatra elvágta a Simszk–Novgorod országutat.[43] A teljes novgorodi haderejének lehetséges bekerítésével szembenéző Lindemann először négy hadosztállyal, majd egy lovassági ezreddel és még egy gyaloghadosztállyal erősítette meg a védelmet.[44] Korovnyikov hadserege ennek ellenére folytatta lassú, ám megállíthatatlan előrenyomulását, északról és délről is átkarolta a novgorodi német csapatokat.[45]

Korovnyikov január 18-án harcba vetette hadserege második lépcsőjét is, hogy védje a jobbszárnyat és az 54. hadsereggel együttműködve semmisítse meg a német erőket Ljuban és Csudovo térségében.[46] Lindemann gyorsan utasította XXXVIII. hadtestét, hogy hagyja el Novgorodot, vonuljon vissza az egyetlen megmaradt nyugati útvonalon, és foglaljon el új védelmi állásokat Bateckijnél, hogy kelet felől védelmezze Lugát.

A rossz időjárás, az erdős terep és a szállítóeszközök hiánya is lassította az 59. hadsereg haladását.[47] A hadsereg VI. lövészhadteste utászok segítségével küzdötte át magát a befagyott mocsáron, és január 19-én délután végre sikerült elvágnia a Novgorod–Bareckij vasútvonalat. Délebbre a déli csoport előző nap elérte a Simszk–Novgorod vasútvonalat, de a XIV. lövészhadtest nem sokra ment Novgorodtól északra. Miközben az egység a város másnapi megtámadására készült, a németek megkezdték evakuálását, és senki nem akadályozta a műveletet.[48] Január 20-án 09.30-kor a szovjetek harc nélkül vették be Novgorodot, miután az utolsó kivonuló német egységek megsemmisítették a Volhov folyón átívelő hidat.[49] Novgorod elvesztése azonban nem zajlott teljesen vértelenül a németek számára, mivel a VI. lövészhadtest és a déli csoport 372. lövészhadosztálya bekerített és később megsemmisített néhány német egységet a várostól nyugatra.[50]

Pusztítás Novgorodnál

Január 19-én éjfél után Küchler engedélyt kért Hitlertől a visszavonulásra, mert mint jelentette: „Novgorodtól nyugatra, a mocsarak között nyolc szovjet hadosztály körbezárta az öt németet." Bár továbbra is vallotta, hogy Novgorod „különleges, szimbolikus jelentőséggel bír", Hitler beleegyezett Küchler kérésébe, de ragaszkodott hozzá, hogy erői továbbra is tartsák a Rollbahn-vonaltól keletre eső részt. Tizenöt perccel később engedélyt adott erre a visszavonulásra is, de megpróbálta elnyerni Küchler ígéretét arra, hogy ki fog tartani a vonalnál. Január 20-án Küchler értékelte a helyzetet, és tájékoztatta az OKW-t, hogy a Novgorodnál és Leningrádtól délnyugatra kialakult harcászati hátrány a tartalékok hiányának és a túlságosan hosszúra nyúlt frontnak a következménye. Mivel ezek a körülmények továbbra is fennálltak, javasolta, hogy a Rollbahnhoz való visszavonulás csak az első lépése legyen egy általános visszavonulásnak a Párduc-vonalhoz, mert az így felszabaduló három hadosztályt harcba lehetne vetni a szükséges pontokon.

Korovnyikov hadserege hétnapi harc után áttörte az erős ellenséges védelmet, felszabadította Novgorodot és 20 kilométert nyomult előre nyugat felé, amivel 50 kilométeresre szélesítette a rést. Eközben megsemmisített vagy megtizedelt két német hadosztályt, egy ezredet, négy önálló zászlóaljat és más kisebb egységeket, valamint 3000 hadifoglyot ejtett.[51] A németek azonban csak letarolt pusztaságot hagytak Novgorodból, a 2500 otthonból 2460-at leromboltak, s velük együtt a többi épület és templom nagy részét is. A városban mindössze 50 lakos maradt, a többieket Németországba szállították.

A *Sztavka* elégedetlensége

Bár Govorjov és Mereckov frontjai látványosan összezúzták a 18. hadsereg mindkét szárnyát, és általános offenzívával fenyegettek a Finn-öböltől az Ilmeny-tóig, a *Sztavka* mégsem volt elégedett teljesítményükkel. Több hiányosságra is rámutatott a 2. csapásmérő hadsereg, valamint a 42. és 59. hadseregek műveleteiben, és ezek azonnali korrigálását követelte.[52] Akármennyire is elégedetlenkedett azonban, a *Sztavka* megnyugvást találhatott abban a tényben, hogy miközben a Leningrádi és Volhovi frontok a 18. hadsereget tépázták, Küchler a déli szárnyon is új válsághelyzettel került szembe. A tábornok december második felében utasította Busch 16. hadseregét, amely akkor Neveltől északra védekezett, hogy kezdje meg a visszavonulást az új, Novoszokolnyikijtől nyugatra létesített védelmi állásokba. Popov tábornok 2. Balti frontja üldözőbe vette Buscht, január 7-én elérte az új német védelmi vonalat, majd 12-én újabb offenzívát indított a 3. csapásmérő hadsereggel és a 10. gárdahadsereggel, két nappal később pedig a 22. hadsereggel. Január 18-án többnapos, átláthatatlan harc és többszörös újjárendeződés után a 22. hadsereg megszállt egy keskeny szektort a Leningrád–Nevel vasútvonal mentén, majd 20-án átment védelembe.

Bár a 2. Balti front offenzívája nem hozott drámai sikert, lekötötte a 16. hadsereget és megakadályozta, hogy segítséget nyújtson a 18. hadseregnek. Sőt, Küchlernek kellett átküldenie két biztonsági hadosztályt és egy gyaloghadosztály zömét.[53] Ráadásul a Novoszokolnyikij–Dno vasútvonal elfoglalásával a 22. hadsereg elvágta a németek fő összeköttetési vonalát, amivel veszélyes helyzetbe hozta a novoszolonyikiji és Sztaraja Rusza-i körzetek egységeit. Ez fontos tényezővé vált Küchler döntéshozatalában, mivel nemsokára új válsághelyzetekkel kellett szembenéznie, melyek a 18. és 16. hadseregek védelmének megzavarásával fenyegettek.

A Néva hadművelet és a novgorodi műveletek befejezése után Govorjov és Mereckov a *Sztavka* jóváhagyásával megtervezték az offenzíva folytatását. Ennek értelmében a Leningrádi frontnak el kellett foglalnia Krasznogvardejszket és Tosznót, a Volhovi frontnak pedig Csudovót, hogy bekerítsék és megsemmisítsék a német erőket Mga, Toszno és Ljuban körzetében. A közös hadművelet siker esetén felszámolja a leningrádi blokádot, vereséget mér a 18. hadseregre és kisöpri a német csapatokat a leningrádi régió északi feléből. Govorjov utasította Maszlennyikov 42. hadseregét, hogy Krasznogvardejszk, Puskin, Szluck és Toszno elfoglalásával szigetelje el a német erőket Leningrádtól délre és délkeletre, miközben Fedjunyinszkij 2. csapásmérő hadseregének dél felé kellett támadnia, hogy védje Maszlennyikov jobbszárnyát. Mereckov ezután Luga felé akarta folytatni az offenzívát, hogy átvágja a Puskin–Dno és Krasznogvardejszk–Luga–Pszkov vasútvonalakat, és Govorjov erőivel együttműködve bekerítse és megsemmisítse a német csapatokat Mga, Ljuban és Csudovo térségében. Utasította Korovnyikov 59. hadseregét, hogy a front balszárnyát védve induljon el Luga és Oregyezs felé. Az 54. hadseregnek el kellett foglalnia Ljubant, majd észak felől átkarolnia a német XXVIII. hadtestet – mindezt öt partizánezred támogatásával, melyek aztán közreműködnek Oregyezs, Bateckij, Utorgos és Simszk elfoglalásában is.

A két front január 21-én vágott neki az offenzíva folytatásának. A 2. csapásmérő hadsereg és a 42. hadsereg Krasznogvardejszk, az 59. hadsereg pedig Luga felé támadott. Miközben a német 18. hadsereg L. hadteste kétségbeesetten tartotta Krasznogvardejszk körüli védelmi állásait, január 21-én délután Küchler elrepült a Führer főhadiszállására. Másnap kora reggel tájékoztatta Hitlert, hogy Krasznogvardejszk el fog esni, hacsak nem ad engedélyt a kivonulásra Puskinból és Szluckból. Hitler kategorikusan elutasította tábornoka kérését, a következő indokkal: „Ellenzek mindenfajta visszavonulást. Mindenhol válsághelyzettel nézünk szembe, és semmi garancia nincs rá, hogy a Párduc-vonalat nem fogják áttörni. Ha harcolva húzódunk vissza, az oroszok csak a haderejük felével fognak odaérni. Minden egyes méterért vérrel kell fizetniük. A harcnak a német határtól a lehető legtávolabb kell zajlania." Küchler azzal válaszolt, hogy a hadseregcsoport a Párduc-vonalat sem fogja tudni tartani, ha túlságosan legyengül, mire odaér. Hitler azonban megmakacsolta magát. A fronton tátongó résekért a hadseregcsoport parancsnokainak önteltségét okolta, és ragaszkodott hozzá, hogy minden elveszített négyzetméterért a legnagyobb árat kell fizettetni az oroszokkal. Kijelentette, hogy a Rollbahn-vonalat tartani kell,

és azzal az útjára küldte Küchlert. A helyzetbe beletörődő tábornok visszavonta erőit a Rollbahn-vonalhoz, és két hadosztályának egységeit a krasznogvardejszki védelem megerősítésére rendelte.[54] Az aggódó OKH átvezényelte Küchlerhez a 12. páncéloshadosztályt a „Közép" hadseregcsoporttól, valamint az 512. nehézpáncélos-zászlóaljat a 16. hadseregtől.

Hitler és Küchler találkozójával egy időben a szovjet hírszerzés felfigyelt a németek visszavonulására Mga és Szinjavino körzetéből, és Szviridov 67. hadserege azonnal megkapta a parancsot, hogy vegye üldözőbe és semmisítse meg a német erőket Mgánál. Bár a visszavonuló németeket nem sikerült utolérni, Szviridov csapatai január 21-én, 17.00-kor elfoglalták Mga városát.[55] Govorjov másnap utasította Szviridov hadseregét, hogy foglalja el Tosznót, és űzze ki az ellenséges egységeket a Rollbahn-vonalból. Lindemann másnap utasítást adott Puskin és Szluck evakuációjára, és ezzel gyakorlatilag elismerte, hogy a Rollbahn-vonal tarthatatlan. Az OKH-nak küldött jelentésében közölte, hogy „vagy elfogadják a döntését, vagy küldjenek egy másik tábornokot a leváltására". Mire a 18. hadsereg befejezte visszavonulását a Rollbahn-vonalhoz Mgától délre, a szovjet hadsereg már több helyen áttörte a vonalat.

A német visszavonulás a Rollbahn-vonaltól tervei jelentős módosítására kényszerítette Govorjovot és Mereckovot; általános offenzívát rendeltek el, és a Finn-öböltől az Ilmeny-tóig megkezdődött az üldözés. Mivel a 42. hadseregnek már nem kellett elfoglalnia Tosznót, Govorjov utasította Fedjunyinszkij 2. csapásmérő hadseregét és Maszlennyikov 42. hadseregét, hogy indítsanak támadást Kingiszepp és Bolsoj Szabszk irányában, és január 30-ára érjék el a Luga folyót. Közben Szviridov 67. hadseregének délnyugat és nyugat felé kellett támadnia, hogy megsemmisítse a német erőket Puskinnál és Tosznónál, lépést tartva a jobbján haladó két hadsereggel. Ha Govorjov offenzívája sikerrel jár, arra kényszerítik a németeket, hogy a Lugától északra elterülő mocsaras, erdős vidéken húzódjanak vissza dél felé, és egyenesen belesétálnak Mereckov erőibe. A *Sztavka* január 22-én jóváhagyta Govorjov tervét.

Mereckov terve jól kiegészítette Govorjovét. Utasította Korovnyikov 59. hadseregét, hogy foglalja el Lugát, Sztarikov másodlagos feladatokra rendelt 8. hadseregének pedig azt a parancsot adta, hogy vegye be Tosznót, és tisztítsa meg a német erőktől a Rollbahn-vonal maradékát. Sztarikov ezután átvezényli erőit az 54. hadsereghez, és parancsnokságával együtt a front balszárnyához települ, hogy átvegye a parancsnokságot a Lugát támadó egységek felett. Végül, Ljuban elfoglalása után Rozsinszkij 54. hadserege segít elfoglalni Tosznót és Usakijt,

majd nyugaton segítséget nyújt a 67. hadseregnek, továbbá a délnyugati Oregyezs felé támadva lecsap a Csudovóból nyugati irányban visszavonuló német egységek szárnyára. A *Sztavka* január 22-én jóváhagyta Mereckov tervét is, és utasította a tábornokot, hogy január 23–24-ig foglalja el Ljubant, 29–30-ig pedig Lugát.

A 2. csapásmérő hadsereg január 21-én kezdte meg az üldözést, a németek azonban mesteri hátvédműveletekkel fedezték visszavonulásukat. Mivel Fedjunyinszkij nem volt megelégedve az üldözés menetével – alárendelt parancsnokai gyakran indítottak frontális támadást a német erődített támpontok ellen, és egyáltalán nem használták ki manőverezési lehetőségeiket –, egymás után fenyítette meg tisztjeit, hogy korrigálja a hibákat és gyorsabb haladásra ösztökélje csapatait.[56] A hasonló problémákkal küszködő Maszlennyikov január 22-én 13.00-kor, 15 perces tüzérségi előkészítést követően utasította főerejét, hogy támadja meg a Krasznogvardejszk körüli német védelmi állásokat.[57] CXXIII. és CXVII. lövészhadtestei magát a várost támadták, a CX. lövészhadtest viszont délkelet felől próbálta átkarolni Puskint és Szluckot. Bár a szovjet csapatok január 23-án estére három oldalról bekerítették a puskini és szlucki német erőket, Krasznogvardejszkből nem sikerült kimozdítani az ellenséget. Keletebbre Szviridov 67. hadserege bevette Mgát, de nem sikerült elfoglalnia Uljanovkát és Tosznót, illetve a Rollbahn-vonalnak a két település között húzódó szakaszát. Az ingerült Govorjov hadsereg- és hadtestparancsnokait okolta a túlzott lassúság, a gyenge vezetés és a lineáris taktika miatt.

A vádaskodások a németek soraiban sem maradtak el: Küchler Lindemannt hibáztatta, amiért december végén rosszul becsülte meg a szovjet tartalékok nagyságát. Lindemann a maga részéről elismerte, hogy hibázott. A vita közben sötét viharfellegek gyülekeztek a két tábornok feje felett; a legfrissebb hírek szerint a szovjet erők már Krasznogvardejszk külvárosában jártak, Lugától délkeletre pedig áttörtek a Luga folyó kanyarulatán. Bár Lindemann a hátsólépcsős ellátócsapatok harcba vetésével megpróbálta befoltozni a lyukakat, január 24-én estére bele kellett törődnie, hogy jobbszárnya elveszítette a kapcsolatot a 16. hadsereggel, és Krasznogvardejszk 24 órán belül el fog esni. Küchler Hitler engedélyét kérte a visszavonulásra legalább a Luga-vonalig, de aznap éjjel Zeitzler az OKW-től közölte a tábornokkal, hogy Hitler utasításainak megfelelően tartania kell az állásokat, a katonáknak pedig a végsőkig folytatniuk kell a harcot. Mivel mást nem tehetett, azt tanácsolta a hadseregcsoport parancsnokságának, hogy egy időre legyen „egy kicsit könyörtelen".

Fedjunyinszkij erői január 24-én is folytatták előrenyomulásukat a Krasznogvardejszk–Kingiszepp vasútvonal mentén, de csak mérsékelt eredményeket értek el az elszánt német védelemmel szemben. Ugyanazon a napon Govorjov átrendezte erőit, megerősítette Maszlennyikov hadseregét a CVIII. lövészhadtesttel Fedjunyinszkij hadseregéből, Maszlennyikov CX. lövészhadtestét pedig átvezényelte Szviridov 67. hadseregéhez. Fedjunyinszkij jobbszárnya az elkövetkező két napon 16 kilométert haladt előre, miközben a balszárny elfoglalta Elizavetinót, és átvágta a Krasznogvardejszk–Kingiszepp vasútvonalat.[58] Január 27-én, a vasútvonal elérése után nyugatnak fordította hadseregét, és Kingiszepp felé üldözte tovább a német XXVI. hadtestet. Még aznap este átküldte CXXII. lövészhadtestét Maszlennyikov hadseregéhez.

Mivel a védelem kezdett darabokra hullani körülötte, Küchler január 27-én ellátogatott Königsbergbe, a nemzetiszocialista vezetőkonferenciájára. Miközben Hitler egymás után mondta a beszédeket az ügybe vetett hitről, mint a végső győzelem garanciájáról, Küchler kifejtette neki, milyen katasztrofális következményekkel kell számolnia, amennyiben nem rendeli el az általános visszavonulást. Hitler kategorikusan elutasított mindenfajta önkéntes visszavonulást, és egy ilyen döntést kizárólag magának tartott fenn. Küchler másnap beszámolt a megjelenteknek arról, hogy a 18. hadsereg 40 000 embert veszített, és hogy a katonák mindent megtettek a siker érdekében. Hitler erre azt felelte, hogy ez az állítás „nem teljesen fedi a valóságot". Ő azt hallotta, hogy a hadseregcsoport nem harcolt mindenhol olyan elszántsággal, mint azt elvárták tőle. Küchler összetört emberként tért vissza a parancsnokságra. Bár tudta, hogy vissza kellene vonulniuk, nem beszélhetett másról, mint az elszántságról és a további támadásról. De hogy mivel, azt senki nem tudta megmondani.

Küchler nyilvánvaló bénultsága miatt törzsfőnöke, Eberhard Kinzel altábornagy saját kezébe vette az irányítást, és közölte Lindemann törzsfőnökével, hogy elérkezett az idő. Ki kellett adni a visszavonulási parancsot, csakhogy a hadseregcsoport nem hátrálhatott. A hadseregnek tehát úgy kellett cselekednie, mintha kiadták volna a parancsot, a végrehajtási utasításokat azonban nem írásban, hanem szóban terjesztették. Kinzel gondoskodott róla, hogy a „vezetési törzs csatornáján" fedezve legyenek. Kinzel január 29-én rávette Küchlert, hogy jelentse Hitlernek: a 18. hadsereg háromfelé szakadt, és a Luga folyó előtt az egységek már semmiféle frontvonalat nem képeznek. Lindemann január 27/28-án éjszaka kezdte el hátravonni főerőit, és manőverét hátvédek állításával fedezte.[59]

Fedjunyinszkij erői január 27-én felgyorsították az üldözést, január 30-án elérték a Luga folyót, és a déli parton egy kis hídfőállást létesítettek. Ugyanakkor Maszlennyikov CXXII. és CXVII. lövészhadtestei Krasznogvardejszk felé szorították vissza a szórványos ellenállást tanúsító németeket, és a CX. lövészhadtestnek a 79. erődített körlet egységeinek segítségével sikerült elfoglalnia Puskint és Szluckot. Lindemann ekkor Krasznogvardejszkből nyugatra csoportosította át erőit, hogy nyitva tartsa kingiszeppi visszavonulási útját.

A voltaképpeni krasznogvardejszki csata január 25-én reggel kezdődött, amikor Maszlennyikov csapatai egy tízperces tüzérségi előkészítés után megrohamozták a német védelmi állásokat.[60] A CVIII. lövészhadtest és a 220. harckocsidandár a nap végére 5 kilométert nyomult előre, és a várostól nyugatra elvágta a vasútvonalat, ám ott beleütközött egy 15 páncéltörő löveggel és egy századnyi Tigris tankkal megerősített német gyalogzászlóaljba, amely megakasztotta a további előretörést. A haderő újjászerveződött, folytatta a támadást, és sikerült utat törnie magának a város északnyugati részéig, miközben a CXVII. lövészhadtest 120. lövészhadosztálya áttörte az északkeleti védvonalat. Az egész éjszaka tartó csata után a 120. lövészhadosztály másnap reggel elfoglalta Krasznogvardejszket. Maszlennyikov hadserege üldözőbe vette a németeket, elfoglalt egy fontos utánpótlási bázist Voloszovónál, és január 30-án elérte a Luga folyót, mialatt Govorjov ismét átcsoportosította erőit.[61]

Miközben Fedjunyinszkij és Maszlennyikov hadseregei a Luga folyóhoz közeledtek, a 67. hadsereg Govorjov balszárnyán a makacs német ellenállást leküzdve megközelítette Puskint, Szluckot és Tosznót. Szviridov CVIII. lövészhadteste január 24-én délután elfoglalta Uljanovkát, majd a CX. lövészhadtest Puskin és Szluck bevétele után elérte az Izsora folyót. Szviridov azonban itt megtorpant egy időre, és ezzel elszalasztotta a lehetőséget, hogy Szlucktól délkeletre bekerítse és megsemmisítse a német erőket. A németek egyre gyorsabb tempóban vonultak vissza, a 67. hadsereg pedig folytatta előretörését, és január 25/26-án elfoglalta Tosznót, valamint az egykor félelmetes Rollbahn-vonal nyugati szektorát. Január 26-án este Govorjov ismét megfeddte hadseregparancsnokait a tempó lassulása miatt, újjászervezte erőit, és új utasításokat adott ki.[62]

Szviridovnak a módosított parancsok értelmében az volt a feladata, hogy 67. hadseregével Sziverszkij és Luga felé haladva védje a 42. hadsereg jobbszárnyát, és segítsen a Volhovi frontnak megsemmisíteni a német erőket délkeleten, Csudovo és Ljuban térségében. Szviridov

hadserege január 27-én folytatta az üldözést, de a CXVII. lövészhadtest Krasznogvardejszktől délkeletre kemény ellenállásba ütközött – itt az L. hadtest és a 12. páncéloshadosztály fedezte a XXVI. és XXVIII. hadtestek visszavonulását a tosznói és ljubani körzetekből.[63] A két hadtest a CX. lövészhadtest segítségével végül leküzdötte az erős német ellenállást, és január 30-án estére nagy nehézségek árán ugyan, de elfoglalta Sziverszkijt.[64]

Miközben Govorjov hadseregei Kingiszepphez és Lugához közeledtek, Mereckov csapatai keletről és északkeletről jutottak egyre közelebb Lugához. Sztarikov 8. hadserege január 21-én reggel kezdte meg az üldözést, Mgánál felvette a kapcsolatot a 67. hadsereggel, és január 26-án délután megközelítette a Rollbahn-vonal tosznói és usaki körzeteit.[65] Sztarikov aznap éjjel az 54. hadsereg rendelkezésére bocsátotta csapatait és szektorát, és parancsnokságával a front balszárnyára költözött át, ahol január 26-án átvette az 59. hadsereg balszárnyán lévő egységek vezetését. Sztarikov balszárnyán Rozsinszkij 54. hadserege öt nap alatt 25 kilométert haladt előre, ám Ljuban mellett, a Rollbahn-vonal mentén az elszánt német ellenállás megtorpanásra késztette.[66] Mereckov január 25-én a 8. hadsereg erőinek nagy részét átvezényelte az 54. hadseregbez, és az új egységnek a CXIX. lövészhadtest nevet adta. Rozsinszkij megerősített hadserege január 25/26-án éjszaka folytatta előretörését, elfoglalta Tosznót és Usakit, majd Ljubantól délkeletre elérte a vasútvonalat.[67] Lindemann másnap visszavonta a Spanyol Légiót Ljubantól Lugáig, és kivonult Ljubanból. Miután ugyanazon a napon elfoglalták Csudovót, Rozsinszkij erői már a Moszkva és Leningrád közötti fő összeköttetési vonalnak számító *Oktyabr* vasútvonal teljes hosszát felügyelték. A német XXVIII. hadtest Ljuban és Csudovo elvesztése után megijedt a bekerítéstől, és felgyorsította visszavonulását Luga irányában. Az 54. hadsereg ott járt szorosan a nyomában.[68]

Kudarc a lugai irányban

A XXVIII. és a XXXVIII. hadtestekre a legnagyobb veszélyt Korovnyikov 59. hadserege jelentette, de csak akkor, ha eléri Lugát és el tudja vágni a két hadtest visszavonulásának útját. Novgorod elfoglalása és a hadsereg újjászervezése után Korovnyikov január 21-én folytatta offenzíváját a nehéz terepen, ami jelentős műszaki támogatást igényelt.[69] Korovnyikov VI. lövészhadteste nyugat felé indított támadást Bereckijen keresztül, jobbszárnyán a CXII. lövészhadtesttel, a balon pedig a délnyugati Simszk irányába induló XIV. lövészhadtesttel. A második lépcsőbe beosztott VII. lövészhadtestnek kellett betömnie a réseket a VI. és a XIV. lövészhadtestek között, majd továbbindulnia a Lugától délkeletre, a Leningrád–Dno vasútvonalon fekvő Peredolszkaja állomás felé. Mereckov emlékeztette Korovnyikovot, hogy ha elég lendületesen tör előre, erői elszigetelhetik és megsemmisíthetik a tosznói, ljubani, csudovói és novgorodi körzetekből visszavonuló német egységeket. Mereckov optimizmusa ellenére Korovnyikov támadása viszonylag hamar elakadt. Küchler időben felfogta a veszély nagyságát, és a hadseregcsoport többi szektorából összeszedett harccsoportokkal sietve megerősítette védelmét a 16. és 18. hadseregek találkozásánál.[70]

Korovnyikov VI. lövészhadtestének és 59. harckocsidandárjának előrenyomulása január 24-én gyakorlatilag megtorpant, az oroszoknak alig sikerült területet nyerniük.[71] Ráadásul ahelyett, hogy Korovnyikov bevetette volna a friss VII. lövészhadtestet a bateckiji irányban, utasította az egységet, hogy induljon délre, Simszk és Peredolszkaja állomás felé – ez a döntés a hadsereg túlhajszolásához, és a Luga irányában az előretörés kudarcához vezetett. Nemsokára az 59. hadsereg haladása is kínlódó vánszorgássá lassult a nehéz terepen, a katonák derékig érő vízben meneteltek, a támogató tankok és a tüzérség messze lemaradt mögöttük. Az egyre ingerültebb Mereckov elrendelte, hogy Korovnyikov koncentrálja erőit, és január 29–30-áig foglalja el Lugát. Azonban Mereckov dörgedelmei ellenére a VI. lövészhadtest négynapos, keserves harcok árán alig haladt valamennyit előre a Bateckij–Luga vasútvonal mentén.[72]

Popov offenzívája

Miközben a VI. lövészhadtest fájdalmas lassúsággal araszolt Luga felé, Korovnyikov VII. és XIV. lövészhadtestei valamivel jobb eredményeket tudtak felmutatni a hadsereg balszárnyán. A VII. lövészhadtest és a mellérendelt 7. gárda-harckocsidandár nagy sebességgel átvágtak a mocsáron, és az 5. partizándandárral együttműködve január 26-án estére elérték Peredolszkaja állomást. A VII. lövészhadtestnek sikerült elfoglalnia Medvedet a vadászhadosztálytól, ezenkívül elvágta a Luga–Simszk országutat, a XIV. lövészhadtest pedig megtisztította az Ilmeny-tó nyugati partját, és január 26-án estére elérte Simszk külvárosát.[73] Mivel Mereckov nem számított ilyen mély betörésre, utasította a 150. erődített körletet, hogy védje a körzetet, a XIV. lövészhadtestet pedig, hogy

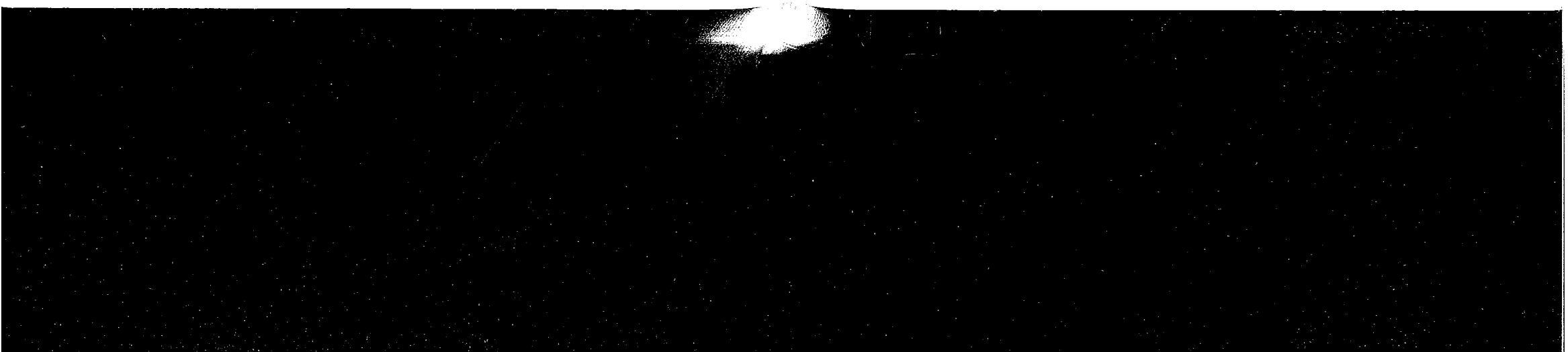

forduljon északkeletnek, és erősítse a Luga elleni támadást. A vezetési és koordinációs problémák áthidalása érdekében Mereckov Sztarikov 8. hadserege alá rendelte az 59. hadsereg (és saját frontja) balszárnyán lévő alakulatokat.[74] Sztarikov új hadseregébe tartozott a VII. és a XIV. lövészhadtest, a 7. gárda-harckocsidandár, a 122. és 16. harckocsidandár, valamint a 150. erődített körlet. Korovnyikov 59. hadseregének így csupán a VI. és CXII. lövészhadtest, továbbá a 29. harckocsidandár maradt – ezzel kellett elfoglalnia Bateckijt, Lugát és Oregyezst.

Govorjov utasította Korovnyikovot, hogy folytassa Luga megközelítését, a jobbszárnyán védekezésül egyetlen lövészhadosztállyal.[75] Ugyanakkor Sztarikov 8. hadseregének (Korovnyikov balszárnyán) el kellett foglalnia Peredolszkaja állomást, Utorgost és Pljuszát, átkarolnia Lugát délről és délkeletről, és az 59. hadsereggel együttműködve elfoglalnia a várost. Bár a 8. hadsereget eredetileg azzal a céllal telepítették át, hogy jelentős mértékben lerövidítsék az 59. front hosszát, és fejleszszék a vezetést és a koordinációt, ezt a célt nem sikerült elérni. Amikor Korovnyikov január 27-én folytatta az előrenyomulást, VI. lövészhadtestének támadása elakadt a vasútvonal mentén, Bateckijtól keletre, míg a CXII. lövészhadtest harcolva átkelt a Luga folyón, és január 30-án 18 kilométerre megközelítette Oregyezst. Azonban a jobbszárnyon elhelyezkedő 2. lövészhadosztály gyengesége és Korovnyikov tartalékainak hiánya lehetővé tette a német XXVIII. hadtest számára, hogy elhagyja a csudovói körzetet.[76]

Korovnyikov kudarca azt jelentette, hogy Luga megközelítésének feladata Sztarikov 8. hadseregére hárult. Ám mielőtt teljesíthette volna a Mereckov által ráruházott küldetést, Sztarikovnak el kellett foglalnia Peredolszkaja állomást, ami nem ígérkezett könnyű harcnak. Bár VII. lövészhadteste és az 5. partizándandár január 27-én reggel teljesítette a célt, az állomás heves harcok közepette még háromszor cserélt gazdát, mert a németek friss csapatokat vetettek harcba, és ezzel összes tartalékának felhasználására kényszerítették a tábornokot.[77] Ráadásul az 59. hadsereg VI. lövészhadteste messze lemaradt, vagyis a VII. lövészhadtestnek magának kellett gondoskodnia jobbszárnya védelméről, amivel meggyengítette nyugat felé támadó erőit. Bár a VII. lövészhadtest január 30-ára több kilométerrel előrébb jutott, és elérte a Leningrád–Dno közutat, Sztarikov hadserege nem teljesítette feladatát, és Luga szilárdan az ellenség kezén maradt. Mivel az 59. és 8. hadseregek lassú haladása veszélybe sodorta a Lugától északra és keletre védekező német csapatok elszigetelésének és megsemmisítésének tervét, a *Sztavka* ragaszkodott hozzá, hogy Mereckov január 30–31-éig érje el a Lugától délre húzódó vasúti és közutat, és ehhez a feladathoz erősítést is biztosítottak számára.[78] Mereckov erői azonban még így sem jártak sikerrel.[79]

Mialatt Govorjov és Mereckov erői Kingiszepp és Luga felé araszoltak, Popov 2. Balti frontja új offenzívát tervezett az „Észak" hadseregcsoport 18. hadserege ellen, hogy támogassa az északi hadműveletet. Miután korábbi offenzíváját Novoszokolnyikijtől északra és nyugatra megállították, Popov átcsoportosította erőit, és felkészült az új támadásra.[80] A 16. hadseregnél azonban észlelték az előkészületeket, január 30-án visszahúzódtak Novoszokolnyikijből, és új védelmi állásokat foglaltak el északnyugaton. A 22. hadsereg és a 10. gárdahadsereg megkezdte az üldözést, de a német védelmi vonal előtt megtorpantak. A 2. Balti front inaktivitása és az ügyetlen üldözési manőver lehetővé tette a 16. hadsereg számára, hogy erősítést küldjön a 18. hadsereg jobbszárnyára, ami segített megállítani a 8. és 59. hadseregek előrenyomulását Luga felé.[81]

Govorjov és Mereckov erői több mint két hétig tartó heves harcok után végre áttörték a német védelmet a teljes fronton a Finn-öböltől az Ilmeny-tóig, és hatalmas vereséget mértek a 18. hadseregre. A művelet folyamán csapataik visszaszorították a németeket Leningrádtól 100 kilométerre délre és délnyugatra, illetve Novgorodtól 80 kilométerre nyugatra, és megtisztították az ellenséges egységektől a Moszkva és Leningrád közötti fő vasútvonalat. Mereckov erőinek azonban nem sikerült január 30-ára elfoglalni Lugát, így a 18. hadsereg viszonylag épségben kivonhatta erőit a leningrádi, mgai, csudovói, ljubani és novgorodi körzetekből. Mialatt Küchler új vonalat hozott létre Luga és a létfontosságú pszkovi visszavonulási út védelmére, a Vörös Hadsereg véglegesen felszámolta a leningrádi blokádot, és már a teljes 18. hadsereget fenyegette.

Bár a leningrádi csata hivatalosan csak 1944. augusztus 10-én ért véget, amikor a Vörös Hadsereg erői a tengelyhatalmak utolsó egységeitől is megtisztították Leningrád körzetét, az ütközet valójában már 1944. január 30-án befejeződött, amikor a német fenyegetés megszűnt. A szovjetek március 1-jéig kisöpörték a német erőket a leningrádi körzet déli részéből, és augusztus 10-ére a finnek is eltűntek a várostól északra eső területekről.

Govorjov és Mereckov közeledése Narvához és Lugához lassú és nehézkes volt, és hiába tettek meg mindent, a súlyosan megtizedelt 18. hadseregnek sikerült visszavánszorognia a Párduc-vonalhoz, ahol végül megállította a Vörös Hadsereget. Hitler a harcok kezdetekor lecserélte a tehetetlen Küchlert kedvenc harctéri tábornokára, Walter Model tá-

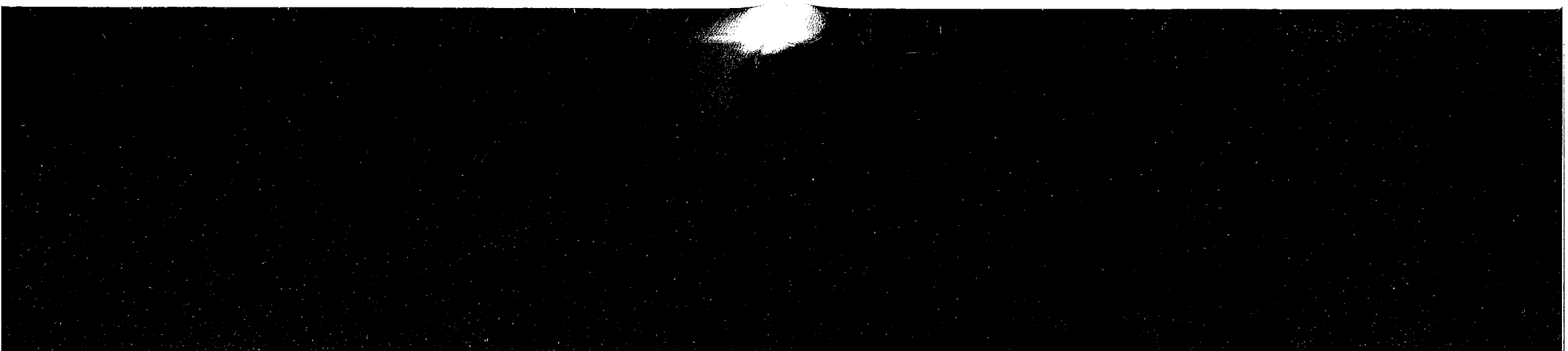

bornagyra, aki a makacs védekezés és az ellentámadások mesteri kombinációjával próbálta helyreállítani a frontot Luga mellett – mindhiába. Bár a heves harcok késleltették a szovjet előretörést, és szövevényes összecsapások alakultak ki a térségben, a kocka el volt vetve, és Model erőfeszítései kudarcot vallottak. Govorjov hadseregének zömét Model 18. hadserege ellen vetette be, és kiszorította Lugából az ellenséget. Model erői azonban bátor ellenállásuknak köszönhetően megtartották Narvát, és a viharvert 18. hadsereget február végére sikerült visszavonni a Párduc-vonalhoz. Addigra Popov 2. Balti frontja is csatlakozott a szovjet nyugati előretöréshez. Miután megtisztították a Leningrádtól délre elterülő területet a német alakulatok nagy részétől, a szovjet erők megpróbálták áttörni a Párduc-vonalat, de kudarcot vallottak. A front itt egészen nyárig stabilizálódott.

Bár a szovjetek novgorod–lugai offenzívája véget vetett a leningrádi német fenyegetésnek, a finn erők továbbra is 30 kilométerre voltak a várostól – ezeket az állásokat még 1941 nyarán foglalták el. A finn hadsereg csaknem három évig itt maradt, és Hitler legnagyobb ingerültségére szinte semmiféle szerepet nem vállalt a leningrádi csatában. Jelenlétük azonban továbbra is fenyegetést jelentett, ráadásul a Szovjetunió által 1941-ben elszenvedett megaláztatásra emlékeztetett. Így miután a szovjet kormánynak 1944 tavaszán nem sikerült diplomáciai úton eltávolítani Finnországot a háborúból, a Vörös Hadseregre várt a katonai módszer alkalmazása. 1944. június 10-én a Leningrádi és Karéliai frontok egy közös hadművelet keretében visszafoglalták az elveszített területeket, megbüntették a finneket, amiért szövetkeztek Németországgal, és a háború befejezésére kényszerítették Finnországot.

Govorjov Leningrádi frontja június 10-én megkezdte a viborgi hadműveletet, hogy kiszorítsa a finn erőket a Karéliai-földnyelvről. A 21., 23. és később az 59. hadseregek szétzúzták a finn védelmet, visszafoglalták a földnyelvet, és június 20-án elfoglalták Viborgot, ám amikor június 23. és július 13. között megpróbáltak mélyebben behatolni Finnországba, visszaverték őket.

Ezzel egy időben a Karéliai front, melynek vezetésével a Volhovi front 1944. februári feloszlatását követően Mereckov tábornokot bízták meg, végrehajtotta a szvir–petrozavodszki offenzívát, hogy kisöpörje a finn csapatokat Karélia középső részéről. A 7. önálló és 32. hadseregek augusztus 9-éig tartó hadművelete két lépcsőben került lefolytatásra, ez alatt a Vörös Hadsereg csapatai felszabadították az Onyega- és Ladoga-tótól nyugatra, az 1939-es szovjet–finn határig húzódó területet. A leningrádi csata hivatalosan augusztus 10-én ért véget, egy nappal azután, hogy a Vörös Hadsereg sikeresen felszámolta a tengelyhatalmak utolsó erőit is a leningrádi régió minden négyzetméterén.

A Leningrádi, Volhovi és 2. Balti frontok leningrád–novgorodi offenzívája hatalmas jelentőséggel bírt. A legfontosabb tényező az volt, hogy Leningrád felszabadítása nagy mértékben növelte a szovjet lakosság morálját, inspirálta a Szovjetunió szövetségeseit, és pusztító hatást gyakorolt a németek moráljára. A Vörös Hadsereg téli offenzívájának első lépcsőjét képezte, ám a belorussziai és ukrajnai hadműveletekkel egy időben zajlott le, és jelentős támogatást nyújtott azoknak. A három front 45 nap alatt mélyen behatolt az ellenség két év alatt kiépített, mélyen tagolt védelmébe, vereséget mért az „Észak" hadseregcsoport 18. hadseregére, és felszámolta a leningrádi blokádot. A Vörös Hadsereg erői február végére felszabadították Leningrádot és a kalinyini régió egy részét, beléptek Szovjet-Észtországba, és eközben több millió szovjet polgárt mentettek meg a német rabszolgaságtól. Az offenzíva megnyitotta a Moszkva–Leningrád vasútvonalat, szabaddá tette a balti flotta útját, és megteremtette a feltételeket Finnország semlegesítéséhez.

A Vörös Hadsereg három frontja súlyos veszteségeket okozott a német 18. és 16. hadseregeknek a hadművelet folyamán: megsemmisítettek három hadosztályt, továbbá megtizedeltek 12 másikat a 18. hadseregben, illetve ötöt a 16. hadseregben.[82] Azonban az oroszok is súlyos árat fizettek a győzelemért. A harcba vetett 822 000 katonából a három front összesen 313 953 fős veszteséget szenvedett – ebből 76 686-an meghaltak, fogságba estek vagy eltűntek.[83]

A Vörös Hadsereg a hadművelet során végrehajtott néhány figyelemreméltó manővert. Például titokban átszállította a teljes 2. csapásmérő hadsereget és jelentős tüzérséget az oranienbaumi hídfőbe. Aztán egy időben hajtott végre offenzívákat egymástól 200 kilométernyire a 18. hadsereg szárnyai ellen, meggyengítve az ellenség védelmét Leningrád közelében. Bár a 18. hadsereget nem sikerült megsemmisítenie, végül visszaszorította a németeket Narváig és a Párduc-vonalig. A két offenzíva összesen 400 kilométeres fronton zajlott, és 47 nap alatt 300 kilométeres mélységig hatolt, átlagosan napi 6,5 kilométeres tempóval. Govorjov és Mereckov rohamcsapatokat alkalmaztak a front 10-12 százalékán, ezek hajtották végre az áttöréseket, majd a második lépcső, a tartalékok és a gyakorta átcsoportosított egységek folytatták az offenzívát a műveleti mélységben.

A fő támadást végrehajtó egységek két lépcsőben összevont lövészhadosztályok voltak, jelentős tüzérségi támogatással. A 2. csapásmérő hadsereg és a 42. hadsereg páncéltörő és páncélostartalékokat,

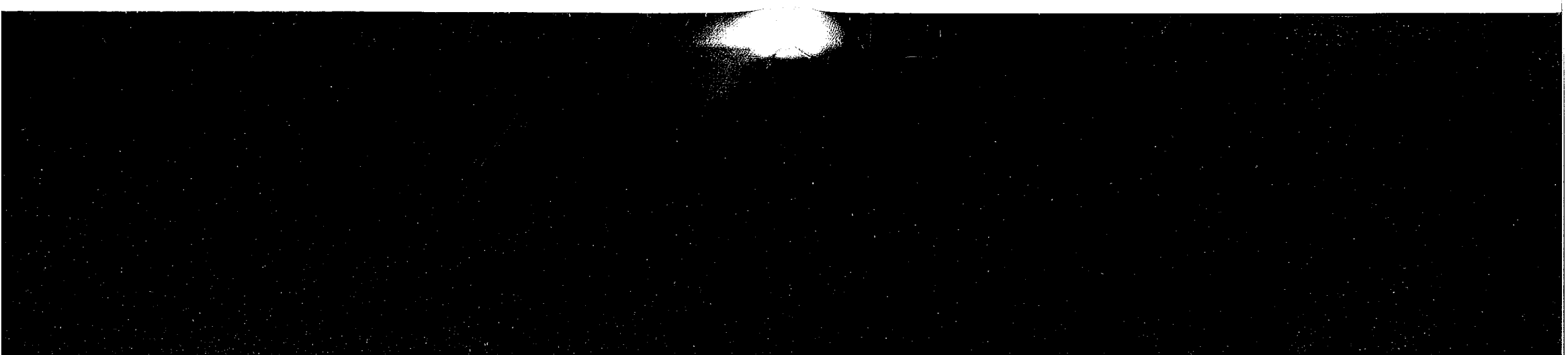

valamint mobil akadályállító különítményeket alkalmaztak, míg a 42. hadsereg inkább egy erős mozgékony harckocsicsoportot használt az összfegyvernemi tartalékkal kombinálva.[84] A hadseregeken belül a lövészhadtestek egy, kettő vagy három lépcsőben támadtak a helyzettől függően, a lövészhadosztályokat pedig általános szabályként egyetlen lépcsőben vetették be a tartalékkal együtt, hogy a lehető legnagyobb offenzív lendületet produkálják. Némelyik hadsereg azonban nem tudta időben vagy a megfelelő hatékonysággal harcba vetni második lépcsőjét, így meggyengítette a fő támadásban résztvevő haderőt.[85] Ráadásul a hadsereg vezetése nem támaszkodott eléggé a tüzérségi, páncélos és műszaki támogatásra, és nem alkalmazott manővereket az ellenséges támpontok és erődített körzetek elfoglalásánál. Ennek eredményeképpen a gyalogság áthaladása a mocsaras, erdős területen szánalmas vánszorgássá lassult, a katonáknak így kellett leküzdeniük az egymás mögötti német védelmi vonalakat.

Az egész körzetben komoly nehézségekbe ütközött az élelmiszer és muníció célba juttatása, valamint a sebesültek evakuálása. Bár a tüzérség felbecsülhetetlen értéket képviselt, amikor az erős német védelem áttörését támogatta és a támpontokat bombázta, a nehéz terepen zajló műveletekben sokkal kevésbé bizonyult használhatónak, mivel általában 20-25 kilométernyire lemaradt az előrenyomuló gyalogság mögött. A kedvezőtlen időjárási körülmények és a bombázó repülőgépek hiánya korlátozták a légi támogatást, bár a nagy hatótávolságú gépek ezt a hátrányt némileg csökkentették.

A Vörös Hadsereg vezérkara később elemezte az offenzíva legnagyobb hibáit, melyek hátráltatták a műveleteket a nehéz terepen. A gyenge műszaki felderítés és a műszaki csapatok hiánya megnehezítette a manőverezést a páncélosok és a tüzérség, sőt időnként még a gyalogság számára is. Mivel gyakran könnyebbnek bizonyult mélységben, mint oldalvást manőverezni, a néhány létező útvonalon közlekedő mozgékony különítmények jelentősége megnőtt. A mocsaras és erdős utak – főleg fagy esetén – gátolták a hatékony kommunikációt. A nehéz terep és az erők gyakori szétszórása a külön támadási irányokban lehetetlenné tette a vezetékes összeköttetést, így az egységek kénytelenek voltak a rádiókra hagyatkozni – amiből szintén hiány mutatkozott.

A vezérkar által felfedezett hibák jó része már a korábbi hadműveletekben is megmutatkozott. A hírszerző szervezetek például képtelenek voltak megfelelő mennyiségű információt gyűjteni a terepről és a német védelemről, ami negatívan hatott a tüzérségi előkészítés és a támogató sortüzek hatékonyságára. A parancsnokok előszeretettel

szórták szét erőiket abból a nyilvánvaló meggyőződésből, hogy így egyszerre támadhatnak és győzhetnek mindenhol, és gyakran elfelejtettek megfelelő erőt koncentrálni a döntő áttörés kierőszakolásához, illetve az előrenyomuláshoz a fő támadási irányokban. A műveletek során a parancsnokok igen gyenge vezetői teljesítményt nyújtottak, és vagy teljesen figyelmen kívül hagyták, vagy nem megfelelő hatékonysággal alkalmazták az éjszakai manővereket. A páncélosok és a tüzérség legtöbbször messze lemaradtak a támadás mögött, és a gyalogság nem kapta meg a létfontosságú páncélos- és tüzérségi támogatást azokban a pillanatokban, amikor a legnagyobb szüksége lett volna rá. És végül az utánpótlás – ha egyáltalán megérkezett – vagy késett, vagy nem megfelelő összetételű volt, ezért az egységeknek a szükséges muníció, üzemanyag vagy élelem nélkül kellett tevékenykedniük. Az elkerülhetetlenül bekövetkező fosztogatások tovább mérsékelték az alakulatok harci hatékonyságát.

Mindezek a problémák jelentősen redukálták a haladási sebességet, és meggátolták az egyébként sebezhető német erők bekerítését és megsemmisítését. A front, hadsereg és hadtest szintű vezetési törzsek nem rendelkeztek a nagyszabású offenzív műveletekhez szükséges tapasztalatokkal, és ez meg is látszott a teljesítményükön. E szabály alól egyetlen figyelemreméltó kivétel a partizánok pozitív szerepe volt. A partizándandárok, -ezredek, -különítmények és kisebb csoportok már az előkészítő időszakban is hatékony felderítő és diverzáns tevékenységet folytattak.[86]

A hiányosságok ellenére sem a szovjetek, sem a németek nem becsülték le a Vörös Hadsereg teljesítményét. A Leningrád–Novgorod offenzíva kora legsikeresebb offenzívája volt. Eredménye, Leningrád felszabadítása feleslegessé tett minden további támadást a német erők ellen az egész leningrádi körzetben.

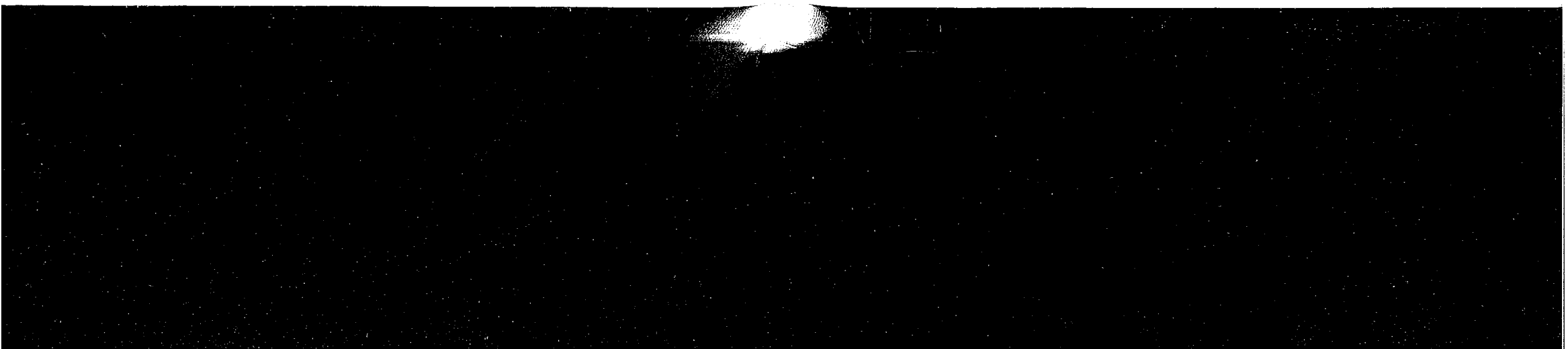

10. fejezet

ÖSSZEFOGLALÁS

Leningrád három hosszú éven keresztül nagy viszontagságokat élt át. Több tízezer férfival, nővel és gyermekkel végzett az ellenséges bombázás, a tüzérségi tűz és az éhezés, miközben a Vörös Hadsereg több százezer katonája áldozta életét a felszabadításukért. Az „Észak" hadseregcsoport kudarca az orosz nép hősiességének és önfeláldozásának örökké fennmaradó példája.

A leningrádi csata jogosan foglal el legendás helyet a Vörös Hadsereg küzdelmeiben a nagy honvédő háború során, ha nem másért, mert a város elismerten a bolsevik forradalom szülőhelye volt, a szocializmus és az orosz hazafiság erődjét jelentette, és a példa nélkül álló hősiesség emlékművévé vált. Bár a leningrádiak szenvedése és sorsa a három évig tartó ostrom folyamán hatalmas politikai jelentőséget kapott a védők és a szovjet nép számára egyaránt, sikeres védelme és végső felszabadítása azonban még nagyobb hatást gyakorolt az ország moráljára.

A Vörös Hadsereg védelmi harca, a számos – és gyakran tragikus végkimenetelű – kísérletek az ostromgyűrű felszámolására, valamint a város 1944-es felszabadítása visszatükröződött a Szovjetunió katonai stratégiájában, és nagymértékben befolyásolta azt. 1941-ben, a háború kezdeti szakaszában a Vörös Hadsereg Északi (Leningrádi) és Északnyugati frontjai, valamint a 7. önálló hadsereg próbálták útját állni a Barbarossa feltartóztathatatlannak tűnő árhullámának. A Vörös Hadsereg makacs, ám költséges védelmet folytatott a város megközelítési útvonalain, a déli külvárosokban tartotta a német erőket, és bár Leningrád kis híján teljes blokád alá került, megakadályozta az ellenséget abban, hogy keletről is bekerítse a várost. 1941 novemberében a szovjet hadsereg végrehajtotta első sikeres ellentámadását a Wehrmacht ellen Tyihvinnél és Volhovnál. Közben kifárasztották és kivéreztették az „Észak" hadseregcsoportot, és arra kényszerítették a németeket, hogy a teljes leningrádi régióban védekezésbe menjenek át. Ez a tett megcáfolta a téves német hiedelmeket a Vörös Hadsereg moráljával, harci szellemével, erejével kapcsolatban, és zavart okozott Hitler Barbarossa-hadműveletében.

A németek 1941 szeptemberében és októberében nem tudták elfoglalni Leningrádot, és ez a váratlan kudarc nagy horderejű következtetésekhez vezetett. Először is, a II. világháború során első alkalommal, Leningrádnál a villámháború koncepciója kudarcot vallott, és ezt a tényt

Katonai Könyvtár SZMKD

tovább erősítették a júliusban és augusztusban Szmolenszknél lezajlott események, valamint előrevetítették a decemberi moszkvai fiaskót.

Másodszor, az „Észak" hadseregcsoport kudarca arra kényszerítette Hitlert, hogy változtasson a Barbarossa stratégiáján. Ahelyett, hogy egy gyors *coup de main* művelettel bevette volna Leningrádot, hogy aztán másik támadási irányhoz csoportosítsa át erőit, az elszánt szovjet védekezés miatt július és december között a Wehrmachtnak meg kellett erősítenie az „Észak" hadseregcsoportot 16 hadosztállyal és két dandárral, köztük a „Közép" hadseregcsoport 7 hadosztályával. Ez a lépés könnyen lehet, hogy végzetesen meggyengítette a moszkvai főcsapást. A háborúnak ebben a kritikus szakaszában a Wehrmacht haderejének 32 százaléka – közte két teljes páncéloscsoport) a Pripjaty-mocsaraktól északra tevékenykedett, és a csapatok nagy részét az északnyugati irányban folyó harcok kötötték le.

Leningrád jelentős szerepet játszott a *Sztavka* 1941. decemberi ellentámadásában és a Vörös Hadsereg első stratégiai offenzívájában 1941/42 telén, amikor a *Sztavka* a leningrádi régióba küldte az újonnan létrehozott Volhovi frontot, valamint négy friss hadsereget, köztük a 2. csapásmérő hadsereget. Ennek a haderőnek a zöme részt vett a ljubani offenzívában, az első nagyszabású műveletben, melynek célja a Leningrádtól délre állomásozó német erők átkarolása és a blokád megszüntetése volt a Volhov folyótól nyugati irányban történő előretöréssel. Bár demonstrálta eltökélt szándékát az ostromgyűrű felszámolására, a tragikus és költséges kudarc megmutatta a *Sztavká*nak, mennyire nehéz ezen a területeken hadműveleteket vezetni.

A *Sztavka* 1942 nyarán egy „kisebb megoldást" fogadott el a leningrádi blokád áttörésére, és megpróbált Szinjavinón keresztül létrehozni egy Leningrádig vezető folyosót, miközben egy Gyemjanszk melletti offenzívával elvonta a németek figyelmét. Bár ez a művelet nem volt olyan nagyszabású, mint a ljubani offenzíva, a Volhovi, Északnyugati és Leningrádi frontok szinjavinói és gyemjanszki támadása 1942 nyarán és őszén folyamatosan mutatta a *Sztavka* elszántságát. Ezek a műveletek is kudarccal végződtek, mégis hatással voltak a háború menetére néhány sokkal fontosabb hadszíntéren, mivel német egységeket vontak el Dél-Oroszországból, és lekötötték az ellenséges alakulatokat a leningrádi régióban. A Vörös Hadsereg új offenzívájának fenyegetése és Hitler eltökéltsége, mellyel el akarta foglalni Lenin városát, arra kényszerítette a Wehrmachtot, hogy augusztusban és szeptemberben – éppen a kritikus pillanatban, amikor a németek megpróbáltak döntő győzelmet kiharcolni Sztálingrádnál – a körzetbe küldje a 11. hadsereget.

A *Sztavka* 1943 elején ismét bizonyította Leningrád iránt érzett aggodalmát, és a sztálingrádi német vereségre alapozva megindította a Szikra hadműveletet a blokád ellen. Bár az offenzíva messze nem teljesítette a szovjet elvárásokat, ékesen cáfolta azt a német állítást, mely szerint Leningrád voltaképpen már a kezükben van, és véget vetett a város kiéheztetésére építő német reményeknek. A blokád részleges áttörése és a szárazföldi összeköttetés helyreállítása a várossal drámai mértékben megnövelte a Leningrádi front katonai kapacitását, és kikövezte az utat egy sornyi sokkal erősebb, és végeredményben sikeresebb hadművelet számára az északnyugati irányban. Ezek közül a legambiciózusabb Zsukov Sarkcsillag hadművelete volt, amely első ízben kínált „teljes megoldást" a leningrádi blokád felszámolására azzal, hogy bekeríti és megsemmisíti a teljes „Észak" hadseregcsoportot. Az offenzíva a félbeszakításakor a *Sztavka* nagyszabású tervének, az 1943-as győzelemnek a kudarcát is jelképezte. Más megközelítésből azonban egy új, sokkal komorabb megközelítés létrejöttét jelezte a *Sztavka* részéről, ami a jövőbeli győzelmek kivívásához nélkülözhetetlen volt.

1943 nyarán és őszén, miközben Kurszknál, Orjolnál, Szmolenszknél, Harkovnál és a Dnyeper folyó mentén, majd később Belorussziában és Ukrajnában jelentőségteljes események zajlottak, a *Sztavka* visszatért a probléma „kisebb megoldásához" a leningrádi blokád felszámolásában. Ez idő alatt a front más szakaszain indított nagyszabású offenzívák kombinációjára támaszkodott, és a leningrádi régióban csupán kisebb támadásokat kezdeményezett. Mialatt a Leningrádi és Volhovi frontok viszonylag eredménytelenül megpróbálták bekeríteni és megsemmisíteni a német erőket Mga, Szinjavino és Toszno térségében, valamint kiszélesíteni a slisszelburgi folyosót, jelentős német erőket kötöttek le, és kivéreztették az „Észak" hadseregcsoportot. Ezek a heves, nagy véráldozattal járó, ám egészében véve eredménytelen offenzívák úgy meggyengítették a német hadseregcsoportot, hogy 1943 őszére már képtelen volt ellenállni a Vörös Hadsereg újabb nagyszabású támadásának.

Mivel tisztában volt vele, mennyire meggyengült az „Észak" hadseregcsoport, és mert a leningrádi blokád megszüntetése továbbra is magas prioritást élvezett, a *Sztavka* 1944-es téli offenzíváját a leningrádi régióban kezdte, mielőtt kiterjesztette volna a teljes szovjet–német frontra. Januárban a Leningrádi és Volhovi frontok – majd később a 2. Balti front is csatlakozott hozzájuk – megindították nagyszabású offenzív hadműveleteiket, melyek egész nyáron át tartottak. A három front január közepe és február vége között vereséget mért az „Észak" hadseregcsoportra, áttörte a leningrádi blokádot, és felszabadította a leningrádi körzet déli részét. És ezzel megteremtették az alapot a balti régió megtisztításához, valamint a „Közép" hadseregcsoport legyőzéséhez Belorussziában 1944 nyarán. A nyári hadjárat folyamán a Leningrádi és Karéliai frontok a Karéliai-földnyelven és Dél-Karéliában állomásozó finn erők legyőzésével teljesen felszabadították a leningrádi régiót, és a háború befejezésére kényszerítették Finnországot.

A háború folyamán a Leningrád körzetében folyó műveletek a keleti fronton harcoló tengelyerők 15-20 százalékát kötötték le. Ugyanakkor az északnyugati irányban harcoló szovjet csapatok veszteségei nagyjából a Vörös Hadsereg teljes háborús veszteségének 12-15 százalékát tették ki. A Vörös Hadsereg összességében megsemmisített vagy megtizedelt 50 német és finn hadosztályt a régióban. A súlyos harcok ellenére azonban különféle politikai, geográfiai és katonai okokból a *Sztavka* nem az északnyugati hadszínteret tekintette a háború legfontosabb hadászati irányának. Ebben a megtisztelteltetésben a létfontosságú nyugati (Moszkva–Minszk–Varsó–Berlin), illetve időnként a délnyugati (Kijev–Harkov–Sztálingrád) hadászati irányok részesültek, ahol a németekhez hasonlóan a *Sztavka* is felismerte, hogy győzelmet kell aratnia, ha folytatni akarja a háborút. Ezért a Wehrmacht és a Vörös Hadsereg is ezen irányokban koncentrálta legjelentősebb offenzív és defenzív műveleteit. Ez a döntés azonban lehetetlenné tette, hogy bármelyik oldal is győzelmet arasson a nyugati irányban, amíg valahol máshol nem sikerül diadalt aratni. Másképp fogalmazva, a németek nem foglalhatták el Moszkvát 1941-ben, 1942-ben és 1943-ban, csak ha meggyengítik a szovjet védelmet Moszkva felé, mégpedig úgy, hogy sikeres offenzívákat vezetnek más frontszakaszokon. Hasonlóképpen, miután 1941-ben és 1942-ben a Vörös Hadsereg vereséget mért a „Közép" hadseregcsoportra Moszkvánál, majd 1942 végén Rzsevnél, nem győzhetett a nyugati irányban, amíg valahol máshol az ellenség fölé nem kerekedik.

Ebben a kontextusban a Vörös Hadsereg tyihvini győzelme megalapozta a moszkvai diadalt, és a részben sikeres, illetve kudarcba fúlt 1942–43-as offenzívák nagymértékben hozzájárultak a szovjetek győzelmeihez a nyugati és délnyugati irányokban. Hasonlóképpen a Vörös Hadsereg 1944. eleji leningrádi győzelme előkészítette az utat a belorussziai és nyugat-ukrajnai szovjet sikereknek azzal, hogy meggyengítette a Wehrmachtot, és nagyobb, friss tartalékokat juttatott a távolabbi frontszakaszokra. A legfontosabb tényező azonban az volt, hogy a háború folyamán Leningrád szimbolizálta a Szovjetunió és a Vörös Hadsereg ellenállását és kitartását, valamint a végső győzelembe vetett hitét.

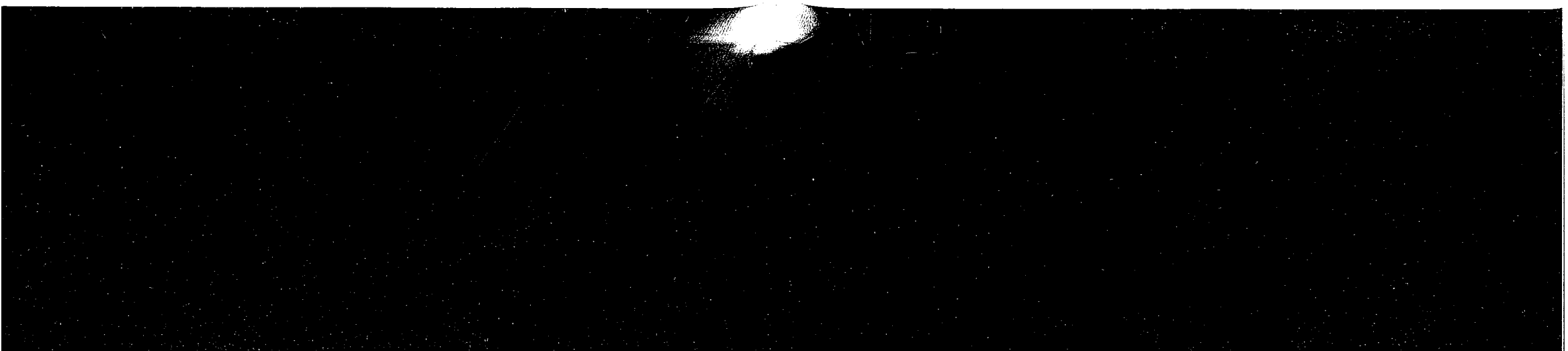

A leningrádi védelem

A leningrádi csata jelentős – pozitív és negatív – változásokat hozott a szovjet és orosz hadművészet evolúciójában, vagyis a hadászatban, az operatív műveletekben és a harcászatban. A katasztrofális vereségek, az emberi és anyagi erőforrások hiánya, a kellemetlen terep és időjárási körülmények ellenére a *Sztavka,* a Vörös Hadsereg frontjai és maguk a leningrádiak sikeresen szervezték meg a város védelmét 1941 nyarán, őszén és telén. Miközben makacs, költséges és gyakran elkeseredett védelmi harcokat folytattak a város megközelítési útjain, a *Sztavka* belevitt bizonyos mértékű offenzív felfogást is a védelembe, amiről a történészek gyakran megfeledkeznek.

A Vörös Hadsereg rövid, ám annál hevesebb ellencsapásai, melyeket Vatutyin és Zsukov szerveztek meg Szolcijnál 1941 júliusában, Sztaraja Ruszánál augusztusban, valamint Krasznaja Szelónál és Mgánál augusztusban és szeptemberben, hatalmas szerepet játszottak a sikeres védekezésben. Ezek az ellentámadások meglepték a németeket, összezavarták terveiket és erőik szétszórására kényszerítették őket, meggyengítették rohamcsapataikat, jelentősen megváltoztatták támadásaik irányát, lelassították előrenyomulásukat, és időt nyertek maguknak, hogy erősebb védelmet építsenek ki a kulcsfontosságú pontokon. Ennek következményeképpen minél közelebb jutottak a németek Leningrádhoz, annál erősebbé vált az ellenállás. Bár a német erők eljutottak a Ladoga-tóig, és a szárazföld felől elvágták a városba vezető utakat, Leningrádot nem sikerült elfoglalniuk. A védők elég időt kaptak a mozgósításra, és minden ellenséges próbálkozást visszavertek.

Leningrád védelme új alapokat állított fel a modern nagyvárosi védekezésben. Az Északi és Leningrádi frontok a legmostohább körülmények között komplex és mélységében tagolt védelmet építettek ki a legkritikusabb déli és délnyugati megközelítési utak mentén, amely magában foglalta a blokád alá vont területet, és magát a várost is. A háború folyamán első alkalommal a védelem több megerősített védvonalból állt, folyamatos árokrendszerrel, védelmi körzetekkel, állásokkal és sávokkal, valamint erődített körzetekkel, melyek amíg működtek, lehetővé tették az egységek manőverezését. A város belsejében is árkokat, erődítményeket (bunkereket és kiserődöket), kiterjedt akadályrendszereket, a katonák számára fedett lövészgödröket, valamint tüzérség elleni, páncélelhárító és légvédelmi pontokat hoztak létre. És ami ennél is fontosabb, a huszadik században először, a város védelme működött. Leningrád sikeres védelme praktikus tapasztalatokkal szolgált, melyeknek hasznát vették más városoknál is, például Sztálingrádnál, akárcsak a Vörös Hadsereg direktíváinak, szabályzatainak és utasításainak a városi védelemről, és általában a védekező műveletekről. Ezek a technikák hasznosnak bizonyultak a Vörös Hadsereg számára akkor is, amikor olyan német megszállás alatt álló városokat kellett elfoglalniuk, mint Poznan, Breslau, Budapest és Berlin.

A jelenkori hadtörténelem során először a Leningrádi és Volhovi frontok megoldották a problémát, belülről és kívülről indított hadműveletekkel vereséget mértek egy nagy ostromló haderőre, és felszámolták a blokádot. Az ostrom miatt bekövetkező nélkülözés és a rossz időjárási körülmények ellenére a Leningrádi front megszervezte saját támadásait a városon belülről, sikeres kitörést hajtott végre, és közben legyőzött egy erős ellenséges harccsoportot. Ezt a tettet azonban csak sorozatos kudarcokat követően tudta, a Volhovi front külső támogatásával teljesíteni. A művelet pontos koordinációt igényelt a belülről és kívülről támadó frontok között, amit csak 1943 januárjára sikerült megvalósítani.

Példák a mélységi tagozódásra

A Leningrádi front 1943. januári Szikra hadművelete, melyet a Néva folyó jegén keresztül, jól előkészített ellenséges védelemmel szemben, téli körülmények között hajtottak végre, szintén egyedi offenzíva volt, mivel a folyón való sikeres átkeléshez a tüzérségi és műszaki alakulatok pontos irányítására és koordinációjára volt szükség. Hasonlóképpen a Leningrádi front 1944. januári Néva hadművelete (a Ropsa–Krasznoje Szelo offenzíva) is különlegességnek számított, mivel a műveletet megkezdő két haderőt alig 10-15 kilométer választotta el egymástól. A német védelem áttöréséhez nagy mélységben kellett tagozódni, hogy elbánhassanak az ellenség harcászati és műveleti tartalékaival. Az offenzíva során szakértő módon alkalmazták a tüzérségi támogatást, az ellenség erődített támpontjait pedig rohamcsoportokkal küzdötték le.

Ezeket a sikeres hadműveleteket azonban kisebb-nagyobb offenzív vereségek egész sora tarkította, melyek mindegyikét ugyanazok a hibák, illetve az elképesztően magas veszteségek jellemezték. A ljubani katasztrófa és a 2. csapásmérő hadsereg 1942. júliusi megsemmisülése vezeti a vereségek kiemelt listáját, ezeket követi a szinjavinói vereség 1942 szeptemberében, amikor az új 2. csapásmérő hadsereget is felszámolták. Ezek és más vereségek Szinjavinónál, Krasznij Bornál, Mgánál

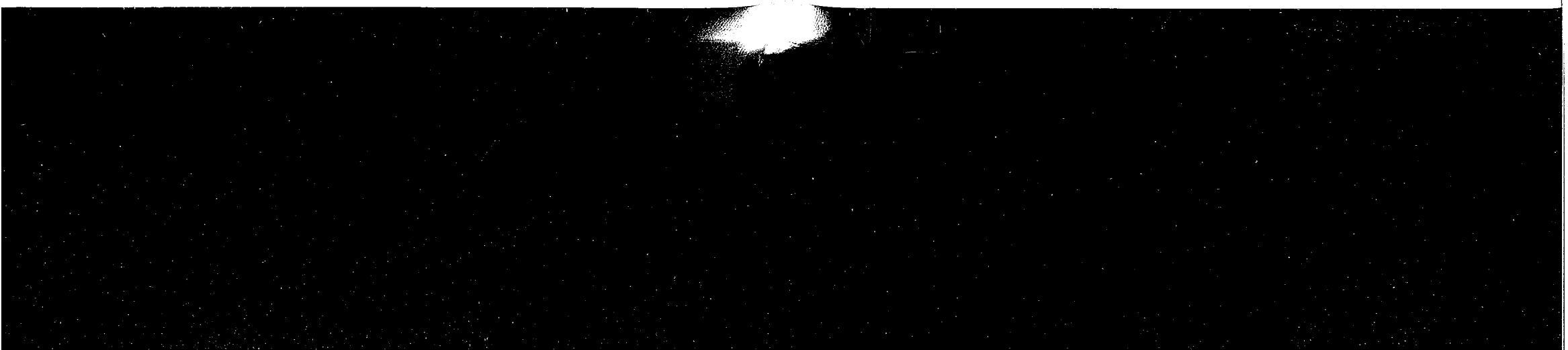

és Tosznónál még inkább aláhúzták, mennyire nehéz volt a Vörös Hadsereg számára hozzászokni a modern hadviseléshez. Ezekben a vereségekben, illetve a sikeres katonai műveletekben a Vörös Hadsereg parancsnokai gyakran bizonyították alkalmatlanságukat a felderítésben, az irányításban és koordinációban, az összfegyvernemi műveletek összehangolásában és a logisztikai támogatás rejtelmeiben. Amikor sikerült úrrá lenniük ezeken a problémákon, azt mindig a szovjetekre jellemző módon, puszta akaraterő, érzéketlenség és hűvös brutalitás kombinációjával tették.

Terephatások

A Leningrádi és Volhovi frontok elismerten nehéz terepen, és hasonlóképpen nehéz időjárási viszonyok között hajtották végre hadműveleteiket. Ahogy a német hadsereg is megtanulta 1941-ben, az erdős, mocsaras, tavakkal és folyókkal szabdalt terep még nyáron is súlyos mértékben hátráltatta a katonai műveleteket. Télen, amikor a hőmérséklet gyakran süllyedt –23 °C alá, és az olvadás időszakai váltakoztak az emberfelettien hideg periódusokkal, bármiféle hadművelet, különösen támadó hadművelet végrehajtása elképesztően nehézzé vált. Különösen igaz volt ez akkor, amikor tapasztalatlan parancsnokok és haderők harcoltak kommunikáció, valamint megfelelő tüzérségi és páncélostámogatás nélkül mélységben tagolt, jól előkészített állások ellen, melyekben a világ legjobban képzett és legtapasztaltabb katonái védekeztek. Az erős német védelem ellen vezetett offenzívák során a Vörös Hadseregnek megfelelő támogatottság esetén is folyamatosan nehéz terepen kellett mozgatnia tüzérségét, gyalogságát és páncélosait, és számtalan kisebb-nagyobb folyón és patakon kellett átkelnie.

A többi hadszíntérrel ellentétben a leningrádi régió terepviszonyai és időjárási körülményei erősen korlátozták a harckocsik és a tüzérség manőverezését, a támogató erők és az utánpótlás mozgását, különösen támadás esetén. Ez azt jelentette, hogy a Vörös Hadsereg gyalogságának a védelmi és támadó hadműveletek zömét gyakran olyan terepen kellett megvívnia, ahol csak kisebb csoportokra szakadva tevékenykedhetett. Ilyen körülmények között a tüzérségi támogatás létfontosságú volt az offenzív vagy defenzív siker eléréséhez. A Leningrádi front ezért a tüzérség segítségével verte vissza a németek szeptemberi támadását; az ellenség tüzérségét támadta, és a légierőt is bevetette a lövegek ellen. A súlyos fegyver- és munícióhiány ellenére a tüzérségi tűz eléggé

szétzilálta és meggyengítette a német támadást ahhoz, hogy a gyalogság és a harckocsizók kitarthassanak. A Vörös Hadsereg tüzérsége a későbbiekben kulcsfontosságú szerepet játszott az erős német védelem felpuhításában, amikor a gyalogsági és páncélostámadások előtt megdolgozta az ellenséges állásokat – közvetlen tűzzel megsemmisített bizonyos német erődített támpontokat, illetve ellentüzérségi szerepkört is betöltött, amikor a német tüzérségnek kellett válaszolnia.

A többi frontszakasztól eltérően, ahol a nagy páncéloshaderők döntő tényezőnek bizonyultak a győzelem kivívásánál, a Vörös Hadseregnek Leningrádnál komolyabb harckocsi-támogatás nélkül kellett működnie és győznie, mert a terepviszonyok, az időjárás és a szegényes úthálózat nagyban korlátozta a lánctalpasok alkalmazhatóságát, és a körzetben tevékenykedő kisebb harckocsiegységeknek is komoly árat kellett fizetniük. A két front többnyire kis csapatokra bontva vetette be önálló harckocsidandárjait, -ezredeit és -zászlóaljait, hogy támogassák a gyalogságot a betöréseknél, vagy segítséget nyújtsanak bizonyos egységeknek, például az előretolt alakulatoknak a biztosító műveleteknél. Néhány alkalommal a harckocsizók alkották a mozgékony harckocsicsoportok gerincét, melyek feladata az áttörések kiszélesítése és biztosítása volt. Ezenkívül a háború során első alkalommal kétéltű harckocsik is részt vettek a folyóátkelésekben, például 1943 januárjában a Névánál.

Logisztikai kérdések

A nehéz terep, a járható utak hiánya és az erős német védelem miatt a műszaki és utászegységek létfontosságú szerepet játszottak a védelem felkészítésében és a támadó műveletek támogatásában egyaránt. Támadásnál a műszakiak előkészítették az utakat és a kiindulási pontokat, eltakarították az aknákat és az akadályokat, támogatták a folyami átkeléseket, segítettek leküzdeni az erős német védelmet, és megkönnyítették az egységek mozgását a terepen. A műszakiakat gyakran tagolták be a lövészezredekbe és -hadosztályokba, valamint a különleges feladattal megbízott különítményekbe, például a mozgékony harckocsicsoportokba és az előretolt alakulatokba.

Leningrád védelme volt az első olyan példa, amikor haditengerészeti (balti flotta, ladogai flottilla), légi és légvédelmi erők műveletileg egy front irányítása alá voltak utalva. Ez lehetővé tette a front parancsnokának, hogy hatékonyabban koncentrálja erőit a legfontosabb offenzív és

defenzív műveletekre. A *Sztavka* például 1941. augusztus 14-én létrehozott egy különleges műveleti repülőcsoportot az északnyugati irány alárendeltségében, két hónappal később pedig egy hasonló alakulatot állított fel a Leningrádi fronton belül. Ezek a csoportok centralizálták a légierőt a frontparancsnok hatásköre alatt, és lehetővé tették számára, hogy sokkal hatékonyabban vesse be, valamint modellül szolgáltak a Vörös Hadsereg 1942-ben létrehozott légi hadseregei számára. A légierő, és különösen a nagy hatótávolságú repülőgépek fontos szerepet játszottak támadásban és védekezésben egyaránt, még akkor is, amikor kevés gép állt rendelkezésre.

És végül, mint bármely háború bármely offenzív vagy defenzív műveletében, a logisztika bizonyult a legfontosabb tényezőnek a támadásban és védekezésben elért sikereknél. Különösen igaz volt ez a Leningrádi frontra, melynek erői egészen 1944 januárjáig ostrom alatt maradtak, és gyakorlatilag minden műveleténél nélkülöznie kellett a megszokott utánpótlást. Kisebb mértékben ugyan, de a Volhovi front is hasonló problémával szembesült, mivel utánpótlási vonalai túlságosan hosszúra nyúltak, és gyakran nagy kerülőkkel kötötték össze a frontot Vologdával, Moszkvával és a szovjet hátországgal. A hátsó ellátóegységeknek ugyanakkor meg kellett küzdeniük a gyér úthálózat, a barátságtalan időjárás és a terep okozta nehézségekkel. A leningrádi blokád idején a legfigyelemreméltóbb logisztikai teljesítmény a Ladoga-tavon, illetve a Leningrád, Kronstadt és az oranienbaumi hídfő között létrehozott jégutak kiépítése és fenntartása volt. Ugyanakkor több száz különféle szintű logisztikai szervezet küzdött azért, hogy ellássák a csapatokat a hadműveletek folytatásához nélkülözhetetlen munícióval, üzemanyaggal és élelemmel. Még a blokád felszámolását követően is ez volt a helyzet, mivel a Vörös Hadsereg csapatainak nagy távolságokat kellett megtenniük a németek által teljesen letarolt területeken.

A háború vége óta a történészek hajlamosak a szovjet–német front más szakaszain lezajlott, nagyobb szabású és fontosabb műveletek mellékeseményeként tekinteni a Leningrád körüli harcokra. Főként Leningrád védelmének, illetve a lakosság bátor és rendíthetetlen ellenállásának szimbolikus jelentőségére koncentráltak. Bár ezek a tényezők is fontosak, nem szabad lebecsülni a térség katonai műveleteinek jelentőségét, még akkor sem, ha nagyon sokan ezt teszik, és nem figyelnek fel rá, hogy ez a dráma milyen hatással volt más frontszakaszok sokkal híresebb csatáira.

Akárcsak a Szovjetunió egészében, a Kommunista Párt minden kérdésben korlátlan hatalommal rendelkezett a leningrádi blokád idején is.

A Zsdanovhoz és Kuznyecovhoz hasonló pártvezetők, valamint a párt végrehajtó bizottságai területi, körzeti és városi szinten kulcsfontosságú szerepet játszottak a városlakók és az erőforrások mozgósításában, a védelem megszervezésében, a fegyelem, a rend és a morál fenntartásában a városban és a véderőknél. Eközben szorosan együttműködtek a katonai hatóságokkal, sőt nemegyszer irányították is azokat. Nem véletlen, hogy a katonai téren inkompetens Vorosilov oly sok műveleten keresztül ott maradhatott a régióban, és Sztálin csípős modorú csatlósa, Mehlisz felügyelte Mereckovot a kudarcba fúlt ljubani offenzíva során.

Bizonyos értelemben a szigorú, és olykor könyörtelen politikai kontrollra szükség volt a város védelmének megszervezésénél, egyrészt a túlélés biztosítása, másrészt a természetes pánik, defetizmus, és a Leningrádra a legkritikusabb napokban jellemző szabotázsok megelőzése érdekében. Katonailag szintén nem lehetett nélkülözni, mivel meg kellett erősíteni Leningrád védőinek gerincét, amikor 1941 és 1942 folyamán a város kapuinál néztek szembe a németekkel. Zsukov szeptemberben tanúsított durva és érzéketlen könyörtelensége, ami a nyugatiak számára békében és háborúban egyaránt annyira érthetetlen jelenség volt, sokkal nagyobb jelentőséget kap, amikor cselekedeteinek következményeit vizsgáljuk meg. Vitathatatlan tény, hogy Leningrádot részben az ő döntései mentették meg egy olyan időszakban, amikor Sztálint is beleértve csak nagyon kevesen reménykedtek bármiféle megváltásban. Másrészt azonban sokkal kevesebb mentséget lehet találni ugyanazon könyörtelen, a várost korábban megmentő módszerek alkalmazására 1942–44-ben. Míg az 1942-es szinjavinói és ljubani katasztrófákat be lehet tudni a tapasztalatlanságnak, az 1943-as kudarcokat már semmiképpen. Govorjov, Mereckov és a többi hadseregparancsnok végül megtanulták, hogyan kell hatékony offenzív műveleteket vezetni. Érdekes azonban, hogy ezt a tudást még a nyár folyamán sem kamatoztatták, kivéve a finnek elleni júniusi offenzívánál.

Mint már több szerző is rámutatott, Leningrád sikeres védelmének árát leginkább a város lakossága fizette meg. Gyalogos, légvédelmi vagy segédcsapatokba tömörülve harcoltak, dolgoztak a gyárakban, és túlélték a jelenkori történelem legborzalmasabb ostromának viszontagságait.

Bár a leningrádiak százezerszám estek el, a megmaradtak egészen a felszabadulásig ellátták a szolgálatot. Áldozatos munkájuknak köszönhetően a város gyárai folytatták a termelést, és segítették a védelmet a blokád alatt. Fáradhatatlanul dolgoztak az iparban, és az utánpótlási

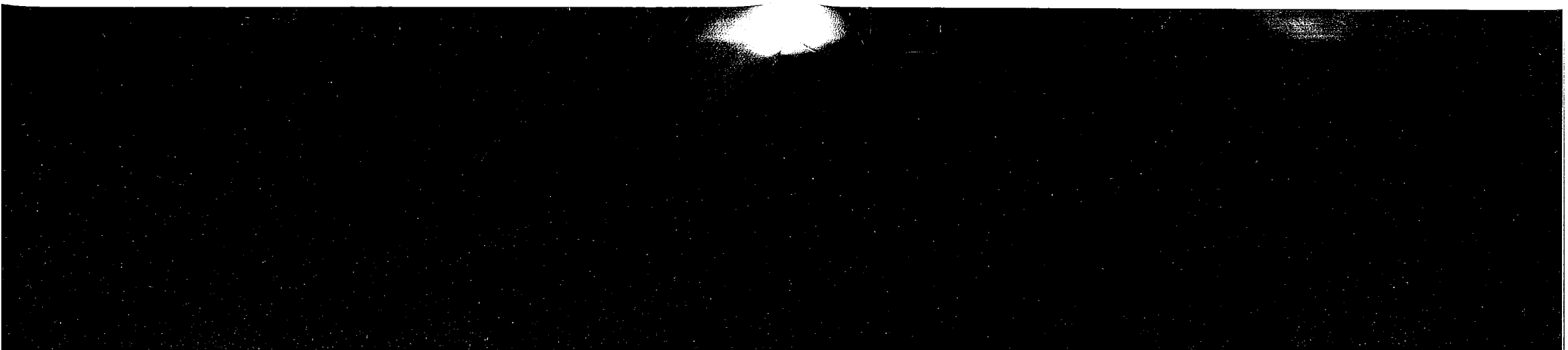

erőfeszítések megteremtették az 1943. januári, majd a város felszabadulását előidéző későbbi offenzívához szükséges tartalékokat. A blokád felszámolása után az ipari termelés üteme ugrásszerűen megnőtt.

Emberi szempontból azonban hatalmas árat kellett fizetni a győzelemért. Valószínűleg sosem derül ki pontosan, de a polgári halottak száma elérhette az egymilliót. Bár a háború befejezte után a Náci Háborús Bűnöket Vizsgáló Különleges Bizottság által a nürnbergi bírósághoz benyújtott jelentés szerint a blokád során 642 000 civil halt meg, ez a szám csak az alsó határát mutatja ennek a szörnyűséges spektrumnak. A legújabb becslések szerint a civil veszteség 800 000 és 1 000 000 fő közé esett. A 800 000-es becslés abból indul ki, hogy Leningrád háború előtti lakossága 2,5 millió volt, az 1943. decemberi létszám 600 000-re csökkent, és számításba veszi az 1 000 000 evakuáltat, valamint a Vörös Hadsereg 100 000 sorozottját is. Az egymillióba beleszámítják az ostrom során eltávozott 642 000 embert, és további 400 000-et, akik az evakuáció alatt tűntek el vagy vesztették életüket.

A katonai veszteségek csaknem ugyanilyen döbbenetesek voltak. Fennállásának két hónapja alatt az Északi front 85 459 katonája meghalt, fogságba esett vagy eltűnt, 62 905 pedig megsebesült vagy megbetegedett – ez összesen 148 364 fős veszteség. Utódja, a Leningrádi front 467 525 embert veszített halottakban, sebesültekben és eltűntekben, és a háború négy éve alatt további 1 287 373-an betegedtek vagy sebesültek meg (összesen 1 755 898). Ezeknek a veszteségeknek a kétharmada a leningrádi csata idejére tehető. A Volhovi front vesztesége fennállása alatt 298 623 halott, fogságba esett vagy eltűnt volt, valamint 667 234 sebesült és beteg (összesen 965 857). A Karéliai front négy év alatt 110 435 katonát veszített, a sebesültek és betegek száma pedig 309 825 volt (összesen 420 260). És végül a 4., az 52. és a 7. önálló hadseregekben a halottak, eltűntek és fogságba esettek száma meghaladta az 56 000-et, a sebesülteké és a betegeké a 91 000-et (összesen mintegy 147 000). Visszafogott számítások szerint a Vörös Hadsereg csak a leningrádi térségben a háború végére összesen 3 437 066 embert veszített (1 017 881 halott, sebesült vagy eltűnt, 2 418 185 sebesült vagy beteg). Ez a szám a Vörös Hadsereg tízmilliós háborús halottainak, eltűntjeinek és fogságba esettjeinek több mint 10 százalékát, 18,2 millió sebesültjének és betegének több mint 13 százalékát, és a teljes, 28,2 milliós veszteség 12 százalékát jelenti.

Ha a teljes északnyugati hadászati irányt egyetlen egységként kezeljük, akkor az Északnyugati, Balti és 2. Balti frontok veszteségeit is hozzá kell adnunk az összeghez. Az Északnyugati front 88 798 embert

veszített halottakban, fogságba esettekben és eltűntekben, 246 653-at pedig sebesültekben és betegekben (összesen 335 451). A Balti front és utódja, a 2. Balti front 1943-as megalakulásától 1945-ig 39 579 fős veszteséget könyvelhetett el halottakban, eltűntekben és fogságba esettekben, valamint további 152 097 főst betegekben és sebesültekben (összesen 525 127). Ha ezt hozzáadjuk a leningrádi csata veszteségeihez, az eredmény a következő lesz: 1 146 258 halott, fogságba esett és eltűnt, 2 816 925 sebesült és beteg, vagyis összesen 3 964 193 fő veszteség az északnyugati hadászati irányban. Ez a szám a Vörös Hadsereg összes háborús halottjának, eltűntjének és fogságba esettjének 11,4 százalékát, sebesültjének és betegének 15,4 százalékát, és a teljes veszteség 14 százalékát jelenti. Ezek a százalékok jól mutatják az északnyugati irány jelentőségét a nyugati, délnyugati és déli irányokhoz viszonyítva.

A leningrádi csata során meghalt katonák és civilek száma így elérte a döbbenetes 1,6 milliót. Egyetlen város védelmében tehát hatszor többen estek el, mint ahány amerikai katona odaveszett a teljes II. világháború folyamán.

A leningrádi csata folyamata és kimenetele voltaképpen a nagy honvédő háborút jelképezte kisebb léptékben. Az elszánt védekezés 1941 közepén, a németek drámai visszaverése az év végén, a blokád áttörésére tett sikertelen kísérletek 1942-ben, az áttörés 1943-ban, majd a végső győzelem 1944-ben, és mindez párhuzamosan a Vörös Hadsereg tetteivel a szovjet–német front más szakaszain. Azonban míg a Vörös Hadsereg számára a fordulópont 1942 novemberében (Sztálingrád) és 1943 júliusában (Kurszk) következett be, északon ez nem történt meg egészen 1944 januárjáig, mert mindkét oldalon megértették, hogy a háborút a nyugati és délnyugati irányok mentén lehet elveszteni vagy megnyerni.

Bár a leningrádi csata jelentős szerepet játszott a háború végkimenetelében, ez a szerep katonai szempontból nem volt döntőnek nevezhető. Drámában, szimbolikában és puszta emberi szenvedésben mérve azonban Leningrád ostromának nincs párja a nagy honvédő háborúban vagy a modern kor bármelyik másik háborújában.

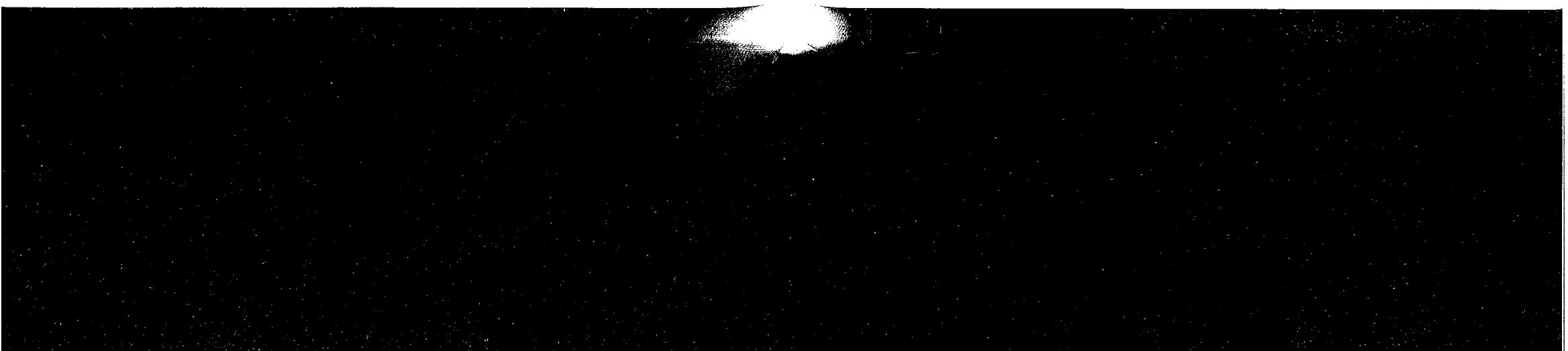

Jegyzetek

1. fejezet

1. A teljesen felépített város területe 570 négyzetkilométer volt, északon a Pargolovo-fennsík határolta, délen a Pulkova-, Duderhof- és Ligovo-fennsíkok, keleten a Koltusi-fennsík. A partvidék éghajlatára az enyhe telek és a gyakori olvadások jellemzők, ami éles kontrasztot alkot Oroszország többi részével. A város átlaghőmérséklete 7,9 °C januárban és 17,7 °C júliusban. A közeli Néva folyó az év négy hónapjában általában be van fagyva.
2. Az építésnél facölöpöket kellett leverni a földbe, hogy szilárd alapot képezzenek.
3. Szentpétervár az Orosz Birodalom fővárosa maradt 1712-től – Nagy Péter udvarának beköltözésétől – egészen 1728-ig, amikor Nagy Katalin fia, II. Péter, aki nem kedvelte a várost, visszaköltöztette a cári udvart Moszkvába. II. Péter 15 éves korában bekövetkezett halálát követően utódja, Anna ismét Szentpétervárt tette fővárossá.
4. Bár Szentpétervár gyakran elhomályosította Moszkvát, az utóbbi lakossága 1830-ra elérte a 306 000-et, 1905-re pedig az 1 092 000-et, és fokozatosan Oroszország fő ipari és kereskedelmi központjává vált, különösen ami a textilgyártást illeti, és a Moszkvai Egyetem miatt az értelmiség is ide összpontosult.
5. Ezek között volt V. G. Belinszkij, Ny. G. Csernyisevszkij, Ny. A. Dobroljubov és D. I. Pisarjev.
6. Miközben a régi Cári Hadsereget 1918 februárjában leszerelték, a Vörös Gárdát pedig egy új Vörös Hadsereggé alakították, a németek előrenyomultak Petrográd, Belorusszia, Ukrajna és Odessza felé. A Vörös Gárda és a Vörös Hadsereg kudarca arra kényszerítette az új bolsevik kormányzatot, hogy aláírja a breszt-litovszki békét, amely a petrográdi körzet nyugati részénél határozta meg a Szovjetunió határait.
7. A polgárháború idején összesen 170 000 leningrádi szolgált a Vörös Hadseregben. Ennek köszönhetően 1919. december 5-én a 7. Szovjet Összoroszországi Kongresszus különrendeletben tüntette ki a leningrádi proletariátust a Vörös Zászló Érdemrenddel.
8. A párt 10. kongresszusán ismertette az új gazdaságpolitikát (NEP), amely engedélyezett bizonyos mértékű magántulajdont a mezőgazdasági és ipari szférákban.

9. Sztálin Kirov 1941. december 1-jei meggyilkolásával egy trockista diákot, és közvetetten Trockijt vádolta.
10. A Leningrádi Katonai Körzet parancsnokai: A. I. Jegorov (1921. április–szeptember), V. M. Gittlisz (1921. szeptember–1925. október), B. M. Saposnyikov, (1935. október–1927. május és 1935. szeptember–1937. június), A. I. Kork (1927. május–1931. június), M. Ny. Tyuhacsevszkij (1928. május–1931. június), J. P. Bjelov (1931. június–1935. szeptember), P. E. Gyibenko (1937. június–1937. április), M. Sz. Hozin (1938. április–1939. január), K. A. Mereckov (1939. január–1940. január), Sz. K. Tyimosenko (1940. január–június). Legtöbbjük a tisztogatások áldozatává vált.
11. Az LKK parancsnoksága irányította a hadműveleteket a háború első szakaszában, 1939. november 30-tól 1940. február 9-ig, ám az orosz csapatok minden szektorban megszégyenítő vereséget szenvedtek. Az 1940. január 7-én, az LKK alapjain létrehozott Északnyugati front vette át az irányítást a második szakaszban, február 10-től a háború végéig, 1940 márciusáig. Az Északnyugati front 1940. március 26-án feloszlott, a csapatokat pedig visszarendelték az LKK irányítása alá.
12. Az 1336 repülőgép eloszlása: 394 bombázó, 902 vadász és 40 felderítő.
13. Az NKO később, 1941. június 24-én beolvasztotta az LKK parancsnokságát az Északi frontba, majd 1941. augusztus 23-án az Északi frontból létrehozta a Karéliai és Leningrádi frontokat. Az Északi és Leningrádi frontok továbbra is ellátták a körzet katonai parancsnokságainak munkáját. Az NKO 1941. július 15-én az Északi front hátsólépcsős ellátószolgálatává tette az LKK-t, és a vezérkar 1941. július 25-én az Északi front alá rendelte az új katonai körzetet. Az NKO végül, 1941. augusztus 21-én feloszlatta az LKK-t, hogy feltölthesse a Leningrádi front parancsnokságát.
14. Az NKO a vezetési és irányítási struktúra fejlesztése céljából 1942 novemberében átszervezte a 2. PVO-hadtestet, és beolvasztotta a Leningrádi PVO-hadtestkörzetbe. Később kiegészítette a Leningrádi hadtestkörzetet a Ladogai PVO-dandárkörzettel, és ezekből 1942 januárjában megalakította a Leningrád PVO-hadsereget, melynek élére G. Sz. Zasihint, a Tengermelléki Szolgálat vezérőrnagyát nevezte ki.
15. A kronstadti bázist 1919-ben petrográdi haditengerészeti bázis néven alapították, ám a polgárháborút követően bezárták. 1939. november 6-án a szovjet hadiflotta (*Vojennyij Morszkoj Flot* – VMF) az egyre feszültebb nemzetközi helyzet miatt utasítást adott a bázis újbóli aktiválására, és a szovjet–finn háború során ez szolgált a balti flotta támaszpontjául. A VMF a háború befejeződése után, 1940. július 5-én

újra bezárta a támaszpontot, ám ez csak 1941 októberéig tartott, amikor is a Leningrád védelmét ellátó balti flotta fő állomáshelyévé vált.

16. A haditengerészeti bázis 1809 és 1917 között jött létre, amikor Hango az Orosz Birodalom uralma alatt állt. A bázis 1917-ben került vissza Finnországhoz. A finnek 1940 márciusában egy harmincéves kölcsönbérleti szerződés keretében átadták a kikötőt az oroszoknak, a Szovjetunió pedig megerősített haditengerészeti bázissá alakította.
17. A flottilla parancsnokai: Sz. V. Zemljanicsenko (1941. június–július), P. A. Trajnin ellentengernagy (1941. július), V. P. Bogoljepov (1941. július–augusztus), B. V. Horoskin (szeptember 16-tól ellentengernagy) (1941. augusztus–október), V. Sz. Cserikov (1944 januárjától ellentengernagy) (1941. október–1944. november).

2. fejezet

1. A direktíva végső célként a következőt határozta meg: „Védelmi kordont létesíteni az ázsiai Oroszország határánál a Volga–Arhangelszk vonal mentén." A Vörös Hadsereg korábban nyújtott teljesítménye és feltételezhető állapota alapján a német katonai tervezők feltételezték, hogy a Wehrmacht 8-10 hét alatt képes lesz végrehajtani ezt a tervet. Hitler annyira biztos volt a győzelemben, hogy 1941. június 11-én újabb direktívát bocsátott ki (ez volt a 32. számú), melyben parancsot adott rá, hogy 60 hadosztályt hagyjanak a megszállt Oroszországban, biztonsági szolgálatban, hogy a Wehrmacht nagy részét máshová lehessen irányítani.
2. A haderő összesen 20 gyalog-, három páncélos- és három gépesített hadosztályból állt.
3. A két gépesített hadtest az 1. és 6. páncéloshadosztályokból és a 36. gépesített hadosztályból, illetve a 8. páncélos- és a 3. gépesített hadosztályból állt.
4. A 18. hadsereg a XXVI., a XXXVII. és a I. hadtestekből állt, a 16. hadsereg pedig a X., a XXVII. és II. hadtestekből.
5. Kuznyecov katonai körzetét 1941. június 22-én 269 702 ember, 7019 löveg és aknavető, 1549 tank (1274 működő) és 1262 repülőgép (1078 működő) védte.
6. A Dvina partján fekvő Daugavpilsz elérése után Hitler utasította Hoepner 4. páncéloscsoportját, hogy nyomuljon tovább Osztrov felé, Von Leeb viszont 12 órás késlekedést rendelt el, hogy a 16. hadsereg felzárkózhasson páncéloserőihez.

7. A *Sztavka* ehhez három lövészhadosztályt bocsátott Kuznyecov rendelkezésére saját tartalékából.
8. Leningrádtól északra az Északi front 7. hadserege (három lövészhadosztály) védte a határt a Ladoga-tó északi részén, a Finn-öböltől a Ladoga-tó nyugati partjáig pedig a 23. hadsereg védekezett (XIX. és L. lövészhadtestek négy lövészhadosztállyal, valamint a 198. gépesített hadosztály).
9. Északon a finn hadseregnek kellett megtámadnia Leningrádot északnyugati irányból, az Onyega- és Ladoga-tavak között, és így nyújtani támogatást az „Észak" hadseregcsoportnak Leningrád elfoglalásában.
10. A lugai védelmi vonal eredetileg egy akadályokkal, aknamezőkkel és páncéltörő lövegekkel bőségesen ellátott, mélységben tagolt, 10-15 km hosszú védvonal lett volna a Luga folyó mögött, Leningrádtól 100 kilométerre délre. Popovnak ugyanakkor védenie kellett a város északi megközelítési útjait a 23. hadsereggel, valamint északon a Karélia középső részébe és Murmanszkba vezető utakat a 7. és a 14. hadseregekkel.
11. Eredetileg az LMCS-hez tartoztak a 70., 171., 177. és 191. lövészdandárok, az 1., 2. és 3. milicistahadosztály (DNO) az 1. önálló hegyi lövészdandár, valamint a támogató tüzérség.
12. Amikor az LMCS első egysége, a 177. lövészhadosztály július 4-én megérkezett Lugától délre kijelölt állásaihoz, a védvonal még olyan félkész állapotban volt, hogy további 25 000 munkást mozgósítottak az építkezés meggyorsítása céljából. Az alakulatok sorban foglalták el állásaikat, miközben a front folyamatosan mozgott északnyugat felé. A 191. lövészhadosztály foglalta el a Kingiszepp-szektort, a Pszkovtól keletre vívott harcokban megroppant 111. hadosztály visszavonult, hogy Lugától délre támogassa a 177. hadosztályt, a többi egység pedig egyesével érkezett meg július 10-e és 14-e között. Az LMCS július 14-én tehát a 177. és 191. lövészhadosztályokból, a XXXXI. lövészhadtest 90., 11., 118. és 235. lövészhadosztályaiból, az 1. hegyi lövészdandárból, az 1., 2. és 3. DNO-ból, valamint a leningrádi Sz. M. Kirov gyalogsági és lövész-géppuskás iskola legénységéből állt.
13. A hátsólépcsős ellátószolgálat építési főcsoportfőnökséget (USTOR) P. A. Zajcev vezérőrnagy, a Popov alá tartozó erődített körzetek helyettes parancsnoka vezette, aki építőbrigádokat és 30 000 civilt fogott munkára, hogy napi huszonnégy órában dolgozzanak az új védelmi vonalon.
14. Sztálin június 30-án hozta létre a gyakorlatilag haditanácsként funkcionáló Állami Honvédelmi Bizottságot (GKO), hogy az állam haté-

konyabban tudja vezérelni a háború menetét. Július 10-én (június 24-e után ismét) átszervezte a parancsnokság (SHK) *sztavkáját* a katonai műveletek irányításának centralizálása céljából, és a főparancsnokság (SVK) *sztavkájában* saját magát nevezte ki elnökké. Később, augusztus 8-án felvette a legfőbb parancsnok titulust, és a szervezetet ettől kezdve már csak a legfőbb parancsnokság *sztavkájának* (SVGK) hívták.

15. Az LMCS július 10-én a következő alakulatokból állt: 191. és 171. lövészhadosztály, 1. és 2. DNO, 1. önálló hegyi lövészdandár, XXXXI. lövészhadtest (111., 90., 235. és 118. lövészhadosztályok) – ez utóbbit Lugától keletre töltötték fel.
16. Vatutyin haditerve szerint az Északnyugati front 11. hadseregének Szolcij–Dno felé kellett ellentámadást indítania, két rohamcsoport bevetésével. Az északi csoport 21. harckocsihadosztályának (I. gépesített hadtest), valamint 70. és 237. lövészhadosztályának (XVI. lövészhadtest) északról kellett lecsapni a német 8. hadsereg Szolcij körül elhelyezkedő, védtelen egységeire. A többi nyugati LMCS-alakulat, továbbá a novgorodi irányban védekező 1. DNO-nak és 1. hegyi lövészdandárnak az északi csoport támadását kellett támogatnia és erősítenie. A déli csoport – benne a XXII. lövészhadtest 180., 182. és 183. lövészhadosztálya – ugyanakkor keletről támad Szolcijra a 183-asokkal, míg a másik két alakulat délnyugaton csap le a 8. páncéloshadosztály kommunikációs vonalaira.
17. Miközben Leeb hadseregcsoportjának zöme folytatta a támadást Leningrád felé, a 18. hadsereg egységei megtisztították a szovjet csapatoktól a hadseregcsoport balszárnyát Észtországban és a balti partvidéken, hogy megfosszák a szovjeteket a térség létfontosságú haditengerészeti és légilétesítményeitől. A 18. hadsereg XXVI. és XXXXII. hadteste július 11. és augusztus 28. között vereséget mért a szovjet 8. hadseregre, és elfoglalta Tartu, Parnu és Tallin városát. A *Sztavka* augusztus 26-án elrendelte Tallin evakuációját. Észtország szovjet véderői hatalmas veszteségek, közte durván 20 000 fogságba esett katona árán négy német hadosztályt kötöttek le, és ha kis mértékben is, de sikerült meggyengíteniük a németek lugai és novgorodi harccsoportjait. A német erők ezt követően, szeptember és október folyamán elfoglalták az észt partok mentén fekvő Hold-szigetet, miközben a finn csapatok megsemmisítették a hangói szovjet haditengerészeti bázist.
18. Az LMCS 1. DNO-ja és 1. önálló hegyi lövészdandárja védte a Simszk–Novgorod-vonalat.
19. Az utasítás szerint a 272. lövészhadosztálynak a petrozavodszki 7. hadsereghez, a 265. lövészhadosztálynak a Karéliai-földnyelven állomásozó 23. hadsereghez, a 268. lövészhadosztálynak az észtországi 8. hadsereghez, a 281. lövészhadosztálynak pedig a kingiszeppi védelmi szektorhoz kellett csatlakoznia
20. A *Sztavka* július 15-én kelt, az Északi frontnak írt 1. számú levele semmissé tette a lövészhadosztályok kapcsolatát a hadseregeken belül, és kisebb hadseregeket hozott létre, melyek a könnyebb irányíthatóság végett mindössze 5-6 hadosztályból álltak.
21. A balti flotta parti egységeiből, a 90. és 191. lövészhadosztályokból, a 2. DNO-ból és a 4. könnyű DNO-ból, a Leningrádi Gyalogsági Iskolából, a 14. páncélvadászdandárból, a 60. számú páncélvonatból és az 519. RVK taracktüzérezredből álló kingiszeppi szektor felelt a Kingiszepp-vonal védelméért. A lugai szektor a lugai országút vonalát fedezte a 111., 177. és 235. lövészhadosztállyal, a 2. harckocsihadosztállyal, az 1. lövészezreddel, a 3. DNO-val, a 260. és 262. géppuskás légvédelmi tüzérzászlóaljjal, valamint a Leningrádi Tüzérségi Iskola géppuskás légvédelmi tüzérzászlóaljával. És végül a keleti szektor a Novgorod-vonalat védte az 1. DNO-val, az 1. önálló hegyi lövészdandárral, valamint a 261. és 263. géppuskás légvédelmi tüzérzászlóaljjal. A kingiszeppi szektort V. V. Szemasko vezérőrnagy, míg a lugai és a keleti szektorokat A. Ny. Asztanyin és F. Ny. Sztarikov vezérőrnagyok irányították. Pjadisev tábornokot vélhetően kötelességmulasztás vádjával letartóztatták.
22. A *Sztavka* augusztus elejére már kilenc lövész- és két lovassági hadosztályt irányított az Északnyugati fronthoz.
23. Az Sz. D. Akimov altábornagy vezette 48. hadsereg a következő egységekből állt: 1. DNO, 70., 128. és 237. lövészhadosztály, 1. önálló hegyi lövészdandár, 21. harckocsihadosztály.
24. A július 30-án kelt 34. számú Führer-direktíva még pontosabb instrukciókat tartalmazott Leningrád elfoglalásával kapcsolatosan.
25. A 18. hadsereg XXXXII. hadtestének csatlakoznia kellett az előretöréshez, miután elfoglalta Tallint és végzett az észtországi hadműveletekkel.
26. Az 58. gyaloghadosztály az északi csoport balszárnyát védte.
27. A 16. hadsereg északról dél felé haladva a X., II., V. és XXIII. hadtestekből állt.
28. A szovjet kritikusok a kudarcért a nehéz terepet, a gyenge vezetést, a megfelelő légvédelmi támogatás hiányát és az „Észak" hadseregcsoport gyors reagálását tették felelőssé.
29. Lásd a Luttichau-kéziratot.
30. Erickson, 189.

31. Ez a haderő a következő egységekből állt: a 8. hadsereg megtizedelt 48., 125., 191., 268., 11. és 118. lövészhadosztályai, az 1. haditengerészeti lövészdandár, a kingiszeppi védelmi szektor 2. DNO-ja, az 1. gárda-DNO, valamint az 1. harckocsi- és a 281. lövészhadosztály.
32. Lásd a Luttichau-kéziratot.
33. Erickson, 187.
34. Az 54. hadsereget augusztus végén és szeptember elején állították fel, G. I. Kulik marsall parancsnoksága alatt. A *Sztavka* felügyeletével a XXXXIV. lövészhadtest alapjára építve hozták létre, és a következő egységekből állt: 285., 286., 310. és 314. lövészhadosztály, 27. lovassági hadosztály, 122. harckocsidandár, 119. önálló harckocsizászlóalj. A hadseregnek a Volhov folyó mentén kellett védekeznie. A V. I. Jakovlev altábornagy parancsnokságára bízott 4. hadsereg szeptember második felében jött létre, szintén a *Sztavka* felügyelete alatt. Alegységei voltak a 285., 292. és 311. lövészhadosztályok és a 27. lovassági hadosztály (a 285-ösök és a 27-esek az 54. hadseregből). Október elején foglalták el pozícióikat a Volhov folyó mentén. Az 52. hadsereget (parancsnok: Ny. K. Klikov altábornagy) 1941 augusztusában állították fel a XXV. lövészhadtest alapján, mint a *Sztavka* irányítása alatt álló önálló hadsereget. Alegységeivel, a 276., 285., 288., 292., 312., 314. és 316. lövészhadosztályokkal augusztus végén települt a Volhov folyó mellé.
35. A XXXIX. gépesített hadtest a 12. és 18. páncélos-, valamint a 20. gépesített hadosztályokból állt.
36. Ezt az előretörést az 1. légiflotta és a VII. repülőhadtest támogatta.
37. Az NHCS a XVI. lövészhadtest 237. lövészhadosztályának maradványaiból, az 1. hegyi lövészdandárból és a friss 305. lövészhadosztályból állt.
38. Az 55. hadseregnek I. G. Lazarev vezérőrnagy parancsnoksága alatt a szektor nyugati részét kellett védenie a 168., 70., 90. és 237. lövészhadosztályokkal, a 4. DNO-val és a Szluck–Kolpino erődített körzet egységeivel. A keleti szektor és Krasznogvardejszk környékének védelmét a 42. hadsereg látta el F. Sz. Ivanov altábornagy vezetésével, a 2. és 3. DNO-val, valamint a krasznogvardejszki erődített körzet egységeivel.
39. Popov az ellentámadáshoz a 48. hadsereg mellé rendelte az újjászervezett 311. és 128. lövészhadosztályokat, valamint az 1. önálló hegyi lövészdandárt.
40. A 122. gyaloghadosztály Ivanovszkojénél megpróbált átkelni az Izsora folyón.
41. A körbezárt egységek: a 111., 177., 90., 235. és 237. lövészhadosztályok, az 1. és 3. DNO, valamint a 24. harckocsihadosztály.

42. A direktívában a következő állt: „Mindenekelőtt azonban a legfontosabb feladat teljesen körbekeríteni Leningrádot, legalábbis kelet felől, és ha az időjárás megengedi, nagyszabású légi offenzívát indítani a város ellen. Különösen fontos megsemmisíteni a vízellátó állomásokat. Amint lehetséges, az »Észak« hadseregcsoportnak offenzívát kell indítania északnyugati irányban, a Néva folyó szektorában, hogy segítsen a finneknek felszámolni a régi finn–szovjet határ védelmi állásait, valamint megrövidítse a frontvonalat, és megfossza az ellenséget a repülőterek használatának lehetőségétől. A finnekkel együttműködve, aknamezők telepítésével és tüzérségi tűzzel meg kell akadályoznia az ellenséges haditengerészeti erők kimenekülését Kronstadtból a Baltitengerre (Hangóba és a Moonzund-szigetekre).

    Ezenkívül el kell szigetelni a leningrádi hadműveletek körzetét a Volhov alsó folyásánál elterülő szektortól, amint rendelkezésre állnak a feladat teljesítéséhez szükséges erők. A Szvir folyónál állomásozó karéliai hadsereggel csak azután szabad felvenni a kapcsolatot, hogy a leningrádi körzet ellenséges erőit felszámoltuk."
43. A XXXXI. gépesített hadtest az 1., 6. és 8. páncéloshadosztályból, valamint a 36. gépesített hadosztályból állt, a XXXIX. gépesített hadtest pedig a 12. páncéloshadosztályból, valamint a 18. és 20. gépesített hadosztályokból. A 18. hadsereget a XXVI., XXXVIII. és XXVIII. hadtestek alkották.
44. A XXXVIII. hadtest az 1., 58., 291. és később a 254. gyaloghadosztályokból állt, az L. hadtest pedig az SS-rendőrhadosztályból és a 269. gyaloghadosztályból.
45. A XXVIII. hadtest a 121., 96. és 122. gyaloghadosztályokból állt.
46. A 42. hadsereg a 2. és 3. gárda-DNO-ból, valamint a krasznogvardejszki erődített körzetből állt.
47. Az 55. hadsereg a 90., 70. és 168. lövészhadosztályokból, az 1. és 4. DNO-ból, a Szluck–Kolpino erődített körzetből, valamint a 84. és 86. harckocsihadosztályokból állt.
48. A 8. hadsereg 191., 118., 11. és 281. lövészhadosztályai a német XXXVIII. hadtesttel szemben védekeztek.
49. Ezenkívül a 155. lövészhadosztály és az 1. NKVD-lövészhadosztály védte a Néva folyót Leningrádtól keletre.
50. A 48. hadsereget szeptember 14-én feloszlatták, csapatait az 54. hadseregbe olvasztották.
51. Az 500. lövészezredet szeptember 10-én, az 1. tengerészgyalogos-dandárt szeptember 12-én, és az újonnan felállított 5. DNO-t ugyanazon a napon vetette be.

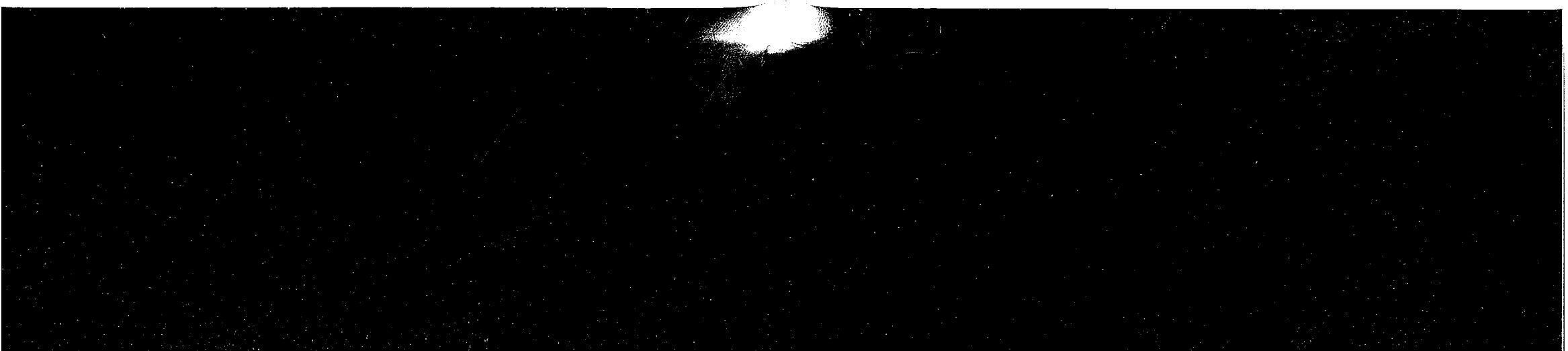

52. Gyudergovót a 2. DNO és az 500. lövészezred, Krasznoje Szelót a 3. DNO és az 1. tengerészgyalogos-dandár, Pulkovót pedig az 5. DNO védte.
53. Szlucktól keletre a 168. lövészhadosztály védte a fedorovszkojei szektort.
54. Lásd a Luttichau-kéziratot.
55. A 27. lovassági hadosztály jelenlétére utaló jelentés téves volt.
56. Amikor a 8. páncéloshadosztály három nappal később megérkezett a XXXIX. hadtesthez, már nem volt rá szükség.
57. Sztálin hangulatáról sokat elárul, hogy szeptember 3-án levelet írt Churchillnek, melyben beszámolt az Ukrajnában és Leningrádnál kialakult kétségbeejtő helyzetről, panaszkodott egy második front és a nagyszabású anyagi segítség hiánya miatt, és ecsetelte Nagy-Britannia helyzetét egy szovjet vereség esetén. Sztálin a levélben javasolta, hogy Churchill küldjön 30 hadosztályt Arhangelszkbe, vagy Iránon keresztül a Szovjetunió megsegítésére. Churchill egy szeptember 15-ei feljegyzésében a kérést „teljes képtelenségnek" nevezte. Lásd a Luttichau-kéziratot.
58. A Katonai Tanácshoz szeptember 17-én csatlakozott I. Sz. Iszakov tengernagy, a *Sztavka* képviselője és a haditengerészeti vezérkar főnöke.
59. A 3. gárda-DNO és az 1. tengerészgyalogos-dandár Krasznoje Szelótól északra védekezett; Szosznovka és Finszkoje Kojrovo falvak több alkalommal is gazdát cseréltek a harcok folyamán.
60. Urickot a 42. hadsereg 10. és 11. lövészhadosztálya védte.
61. Az új védelmi vonal Ligovótól Mjaszokombinaton át Ribackojéig húzódott.
62. Erickson, 192.
63. Scserbakovnak a 191. és 281. lövészhadosztályokkal, az erősítésként érkezett 10. és 11. lövészhadosztályokkal, valamint a 42. hadsereg 2. DNO-jával kellett megindítania támadását. Közben azonban sebezhetővé váló jobbszárnyát is védenie kellett, ezért az 5. tengerészgyalogos-dandárt visszavonta a Kovasi folyó melletti új védelmi állásokba, a 125. és 286. lövészhadosztályokat pedig tartalékban tartotta.
64. A 8. hadsereg frontja végül a Novij Petergof–Tomuzi–Petrovszkaja-vonalon stabilizálódott.
65. A szovjet beszámolók szerint a hírszerzés előre figyelmeztette a Leningrádi frontot és a hadseregek parancsnokságait a közelgő támadásra, így hatékonyan fel tudtak lépni ellene.
66. A Pulkovói-gerincet az 5. DNO, a 500. lövészezred és az 5. önálló géppuskás légvédelmi tüzérzászlóalj védte.

67. Az NMCS-t szeptember 2-án hozták létre a 46. és 115. lövészhadosztályokból, valamint a 4. páncélautós ezredből. Kulik 54. hadserege a 128. és 310. lövészhadosztályokból, a 21. harckocsihadosztályból és az 1. hegyi lövészdandárból (korábban a 48. hadsereg egységei) állt, őket erősítették meg szeptember végén a 3. és 4. gárdahadosztályokkal, a 286. és 294. lövészhadosztályokkal, továbbá a 16. és 122. harckocsidandárokkal. A műveleti csoport létszáma így 85 000 főre nőtt.
68. Bár kudarcáért hadbíróság elé állították és lefokozták vezérőrnaggyá, a politikailag lojális Kulik később visszatérhetett a hadsereg irányításába, ahol továbbra is figyelemreméltóan gyenge eredményeket produkált.
69. A németek elküldték Németországból a 7. ejtőernyős-hadosztály két ezredét, egy gyaloghadosztályt a „Közép" hadseregcsoporttól, a spanyol 250. „Kék" hadosztályt és a 72. gyaloghadosztályt Nyugat-Európából. Leebnek ezenkívül át kellett vezényelnie a 8. páncéloshadosztályt és a 96. gyaloghadosztály egy részét a Leningrádtól délre elfoglalt állásaikból a szinjavinói szektorba.
70. Szovjet források szerint Leeb parti hídfőért küzdő, valamint a krasznogvardejszki és szluck–kolpinói erődített körzetben harcoló erői 40-50 százalékos veszteséget szenvedtek (halottak és sebesültek összesen).
71. A XXXXI. gépesített hadtest magával vitte az 1., 6. és 8. páncéloshadosztályokat, valamint a 36. gépesített hadosztályt. Az OKH a veszteség kompenzálására átvezényelte Franciaországból az „Észak" hadseregcsoporthoz a 227. és 212. gyaloghadosztályokat.
72. A 6. páncéloshadosztály szeptember 15-én délután távozott, az 1. páncéloshadosztály szeptember 19-én, a 36. gépesített hadosztály szeptember 20-án, a hadtestparancsnokság pedig szintén 20-án.
73. Erickson, 195.
74. A Leningrádtól északra húzódó frontvonal is stabilizálódott a Karéliai-földnyelven és a Szvir folyó mentén.

3. fejezet

1. A 23. hadsereg a 43., 123., 142., 198., 265. és 291. lövészhadosztályokból, egy különleges NKVD-lövészdandárból, a 22. erődített körletből, valamint a 48. és 106. önálló harckocsizászlóaljból állt. A 8. hadsereg egységei: a XVI. lövészhadtest 10., 11. és 85. lövészhadosztályai, a 48., 80., 191. és 281. lövészhadosztályok, a 2. tengerészgyalogos-dandár, a

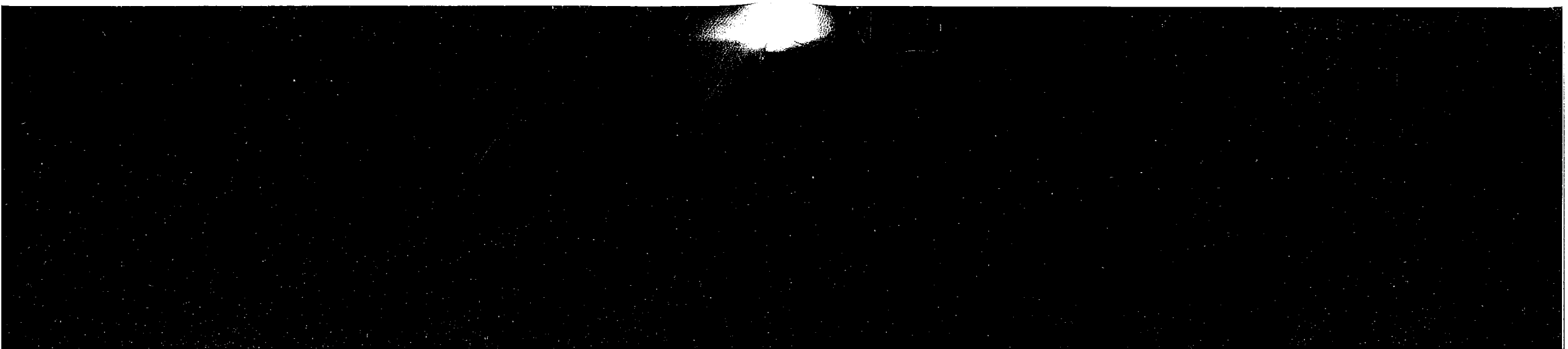

76. önálló lett lövészezred, a 2. önálló harckocsiezred és egy páncélautós zászlóalj.

2. A 42. hadsereg védte a Ligovo és Pulkovo közötti 17 kilométeres szakaszt, az első lépcsőben két lövészhadosztállyal, a másodikban három lövészhadosztállyal, egy tengerészgyalogos-dandárral és egy lövészdandárral, a balti flotta támogatásával. A hadsereg a következő elemekből állt: 13., 14., 56. és 189. lövészhadosztályok, 21. NKVD-lövészhadosztály, 6. és 7. tengerészgyalogos-dandár, 268. és 291. önálló géppuskás légvédelmi tüzérzászlóaljak, valamint a támogató tüzérség és a műszaki alakulatok. Az 55. hadsereg védte a Pulkovótól keletre, a Néva partján fekvő Putrolovóig tartó 30 kilométeres szakaszt, az első lépcsőben öt lövészhadosztállyal, a másodikban eggyel. A hátsó, különálló részek az erődített körzet védelme alá tartoztak (hét önálló géppuskás légvédelmi tüzérzászlóalj). A hadsereg a következő elemekből állt: 70., 86., 90., 125., 186. és 268. lövészhadosztályok, a 17. lövészhadosztály 55. lövészezrede, a Szlutszk–Kolpino erődített körzet, a 84. és 86. önálló harckocsizászlóaljak. A Néva műveleti csoport északon, a Néva és a Ladoga-tó mentén védekezett a 115. és az NKVD-lövészhadosztállyal, a 4. tengerészgyalogos-dandárral, az 1., 4. és 5. páncélvadász-zászlóaljakkal és a 107. önálló harckocsizászlóaljjal.
3. Az KSZMCS a következő egységekből állt: 265., 86., 20., 191. és 177. lövészhadosztályok, 123. és 124. harckocsidandárok, 107. önálló harckocsizászlóalj, támogató tüzérség.
4. Hozin rohamcsoportja a következő egységekből állt: 3. és 4. gárdahadosztályok, 310. lövészhadosztály, 16. és 122. harckocsidandárok, két tüzérezred. Hozin 286. és 294. lövészhadosztálya támogatta a támadást a rohamcsoport szárnyain, a 128. lövészhadosztály, az 1. hegyi lövészdandár és a 21. harckocsihadosztály pedig vagy helyi támadásokat hajtott végre, vagy a hadsereg többi szektorát védték.
5. Hozin a *Sztavka* utasítására november 2-án folytatta a szinjavinói offenzívát, ezúttal még nagyobb haderővel, ám a támadás több napig tartó, heves harcok után elakadt.
6. A 4. hadsereg a következő egységekből állt: 285., 311. és 292. lövészhadosztályok, 27. lovassági hadosztály, 119. önálló harckocsizászlóalj. Egy lövészhadosztályt tartalékban tartottak.
7. Az 52. hadsereg egységei: 288. és 267. lövészhadosztályok, melyek egyenként 6000 emberrel egy 46 és egy 43 kilométer hosszú szektort védtek.
8. Az NHCS a 305. és 160. lövész-, valamint a 43. páncéloshadosztályból állt.

9. Az 54. hadsereg a *Sztavka* utasításainak engedelmeskedve október 23-án átvezényelte a 310. és 5. gárda-lövészhadosztályt a 4. hadsereghez. A *Sztavka* ugyanakkor a Tyihvintől 40 km-re délnyugatra lévő Szitomljába mozgatta át a Leningrádi front 191. lövészhadosztályát, a 44. lövészhadosztályt pedig légi úton Tyihvinbe szállíttatta, hogy védelmi állásokat foglaljon el a Szjasz folyó mentén, 20 kilométerrel a 191. lövészhadosztály háta mögött. Ezenkívül október 30-án a tartalékból a tyihvini körzetbe rendelte a 92. lövész- és a 60. harckocsihadosztályt. Közben, október 20-án az Északnyugati front megerősítette az 52. hadsereget a 259. lövészhadosztállyal és egy Katyusa-zászlóaljjal.
10. Az 52. hadsereg ekkor a 288., a 267. és a 259. lövészhadosztályokból állt.
11. A németek október 17-én elfoglalták Kalinyint, és úgy tűnt, semmi akadálya, hogy északnyugat felé támadjanak a Moszkva–Leningrád vasútvonal mentén. A *Sztavka* azonban Vatutyin tervei alapján és vezetésével nagyszabású ellenoffenzívába kezdett a Kalinyint védő német erők ellen. Az ellentámadásban, amely az első súlyosabb csapás volt a németek szempontjából a Tájfun hadművelet folyamán, kis híján visszafoglalták a várost, és véget vetettek a Wehrmacht azon reményének, hogy északnyugat felé előrenyomulva támogatást nyújthatnak Leebnek Tyihvinnél.
12. A 4. hadsereg két rohamcsoportja a 191. lövészhadosztályból, valamint a 44. lövész- és a 60. harckocsihadosztály 1-1 ezredéből állt Szitomlja körzetében, illetve a 4. gárda-lövészhadosztályból és a 60. harckocsihadosztály két ezredéből 25 kilométerrel délebbre.
13. Az ellentámadást úgy időzítették, hogy egybeessen a Leningrádi front kudarcba fulladt kísérletével a szinjavinói offenzíva újraindítására.
14. A 4. hadsereg parancsnoksága az összes feljegyzését és járművét hátrahagyta, amikor sietve el kellett hagynia Tyihvint.
15. A 4. hadsereg a 285., 311. és 310. lövészhadosztályokkal, valamint a 292. lövészhadosztály egy részével védte Volhovot.
16. A 311. lövészhadosztály a Zelenyec állomás mellett indította meg ellentámadását.
17. Mereckovot, aki 1941 januárjáig a Vörös Hadsereg vezérkari főnökeként szolgált, alaptalanul vádolták árulással.
18. Ezek a 285., 310. és 311. lövészhadosztályok voltak, valamint a 6. tengerészgyalogos-dandár.
19. December 1-jén Mereckov 4. hadserege a 4. gárdahadosztályból, a 44., 65., 92. és 191. lövészhadosztályokból, az 1. gránátos lövészdan-

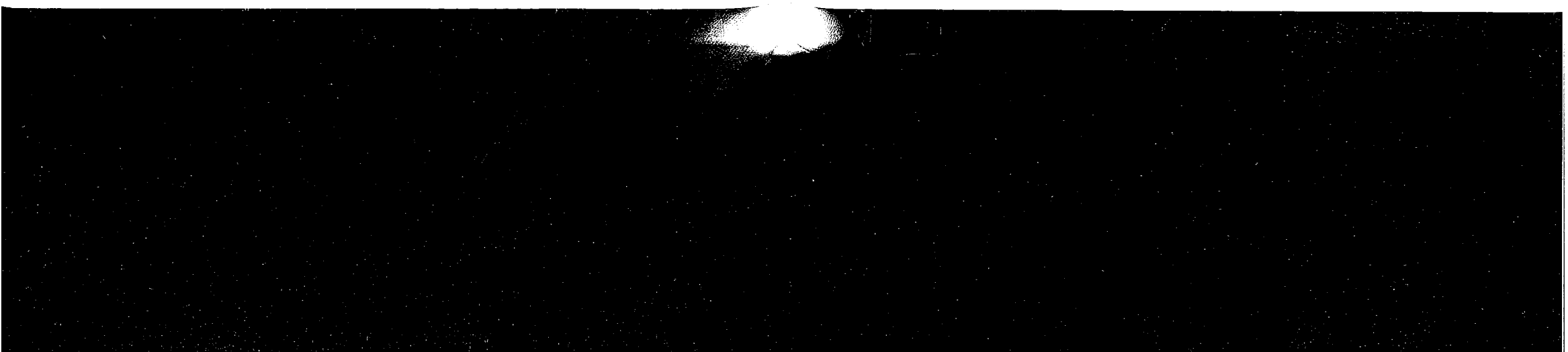

dárból, a 27. lovassági hadosztályból, a 60. harckocsihadosztályból, a 46. harckocsidandárból, illetve a 119., 120. és 128. önálló harckocsizászlóaljból állt.

20. Az északi csoport a 44. lövészhadosztály két ezredéből, a 167. lövészezredből, a 46. harckocsidandárból és a 159. pontonhídépítő zászlóaljból állt. A keleti csoport egységei: a 44. lövészhadosztály egy ezrede, a 191. és 27. lovassági hadosztályok, a 60. harckocsihadosztály 120. ezrede és a 128. harckocsizászlóalj.
21. A déli csoport a 92. lövészhadosztályból, a 4. gárda-lövészhadosztályból és a 292. lövészhadosztály egyik ezredéből állt.
22. December 1-jén Fedjunyinszkij 4. hadserege a következő egységekből állt: 3. gárda-lövészhadosztály, 80., 128., 285., 286., 294., 310. és 311. lövészhadosztályok, 1. hegyi lövészdandár, 6. tengerészgyalogos-dandár, 21. harckocsihadosztály (tankok nélkül), 16. és 122. harckocsidandárok, 1. és 2. sízászlóaljak.
23. December 1-jén Klikov 52. hadserege a következő egységekből állt: 111., 259., 267. és 288. lövészhadosztályok. A „Novgorod" hadseregcsoport 180. és 305. lövészhadosztályai csatlakoztak az 52. hadsereg támadásához, hátrahagyva a 25. gyaloghadosztályba beolvasztott, tankok nélküli 3. harckocsihadosztályt a szektor többi részének védelmére.
24. Klikov egy 48 kilométeres frontszakaszon támadott négy hadosztályával, de a Malaja Visera-i erődített támpontot mindössze a 259. lövészhadosztály két ezredével próbálta bevenni.
25. A visszavonuló németek december közepén megálltak egy közbülső „mocsári" állásban, de a hónap végére visszaszorultak a Volhovhoz.
26. A rohamcsoport a 3. gárda-lövészhadosztályból, a 310. és 311. lövészhadosztályokból, valamint a 16. tengerészgyalogos-dandárból állt.
27. A december 1-jén felállított első rohamcsoport a 80., 311. és 285. lövészhadosztályokból, a 6. tengerészgyalogos-dandárból és a 122. harckocsidandárból állt.
28. A hivatalos jelentések szerint az 54., 4. és 52. hadseregek a tyihvini védekező műveletek során a 135 700 résztvevő katonából 40 589-et veszítettek, ebből 22 743-an meghaltak, fogságba estek vagy eltűntek. A tyihvini ellentámadás a Vörös Hadseregnek a bevetett újabb 48 901 emberébe került, ebből 17 924 meghalt, fogságba esett vagy eltűnt (192 950-ből). Ezenkívül a 45. hadsereg és a Néva műveleti csoport a szinjavinói műveletben elveszített 54 979 katonát, ebből 22 211 meghalt, fogságba esett vagy eltűnt (71 270-ből).
29. Lásd Luttichau-kézirat.

4. fejezet

1. Zsdanov ezzel párhuzamosan a leningrádi körzeti és városi pártbizottság titkára, a Kommunista Párt Politikai Bizottságának tagja, a *Sztavka* tanácsadója, a szovjet flotta fő katonai tanácsának tagja, valamint Sztálin közeli barátja is volt.
2. A parancs a következőképpen szólt:
„Az SZSZSZR Legfelsőbb Szovjetje Elnöki Tanácsának 1941. június 22-ei utasításának értelmében, tekintettel a kialakult katonai helyzetre a katonai hatóságok parancsainak alapján a Leningrádi Városi Munkástanács Központi Bizottsága a következő döntést hozta:
i) Besoroz minden munkaképes férfit 16 és 50, illetve nőt 16 és 45 éves kor között, kivéve a védelmi munkálatokban résztvevő polgárokat.
ii) A munkakövetelmények teljesítése érdekében a következő munkarendet vezeti be:
a) Nem dolgozó, munkaképes polgárok mindkét nemből – napi 8 óra.
b) Hivatali dolgozók – napi 3 óra, munka után.
c) A működő oktatási intézmények tanulói – napi 3 óra, tanítás után."
3. Végül a lakosság segített kiépíteni a pszkovi és osztrovi erődített körzeteket, a lugai védvonalat és a hozzátartozó önálló védelmi állásokat Kingiszeppnél, Lugánál, Bateckajánál, Csudovónál és Kirisinél, valamint a Leningrádhoz közeli védelmi szektorokat és vonalakat Krasznogvardejszknél, Uricknál, Pulkovónál, Kolpinónál és a Néva jobb partján.
4. Június 22. és szeptember 13. között például a 16., 53. és 55. számú trösztök, az 5. számú üzem, valamint a Barrikadij, Kirov, Ordzsonikidze és Izsorszk gyárak 378 páncélozott vasbeton lövegállást, 678 géppuskafészket és 24 046 vasbeton, páncélosok elleni piramist készítettek elő és helyeztek el a lugai, kingiszeppi, krasznogvardejszki és szlutszk–kolpinói erődített körzetekben, valamint Leningrád városában. A hivatalos adatok szerint a lakosság 1941. június 22. és december 31. között 592 kilométernyi tankcsapdát ásott, 459 kilométer mellvédet épített, 48 kilométer hosszan állított fel tankok elleni betonkúpokat, 134 kilométeren blokádokat, 24 kilométeren barikádokat, továbbá telepített 667 darab tankakadályt és *chevaux-de-frise*-t, 329 kilométernyi szögesdrótot, létesített 11 500 rókalyukat, 772 kommunikációs árkot, 1537 óvóhelyet, 2072 parancsnoki, megfigyelő és egészségügyi pontot, valamint körülbelül 4500 kisebb-nagyobb bunkert.

5. Ezek között volt a kirovi, a moszkvai és a volodarszki szektor északon, valamint a primorszkiji (parti), viborgi és krasznogvardejszki szektor délen.
6. A 42. hadsereg páncélelhárító szektoraiban 342 páncéltörő löveget helyeztek el, a frontszakasz minden kilométerére jutott 17 löveg. A páncéltörő lövegek 50 százalékát a fő védelmi övbe telepítették, 20 százalékát a második védelmi övbe, a maradék 30-at pedig a külvárosba.
7. A VOG eredetileg egy lövészdandárból, egy síkülönítményből, két géppuskás századból, nyolc 45 mm-es ütegből, 18 vitorlás (jég)hajóból és négy tartalék századból állt.
8. A három hadosztály összesen 30 917 emberből állt, ami mindössze 2-3000-rel maradt el a megkövetelt mennyiségtől.
9. A 2. DNO-ban valójában 653 fővel több volt az előírtnál. A 4. gárda-DNO-t szeptember 11-én átnevezték 5. DNO-ra.
10. Szeptember 30-ára 96 776 leningrádi önkéntes jelentkezett a népi milíciába, köztük 20 649 párt- és 13 457 Komszomol-tag, valamint 32 000 nő kisegítő szolgálatra.
11. Egy DNO három lövészezredből, egy tüzérezredből, egy felderítőkülönítményből, egy kommunikációs századból, egy utászzászlóaljból vagy századból, egy egészségügyi zászlóaljból és egy szállítószázadból állt.
12. Ezek a következő egységek voltak: 13. (5. DNO), 44. (3. gárda-DNO), 56. (7. DNO), 80. (1. gárda-DNO), 85. (2. DNO), 86. (7. DNO) és 189. (6. DNO) lövészhadosztályok.
13. Amellett, hogy mozgósították a milíciát, a munkáskülönítményeket és a nőket, a katonai és pártszervezetek alapvető katonai képzésben is részesítették a lakosságot, hogy növeljék a munkásalakulatok harckészségét. 1942. március 3-án a városi pártbizottság utasította a gyárigazgatókat és a párttitkárokat, hogy segítsenek a körzeti katonai hadbiztosi hivataloknak az általános katonai képzés fejlesztésében és a leningrádi védelem megerősítésében. Míg a pártszervezetek a DNO-k, a munkás- és rombolókülönítmények minimális igényeinek kielégítéséért feleltek, a gyárak saját belső erőforrásaik mozgósításával fegyvereket, felszerelést, egyenruhát és készleteket állítottak elő, sok esetben az előírt mennyiségen is túl.
14. A GKO 1942. március 13-án és április 23-án rendelte el a nők alkalmazását.
15. Az utakon és az épületekben mindenfajta világítást megtiltottak, a legszükségesebb közúti és vasúti jelzéseket pedig védőtetővel álcázták.

16. Az Oktyabrszkij körzet lakosai például több mint 4000 méter lövészárkot ástak, előkészítettek 214 alagsori óvóhelyet, körülbelül egymillió négyzetméternyi sarki álcaponyvát festettek le szuperfoszfáttal, valamint több száz egyéb feladatot végeztek el a háború első 45 napja alatt.
17. Ebben az időszakban, szeptember 19-én 280 német repülőgép hat légicsapás során 528 nagy robbanóerejű és 135 gyújtóbombát dobott le, szeptember 27-én pedig három légitámadásban összesen 200 nagy robbanóerejű bombát.
18. Az 1941. június 22. és december 31. közötti időszakban legyártottak több ezer aknavetőt és géppuskát, hárommillió tüzérségi lövedéket és aknát, 40 000 sorozatvető rakétát, több mint 42 000 légibombát, hatalmas mennyiségű puskalőszert, 491 tankot és 317 tüzérségi eszközt.
19. 1942 első kilenc hónapjában legyártottak 1935 aknavetőt, 1975 nehéz géppuskát, 22 000 géppisztolyt, 187 tankot (megjavított) és 360 löveget (megjavított). Az egész év lőszertermelése elérte az 1 700 000 aknát és tüzérségi lövedéket, 22 000 bombát és 1 260 000 kézigránátot.
20. Az első télen a különleges csoportok 17 000 katonacsaládot láttak el fűtőanyaggal, több mint 9000 családot napi pénzsegéllyel, több mint 20 000 embert cipővel és ruhával, továbbá több mint 10 000 családot szállással. A Komszomol szociális brigádjai és a Vöröskereszt ezenkívül számos családnak juttatott orvosi és élelmiszersegélyt.
21. A normák egészen pontosan szeptember 2-án és 7-én, október 1-jén, valamint november 13-án és 20-án csökkentek. A fejadagokat csökkenő sorrendben öt kategóriára osztották: frontkatonák, hátsólépcsős ellátóalakulatok katonái, kiemelt fontosságú munkások, szerelők és technikusok, valamint alkalmazottak, eltartottak és gyermekek.
22. A régió délkeleti szektorának lakosai például január 28. és 30. között 305 tonna élelmiszert csempésztek be a városba, és Leningrád lakosai 1942 májusában több mint 509 tonna kenyeret, húst és más élelmiszert kaptak a megszállt területekről. Ez azért volt lehetséges, mert az év nagy részében járhatatlan folyók és mocsarak télen befagytak, és járhatóvá váltak.
23. A Leningrádi front V. G. Monahovot, a front autóútrészlegének helyettes parancsnokát nevezte ki a 101. BAD vezetőjévé. Különösen kényes helyzet állt elő, mivel a Kobonát Vologdával és a szovjet hátországgal összekötő vasútvonal az utolsó összeköttetés volt az ország belső részével, és a német csapatok által fenyegetett Volhovon, valamint a már elesett Tyihvinen haladt keresztül. Ez rákényszerítette a Leningrádi frontot a sokkal hosszabb 102. BAD megépítésére és hasz-

nálatára, amely Tyihvin visszafoglalásáig elkerülte a várost. Az A. M. Silov vezérőrnagy (ez Ellátószolgálat vezetője) parancsnoksága alatt álló 102. BAD december 7-én, Tyihvin visszafoglalása után magába olvasztotta a 101. BAD-ot. LKK történelem, 267.

24. A. Sz. Mozsajev őrnagy útkarbantartó ezrede azonnal elkezdte a jégen átvezető fő és másodlagos útvonalak kiépítését és kijelölését, amint a Slisszelburgi-öböl november közepén befagyott. A V. Szokolov első osztályú katonai technikus parancsnoksága alatt álló, 88. önálló hídépítő zászlóaljat is magában foglaló első felderítőcsoport november 17-én és 18-án jelölte ki az első útvonalat, a második csoport pedig Mozsajev őrnagy vezetésével még ugyanazon a napon elérte Kobonát. A csapatok azonban úgy ítélték meg, a 100 mm vastag jég még nem képes megtartani a nehéz szállító járműveket, mivel ahhoz legalább 200 mm kellett volna; a járművek többségének tehát várnia kellett a jég megvastagodására. A várakozás közben, november 9-én elindultak Kobonából a könnyű szállító járművek az első lisztrakományokkal; a könnyű szekerek mindössze 2-4 zsák lisztet szállítottak. Másnap F. Ny. Lagunov vezérőrnagy az Ellátószolgálattól, a Leningrádi front ellátóalakulatainak vezetője könnyű járművén két alkalommal is átkelt a tavon Kokkorevóból Kobonába, hogy tesztelje a jég teherbírását. Az első jelentősebb járműoszlop (60 teherautó 33,5 tonna liszttel) november 22-én, heves hóviharban tette meg az utat. A szekerek által előkészített úton, konvojban haladó teherautók november 23-án érték el Leningrádot. Másnap megérkezett a következő oszlop is, 19,3 tonna liszttel.

25. Ehhez újra és újra el kellett takarítani a jégtorlaszokat és hófalakat több mint 33 000 négyzetméteren. A folyamat során a front útkarbantartó szolgálata 824 kilométer hó- és jégfalat tüntetett el, 2200 kilométernyi útfelületről söpörte le a havat, és 260 kilométer elkerülő utat létesített a kereszteződések és veszélyes pontok körül.

26. Csak a kommunikációs hálózat 168 kilométer hosszan húzódott.

27. A példa kedvéért az úton 71 tonna áru haladt át november 25-én, 156,7 tonna 26-án, 128 tonna 27-én, 200 tonna 28-án és 130 tonna 29-én, ami elhanyagolható mennyiség volt a szükségletekhez képest.

28. Összesen 998 tonna liszt, 2,9 tonna árpa, 830 tonna szójabab, 11 tonna maláta, 435 tonna zsírszalonna és 1,1 tonna korpa. Az 1700 szekérnyi fűtőanyag 36 vagonnyi üzemanyagnak vagy 120 vagonnyi fának felelt meg.

29. A Leningrádi front a város raktáraiban, a tó nyugati partján lévő Ladoga állomásnál január 20-ára összegyűjtött 10-11 napra való lisztet, öt napra való gabonát, 9-10 napra való vajat, négy napra való zsírt, valamint 8 napra való cukrot. Hasonló mennyiséget tároltak el a keleti parton, valamint Vojbokaljónál és Zsiharevónál, a Volhovba tartó vasútvonal mentén.

30. Addigra a technikusok és gépkezelők napi 400 grammot kaptak, az alkalmazottak 300 grammot, az eltartottak és gyermekek 250 grammot, a kiemelt helyeken dolgozó munkások 575 grammot, a frontkatonák 600 grammot (500 helyett), a hátsólépcsős ellátókatonák pedig 400 grammot.

31. Az úton a tél folyamán 367 608 tonna áru haladt keresztül, ebből 267 142 tonna élelem, 8507 tonna takarmány, 32 484 tonna muníció, 35 342 tonna üzemanyag és kenőanyag, 22 414 tonna szén és 904 tonna egyéb áru. Ezenkívül érkezett 2036 tonnányi roboráló, nagy kalóriaértékű termék, például csokoládé és tojás.

32. Az első megalakított partizánegységek között volt 13 különítmény, melyeket a Lesgaft Testnevelési Intézet diákjaiból és tantestületéből állítottak fel.

33. A glovszki körzet például három partizánegységet, hat diverzánscsoportot és számos illegális pártcsapatot állított fel, a lugai körzet pedig 17 partizánegységet és diverzánscsoportot. 1941 végére 88 körzeti és kerületi titkár, 29 kerületi vezető és városi bizottsági tag, valamint több száz helyi tisztviselő irányította az illegális akciókat.

34. A Lesgaft Intézet partizánegysége júliusban felrobbantotta a Luga–Sziverszk vasútvonalba becsatlakozó mellékvonalat. Az 5. leningrádi partizánezred júliusban és augusztusban megsemmisített 40 teherautót és könnyű járművet a Pszkov–Luga úton, felrobbantotta a Pszkov–Porhov vasútvonalat, megrongálta a lokotyi állomást, és számos kisebb rajtaütést hajtott végre. A Leningrádi Egyetem és Művészeti Intézet tanulókülönítménye szintén júliusban megsemmisítette az Igoljnyij folyón átívelő vasúti hidat a Sapkij–Toszno útvonalon, és több vonatszerelvényt is megrongált. Délen a lugai körzet hat egysége megsemmisített számos német tankot és repülőgépet, 24 üzemanyagot szállító teherautót, 4 motorkerékpárt, 36 kerékpárt és 7 hidat, valamint a volosovói német helyőrséget.

35. A *kraj* a *rajon* (kerület) alatt működő adminisztratív részleg.

36. Szovjet források szerint ebben az időszakban a partizánok megöltek 11 493 német katonát és tisztet, zsákmányoltak öt löveget, 30 géppuskát, 98 tankot és páncélautót, 1632 járművet, 316 motorkerékpárt, 71 repülőgépet, 66 vonatot, 807 tehervagont és vasúti kocsit, elfoglaltak nyolc raktárt, 320 hidat, nyolc helyőrséget és főhadiszállást, és renge-

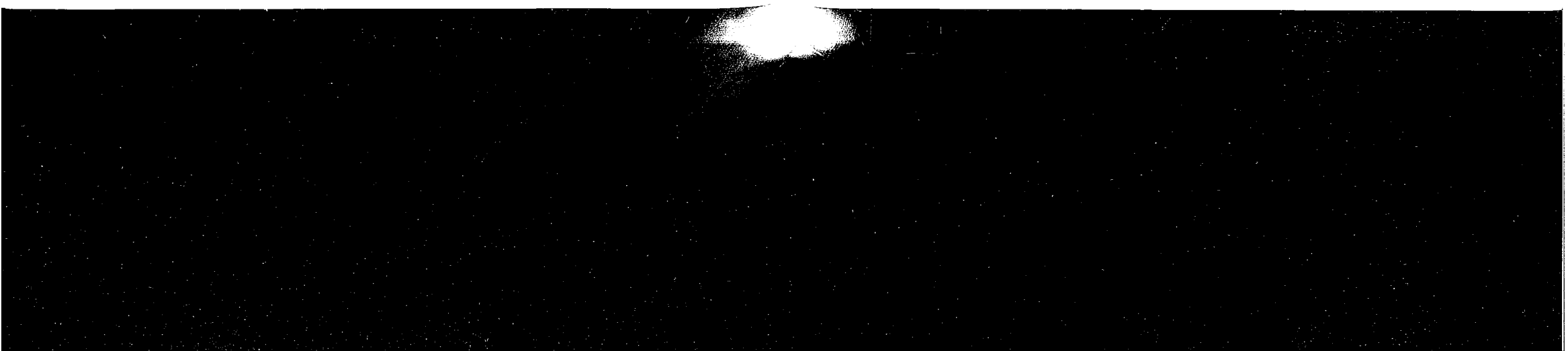

teg foglyot ejtettek. A valódi számok jó eséllyel örökre rejtve maradnak.

5. fejezet

1. A repülőgépek azonban a hadsereg irányítása alatt maradtak, mivel a front 1941 decemberében létrehozott légi törzse nem rendelkezett a gépek irányításához szükséges eszközökkel.
2. A 345 repülőgép között volt 82 bombázó (fele régebbi modell), 5 vadászbombázó és 258 vadász. A Leningrádi front 67 vadászgépet rendelt a kommunikációs vonalak, és 25-öt Leningrád városának védelmére. A maradék 166 vadásznak (fele javításra szorult) a földi csapatokat kellett támogatnia.
3. Az utólagos szovjet kritikák szárazon megjegyzik, hogy a támadás egyrészt a heves német ellenállás miatt vallott kudarcot, másrészt pedig azért, mert a front előszeretettel szórta szét erőit a német erődített támpontok elleni támadásokban.
4. Szokolov, az NKVD egykori tisztje és Lavrentyij Berija, a szovjet NKVD vezetőjének közeli rokona nem rendelkezett katonai tapasztalatokkal, és fájdalmasan alkalmatlannak bizonyult egy ilyen bonyolult hadművelet megtervezésére, koordinálására és kivitelezésére.
5. A vezérkari kritikusok a gyenge vezetést és koordinációt, valamint az erők szétforgácsolását tették felelőssé a kudarcért.
6. A vezérkar szerint a sikertelenséget a gyenge kooperáció, a tankok és a tüzérség nem megfelelő alkalmazása, valamint a költséges frontális támadáshoz való makacs ragaszkodás okozta.
7. Küchler január 22-én kapta meg ezt a megbízást, és a csapatok a betörés szárnyain február elején erősítették meg állásaikat.
8. A Haenecke-csoport a 215. és 61. gyaloghadosztályok kisebb harccsoportjaiból állt.
9. Addigra Kurocskin Északnyugati frontja elérte Sztaraja Rusza keleti külvárosait, és a gyemjanszki körzetben bekerítette a német II. hadtestet. Küchler február 23-án a szovjet betöréstől északra és délre lévő körzetet a 18. hadsereg hatáskörébe rendelte. A 16. és 18. hadseregek közötti új határvonal az Ilmeny-tótól nyugatra húzódott.
10. A januári offenzíva során a Kalinyini front erői Holmnál bekerítették a német II. hadtest jobbszárnyát. Küchler ezért márciusban, egy felszabadító művelet keretében a körzetbe küldte a XXXIX. gépesített hadtestet.

11. Szovjet források szerint a németek három hadosztályt (12 000 embert, 185 löveget, 135 aknavetőt, 29 tankot, 340 géppuskát, 4150 géppisztolyt, 320 motorkerékpárt, 560 kerékpárt és 125 áruszállító szekeret) veszítettek a bekerítés során.
12. A *Sztavka* ezenkívül március elején megerősítette a tábornok erőit öt tüzér- és három aknavetős ezreddel, majd március közepén egy repülő-támadócsoporttal.
13. A szovjet kritikusok szerint a kudarc oka a gyenge légi és tüzérségi támogatás, valamint a nem megfelelő vezetés volt. Kurocskin túlságosan sietve tervezte meg az offenzívát, részben mert a hírszerzési jelentések szerint a németek a gyemjanszki helyőrség felszabadítására készültek.
14. A szovjet kritikusok a gyemjanszki kudarcot a nagyobb, bekerített erők felszámolásában való tapasztalatlanságnak, a gyenge vezetésnek és koordinációnak, a német lehetőségek és szándékok folyamatos alulértékelésének, valamint az együttműködő haderők közötti határok védelem nélkül hagyásának tudták be.

6. fejezet

1. Az északnyugati irányban a Leningrádi front 2. csapásmérő hadserege és 54. hadserege mélyen beágyazódott a 18. hadsereg hátsó vonalaiba, de közben őket is három oldalról vették körül az ellenséges egységek. Az Északnyugati front erői a gyemjanszki kiszögellést és a ramusevói folyosót megszálló német csapatok (a 18. hadsereg egységei) szárnyát és hátát fenyegették. A nyugati (moszkvai) irányban a szovjet erők mély kiszögellést hoztak létre Osztaskovtól nyugatra, Velikije Luki irányában, és így bekerítéssel fenyegették a „Közép" hadseregcsoport alakulatait Rzsevben és Vjazmában, ám ugyanakkor őket is könnyen bekeríthették. Délen a Délnyugati és Déli frontok csapatai Harkovtól délre, a barvenykovói kiszögellésben a német „Dél" hadseregcsoport harkovi erőit fenyegették. Donbaszban és a Krím-félszigeten az Észak-kaukázusi front erői a Kercs-félszigeten elfoglalt hídfőállásból kitörve bármikor felszabadíthatták Szevasztopolt.
2. A *Sztavka* június 1-jére megerősítette Hozin frontját 25 géppuskás légvédelmi tüzérzászlóaljjal, 6 páncélvadászezreddel, 500 nehéz- és 1000 könnyű géppuskával, 5000 géppisztollyal, valamint két, egyenként 50-50 tankból álló harckocsidandárral.
3. A XXXVIII. hadtest 30 százalékos veszteséget szenvedett. A hadműveletben a következő egységek vettek részt: az I. hadtest 254., 61., 121.

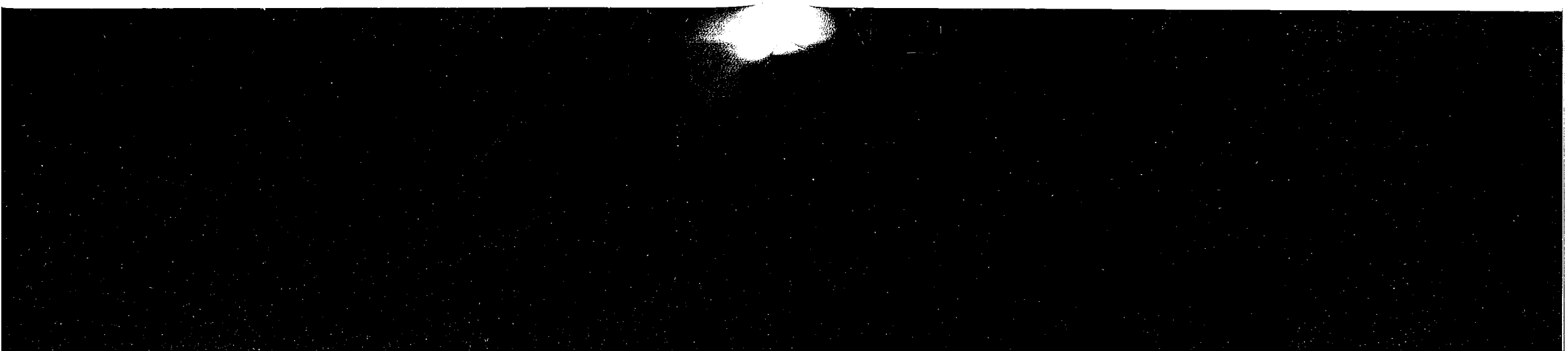

gyalog- és SS-rendőrhadosztálya, a XXXVIII. hadtest részéről pedig az 58. gyaloghadosztály, a 2. SS-gyalogdandár és a 20. gépesített hadosztály.

4. A. M. Vasziljevszkij hadseregtábornok, a vezérkar helyettes főnöke a *Sztavka* képviselőjeként segítette Mereckovot.
5. Küchler két déli tervet is előterjesztett. A *Brückenschlag* hadművelet egy közös támadás lett volna a „Közép" hadseregcsoporttal a német vonalak közé beékelődött szovjet kiszögellés ellen Osztaskovnál, a *Schlingpflanze* hadművelettel pedig kiszélesítették volna a Gyemjanszkba vezető ramusevói folyosó északi szárnyát.
6. A 45. számú direktíva utasította a most már „A" és „B" hadseregcsoportra kettévált „Dél" hadseregcsoportot, hogy hajtsa végre a *Braunshweig* hadműveletet, és számolja fel a Vörös Hadsereg egységeit a Don-kanyarban.
7. A *Nordlicht* hadművelet a 18. hadseregen belül a *Georg* fedőnevet kapta.
8. Az OKH végül, a nyár későbbi szakaszában a kialakult helyzet miatt törölte a *Moorbrand*ot. Hitler azonban ragaszkodott hozzá, hogy a *Nordlicht* a tervek szerint folyjék tovább.
9. Ezek a következő egységek voltak: 121. és 61. gyaloghadosztály, 5. hegyi hadosztály, valamint a 12. páncéloshadosztály egy része. Ugyanebben az időszakban az Északnyugati front szinte folyamatosan zaklatta a német csapatokat Gyemjanszknál és Sztaraja Ruszánál, egyrészt hogy felszámolja a német kiszögellést, másrészt pedig hogy csökkentse egy Leningrád elleni offenzíva esélyét. Ezekre a műveletekre május 3–20., július 17–24., augusztus 10–21. és augusztus 15–16. között került sor, és nem jártak területnyeréssel, de lekötötték a 16. hadsereget, és megakadályozták, hogy támogatást nyújtson a 16. hadseregnek Leningrádnál.
10. A 18. hadsereg 21. gyaloghadosztályból, egy páncéloshadosztályból (12.) és egy gyalogdandárból állt.
11. A Néva átkelőhelyeit a tengerészgyalogságnak és a balti flotta csónakjainak kellett biztosítaniuk.
12. A 8. hadsereg rohamcsoportja a VI. gárdalövészhadtestből állt, benne a 3., 19. és 24. gárda-lövészhadosztályokkal és a 265. lövészhadosztállyal.
13. Klikov új hadseregét Ny. A. Gagen vezérőrnagy IV. gárdalövészhadtestével is megerősítették.
14. A mélyen lépcsőzött alakulatnak az lett volna a feladata, hogy gyorsan semlegesítse az erős német védelmet, és folytassa a támadást a frontvonal mögött is.

15. Ez a támogatás két harckocsidandárból, öt önálló harckocsizászlóaljból, 12 tüzérségi és 9 aknavetős ezredből, négy önálló aknavetős zászlóaljból, három M–13-as Katyusa-ezredből és hét M–30-as Katyusa-zászlóaljból állt.
16. A 128. lövészhadosztály biztosította a rohamcsoport jobbszárnyát a 7. számú munkástelepüléstől Moszkovszkaja Dubrovkáig, a 11. és 286. lövészhadosztályok pedig Tyuriskinótól Krasznij Borig.
17. Az átcsoportosítás keretében augusztus 7. és szeptember 17. között 479 vonatszerelvény és 253 utánpótlást szállító konvoj kelt útra. A késlekedés a gyülekezési körzetekbe vezető vasútvonalak korlátozott kapacitásának, a gyenge vezetésnek és a lassú átcsoportosításnak volt köszönhető. Az egységeket feltöltésre hátra kellett rendelni, hogy aztán újra visszatérjenek a frontra.
18. A Volhovi front támadóerőinek taktikai sűrűsége: egy frontkilométeren 1-5 zászlóalj, több mint 100 löveg és aknavető, kilenc tank.
19. Az eredeti támadóerőt a 268. lövészhadosztály alkotta, melyet később megerősítettek a 43., 70. és 136. lövészhadosztályok egységeivel. A szovjet elemzők szerint ez a támadás és az 55. hadsereg akciója főként a gyenge vezetés, valamint a nem megfelelő tüzérségi és műszaki segítség miatt hiúsult meg.
20. A 128. lövészhadosztály a rohamcsoport jobbszárnyán, a 11. és 286. lövészhadosztályok pedig a balszárnyán helyezkedtek el.
21. A IV. gárdalövészhadtest a következő egységekből állt: 259. lövészhadosztály, 22., 23., 32., 33., 53., 137. és 140. lövészdandárok, 98. és 122. harckocsidandár.
22. A visszavonulás során az egységek az összes felszerelésüket hátrahagyták. A szovjet elemzők a gyenge vezetést és a nem megfelelő tűztámogatást okolták a kudarcért.
23. Govorjov támadása a Néva túlsó partjára arra kényszerítette Mansteint, hogy a 25. vadászhadosztályt Szinjavinóból a névai frontra vezényelje.
24. A szovjet források optimistán úgy becsülték, hogy a németek 60 000 embert, 200 tankot, 200 löveget, 400 aknavetőt és 730 géppuskát veszítettek.
25. Német becslések szerint 36 000 szovjet katona halt meg, ezenkívül 12 370 foglyot ejtettek, és megsemmisítettek vagy zsákmányoltak 244 tankot.
26. Az őszinte orosz utólagos értékelések szerint a második szinjavinói offenzíva kudarcát több dolog okozta. Mereckov gondos előkészületei ellenére a vezetés, a felderítés, a támadóerők koordinációja és koncentrációja továbbra is elégtelen volt. Mereckov és alárendelt had-

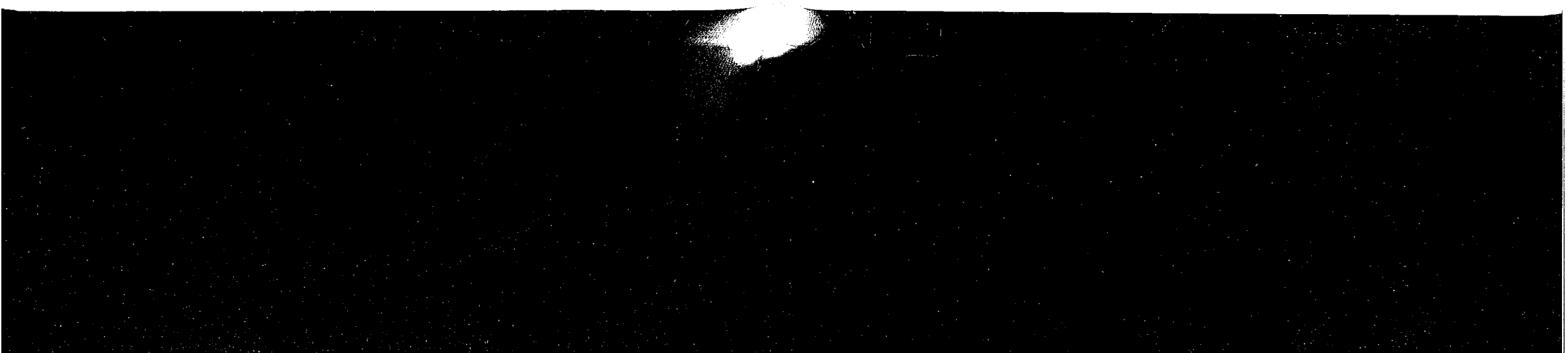

seregparancsnokai szétdarabolva, és gyakran túlságosan későn vetették harcba a második lépcsőt és a tartalékokat, így azok nem tudták komoly mértékben befolyásolni a harcok kimenetelét. A kritikák ezekért a kudarcokért a tapasztalatlan parancsnoki kart – különösen szakasz- és századszinten –, valamint a nem megfelelő törzsszabályzatot tették felelőssé. A kritikusok ugyanakkor kitértek az offenzíva pozitív hatására is, nevezetesen arra, hogy terveik feladására kényszerítették a németeket, akik így nem tudták bevenni a várost, és csapatokat átirányítani délről. A hadművelet ezenkívül nagy mértékben erodálta a német haderőt, gyengítette védelmét, és kikövezte az utat egy jövőbeli, sokkal sikeresebb offenzíva előtt azzal, hogy a szovjet parancsnoki törzs végre megszerezte a szükséges tapasztalatokat.

27. OKH 1. számú műveleti utasítás.

7. fejezet

1. A vezérkar összegyűjtötte és elemezte, majd a Leningrádi front rendelkezésére bocsátotta az Odessza, Szevasztopol és Sztálingrád védelménél szerzett tapasztalatokat.
2. A védelem tartalmazott 150 kilométer tankcsapdát, árkot és ellenárkot, 202 kilométer szögesdrót akadályt, 7178 lövészárkot, 627 kilométer kommunikációs árkot, 140 előre gyártott vas és vasbeton fedezéket, 487 páncélozott lövészállást, 176 tank- és lövegállást, 1500 tankakadályt (piramist), 1395 föld- és fabunkert, 809 lőállást az épületekben, valamint 1089 parancsnoki és megfigyelő pontot vagy óvóhelyet.
3. Októberre például a 42. és 55. hadseregek Leningrádtól délre lévő védelmi szektorait kibővítették 656 tüzérségi és 2094 géppuskás bunkerrel, 536 aknavetőállással, 800 páncéltörő lövészállással, 2000 óvóhellyel és bunkerrel, 600 kilométernyi tankok és gyalogság elleni akadállyal, valamint 350 kilométer kommunikációs árokkal.
4. A napi előirányzott mennyiségek: 2465 tonna élelem, 305 tonna muníció, 102 tonna katonai felszerelés, 102 tonna szén és üzemanyag, 305 tonna kenőanyag, a városból kifelé pedig 1108 tonna áru és 3000 ember.
5. A hajóépítők 14 fémbárkát, 31 vontatható fabárkát és 118 kis szállítókapacitású motoros hajót gyártottak. A halászoktól 17 önjáró és 4 vontatható hajót sikerült szerezni.
6. A legnagyobb hajó 32 576 tonna árut szállított. Az élelmiszer mellett az áru 15,4 százaléka volt szén, 16,7 százaléka kenőanyag és 17,9 százaléka fegyver és egyéb katonai felszerelés. Ezenkívül átvitt 4186 bárányt és kecskét, 7723 borjút, 4388 lovat, valamint fát és orvosi eszközöket.
7. Május 28-án például 100 német repülőgép támadta a kobonai kikötőt, de a jelentések szerint a légvédelem 19 gépet lelőtt.
8. Ez a haderő négy olasz torpedónaszádból, négy német kutterből, hét motoros kétéltű rohamhajóból, 12 motoros partraszállító bárkából, valamint egy parancsnoki, egy egészségügyi és négy szállítóhajóból állt.
9. A szovjet beszámolók szerint a finnek október 23-án létrehoztak egy 23 hajóból és 7 kutterből álló, 88 és 37 mm-es lövegekkel, valamint 22 mm-es gépágyúkkal felszerelt kétéltű haderőt, és felkészültek a partraszállásra. A szovjet légierő azonban október 13-án felfedezte és megtépázta a flottillát, így a finnek kénytelenek voltak elhalasztani a műveletet. Október 22-én újra próbálkoztak Szortavalából, kihasználva a vihar nyújtotta fedezéket. Két szovjet járőrkutter azonban ismét meglátta őket, és a szovjet helyőrség visszaverte a támadást – elsüllyesztettek 17 finn hajót, lelőttek 14 ellenséges repülőgépet, és 61 foglyot ejtettek. Ez a kis győzelem véget vetett a további ellenséges műveleteknek a tavon.
10. A műszakiak január 19-én hagyták abba a munkát a jégúton.
11. A két járműoszlop 300 GAZ-AA teherautóból (mindegyiken 1000 kg rakomány), illetve 143 ZIS–5-ös teherautóból állt.
12. Az 1942/43-as tél teljes árumennyisége: 113 825 tonna élelmiszer, 55 333 tonna muníció és 18 938 tonna szén. Ezenkívül 12 368 ló, 1431 jármű és 133 144 fős crősítés jött be a városba a jégúton, miközben 88 932 embert evakuáltak.
13. A németek a tél folyamán 140 légitámadást vezettek, és több mint 280 tonna bombát dobtak le.
14. A vasútvonal javításának időszaka alatt a ladogai utakon folyt a szállítás.
15. A két vasútvonalon először csak éjszaka közlekedtek vonatok, egy különleges, egy- és kétirányú közlekedést kidolgozó terv szerint. Június végére azonban már szinte folyamatossá vált a forgalom mindkét irányban.
16. A németek 100 bombázót és 40 vadászgépet vetettek be egyszerre a hidak ellen. Bár június 1-jén sikerült lerombolniuk az egyik hidat, az építőbrigádok és műszaki csapatok öt napon belül felépítettek egy ideiglenes fahidat, és június 19-ére készen lettek a fémhíddal is. A német légierő június 19-én megsemmisítette a fahidat, majd 21-én a fémhidat is. Azonban a hidak június 23-ára, illetve július 2-ára újra álltak.

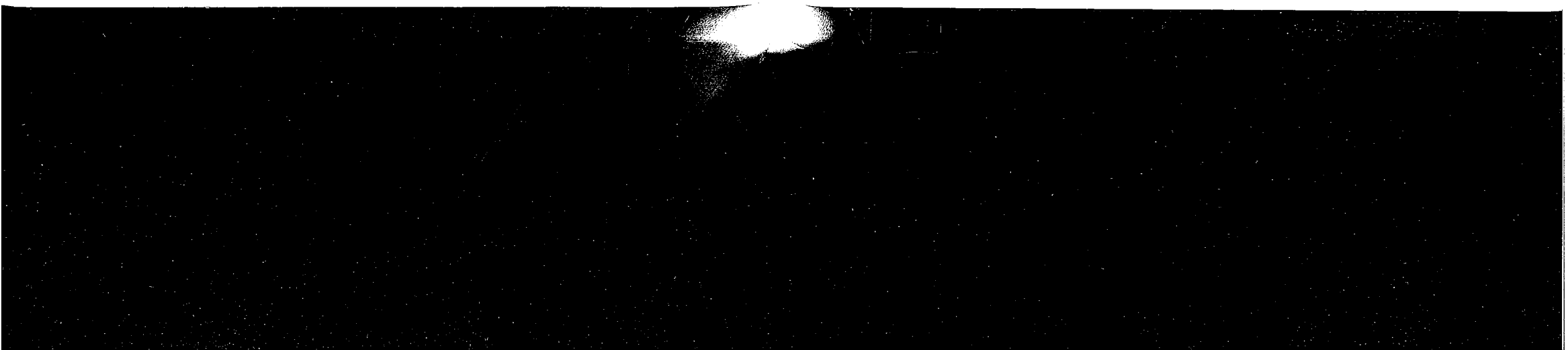

17. A szállítmányok teljes mennyisége 524 779 tonnát tett ki, ennek több mint fele élelem volt. A tavasz és a nyár folyamán 79 515 tonna fa, 53 838 tonna élelem, 4516 tonna üzemanyag és 12 757 tonna szén érkezett Leningrádba, a városból pedig 42 032 tonna árut vittek ki.
18. A vízi útvonal felett az Északnyugati Folyami Kompszolgálat vette át az irányítást.
19. A leningrádi műveleti csoportnak a tosznói és ljubani körzetekben voltak partizánkülönítményei, ezeket két zászlóaljba szervezték E. F. Tuvalovics és K. I. Voljovics parancsnoksága alatt. A valdáji műveleti csoport a Sztaraja Rusza-i, poljovszki a zalucsjei és a molvoticiji körzetekben, a leningrádi régió déli végénél vetett be partizánegységeket, a harmadik műveleti csoport pedig a Volhovi front szektorában tevékenykedett.
20. Márciusban például a vezetés hatékonyságának növelése érdekében A. A. Guzejev parancsnoksága alatt összevonta a leningrádi és volhovi műveleti csoportokat. A következő hónapban a valdáji műveleti csoport egységeit átszervezte a 3. partizándandárba (A. V. Dzserman vezetésével) és a 4. partizándandárba (A. P. Ljucsin vezetésével).
21. A tosznói és ljubani különítmények például a Volhovi front ljubani offenzívája során a német kommunikációs vonalakat támadták, de csupán kis hatékonysággal. Tőlük délre, januárban és februárban a Gdov körzetében tevékenykedő partizánok az Északnyugati front gyemjanszki offenzívájában nyújtottak segítséget a német kommunikáció zavarásával Pszkov és Gdov, valamint Gdov és Kingiszepp között. Ezenkívül az Osztrov, Dno, Porhov, Szosihin és Belebelkov melletti partizánok is segítették az Északnyugati front műveleteit Gyemjanszk és Holm körzetében. Ezek a partizánok már nagyobb sikerrel jártak, amikor január 18-án segítettek a Vörös Hadsereg erőinek elfoglalni Holmot, február 5-én Jasszkijt és február 22-én Dedovicsit. Azonban a német felmentő akciók minden esetben a városok elhagyására kényszerítették a partizánokat és a szovjet csapatokat.
22. A párt például 25 különleges, 7-8 fős partizánkülönítményt küldött Gdovba, Pszkovba, Lugába, Oregyezsbe, Pljuszba, Sztrugokrasznyenszkbe, Kingiszeppbe és más körzetekbe. A szovjet feljegyzések szerint ebben az időszakban a partizánok 15 000 fős veszteséget okoztak a német csapatoknak, ezenkívül megsemmisítettek 114 közúti és vasúti hidat, 26 raktárépületet, 69 harckocsit, 500 járművet és 13 repülőgépet.
23. A 2. partizándandár Dnótól délkeletre, a 3. partizándandár Pucska állomástól délre tevékenykedett. Az A. I. Jakumov, M. I. Scsurov, L. P. Durijgin, D. A. Sahrinszkij és F. Sz. Makarov vezette különítmények, valamint tíz diverzánscsoport a Pszkovtól keletre elterülő erdőben húzta meg magát. B. M. Prohorov, T. J. Pecsatnyikov, Sz. Sz. Szergejev, G. F. Bolsov, A. A. Zabelina, G. I. Bogdanov egységei, az 1. partizándandár és tíz másik diverzánscsoport Gdovtól északra hajtott végre akciókat. És végül, a 4. partizándandár működési körzete az *oblaszty* déli felén volt.

24. A német megtorló akcióban 6000 ember vett részt a 218. gyaloghadosztályból, a 4. záróezredből, különféle biztonsági alakulatokból és megtorló egységekből. A terület pacifikálását célzó harcok egészen szeptember 10-éig tartottak. Ez idő alatt falvakat foglaltak el a belebelkovszkiji, dedovicsi és podorszki körzetekben, házakat, tanyákat és más épületeket romboltak le, és őrizetbe vették a helyi lakosokat.
25. A 2. és 3. dandárok Osztrovba, Szlavkovicsijbe és Novorzsenszkbe, az 1. és 4. dandárok Gdovba és Szlancijba, a többi különítmény pedig Novgorodba, Szolcijba, Utorgosba és Lugába vonultak vissza.
26. A területi központok Osztrovban, Pszkovban, Dnóban, Sztrugkrasznyenszkben, Dedovicsiben, Gdovban, Kingiszeppben, Lugában, Oregyezsben, Novgorodban és Porhovban voltak.
27. A K. D. Karickij vezette 5. partizándandár a szlavkovicsi körzetben alakult meg 1942/43 telén, a Sztaraja Rusza-i és a dedovicsi különítményekből. A. D. Kondratyev 4. partizándandárja az 5. dandárból jött létre 1943 közepén, hogy akciókat hajtson végre a leningrádi körzet déli részében. Az először A. P. Lucsin, majd később Ny. A. Brednyikov parancsnoksága alatt álló 1. partizándandár az oregyezsi, novgorodi, batajszki, valamint a Leningrádi és Volhovi frontok találkozásánál tevékenykedő és más csoportokat fogta össze. A 3., „A. V. Dzserman" partizándandár folytatta működését az osztrovi és szosihini körzetben, a 2., „Ny. G. Vasziljev" dandárt – melynek parancsnoki posztját gyors egymásutánban M. I. Tyimohin, A. Ny. Racskov és Ny. I. Szineljnyikov kapta meg – pedig 1943 nyarán átvezényelték Novgorod mellől a pszkovi körzetbe. Ezeken kívül számos más partizáncsoport és -különítmény tevékenykedett a régióban.
28. A 6. partizándandár V. P. Objedkov parancsnoksága alatt szeptemberben alakult meg a 2. dandárból, a 7. és 8. partizándandárok (A. V. Alekszejev és L. B. Cinycsenko vezetésével) pedig a pszkovi, osztrovi és porhovi területi pártbizottságok által igazgatott körzetekben kezdték meg működésüket. A 9. partizándandár (Ny. G. Szvetlov parancsnoksága alatt) az ősz folyamán alakult meg a gdovi, szlancevi, ljadiji,

oszmjani és lugai körzetekben. T. A. Novikov 10. partizándandárja a dnói és sztrugai körzetekben alakult meg, míg A. A. Inginyen 12. partizándandárját a kingiszeppi körzet különítményeiből állították fel, szintén az ősz második felében. És végül a 13. partizándandár jött létre utolsóként, 1944. január 11-én, a dedovicsi körzet déli részében, A. V. Jurcev vezetésével.

29. A leningrádi körzetben például a 3. partizándandár augusztus 21-én több támadást is indított a Pszkov–Porhov vasútvonal ellen, melynek eredményeként a vágányok nyolc napig használhatatlanná váltak. Szeptemberben több dandár közreműködésével sor került a *Bolsoj Konszert* (Nagy Koncert) hadműveletre is a Luga–Pszkov vonalon. Szovjet források szerint a partizánok körülbelül 17 000 német katonával végeztek 1943. január 1. és szeptember 1. között, valamint megsemmisítettek vagy megrongáltak jelentős mennyiségű német felszerelést, közte 156 vonatot, 133 gőzmozdonyt, 2452 vagont, peront és víztornyot, 19 vasúti és 151 közúti hidat, 72 020 telefon- és távíróvezetéket, 12 tankot és 26 löveget, 50 raktárépületet, valamint 37 kisebb helyőrséget vagy biztonsági őrállomást.
30. A 2. partizándandár például rajtaütött a Pljusza állomáson a Leningrád–Pszkov-vonalon, felrobbantotta a hidat, megsemmisített egy vonatot, kiszabadított néhány orosz hadifoglyot, és a jelentések szerint megölt 136 németet. Szeptemberben az 5. partizándandár 775 harcosa számos településen lázadást szított, és a mozgalmat átfogó felkeléssé bővítette a teljes műveleti körzetében. A dandár októberben elfoglalta Pljusza városát, valamint a lugai és batajszki körzetek déli részét, és ezzel megakadályozta a megszálló német hatóságokat a termés begyűjtésében, illetve a lakosság elszállítását a német vagy német megszállás alatt lévő területeken létesített munkatáborokba. A 9. partizándandár október elején hasonló körülményeket teremtett a gdovi, szlancevi, ljadiji, oszmini és kingiszeppi körzetekben, miután a 12. dandárral együttműködve felkelést robbantott ki Utorgosban, Pljuszában, Lugában, Gdovban, Szlancevben, Oszminban, Ljadijban Voloszovóban és más településeken. A felkelés hamarosan átterjedt a pekoveci körzetre is, ahol a 2. és 3. partizándandárok tevékenykedtek.

8. fejezet

1. A frontvonalak délen mindössze 4 kilométerre, északnyugaton és délkeleten pedig 30 kilométerre húzódtak a várostól.

2. A 23. hadsereg öt lövészhadosztályból, egy lövészdandárból, két erődített körletből és egy harckocsidandárból állt; a tengermelléki műveleti csoportot két lövészhadosztály, két lövészdandár, két tengerészgyalogos-dandár, két önálló géppuskás légvédelmi tüzérzászlóalj és egy önálló harckocsizászlóalj alkotta.
3. A 42. hadsereg öt lövészhadosztályból, egy erődített körletből, egy harckocsidandárból és egy önálló harckocsiezredből állt; az 55. hadsereget négy lövészhadosztály, egy erődített körlet és egy harckocsidandár alkotta.
4. A 67. hadsereg három lövészhadosztályból, két lövészdandárból, egy sídandárból, egy erődített körletből, két önálló harckocsizászlóaljból és támogató tüzérségből állt. A hadsereg 46. lövészhadosztálya védte a Porogij–Viborgszkaja Dubrovka szektort és egy kis hídfőállást a Néva folyón Moszkovszkaja Dubrovka mellett, a 11. lövészdandárt pedig Viborgszkaja Dubrovka és a Gannyibaljovka folyó közé telepítették, Slisszelburgtól 4 kilométerre délre. A hadsereg 16. erődített körlete védte a Ladoga-tó nyugati partjait, az 55. lövészdandár és a ladogai flottilla a jégutat, és egy kis helyőrséget telepítettek az Oresek-erődbe, a Néva torkolatához Slisszelburggal szemben. Gyuhanov a 45. gárdahadosztályt, a 86. lövészhadosztályt és a 35. sídandárt tartalékban tartotta. A 67. hadsereg hadosztályai egyenként 7–10 000 főt számláltak, a dandárok pedig 3–5800 főt; a hadsereg összesen 850 löveggel és aknavetővel, 400 M–30-as rakéta-sorozatvetővel, és valamivel több mint 50 tankkal rendelkezett. Minden 12 kilométerre egy védekező hadosztály jutott.
5. Govorjov tartalékát a 136. és 268. lövészhadosztály, a 61. és 122. lövészdandár, a 34. sídandár, a 13. erődített körlet, valamint a 61. és 122. harckocsidandár alkotta.
6. A Leningrádi front légierejéhez tartozott a 275. vadász-, a 276. bombázó- és a 277. támadó hadosztály, a 196. és 286. vadász-, a 23. gárda-, a 897. bombázó- és a 13. felderítőezred, valamint a kialakítás alatt álló vegyes repülőezred.
7. A leningrádi PVO-hadsereghez tartozott a VII. vadászrepülő-hadtest 80 működő géppel (ezek a 13. légi hadseregnek voltak alárendelve), hat közepes és egy kis űrméretű ágyúval tüzelő légvédelmi tüzérezred, valamint egy nehéz géppuskás légvédelmi tüzérezred.
8. A balti flotta több feladatot látott el. Elsősorban megakadályozta, hogy a német erők a jégen keresztülvágva elfoglalják a Kotlin-szigetet és a Finn-öböl többi szigetét, a 23. hadsereggel, a tengermelléki műveleti csoporttal és a belső városvédelemmel együttműködve védte Leningrád tengeri megközelítési útvonalait. Ezenkívül óvta a Finn-öböl

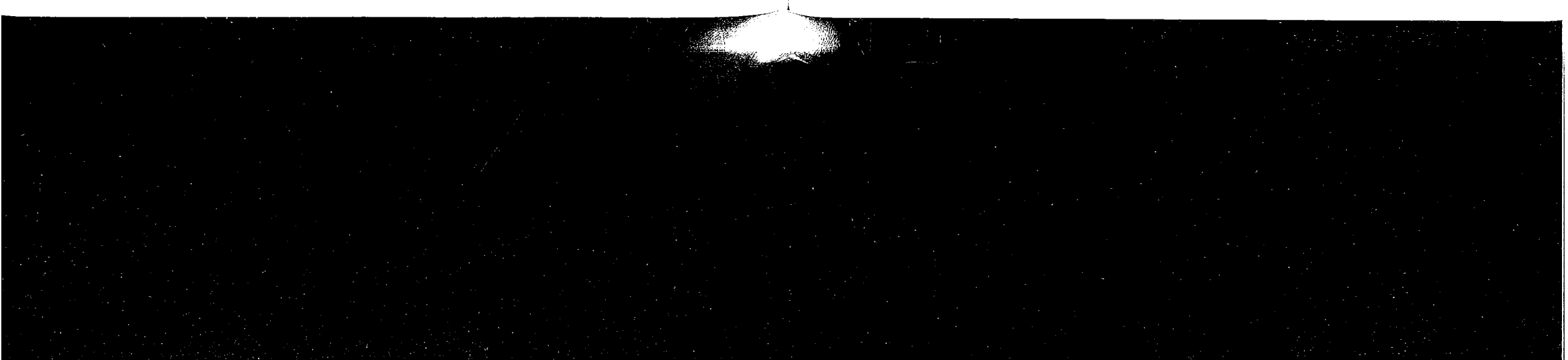

jegén átvezető utakat, a partvédelmi tüzérséggel és a ladogai hadiflottilla hajóival karöltve segített megvédeni a Ladoga-tó nyugati partját és a jégutakat, és védte Novaja Ladogát a tó keleti partján.

9. A 8. hadsereg nyolc lövészhadosztályból, egy lövészdandárból, egy harckocsiezredből és két önálló harckocsizászlóaljból állt, míg a 2. csapásmérő hadsereg két lövészhadosztályból, két lövészdandárból, egy tengerészgyalogos-dandárból, két harckocsidandárból, négy önálló harckocsizászlóaljból és támogató tüzérségből.
10. A Volhovi front 8. hadseregének és 2. csapásmérő hadseregének sávjaiban a front minden négy kilométerére egy hadosztály jutott. A 8. hadsereg hadosztályai egyenként 3800–9500 főt számláltak (5400-as átlag), a 2. csapásmérő hadseregéi pedig 6500–7000 embert. A két hadsereg összesen 1700 löveggel és aknavetővel, 130 Katyusával és több mint 100 tankkal rendelkezett.
11. Mereckov tartalékát a 71. lövészhadosztály, valamint a 37. és 39. sídandár alkotta.
12. A 96. gyaloghadosztály és az 5. hegyi hadosztály képezték a hadseregcsoport tartalékát.
13. Az 1. légi hadsereg október 31. és december 1. között 4700 bombázóbevetést hajtott végre Leningrád ellen, egyenként 3-6 géppel.
14. Az L. hadtest a 225. és 215. gyaloghadosztályból, a 9. Luftwaffe tábori hadosztályból és a 2. SS-hadosztályból állt, míg az LIV. hadtest a 250., spanyol „Kék" hadosztályból, az SS-rendőrhadosztályból és az 5. hegyi hadosztályból.
15. A XXVI. hadtest 170. gyaloghadosztálya és a 22. gyaloghadosztály egyik ezrede a Néva folyó mentén, nyugat felé nézve rendezkedett be védelemre, a 227. hadosztály maradéka, valamint az 1. és 223. gyaloghadosztályok pedig észak és kelet felől várták a támadást Slisszelburg és Voronovo között. Az I. hadtest a 69., 132., 61., 11., 217. és 21. gyaloghadosztályokból állt.
16. A XXVII. hadtest a 24. és 121. gyaloghadosztályból, valamint a 28. vadászhadosztályból állt, a XXXVIII. hadtest pedig a 254. és 212. gyaloghadosztályból, továbbá az 1. Luftwaffe tábori hadosztályból.
17. A kiszögellést a XXVI. hadtest 1., 227. és 271. gyaloghadosztálya, az LVI. hadtest SS-rendőrhadosztálya, az 5. hegyi hadosztály egy része és a 18. hadsereg tartalék 96. gyaloghadosztálya védte.
18. A németek védelmi szektorokat építettek ki az 1. és 2. munkásfalunál, Slisszelburgnál és Szinjavinónál. A Slisszelburgnál, Gorodok 1-2-nél, Arbuzovónál és Annenszkojénál lévő ellenállási központok a 67. hadsereggel néztek farkasszemet, a Lobanónál létesített központ pedig Mga

állomásig védte a vasútvonalat. A szovjet 8. hadsereggel ezenkívül még 6 ellenállási központ nézett szembe Lipkánál, a 8-as munkásfalunál, Gontovaja Lipkánál, Tortolovónál, Misinónál és Porecsjénél. Ezenkívül a németek mély védelmi pozíciókat alakítottak ki az 1. és 5. számú munkásfalunál és Szinjavinónál, valamint számos hátsó védelmi vonalat.

19. Az Urick-hadművelet sikeressége esetén a német tüzérség kénytelen lett volna abbahagyni Leningrád lövetését, a balti flotta hajói visszanyerték volna manőverezési szabadságukat Leningrád és Kronstadt között, és jelentősen kiszélesedett volna a leningrádi védelem déli szektora.
20. A 67. hadseregnek Gorodok 2 és Slisszelburg között, valamint ugyanabban az időben a Ladoga-tó partja mentén kellett áttörnie a német védelmet. A 2. csapásmérő hadsereg és a 8. hadsereg feladata az volt, hogy a Ladoga-tó és Misino között hajtson végre áttörést. A két támadó csoportnak Szinjavino mellett kellett egyesülnie.
21. Bár a fronttörzsek mindkét támadást részletesen kidolgozták, az offenzívák kezdetének pontos időpontja a Néva folyó és a Ladoga-tó állapotától függött.
22. Govorjov azt javasolta, hogy mindegyik támadó csoport 7-8 lövészhadosztályból álljon, ebből négy az első lépcsőben, három a másodikban és egy tartalékban, és a szükséges harckocsi-, tüzérségi és műszaki alakulatok támogassák őket.
23. A *Sztavka* a 224. lövészhadosztállyal, a 102., 123., 138., 250. és 142. lövészdandárokkal, a 7. légvédelmi tüzérhadosztállyal és három aeroszán-zászlóaljjal erősítette meg Govorjov frontját. Mereckov frontjához a 18., 147., 239., 364. és 379. lövészhadosztályokat és az 53. műszaki-utász zászlóaljat rendelte Moszkvából, a 11., 12. és 13. sídandárokat Arhangelszkből, valamint négy aeroszán-zászlóaljat. Az NKO ellátta a frontokat az új, megfelelő méretű tüzérségi és páncéloserők megalakításához szükséges felszereléssel. Ezek az új csapatok: négy tüzérhadosztály, 10 aknavetős ezred, két légvédelmi tüzérezred és egy harckocsizászlóalj a Leningrádi frontnál, és egy tüzérhadosztály, egy tüzérdandár, három tüzérezred, öt gárda-aknavetőszászlóalj, három aknavetős ezred, egy harckocsiezred és négy önálló harckocsizászlóalj a Leningrádi frontnál. Ezek az erősítések 22 százalékkal emelték a Volhovi front személyi állományát, 20 százalékkal a lövegek és 30-cal az aknavetők számát. A Leningrádi front személyi állománya 10 százalékkal növekedett.
24. A második fázisban meg kellett tisztítani a kirovi vasútvonalat, és a hónap végére elérni a Voronovo–Voszkreszenszkoje–Szigalovo–Vojtolovo vonalat.

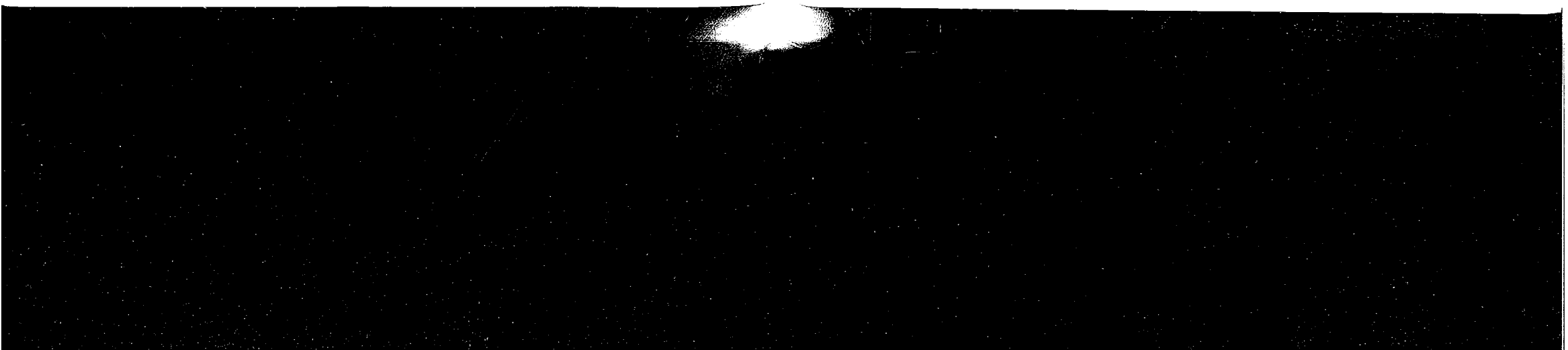

25. Gyuhanov rohamcsoportjának a Marijno–Szinjavino vonal mentén kellett támadnia, megsemmisítenie a német támpontokat a Néva folyó bal partján, és közben elfoglalnia Arbuzovót, a 2. számú munkásfalut és Slisszelburgot. Ezt követően Gyuhanov második lépcsős erőinek fel kellett számolniuk a német ellenállási gócokat Annenszkojében, Musztolovóban, a 5. számú munkásfaluban, Szinjavinóban, valamint az 5. és 1. számú munkásfalukban.
26. A 67. hadsereget 22 tüzér- és aknavetős ezred, 15 műszaki-utász és pontonhídépítő zászlóalj, valamint más különleges egységek támogatták.
27. Romanovszkij elsődleges feladata a német erők megsemmisítése volt Lipkában, a *„Kruglaja"* ligetben és Gajtolovo körzetében erős balszárnyával, a német erődített támpontok elfoglalása az 1. és 5. számú munkásfalunál, és a szinjavinói ellenállási góc felszámolása annak érdekében, hogy a teljes német védelmet szétzilálják.
28. A 2. csapásmérő hadsereget két műszaki-utász dandár, 37 tüzér- és aknavetős ezred és más különleges egységek támogatták.
29. A teljes együttműködési terv jóval részletesebb volt a korábbi terveknél, meghatározta a két harccsoport számára a művelet minden aspektusát, és irányelveket fektetett le a tervező törzs számára.
30. A 67. hadsereg 46. lövészhadosztálya, 55. lövész- és 35. sídandárja és 16. erődített körlet védte a Néva folyó nyugati partját és a Ladogatavon átvezető jégutat. A balti flotta 23 rögzített és vasúti üteggel támogatta a 67. hadsereget. A fegyverek közt volt 88 nagy hatótávolságú 130–356 mm-es löveg a flotta gyakorlóteréről, valamint aknaszedő szakasz és három úszó tüzérségi platform – mindegyik a Néva vizére telepítve.
31. Az offenzíva során a 2. csapásmérő hadsereg 22. lövészdandárjának kellett védenie a Ladoga-tó déli partját, Lipkától keletre.
32. Mivel a harccsoportok egymás felé mozogva támadták az egymástól alig 13-15 kilométerre lévő célpontokat, a koordináció létfontosságú (és igen nehéz) volt.
33. Govorjov a 67. hadsereg szektorában kilométerenként 144 löveget és aknavetőt vont össze, és ezt a tűzerőt a nagyobb hatékonyság érdekében tovább erősítette a behatolási szektorban három gárda-aknavetősezreddel és 12 zászlóaljjal. Ezenkívül nagy hatótávolságú, különleges feladattal megbízott csoportokat hozott létre az ellenséges tüzérség megsemmisítésére és különféle mélységi célpontok támadására, valamint egy aknavetős gárdacsoportot a második lépcső támogatására. És végül, a gyalogsági támogatás fejlesztésére Govorjov

minden támadó hadosztálynál aknavető-elhárító csoportokat rendelt a hagyományos tüzérség mellé. A tábornok a támadás kezdetén egy időben mért tüzérségi csapásokat egy kilométer mélységben. Az összetűz végén a tüzérség sorozatos, koncentrált tüzet zúdított egyes területekre, majd védekező tűzzónát hozott létre a Néva partjától 250 méterre, hogy fedezze az előrenyomuló gyalogságot. A gyalogsági támadás előtt és alatt kilométerenként 22 löveg tüze akadályozta meg a németeket abban, hogy megsemmisítsék a folyó jégtakaróját. A front három teljes lőszerkiszabatot osztott ki a 67. hadsereg tüzérségi egységeinek, 1,5-5-öt tartott a front és a hadsereg raktáraiban, és 3,5-5-öt szánt a betörés 5 kilométeres kimélyítéséig. Ez az adag jóval meghaladta az előző offenzívák során felhasznált muníció mennyiségét.
34. Mereckov 180 löveget és aknavetőt vont össze minden kilométeren, de ebbe nem tartozott bele a két nehézdandár és a négy gárda-aknavetősdandár. A 2. csapásmérő hadsereget 2206 löveg és aknavető támogatta. A tüzérségi előkészítés kilométerenként 18 löveg közvetlen tüzéből állt. A front 2-2,5 lőszerkiszabatot utalt ki a 2. csapásmérő hadseregnek, és minden ezred- és hadosztálytüzérséget, valamint nehézgéppuskás-alakulatot sítalpakra és szánokra rendeltek, hogy fokozzák a mozgékonyságukat.
35. A 13. légi hadsereg 414 repülőgépéből 42 bombázó volt, 85 vadászbombázó, 242 vadász, illetve 35 felderítő és egyéb gép.
36. A vadászgépek ezenkívül megkísérelték megszerezni a légi fölényt, és légi fedezetet nyújtottak a csapatok számára.
37. A 395 repülőgépből 35 bombázó volt, 174 vadászbombázó, 163 vadász és 23 felderítő.
38. A 67. hadsereget a 152., 220. és 61. könnyűharckocsi-dandár, valamint a 189. és 119. önálló harckocsizászlóalj támogatta.
39. A 2. csapásmérő hadsereget a 16., 98., 122. és 185. harckocsidandár, a 32. gárda-harckocsi- (áttörő)ezred, az 50., 501., 503. és az 507. önálló harckocsizászlóalj, valamint a 32. és 44. aeroszán-zászlóalj támogatta. A 8. hadsereget a 25. önálló harckocsiezred, valamint a 107. és 502. harckocsizászlóalj segítette. A 67. hadsereg a harckocsik többségét a harccsoport balszárnyán vetette be, hogy elősegítsék a szinjavinói ellenállási góc mielőbbi megtisztítását. A középen támadó 372., 256. és 191. lövészhadosztályok nem rendelkeztek páncélostámogatással.
40. A Leningrádi front műszaki egységeinek közre kellett működniük a folyami átkelésben, elő kellett készíteniük az útvonalakat az utak nélküli vidéken, és ki kellett építeniük a megindulási és támadási pozíciókat. Az offenzíva előtt kiszélesítették és kimélyítették a már meglé-

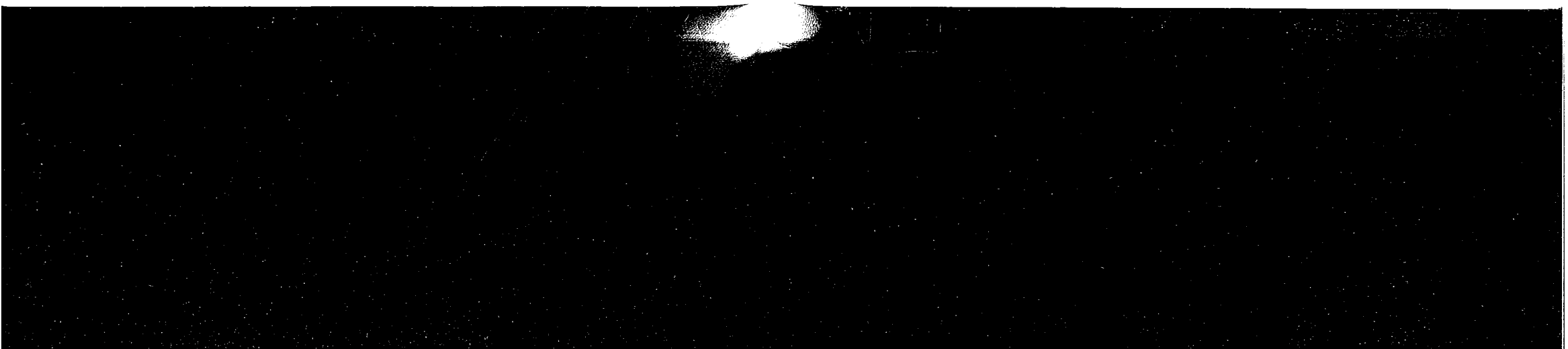

vő árkokat, és bonyolult árokrendszert hoztak létre 4–600 méterre a folyótól, hogy lehetővé tegyék a biztonságos csapatmozgatást a vasútvonal és a folyó mentén lévő kiindulási állások között. Ezenkívül parancsnoki és megfigyelőpontok kiterjedt rendszerét hozták létre, számos rejtett lövegállást létesítettek, különös tekintettel a folyót közvetlen tűz alatt tartó ágyúkra, és melegedő- és pihenőkabinokat építettek egész szakaszok számára, melyeket vízhatlan vászonnal vontak be. A hadsereg újjárendeződése közben 50 kilométernyi téli utat építettek (hadosztályonként két utat), és különleges töltetekkel utat vágtak az aknamezőkön. A támadás folyamán, ellenséges tűzben 61 tonna teherbírású faátkelőket építettek a Néván, így a közepes és nehéz harckocsik is átjuthattak a folyón. A harcokban is közreműködtek, támadó- és rombolócsoportjaikat a német erődített támpontok elpusztítására képezték ki, műszaki építő és aknarakó csapataik pedig a megszállt vonalakat biztosították, és védték a betörés szárnyait.

41. A Leningrádi front továbbra sem rendelkezett megfelelő depórendszerrel, és hiányt szenvedett szállító járművekben, üzemanyagban és orvosi felszerelésben.
42. A Mars hadművelet a harmadik rzsev–szicsevkai művelet volt. Az elsőre 1942 február-márciusában került sor a Vörös Hadsereg téli offenzívájának keretében, a másodikra pedig – a Mars hadművelet jelmezes főpróbájára – 1942 augusztus-szeptemberében. Mindhárom művelet célja a „Közép" hadseregcsoport megsemmisítése volt, és mindhárom kudarcot vallott.
43. Déli irányban a Doni front megsemmisítette a Sztálingrádnál körbezárt német 6. hadsereget, a Voronyezsi és Délnyugati frontok a Don felől nyugatra űzték a német csapatokat, a Déli front pedig közeledett Rosztovhoz. Délnyugati irányban a Brjanszki front arra készült, hogy Voronyezsnél lecsapjon a német 2. hadseregre, a nyugati irányban pedig a Kalinyini front küzdött a német csapatokkal Velikije Luki mellett. Ezek a műveletek egy időben zajlottak.
44. Délelőtt esni kezdett a hó, ezért az első napon alig 100 bevetést lehetett végrehajtani.
45. Szovjet kritikusok megjegyezték, hogy a 128. lövészhadosztály rosszul manőverezett, nem használta ki nehézfegyverzetét, nem koncentrálta a közvetlen tüzet, és nem működött együtt megfelelően a támogató harckocsikkal.
46. Ovcsinnyikov feladata az volt, hogy délről megkerülje a 8-as munkásfalut, indítson támadást az 5-ös munkásfalu felé, és vegye fel a kapcsolatot a 67. hadsereggel.

47. A 14. légi hadsereg január 12-én 550 bevetést teljesített, 13-án viszont egyet sem.
48. A. P. Ivanov ezredes 123. lövészhadosztálya, P. I. Pincsuk ezredes 152. harckocsidandárja és F. F. Sisov alezredes 123. lövészdandárja támogatta a 136. lövészhadosztályt. V. P. Jakutovics ezredes 13. lövészhadosztálya, A. V. Batluk alezredes 102. lövészdandárja és Koscsijenko alezredes 142. tengerészgyalogos-lövészdandárja erősítette meg a 268. lövészhadosztályt Gorodok 1-nél és 2-nél.
49. J. F. Potehin alezredes 34. sídandárja.
50. A 123. lövészdandár elfoglalta a 3-as munkásfalut, de a 268. lövészhadosztálynak nem sikerült bevennie az 1-est és a 2-est. A 123. lövészhadosztály és a 102. lövészdandár négy napig tartó harcot követően elfoglalta az erdőt Gorodok 2-től keletre, de ennél többet képtelenek voltak elérni. A 13. légi hadsereg 919 bevetést hajtott végre 14-én és 15-én, az időjárás javulásával párhuzamosan.
51. Mereckov utasítására Romanovszkij január 13-án harcba vetette Ovcsinnyikov tábornok 18. és V. Ny. Fedorov 71. lövészhadosztályát, valamint támogatásként a 98. harckocsidandárt. P. A. Popapov 191. lövészhadosztálya január 14-én szállt harcba a *„Kruglaja"* ligettől északra védekező német erők ellen. És végül P. Ny. Csernyisev vezérőrnagy 239. és I. B. Gribov ezredes 11. lövészhadosztálya, a 12. és 13. sídandárok, valamint a 122. harckocsidandár a következő három napban vették fel a harcot.
52. A Slisszelburg és egy Szinjavinótól északra lévő pont között védekező Huhner-csoport a 227. és 61. gyaloghadosztály, valamint az 5. hegyi hadosztály maradványaiból állt.
53. A 136. lövészhadosztály 269. lövészezrede 11.45-kor, az 5-ös munkásfalutól délre találkozott a 18. lövészhadosztály 424. lövészezredével.
54. Gyuhanov 142. tengerészgyalogos- és 138. lövészdandárja Szinjavino felé indított támadást, míg a 102. lövész- és 220. harckocsidandár, valamint a 123. lövészhadosztály Gorodok 1-re csapott le.
55. Az offenzíva során a szovjet csapatok elfoglalták a német erődített támpontokat Slisszelburgnál, Marjinónál, Lipkánál, az 1-es, 2-es, 3-as, 4-es, 5-ös, 6-os, 7-es és 8-as munkásfalunál, valamint a Podgornyij állomásnál.
56. A győzelemben játszott szerepük miatt a GKO 63. és 64. gárdaegységgé nevezte ki Szimonjak tábornok 136. és Poljakov ezredes 327. lövészhadosztályát, valamint Hrusztickij 60. harckocsidandárját.
57. A szovjetek állításaik szerint a Szikra hadművelet során megöltek vagy megsebesítettek 19 000 német katonát, 1275 foglyot ejtettek, valamint

megsemmisítettek 272 löveget, 1200 géppuskát és több mint 300 aknavetőt.

58. Harrison E. Salisbury: *The 900 Days: The Siege of Leningrad* (New York: Harper & Row, 1969), 548.
    1943. január 31-én például a spanyol 250. gyaloghadosztály két ezrede védte a Puskin és Ivanovszkoje közötti szektort Leningrádtól délre, a Leningrádi front 55. hadseregével szemben.
59. Ugyanebben az időszakban csupán a 69., 132. és 81. gyaloghadosztályok felügyelték a Volhovi front 54. hadseregével szemben lévő, 100 kilométeres szakaszt.
60. A *Sztavka* azért terjesztette ki az offenzívát, mert rájött, milyen nehézségekbe ütközne egy hadművelet indítása közvetlenül a leningrádi régióban.
61. A Hozin különleges csoport, melynek parancsnokait a *Sztavka* választotta ki, M. E. Katukov altábornagy újonnan felállított 1. harckocsihadseregéből és F. I. Tolbuhin altábornagy új 68. hadseregéből állt.
62. Ezenkívül az 54. hadsereg egy részének meg kellett támadnia Ljubant, hogy elvonja a 18. hadsereg figyelmét, és lekösse erőit.
63. Az 55. hadsereg egységei: 45. és 63. gárda-lövészhadosztály, 56., 72., 131. és 268. lövészhadosztály, 56. és 250. lövészdandár, 35. sídandár, 220. harckocsidandár, 31. harckocsiezred.
64. Szviridov az első lépcsőben helyezte el a 45. és 63. gárda-lövészhadosztályt, a 43. lövészhadosztályt, a 34. sídandárt és a 31. harckocsiezredet.
65. Az I. M. Ljubojcev vezérőrnagy vezette mozgékony harccsoport a 35. sí- és a 122. harckocsidandárból állt.
66. Az 54. hadsereg egységei: 115., 166., 177., 198., 281., 285., 294., 311., 374. és 378. lövészhadosztályok, 14. és 140. lövészdandárok, 6. tengerészgyalogos-lövészdandár, 122. és 124. harckocsidandár.
67. A 2. csapásmérő hadsereg egységei 1943. február 1-jén: 64. gárda-lövészhadosztály, 11., 18., 71., 128., 147., 314., 364. és 379. lövészhadosztályok, 72. lövészdandár, 73. tengerészgyalogos-lövészdandár, 16. és 98. harckocsidandárok, 32. gárda-harckocsiezred, 501., 503. és 507. önálló harckocsizászlóaljak. A 67. hadsereg egységei: 13., 46., 90., 142., 189. és 224. lövészhadosztályok, 11., 55., 56., 102., 123., 138., 142. és 250. lövészdandárok, 1., 61., 152. és 220. harckocsidandárok, 31. és 46. gárda-harckocsiezredek, 86. önálló harckocsizászlóalj, 16. erődített körlet.
68. Az erősítés 24. gyaloghadosztályból, a 2. gépesített SS-gyalogdandár egységeiből, a Flandriai Légióból, valamint a 11., 21. és 227. hadosztályok maradványaiból állt, melyek súlyos veszteségeket szenvedtek a szinjavinói harcok során.

69. A 250. gyaloghadosztály lövészdandárjában a veszteség csaknem elérte a 90 százalékot.
70. A támadó egységek: 166., 198., 311. és 378. lövészhadosztályok, 14. és 140. lövészdandárok, 6. tengerészgyalogos-lövészdandár, 124. harckocsidandár.
71. Szovjet elemzők szerint a kudarc okai az erődített ellenséges védelmi állások, a nem megfelelő felderítés, a minden szinten gyenge szovjet vezetési és parancsnoki rendszer, a tankok ügyetlen alkalmazása (a páncélosokat elválasztották a gyalogságtól), valamint a hatástalan tüzérségi támogatás voltak.
72. A németek visszavonulása a gyemjanszki kiszögellésből (a művelet a *Citin* fedőnevet kapta) február 19-én kezdődött, és teljesen romba döntötte Zsukov terveit a Sarkcsillag hadműveletet illetően.
73. Addigra a német csapatok elhagyták a gyemjanszki kiszögellés legnagyobb részét.
74. A *Sztavka* döntése azon a hírszerzési információn alapult, hogy a német 18. hadsereg komoly erőket koncentrál Szinjavino mellett, azzal a céllal, hogy a blokád helyreállítása érdekében egyszerre indítsanak támadást a szárnyon az 55. hadsereg ellen a puskini állásokból, és a 67. hadsereg, illetve a 2. csapásmérő hadsereg ellen.
75. Vorosilov felügyelte a leningrádi körzet hadműveleteit, melyeknek a tervek szerint március 25-ére el kellett érniük céljukat.
76. A *Sztavka* azért döntött így, mert Manstein „Dél" hadseregcsoportja ellentámadást indított Donbasz, Harkov és Belgorod térségében.
77. Az Északnyugati front 27. hadserege Sztaraja Ruszától keletre támadott, a 11., 34. és 53. hadseregek pedig Ramusevótól délre. Az utóbbi csoport egészen a Redja folyóig jutott, mielőtt a támadás elakadt.
78. Az 52. hadsereg egységei: 65., 225., 229. és 310. lövészhadosztályok, 38. sídandár, 34. és 53. aeroszán-zászlóalj, 16. erődített körlet, harckocsik nélkül. Mereckov a támadás előtt megerősítette az alakulatot a 229. és 310. gyaloghadosztályokkal.
79. Az SS-rendőrhadosztály a LIV. hadtest alárendeltségébe tartozott. Megerősítették a Flandriai Légióval, és jobbról a 24. gyaloghadosztály, balról pedig a 250. spanyol hadosztály támogatta.
80. Az 502. nehézharckocsi-zászlóaljat 88 mm-es légvédelmi lövegekkel és számos Tigris tankkal látták el.
81. Például a Flandriai Légió 500 emberéből mindössze 45 maradt.

82. Sztarikov első lépcsőjét a 286., 256., 378., 374. és 265. lövészhadosztályok alkották, őket támogatta a 35., 25., 33. és 50. harckocsiezred. A 239. és 64 gárda-lövészhadosztályok, a 364. lövészhadosztály, valamint a 122. és 185. harckocsidandárok kerültek a második lépcsőbe, míg a 372. lövészhadosztály és az 58. lövészdandár tartalékban várakozott. Mereckov tábornok saját frontja tüzérségével támogatta Sztarikov hadseregét.
83. A 64. gárda-lövészhadosztály 181. gárdalövészezredéből és a 122. harckocsidandár egyik zászlóaljából álló mozgékony harccsoport a Turiskino állomástól keletre vágta át a vasútvonalat. A rossz időjárás megakadályozta, hogy a 14. légi hadsereg támogatást nyújtson.
84. Hitler ugyan még reménykedett benne, hogy újabb offenzívát indíthat a leningrádi térségben, ám erre csak akkor kerülhetett volna sor, ha a Wehrmacht győzelmet arat Kurszknál. A kurszki vereség azonban véget vetett ezeknek a reményeknek.
85. Úgy tervezték, miután a Vörös Hadsereg elbánik a német offenzívával – ami a *Sztavka* pontos számításai szerint Kurszknál fog megtörténni –, több hadműveletet is indítanak egyszerre, először a kurszki régióban állomásozó német erők szárnyai ellen, majd fokozatosan az egész fronton.
86. Govorjov visszavonta pihenni és feltöltődni a 67. hadsereg kilenc hadosztályát, egy harckocsidandárját és két harckocsiezredét, Mereckov pedig fronttartalékba rendelt négy lövészhadosztályt, három harckocsidandárt és egy harckocsiezredet, és utasította a hadseregeket, hogy mindenhol alakítsanak egy-két hadosztályból álló tartalékokat.
87. A keleti külföldi hadseregek (*Fremde Heere Ost*) becslése szerint július 20-án az „Észak" hadseregcsoport 43 gyaloghadosztályának 760 000 emberével szemben 734 000 szovjet katona állt, valamint további 491 000 tartalékos. Ugyanebben a jelentésben szerepel, hogy az „Észak" hadseregcsoport 49 tankkal, valamint 407 löveggel és aknavetővel rendelkezett, szemben a szovjetek mintegy 209 tankjával és 2793 lövegével/aknavetőjével (további 843 tank és 1800 löveg/aknavető volt tartalékban).
88. Szimonjak hadtestének egységei: 45., 63. és 65. gárda-lövészhadosztályok, támogatásként pedig a 30. gárda-harckocsidandár, a 220. harckocsidandár, valamint a 31. és 29. gárda-harckocsiezred.
89. Nyugatról kelet felé haladva a 90., 268., 53. és 123. lövészhadosztályok.
90. A 8. hadsereg közvetlen célja a német védelem áttörése, a Tortolovo–Karbuszel-vonal elérése volt. Ezután a helyzeti előnyt kihasználva

Mgánál fel kellett vennie a kapcsolatot a 67. hadsereg erőivel, miközben legalább két lövészhadosztállyal és egy harckocsidandárral le kellett csapnia Szinjavinóra dél felől.
91. Az északi harccsoport első lépcsőjét a 18. és 378. lövészhadosztály, a második lépcsőt a 379. és 239. lövészhadosztály alkotta. A déli harccsoport első lépcsőjét a 256. és 364. lövészhadosztály, a második lépcsőt 165. és 374. lövészhadosztály alkotta. Sztarikov az első lépcső hadosztályait megerősítette egy harckocsiezreddel, a 16. és a 122. harckocsidandárt pedig a második lépcsőhöz rendelte azzal az utasítással, hogy szélesítsék ki az offenzívát. A 8. hadsereghez tartozott a 32., 33., 35. és 50. gárda-harckocsiezred, a 25. és 185. önálló harckocsiezred, de a konkrét alárendeltségi viszonyokat a támadás során nem sikerült kideríteni.
92. A 372. lövészhadosztály védte a hadsereg jobbszárnyát, a balszárnyon pedig a 265. és 382. lövészhadosztály, valamint az 1. és 22. lövészdandár hajtotta a végre a támogató műveletet. A 286. lövészhadosztály és az 58. lövészdandár alkotta a tartalékot.
93. A fő támadási szektorban Sztarikov 50 000 embere és 150 tankja csaknem ötszörös túlerőt jelentett a németekkel szemben, a páncélosok közti különbség pedig még ennél is nagyobb volt, de az arány már korántsem volt ilyen kedvező a másodlagos támadási szektorban.
94. A 13. légi hadsereg a művelet első napján 450 támogató bevetést hajtott végre.
95. A németek néhány napon belül harcba vetették Szinjavino mellett az 58. gyaloghadosztályt, a 28. vadász- és a 126. gyaloghadosztályt.
96. Ráadásul Sztarikov tankjainak nagy része elakadt az ingoványos terepen, vagy megsemmisült az ellenséges aknamezőknek és páncélelhárításnak köszönhetően.
97. A 379. és 165. lövészhadosztályok támogatták a 18. és 256. lövészhadosztályok visszavonulását.
98. A 256. és 374. lövészhadosztályok, valamint a 35. és 30. gárda-harckocsiezredek erősítették meg a már térségben harcoló 378., 364. és 165. lövészhadosztályokat.
99. A 311. lövészhadosztály és az 503. önálló harckocsizászlóalj.
100. Nem tisztázott, ki utasította Govorjovot a szeptemberi támadás megindítására.
101. A 45., 63. és 64. gárda-lövészhadosztályok támadták Szinjavinót, a balszárnyon a 120., 124. és 196. lövészhadosztályokkal, a jobbon a 123., majd később a 11. és 268. lövészhadosztályokkal.
102. A XXVIII. hadtest 12. Luftwaffe tábori hadosztálya, valamint 81., 132.

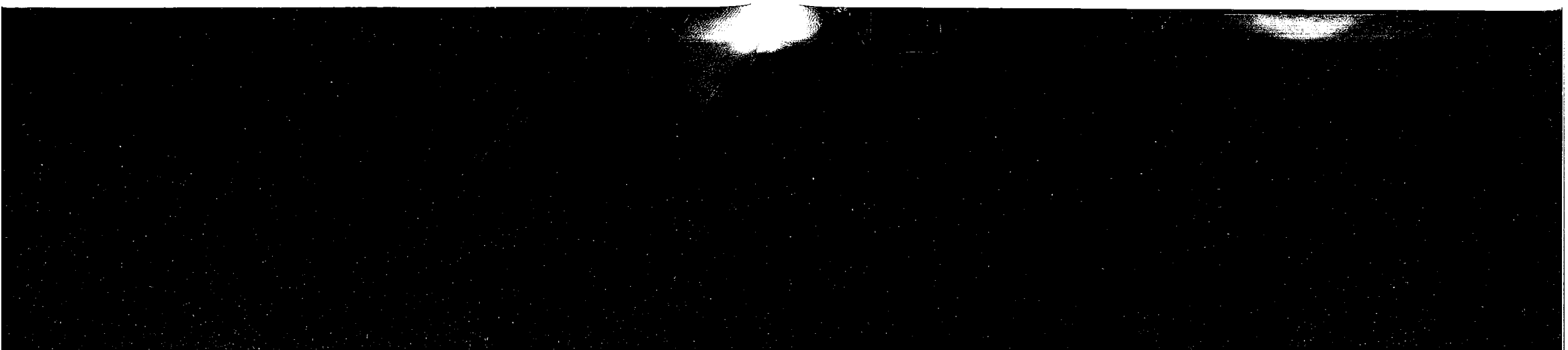

és 96. gyaloghadosztálya védekezett a kiszögellésben, amely északkeleti irányba mutatott a Volhov folyó mentén, Csudovo felé.

103. A 4. hadsereg parancsnoka Ny. I. Guszev altábornagy volt.

104. A szovjet Kalinyini front az októberi neveli offenzíva során éket vert Küchler 16. hadserege és a szomszédos „Közép" hadseregcsoport közé.

105. A vonal északi vége olyan természetes tereppontokra támaszkodott, mint a Narva folyó, valamint a Csud- és Pszkovi-tó. A déli fele kidudorodott kelet felé, hogy védje a közúti és a vasúti központokat Pszkovnál és Osztrovnál, és hozzákapcsolódjon a „Közép" hadseregcsoport állásaihoz Neveltől délre. A vonal 25 százalékkal rövidítette meg az „Észak" hadseregcsoport arcvonalát.

106. A frontoktól délnyugatra a legfontosabb közbeeső pozíciók: Mga, Kuszinka, Rollbahn (közút), 2. Volcsov, Oregyecs, Ingermannland és Luga.

107. A legfontosabb erődített támpontok Gacsinánál (Krasznogvardejszk), Csudovónál, Novgorodnál (Novgorod), Lugánál, Jamburgnál (Kingiszepp) és Narvánál (Narva) voltak. Egy 50 000 fős, részben a civil lakosságból toborzott építősereg fejlesztette az összeköttetést Riga és Dvinszk felé; 6000 bunkert építettek (ebből 800 beton), 200 kilométer szögesdrótot fektettek le, és 40 kilométernyi lövészárkot és tankcsapdát ástak. November és december folyamán napi 100 vagonnyi építőanyag érkezett.

108. A Leningrádi front 390 794 főt veszített (88 745 halott, fogságba esett vagy eltűnt), a Volhovi front 321 404-et (77 904 halott, fogságba esett vagy eltűnt), az Északnyugati front pedig 335 451-et (88 798 halott, fogságba esett vagy eltűnt).

109. A spanyol 250. hadosztály például 3200 embert, az állomány mintegy 30 százalékát veszítette el a februári harcok során, és a többi hadosztály is hasonló mértékű veszteségeket szenvedett.

9. fejezet

1. Szovjet becslések szerint 1944. január 1-jén a német fegyveres erők összlétszáma 10 680 000 fő volt, ebből hétmillió a fronton tartózkodott, a maradék pedig a tartalékot képezte. Ebben az időben a német szárazföldi erők 4 399 000 főt számláltak, ebből 2 740 000 fő (63 százalék) a keleti fronton szolgált, 198 hadosztályba és hat dandárba tömörülve. Német feljegyzések szerint 1943. október 14-én a német

hadsereg 2 498 000 katonája szolgált a keleti fronton, 151 gyalog- és 26 páncéloshadosztályban. Ezenkívül a finnek, a magyarok és a románok további 500 000 embert adtak, 3 068 000-re növelve a tengelyhatalmak erőinek létszámát. Ezek a csapatok 6 165 000 szovjet katonával néztek szembe.

2. 1943 novemberében a 2. csapásmérő hadsereg váltotta fel a tengermelléki műveleti csoportot, az 55. hadsereg pedig 1943 decemberének végén beolvadt a 67. hadseregbe. V. F. Tribuc tengernagy balti flottája, amely továbbra is a Leningrádi front alá volt rendelve, Leningrádban és Kronstadtban állomásozott, és a tengeri útvonalakat védte a város és az oranienbaumi hídfő között.

3. A 4. hadsereget novemberben feloszlatták, hogy fejlesszék a front parancsnoki struktúráját.

4. Amikor a régi Brjanszki frontból létrehozták, a Balti front az Északnyugati és 1. Balti (régen Kalinyini) frontok közötti területet foglalta el. November 26-án a *Sztavka* feloszlatta az Északnyugati frontot, és szektorát (valamint az 1. csapásmérő hadseregét) a 2. Balti front szektorához rendelte.

5. A Leningrádi front létszáma január 14-én 417 000 fő volt, a Volhovi fronté 260 000 fő, a 2. Balti front 1. csapásmérő hadseregéé 54 900 fő, vagyis a balti flotta 89 600 emberével együtt összesen 822 000 katona állt rendelkezésre a következő hadműveletekhez. Az „Észak" hadseregcsoport hátában 13 partizándandár, körülbelül 35 000 ellenálló tevékenykedett.

6. Leningrádtól délre Lindemann vezérezredes 18. hadserege foglalta el a Finn-öböltől az Ilmeny-tóig húzódó védelmi állásokat, szemben a Leningrádi és a Volhovi front egységeivel. Miután szeptember és december között a többi szektorban hét gyaloghadosztályt is elveszített, a 18. hadsereg erősítésként kapott egy hadosztályt („*Nordland*" SS-páncélgránátos-hadosztály) és két dandárt („*Nederland*" SS-páncélgránátos-dandár és az ezerfős Spanyol Légió). Szovjet becslések szerint január 1-jén a hadsereg 14 gyalog-, öt Luftwaffe tábori és egy páncélgránátos-hadosztályból, egy hadosztályharccsoportból, valamint három gyalog- és egy páncélgránátos-dandárból állt. A 18. hadsereg ezenkívül két tüzércsoportot alakított, az elsőt Krasznoje Szelótól északra, Leningrád bombázására, a másodikat Mgától északra a Leningrádba vezető utak támadására. A szovjetek szerint a 8. hadsereg még mindig 4950 löveggel és aknavetővel, 200 tankkal és rohamlöveggel, valamint az 1. légiflotta 200 repülőgépével rendelkezett. Az Ilmeny-tótól délre Busch vezérezredes 16. hadseregének 18 gyalog-

hadosztálya, egy Luftwaffe tábori hadosztálya, egy gyalogdandárja és a vegyes *Eicholm* csoport (17 zászlóalj), mintegy 601 000 ember, 146 tank, valamint 2389 löveg és aknavető nézett farkasszemet körülbelül 959 000 szovjet katonával, 650 tankkal, 3680 löveggel és aknavetővel. A finnországi erőket nem számítva a 16. és 18. hadseregek nagyjából 500 000 embert állíthattak ki a Finn-öböl és a Neveltől északra fekvő terület között a mintegy 800 000 szovjet katona ellen.

7. Az „Észak" hadseregcsoport egyetlen lépcsőben védekezett, három biztonsági hadosztállyal és egy kiképző hadosztállyal a tartalékban, melyeket azonban lekötöttek a partizánok. A 18. hadsereg tartalékában ezenkívül egy, a 16. hadseregében három gyaloghadosztály volt.
8. A német védelem Oranienbaumnál mindössze egy védelmi övből állt, két erőddel és néhány erődített támponttal, melyeket az SS-rendőr-hadosztály egy ezrede, a *„Nordland"* SS-páncélgránátos-hadosztály, valamint a 9. és 10. Luftwaffe tábori hadosztály védett. A legerősebb német védelmet a Leningrádi front 42. hadseregével és a Volhovi front 59. hadseregével szemben állították fel, ahol a megerősített fő védvonal 4–6 kilométer mély volt, és 8–12 kilométerrel hátrább egy második vonal is támogatta.
9. Az ellenállás legerősebb központjai: Urick, Sztaro-Panovo, Movo-Panovo, Bolsoj Bittolovo, Alekszandrovka, Puskin, Krasznoje Szelo, 172,3-as magaslat (Voronya-domb), Mga, Podberezja, Hutini, Kirilovszkoje kolostor és Novgorod.
10. Küchler 1943 végén még úgy gondolta, a Vörös Hadsereg nagyszabású offenzívára készül Leningrád és Novgorod térségében, hogy bekerítse a 18. hadsereget, ezért úgy döntött, elejét veszi a támadásnak, és egy szervezett visszavonulással a Párduc-vonalig megrövidíti a frontot. Január elejére azonban az átfogó offenzíva veszélye csökkenni látszott. Bár az „Észak" hadseregcsoportot továbbra is aggasztották a szovjet csapatösszevonások az oranienbaumi hídfőben, a parancsnokság úgy vélte, a Leningrádi front a város lakosai által előállított utánpótlásra van utalva, és úgy tűnt, a Vörös Hadsereg vityebszki és még délebbi hadműveletei elvonták a tartalékokat. Ennek megfelelően az OKH december 29. és január 4. között három hadosztályt irányított át a 18.-tól a 16. hadsereghez.
11. Mivel a *Sztavka* egyszerre folytatott offenzívákat a leningrádi és novgorodi régiókban, valamint Belorussziában és Ukrajnában, csupán korlátozott mértékben tudott erősítést küldeni. Ennek ellenére a Volhovi front mellé rendelt újabb nagy hatótávolságú repülőegységet és egy önjárótüzér-ezredet, a Leningrádi fronthoz pedig négy önjárótüzér-ezredet, harckocsi-tartalékokat és egy rohamutász-műszaki zászlóaljat.

12. Két műveleti variáns létezett: a „Néva 1"-et az ellenség visszavonulása esetére dolgozták ki, a „Néva 2"-t pedig arra a lehetőségre, ha esetleg teljes áttörésre lenne szükség. A front novemberben kezdte tervezni a „Néva 2"-t, miután a 2. csapásmérő hadsereget átküldte az oranienbaumi hídfőbe.
13. A 13. légi hadseregnek, a II. gárda-vadászrepülő-hadtestnek (PVO) és a balti flotta légierejének kellett harci és szállítási támogatást biztosítania.
14. A 42. hadsereg támadásának kudarca esetén a 2. csapásmérő hadsereg CVIII. hadtestének és a 152. harckocsidandárnak kellett elindulnia Krasznoje Szelo és Duderhof felé a második lépcsőben. Ha a hadsereg sikeresen összekapcsolódik a 42. hadsereggel, a második lépcső továbbnyomul délnek, üldözőbe veszi a németeket, és elvágja a menekülési útvonalakat Leningrádtól délnyugatra. Fedjunyinszkij hadseregének az eredeti tervek szerint 5-6 nap alatt 17-21 kilométert kellett előretörnie.
15. Govorjov a balti flotta segítségével, a Finn-öböl jégútjain keresztül juttatta el a 2. csapásmérő hadsereget Leningrádból az oranienbaumi hídfőbe. A teljes folyamat november 5-től január 21-éig tartott, még az offenzíva kezdetekor is. Addigra a front áthelyezte a 2. csapásmérő hadsereg parancsnokságát, 5 lövészhadosztályt (11., 43., 90., 131. és 196.), 13 RVGK-tüzérezredet, két harckocsi- és egy önjárótüzér-ezredet, egy harckocsidandárt, valamint 700 vagonnyi lőszert és más hadianyagot a hídfőbe. Ugyanebben az időszakban a front átcsoportosította tüzérségének zömét a Mga–Szinjavino körzetből az oranienbaumi hídfőbe és a 42. hadsereg szektorába.
16. Maszlennyikov két lövészhadosztályt tartalékban hagyott. Tervei szerint a 42. hadsereg erőinek 20-25 kilométert kellett előrenyomulnia, de ezt az előretörést nem kötötte határidőhöz. Govorjov a front tüzérségének 80 százalékát, a balti flotta haditengerészeti lövegeit és a támogató légierő zömét elkülönítette a 42. hadsereg és a 2. csapásmérő hadsereg támadásának segítésére. 100 perces előkészítést tervezett, és megtévesztési célzattal a 67. hadseregnek is parancsot adott a tüzérségi előkészítésre. A 13. légi hadsereg 653 repülőgépe biztosított légi fedezetet a németek 140 gépével szemben. Akárcsak a korábbi hadműveleteknél, az erős német ellenállás, a nehéz terep és a nagyobb páncéloserők mozgatásának problémái miatt a páncélosműveletek jórészt a gyalogság támogatására korlátozódtak. A tábornok páncéloserejét 550 harckocsi és önjáró löveg alkotta. Govorjov frontja az erős német védelmi

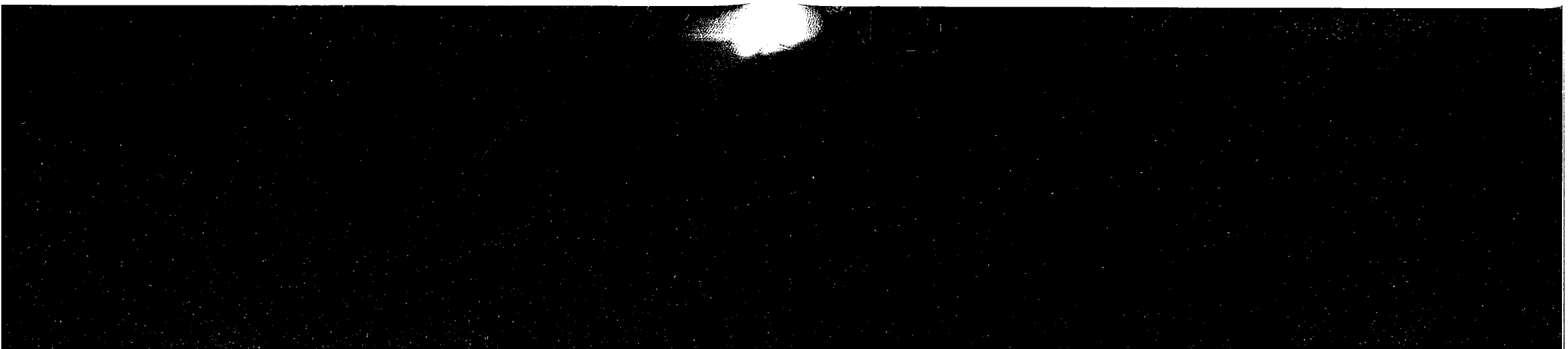

vonal áttörésénél, valamint a mocsaras erdő és a téli időjárás okozta nehézségek miatt nagymértékben támaszkodott az utászokra.

17. Ha a német erők megkezdik a visszavonulást a tosznói és csudovói körzetekből, a két hadsereg felszámolja az ellenséges egységeket a vasútvonal és a települések között, majd támadást indít Luga felé, hogy segítsen a Leningrádi frontnak és az 59. hadseregnek a német 18. hadsereg megsemmisítésében. Mereckov október közepe és december 31-e között különleges feladatokkal bízta meg hadseregeit.
18. A déli műveleti csoport egységei: 58. lövészdandár, 299. lövészezred, 225. lövészhadosztály sídandárja, 34. és 44. aeroszán-zászlóalj.
19. Korovnyikov hadseregének 30 kilométert kellett előrenyomulnia 3-5 nap alatt, és felszabadítania Novgorodot, miközben a front teljes hadműveleti mélysége 110-120 kilométer volt. Mereckov tüzérségének 80 százalékát és légierejének zömét az 59. hadsereg támogatására rendelte, és úgy tervezte, hogy a földi támadást 110 perces tüzérségi előkészítés előzi majd meg. Támadását a 13. légi hadsereg 257 gépével és a nagy hatótávolságú légi hadtestek 330 éjszakai bombázójával (melyeket a *Sztavka* irányított át hozzá) támogatta a szektor mintegy 103 német gépe ellenében. Mereckov 231 harckocsiból és 25 önjáró lövegből álló páncéloshadereje szintén gyalogsági támogató feladatot kapott. A Volhovi front műszaki egységei ugyanolyan feladatokat láttak el, mint a Leningrádi front hasonló alakulatai, ám ezenkívül számos átkelőhelyet kellett létesíteniük a Volhov és más folyókon, valamint az Ilmeny-tavon. Mereckov ezért plusz műszaki csapatokat vezényelt az 59. hadsereghez.
20. A németek azzal reagáltak a megtévesztésre, hogy a „*Nederland*" páncélgránátos-dandárt Jugoszláviából a térségbe vezényelték. A figyelemelterelés olyan hatékonynak bizonyult, hogy még a Vörös Hadsereg katonái is azt hitték, ebben a régióban kerül sor a támadásra. A németek az offenzíva előtt átcsoportosították erőiket. Az OKH áthelyezte a 96. és 254. gyaloghadosztályokat a 18. hadseregtől a „Dél" hadseregcsoporthoz. A 18. hadsereg a 61. gyaloghadosztályt január 10-ével kezdődően kivonta Mga körzetéből, és átvezényelte Krasznogvardejszktől északra, a „*Nederland*" SS-páncélgránátos-dandárt a 2. csapásmérő hadsereg jobbszárnyával szemközt helyezte el. Délen a 16. hadsereg mozgósította tartalékait, és a 290. gyaloghadosztályt Simszk, Utorgos és Szolcij körzetébe küldte, hogy megerősítse a német védelmi állásokat a 16. és 18. hadseregek kapcsolódási pontjánál.
21. Govorjov gyalogságának 75, tüzérségének 68 százalékát, valamint összes harckocsiját és önjáró lövegét a 2. csapásmérő hadsereg és a 42. hadsereg szektorába összpontosította, Mereckov pedig gyalogságának 55 százalékát, tüzérségének 55 százalékát, majdnem az összes Katyusáját, valamint harckocsijainak 80 százalékát vonta össze az 59. hadsereg szektorában. A taktikai koncentráció 3:2 arányúvá változtatta ezt a fölényt.

22. A 9. és 10. Luftwaffe tábori hadosztályok a III. SS-páncéloshadtest alá voltak rendelve.
23. Fedjunyinszkij támadó hadtesteit a 12. harckocsidandár, valamint a 22. és 24. harckocsiezred támogatták.
24. Az ellentámadásokat a „*Nordland*" SS-páncélgránátos-hadosztály egyik zászlóalja és egy építő zászlóalj hajtotta végre.
25. A 42. hadsereg a német L. hadtest 126., 170. és 215. gyaloghadosztályával nézett szembe.
26. Szovjet elemzők annak tulajdonították a mérsékelt előrehaladást, hogy mindkét egység (különösen a 2. csapásmérő hadsereg) gyenge felderítéssel és irányítással rendelkezett, a nehézfegyverek képtelenek voltak lépést tartani a gyalogsággal, és a német L. hadtest tüzérségének hatékony ellencsapásai nagymértékben tompították a 42. hadsereg földi támadásának erejét. A 2. csapásmérő hadsereg 204. harckocsiezrede 19 tankot veszített az ellenséges aknamezőkön, ötöt a tankelhárító árkokban, négyet pedig a Csernaja folyón való átkelés közben. A 42. hadsereg 260. harckocsiezredét megakasztották a tankcsapdák, és a német aknák öt KV-t tettek harcképtelenné.
27. A mozgékony harccsoport a 152. harckocsidandárból (egy önjárótüzér-ezreddel), egy teherautókon szállított lövészzászlóaljból, egy könnyűtüzér-zászlóaljból és három teherautókon szállított utászzászlóaljból állt.
28. Maszlennyikov a XXX. gárdalövészhadtest jobbszárnyán vetette be CXXIII. lövészhadtestét. A mozgékony harckocsicsoportnak, mely az 1. „Vörös Zászló" és a 220. harckocsidandár magja köré szerveződött, nyugatról kellett átkarolnia Krasznoje Szelót.
29. A mozgékony harckocsicsoport két harckocsidandárból állt, melyet megerősítettek két önjárótüzér-ezreddel, egy légvédelmi tüzérezreddel, egy páncéltörő tüzérüteggel és két utászszázaddal.
30. Lindemann január 14–15-én a megviselt 10. Luftwaffe tábori hadosztály megsegítésére bevetette utolsó tartalékát, a 61. gyaloghadosztályt, hogy megpróbálja lelassítani a 2. csapásmérő hadsereg előrenyomulását.
31. A Rollbahn-vonal a Leningrád–Csudovo országúttal és vasútvonallal párhuzamosan futott.

32. Küchler tiltakozott, mert véleménye szerint ezzel a lépéssel lehetővé tenné az oroszok számára, hogy egy még erősebb támadásban egyesítsék erőiket.
33. Lindemann megerődítette védelmét Krasznoje Szelótól északra a Mgából és Csudovóból átvezényelt 225. és 21. gyaloghadosztályok egységeivel, valamint az *„Nordland"* SS- és a 11. gyaloghadosztályokkal.
34. A 2. csapásmérő hadsereg CVIII. lövészhadteste január 18-án reggel kezdte meg a harcot, és a CXXII. lövészhadtest másnap foglalta el Ropsát. A 168. lövészhadosztály (CVIII. lövészhadtest) egységei január 19-én délután, Ropsától délre találkoztak össze a 42. hadsereg mozgékony csoportjának 54. műszaki zászlóaljával.
35. A győzelem fejlesztette a front vezetési, logisztikai és manőverezési lehetőségeit.
36. A Leningrádi front jelentése szerint megsemmisítettek vagy zsákmányoltak 265 löveget (85 nehézlöveget), 159 aknavetőt, 30 tankot és 18 lőszerraktárt.
37. A támadás azért torpant meg, mert a gyalogságot támogató harckocsik későn érkeztek, sok közülük a kráterek és a mocsarak áldozatává vált a gyenge felderítésnek és műszaki előkészítésnek köszönhetően. Ennek ellenére az utászok éjszaka a tankokat is elbíró hidat építettek a Volhov folyón.
38. A szomszédos 1254. ezred is csatlakozott a támadáshoz, és a haderő keresztülgázolt az első két német ároksoron, majd Maladovszkojénél egy kis hídfőállást létesített a Pityba folyó túlpartján.
39. A hadtest a 290. gyaloghadosztály 503. gyalogezredét és *„Nord"* lovasezredet küldte a szovjet előretörés megállítására Novgorodtól délre, a város északi részére pedig a 24. gyaloghadosztályt rendelte (Mga körzetéből).
40. Az erősítésben volt egy lövészhadosztály a második lépcsőből, valamint egy páncélautó-zászlóalj a tartalékból – nekik Novgorodtól délre kellett kiaknázniuk az addigi sikereket. Északon elsőként a 16. harckocsidandárt és egy önjárótüzér-ezredet vetett be a VI. lövészhadtest szektorában, majd a 65. lövészhadosztályt és a 29. harckocsidandárt a második lépcsős CXII. lövészhadtesttől.
41. A 6. és 29. harckocsidandárok, valamint a VI. lövészhadtest 239. lövészhadosztálya érte el az utat.
42. Rozsinszkij feladata az volt, hogy elfoglalja Ljubant, megakadályozza a németeket a novgorodi védelem megerősítésében, és segítsen az 59. hadseregnek a német XXVIII. és XXXVIII. hadtestek megsemmi-

Egy szovjet őrjárat óvatosan megközelít egy erdős területet a januári offenzíva során. Csak a hátsó katona próbálta álcázni magát a sisakja kifehérítésével, a többiek tisztán láthatók. Az egység egy lezuhant német bombázó mellett halad el.

A Vörös Hadsereg sorozatos, kudarcba fulladt offenzívái 1942 elején még nagyobb nyomorba döntötték Leningrád lakosságát. Az ellenséges bombázások és ágyúzások az áramszolgáltatás hiányával kombinálva gyakran az alapvető szolgáltatások szüneteltetéséhez vezettek. A leningrádiaknak minden tőlük telhetőt meg kellett tenniük az életben maradás érdekében, időnként kénytelenek voltak vízért is sorba állni, ahogy az a képen is látszik.

Szimonjak tábornok, az ostrom hőse a fronton tett körútja során a német árkok felé mutat. Az emberei körében igen népszerű Szimonjak egy alkalommal vitába keveredett Zsukovval, mert nem volt hajlandó támadást indítani a mocsáron keresztül, ami biztosan mészárlást eredményezett volna. Zsukov dühöngött, de Szimonjak nem hátrált meg.

A Leningrádi front szinte teljesen statikus körülményei ideális környezetet teremtettek a mesterlövészek számára. A képen látható őrmester és tizedes PU távcsővel felszerelt Moszin–Nagant 1891/30-as puskával fegyverkeztek fel. A hozzájuk hasonló specialisták időnként napokig is egy helyben maradtak, és várták a megfelelő célpont felbukkanását.

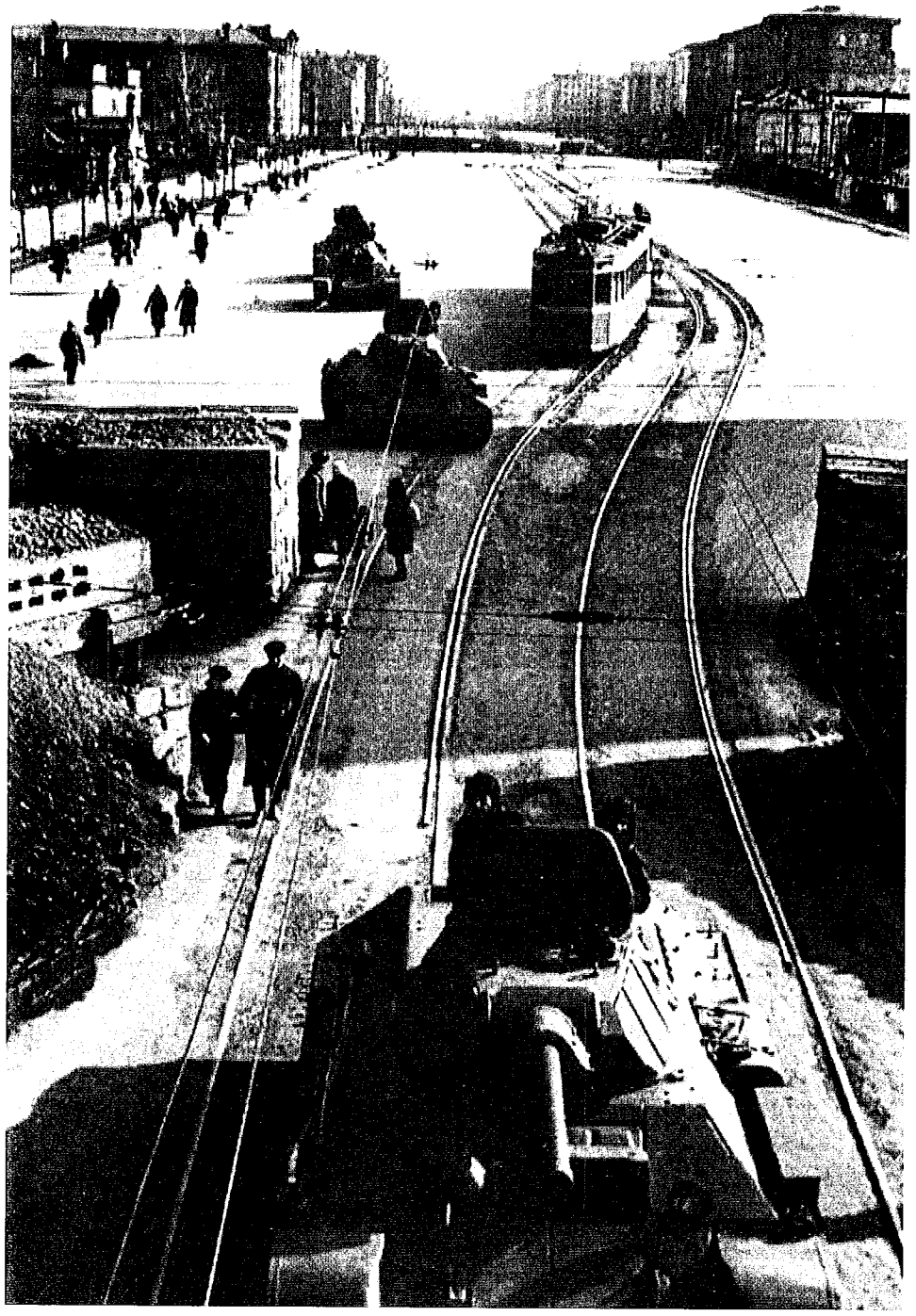

A gyárból újonnan kikerült T–34-es harckocsik gördülnek végig egy leningrádi utcán a front irányába. Leningrád létfontosságú ipari központ volt, a II. világháború során a teljes szovjet ipari termelés 10 százalékát vállalta fel. Közvetlen környékén több mint 500 gyárüzem állt.

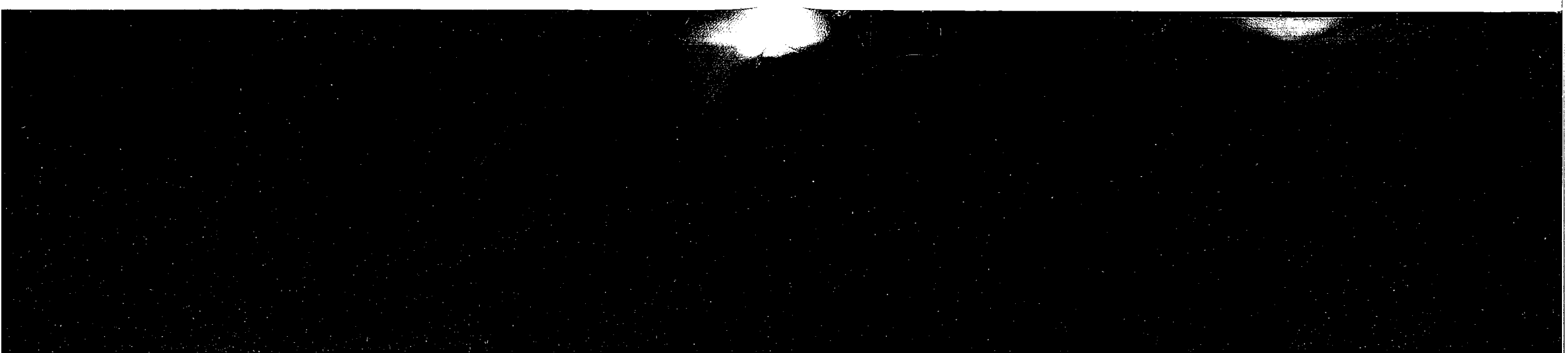

Leningrád a nehézipar központja volt. A képen esztergapadokat rakodnak teherautókra, készülnek az evakuálásra. A gép a Sztanykilov gyárból származik, melyet fontossága miatt a németek elsődleges célpontnak tekintettek 1941 és 1943 között.

A festőüzemből egyenesen a frontra. SU–122-es önjáró lövegek oszlopban gördülnek ki a leningrádi Kirovszkij gyárból, elhaladva a múlt orosz győzelmeit hirdető diadalív mellett. Ezek a szimbólumok politikailag egyre elfogadottabbá váltak a háború előrehaladtával.

Egy katona jegyet vásárol Sosztakovics 7. szimfóniájára. Az ilyen kulturális események nagyon népszerűek voltak a civil és katonai lakosság körében az ostrom 900 napja alatt, mivel a sokkal békésebb időkre emlékeztette az embereket.

A blokád áttörése után befut az első szerelvény a leningrádi Finnország állomásra. Sztálin és Molotov képe mellett dicsérő szavakkal méltatják Leningrád népének bátorságát a fasiszta németekkel szembeni küzdelemben.

A képről egyértelműen leolvasható a Vörös Hadsereg egyre növekvő ereje és magabiztossága 1943-ban. 76 mm-es löveggel felszerelt T–34-esek szállítási és tűztámogatást nyújtanak egy gyalogsági szakasznak a Volhovi front vonalai mögött.

Egy német Pak páncéltörő löveg legénysége lázas sietséggel próbálja előkészíteni a fegyvert az ellenséges tankok fogadására. Északon a németek többnyire rendezetten vonultak vissza az orosz offenzíva előtt, mivel a szovjetek taktikája kidolgozatlan és képzelőerő nélküli volt. A Wehrmacht visszavonulása sosem vált fejvesztett meneküléssé.

A kiemelkedések nélküli, sík vidék nem okoz vizuális problémákat ezeknek a szovjet páncéltörő tüzéreknek Leningrádtól délre. A fegyver egy zsákmányolt német 75 mm-es Pak páncéltörő löveg. A Vörös Hadsereg az előrenyomuláskor mind több muníciót zsákmányolt, amit aztán egykori tulajdonosaik ellen használt fel.

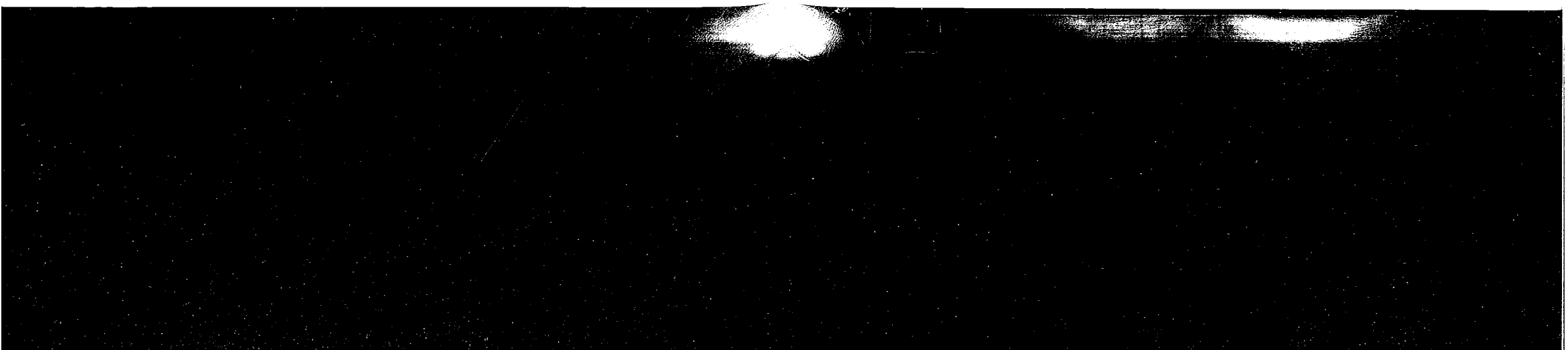

Német katonák egy égő szovjet falut figyelnek 1944 januárjának végén, miközben a Párduc-vonal felé vonulnak vissza. A Wehrmacht útközben mindent megsemmisített, aminek az előrenyomuló Vörös Hadsereg hasznát tudta volna venni. A polgári lakosságot erőszakkal evakuálták.

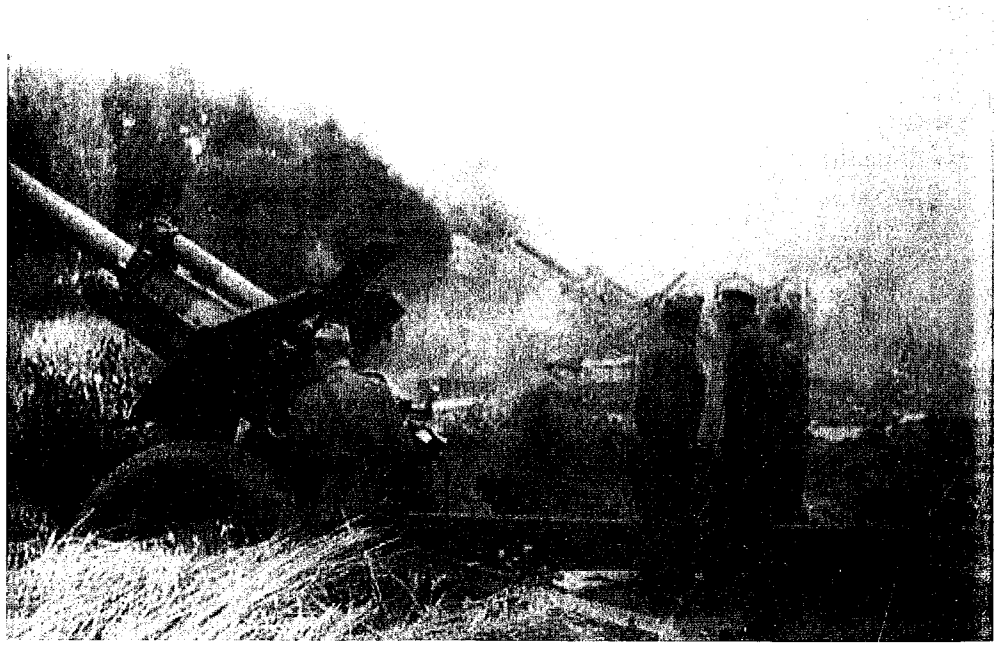

A szovjet tüzérség a balti államokon keresztül visszavonuló „Észak" hadseregcsoportot lövi 1944 derekán. A németeknek sikerült visszajutniuk Rigáig, de szeptember végére Govorjov Leningrádi frontja megtisztította a németektől egész Észtországot, a Balti-szigetek kivételével.

sítésében. Rozsinszkij eredetileg a 80. lövészhadosztállyal és a CXV. lövészhadtesttel (281. és 285. lövészhadosztályok) támadott, de hamarosan, január 17-én reggel a 44. lövészhadosztály is csatlakozott az offenzívához, amikor a Tyigoda folyótól délre megindította rohamát.

43. A 225. és 372. lövészhadosztályok erősítették meg a déli műveleti csoportot.
44. Az első erősítést a 24. és 21. gyalloghadosztály egységei (Mga körzetéből), a 250. gyalloghadosztály (Szolcij körzetéből) és a 8. vadászhadosztály alkották. Később, január 16-án Novgorodtól délre harcba szállt a „*Nord*" SS-lovasezred, majd január 21-én, Novgorodtól északra a Tosznóból érkezett a 121. gyalloghadosztály is.
45. Szovjet elemzők szerint a hadsereg és a hadtest gyenge vezetése, a jól védett német támpontok, a kedvezőtlen terep és az olvadás akadályozta az 59. hadsereg előrenyomulását, és ez tette lehetővé a németek számára a tartalékok bevetését.
46. A bevetett egységek között volt a CXII. lövészhadtest és a 122. harckocsidandár.
47. A front 52. önálló szállítóezredénél hiányzott a teherautók 48 százaléka, a 11. ezrednél pedig a 82,3 százaléka. A két ezrednek összesen 666 járművet kellett nélkülöznie.
48. Szovjet elemzők a XIV. lövészhadtest parancsnokát hibáztatták a gyenge felderítés miatt.
49. A XIV. lövészhadtest 191. és 225. lövészhadosztálya, valamint a VII. lövészhadtest 382. lövészhadosztálya foglalta el Novgorodot.
50. Ezek között voltak a 28. vadász- és az 1. Luftwaffe tábori hadosztály egységei, két önálló zászlóalj, valamint a „*Nord*" SS-lovasezred egységei.
51. Szovjet források szerint megsemmisítettek vagy zsákmányoltak 182 löveget, 120 aknavetőt, 263 járművet, 21 vontatót és 28 hadianyagraktárt.
52. A legsúlyosabb hiányosságok közé tartozott a nem megfelelő manőverezés az ellenséges erődített támpontok átkarolásánál vagy leküzdésénél, az éjszakai harcok mellőzése, a német védelmi állások nem megfelelő felderítése, valamint a hatékonyságot nélkülöző vezetési rendszer, különösen hadsereg- és hadtestszinten.
53. A 290. gyalloghadosztály.
54. A 227. és a 225. gyalloghadosztály egységeit.
55. Szovjet elemzők elmarasztalták Szviridov CXVIII. lövészhadtestét lassú haladása miatt. Az előretolt ék szerintük „lassan és határozatlanul" cselekedett.

56. Egy január 29-ei írásbeli dorgálásban a következő állt: „1944. január 23-án Önök nem teljesítették a napiparancsban meghatározott feladatokat. A hadsereg alakulata utasításom ellenére csak az időt húzta a súlyosan megtépázott ellenséggel szemben, nem szenvedett veszteségeket, de nem is ért el számottevő sikert. A hadtestparancsnokok ismét lassan reagáltak, nem megfelelően irányították a csatát, és nem ösztönözték a hadtestet arra, hogy manővereket végezzen és jelentős előrenyomulást tanúsítson. Az ellenség kihasználta késlekedésünket, és kisebb csoportokban visszavonta erőit Krasznogvardejszkből és Elizavetinóból dél és délnyugat felé."
57. Krasznogvardejszket a német L. hadtest védte a 11. és 170. gyaloghadosztállyal, valamint a 126., 61., 215. és 225. gyaloghadosztályok maradványaival, Puskint és Szluckot pedig a 215. gyaloghadosztállyal és a 24. gyaloghadosztály maradványaival. A nehéztüzérséget a várostól délkeletre helyezték el, a 12. páncéloshadosztály és az 502. páncéloszászlóalj pedig Krasznogvardejszktől délre és délnyugatra koncentrálódott.
58. A XXXXIII. és a CIX. lövészhadtest haladt Fedjunyinszkij jobbszárnyán, a CXXII. és a CVIII. lövészhadtest pedig a balon.
59. Az ezredek és zászlóaljak zászlóalj és század erejű hátvédeket hagytak, melyek tankok és tüzérség segítségével hajtottak végre késleltető akciókat a falvakban és az utak mentén. A németek lerombolták vagy aláaknázták a hidakat és az utakat. A legnagyobb ellenállást a hadsereg balszárnyán, a Kingiszepp felé vezető vasútvonal mentén fejtették ki.
60. A krasznogvardejszki megközelítési útvonalakat a 126., 225., 9. Luftwaffe tábori és a 11. és 215. gyaloghadosztályok harccsoportjai védték.
61. Január 26-án 16.00-kor Govorjov átirányította a CXXII. lövészhadtestet a 2. csapásmérő hadseregtől a 42. hadsereghez, a 42. hadsereg CXVII. lövészhadtestét pedig a 67. hadsereghez.
62. A szovjet elemzők kitérnek rá, hogy „Szviridov hadserege a gyenge vezetés miatt nem teljesítette a frontparancsnok azon követelését, hogy semmisítse meg a német erőket a puskini, a szlucki, az uljanovkai és a tosznói körzetekben, és január 26-ára érje el a Virica–Lisino–Korpusz vonalat." Govorjov azután átvezényelte a CXVII. lövészhadtestet a 42. hadseregtől a 67. hadsereghez, és visszavonta a 67. hadsereg CXVI. lövészhadtestét és a 13. lövészhadosztályt a front tartalékába.
63. Szviridov CX. és XVIII. lövészhadtestei január 28-án foglalták el kitűzött céljukat, majd miután január 29-én felváltotta őket a 14. erődített körlet, visszatértek a Puskinban állomásozó fronttartalékba.
64. A CX. és CXVII. lövészhadtestek csak nemrég kerültek a hadsereghez, a vezetés és a koordináció ezért komoly hiányosságot mutatott.

A tapasztalt 12. páncéloshadosztály, valamint a 212., 126. és 11. gyaloghadosztályok maradványai a Krasznogvardejszktől délre eső terület és Sziverszkij között védekeztek. Csupán három napig tartó, véres harcok árán sikerült kiverni őket a városból.

65. A Mga folyó mentén egyetlen német hadosztály tartotta fel több órán keresztül a hadsereg főerejét. A 8. hadsereg nem tudott róla, de a Mga folyónál védekező, tapasztalt 227. gyaloghadosztályt átirányították Krasznogvardejszkbe, így a teljes sávot mindössze a 212. gyaloghadosztály védte 7750 fővel. Sztarikov két lövészhadosztálya és egyetlen lövészdandárja (összesen 13 167 ember) képtelen volt leküzdeni a német védelmet.
66. Az 54. hadsereg a német XXVIII. hadtest 121. és 21. gyaloghadosztályaival, a Spanyol Légióval és az SS-rendőrhadosztállyal, a 12. és 13. Luftwaffe tábori hadosztály harccsoportjaival nézett farkasszemet. A hadtest 20/21-én éjszaka kezdte el visszavonni balszárnyát, és délre küldte az SS-rendőrhadosztályt, hogy állja el az 59. hadsereg útját, miközben a 21. gyaloghadosztály és a 13. Luftwaffe tábori hadosztály folytatták a védekezést az 54. hadsereg balszárnyával szemben, Csudovo mellett, a Volhov folyó mentén.
67. A 121. gyaloghadosztály január 29-én este hagyta el a várost, miután az oroszok három oldalról is körülzárták.
68. Az 54. és 59. hadseregek sikeres összekapcsolódása Lugától északkeletre bekerítette volna a német XXVIII. és XXXVIII. hadtesteket.
69. Az 59. hadsereg feladata az volt, hogy áttörje a németek második védelmi övét még az ellenséges erősítés megérkezése előtt, elfoglalja Bereckijt, és kelet felől megközelítse Lugát. Korovnyikov jelentős műszaki támogatást rendelt VI., VII. és CXII. lövészhadtestei mellé, hogy át tudjanak kelni a Lugától keletre elterülő úttalan, erdős mocsárvidéken.
70. Például január 21-én a nap végére a *Schuldt*-harccsoport (2. SS-dandár, 28. vadászhadosztály, 24., 121. és 21. gyaloghadosztály) Szpaszkaja Poliszty és Tatyino állomás között védekezett, és a Finyev Lug irányt védte, ahol a XXVIII. hadtest vonult vissza a Ljuban–Csudovo szektorból. A *Speth*-csoport (1. Luftwaffe tábori hadosztály és a „*Nord*" lovasezred egységei) a Zapolje és Vaskovo közötti mocsaras kiszögellést védte. A 8. vadászhadosztály Izsoritól Lentyevóig rendezkedett be védelemre, a *Feurguth*-csoport (290. gyaloghadosztály és a „*Nord*" lovasdandár nagy része) pedig a Novgorodból Simszkbe vezető vasútvonalat védte.
71. Az utólagos szovjet jelentések szerint a VI. hadtest kimerült és meggyengült a korábbi harcok során, az erősítésként mellérendelt 29.

harckocsidandár mindössze nyolc működő tankkal rendelkezett, ráadásul olvadásban kellett volna áttörnie a jól előkészített ellenséges védelmen.

72. Mereckov kritizálta Korovnyikovot hadseregének lassúsága miatt, különösen mert a CXII. és VI. lövészhadtestek nem alkalmaztak manővereket, nem vetettek be sízászlóaljakat, nem végeztek megfelelő felderítést, és túlságosan gyakran támadtak frontálisan. A VI. lövészhadtestnek január 26-án estére csak második lépcsőjének bevetésével sikerült áttörnie a németek második védvonalát, és elérnie a Luga folyót.
73. Addigra a VII. lövészhadtest áttörte a németek második védvonalát, és öt nap alatt 35 kilométert haladt előre nyugat és délnyugat felé, fenyegetve a Leningrád–Dno vasútvonalat a peredolszkajai régióban.
74. A vezetés és a koordináció azért is volt nehéz, mert a Volhovi front összesen csupán négy híradó (telefonos) századdal rendelkezett.
75. Az 59. hadsereg jobbszárnyán a 2. lövészhadosztály helyezkedett el.
76. A CXII. lövészhadtest még ezután is elállhatta a németek visszavonulásának útját, de csak ha a hadtestnek időben sikerül elfoglalnia Oregyezst. A XXVIII. hadtestnek az Oregyezs–Luga közutat kellett használnia, mivel a partizánok felrobbantották a vágányokat.
77. A németek először a 285. biztonsági hadosztályt, majd később a 12. páncéloshadosztály egy részét vetették be a Peredolszkaja állomásnál vívott harcokban.
78. A *Sztavka* egyik üzenetében a következő állt: „Simszkért és Szolcijért ne harcoljanak, nem ez a fő cél. Fedezzék az előrenyomulást abban az irányban. Luga elfoglalása után kétfelől támadjanak Pszkov felé." Ezt követően 15 000 katonával és 130 tankkal erősítették meg a frontot.
79. A szovjet vezérkar elemzői szerint a kudarc az erőkoncentráció hiányának, a hátrányos időjárási és terepviszonyoknak, a hosszúra nyúlt utánpótlási vonalaknak, a hatékony légi támogatás hiányának (a rossz időjárás miatt), a tüzérség lemaradásának a gyalogság mögött, és a hatalmas harckocsi-veszteségeknek volt köszönhető. Mereckov négy támogató harckocsidandárjának és önjáró ezredeinek február 2-ára csupán 19 tankja és négy lövege maradt, de az önálló harckocsiezredek és zászlóaljak is hasonló állapotban voltak.
80. Popov átküldte Novoszokolnyikijtől délnyugatra 10. gárdahadseregét, és felkészült a támadásra 6. és 10. gárdahadseregeivel, valamint a 22. hadsereg egy részével.
81. Átvezényelték a 8. vadászhadosztályt, a 21. Luftwaffe tábori hadosztály egy részét, két zászlóaljat a 32. és 132. gyaloghadosztályból, a 303. rohamlöveg-zászlóaljat, valamint az 58. gyaloghadosztályt a 16. hadsereg jobbszárnyáról.

82. Január 14. és február 14. között a Leningrádi és Volhovi frontok a jelentések szerint zsákmányoltak 180 tankot, 1800 löveget, 4660 géppuskát, 22 000 puskát és géppisztolyt, 1 810 000 tüzérségi lövedéket, 17 millió tárat, 2648 járművet, 615 vasúti vagont, 353 raktárt, és foglyul ejtettek 7200 német katonát.
83. A karéliai nyári offenzíva folyamán a Karéliai és Leningrádi frontok 96 375 fős veszteséget szenvedtek – ebből 23 674 volt a halott, fogságba esett vagy eltűnt katona. Összesen 451 500 katona vett részt a harcban.
84. Ennek a tartaléknak az alkalmazása lehetővé tette a XXX. gárdalövészhadtest számára, hogy egyetlen lépcsőben támadjon.
85. A 2. csapásmérő hadsereg például két nap alatt vetette be második lépcsős CVIII. lövészhadtestét (a 196. lövészhadosztályt, január 18–19-én, a 168. lövészhadosztályt január 19-én). Egy másik alkalommal a 42. hadsereg ezredenként vetette harcba összfegyvernemi tartalékát, és a parancsnoki rendszer nem működött megfelelően. Ez a hiba, kombinálva a gyenge felderítéssel, a nem megfelelő tüzérségi és műszaki támogatással és a hiányos koordinációval, semlegesítette a mozgékony harckocsicsoport hatékonyságát. Végül a Volhovi front 59. hadserege egy másodlagos irányban vetette be második lépcsős CXII. lövészhadtestét, amivel csökkentette a hadsereg hatékonyságát, és lelassította az előrenyomulás tempóját.
86. A partizánmozgalom leningrádi parancsnoksága jelentette, hogy a leningrádi *oblaszty*ban 22 000 partizán 1944. január 14. és március 1. között 21 556 némettel végzett, ezenkívül megsemmisített 58 563 vasúti sínelemet, 51 vasútvonalat, 247 hidat, 136 mozdonyt, 509 kilométernyi távíróvonalat, 1620 járművet, 811 szekeret, 28 raktárt, 33 tankot és négy repülőgépet.

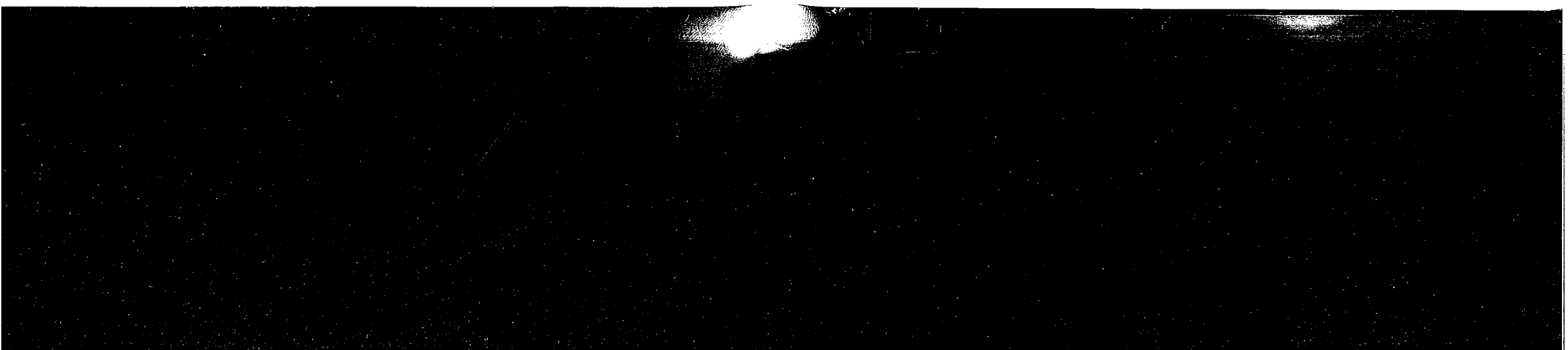

1. Függelék

A Vörös Hadsereg hadrendje a leningrádi régióban

1941. június 22.
ÉSZAKI FRONT

7. hadsereg
54. lövészhadosztály
71. lövészhadosztály
168. lövészhadosztály
237. lövészhadosztály
26. erődített körlet (Szortavaljo)
208. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
55. vegyes repülőhadosztály
184. önálló utászzászlóalj

14. hadsereg
XXXXII. lövészhadtest
  104. lövészhadosztály
  122. lövészhadosztály
14. lövészhadosztály
52. lövészhadosztály
23. erődített körlet (Murmanszk)
104. főparancsnoksági tartalék tüzérezred
1. harckocsihadosztály (I. gépesített hadtest)
1. vegyes repülőhadosztály
42. precíziós bombázószázad
31. önálló utászzászlóalj

23. hadsereg
XIX. lövészhadtest
  115. lövészhadosztály
  122. lövészhadosztály
L. lövészhadtest
  43. lövészhadosztály
  70. lövészhadosztály
  123. lövészhadosztály
27. erődített körlet (Keksolm)
28. erődített körlet (Viborg)
24. hadtesttüzérezred
28. hadtesttüzérezred
43. hadtesttüzérezred
573. tüzérezred
101. taracktüzérezred
108. nehéztarack-tüzérezred (RGK)
419. nehéztarack-tüzérezred
20. önálló aknavetős zászlóalj
27. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
241. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
X. gépesített hadtest
  21. harckocsihadosztály
  24. harckocsihadosztály
  198. gépesített hadosztály
  7. motorkerékpáros ezred
5. vegyes repülőhadosztály
41 bombázóhadosztály
15. büntető repülőszázad
19. büntető repülőszázad
109. gépesített műszaki zászlóalj
153. önálló műszaki zászlóalj

Alárendelt egységek
177. lövészhadosztály
191. lövészhadosztály
8. lövészdandár
22. erődített körlet (Karélia)

25. erődített körlet (Pszkov)
29. erődített régió
541. taracktüzérezred (RGK)
577. taracktüzérezred (RGK)
II. hadtest PVO
  115. légvédelmi tüzérezred
  169. légvédelmi tüzérezred
  189. légvédelmi tüzérezred
  192. légvédelmi tüzérezred
  194. légvédelmi tüzérezred
  351. légvédelmi tüzérezred
  Viborgi PVO-dandárkörzet
  Murmanszki PVO-dandárkörzet
  Pszkovi PVO-dandárkörzet
  Lugai PVO-dandárkörzet
  Petrozavodszki PVO-dandárkörzet
I. gépesített hadtest
  3. harckocsihadosztály
  163. gépesített hadosztály
  5. motorkerékpáros ezred
2. vegyes repülőhadosztály
39. vadászrepülő-hadosztály
3. vadászrepülő-hadosztály PVO
54. vadászrepülő-hadosztály PVO
311. felderítő repülőezred
103. büntető repülőszázad
12. műszaki ezred
29. műszaki ezred
6. pontonhídépítő ezred

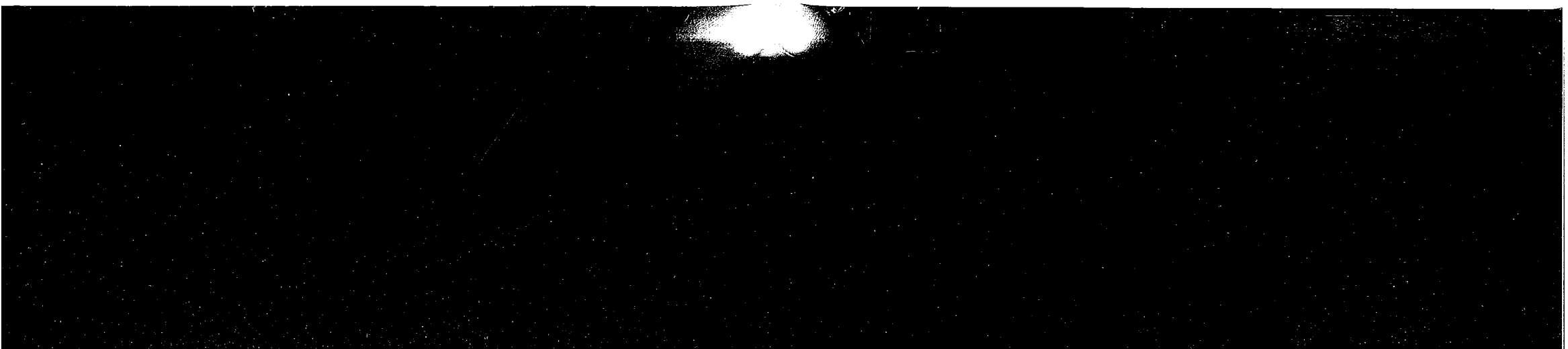

1941. augusztus 1.
ÉSZAKI FRONT

7. hadsereg
54. lövészhadosztály
71. lövészhadosztály
3. DNO
3. tengerészgyalogos-dandár
9. gépesített lövészezred
24. gépesített lövészezred
452. gépesített lövészezred
108. nehéztarack-tüzérezred (RGK)
47. önálló aknavetős zászlóalj
Petrozavodszki PVO-dandárkörzet
2. harckocsiezred
7. motorkerékpáros ezred
55. vegyes repülőhadosztály
18. önálló műszaki zászlóalj

8. hadsereg
X. lövészhadtest
  10. lövészhadosztály
  11. lövészhadosztály
XI. lövészhadtest
  16. lövészhadosztály
  48. lövészhadosztály
  125. lövészhadosztály
118. lövészhadosztály
268. lövészhadosztály
22. NKVD-lövészhadosztály
47. hadtesttüzérezred
51. hadtesttüzérezred
73. hadtesttüzérezred
39. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
103. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
29. önálló utászzászlóalj
80. önálló utászzászlóalj

14. hadsereg
XXXXII. lövészhadtest
  104. lövészhadosztály
  122. lövészhadosztály
14. lövészhadosztály
52. lövészhadosztály
23. erődített körlet
1. gépesített lövészezred (1. harckocsihadosztály)
104. taracktüzérezred (RGK)
208. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
Murmanszki PVO-dandárkörzet
Önálló harckocsizászlóalj
1. vegyes repülőhadosztály
31. önálló utászzászlóalj

23. hadsereg
XIX. lövészhadtest
  115. lövészhadosztály
  142. lövészhadosztály
  168. lövészhadosztály
43. lövészhadosztály
123. lövészhadosztály
367. lövészezred (71. lövészhadosztály)
27. erődített körlet
28. erődített körlet
24. hadtesttüzérezred
28. hadtesttüzérezred
101. tarack-tüzérezred (RGK)
577. tarack-tüzérezred (RGK)
20. önálló aknavetős zászlóalj
27. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
241. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
485. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
198. gépesített hadosztály
5. vegyes repülőhadosztály

53. önálló műszaki zászlóalj
54. önálló műszaki zászlóalj
40. pontonhídépítő zászlóalj
41. pontonhídépítő zászlóalj
234. önálló utászzászlóalj

Luga műveleti csoport
XXXXI. lövészhadtest
  111. lövészhadosztály
  177. lövészhadosztály
  235. lövészhadosztály
1. lövészezred (3. DNO)
260. önálló géppuskás-tüzérzászlóalj
262. önálló géppuskás-tüzérzászlóalj
541. taracktüzérezred (RGK)
Lugai PVO-dandárkörzet
24. harckocsihadosztály
259. önálló utászzászlóalj

Kingiszeppi védelmi régió
90. lövészhadosztály
191. lövészhadosztály
2. DNO
4. DNO
Leningrádi Kirov Gyalogsági Iskola
21. erődített körlet
1. harckocsihadosztály
60. önálló páncélvonat

Alárendelt egységek
265. lövészhadosztály
272. lövészhadosztály
281. lövészhadosztály
1. GDNO
2. GDNO
3. GDNO
4. GDNO
8. lövészdandár
22. erődített körlet
29. erődített körlet
Krasznogvardejszki erődített körzet
II. PVO-hadtest
Szviri PVO-dandárkörzet
Viborgi PVO-dandárkörzet
7. vadászrepülő-hadosztály PVO
39. vadászrepülő-hadosztály
2. bombázóhadosztály
1. vegyes repülőgépdandár

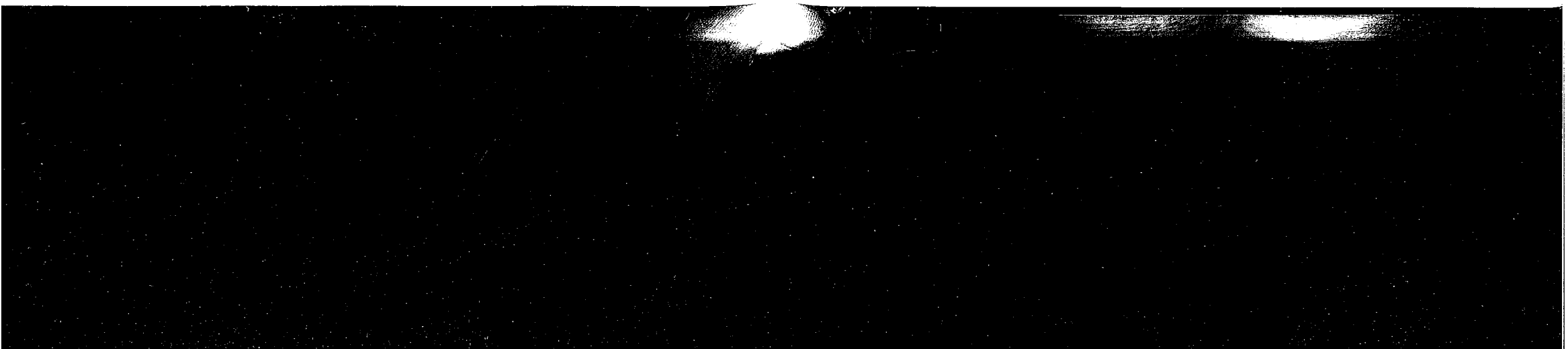

1941. szeptember 1.
LENINGRÁDI FRONT

8. hadsereg
11. lövészhadosztály
48. lövészhadosztály
118. lövészhadosztály
125. lövészhadosztály
191. lövészhadosztály
268. lövészhadosztály
76. lett lövészezred
266. önálló géppuskás légvédelmi tüzérzászlóalj
47. hadtesttüzérezred
73. hadtesttüzérezred
1./24. hadtesttüzérezred
39. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
103. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj

23. hadsereg
XIX. lövészhadtest
142. lövészhadosztály
265. lövészhadosztály
43. lövészhadosztály
123. lövészhadosztály
291. lövészhadosztály
708. lövészezred (115. lövészhadosztály)
577. taracktüzérezred (RVGK)
28. hadtesttüzérezred
241. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
485. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
Viborgi PVO-dandárkörzet
198. gépesített hadosztály (tüzérezred nélkül)
7. vadászrepülő-ezred
153. vadászrepülő-ezred
235. támadó repülőezred
41. pontonhídépítő zászlóalj
234. önálló utászzászlóalj

42. hadsereg
2. GDNO
3. GDNO
Krasznogvardejszki erődített körzet
51. hadtesttüzérezred
690. páncéltörő tüzérezred
Vegyes tüzérezred
704. tüzérezred (198. gépesített hadosztály)
42. pontonhídépítő zászlóalj
106. gépesített műszaki zászlóalj

48. hadsereg
138. lövészhadosztály
311. lövészhadosztály
1. hegyi lövészdandár
170. önálló lovasezred
541. taracktüzérezred (RVGK)
21. harckocsihadosztály
109. gépesített műszaki zászlóalj
12. önálló utászzászlóalj

55. hadsereg
70. lövészhadosztály
90. lövészhadosztály
168. lövészhadosztály
237. lövészhadosztály
1. DNO
4. DNO
2. lövészezred (3. GDNO)
Szluck-Kolpinói erődített körzet
14. páncéltörő tüzérdandár
24. hadtesttüzérezred
47. önálló aknavetős zászlóalj
84. önálló harckocsizászlóalj
86. önálló harckocsizászlóalj

Kopor műveleti csoport
1. GDNO
2. DNO
522. lövészezred (191. lövészhadosztály)
519. tarackezred (RVGK)
2. harckocsiezred (1. harckocsihadosztály)
295. önálló utászzászlóalj

Déli műveleti csoport
XXXXI. lövészhadtest
111. lövészhadosztály
177. lövészhadosztály
235. lövészhadosztály
1. lövészezred (3. DNO)
260. önálló géppuskás légvédelmi tüzérzászlóalj
262. önálló géppuskás légvédelmi tüzérzászlóalj
274. önálló géppuskás légvédelmi tüzérzászlóalj
Páncéltörő tüzérezred (Bogdanov őrnagy)
Lugai PVO-dandárkörzet
24. harckocsihadosztály
23. pontonhídépítő zászlóalj
259. önálló utászzászlóalj

Alárendelt egységek
10. lövészhadosztály
16. lövészhadosztály
115. lövészhadosztály
281. lövészhadosztály
4. gárda-DNO
1. NKVD-lövészhadosztály
8. lövészdandár
3. lövészezred (1. DNO)
22. erődített körlet
29. erődített körlet
101. taracktüzérezred
108. nehéztarack-tüzérezred (RVGK)
16. önálló aknavetős zászlóalj
20. önálló aknavetős zászlóalj
27. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
II. PVO-hadtest
Szviri PVO-dandárkörzet
1. harckocsihadosztály (a 2. harckocsiezred nélkül)
48. önálló harckocsizászlóalj
VII. vadászrepülő-hadtest PVO
8. vadászrepülő-hadosztály
39. vadászrepülő-hadosztály
2. vegyes repülőhadosztály
53. önálló műszaki zászlóalj
54. önálló műszaki zászlóalj
21. pontonhídépítő zászlóalj

42. önálló hadsereg *(Sztavka)*
267. lövészhadosztály
285. lövészhadosztály
288. lövészhadosztály
292. lövészhadosztály
312. lövészhadosztály
314. lövészhadosztály
316. lövészhadosztály
442. hadtesttüzérezred
881. páncéltörő tüzérezred

1942. január 1.
LENINGRÁDI FRONT

8. hadsereg
10. lövészhadosztály
86. lövészhadosztály
1. NKVD-lövészhadosztály
11. lövészdandár
4. tengerészgyalogos-dandár
101. taracktüzérezred
6. páncéltörő tüzérezred
7. páncéltörő tüzérezred
20. önálló aknavetős zászlóalj
486. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
28. önálló páncélvonat
Önálló páncélautós zászlóalj
439. vadászrepülő-ezred
2. önálló utászzászlóalj
112. önálló utászzászlóalj

23. hadsereg
123. lövészhadosztály
142. lövészhadosztály
291. lövészhadosztály
22. erődített körlet
260. taracktüzérezred
577. taracktüzérezred
27. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
241. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
48. önálló harckocsizászlóalj
106. önálló harckocsizászlóalj
30. önálló páncélvonat
5. vegyes repülőezred
117. felderítő repülőszázad
234. önálló utászzászlóalj

42. hadsereg
13. lövészhadosztály
189. lövészhadosztály
21. NKVD-lövészhadosztály
247. önálló géppuskás légvédelmi tüzérzászlóalj
291. önálló géppuskás légvédelmi tüzérzászlóalj
292. önálló géppuskás légvédelmi tüzérzászlóalj
14. tüzérzászlóalj PVO
47. tüzérezred
73. tüzérezred
541. taracktüzérezred
1. páncéltörő tüzérezred
2. páncéltörő tüzérezred
3. páncéltörő tüzérezred
4. páncéltörő tüzérezred
5. páncéltörő tüzérezred
3. különleges nehéztüzér-zászlóalj
72. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
89. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
51. önálló harckocsizászlóalj
29. önálló műszaki zászlóalj
54. önálló műszaki zászlóalj
106. önálló műszaki zászlóalj

55. hadsereg
11. lövészhadosztály
43. lövészhadosztály
56. lövészhadosztály
70. lövészhadosztály
72. lövészhadosztály
85. lövészhadosztály
90. lövészhadosztály
125. lövészhadosztály
177. lövészhadosztály
268. lövészhadosztály
261. önálló géppuskás légvédelmi tüzérzászlóalj

267. önálló géppuskás légvédelmi tüzérzászlóalj
283. önálló géppuskás légvédelmi tüzérzászlóalj
289. önálló géppuskás légvédelmi tüzérzászlóalj
290. önálló géppuskás légvédelmi tüzérzászlóalj
24. hadtesttüzérezred
28. hadtesttüzérezred
690. páncéltörő tüzérezred
2. különleges nehéztüzér-zászlóalj
47. önálló aknavetős zászlóalj
198. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
84. önálló harckocsizászlóalj
86. „Nép Bosszúállója" önálló páncélvonat
2. önálló műszaki zászlóalj
53. önálló műszaki zászlóalj
325. önálló utászzászlóalj
367. önálló utászzászlóalj

54. hadsereg
3. gárda-lövészhadosztály
80. lövészhadosztály
115. lövészhadosztály
128. lövészhadosztály
198. lövészhadosztály
281. lövészhadosztály
285. lövészhadosztály
286. lövészhadosztály
294. lövészhadosztály
311. lövészhadosztály
1. hegyi lövészdandár
6. tengerészgyalogos-dandár
2. önálló síezred
4. önálló sízászlóalj
5. önálló sízászlóalj
882. tüzérezred
883. tüzérezred
„Akkuksz" taracktüzérezred
2./5. gárda-aknavetősezred
4./4. gárda-aknavetősezred
21. harckocsihadosztály
16. harckocsidandár
122. harckocsidandár
60. önálló páncélvonat
18. bombázóezred
46. vadászrepülő-ezred
563. vadászrepülő-ezred
116. felderítő repülőszázad
5. önálló műszaki zászlóalj
109. önálló műszaki zászlóalj
135. önálló műszaki zászlóalj
136. önálló műszaki zászlóalj
262. önálló műszaki zászlóalj
12. önálló utászzászlóalj

Tengermelléki műveleti csoport
48. lövészhadosztály
2. tengerészgyalogos-dandár
5. tengerészgyalogos-dandár
3. önálló lövészezred, balti flotta
50. önálló tengerészgyalogos-zászlóalj, balti flotta
519. taracktüzérezred
Önálló aknavetős zászlóalj
286. önálló harckocsizászlóalj
295. önálló utászzászlóalj

Alárendelt egységek
168. lövészhadosztály
265. lövészhadosztály
8. lövészdandár
9. lövészdandár
20. lövészhadosztály, NKVD
13. gépesített lövészezred, NKVD
1. önálló sízászlóalj
Önálló gárda-aknavetőszászlóalj
123. harckocsidandár

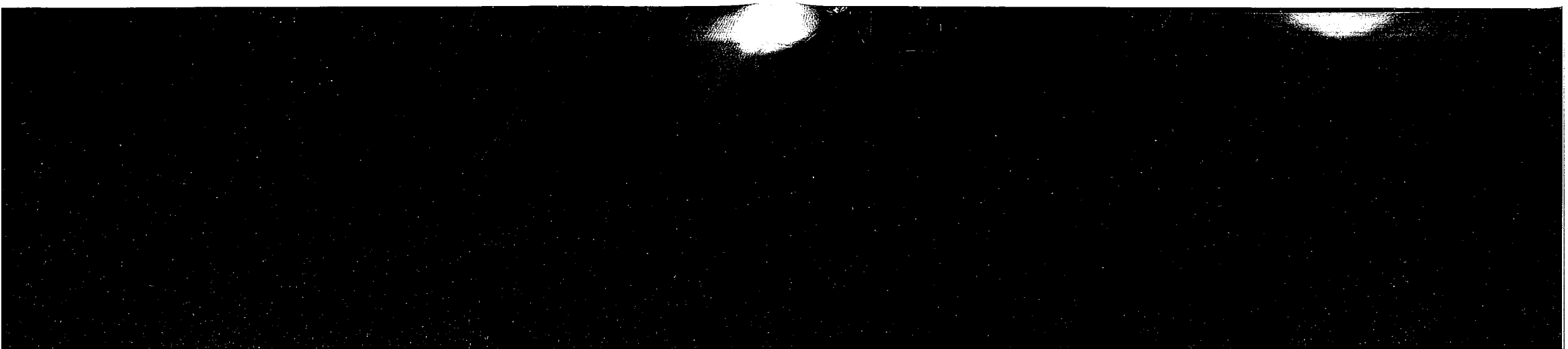

124. harckocsidandár
Zászlóalj, önálló harckocsidandár
107. önálló harckocsizászlóalj
„Baltyec" önálló páncélvonat
„A szülőföldért" önálló páncélvonat
26. önálló páncélvonat
2. vegyes repülőhadosztály
39. vadászrepülő-hadosztály
92. vadászrepülő-hadosztály
127. vadászrepülő-ezred
286. vadászrepülő-ezred
Parancsnokság, 90. vegyes repülőhadosztály
Parancsnokság, 91. vegyes repülőhadosztály
21. pontonhídépítő zászlóalj
41. pontonhídépítő zászlóalj
42. pontonhídépítő zászlóalj

VOLHOVI FRONT

2. csapásmérő hadsereg

327. lövészhadosztály
22. lövészdandár
23. lövészdandár
24. lövészdandár
25. lövészdandár
53. lövészdandár
57. lövészdandár
58. lövészdandár
59. lövészdandár
39. önálló sízászlóalj
40. önálló sízászlóalj
41. önálló sízászlóalj
42. önálló sízászlóalj
43. önálló sízászlóalj
44. önálló sízászlóalj
18. tüzérezred
839. taracktüzérezred
160. önálló harckocsizászlóalj
162. önálló harckocsizászlóalj
121. bombázórepülő-ezred
522. vadászrepülő-ezred
704. könnyűbombázó-ezred
1741. önálló utászzászlóalj
1746. önálló utászzászlóalj
85. önálló sízászlóalj
86. önálló sízászlóalj
88. önálló sízászlóalj
89. önálló sízászlóalj
90. önálló sízászlóalj
881. tüzérezred
6. gárda-aknavetőszászlóalj
9. gárda-aknavetőszászlóalj
46. harckocsizászlóalj
119. önálló harckocsizászlóalj
120. önálló harckocsizászlóalj
128. önálló harckocsizászlóalj
3. tartalékos repülőcsoport
160. vadászrepülő-ezred
185. vadászrepülő-ezred
239. vadászrepülő-ezred
218. vadászbombázó-ezred
225. bombázóezred
159. pontonhídépítő zászlóalj
248. önálló utászzászlóalj

52. hadsereg

46. lövészhadosztály
111. lövészhadosztály
225. lövészhadosztály
259. lövészhadosztály
267. lövészhadosztály
288. lövészhadosztály
305. lövészhadosztály
25. lovassági hadosztály
442. tüzérezred
448. tüzérezred
561. tüzérezred
884. páncéltörő tüzérezred
44. gárda-aknavetőszászlóalj
2. vadászrepülő-gárdaezred
513. vadászrepülő-ezred
313. vadászbombázó-ezred

4. hadsereg

4. gárda-lövészhadosztály
44. lövészhadosztály
65. lövészhadosztály
92. lövészhadosztály
191. lövészhadosztály
310. lövészhadosztály
377. lövészhadosztály
1. gránátos lövészdandár
27. lovassági hadosztály
80. lovassági hadosztály
84. önálló sízászlóalj

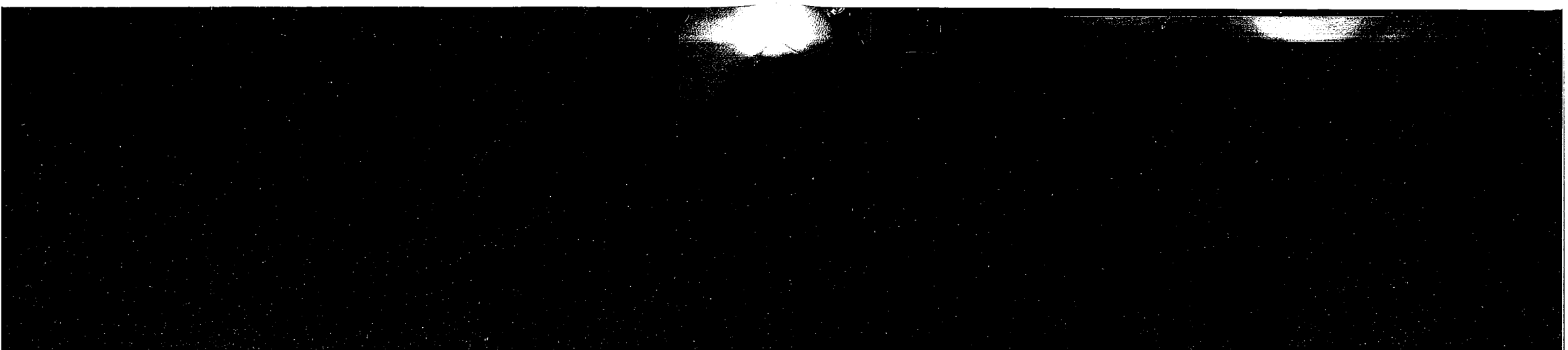

673. könnyűbombázó-ezred
3. önálló műszaki zászlóalj
4. önálló műszaki zászlóalj
770. önálló műszaki zászlóalj
771. önálló utászzászlóalj
55. pontonhídépítő zászlóalj

59. hadsereg
366. lövészhadosztály
372. lövészhadosztály
374. lövészhadosztály
376. lövészhadosztály
378. lövészhadosztály
382. lövészhadosztály
45. önálló sízászlóalj
46. önálló sízászlóalj
47. önálló sízászlóalj
48. önálló sízászlóalj
49. önálló sízászlóalj
50. önálló sízászlóalj
104. önálló gárda-aknavetőszászlóalj
105. önálló gárda-aknavetőszászlóalj
203. önálló gárda-aknavetőszászlóalj
163. önálló harckocsizászlóalj
166. önálló harckocsizászlóalj

Alárendelt egységek
87. lovassági hadosztály
137. nehéztaracktüzér-ezred
430. nehéztaracktüzér-ezred
216. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
2. tartalékos repülőcsoport
  138. bombázóezred
  283. vadászrepülő-ezred
  434. vadászrepülő-ezred
  515. vadászrepülő-ezred
  504. vadászbombázó-ezred
520. vadászrepülő-ezred
539. önálló gépesített műszaki-utász zászlóalj

1943. január 1.
LENINGRÁDI FRONT

23. hadsereg
10. lövészhadosztály
92. lövészhadosztály
142. lövészhadosztály
291. lövészhadosztály
27. lövészdandár
17. erődített körlet
22. erődített körlet
260. hadsereg tüzérezred
336. tüzérezred
91. páncéltörő tüzérezred
883. páncéltörő tüzérezred
104. hadsereg aknavetős ezred
532. aknavetős ezred
73. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
618. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
152. harckocsidandár
30. önálló páncélvonat
915. vegyes repülőezred
234. önálló műszaki zászlóalj

42. hadsereg
85. lövészhadosztály
109. lövészhadosztály
125. lövészhadosztály
189. lövészhadosztály
79. erődített körlet
14. gárdahadsereg-tüzérezred
73. hadsereg-tüzérezred
289. páncéltörő tüzérezred
304. páncéltörő tüzérezred
384. páncéltörő tüzérezred
509. páncéltörő tüzérezred
705. páncéltörő tüzérezred
760. páncéltörő tüzérezred
533. aknavetős ezred
631. légvédelmi tüzérezred
72. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
1. harckocsidandár
31. gárda-harckocsiezred
1. önálló páncélautó-zászlóalj
2. önálló páncélautó-zászlóalj
914. vegyes repülőezred
54. önálló műszaki zászlóalj
585. önálló műszaki zászlóalj

55. hadsereg
43. lövészhadosztály
56. lövészhadosztály
72. lövészhadosztály
90. lövészhadosztály
14. erődített körlet
12. gárdahadsereg-tüzérezred
126. tüzérezred
690. páncéltörő tüzérezred
531. aknavetős ezred
474. légvédelmi tüzérezred
71. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
220. harckocsidandár
71. önálló páncélvonat
987. vegyes repülőezred
325. önálló műszaki zászlóalj
367. önálló műszaki zászlóalj

67. hadsereg
45. gárda-lövészhadosztály
46. lövészhadosztály
86. lövészhadosztály
11. lövészdandár
55. lövészdandár
123. lövészdandár
138. lövészdandár
142. haditengerészeti lövészdandár
35. sídandár

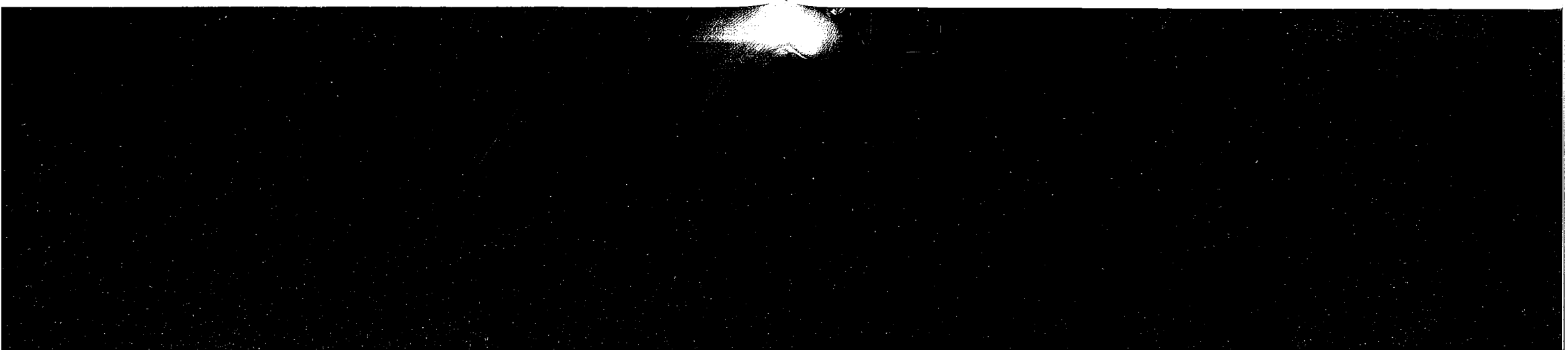

16. erődített körlet
Tüzérhadosztály
380. könnyűtüzér-ezred
596. könnyűtüzér-ezred
871. könnyűtüzér-ezred
311. tüzérezred
1155. tüzérezred
56. taracktüzérezred
511. taracktüzérezred
577. taracktüzérezred
28. könnyűtüzér-ezred
1106. tüzérezred
Nehéz tüzérzászlóalj
882. páncéltörő tüzérezred
127. aknavetős ezred
134. aknavetős ezred
144. aknavetős ezred
174. aknavetős ezred
175. aknavetős ezred
5. gárda-aknavetőszászlóalj
523. önálló gárda-aknavetőszászlóalj
524. önálló gárda-aknavetőszászlóalj
525. önálló gárda-aknavetőszászlóalj
465. légvédelmi tüzérezred
632. légvédelmi tüzérezred
89. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
108. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
613. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
86. önálló harckocsizászlóalj
118. önálló harckocsizászlóalj
3. önálló páncélautó-zászlóalj
407. vegyes repülőezred
53. önálló műszaki zászlóalj

Tengermelléki műveleti csoport

48. lövészhadosztály
168. lövészhadosztály
50. lövészdandár
56. lövészdandár
48. haditengerészeti lövészdandár
71. haditengerészeti lövészdandár
338. önálló géppuskás légvédelmi tüzérzászlóalj
519. taracktüzérezred
184. aknavetős ezred
287. önálló harckocsizászlóalj
295. önálló műszaki zászlóalj

13. légi hadsereg

273. vadászrepülő-hadosztály
275. vadászrepülő-hadosztály
276. bombázóhadosztály
277. vadászbombázó-hadosztály
5. távolsági felderítő repülőszázad
10. vadászrepülő-század
12. büntető repülőszázad

Alárendelt egységek

13. lövészhadosztály
123. lövészhadosztály
136. lövészhadosztály
224. lövészhadosztály
268. lövészhadosztály
102. lövészdandár
162. lövészdandár
250. lövészdandár
34. sídandár
13. erődített körlet
Leningrád belső védelme
122. önálló géppuskás légvédelmi tüzérzászlóalj
123. önálló géppuskás légvédelmi tüzérzászlóalj
124. önálló géppuskás légvédelmi tüzérzászlóalj
125. önálló géppuskás légvédelmi tüzérzászlóalj
130. önálló géppuskás légvédelmi tüzérzászlóalj

131. önálló géppuskás légvédelmi tüzérzászlóalj
38. gárda-aknavetősezred
320. gárda-aknavetősezred
321. gárda-aknavetősezred
7. légvédelmi tüzérhadosztály
785. légvédelmi tüzérezred
803. légvédelmi tüzérezred
970. légvédelmi tüzérezred
988. légvédelmi tüzérezred
92. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
116. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
61. harckocsidandár
222. harckocsidandár
5. önálló aeroszán-zászlóalj
17. önálló aeroszán-zászlóalj
42. önálló aeroszán-zászlóalj
72. önálló páncélvonat
2. különleges megbízatású (Szpecnyaz) műszaki zászlóalj
52. műszaki-utász dandár
7. gárda-aknászzászlóalj
8. pontonhídépítő zászlóalj
12. pontonhídépítő zászlóalj
14. pontonhídépítő zászlóalj
18. pontonhídépítő zászlóalj
21. pontonhídépítő zászlóalj
41. pontonhídépítő zászlóalj
42. pontonhídépítő zászlóalj
106. önálló műszaki zászlóalj
267. önálló műszaki zászlóalj
447. önálló utászzászlóalj

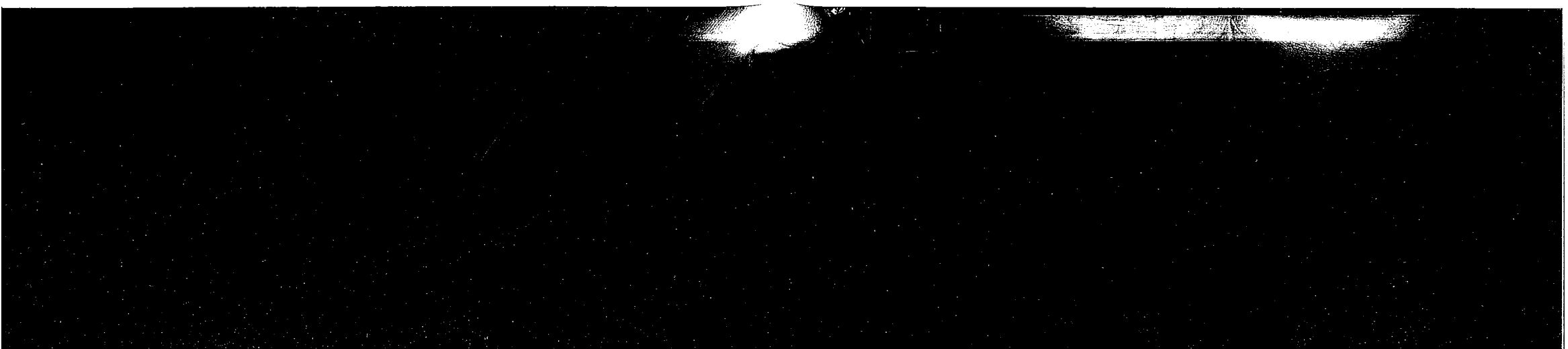

VOLHOVI FRONT

2. csapásmérő hadsereg

11. lövészhadosztály
18. lövészhadosztály
71. lövészhadosztály
128. lövészhadosztály
147. lövészhadosztály
191. lövészhadosztály
256. lövészhadosztály
314. lövészhadosztály
327. lövészhadosztály
372. lövészhadosztály
376. lövészhadosztály
22. lövészdandár
561. hadsereg-tüzérezred
168. nehéztaracktüzér-ezred
5. aknavetős dandár (2. tüzérhadosztály)
122. hadsereg-aknavetősezred
191. hadsereg-aknavetősezred
192. hadsereg-aknavetősezred
193. hadsereg-aknavetősezred
194. hadsereg-aknavetősezred
499. hadsereg-aknavetősezred
502. hadsereg-aknavetősezred
503. hadsereg-aknavetősezred
504. hadsereg-aknavetősezred
165. aknavetős ezred
20. gárda-aknavetősezred (a 211. zászlóalj nélkül)
29. gárda-aknavetősezred
43. légvédelmi tüzérhadosztály
464. légvédelmi tüzérezred
635. légvédelmi tüzérezred
1463. légvédelmi tüzérezred
1464. légvédelmi tüzérezred
45. légvédelmi tüzérhadosztály
1. légvédelmi tüzérezred
2. légvédelmi tüzérezred
737. légvédelmi tüzérezred
15. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
213. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
16. harckocsidandár
98. harckocsidandár
122. harckocsidandár
185. harckocsidandár
32. gárda-harckocsiezred
500. önálló harckocsizászlóalj
501. önálló harckocsizászlóalj
503. önálló harckocsizászlóalj
507. önálló harckocsizászlóalj
32. önálló aeroszán-zászlóalj
44. önálló aeroszán-zászlóalj
22. önálló légvédelmi páncélvonat
696. vegyes repülőezred
136. önálló műszaki zászlóalj
770. önálló műszaki zászlóalj

4. hadsereg

44. lövészhadosztály
288. lövészhadosztály
310. lövészhadosztály
24. lövészdandár
58. lövészdandár
39. sídandár
206. önálló géppuskás tüzérzászlóalj
8. gárdahadsereg-tüzérezred
21. gárda-aknavetőszászlóalj (20. GMD)
7. gárda-harckocsidandár
32. önálló páncélvonat
689. vegyes repülőezred
365. önálló műszaki zászlóalj

8. hadsereg

80. lövészhadosztály

265. lövészhadosztály
286. lövészhadosztály
364. lövészhadosztály
1. lövészdandár
53. lövészdandár
73. haditengerészeti lövészdandár
71. gárdahadsereg-tüzérezred
70. hadsereg-tüzérezred
884. páncéltörő tüzérezred
145. aknavetős ezred (5. aknavetős dandár)
146. hadsereg-aknavetősezred
500. hadsereg-aknavetősezred
501. hadsereg-aknavetősezred
30. gárda-aknavetősezred
318. gárda-aknavetősezred
509. önálló nehéz gárda-aknavetősezred
512. önálló nehéz gárda-aknavetősezred
41. légvédelmi tüzérhadosztály
244. légvédelmi tüzérezred
245. légvédelmi tüzérezred
463. légvédelmi tüzérezred
634. légvédelmi tüzérezred
177. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
25. önálló harckocsiezred
107. önálló harckocsizászlóalj
502. önálló harckocsizászlóalj
47. önálló harckocsizászlóalj
49. önálló harckocsizászlóalj
50. önálló harckocsizászlóalj
4. önálló légvédelmi páncélvonat
123. önálló légvédelmi páncélvonat
935. vegyes repülőezred
112. önálló műszaki zászlóalj

52. hadsereg

65. lövészhadosztály
165. lövészhadosztály
225. lövészhadosztály
38. sídandár
150. erődített körlet
448. hadsereg-tüzérezred
506. hadsereg-aknavetősezred
231. gárda-aknavetőszászlóalj (28. GMR)
34. önálló aeroszán-zászlóalj
53. önálló aeroszán-zászlóalj
662. vegyes repülőezred
109. önálló műszaki zászlóalj
366. önálló műszaki zászlóalj

54. hadsereg

115. lövészhadosztály
177. lövészhadosztály
198. lövészhadosztály
281. lövészhadosztály
285. lövészhadosztály
291. lövészhadosztály
311. lövészhadosztály
140. lövészdandár
6. tengerészgyalogos-dandár
319. gárda-aknavetősezred
461. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
124. harckocsidandár
48. önálló páncélautó-zászlóalj
691. vegyes repülőezred
364. önálló műszaki zászlóalj

59. hadsereg

2. lövészhadosztály
377. lövészhadosztály
378. lövészhadosztály
382. lövészhadosztály
37. sídandár
42. önálló géppuskás tüzérzászlóalj
47. önálló géppuskás tüzérzászlóalj
215. önálló géppuskás tüzérzászlóalj
367. hadsereg-tüzérezred

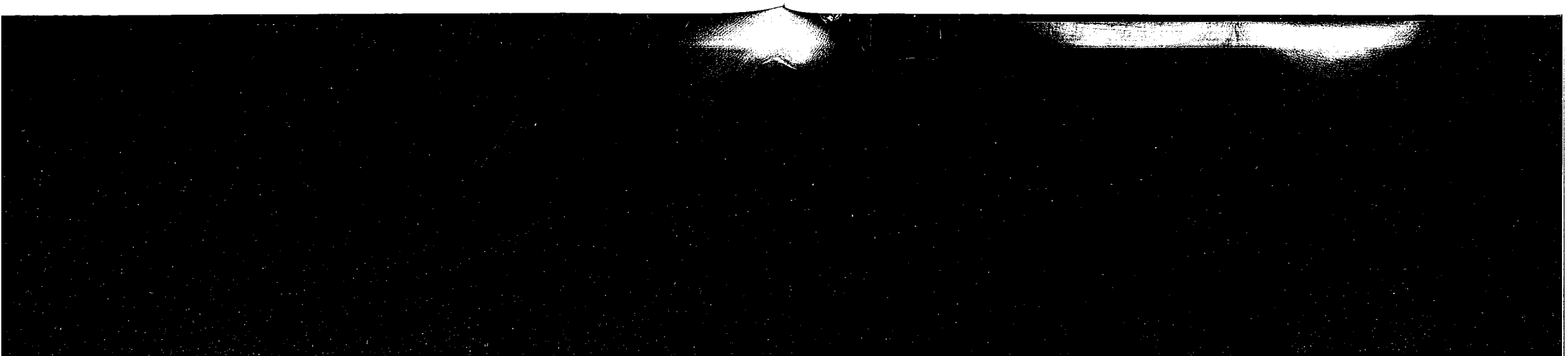

515. hadsereg-aknavetősezred
28. gárda-aknavetősezred (a 231. gárda-aknavetőszászlóalj nélkül)
29. harckocsidandár
48. önálló páncélvonat
660. vegyes repülőezred
539. önálló gépesített műszaki-utász zászlóalj
771. önálló műszaki zászlóalj

14. légi hadsereg

II. vadászrepülő-hadtest
  209. vadászrepülő-hadosztály
  215. vadászrepülő-hadosztály
279. vadászrepülő-hadosztály
280. bombázóhadosztály
281. vadászbombázó-hadosztály
844. szállítórepülő-ezred
8. távolsági felderítő repülőszázad
28. büntető repülőszázad

Alárendelt egységek

239. lövészhadosztály
379. lövészhadosztály
11. sídandár
12. sídandár
13. sídandár
2. tüzérhadosztály
  20. könnyűtüzér-dandár
  7. tüzérdandár
  4. taracktüzérdandár
13. hadseregtüzér-gárdaezred
21. hadsereg-tüzérezred
24. hadsereg-tüzérezred
430. nehéztaracktüzér-ezred
46. légvédelmi tüzérhadosztály
  21. légvédelmi tüzérezred
  22. légvédelmi tüzérezred
  23. légvédelmi tüzérezred
  24. légvédelmi tüzérezred
707. légvédelmi tüzérezred (45. légvédelmi hadosztály)
168. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
216. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
23. önálló páncélvonat
1. műszaki-aknász dandár
39. különleges megbízatású műszaki dandár (Szpecnyaz)
53. műszaki-utász zászlóalj
8. gárda-aknászzászlóalj
734. önálló aknász-utász zászlóalj
32. pontonhídépítő zászlóalj
34. pontonhídépítő zászlóalj
36. pontonhídépítő zászlóalj
38. pontonhídépítő zászlóalj
55. pontonhídépítő zászlóalj
40. önálló műszaki zászlóalj
135. önálló műszaki zászlóalj

1944. JANUÁR 1. LENINGRÁDI FRONT

2. csapásmérő hadsereg

XXXXIII. lövészhadtest
  48. lövészhadosztály
  90. lövészhadosztály
  98. lövészhadosztály
CXXII. lövészhadtest
  11. lövészhadosztály
  131. lövészhadosztály
  168. lövészhadosztály
43. lövészhadosztály
50. lövészdandár
48. haditengerészeti lövészdandár
71. haditengerészeti lövészdandár
16. erődített körlet
116. hadtesttüzérezred
154. hadtesttüzérezred
533. önálló nehéztüzér-zászlóalj
535. önálló nehéztüzér-zászlóalj
760. páncéltörő tüzérezred
230. gárda-aknavetősezred
144. aknavetős ezred
184. aknavetős ezred
281. aknavetős ezred
30. gárda-aknavetősezred
318. gárda-aknavetősezred
322. gárda-aknavetősezred
803. légvédelmi tüzérezred
92. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
116. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
152. harckocsidandár
98. önálló harckocsiezred
204. önálló harckocsiezred
222. önálló harckocsiezred
17. önálló aeroszán-zászlóalj
42. önálló aeroszán-zászlóalj
4. önálló páncélautó-zászlóalj
295. önálló műszaki zászlóalj
447. önálló műszaki zászlóalj
734. önálló műszaki zászlóalj

23. hadsereg

10. lövészhadosztály
92. lövészhadosztály
142. lövészhadosztály
17. erődített körlet
22. erődített körlet
8. hadtesttüzérezred
336. tüzérezred
94. páncéltörő tüzérezred
883. páncéltörő tüzérezred
276. aknavetős ezred
618. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
5. aeroszán-zászlóalj
1. önálló páncélautó-zászlóalj

42. hadsereg

XXX. gárdalövészhadtest
  45. lövészhadosztály
  63. lövészhadosztály
  64. lövészhadosztály
CIX. lövészhadtest
  72. lövészhadosztály
  109. lövészhadosztály
  125. lövészhadosztály
CX. lövészhadtest
  56. lövészhadosztály
  85. lövészhadosztály
  86. lövészhadosztály
189. lövészhadosztály
79. erődített körlet
18. áttörő tüzérhadosztály
  65. könnyűtüzér-dandár
  58. taracktüzér-dandár
  3. nehéztaracktüzér-dandár

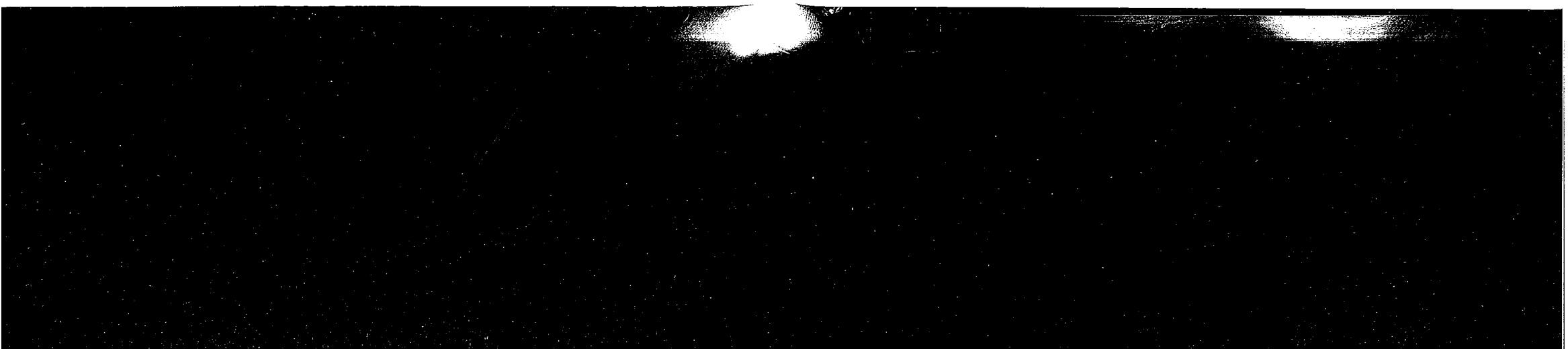

80. nehéztaracktüzér-dandár
120. nehéztaracktüzér-dandár
42. aknavetős dandár
23. áttörő tüzérhadosztály
79. könnyűtüzér-dandár
38. taracktüzér-dandár
2. nehéztaracktüzér-dandár
96. nehéztaracktüzér-dandár
21. nehéztaracktüzér-gárdadandár
28. aknavetős dandár
1157. hadtest-tüzérezred
1106. tüzérezred
1486. tüzérezred
52. önálló gárda-nehéztüzérzászlóalj
304. páncéltörő tüzérezred
384. páncéltörő tüzérezred
509. páncéltörő tüzérezred
705. páncéltörő tüzérezred
1973. páncéltörő tüzérezred
104. aknavetős ezred
174. aknavetős ezred
533. aknavetős ezred
534. aknavetős ezred
20. gárda-aknavetősezred (a 211. gárda-aknavetős zászlóalj nélkül)
38. gárda-aknavetősezred
320. gárda-aknavetősezred
321. gárda-aknavetősezred
7. légvédelmi tüzérhadosztály
465. légvédelmi tüzérezred
474. légvédelmi tüzérezred
602. légvédelmi tüzérezred
632. légvédelmi tüzérezred
32. légvédelmi tüzérhadosztály
1377. légvédelmi tüzérezred
1387. légvédelmi tüzérezred
1393. légvédelmi tüzérezred
1413. légvédelmi tüzérezred
631. légvédelmi tüzérezred
72. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
1. harckocsidandár
220. harckocsidandár
31. önálló gárda-harckocsiezred
46. önálló gárda-harckocsiezred
49. önálló gárda-harckocsiezred
205. önálló harckocsiezred
260. önálló harckocsiezred
1439. önjárótüzér-ezred
1902. önjárótüzér-ezred
2. önálló páncélautó-zászlóalj
71. önálló páncélautó-zászlóalj
72. önálló páncélautó-zászlóalj
54. önálló műszaki zászlóalj
585. önálló műszaki zászlóalj

67. hadsereg

CXVI. lövészhadtest
13. lövészhadosztály
46. lövészhadosztály
376. lövészhadosztály
CXVIII. lövészhadtest
124. lövészhadosztály
128. lövészhadosztály
268. lövészhadosztály
291. lövészhadosztály
14. erődített körlet
81. tüzérdandár
267. gárdatüzérezred
21. tüzérezred
260. tüzérezred
564. tüzérezred
599. taracktüzér-ezred
532. önálló nehéztüzér-zászlóalj
289. páncéltörő tüzérezred
690. páncéltörő tüzérezred
882. páncéltörő tüzérezred
884. páncéltörő tüzérezred
122. aknavetős ezred
127. aknavetős ezred
134. aknavetős ezred

175. aknavetős ezred
193. aknavetős ezred
504. aknavetős ezred
567. aknavetős ezred
970. légvédelmi tüzérezred
988. légvédelmi tüzérezred
71. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
73. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
108. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
613. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
14. önálló páncélautó-zászlóalj
53. önálló műszaki zászlóalj
234. önálló műszaki zászlóalj
325. önálló műszaki zászlóalj
367. önálló műszaki zászlóalj
8. önálló lángszórós zászlóalj

13. légi hadsereg

276. bombázóhadosztály
277. vadászbombázó-hadosztály
275. vadászrepülő-hadosztály
283. vadászrepülő-ezred
13. felderítő repülőezred
12. büntető repülőszázad
49. büntető repülőszázad
52. büntető repülőszázad

Alárendelt egységek

CVIII. lövészhadtest
196. lövészhadosztály
224. lövészhadosztály
314. lövészhadosztály
CXVII. lövészhadtest
120. lövészhadosztály
123. lövészhadosztály
201. lövészhadosztály
CXXIII. lövészhadtest (parancsnokság)
III. tüzérhadtest (parancsnokság)
51. tüzérdandár
12. gárda-tüzérezred
14. gárda-tüzérezred
73. tüzérezred
126. tüzérezred
129. tüzérezred
409. önálló nehéztüzér-zászlóalj
4. aknavetős gárdahadosztály
2. gárda-aknavetősdandár
5. gárda-aknavetősdandár
6. gárda-aknavetősdandár
536. önálló páncéltörő tüzérzászlóalj
1. önálló hőlégballonos tüzérség, megfigyelő zászlóalj
8. önálló hőlégballonos tüzérség, megfigyelő zászlóalj
43. légvédelmi tüzérhadosztály
464. légvédelmi tüzérezred
635. légvédelmi tüzérezred
1463. légvédelmi tüzérezred
1464. légvédelmi tüzérezred
785. légvédelmi tüzérezred
785. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
30. gárda-harckocsidandár
17. gárda-harckocsiezred
261. önálló harckocsiezred
1344. önjáró lövészezred
3. önálló páncélautó-zászlóalj
2. különleges megbízatású műszaki dandár (Szpecnyaz)
52. műszaki-utász dandár
5. nehéz pontonhídépítő ezred
7. gárda-aknászzászlóalj
34. önálló műszaki zászlóalj
106. önálló műszaki zászlóalj
1. pontonhídépítő gárdazászlóalj
21. pontonhídépítő zászlóalj
42. pontonhídépítő zászlóalj
175. önálló lángszórós század

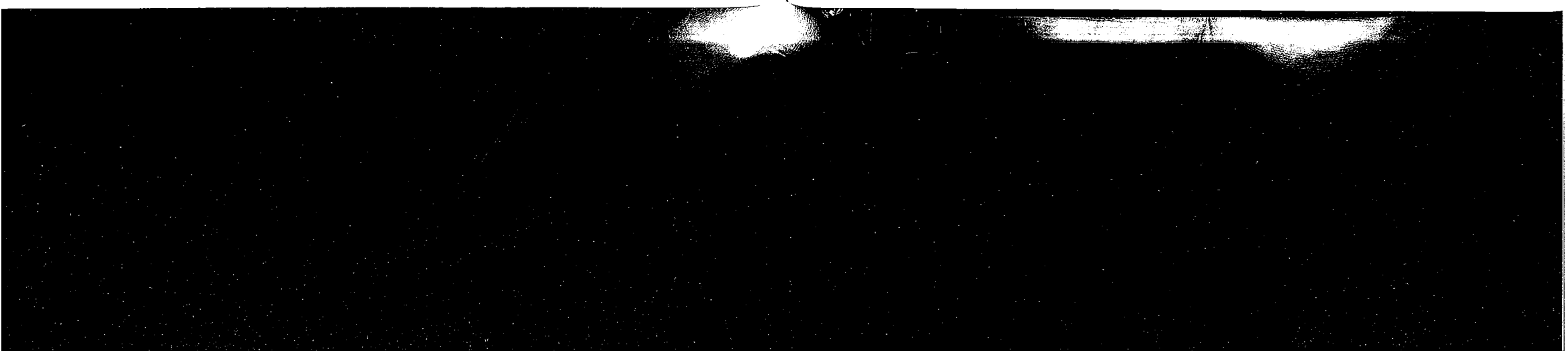

VOLHOVI FRONT

8. hadsereg
CXIX. lövészhadtest
- 286. lövészhadosztály
- 374. lövészhadosztály

18. lövészhadosztály
364. lövészhadosztály
1. lövészdandár
22. lövészdandár
258. könnyűtüzér-ezred (20. könnyűtüzér-dandár)
8. gárda-tüzérezred
71. gárda-tüzérezred
223. gárda-tüzérezred
500. aknavetős ezred
18. gárda-aknavetősezred
41. légvédelmi tüzérhadosztály
- 245. légvédelmi tüzérezred
- 634. légvédelmi tüzérezred

1468. légvédelmi tüzérezred
177. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
33. gárda-harckocsiezred
185. harckocsiezred
32. önálló aeroszán-zászlóalj
49. önálló páncélautó-zászlóalj
50. önálló páncélautó-zászlóalj
4. önálló páncélvonat
112. önálló műszaki zászlóalj
177. lövészhadosztály
198. lövészhadosztály
2. erődített körlet
1097. tüzérezred
194. aknavetős ezred
499. aknavetős ezred
29. gárda-aknavetősezred
244. légvédelmi tüzérezred (44. légvédelmi tüzérhadosztály)
463. légvédelmi tüzérezred (41. légvédelmi tüzérhadosztály)
1467. légvédelmi tüzérezred
1469. légvédelmi tüzérezred
15. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
124. önálló harckocsiezred
107. önálló harckocsizászlóalj
501. önálló harckocsizászlóalj
48. önálló páncélautó-zászlóalj
32. önálló páncélvonat-zászlóalj
48. önálló páncélvonat-zászlóalj
22. önálló légvédelmi páncélvonat
2. különleges megbízatású műszaki gárdaezred (Szpecnyaz)
9. műszaki-rohamutász dandár
8. gárda-aknászzászlóalj
364. önálló műszaki zászlóalj
539. önálló műszaki zászlóalj

54. hadsereg
CXI. lövészhadtest
- 44. lövészhadosztály
- 288. lövészhadosztály

CXV. lövészhadtest
- 281. lövészhadosztály
- 285. lövészhadosztály
- 14. lövészdandár
- 53. lövészdandár

80. lövészhadosztály

59. hadsereg
VI. lövészhadtest
- 65. lövészhadosztály
- 239. lövészhadosztály
- 310. lövészhadosztály

XIV. lövészhadtest
- 191. lövészhadosztály
- 225. lövészhadosztály
- 378. lövészhadosztály

CXII. lövészhadtest
- 2. lövészhadosztály
- 372. lövészhadosztály
- 377. lövészhadosztály
- 24. lövészdandár

150. erődített körlet
2. tüzérhadosztály
- 20. könnyűtüzér-dandár
- 7. tüzérdandár
- 10. gárda-taracktüzér-dandár

121. nehéztaracktüzér-dandár
13. gárda-tüzérezred
70. tüzérezred
367. tüzérezred
448. tüzérezred
1096. tüzérezred
5. aknavetős dandár
30. aknavetős dandár
192. aknavetős ezred
505. aknavetős ezred
506. aknavetős ezred
10. gárda-aknavetősdandár
12. gárda-aknavetősdandár
28. gárda-aknavetősezred
319. gárda-aknavetősezred
211. gárda-aknavetőszászlóalj (20. gárda-aknavetősezred)
3. önálló hőlégballonos tüzérség, megfigyelő zászlóalj
45. légvédelmi tüzérhadosztály
- 707. légvédelmi tüzérezred
- 737. légvédelmi tüzérezred
- 1465. légvédelmi tüzérezred
- 1466. légvédelmi tüzérezred

1470. légvédelmi tüzérezred
213. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
461. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
16. harckocsidandár
29. harckocsidandár
122. harckocsidandár
32. önálló gárda-harckocsiezred
35. önálló gárda-harckocsiezred
50. önálló gárda-harckocsiezred
25. önálló harckocsi ezred
1433. önjárótüzér-ezred
1434. önjárótüzér-ezred
500. önálló harckocsizászlóalj
502. önálló harckocsizászlóalj
503. önálló harckocsizászlóalj
34. önálló aeroszán-zászlóalj
44. önálló aeroszán-zászlóalj
47. önálló páncélautó-zászlóalj
1. műszaki-utász dandár
2. önálló műszaki gárdazászlóalj
35. önálló műszaki zászlóalj
40. önálló műszaki zászlóalj
109. önálló műszaki zászlóalj
135. önálló műszaki zászlóalj
365. önálló műszaki zászlóalj
34. pontonhídépítő zászlóalj
36. pontonhídépítő zászlóalj
55. pontonhídépítő zászlóalj
9. önálló lángszórós zászlóalj

14. légi hadsereg
280. bombázóhadosztály
281. vadászbombázó-hadosztály
269. vadászrepülő-hadosztály
386. vadászbombázó-ezred
742. felderítő repülőezred
844. szállítórepülő-ezred
4. repülőezred, Polgári Légiflotta
44. büntető repülőszázad
59. büntető repülőszázad

Alárendelt egységek
VII. lövészhadtest
- 256. lövészhadosztály
- 382. lövészhadosztály

58. lövészdandár

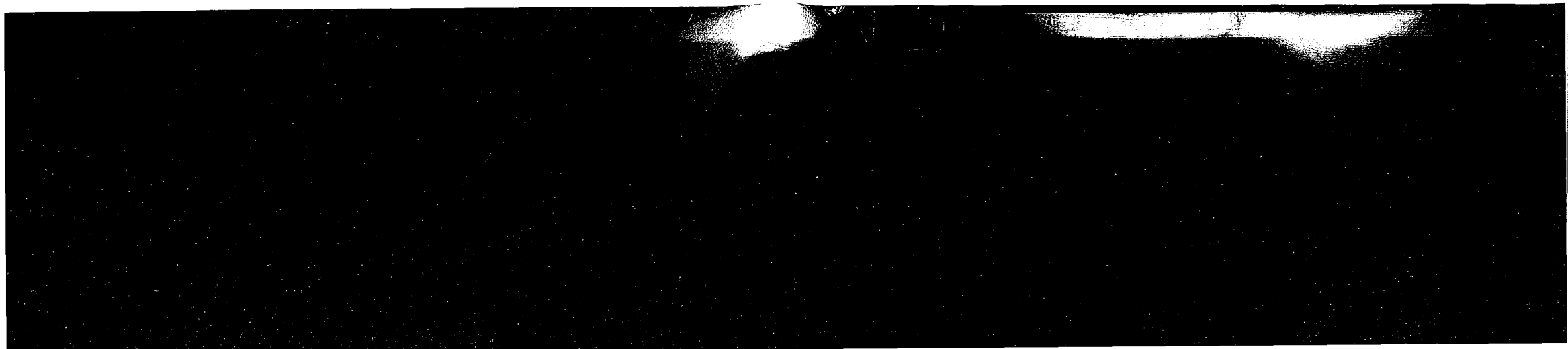

11. önálló gárda-légvédelmitüzérzászlóalj
168. önálló légvédelmi tüzérzászlóalj
7. gárda-harckocsidandár
123. önálló páncélvonat
12. műszaki-utász dandár
38. pontonhídépítő zászlóalj

2. Függelék

A német hadrend a leningrádi régióban

1941. június 22.
„Észak" hadseregcsoport

18. hadsereg
XXVI. hadtest
291. gyaloghadosztály
61. gyaloghadosztály
217. gyaloghadosztály
XXXVIII. hadtest
58. gyaloghadosztály
I. hadtest
11. gyaloghadosztály
1. gyaloghadosztály
21. gyaloghadosztály

4. páncéloscsoport
XXXXI. gépesített hadtest
1. páncéloshadosztály
269. gyaloghadosztály
6. páncéloshadosztály
36. gépesített hadosztály
LVI. gépesített hadtest
290. gyaloghadosztály
8. páncéloshadosztály
3. gépesített hadosztály
„*Totenkopf*" SS gépesített hadosztály

16. hadsereg
X. hadtest
30. gyaloghadosztály
126. gyaloghadosztály
XXVIII. hadtest
122. gyaloghadosztály
123. gyaloghadosztály
II. hadtest
121. gyaloghadosztály
12. gyaloghadosztály
32. gyaloghadosztály
253. gyaloghadosztály

Hadseregcsoport és OKH-tartalékok
XXIII. hadtest (hadseregcsoport)
254. gyaloghadosztály
251. gyaloghadosztály
206. gyaloghadosztály
L. hadtest (OKH)
86. gyaloghadosztály
SS-rendőr-gyaloghadosztály
207. biztonsági hadosztály
285. biztonsági hadosztály
281. biztonsági hadosztály

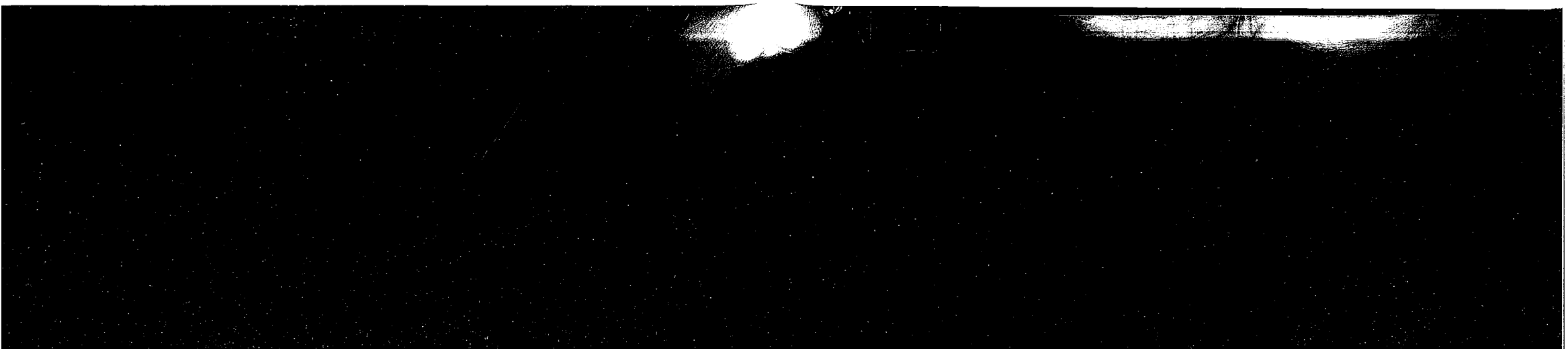

1941. augusztus 1.
„Észak" hadseregcsoport

18. hadsereg
XXXXII. hadtest
291. gyaloghadosztály
217. gyaloghadosztály
XXVI hadtest
254. gyaloghadosztály
61. gyaloghadosztály
93. gyaloghadosztály

16. hadsereg
XXVIII. hadtest
122. gyaloghadosztály
121. gyaloghadosztály
„*Totenkopf*" SS gépesített hadosztály
I. hadtest
11. gyaloghadosztály
21. gyaloghadosztály
X. hadtest
126. gyaloghadosztály
30. gyaloghadosztály
290. gyaloghadosztály
II. hadtest
123. gyaloghadosztály
32. gyaloghadosztály
12. gyaloghadosztály
L. hadtest (a 9. hadsereg irányítása alatt)
251. gyaloghadosztály
253. gyaloghadosztály

4. páncéloscsoport
XXXVIII. hadtest
58. gyaloghadosztály
XXXXI. gépesített hadtest
1. gyaloghadosztály
1. páncéloshadosztály
36. gépesített hadosztály
LVI. gépesített hadtest
269. gyaloghadosztály
8. páncéloshadosztály
SS-rendőr-gyaloghadosztály
3. gépesített hadosztály

1941. szeptember 1.
„Észak" hadseregcsoport

18. hadsereg
XXXXII. hadtest
61. gyaloghadosztály
217. gyaloghadosztály
254. gyaloghadosztály

4. páncéloscsoport
XXVI. hadtest
93. gyaloghadosztály
XXXVIII. hadtest
1. gyaloghadosztály
291. gyaloghadosztály
XXXXI. gépesített hadtest
6. páncéloshadosztály
36. gépesített hadosztály
1. páncéloshadosztály
L. hadtest
269. gyaloghadosztály
SS-rendőr-gyaloghadosztály
8. páncéloshadosztály

16. hadsereg
XXXIX. gépesített hadtest
12. páncéloshadosztály
20. gépesített hadosztály
18. gépesített hadosztály
XXVIII. hadtest
96. gyaloghadosztály
121. gyaloghadosztály
I. hadtest
21. gyaloghadosztály
11. gyaloghadosztály
122. gyaloghadosztály
126. gyaloghadosztály
X. hadtest
290. gyaloghadosztály
30. gyaloghadosztály
LVI. gépesített hadtest
„*Totenkopf*" SS gépesített hadosztály
3. gépesített hadosztály
II. hadtest
123. gyaloghadosztály
32. gyaloghadosztály
12. gyaloghadosztály

1942. január 1.
„Észak" hadseregcsoport

18. hadsereg
XXVI. hadtest
- 217. gyaloghadosztály
- 93. gyaloghadosztály
- 212. gyaloghadosztály

L. hadtest
- 58. gyaloghadosztály
- SS-rendőr-gyaloghadosztály
- 121. gyaloghadosztály
- 122. gyaloghadosztály

XXVIII. hadtest
- 96. gyaloghadosztály
- 1. gyaloghadosztály
- 227. gyaloghadosztály
- 223. gyaloghadosztály
- 269. gyaloghadosztály
- 291. gyaloghadosztály egy része
- 12. páncéloshadosztály egy része

I. hadtest
- 11. gyaloghadosztály
- 21. gyaloghadosztály
- 291. gyaloghadosztály

XXXIX. gépesített hadtest
- 12. páncéloshadosztály
- 20. gépesített hadosztály

16. hadsereg
XXXVIII. hadtest
- 61. gyaloghadosztály
- 215. gyaloghadosztály
- 126. gyaloghadosztály
- 250. spanyol gyaloghadosztály

X. hadtest
- 290. gyaloghadosztály
- 30. gyaloghadosztály
- „*Totenkopf*" SS gépesített hadosztály
- 18. gépesített hadosztály

II. hadtest
- 12. gyaloghadosztály
- 32. gyaloghadosztály
- 123. gyaloghadosztály

Hadseregcsoport-tartalék
- 8. páncéloshadosztály
- 81. gyaloghadosztály

1943. január 1.
„Észak" hadseregcsoport

18. hadsereg
L. hadtest
- 225. gyaloghadosztály
- 9. Luftwaffe tábori hadosztály
- 215. gyaloghadosztály
- 2. SS-gyaloghadosztály

LIV. hadtest
- 250. spanyol gyaloghadosztály
- 2. SS-rendőr-gyalogdandár
- 5. hegyi hadosztály

XXVI. hadtest
- 170. gyaloghadosztály
- 227. gyaloghadosztály
- 1. gyaloghadosztály
- 223. gyaloghadosztály

I. hadtest
- 69. gyaloghadosztály
- 132. gyaloghadosztály
- 61. gyaloghadosztály
- 11. gyaloghadosztály
- 217. gyaloghadosztály
- 21. gyaloghadosztály

XXVIII. hadtest
- 24. gyaloghadosztály
- 121. gyaloghadosztály
- 28. vadászhadosztály

XXXVIII. hadtest
- 254. gyaloghadosztály
- 212. gyaloghadosztály
- 1. Luftwaffe tábori hadosztály
- 10. Luftwaffe tábori hadosztály
- 96. gyaloghadosztály
- 285. biztosító hadosztály

16. hadsereg
X. hadtest
- 18. gépesített hadosztály
- 5. vadászhadosztály
- 21. Luftwaffe tábori hadosztály

Hohne-csoport
- 8. vadászhadosztály
- 290. gyaloghadosztály
- 225. gyaloghadosztály
- 126. gyaloghadosztály

II. hadtest
- 122. gyaloghadosztály
- 30. gyaloghadosztály
- 329. gyaloghadosztály
- 32. gyaloghadosztály
- 12. gyaloghadosztály
- 123. gyaloghadosztály

Tiemann-csoport
- 218. gyaloghadosztály
- 93. gyaloghadosztály

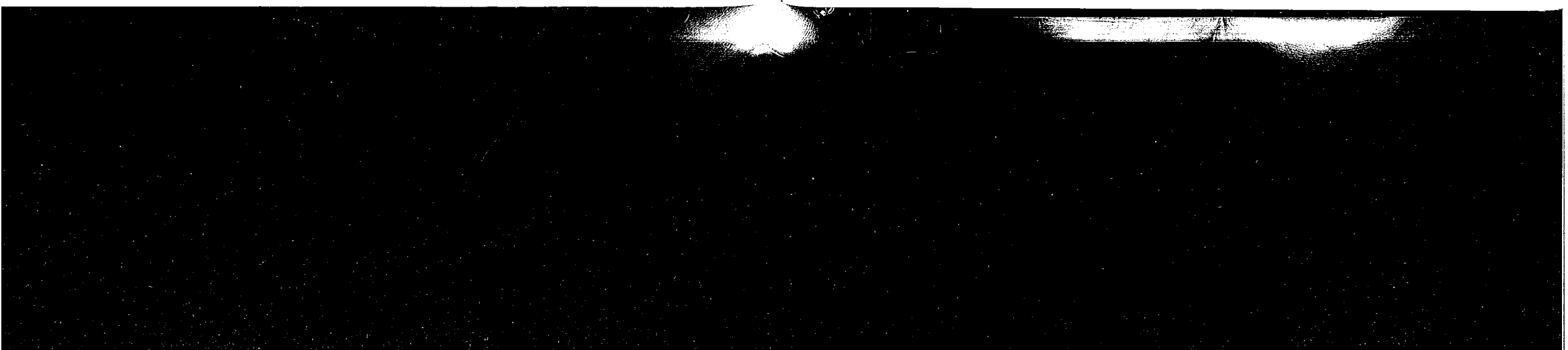

1944. január 1.
„Észak" hadseregcsoport

18. hadsereg
III. SS-páncéloshadtest
SS-rendőr-gyaloghadosztály
„Nordland" SS-páncélgránátos-hadosztály
10. Luftwaffe tábori hadosztály
9. Luftwaffe tábori hadosztály
L. hadtest
126. gyaloghadosztály
170. gyaloghadosztály
215. gyaloghadosztály
LIV. hadtest
11. gyaloghadosztály
24. gyaloghadosztály
225. gyaloghadosztály
XXVI. hadtest
61. gyaloghadosztály
227. gyaloghadosztály
254. gyaloghadosztály
212. gyaloghadosztály
XXVIII. hadtest
Spanyol Légió
121. gyaloghadosztály
2. Luftwaffe tábori hadosztály
96. gyaloghadosztály
21. gyaloghadosztály
13. Luftwaffe tábori hadosztály
XXXVIII. hadtest
2. lett SS-dandár
28. vadászhadosztály
1. Luftwaffe tábori hadosztály

16. hadsereg
X. hadtest
30. gyaloghadosztály
8. vadászhadosztály
21. Luftwaffe tábori hadosztály
II. hadtest
218. gyaloghadosztály
93. gyaloghadosztály
331. gyaloghadosztály
XXXXIII. és VI. SS-hadtestek
205. gyaloghadosztály
15. lett SS-dandár
83. gyaloghadosztály
263. gyaloghadosztály
69. gyaloghadosztály
I. hadtest
58. gyaloghadosztály
122. gyaloghadosztály
290. gyaloghadosztály
23. gyaloghadosztály
VIII. hadtest
329. gyaloghadosztály
81. gyaloghadosztály
Jackeln-csoport
Wagner-csoport (132. gyaloghadosztály)

3. Függelék

A Vörös Hadsereg és a Wehrmacht erőinek összehasonlítása

Vörös Hadsereg	Wehrmacht
Front	**Hadseregcsoport**
1941: (június) 4–6 hadsereg, 1–3 gépesített/lovassági hadtest	1941: 2–3 hadsereg, 1–3 páncéloscsoport
1941: (1941. december) 4–6 hadsereg, 1 lovassági hadtest	
1942: 3–6 hadsereg, 1 harckocsihadsereg, 1–2 harckocsi-, gépesített vagy lovassági hadtest	1942: 2–3 hadsereg, 1–2 páncéloshadsereg
1943: 3–6 hadsereg, 1–2 harckocsihadsereg, egy légi hadsereg, 3–5 harckocsi-, gépesített vagy lovassági hadtest, 1–2 tüzérhadosztály	1943: 2–3 hadsereg, 1–2 páncéloshadsereg
1944–45: 6–7 hadsereg, 1–3 harckocsihadsereg, 1 légi hadsereg, 1–3 harckocsi-, gépesített vagy lovassági hadtest, egy áttörő tüzérhadosztály	1944–45: 2–3 hadsereg, 1–2 páncéloshadsereg
Hadseregek	**Hadseregek (Páncéloscsoportok)**
1941: (június) Lövészhadsereg	1941: Tábori hadsereg
2–3 lövészhadtest (6–15 lövészhadosztály), 1 gépesített vagy lovassági hadtest (60–80 000 ember, 400–700 harckocsi)	2–4 hagyományos hadtest
	Páncéloscsoport
	2–3 gépesített hadtest, 1–2 hagyományos hadtest
1941: (december) Lövészhadsereg	
5–6 lövészhadosztály vagy -dandár, 1–2 lovassági hadosztály, 1–2 harckocsidandár vagy zászlóalj (70 000 ember, 20–90 harckocsi)	
1942: Lövészhadsereg	1942: Tábori hadsereg
6–10 lövészhadosztály vagy -dandár, 2–4 harckocsidandár, 1–2	3–4 hadtest, 1–2 gépesített hagyományos hadtest

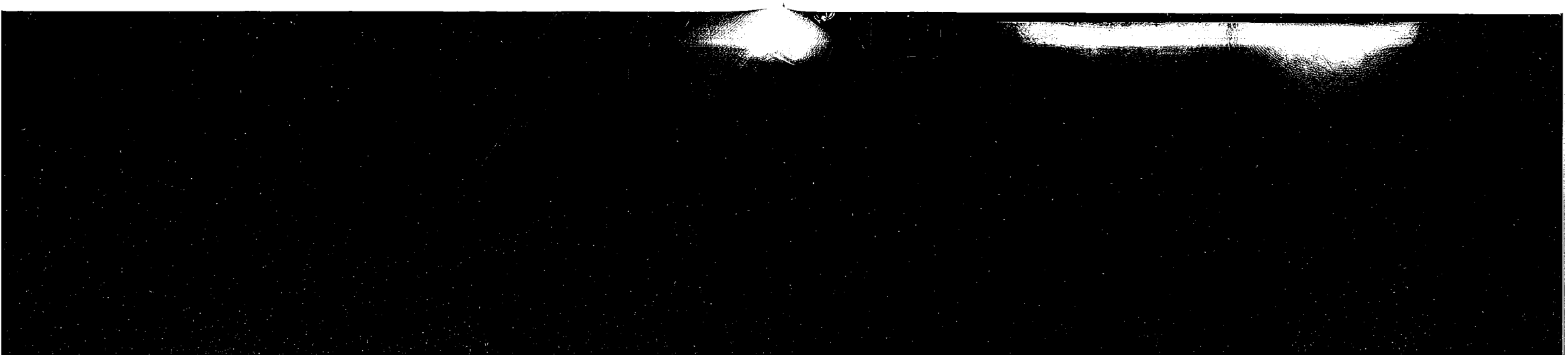

Vörös Hadsereg	Wehrmacht
harckocsihadtest (80–100 000 ember, 250–450 harckocsi)	Páncéloshadsereg
Harckocsihadsereg	2–3 gépesített hadtest
2–3 harckocsihadtest, 1 lovassági hadtest, 1–3 lövész- vagy lovassági hadosztály, 1 harckocsidandár (35 000 ember, 350–500 harckocsi)	1–2 hagyományos hadtest
Légi hadsereg	
4–12 vadász-, bombázó-, vadászbombázó- vagy vegyes repülőhadosztály	
1943: Lövészhadsereg	1943: Tábori hadsereg
Lövészhadtest (7–12 lövészhadosztály), 3–4 harckocsi- vagy önjárótüzér-dandár, 1–2 harckocsi-, gépesített vagy lovassági hadtest (80 000–130 000 ember, 250–450 tank)	3–6 hagyományos vagy páncéloshadtest (hadtestcsoport)
Harckocsihadsereg	Páncéloshadsereg
Két harckocsihadtest, egy gépesített hadtest (46 000 ember, 450–560 tank)	3–5 hagyományos vagy páncéloshadtest
Légi hadsereg	
2–3 vadászrepülő-hadosztály, 1–2 bombázóhadosztály, 1 vadászbombázó-hadosztály (700–1000 repülőgép)	
1944–45: Lövészhadsereg	1944–45: Tábori hadsereg
Három lövészhadtest (7–12 lövészhadosztály), 1–3 tüzérdandár, 2–3 harckocsi- vagy önjárótüzér-ezred, egy harckocsi-, gépesített vagy lovassági hadtest (80–120 000 ember, 300–460 tank)	4–6 hagyományos vagy páncéloshadtest (hadtestcsoport)
Harckocsihadsereg	Páncéloshadsereg
Két harckocsihadtest, egy gépesített hadtest (48–50 000 ember, 450–700 tank)	3–6 hagyományos vagy páncéloshadtest (hadtestcsoport)

Vörös Hadsereg	Wehrmacht
Légi hadsereg	
1–5 vadász-, bombázó- vagy vadászbombázó-hadtest vagy 2–5 repülőhadosztály	
1941: (június) Lövészhadtest	1941: Hadtest
Két lövészhadosztály (50 000 ember)	1–5 gyaloghadosztály
Gépesített hadtest	Gépesített hadtest
Két harckocsi- és egy gépesített hadosztály (36 080 ember, 1031 tank)	Két páncéloshadosztály, egy gépesített hadosztály, 1–2 gyaloghadosztály
Lovassági hadtest	
Két lovassági hadosztály (19 430 ember, 128 tank)	
1941: (december) Lövészhadtest (nincs)	
Gépesített hadtest (nincs)	
Lovassági hadtest	
Két lovassági hadosztály, egy könnyű lovassági hadosztály (12 000 ember)	
1942: Lövészhadtest	1942: Hadtest
2–3 lövészhadosztály (25–37 000 ember)	3–5 gyaloghadosztály, egy páncélos- vagy gépesített hadosztály
Harckocsihadtest	Gépesített hadtest
Három harckocsidandár, egy gépesített lövészdandár (7800 ember, 168 tank)	1–2 páncéloshadosztály, 1–2 gépesített hadosztály, 1–2 gyaloghadosztály
Lovassági hadtest	
Három lovassági hadosztály (14 000 ember)	
1943: Lövészhadtest	1943: Hadtest
Három lövészhadosztály (37 000 ember)	3–5 gyaloghadosztály, egy páncélos- vagy páncélgránátos-hadosztály
Harckocsihadtest	Páncéloshadtest
Három harckocsidandár, egy gépesített lövészdandár, egy	2–3 páncélos- vagy páncélgránátos-hadosztály, 1–2 gyaloghadosztály

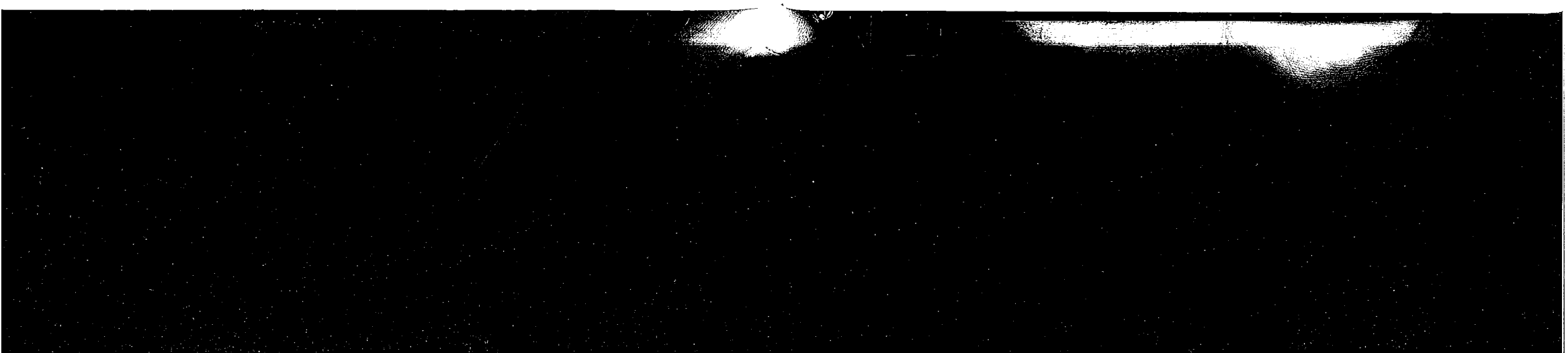

Vörös Hadsereg

önjárótüzér-ezred (10 977 ember, 220 tank)
Gépesített hadtest
Három gépesített dandár, egy harckocsidandár, egy önjárótüzér-ezred (15 018 ember, 229 tank)
Lovassági hadtest
Három lovassági hadosztály, egy önjárótüzér-ezred (21 000 ember, 129 tank)
1944–45: Lövészhadtest
Három lövészhadosztály, egy tüzérdandár, egy önjárótüzér-ezred (20–30 000 ember, 21 tank)
Harckocsihadtest
Három harckocsidandár, egy gépesített lövészdandár, három önjárótüzér-ezred (12 010 ember, 270 tank)
Gépesített hadtest
Három gépesített dandár, egy harckocsidandár, három önjárótüzér-ezred (16 442 ember, 246 tank)
Lovassági hadtest
Három lovassági hadosztály, 1–2 önjárótüzér-ezred (22 000 ember, 150 tank)

Wehrmacht

1944–45: Hadtest
3–6 gyalog-, páncélos- vagy páncélgránátos-hadosztály

Páncéloshadtest
3–6 páncélos-, páncélgránátos- vagy gyaloghadosztály

Vörös Hadsereg

1941: (június) Lövészhadosztály
Három lövészezred, két tüzérezred, egy harckocsizászlóalj (14 483 ember, 16 tank)
Harckocsihadosztály
Két harckocsiezred, egy gépesített lövészezred, egy harckocsizászlóalj (10 940 ember, 375 tank)
Gépesített hadosztály
Három gépesített lövészezred (10 000 ember)
Lovassági hadosztály
Négy lovassági ezred, egy harckocsiezred (9240 ember, 64 tank)
1941 (december) Lövészhadosztály
Három lövészezred, egy tüzérezred (11 626 ember)
Lovassági hadosztály
Három lovassági ezred (könnyű vagy hagyományos) (3447–4200 ember)
1942: Lövészhadosztály
Három lövészezred, egy tüzérezred (10 386 ember)
Lovassági hadosztály
Három lovassági ezred (4619 ember)
Romboló hadosztály
Három rombolódandár (4000 ember)
Erődített körlet
4–6 géppuskás tüzérzászlóalj (4100 ember)
1943: Lövészhadosztály
Három lövészezred, egy tüzérezred (9380 ember)
Lovassági hadosztály

Wehrmacht

1941: Gyaloghadosztály
Három gyalogezred (kilenc gyalogzászlóalj) (17 000 ember)
Hegyi hadosztály
Három gyalogezred (13 000 ember)
vadászhadosztály
Két gyalogezred (13 000 ember)
Páncéloshadosztály
Egy páncélosezred (2–3 páncéloszászlóalj), két gépesített gyalogezred (öt gépesített gyalogzászlóalj, négy teherautókkal és egy motorkerékpárokkal) (14 000 ember, 150–202 tank)
Gépesített hadosztály
Két gépesített gyalogezred (hat gépesített gyalogzászlóalj), egy páncéloszászlóalj (16 000 ember, 30–50 tank)
Waffen-SS-gyaloghadosztály
Három gyalogezred (hat gyalogzászlóalj) (14 000 ember)
Biztonsági hadosztály
Két biztonsági ezred (10 000 ember)
1942: Gyaloghadosztály
Három gyalogezred (6–9 gyalogzászlóalj) (15 500–17 000 ember)
vadászhadosztály
Két gyalogezred (13 000 ember)
Páncéloshadosztály
Egy páncélosezred (2–3 páncéloszászlóalj), két gépesített gyalogezred (öt gépesített gyalogzászlóalj, két teherautós és egy motorkerékpáros) (14 000 ember, 150–202 tank)

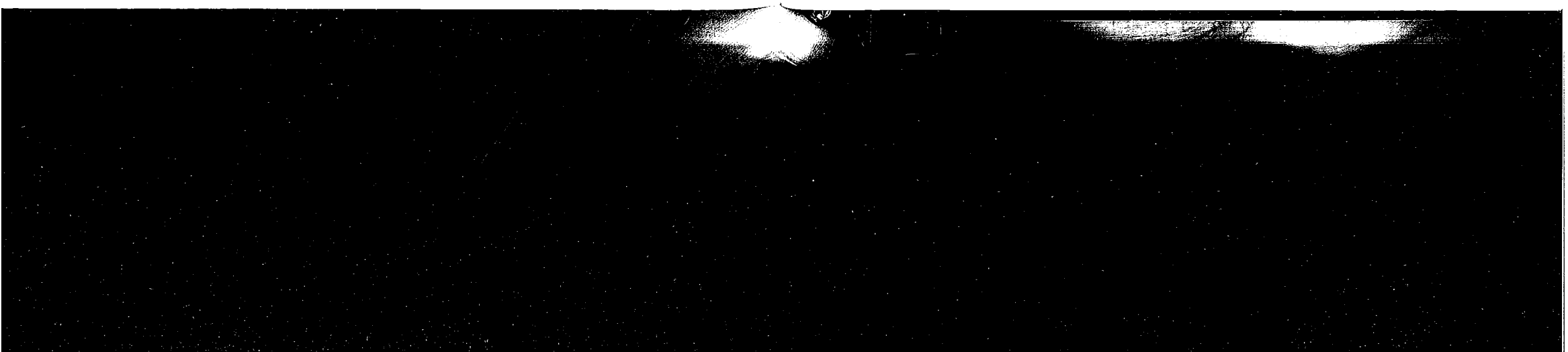

Vörös Hadsereg

Három lovassági ezred, egy harckocsiezred (6000 ember, 39 tank)
Romboló hadosztály
Két rombolódandár (4000 ember)
Erődített körlet
4–6 géppuskás tüzérzászlóalj (4100 ember)

1944–45: Lövészhadosztály
Három lövészezred, egy tüzérezred (9380)
Lovassági hadosztály
Három lovassági ezred, egy harckocsiezred (6000 ember, 39 tank)
Erődített körlet
4–6 géppuskás légvédelmi tüzérzászlóalj (4100 ember)

Wehrmacht

Gépesített hadosztály
Két gépesített gyalogezred (hat gépesített gyalogzászlóalj), egy páncéloszászlóalj (16 000 ember, 30–50 tank)
Waffen-SS-gyaloghadosztály
Három gyalogezred (hat gyalogzászlóalj) (14 000 ember)
Waffen-SS-gépesített hadosztály
(ugyanaz, mint a gépesített hadosztály) (15 000 ember)
Luftwaffe tábori hadosztály
2–3 gyalogezred (4–6 zászlóalj) (15 000 ember)
Biztonsági hadosztály
Két biztonsági ezred (10 000 ember)
1943–45: Gyaloghadosztály
2–3 gyalogezred (hat gyalogzászlóalj) (10–12 500 ember)
vadászhadosztály
Két gyalogezred (13 000 ember)
Páncéloshadosztály
Egy páncélosezred (2–3 páncéloszászlóalj), két gépesített gyalogezred (öt gépesített gyalogzászlóalj, négy teherautós és egy motorkerékpáros) (13–17 000 ember, 100–130 tank)
Páncélgránátos-hadosztály
Két gépesített gyalogezred (hat gépesített gyalogzászlóalj), egy páncéloszászlóalj (16 000 ember, 3–50 tank)

Waffen-SS-páncéloshadosztály
(ugyanaz, mint a páncéloshadosztály) (17 000 ember, 200–250 tank)
Luftwaffe tábori hadosztály
2–3 gyalogezred (4–6 zászlóalj) (10–12 500 ember)
Biztonsági hadosztály
Két biztonsági ezred (10 000 ember)

Vörös Hadsereg, dandárok

1941: (június) Lövészdandár
Három lövészzászlóalj (4500 ember)
1941: (december) Lövészdandár
Három lövészzászlóalj (4480 ember)
Haditengerészeti lövészdandár
Három zászlóalj (4334 ember)
Tengerészgyalogos-dandár
4–6 gyalogzászlóalj (4480–6000 ember)
Harckocsidandár
Két harckocsizászlóalj, egy gépesített lövészzászlóalj (1471 ember, 46 tank)
Sídandár
Három sízászlóalj (3800 ember)
1942: Lövészdandár
Négy lövészzászlóalj (5125 ember)
Haditengerészeti lövészdandár (gyalogos)
Négy lövészzászlóalj (5125 ember)
Harckocsidandár
Két harckocsizászlóalj, egy gépesített lövészzászlóalj (1038 ember, 53 tank)
Gépesített lövészdandár
Három gépesített lövészzászlóalj (3151 ember)
Sídandár
Három sízászlóalj (3800 ember)
Rombolódandár
Egy páncéltörő tüzérezred, két páncéltörő lövészzászlóalj, egy aknavetős zászlóalj, egy műszaki-aknász zászlóalj, egy harckocsizászlóalj (1791 ember, 32 tank)
1943: Lövészdandár

Négy lövészzászlóalj (5125 ember)
Haditengerészeti lövészdandár
Négy lövészzászlóalj (5125 ember)
Harckocsidandár
Három harckocsizászlóalj, egy gépesített lövészzászlóalj (1354 ember, 65 tank)
Gépesített dandár
Három gépesített lövészzászlóalj, egy harckocsiezred (3558 ember, 39 tank)
Gépesített lövészdandár
Három gépesített lövészzászlóalj (3500 ember)
Sídandár
Három sízászlóalj (3800 ember)
1944–45: Lövészdandár
Négy lövészzászlóalj (5125 ember)
Harckocsidandár
Három harckocsizászlóalj, egy gépesített lövészzászlóalj (1354 ember, 65 tank)
Gépesített dandár
Három gépesített lövészzászlóalj, egy harckocsiezred (3354 ember, 39 tank)
Gépesített lövészdandár
Három gépesített lövészzászlóalj (3500 ember)

Vörös Hadsereg, önálló ezredek és zászlóaljak

1941–45: aeroszán-zászlóalj
Három aeroszán-század (100 ember, 45 aeroszán)
Harckocsizászlóalj
Négy harckocsiszázad (189 ember, 36 tank)
Harckocsiezred
Négy harckocsiszázad (572 ember, 39 tank)
Áttörő harckocsiezred (nehéz)
Négy harckocsiszázad (215 ember, 21 tank)
Páncélos műszaki ezred
Négy harckocsiszázad (374 ember, 21 tank)
Géppuskás légvédelmi tüzérzászlóalj
Négy géppuskásszázad (667 ember 1942-ben, 669 ember 1943-ban)
Páncélvonat-zászlóalj
Egy páncélvonat

NKVD-erők

1941–45: NKVD-lövészhadosztály (gépesített is)
3–5 ezred, 1–2 zászlóalj (8–14 000 ember)
NKVD-lövészdandár
4–8 lövészzászlóalj (4500 ember)
NKVD-ezred
Három lövészzászlóalj (1651 ember)

4. függelék

Szovjet katonai és polgári veszteségek a leningrádi csatában

KATONAI

LENINGRÁDI STRATÉGIAI VÉDELMI MŰVELET
(1941. július 10.–szeptember 30.)

ERŐK	EREDETI ERŐ	VESZTESÉGEK (HALOTT, SEBESÜLT, ELTŰNT)	VESZTESÉGEK (BETEG, SEBESÜLT)	ÖSSZESEN
Északi front (1941. 07. 10.–08.23)	153 000	40 391	15 044	55 535
Északnyugati front (1941. 09. 30.–07. 10.)	272 000	96 953	47 835	144 788
Leningrádi front (1941. 08. 23–09. 30.)	—	65 529	50 787	116 316
52. önálló hadsereg (1942. 09. 01.–09-30.)	—	1721	2389	4110
Balti flotta (a teljes időszak alatt)	92 000	9384	14 793	24 177
Összesen	**517 000**	**214 078**	**130 848**	**344 926**

SZTARAJA RUSZA-I OFFENZÍVA
(1942. augusztus 12.–23.)

Északi front (48. hadsereg)	kb. 100 000	—	—	kb. 33 000
Északnyugati front (11., 27. és 34. hadsereg)	327 099	—	—	128 550
Összesen	**427 099**	**—**	**—**	**158 550**

SZINJAVINÓI OFFENZÍVA
(1941. szeptember 10.–október 28.)

54. hadsereg (Leningrádi front, 09. 26.), Néva műveleti csoport	71 270	22 211	32 768	54 979

TYIHVINI VÉDELMI MŰVELET
(1941. október 16.–november 18.)

54. hadsereg (Leningrádi front), 4. és 52. önálló hadsereg	135 700	22 743	17 846	40 589

TYIHVINI STRATÉGIAI OFFENZÍVA
(1941. november 10.–december 30.)

54. hadsereg (Leningrádi front)	55 600	6065	11 486	17 551
4. önálló hadsereg	62 700	8916	16 018	24 934
52. önálló hadsereg	42 660	871	1769	2640
Novgorod műveleti csoport	31 900	2072	1704	3776
Összesen	**192 950**	**17 924**	**30 977**	**48 901**

LJUBANI OFFENZÍVA
(1942. január 7.–április 30.)

Volhovi front, 54. hadsereg (Leningrádi front)	325 700	95 064	213 303	308 367

A 2. CSAPÁSMÉRŐ HADSEREG SZÖKÉSE A BEKERÍTÉSBŐL
(1942. május 23.–július 10.)

2. csapásmérő hadsereg, 52. és 59. hadsereg	231 900	54 774	39 977	94 751

SZINJAVINÓI OFFENZÍVA
(1942. augusztus 19.–október 20.)

Leningrádi front (Néva műveleti csoport, 67. hadsereg, 13. légi hadsereg), Volhovi front (2. csapásmérő hadsereg, 8. hadsereg, 14. légi hadsereg), balti flotta, ladogai flottilla	190 000	40 085	73 589	113 674

A LENINGRÁDI BLOKÁD ÁTTÖRÉSÉT CÉLZÓ HADMŰVELET („ISZKRA")
(1943. január 12.–30.)

Leningrádi front (67. hadsereg, 13. légi hadsereg)	133 300	12 320	28 944	41 264
Volhovi front (2. csapásmérő hadsereg, 8. hadsereg, 14. légi hadsereg)	169 500	21 620	52 198	73 818
Összesen	**302 800**	**33 940**	**81 142**	**115 082**

GYEMJANSZKI OFFENZÍVA („SARKCSILLAG")
(1943. február 15.–28.)

Északnyugati front	327 600	10 016	23 647	33 663

SZTARAJA RUSZA-I OFFENZÍVA
(1943. február 4.–19.)

Északnyugati front	401 190	31 789	71 319	103 108

MGA–SZINJAVINÓI OFFENZÍVA
1943. június 22.–augusztus 22.

Leningrádi front (67. hadsereg, 13. légi hadsereg), Volhovi front (8. hadsereg, 14. légi hadsereg)	253 300	20 890	59 047	79 937

LENINGRÁD–NOVGORODI HADÁSZATI OFFENZÍVA
(1944. március 1.–január 14.)

Leningrádi front (23. hadsereg nélkül)	417 600	56 564	170 876	227 440
Volhovi front	260 000	12 011	38 289	50 300
1. csapásmérő hadsereg (2. balti front) (1944. 01. 14–02. 10.)	54 900	1283	3759	5042
2. Balti front (1944. 02. 10–03. 01)	—	6659	23 051	29 710
Balti flotta	86 600	169	1292	1461
Összesen	**822 100**	**76 686**	**237 267**	**313 953**

VIBORG–PETROZAVODSZKI STRATÉGIAI OFFENZÍVA
1944. június 10.–augusztus 9.)

Karéliai front (7. és 32. hadsereg, 7. légi hadsereg) (1944. 06. 21–08–09.)	202 300	16 924	46 679	63 603
Leningrádi front (21. és 23. hadsereg, 13. légi hadsereg)	188 800	46 679	24 011	30 029
Balti flotta, ladogai és onyegai flottilla	60 400	732	2011	2743
Összesen	**451 500**	**23 674**	**72 701**	**96 375**

NARVAI OFFENZÍVA
(1944. július 24.–30.)

Leningrádi front (2. csapásmérő hadsereg, 8. hadsereg, 13. légi hadsereg)	136 830	4685	18 602	23 287

KATONAI VESZTESÉGEK ÖSZEGZÉSE

Északi front (64 nap)		**Leningrádi front (1353 nap)**	
Halott	22 334	Halott	332 059
Eltűnt és fogságba esett	61 537	Eltűnt és fogságba esett	11 142
Harcon kívüli halott	1138	Harcon kívüli halott	24 324
Összesen	**85 459**	**Összesen**	**467 525**
Sebesült	60 271	Sebesült	949 761
Beteg	2 634	Beteg	333 326
Fagysérült	—	Fagysérült	4286
Összes orvosi eset	62 905	Összes orvosi eset	1 287 373
Mindösszesen	**148 364**	**Mindösszesen**	**1 755 898**

POLGÁRI VESZTESÉG A LENINGRÁDI OSTROM IDEJÉN, ÖSSZESÍTÉS

Becslés 1943 nyarán 642 000
(Náci Háborús Bűnöket Vizsgáló Különleges Bizottság)
1945-ös becslés (Nürnbergi Törvényszék) **642 000**
1952-es becslés **632 253**
1965-ös becslés **több mint 800 000**
(V. M. Kovalcsuk és G. P. Szoboljev, Leningradszkij rekviem [Leningrádi rekviem], *Vaprozij isztoriji, No. 12., 1965. december. A számítás a háború előtti 2,5 milliós, illetve az 1943. decemberi 600 000 lakosságon alapul, hozzávéve az egymillió evakuáltat és a Vörös Hadsereg 100 000 sorozottját.)*

2000-es becslés **641 000** (csak az ostromban)
1 000 000 (az ostromban és az evakuációs során)
(Orosz Katonai Enciklopédia)

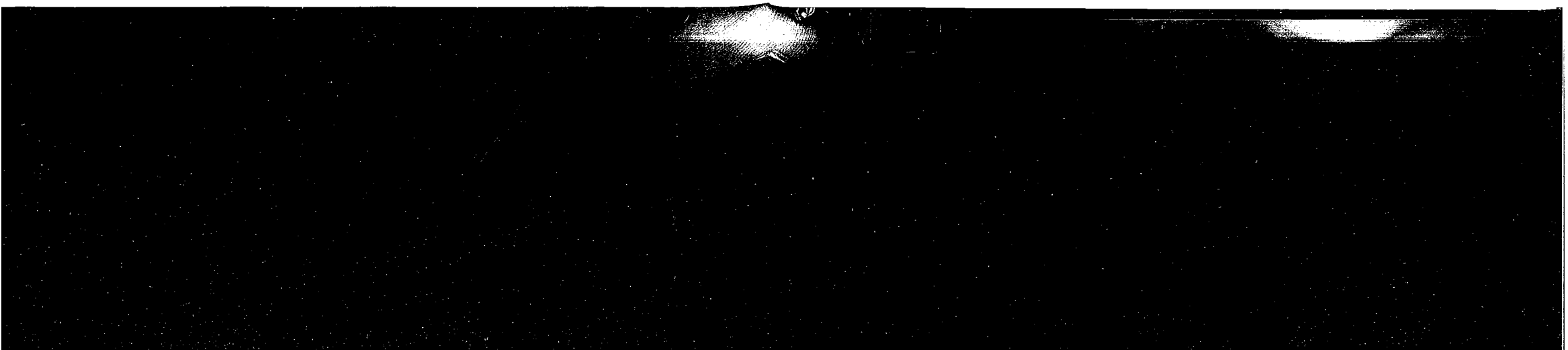

Bibliográfia

Babin, A. I., szerk. *Na volhovszkom frontye* 1941–1944. *Moszkva:* „Nauka", *1982.*

Burdick, Charles és Jacobsen, Hans-Adolf. *The Halder War Diary, 1939–1942.* Novato, CA: Presidio, 1988.

Carell, Paul. *Hitler Moves East 1941-1943.* Boston: Little, Brown and Company, 1963.

Carell, Paul. *Scorched Earth: The Russian-German War, 1943–1944.* Boston: Little, Brown and Company, 1966.

Fedjunyinszkij, I. I. *Podnyjatye po trjevoge*. Moszkva: Vojenyizdat, 1964.

Fedorjuk, A. G., szerk. *Na beregah Vollehova.* Leningrád: Lenizdat, 1967.

Glantz, David M. *Forgotten Battles of the German-Soviet War (1941–1945), volume I: The Summer-Fall Campaign (22 June 4–December 1941).* Carlisle, PA: Magánkiadás, 1999.

Glantz, David M. *Forgotten Battles of the German-Soviet War (1941–1945), volume II: The Winter Campaign (5 December 1941–April 1942).* Carlisle, PA: Magánkiadás, 1999.

Glantz, David M. *Forgotten Battles of the German-Soviet War (1941–45), volume III: The Summer Campaign (12 May–18 November 1942).* Carlisle, PA: Magánkiadás, 1999.

Glantz, David M. *Forgotten Battles of the German-Soviet War (1941–1945), volume IV: The Winter Campaign (19 November 1942–21 March 1943).* Carlisle, PA: Magánkiadás, 1999.

Glantz, David M. *Forgotten Battles of the German-Soviet War (1941–1945), volume V: parts 1 and 2: The Summer–Fall Campaign* (1 July–31 December 1943). Carlisle, PA: magánkiadás, 2000. Goure, Leon. *The Siege of Leningrad.* Stanford: Stanford University Press, 1962.

Grecsko, A. A., szerk. *Isztorija Vtoroj Mirjovoj vojnyi 1939–1945 v dvenadcaty tomaljeh.* Moszkva: Vojenyizdat, 1973–1982.

Grecsko, A. A., szerk. *Szovjetszkaja vojennaja enciklopedija v boszmij tomaljeh.* Moszkva: Vojenyizdat, 1976–1980.

Gribkov, A. I. szerk. *Isztorija Orgyena Lenina Leningradszkogo vojennogo okruga*. Moszkva: Vojenyizdat, 1974.

Heinrici, Gotthard. *The Campaign in Russia.* Kiadatlan kézirat a Nemzeti Archívumban, Washington, D. C.

Jaruhov, V. M. *Cserez Nevu (67-ija armija v bojah po prorivju blokagyij Leningrada)*. Moszkva: Vojenyizdat, 1960.

Karaszev, A. V. *Leningradcij v godij blokagyij 1941–1943*. Moszkva: Akagyemiji Najuk SZSZSZR, 1959.

Kaszatonov, V. A. szerk., *Sznyatyje blokagyij Leningrada i oszvobozsdenyje Pribaltyikij 1941–1944 gg. knyiga pervaja i vtoraja*. Moszkva: „Nauka", 1991.

Kazakov, K. P. *Ognyevoj val nasztuplenyja.* Moszkva: Vojenyizdat, 1986.

Kirszanov, Ny. A. *Po zovu Rogyinyij: Dobrovolcseszkije formirovanyija Krasznoj Armiji v perijod Velikoj Otyecsesztvennoj vojnyij*. Moszkva: „Miszl", 1974.

Kolesznyik, A. D. *Narodnoje opolcsanyje gorodov-gorojev.* Moszkva: „Nauka", 1974.

Kolesznyik, A. D. *Opolcsenszkije formirovanyija Roszijszkoj Federaciji v gogyij Velikoj Otyecsetvennoj vojnyij*. Moszkva: „Nauka", 1988.

Korovnyikov, I. T. *Novgorodszko-luzsszkaja operacija: Nasztuplenyje vojszk 59-i armiji (janvar-fevral 1994 g.* Moszkva: Vojenyizdat, 1960.

Korovnyikov, I. T., Lebegyev, N. S., Poljakov, J. G. *Na treh frontah: Bjoevoj puty' 59-i Armiji.* Moszkva: Vojenyizdat, 1974.

Kuznyecov, V. A. szerk. *Vtoraja udarnaja v bitve za Leningrad*. Leningrád: Lenyizdat, 1983.

Luttichau, Charles V. P. von. *The Road to Moscow: The Campaign in Russia 1941.* Washington, D. C.: Főhadtörténészi Hivatal, 1985. A 26-P hadtörténelmi program központja.

Manstein, Erich von. *Lost Victories.* Chicago: Henry Regnery, 1958.

Mereckov, K. A. *Na szluzsbe narodu*. Moszkva: Polityizdat, 1988.

Oborjona Leningrada 1941–1944: Voszpominanyja i dnyevniki ucsasztnyikov. Leningrád: „Nauka", 1968.

Pavlov, D. V. *Leningrad v blokagye*. Moszkva: Vojenyizdat, 1958.

Pavlov, Dimitrij V. *Leningrad 1941: The Blockade.* Chicago: The University of Chicago Press, 1965.

Platonov, Sz. P. szerk. *Bitva za Leningrada 1941–1944.* Moszkva: Vojenyizdat, 1964.

Poszpelov, P. Ny., szerk. *Isztorija Velikoj Otecsesztvennoj vojnyij Szovjetszkogo Szojuza 1941–1945 v sesztij tyomah.* Moszkva: Vojenyizdat, 1960–1965.

Rogyonov, I. Ny. szerk. *Vojennaja enciklopedija v voszmij tyomah*. Moszkva: Vojenyizdat, 1997–1999.

Salisbury, Harrison E. *The 900 Days: The Siege of Leningrad.* New York: Harper & Row, 1969.

Szamszonov, A. M., szerk. *Krasznoznamennyij baltijszkij flot v Velikoji Otyecsesztvennoj vojne 1941–1945* Moszkva: „Nauka", 1981.

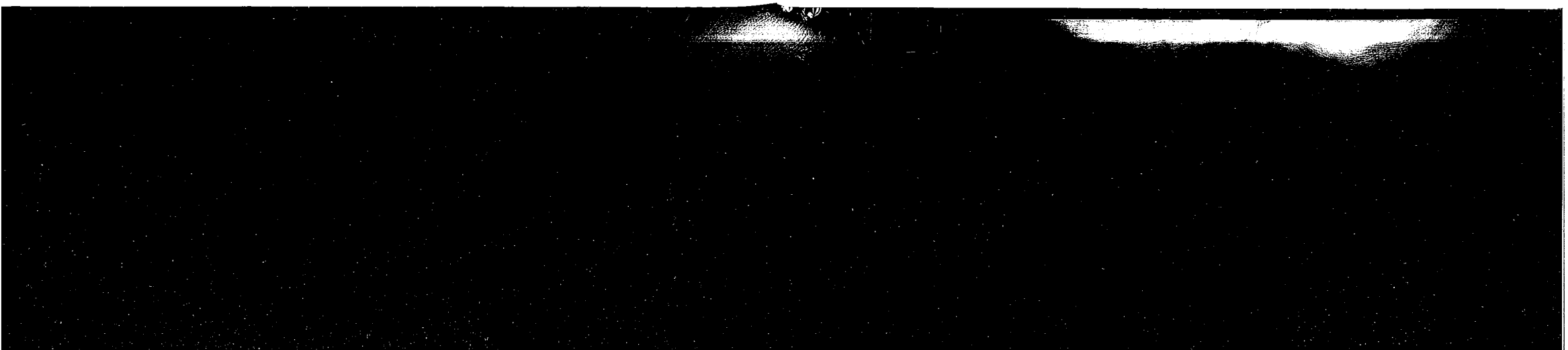

Szbornyik matyerjalov po izjucsenniju opitya vojnyij No 3 (nojabr-gyekabr 1942 g.). Moszkva: Vojenyizdat, 1943.
Szbornyik matyerjalov po izjucsenniju opitya vojnyij No 9 (nojabr-gyekabr 1943 g.). Moszkva: Vojenyizdat, 1944.
Szbornyik matyerjalov po izjucsenniju opitya vojnyij No 12 (maj-ijun 1944 g.) Moszkva: Vojenyizdat, 1944.
Szbornyik matyerjalov po izjucsenniju opitya vojnyij No 16 (janvar-fevral 1945 g.). Moszkva: Vojenyizdat, 1945.
Seaton, Albert. The *Russo-German War 1941–1945.* New York: Praeger Publishers, 1970.
Stupnyikov, Ny. A., szerk. *Dvazsdij krasznozamennyij baltiszkij flot.* Moszkva: Vojenyizdat, 1990.
Szviridov, V. P, Jakutovics, V. P, Vasziljenko, V E. *Bitva za Leningrad 1941–1944.* Moszkva: Lenyizdat, 1962.
Werth, Alexander. *Leningrad.* London: Hamish Hamilton, 1944.
Wykes, Alan. *The Siege of Leningrad: Epic of a Survival.* New York: Ballantine Books, 1968.
Zsiljin, P. A. Szerk. *Na szeverjo-zapadnyom fronte 1941–1943*. Moszkva: „Nauka", 1969.
Ziemke, Earl F. *Stalingrad to Berlin: The German Defeat in the East.* Washington, D. C.: Főhadtörténészi Hivatal, az Egyesült Államok Hadserege, 1968.
Ziemke, Earl F., Bauer, Magna E. *Moscow to Stalingrad: Decision in the East.* Washington, D. C.: Főhadtörténészi Hivatal, az Egyesült Államok Hadserege, 1987.
Zolotarjev, V. A. szerk. „Generalnyij stab v gogyij Velikoj Otyecsesztvennoj vojnyij: Dokumentyij i matyerialij 1941 god." *Ruszkiji arhiv: Velikaja Otyecsesztvennaja, 23 12 (1)*. „TERRA", 1997.
Zolotarjev, V. A. szerk. „Generalnyij stab v gogyij Velikoj Otyecsesztvennoj vojnyij: Dokumentyij i matyerialij 1942 god." *Ruszkiji arhiv: Velikaja Otyecsesztvennaja, 23 12 (2)*. Moszkva: „TERRA", 1999.
Zolotarjev, V. A. szerk. „Generalnyij stab v gogyij Velikoj Otyecsesztvennoj vojnyij: Dokumentyij i matyerialij 1943 god." *Ruszkiji arhiv: Velikaja Otyecsesztvennaja, 23 12 (3)*. Moszkva: „TERRA", 1999
Zolotarjev, V. A. szerk. „Sztavka VGK: Dokumentyij i materjalij 1941 god." *Ruszkiji arhiv: Velikaja Otyecsesztvennaja 165* (1). Moszkva: „TERRA", 1996.
Zolotarjev, V. A. szerk. „Sztavka VGK: Dokumentyij i materjalij 1942 god." *Ruszkiji arhiv: Velikaja Otyecsesztvennaja 165* (2). Moszkva: „TERRA", 1996.

Zolotarjev, V. A. szerk. „Sztavka VGK: Dokumentyij i materjalij 1943 god." *Ruszkiji arhiv: Velikaja Otyecsesztvennaja 165* (3). Moszkva: „TERRA", 1999.
Zolotarjev, V. A. szerk. „Sztavka VGK: Dokumentyij i materjalij 1944–45 god." *Ruszkiji arhiv: Velikaja Otyecsesztvennaja 165* (4). Moszkva: „TERRA", 1996.
Zolotarjev, V. A., szerk. *Velikja Otyecsesztvannaja vojna 1941–1945: Vojennojsztoricseszkije ocserkij v csetireh tyomah*. Moszkva: „Nauka", 1998–1999.
Zubakov, V. E. Nevszkaja tverdinyja: *Bitva za Leningrad v godij Velikoj Otyecsesztvennoj vojnij (1941–1944)*. Moszkva: Vojenyizdat, 1960.
Zsukov, G. *Reminiscences and Recollections, Volume 1.* Moszkva: Progress, 1974.

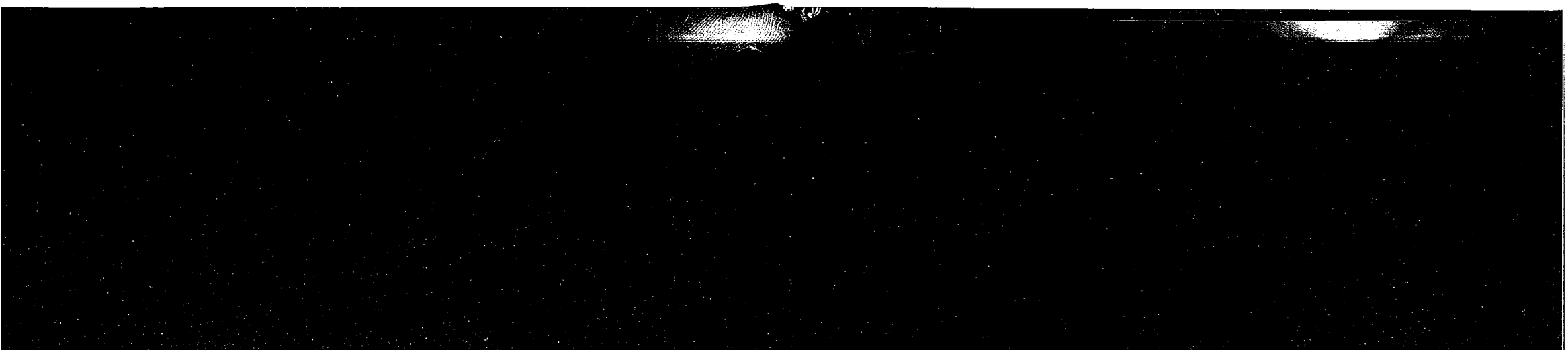

Név- és tárgymutató

Akimov, tábornok 9, 42
Anopova, Ljudmilla 89
Arbuzovo 128, 148, 163, 168–169, 171
Artoscsenko, E. Ny., alezredes 97

balti flotta („Vörös Zászló")11, 14, 20, 24, 26–28, 32, 34, 42, 51, 55, 61, 80, 86, 96, 99, 103, 132, 134–135, 143–145, 148–149, 177, 197, 207
Balti Különleges Katonai Körzet 25, 30
Barabjoskin 154–155
Bateckij 187, 193
belső városvédelem (VOG) 80, 132, 144
Berzarin, Ny. E., vezérőrnagy 114
Berzoviji-tó 19
Bettelstab (Koldusbot) hadművelet 121–122
Bjakov vezérőrnagy 125
Blau hadművelet 118, 119, 121, 172
Bologoje 63, 65
Bolotnyikov, Ny. A., vezérőrnagy 157
Bolsaja Visera 64, 71–72
Bolsoj Szabszk 188
Borscsev, Sz. Ny., ezredes 152–153
Budogos 62, 64–65
Bumagin, G. H. 97
Busch, Ernst, vezérezredes 16, 29, 31, 36–37, 44, 70, 102, 109, 186

Csernaja folyó 128
Csudovo 38, 42–46, 58–59, 62, 71, 103, 106, 108–111, 122, 162, 176, 180–181, 183–185, 187, 189, 191–195
Csuhnov komisszár 53

Danyilov, Sz. P., ezredes 26
DNO, lásd népi milicista hadosztályok 34–35, 38–40, 49, 74, 81, 98, 103, 160, 186–187, 193–194
Dvina folyó 30

északi flotta, 42
Északi Légvédelmi (PVO) Körzet 26
Észtország, 25, 30, 32

Fedjunyinszkij, I. I. vezérőrnagy 9, 51, 53–54, 59–61, 67, 69, 72, 74, 105, 107–109, 111, 157, 179, 181–184, 187–191
fegyvergyártás 86
Feuerzauber (Tűzmágia) hadművelet 121
finn hadsereg 47, 122, 196
Finnország, szovjet–finn háború 25, 27, 197
Frolov, V. A., tábornok 42

Gajtolovo 124, 127–128, 148–149, 151, 153–154, 168
Galanyin, I. V., vezérőrnagy 9, 73, 105
Golovko, V. A., 85
Gontovaja Lipka 168
Gorodok 1 152, 155, 157
Gorodok 2 152
Govorjov, L. A., altábornagy 9, 113, 121–125, 127–128, 130, 132, 136, 140, 143–144, 146–150, 152, 155–159, 163, 165–166, 168, 171, 177–182, 186–192, 194–197, 209
Gruzinyo 42, 62, 65, 68–69, 72, 74
Guszev, Ny. I., vezérőrnagy 10, 108–109, 145
Gyemjanszk 74, 102, 115, 119, 141, 201
Gyuhanov, M. P., vezérőrnagy 9, 144, 147–148, 152–153, 155–157, 162–163, 168–169, 171

Halder, Franz, tábornok 16, 32, 46, 71, 172
Hango haditengerészeti bázis 25
helyi légvédelmi (MVPO) erők 26
Hilpert, Karl, tábornok 152–154
Himmler, Heinrich 140
Hitler, Adolf 7, 19–20, 22, 32, 37, 46, 48, 56–59, 65–66, 71, 74–75, 80, 101, 111–112, 118, 121–122, 125, 129, 135, 140, 142, 146, 167, 172, 178, 183, 185, 187–190, 195–196, 200–201
Hoepner, Erich, vezérezredes 16, 29, 31–32, 35, 44, 48, 50
Honvédelmi Népbizottság (NKO) 23
Hozin, M. Sz., vezérőrnagy 10, 51, 55, 60, 63, 72, 100, 103, 105, 107, 113, 116, 120–121, 160, 164

Ilmeny-tó 25, 31, 36–38, 68, 124, 145, 180, 193
Ivanov, F. Sz., altábornagy 10, 31, 49, 52–54
Izsora 19, 45, 48, 54, 85, 122, 144, 162, 191

Jakovlev, V. F., altábornagy 10, 63–64, 145, 165
Jam-Izsora 102, 126
jégút 88–89, 92–93, 95–96, 137–138, 146

Kadikov, Jakindin 89
Kalinyin 15, 63, 65, 100, 103, 114–115, 152, 160, 191
Karélia 12, 25, 28, 32–33, 36, 42–43, 45, 47, 57, 119, 122, 144, 196, 203, 210
Karéliai-földnyelv 25, 57, 144
Kingiszepp 25, 33, 35, 38, 40–41, 178–179, 184, 188, 190, 195
Kinzel, Eberhard, altábornagy 190
Kirisi 44–45, 55, 62–64, 66, 68–69, 73, 102, 106, 109–110, 124, 165–166, 171
Kirov 22, 53, 84–86
Klikov, Ny. K., altábornagy 10, 63, 69–73, 105, 108–110, 112–113, 124
Kolpino 34, 36, 42, 44, 48–50, 52, 54, 144, 161
Kommunista Párt, Leningrád 11, 15, 23, 34, 77, 208
korai jelzőposztok (VNOS) 26
Korovnyikov, I. T., altábornagy 11, 109, 111, 145, 180–181, 184–188, 192–194
Krasznij Bor 124
Krasznogvardejszk 33, 40–41, 48–49, 52, 54, 179, 184, 187, 189–191
krasznogvardejszki erődített régió 34, 36, 41, 44–45, 48–49, 52
Krasznoje Szelo 36, 48–50, 52–54, 102, 178–180, 182–183, 205
kronstadti haditengerészeti bázis 22
Kruljev 110
Kulik marsall 46, 55
Kurocskin 11, 103–104, 114–115
Kurszk 116, 167, 211
Kuznyecov, A. A., 23, 36
Kuznyecov, F. I., vezérezredes 30
Kuznyecov, Ny. G., tengernagy 43
Különleges Védelmi Munkabizottság 36

ladogai flottilla 132, 134–137, 207
Ladoga-tó 19, 28, 44–45, 49, 62–63, 65–66, 69–70, 86, 92, 95, 99–100, 136, 138–139, 144–145, 176
Lazarov, I. G., vezérőrnagy 11, 49–50, 60
Leeb, Ritter von, tábornagy 16, 29–32, 37–41, 43, 47–50, 52, 54–56, 58–59, 61–62, 65–67, 70–73, 75–76
Lenin, V. I. 21
Leningrád 7–111, 113–211
leningrádi haditengerészeti bázis 145
Leningrádi Katonai Körzet (LKK) 22–23, 77
Lindemann 16, 109, 120, 123, 125–126, 145, 156, 165–166, 169, 171, 178, 182–185, 188–192
Lipka 63, 148–149, 151, 153–154, 156, 166, 168
Ljuban 33, 45, 62, 106, 109–112, 180, 185, 187–188, 191–192
Ljubino Polje 110, 112
Lovat folyó 39, 114–115
Luftwaffe 49, 55, 79, 83, 112, 135, 145, 165, 181–182
Luga folyó 32, 35, 38, 40–41, 172, 189–190
Luga-vonal 36

Malaja Visera 62–64, 66, 69–71, 176
Malenykov 110
Manstein, Erich, vezérezredes 16, 29–32, 35, 40–41, 122, 127–129

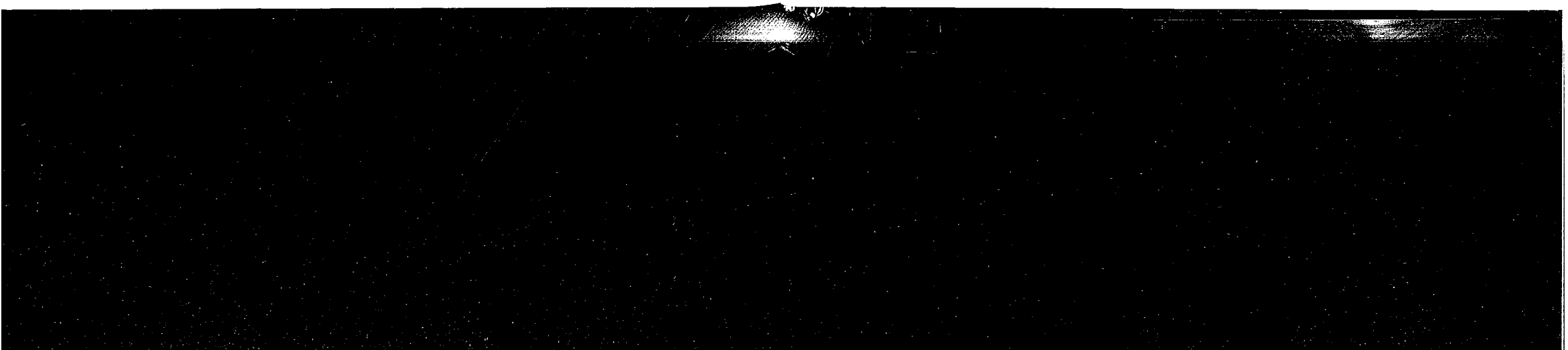

Marat 86
Mars hadművelet 151–152
Maszlennyikov, I. I., vezérezredes 11, 144, 180, 182–184, 187–191
Mehlisz L. Z., 12, 105, 107, 209
Mereckov, K. A., tábornok 12, 67–74, 100–101, 103–105, 107–113, 116, 120–121, 123–128, 130, 143, 145–146, 148–150, 153–157, 159, 163, 165, 170–171, 177–178, 180–181, 184, 186–189, 192–197, 209
Mga 45, 52, 55, 62, 73, 106, 120, 123–124, 127, 136, 146–149, 157, 159–160, 164, 166, 168–169, 176, 181, 183, 187–188, 202
Misino 149
Mjasznoj Bor 106, 112
Model, Walter tábornagy 16, 195–196
Mojka folyó 148
Moorbrand (Tőzegtűz) hadművelet 121–122
Morozov, V. I., altábornagy 114
Moszkovszkaja Dubrovka 55, 60, 126, 128, 147–148, 152–153
Moszkva 10, 20–21, 28–29, 34, 36–38, 40, 42–43, 46–47, 51, 58–59, 62–63, 65–68, 71, 73–75, 85–86, 100, 110, 118–119, 140, 158, 172, 192, 195, 197, 201, 203, 208
Mosztkij 108, 110

Nagy Péter cár 7, 19
Narva 32–34, 37–38, 40–41, 116, 143, 160, 164, 172, 176, 179, 195–197
Nazija folyó 55, 170
német hadsereg 53, 102, 140, 206
népi milicista hadosztályok (DNO) 34
Néva folyó 19, 34, 46, 53, 60, 123–125, 132, 144, 146, 148–149, 151, 161, 205
Néva hadművelet 179, 187, 205
Noeldechen tábornok 161
Nordlicht hadművelet 119, 122–123, 125, 127–129
Novaja Ladoga 66, 135–136
Novgorod 11, 19, 35, 38, 41, 44, 60, 62–63, 74, 103, 106, 164, 176, 183–185, 192, 196, 199
Novoszokolnyikij 177, 186, 195
Nyikityin, M. Ny. 97

Oranienbaum 119, 135, 183
Oregyezs 187, 189
Osztaskov 33, 102, 114, 119
Ovcsinnyikov, M. Ny., vezérőrnagy 154

Párduc-vonal 142, 172, 175, 178, 185, 187, 195–197
Parhomenyko, F. M., vezérőrnagy 154
partizánok 14, 97–98, 139–142, 199
Pavlov, D. V. 7, 87, 98
Peredolszkaja állomás 193
Pjadisev, K. P., altábornagy 12, 25, 32
Pogosztye 62, 105, 107–108, 111, 121, 166, 168–169
Poljakov, Ny. A., ezredes 154
Popov, M. M., altábornagy 12, 24–25, 32, 34–36, 41–46, 177, 186, 193, 195–196
Porecsje 123, 170
Prejobrazsenszkoje 153, 155
Procvetkin, M. M., vezérőrnagy 26
Pszkov 30, 116, 160, 164, 176, 179, 187
Pulkovo 48, 50, 52, 54–55, 179, 182
Puskin 48, 50–52, 54, 106, 146, 187–188, 191

Radigyin, P. I., ezredes 154–155
Reinhardt, Hans, vezérezredes 16, 29, 31–32, 35, 40, 50–51
Ribaljcsenko 149
Rollbahn-vonal 188, 192
Romanovszkij, V. Z., altábornagy 13, 147–149, 153–157, 162–163
Ropsa 102, 179–180, 182–183, 205
Rozsinszkij, Sz. V., ezredes 12, 110, 184, 188, 192
Rzsev 103, 159

Sarkcsillag hadművelet 143, 152, 160–161, 164–165, 173–174, 202
Schmidt, Rudolf, tábornok 17, 43–45, 48, 50, 55–56, 58–59, 62, 64–67, 70–72

Scserbakov, V. I., vezérőrnagy 13, 49, 52–53
Sevaldin, T. I., altábornagy 13, 53–54
Simszk 38, 115, 184–185, 187, 193
Slisszelburg 33, 46, 49, 51–52, 85, 106, 123, 138, 146–148, 151–153, 155, 158, 163
Szikra hadművelet (harmadik szinjavinói offenzíva) 138, 152, 157, 172, 202, 205
Szimonjak, Ny. P., vezérőrnagy 13, 152–153, 155–156, 158, 168–169, 171, 182–183
Szinjavino 13, 45–46, 49, 55, 58, 60–64, 67, 69, 75, 99, 102, 106–107, 120, 122–129, 133, 136, 138, 143, 146–149, 151, 154–165, 168–171, 173–174, 177, 188, 201–202, 205, 209
Szitomlja 62, 64, 72
Szluck 36, 42, 44, 48–50, 54, 187–188, 191
Szobennyikov, P. P., altábornagy 13, 31–32
Szokolov, G. G., altábornagy 13, 73, 105
Szolcij 35–36, 38, 101, 115
szovjet–finn háború 24
Szpaszkaja Poliszty 109
Sztálin, J. 13, 22–23, 28, 30, 34–36, 43, 51, 53, 59, 61, 74, 87, 100–101, 104–105, 110, 113, 116–119, 121, 129–130, 158, 164, 167, 209
Sztálin-vonal 30–32
Sztaraja Rusza 32–36, 38–40, 42–43, 57, 74, 98, 100–104, 114–115, 160, 164–165, 176, 186, 204
Sztarikov, F. Ny., vezérőrnagy 13, 124–126, 145, 148–149, 153, 165–166, 168–170, 188, 192, 194
Sztavka (főparancsnokság) 11–15, 30–32, 34, 36–38, 42–47, 52, 55, 57, 60–61, 63–65, 67–70, 72–75, 80, 92, 97, 100–104, 107–108, 110–111, 113–116, 118–120, 122–123, 127–128, 131–132, 141, 143, 146–147, 151, 159–161, 163–168, 170–171, 173–175, 178–179, 186–189, 194, 201–204, 208
Sztyelmah 73
Szubotin, A. I., tábornok 81
Szuhomlin, A. V., vezérőrnagy 13, 107, 111, 145, 161–162
Szuho-sziget 136
Szviklin, T. A., vezérőrnagy 184
Szviridov, V. P., vezérőrnagy 14, 123, 144, 161–162, 164–166, 168–169, 188–191

Tallin 32, 38
Toropec 119
Toszno 45–47, 62, 101, 103, 106–107, 124, 160–163, 180, 187–189, 191–193, 202, 206
Tribuc, V. F., altengernagy 14, 26
Trubacsev, V. A., ezredes 152–153, 155–156
Tyigoda folyó 106, 171
Tyihvin 33, 59, 61–62, 64–74, 103
Tyihvinka folyó 71
Tyimosenko, Sz. K., marsall 14, 23–24, 47, 160–161, 163–165

Uljanovka 161, 164, 179, 189, 191
Urick 48–49, 52–53, 124
Usaki 192
Utorgos 38, 187

Valdáj-hátság 44
vasutak 85
Vasziljev, Ny. G. 98
Vasziljevszkij, A. M., tábornok 121
Vatutyin, Ny. F., altábornagy 14, 31, 35–36, 38–39, 204
Velikije Luki 31, 36, 100
veszteségek 67, 83–84, 89, 99, 108, 120, 125–126, 128, 141, 164–165, 170–171, 173, 205, 210
Viborg 26, 196
Visij Volocsek 63, 65
Vlaszov, A. A., altábornagy 14, 110, 113, 120–121
Vojbokaljo állomás 67
Volhov 13, 33, 42–46, 51, 59–76, 100–103, 105, 107–108, 111, 119, 121, 124,

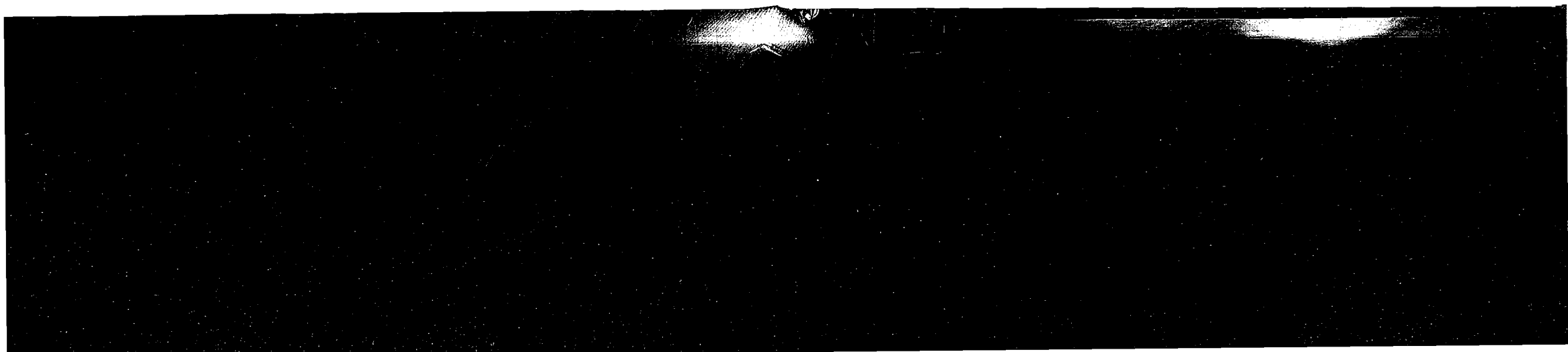

128, 133, 136, 138, 146, 159–160, 163, 165, 169, 177, 180, 184–185, 201
Volhov folyó 42–44, 51, 61, 63–65, 68, 72–73, 75–76, 100–102, 108, 111, 119, 146, 177, 180, 184
Voronov, Ny. Ny., vezérezredes 14, 59, 80
Voronovo 14, 59, 80, 126, 146, 165–166, 168–169
Vorosilov, K. E., marsall 15, 34–36, 40, 42–43, 49–51, 110–111, 146–148, 209
Vörös Hadsereg 8, 10–12, 14–15, 21–24, 26, 29–30, 33–35, 56–59, 62, 68, 71, 73–75, 82, 84–85, 99–101, 105, 107, 114, 116, 118–119, 122, 129, 131–132, 134, 137–143, 145–146, 151–152, 157, 159, 165, 167, 170, 172–175, 177–178, 195–208, 210–211

Zaharov, M. V., vezérőrnagy 34
Zajcev tábornok 36
Zamarovszkij, Ny. M., vezérőrnagy 154
Zamosje 109
Zeitzler 17, 183, 189
Zemticij 109
Zsdanov, A. A. 15, 23, 34, 43, 77, 94
Zsiljcov ezredes 109
Zsukov, Georgij K. 15, 23, 32, 51–55, 59, 80, 113, 115, 151–152, 156–161, 163–166, 202, 204, 209
Zsuravlev, I. P., vezérőrnagy 149

X49198

Robert Kershaw

Háború virágfüzérek nélkül

A Barbarossa-hadművelet, 1941–42

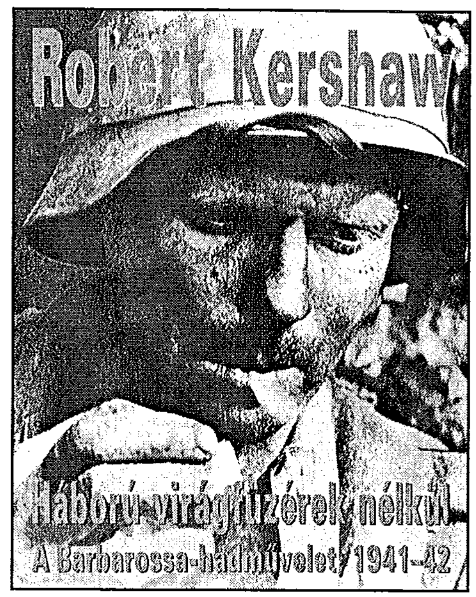

A *Háború virágfüzérek nélkül* c. művében Robert Kershaw – elsősorban azoknak a német katonáknak a szemszögéből mutatja be az eseményeket, akiket azért küldtek, hogy harcoljanak és meghaljanak Hitler grandiózus terveinek megvalósításáért. A német hadinaplók, harcjelentések és az SS jelentéseinek felhasználásával az egyszerű katonák és alacsonyabb rangú tisztek nézőpontjából mutatja be a hadjáratot. Ez az új forrásanyag, melynek nagy részét idegen nyelven még nem publikálták, teljesen más megvilágításba helyezi a *Barbarossa*-hadműveletet.

Keresse a könyvesboltokban, de kedvezménnyel megrendelheti közvetlenül a kiadótól is a **www.goldbook.hu** online áruházban, illetve az (52) 530-843 telefon-, illetve faxszámon.

Viszonteladók jelentkezését várjuk a kizárólagos terjesztőnél, a **PÉCSI DIREKT Kft.**-nél.
Pécsi Direkt Kft., 7630 Pécs, Üszögi-kiserdő u. 1.
Tel.: 72/777-000, fax: 72/777-111
e-mail: rendeles@alexandra.hu
Pécsi Direkt Kft. Budapesti Kirendeltsége
1138 Budapest, Tomori utca 33. szám
Tel.: 350-6482 – Tel./fax: 350-6483

MILTON SHULMAN

VERESÉG NYUGATON

MAX HASTINGS BEVEZETŐJÉVEL

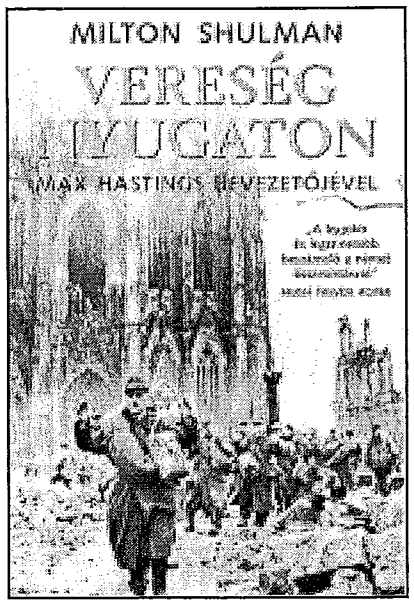

1945-ben az egykor hatalmas és erős Wehrmacht már csak szánalmas árnyéka volt egykori önmagának, az ezeréves Reich pedig romokban hevert. A háború nyugaton elveszett, főszereplőit szétszórták Európa hadifogolytáboraiban. Milton Shulmannak, a kanadai hadsereg ifjú hírszerző tisztjének alkalma volt kihallgatni a foglyul ejtett főtisztek közül huszonhatot, köztük Von Rundstedtet, „Sepp" Dietrichet és Kurt Studentet. Őszinte vallomásaik a német katonai teljesítményről és a bukott rezsim természetéről fényt derítenek arra, miként történhetett meg, hogy egy kitűnően felfegyverzett és kiképzett hadsereg ilyen gyászos vereséget szenvedjen. Ez a könyv fedte fel elsőként az igazságot a háború számos epizódjával kapcsolatban, és mutatott rá arra, hogyan szolgálta oly kiválóan a német katonai gépezet fegyelme és tudatlansága Hitlert, és ugyanakkor hogyan mért súlyos csapást Németországra. Az először 1947-ben kiadott mű mára a II. világháború történetének klasszikusává vált.

Keresse a könyvesboltokban, de kedvezménnyel megrendelheti közvetlenül a kiadótól is a **www.goldbook.hu** online áruházban, illetve az (52) 530-843 telefon-, illetve faxszámon.

Viszonteladók jelentkezését várjuk a kizárólagos terjesztőnél, a **PÉCSI DIREKT Kft.**-nél.
Pécsi Direkt Kft., 7630 Pécs, Üszögi-kiserdő u. 1.
Tel.: 72/777-000, fax: 72/777-111
e-mail: rendeles@alexandra.hu
Pécsi Direkt Kft. Budapesti Kirendeltsége
1138 Budapest, Tomori utca 33. szám
Tel.: 350-6482 – Tel./fax: 350-6483

ANTONY BEEVOR

BERLIN

1945 – AZ ÖSSZEOMLÁS

A VÖRÖS HADSEREGNEK volt miért bosszúra készülnie, amikor katonái 1945 januárjában elérték a birodalom határait. A politikai tisztek a hátországban megállás nélkül sulykolták a Wehrmacht és az SS kegyetlenkedéseiről szóló híreket. Az eredmény önmagáért beszélt, a szovjet katonák tűzzel-vassal irtották az ellenséget: harckocsival hajtottak a menekültekből álló menetoszlopokba, tömegesen erőszakolták meg a német nőket, fosztogattak és pusztítottak.

A félőrült Führer bunkerében esztelen parancsokat osztogatott. Uralma végén, mintegy a végzetét beteljesítő *istenek alkonyaként*, még látni akarta a birodalom fővárosának pusztulását. Mindeközben Sztálin összes katonája életét kész volt kockára tenni azért, hogy még az amerikaiak megérkezése előtt elfoglalhassa Berlint. Az orosz levéltárakból napjainkban előkerült archív anyagokból most először derül ki egyértelműen, hogy a szovjet vezetőnek különösen jó oka volt a sietségre.

A szovjet, német, amerikai, brit, francia és svéd archívumokból származó megdöbbentő bizonyítékokat felhasználva Antony Beevor rekonstruálja a Harmadik Birodalom végső bukását átélni kényszerült milliók mindennapjait.

Keresse a könyvesboltokban, de kedvezménnyel megrendelheti közvetlenül a kiadótól is a **www.goldbook.hu** online áruházban, illetve az (52) 530-843 telefon-, illetve faxszámon.

Viszonteladók jelentkezését várjuk a kizárólagos terjesztőnél, a **PÉCSI DIREKT Kft.**-nél.
Pécsi Direkt Kft., 7630 Pécs, Üszögi-kiserdő u. 1.
Tel.: 72/777-000, fax: 72/777-111
e-mail: rendeles@alexandra.hu
Pécsi Direkt Kft. Budapesti Kirendeltsége
1138 Budapest, Tomori utca 33. szám
Tel.: 350-6482 – Tel./fax: 350-6483

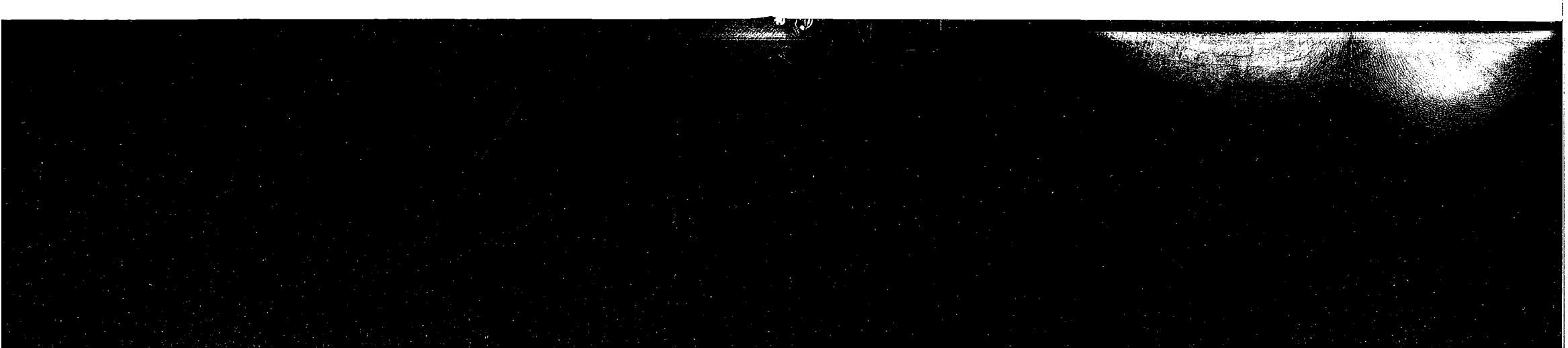

JOHN FROST
Híd a messzeségben

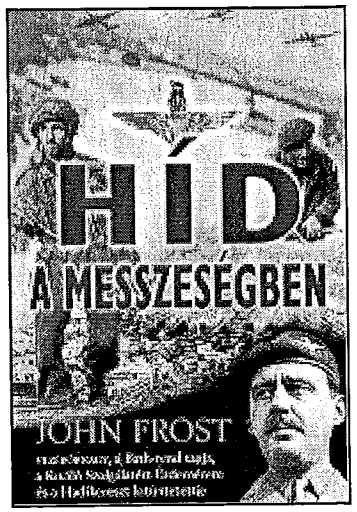

Aki olvasta az arnhemi csata leírását, azt nem hagyhatja hidegen az ejtőernyősezred 2. zászlóaljának négy éjszakán és három napon keresztül tartó, hősies helytállása a Rajna közúti – „túl messze" lévő – hídjának északi hídfőjénél. Az egységparancsnok, John Frost inspiráló vezetése komoly szerepet játszott a csatában, melyre manapság legendás haditettként emlékeznek.

A HÍD A MESSZESÉGBEN, Frost vezérőrnagy háborús emlékirata az iraki sorozottaknál töltött szolgálatával kezdődik, még azelőtt, hogy az egyik legelső brit ejtőernyős vált volna belőle. Ebben a lenyűgöző könyvben beszámol a részvételével lezajlott főbb légideszant-hadműveletekről, köztük Brunevalról, Tunéziáról, Szicíliáról, Olaszországról és Arnhemről, ahol őt és számos emberét fogságba ejtették. Beszél hadifogolyként szerzett tapasztalatairól, valamint zászlóalja újjászervezéséről a német kapitulációt követően.

Keresse a könyvesboltokban, de kedvezménnyel megrendelheti közvetlenül a kiadótól is a **www.goldbook.hu** online áruházban, illetve az (52) 530-843 telefon-, illetve faxszámon.

Viszonteladók jelentkezését várjuk a kizárólagos terjesztőnél, a **PÉCSI DIREKT Kft.**-nél.
Pécsi Direkt Kft., 7630 Pécs, Üszögi-kiserdő u. 1.
Tel.: 72/777-000, fax: 72/777-111
e-mail: rendeles@alexandra.hu
Pécsi Direkt Kft. Budapesti Kirendeltsége
1138 Budapest, Tomori utca 33. szám
Tel.: 350-6482 – Tel./fax: 350-6483

DAVID STAFFORD
TÍZ NAPPAL A NORMANDIAI PARTRASZÁLLÁS ELŐTT

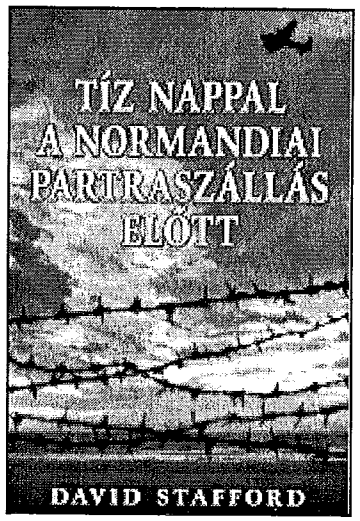

A nap, amely megváltoztatta a háború menetét, és az évszázadot is. Gondos tervezés, briliáns kivitelezés: ez volt az 1944. június 6-i partraszállás, a legnagyobb tengeri hadművelet a történelemben. A hajnal első fényénél 150 000 szövetséges katona ért partot Normandiában, hogy véget vessen a II. világháborúnak.

Ebben a kiváló, olvasmányos kötetben David Stafford, elismert történész a normandiai partraszállásig tartó visszaszámlálásról ír, több szemszögből megvilágítva az eseményeket, Churchilltől és Eisenhowertől kezdve azon egyszerű emberek életén át, akiknek bátorsága és odaadása lehetővé tette az egészet.

Akár egy thriller, a Tíz nappal a normandiai partraszállás előtt című kötet országról országra, karakterek sorát vonultatja fel: az angol kódfejtőtől a francia ellenállás ügynökéig és annak titkos hálózatáig; a norvégiai Gestapo-börtön foglyától a bevetésre váró amerikai ejtőernyősön át a párizsi manzárdban bujkáló zsidóig; a francia partvidéken állomásozó német katonától a kanadai lövészig, aki az első vonalban száll partra. Stafford beszámol Churchill, Hitler, Rommel, Eisenhower és De Gaulle cselekedeteiről, és elénk tárja a megtévesztéssel foglalkozó ügynökök fontos munkáját, akik hamis információkkal látták el a náci vezetést.

Keresse a könyvesboltokban, de kedvezménnyel megrendelheti közvetlenül a kiadótól is a **www.goldbook.hu** online áruházban, illetve az (52) 530-843 telefon-, illetve faxszámon.

Viszonteladók jelentkezését várjuk a kizárólagos terjesztőnél, a **PÉCSI DIREKT Kft.**-nél.
Pécsi Direkt Kft., 7630 Pécs, Üszögi-kiserdő u. 1.
Tel.: 72/777-000, fax: 72/777-111
e-mail: rendeles@alexandra.hu
Pécsi Direkt Kft. Budapesti Kirendeltsége
1138 Budapest, Tomori utca 33. szám
Tel.: 350-6482 – Tel./fax: 350-6483

DENNIS SHOWALTER

PATTON ÉS ROMMEL

A XX. század hadurai

George Patton és Erwin Rommel harctéri tapasztalatai annyira különbözőek voltak, amennyire ez egy egymás ellen vívott háborúban csak lehetséges lehetett. Rommel, a gyalogsági parancsnok és Patton, a posztjáról elmozdított lovassági tiszt mégis lényegében ugyanarra a következtetésre jutott a modern háborús gépezet irányítását illetően: a tömegek és a gépek csupán akkor győzedelmeskedhetnek, ha ezt az ember is úgy akarja – csakis akkor tehát, ha a parancsnokok hatást gyakorolnak a sokaságra és a technológiára, ahelyett hogy pusztán a háború eszközeiként használnák fel azokat. (Idézet a *Patton és Rommel* című kötetből)

Keresse a könyvesboltokban, de kedvezménnyel megrendelheti közvetlenül a kiadótól is a **www.goldbook.hu** online áruházban, illetve az (52) 530-843 telefon-, illetve faxszámon.

Viszonteladók jelentkezését várjuk a kizárólagos terjesztőnél,
a **PÉCSI DIREKT Kft.**-nél.
Pécsi Direkt Kft., 7630 Pécs, Üszögi-kiserdő u. 1.
Tel.: 72/777-000, fax: 72/777-111
e-mail: rendeles@alexandra.hu
Pécsi Direkt Kft. Budapesti Kirendeltsége
1138 Budapest, Tomori utca 33. szám
Tel.: 350-6482 – Tel./fax: 350-6483

A Szovjetunió hosszú és borzalmas nagy honvédő háborújának egyetlen fejezete sem hordozott magában annyi drámát, áldozatot és emberi szenvedést, mint a Leningrádért vívott titáni ütközet. Nagy Péter cár háborúban született, a forradalom elhúzódó tűzpróbájában edződött városa Oroszország ablaka volt a Nyugatra, Oroszország ellenségei számára pedig hosszú ideig az Orosz Birodalom, majd később a bolsevik Szovjetunió nagyságát és gyakran baljós, fenyegető potenciálját jelképezte. Nem véletlen, hogy amikor Adolf Hitler a Szovjetuniót választotta egyik fő területként Németország *Lebensraum*- (élettér) -programjához, könyörtelen ambíciójának Leningrád vált az elsődleges célpontjává. A város hatalmas szimbolikus, hadászati és ideológiai jelentőségét figyelembe véve ez nem is lehetett másként.

Ez a könyv szándékosan koncentrál elsősorban a katonai műveletekre. Ahelyett, hogy elismételné az ostrom által előidézett emberi szenvedésről készült kiváló beszámolókat, pusztán arra törekszik, hogy egy mélyebb és részletesebb leírást adjon azokról a hadműveletekről, melyek létfontosságú szerepet játszottak a leningrádi eseményeknél. Emellett szerény kezdés szeretne lenni egy folyamatban, amely kétségtelenül igen hosszan fogja feltárni a nyilvánosság előtt mindazt, ami a leningrádiak 900 napos, példátlan tűzkeresztsége során történt. Ez a könyv és az utána következő, jóval részletesebb művek igazságot szolgáltatnak annak az 1,6 millió katonának és civilnek, akik az ostrom alatt vesztették életüket, a veszteséglistára került további 2,4 millió katonának, valamint annak az 1,6 millió polgárnak, akiknek sikerült megszökniük vagy túlélniük az ostromot.

DAVID M. GLANTZ

LENINGRÁD OSTROMA

X 49198
VH2
G47

GOLD BOOK

DAVID M. GLANTZ

LENINGRÁD OSTROMA

1941–1944

A FÉLELEM 900 NAPJA